

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROMOCIJAS DARBS

**TIESNEŠU TIESĪBU JĒDZIENS, EVOLŪCIJA UN NOZĪME
LATVIJAS TIESĪBU AVOTU DOKTRĪNĀ**

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorante
Ginta Sniedzīte,
JurP 990036

Promocijas darba vadītāja:
Asoc.prof., Dr.iur. Daiga Rezevska

Rīga 2010

IEVADS	5
Temata aktualitāte.....	5
Pētījuma mērķi un uzdevumi.....	7
Pētījuma novitātes teorētiskajā un praktiskajā aspektā.....	9
Izpētes metodes.....	10
Literatūras un tiesību avotu apskats.....	11
Darba struktūra.....	12
1. TIESNEŠU TIESĪBU JĒDZIENA EVOLŪCIJA	13
1.1. Terminoloģija	13
1.2. Jēdziena izpratnes modifikācijas	15
1.2.1. Tiesnešu tiesību jēdziena attīstība Vācijā.....	17
1.2.1.1. Normatīvi nostiprinātā koncepcija.....	17
1.2.1.2. Doktrinārā pieeja.....	19
1.2.1.3. Tiesnešu tiesību jēdziena robežas.....	25
1.2.1.4. Tiesnešu tiesības kā paražu tiesību normas.....	26
1.2.1.5. Tiesnešu tiesību un judikatūras ekvivalence.....	27
1.2.1.6. Tiesnešu tiesību kritika no demokrātijas principa viedokļa.....	30
1.2.1.7. Tiesnešu tiesības radošās metodes.....	31
1.2.2. Tiesnešu tiesību jēdziena attīstība Francijā.....	32
1.2.2.1. Normatīvi nostiprinātā koncepcija.....	35
1.2.2.2. Doktrinārā pieeja.....	37
1.2.2.3. Tiesnešu tiesību leģitimitāti pamatojošās teorijas.....	42
1.2.2.4. Tiesnešu tiesības radošās metodes.....	49
1.2.3. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne tuvākajās kaimiņvalstīs.....	50
1.2.3.1. Tiesnešu tiesību jēdziens Igaunijā.....	51
1.2.3.2. Tiesnešu tiesības Lietuvā.....	54
1.2.3.3. Tiesnešu tiesību jēdziens Krievijā.....	59
1.2.4. Eiropas Savienības Tiesas radītās tiesnešu tiesības.....	61
1.2.5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas radītās tiesnešu tiesības.....	68
1.2.6. Secinājumi.....	72
1.3. Tiesnešu tiesību avoti	77
1.4. Tiesnešu tiesību norma	82
2. TIESNEŠU TIESĪBU NORMAS RADOŠĀS METODES	85
2.1. Tiesnešu tiesības un tiesību tālākveidošana	86
2.2. Tiesnešu tiesības un tiesību normu interpretācija	87
2.3. Tiesnešu tiesības un nenoteiktu juridisku jēdzienu papildīšana ar saturu	89
2.4. Tiesnešu tiesības un vispārējo tiesību principu konkretizācija	91
2.5. Secinājums	93
3. TIESNEŠU TIESĪBU TRANSFORMĀCIJA LATVIJĀ	95
3.1. Vēsturiskā attīstība	95
3.2. Piemēri par tiesnešu tiesību normu izstrādi un pareizu tālāku piemērošanu	103
3.3. Piemēri, kas ilustrē tiesnešu tiesību pārbaudi un grozīšanu	106
3.4. Piemēri, kas liecina par izpratnes trūkumu par tiesnešu tiesību piemērošanu	111
3.5. Secinājums	118
4. TIESNEŠU TIESĪBU JURIDISKI SAISTOŠAIS SPĒKS UN TO AVOTA VIETA TIESĪBU AVOTU SISTĒMĀ	120
4.1. Tiesnešu tiesību normas spēku ietekmējošie faktori	121
4.1.1. Tiesas, kas rada tiesnešu tiesību noteikumu, vieta tiesu sistēmā.....	121
4.1.1.1. Vispārējās kompetences un administratīvās tiesas.....	121

4.1.1.2.	Tiesu prakses apkopojumi	127
4.1.1.3.	Satversmes tiesa	131
4.1.1.4.	Eiropas Savienības Tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa	138
4.1.2.	Secinājums par tiesas vietas tiesu sistēmā ietekmi uz faktisko tiesnešu tiesību spēku	140
4.1.3.	Tiesnešu tiesību noteikuma atkārtota un konsekventa piemērošana	141
4.1.4.	Atkāpšanās no agrāka tiesnešu tiesību noteikuma, tā izmainīšana	144
4.1.5.	Tiesnešu tiesību noteikums, kas spriedumā izteikts kā vispārīgs princips	146
4.1.6.	Citi faktori	147
4.1.7.	Secinājums par tiesnešu tiesību faktisko spēku	148
4.2.	Vispārstaistoša tiesību norma un tiesnešu tiesību norma	152
4.2.1.	Tiesnešu tiesību normas saturiskās pazīmes	155
4.2.1.1.	Vispārīguma prasība	156
4.2.1.2.	Piespiedu īstenošanas iespējas prasība jeb imperativitāte	157
4.2.1.3.	Vispārstaistoša spēka prasība	160
4.2.2.	Tiesnešu tiesību normas struktūra	162
4.2.3.	Tiesnešu tiesību normas un rakstīto tiesību normas atšķirības	164
4.3.	Tiesnešu tiesības kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmā un precedentu tiesības angloamerikāņu tiesību sistēmā	171
4.4.	Tiesnešu tiesību avota vieta tiesību avotu sistēmā	172
4.4.1.	Tiesību izpratnes ietekme uz judikatūras vietu tiesību avotu sistēmā	173
4.4.2.	Judikatūra kā tiesnešu tiesību avots	174
4.4.2.1.	Judikatūras jēdziens	174
4.4.2.2.	Judikatūras un tiesnešu tiesību jēdzienu kopsaiste	177
4.4.3.	Tiesnešu tiesību avota tuvināšanās patstāvīgajiem tiesību avotiem	179
4.4.4.	Secinājums par tiesnešu tiesību avota vietu tiesību avotu sistēmā	184
4.5.	Tiesnešu tiesību normu spēkā stāšanās moments	185
5.	TIESNEŠU TIESĪBU KONSTITUCIONĀLAIS PAMATS	188
5.1.	Tiesnešu tiesību normu tiesiskums	188
5.1.1.	Tiesu vara un politiskā vara	191
5.1.2.	Varas dalīšanas principa ietekme uz tiesnešu tiesību leģitimitāti	196
5.1.3.	Tiesas kompetences robežas tiesību normu formulēšanā	204
5.1.4.	Tiesnešu tiesību kontrole	209
5.1.5.	Tiesnešu tiesību normas tiesiskuma papildu kritēriji	211
5.2.	Tiesnešu tiesību nepieciešamība (funkcionālais aspekts)	212
6.	TIESNEŠU TIESĪBU KONSTRUKCIJAS METODOLOĢIJA	219
7.	ATSEVIŠKI TIESNEŠU TIESĪBU PIEMĒROŠANAS ASPEKTI	222
7.1.	Tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu normu hierarhija un konkurence	222
7.2.	Tiesnešu tiesību piemērošanas metodoloģiskie aspekti	229
7.3.	Tiesnešu tiesību normu interpretācija	235
7.4.	Tiesiskais pamatojums tiesnešu tiesību normu modifikācijai	239
KOPSAVILKUMS		248
ANOTĀCIJA		255
ANNOTATION		256
ANNOTATION		257
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS, NORMATĪVO AKTU UN JURIDISKĀS PRAKSES SARAKSTS		258
Izmantotā literatūra		258
Normatīvie tiesību akti		271
Juridiskās prakses materiāli		274

PIELIKUMI.....	286
Pielikums nr.1 Tiesību avotu sistēma	287
Pielikums nr.2 Tiesnešu tiesību normu piemērošanas iespējas.....	288

IEVADS

*Kaut kādā formā tiesnešu tiesības ir atrodamas jebkur, kur vien ir likums. Jebkurā tiesību sistēmā tiesību noteikumi ātrāk vai vēlāk izriet no šādiem tiesnešu formulējumiem spriedumos gluži tāpat, kā rīcības noteikumi izriet no praktisku problēmu risinājumiem, neatkarīgi no tā, vai šādi formulējumi ir vai nav vēlami, apzināti vai atzīti.*¹

Temata aktualitāte

„Jautājums par tiesu lomu jaunu tiesību normu radīšanā ir viena no vissarežģītākajām mūsdienu tiesību teorijas problēmām.”² Lai gan šī atziņa ir izteikta pagājušā gadsimta sākumā, tā savu aktualitāti ir tikai vairojusi.

Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas rezultātā pēdējās desmitgadēs tiesību teorijas atziņas par tiesību normu interpretāciju un likumu robu aizpildīšanu tiesību normu tālākveidošanas visās izpaušmes formās vairs netiek apšaubītas ne no teorētiskās pieļaujamības, ne no praktiskās nepieciešamības un vērtības aspektiem. Tiesību piemērotāju, it īpašu tiesu, darba praksē tiesības attīstošām juridiskajām metodēm ir atzīta arvien būtiskāka loma un arī judikatūras jēdziena nošķiršana no tiesu prakses un attīstīšana Latvijas tiesībzinātnieku darbos un juridiskajā praksē liecina par nepārprotamu un vitālu šīs tiesību materiāla apstrādes un pilnveidošanas nozīmi tiesiskās realitātes veidošanā. Turklāt mūsdienu tiesību zinātnē vairākuma zinātnisko pētījumu mērķis ir radīt un pilnveidot sprieduma taisīšanas procedūru un metodoloģiju tiesā kā galvenajā likumu piemērošanas institūcijā.³ Proti, tiesību zinātnes un jo īpaši tiesību teorija koncentrē uzmanību ne vien uz pētījumiem par *de lege lata*, bet tā ir arī *de lege ferenda* priekšlikumu un atbilstības mēraukla.⁴

Tiesību materiālu attīstošas juridiskās metodes tiek īpaši aktīvi izmantotas administratīvo tiesu nolēmumos, kuru uzdevums pēc to izveidošanas un *Administratīvā procesa likuma*⁵ spēkā stāšanās bija jaunas tiesību nozares attīstīšana. Jaunās tiesību nozarēs vai inovatīvu tiesību institūtu tiesiskajā regulējumā tiesu sniegtajai interpretācijai un abstraktajām juridiskajām atziņām ir īpaši būtiska nozīme.

¹ Llewellyn K. *Encyclopedia of Social Sciences*, New York, 1930, III 249. Citēts pēc: Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein & Co., Inc., 1986, xiv

² Гриммъ Д.Д. Участіе суда въ правотворчествѣ. *Законъ и судъ*, 1931, nr.18119, c.567

³ Coing H. *Grundzüge der Rechtsphilosophie*. 4. Aufl. Berlin, New York: de Gruyter, 1985, S. 331

⁴ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, No. 3, pp. 58-59

⁵ Administratīvā procesa likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14.novembris, nr.164 (2551)

Juridiski praktiskajā un zinātniskajā saziņas telpā tomēr joprojām ir vērojama piesardzība un pat zināma negatīva attieksme pret mēģinājumiem tiesību normu interpretācijas un it īpaši tiesību normu tālākveidošanas rezultātā gūtās atziņas juridiski kvalificēt kā jaunradītu tiesību materiālu, kam var būt ne tikai rakstītās tiesību normas interpretējošs, skaidrojošs un aprakstošs raksturs, bet arī esošo pozitīvizēto tiesību materiālu līdzvērtīgi papildinošs un, iespējams, pat mainošs vai koriģējošs raksturs. Tomēr, ja tiek atzīta tiesību normu tālākveidošanas nepieciešamība gan no objektīvi teorētiskiem, gan praktiskiem apsvērumiem, tad loģiska un konsekventa būtu arī vienota izpratne un atzīšana jautājumā par likumus papildinošu juridisko metožu rezultātā identificēto tiesību atziņu juridisko statusu un to avotu vietu tiesību avotu sistēmā.

Šādā kontekstā ir aktuāli analizēt tiesnešu tiesības kā jēdzienu, kas nereti tiek lietots augstāk minētā tiesību materiāla apzīmēšanai, tomēr bez vajadzīgās konsekvences un izpratnes par tiesnešu tiesību būtību, jēdziena ģenēzi, tiesnešu tiesību rašanās priekšnoteikumiem un to funkcionālo nozīmi tiesību piemērošanā. Tiesnešu tiesības ir iespējams analizēt kā tiesību normu kopumu, kas pastāv tiesību sistēmā un kuru avots ir judikatūra, atšķirībā no pārējām tiesību normām, kuru avots ir normatīvie tiesību akti, paražu tiesības vai vispārējie tiesību principi.

Tiesnešu tiesību institūta aizsākumi jeb prakse sekot agrākos spriedumos ietvertām atziņām savus pamatus rod jau Senajā Romā. Gadsimtu gaitā šis jēdziens un ar to saistītā juridiskā parādība ir gan cildināta un attīstīta, gan arī pilnībā noliegta atkarībā no laika perioda, valdošās tiesību izpratnes un tiesiskās iekārtas. Attīstoties tiesību doktrīnai un aktualizējoties dabisko tiesību teorijai, tiesnešu tiesības 20.gadsimta un mūsdienu Rietumvalstu tiesību teorijā piedzīvo renesansi.

Tiesnešu tiesības (angļu val. – *Judge-made Law*, vācu val. – *Richterrecht*, franču val. – *droit jurisprudentiel*) ir to noteikumu kopums, kas radīti ar tiesu nolēmumiem, precedentiem kā pretstats noteikumiem, kas radīti ar likumu plašākā izpratnē.⁶ Ar „noteikumiem”, ko rada tiesneši, šajā gadījumā jāsaprot abstraktās juridiskās tēzes, kas tiešā veidā ietvertas vai izsecināmas no nolēmumiem un radušās rakstītā tiesību materiāla papildinošas apstrādes rezultātā - tiesību normu interpretācijas vai tiesību tālākveidošanas procesa gaitā vai rezultātā un tml.

Vienkāršāk – tiesnešu tiesības ir tiesnešu identificētās tiesības jeb to noteikumu kopums, ko formulē nevis likumdevējs, bet tiesa. Attiecīgi tiesnešu tiesību juridiskais statuss ir tieši atkarīgs no judikatūras statusa tiesību sistēmā. Tāpēc šī darba ietvaros tiks izvērtēts jautājums par nepieciešamību izdalīt judikatūru atsevišķā tiesību avotu grupā, attiecīgi diferencējot judikatūras un

⁶ *Black's Law Dictionary*. USA: West Publishing Co., 2004, p.858

pārējo tiesību palīgavotu lomu un vietu tiesību avotu sistēmā. Bez tiesnešu tiesībām tiesiskā iekārtā nevar iztikt, tādēļ to pastāvēšana un leģitimitāte ir akceptēta,⁷ ciktāl tās veidotas saskaņā ar tiesību teorijas atziņām un juridiskajām metodēm, un atbilst tiesību sistēmai. Tomēr teorijā tiesnešu fiksēto normu kopsakarība ar normatīvajiem tiesību aktiem nav noskaidrota līdz galam, tādēļ ar jēdzienu „tiesnešu tiesības” tiek apzīmētas pavisam atšķirīgas, strukturāli strīdīgas parādības tiesību jaunrades un tiesību tālākveidošanas robežlaukumā,⁸ sākot no katra individuāla tiesas nolēmuma beidzot ar precedentu tiesībām un tiesnešu radītiem noteikumiem ar paražu tiesību raksturu.⁹

Diskusija par tiesnešu tiesību jēdzienu un izpratni Latvijas tiesību teorijā faktiski nepastāv vai ir tikko aizsākusies un galvenokārt to veicina tieši tiesas veikto juridisko metožu daudzveidības atzīšana un tiesas kompetences paplašināšanās no konstatācijas par faktu sakritību ar tiesību normas tiesiskā sastāva pazīmēm līdz tiesību tālākveidošanai. Attīstoties teorijai par tiesību normu, pēdējo desmit gadu laikā strauji mainījusies arī attieksme pret tiesnešu tiesībām un tiesas iespējām konstatēt jaunas vispārīgas tiesību normas.

Pētījuma mērķi un uzdevumi

Darba galvenais mērķis ir uzlabot tiesu spriešanas un nolēmumu pamatošanas kvalitāti Latvijā, apzinoties tiesnešu tiesību vietu tiesību sistēmā un lomu mūsdienu demokrātiskā sabiedrībā. Darba mērķis ir arī veicināt izpratni par tiesnešu tiesību jēdziena saturu un tiesnešu tiesību nozīmi, kvalitatīvi attīstot rakstīto tiesību sistēmu.

Vadoties no izvirzītā mērķa, darbu veido trīs pētniecības virzieni. Pirmais ir tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes analīze, arī tās evolūcija, otrs – ar tiesnešu tiesību institūtu saistīto konstitucionālo un tiesībteorētisko jautājumu pētniecība, tajā skaitā, atrodot judikatūras patieso vietu tiesību avotu sistēmā, trešais – metodoloģisko aspektu pētniecība, kas saistīti ar tiesnešu tiesību izstrādi un vēlāku piemērošanu. Mijiedarbojoties trijiem pētniecības virzieniem, kā arī teorētiskām un praktiskām pētniecības metodēm, tiek izteikti secinājumi, vērtējumi un priekšlikumi.

Noteiktā mērķa realizēšanai autore ir izvirzījusi vairākus uzdevumus:

1) Lai pilnīgi izprastu tiesnešu tiesību institūta būtību, sākotnēji ir nepieciešams noskaidrot tiesnešu tiesību jēdzienu un tā modifikācijas ārvalstīs, kur šis jēdziens ir pazīstams jau vēsturiski un praksē piemērots salīdzinoši plaši. Autore, analizējot gan pastāvošos normatīvos aktus par tiesu radīto atziņu statusu un piemērojamību, gan arī attiecīgās valsts tiesību doktrīnā pastāvošās atziņas

⁷ Paine F.J. *Vācijas vispārīgās administratīvās tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 50.lpp.

⁸ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 172.lpp.

⁹ Horns N. *Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un Tiesības*, 1999, nr. 3, 72.lpp.

un izstrādātās teorijas, ir pētījusi tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes modifikācijas Vācijā un Francijā, kā arī Latvijai tuvākajās kaimiņvalstīs. Tā kā Latvijas tiesiskajai sistēmai un tiesiskajai apziņai vēsturisku apstākļu dēļ ir bijis nepieciešams strauji pielāgoties dabisko tiesību doktrīnas atziņām un no demokrātiskas tiesiskas valsts virsprincipa izrietošajiem principiem, citu, pieredzējušāku valstu paraugam un ilglaicīgas prakses rezultātā iegūtajām atziņām ir būtiska loma korektas un efektīvas izpratnes radīšanā par jauniem tiesību institūtiem Latvijā.

Ārvalstīs pastāvošās tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes pētniecībā iegūtie secinājumi ir izmantoti pamatā tiesnešu tiesību jēdziena robežu noteikšanai un šī jēdziena saturiskai konstrukcijai Latvijas tiesību teorijā. Pamatojoties uz minētajiem secinājumiem tiek noteiktas arī tiesnešu tiesību normas radošās juridiskās metodes.

2) Darba mērķa sasniegšanai viens no tā uzdevumiem ir Latvijas līdzšinējās judikatūras empīriskā pētīšana un analīze tiesnešu tiesību aspektā. Apkopojot no juridisko metožu piemērošanas viedokļa būtisku gan negatīvo, gan pozitīvo praksi, autore rod pamatu secinājumiem par tiesnešu tiesību institūta praktisko izpausmju transformāciju Latvijā, kā arī par atklāto teorētisko atziņu īstenošanas līmeni tiesu darbībā. Tādējādi darba uzdevums ir noskaidrot tiesu nolēmumu kvalitāti, izstrādājot un formulējot tiesnešu tiesību noteikumus, vienlaicīgi analizējot arī spēkā esošo normatīvo regulējumu un tā pietiekamību tiesnešu tiesību institūta kvalitatīvai attīstībai.

3) Darba uzdevums ir izpētīt tiesnešu tiesību normu kopumā ietilpstošo noteikumu sasaisti ar tām juridiskajām metodēm, kuras piemērojot, šīs normas ir radītas. Apkopojot tādējādi iegūtās atziņas, ir pamats izdarīt secinājumu par tiesnešu tiesību institūta robežām no metodoloģiskā aspekta, kā arī precizēt tā jēdziena izpratni, kas atvieglo tiesnešu tiesību normu identificēšanu praksē. Tiesnešu tiesību institūta izpētes ietvaros tiek analizēti arī tie faktori, kas dod pamatu nošķirt tiesnešu tiesību institūtu no Angloamerikāņu tiesību loka valstīs piemērotajām precedentu tiesībām.

4) Lai noskaidrotu tiesnešu tiesības saturošā tiesību avota statusu un vietu pārējo tiesību avotu starpā, ir nepieciešams analizēt tiesnešu tiesību normas spēku ietekmējošos faktoros un pētīt vispāršaistošas tiesību normas strukturālo un satura pazīmju īstenošanos tiesnešu tiesību normā. Darba uzdevums ir tiesnešu tiesību normu juridiski saistošā spēka noteikšana un pamatošana. Iegūtie secinājumi dod iespēju noteikt tiesnešu tiesību avota dispozīciju tiesību avotu sistēmā un, attiecīgi diferencējot, precizēt tiesību avotu iedalījumu.

5) Tiesnešu tiesību pētniecības uzdevums ir arī izpētīt un noteikt tiesnešu tiesību konstitucionālo pamatu. Tā ietvaros tiek pamatota šī tiesību avota leģitimitāte, kā arī tā nepieciešamību nosakošais funkcionālais aspekts. Pamatojot tiesnešu tiesību leģitimitāti, būtiska uzmanība tiek pievērsta varas dalīšanas principa izpaušmēm un ietekmei uz tiesu realizētu tiesību normu formulēšanu, tiesu varas un politiskās varas nošķiršanai, tiesas kompetences robežām tiesību normu identificēšanā un tiesnešu tiesību izstrādes kontroles mehānismiem.

6) Darba uzdevums ir tiesnešu tiesību kā tiesību normu atrašanas, normu teksta izstrādes un piemērošanas metodoloģisko aspektu analīze. Pētot izstrādes noteikumus, īpaša uzmanība tiek pievērsta kritērijiem, kas jāņem vērā izstrādājot un formulējot jaunas tiesnešu tiesību normas. Savukārt, analizējot tiesnešu tiesību piemērošanas problemātiskos jautājumus, tiek noteiktas tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu normu savstarpējās hierarhiskās attiecības, šo normu kolīziju novēršanas paņēmieni, tiesnešu tiesību normu atrašanas, nošķiršanas, faktu izvērtēšanas, interpretācijas un formulēšanas posmi to piemērošanā, kā arī tiesiskais pamatojums, kas nepieciešams tiesnešu tiesību normu modificēšanai.

Pētījuma novitātes teorētiskajā un praktiskajā aspektā

Darba teorētiskā vērtība un novitāte izpaužas, pamatojot tiesnešu tiesību jēdziena nepieciešamību un veidojot tiesnešu tiesību kā viena no tiesību normu konstatācijas veidiem teoriju, kā arī atklājot tiesnešu tiesību normu izstrādes un piemērošanas metodoloģiskos noteikumus. Novitāte teorētiskajā aspektā izpaužas autores secinājumos un priekšlikumos, kas izteikti darba analīzē.

Praktiskajā aspektā darba novitāte izpaužas ievērojama apjoma judikatūras izvērtēšanā un secinājumos, kas var būt pamatā kvalitatīvākas tiesu prakses attīstīšanā un veidošanā nākotnē. Secinājumi un priekšlikumi par tiesnešu tiesību normu izstrādes, kā arī vēlākas piemērošanas metodoloģiskajiem aspektiem vislielāko vērtību iegūst praktiskā aspektā, dodot iespēju tiesai un jebkuram tiesību piemērotājam kvalitatīvi un tiesiski strādāt pie sarežģītu lietu izšķiršanas, vienlaicīgi papildinot esošo rakstīto tiesību materiālu un dodot ieguldījumu tiesību sistēmas attīstībā un vēlākā sarežģītu problēmjautājumu risināšanā. Tāpat pētījuma rezultātā autore sniedz arī priekšlikumu normatīvo tiesību aktu grozījumiem, kas varētu veicināt judikatūras stabilitāti un līdz ar to arī rakstīto tiesību sistēmas kvalitāti.

Darbā veiktā analīze un secinājumi par tiesnešu tiesību kā tiesību normu statusu un tiesnešu tiesību avota vietu tiesību avotu sistēmā dod būtisku inovatīvu risinājumu judikatūrā atrodamo tiesu

izstrādāto atziņu juridiskā kvalificēšanā, to tiesiskā statusa atzīšanā un pastāvošā tiesību avotu iedalījuma pārvērtēšanā. Lai gan teorijā tiek atzītas tiesnešu tiesības darboties tiesību tālākveidošanas sfērā, tā rezultātā radītie noteikumi līdz šim nav atsevišķi identificēti kā materiālo tiesību daļa. Veicot minēto nošķiršanu, autore risina izrietošos jautājumus par šī tiesību materiāla juridisko spēku un statusu.

Tēzes, kas tiek izvirzītas aizstāvēšanai, un kurās ietverta novitāte teorētiskajā un praktiskajā aspektā, ir norādītas šī pētījuma noslēgumā.

Izpētes metodes

Zinātniskās pētniecības metodes darbā tiek izmantotas, lai sasniegtu izvirzītos mērķus un uzdevumus. Pētījuma ietvaros ir izmantotas šādas pamata zinātniskās pētniecības metodes:

- analītiskā metode. Analītiskajai metodei darba ietvaros ir vislielākais pielietojums. Tā tiek izmantota gan pētot ārvalstu normatīvos tiesību aktus un tiesību doktrīnā atrodamās atziņas un teorijas, gan arī pētot tiesu nolēmumus, nacionālos normatīvos tiesību aktus un citus tiesību avotus. Analīze ir veikta secinājumu, vērtējumu un priekšlikumu pamatā.
- salīdzinošā metode. Salīdzinošā metode ir izmantota analizējot Latvijas un ārvalstu tiesībzinātnieku atziņas un atklājot atšķirības, kādas veidojušās vai vēsturiski konstatējamas tiesnešu tiesību jēdziena attīstībā. Tāpat salīdzinošā metode tiek izmantota arī vairākos citos aspektos, salīdzinot pretrunīgus tiesību zinātnieku vai tiesas izteiktos viedokļus. Darba ietvaros ir salīdzināta dažādos laika periodos radītās judikatūras un tajā ietilpstošo juridisko atziņu izstrādes kvalitāte no piemēroto juridisko metožu viedokļa. Salīdzinošā metode tiek izmantota tiesnešu tiesību normas un vispāršaistošas tiesību normas sakritības noteikšanai, kā arī identificējot būtiskākās atšķirības, kādas saglabā romāņu-ģermāņu tiesību sistēma no Angloamerikāņu tiesību sistēmas gadījumā, kad tiek atzītas tiesības tiesām nodarboties ar tiesību normu identificēšanu.
- vēsturiskā metode. Darba ietvaros vēsturiskā metode ir izmantota ārvalstu tiesību teorijas atziņu un pastāvošā regulējuma noskaidrošanai, kas aptver ne tikai mūsdienas, bet arī šo atziņu un regulējuma vēsturisko attīstību. Vēsturiskajai pētniecības metodei ir būtiska nozīme arī varas dalīšanas teorijas pamatpostulātu noskaidrošanā un šīs teorijas attīstības rezultātā radīto principu atklāšanā. Tas, savukārt, dod pamatu secinājumam par tiesnešu tiesību kā tiesību institūta atbilstību varas dalīšanas izpratnei mūsdienās.
- induktīvā metode. Šī metode ir izmantota no konkrētiem tiesu nolēmumiem izsecinot un atvasinot to *ratio decidendi*, jeb sprieduma galveno juridisko abstrakto tēzi, kas tālāk tiek

interpretēta un vispārināta, formulējot tiesnešu tiesību normu. Induktīvā metode piemērojama ne tikai, taisot slēdzienus pētījuma ietvaros, bet arī kā otrā un trešā tiesnešu tiesību normu piemērošanas posma pamatmetode, kas izstrādāta aprakstot tiesnešu tiesību normu piemērošanas metodoloģiskos aspektus;

- deduktīvā metode, kas savu pielietojumu rod, atklājot tiesnešu tiesību normu piemērošanas teorijas īstenošanu praksē. Tiesnešu tiesību institūta attīstības pamatā ir tiesiskai valstij atbilstoša un metodoloģiski adekvāta tiesību normu piemērošana un tiesiska rezultāta sasniegšana situācijās, kad tiesai ir pienākums nodarboties ar tiesību normu identifikāciju. Tādējādi tiesnešu tiesību kvalitātes priekšnoteikums ir deduktīva teorētisko noteikumu īstenošana tiesas spriešanā.

Tāpat pētījuma gaitā ir izmantota empīriskā pētniecības metode tiesu spriedumu izpētei un tekstu analīzei.

Literatūras un tiesību avotu apskats

Šī darba tapšanā ir izmantots plašs juridiskās literatūras un tiesu prakses materiālu klāsts - gan Latvijā, gan ārvalstīs tapušie darbi, pētījumi un tiesu nolēmumi.

Kopā ir izmantoti 420 avoti, no tiem 239 ir literatūras avoti, 40 – normatīvi tiesību akti un 141 - tiesu prakses materiāli.

Tā kā tiesnešu tiesības ir Latvijā jauns institūts, tiesnešu tiesību institūta teorija un tā leģitimitātes un piemērošanas noteikumi Latvijā nav analizēti plašos pētnieciskos darbos, autorei visai ierobežotā apjomā ir iespējams polemizēt ar citiem autoriem par Latvijas tiesnešu tiesību teorētiskajiem un praktiskās izpausmes aspektiem. Darbā ir izmantoti *Egila Levita*, *Jura Jelāgina*, *Daigas Iljanovas*, *Jāņa Neimaņa* un citu Latvijas tiesību zinātnieku un tiesību teorijas speciālistu publicētie darbi, pētījumi un monogrāfijas par tiesību avotu izpratni un sistēmu, vispārīgajiem tiesību principiem, tiesību tālākveidošanu un tās rezultāta juridisko kvalifikāciju, judikatūras jēdzienu un nozīmi, kā arī citiem pētījuma ietvaros analizētiem tiesnešu tiesību juridiski teorētiskajiem aspektiem.

Tiesnešu tiesību jēdziena un ar to saistīto teorētisko jautājumu atklāšanai un definēšanai darbā ir izmantoti literatūras avoti jau no XX gadsimta sākumposma.

Darbā plaši izmantoti ārvalstu zinātnieku darbi, it īpaši vācu un franču tiesību teorijas pētījumi. Pētījuma pamatā ir pasaulē atzītu tiesību teorijas pētnieku *Karla Larenca* (*Karl Larenz*), *Hansa*

Kelzena (Hans Kelsen), Ronalda Dvorkina (Ronald Dworkin), Oskara Bulova (Oscar Bülow), Roberta Aleksī (Robert Alexy) un Aleksandra Pečenika (Aleksander Peczenik, 1937-2005), kā arī Kristīnes Langenbuheres monogrāfijas un raksti.

Lai sasniegtu izvirzītos mērķus un uzdevumus, darbā ir analizēts un pētīts plašs klāsts normatīvo tiesību aktu, it īpaši tiesnešu tiesības darboties tiesību jaunrades sfērā reglamentējoši normatīvie tiesību akti, kā arī citi, kas īpaši nepieciešami konkrētu jautājumu atklāšanai.

Liels uzsvars pētījuma ietvaros ir likts uz Satversmes tiesas un Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta judikatūras un ārpus judikatūras esošo nolēmumu analīzi. Savukārt, izdarot secinājumus par noteiktiem tiesnešu tiesību teorētiskajiem aspektiem, pētīta virkne Vācijas un Francijas dažādu līmeņu tiesu nolēmumiem, kas kalpo ne tikai kā tiesnešu tiesību normu izstrādes piemērs, bet vairāk tieši kā jaunu teorētisko atziņu avots par tiesas kompetenci tiesnešu tiesību jomā un pašu tiesnešu tiesību konstitucionālajiem jautājumiem.

Darbā ir vērtēta un analizēta ārvalstu pieredze. Atsevišķu jautājumu attīstīšanai teorētiskā nozīmē izmantoti Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Eiropas Savienības Tiesas (Eiropas Kopienu tiesas¹⁰) prakses materiāli.

Darba struktūra

Darbs ir strukturēts septiņās daļās, kas katra, atkarībā no saturiskās nepieciešamības ir iedalīta sīkākās nodaļās un arī apakšnodaļās. Darba noslēgumā ir pētījuma ietvaros izdarīto secinājumu, priekšlikumu un atziņu kopsavilkums. Darbam pievienoti arī trīs pielikumi: shēmas, kas grafiski ataino autores pētījuma rezultātā konstatēto inovatīvo tiesību avotu sistēmu, kā arī tiesnešu tiesību piemērošanas vai nepiemērošanas metodoloģiskās iespējas un tiesnešu tiesību normu hierarhija.

Darba kopējais apjoms ir 289 lapaspuses.

¹⁰ Eiropas Kopienu Tiesas nosaukums, kopš Lisabonas līguma spēkā stāšanās 2009.gada 1.decembrī, ir Eiropas Savienības Tiesa.

1. TIESNEŠU TIESĪBU JĒDZIENA EVOLŪCIJA

Termins „tiesnešu tiesības” tiek lietots Latvijas tiesību zinātnē, tomēr tas nav nedz normatīvi nostiprināts, nedz arī apstiprināts Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijā, kas ir atbildīgā institūcija par jaunu dažādu nozaru, tajā skaitā – juridisko, terminu izskatīšanu, izvērtēšanu, izstrādi un apstiprināšanu. Šīs nodaļas pirmajā apakšnodaļā autore pamatos patstāvīga juridiskā termina „tiesnešu tiesības” nepieciešamību Latvijas juridisko terminu klāstā.

Pētot tiesnešu tiesību jēdzienu ar mērķi noskaidrot šī jēdziena saturu Latvijas tiesību sistēmā, šajā nodaļā salīdzinošā aspektā tiks analizētas vairāku ārvalstu normatīvā regulējuma un tiesību doktrīnu pieejas tiesnešu tiesību jēdzienam. Atsevišķi tiks aplūkota tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes modifikācija Vācijā, Francijā un Latvijas tuvākajās kaimiņvalstīs Krievijā, Lietuvā, Igaunijā un Zviedrijā, kā arī uzmanība pievērsta Eiropas Kopienu tiesas (Eiropas Savienības Tiesas) un Eiropas Cilvēktiesību tiesas radīto juridisko atziņu tiesiskajam statusam tiesību avotu kontekstā. Uz ārvalstu tiesību doktrīnu vadošo teoriju bāzes, tās analizējot, pirmās nodaļas noslēgumā tiks izdarīts visaptverošs secinājums par tiesnešu tiesību jēdziena saturu, identificēti tiesnešu tiesību avoti un piedāvāts termina „tiesnešu tiesības” juridisks definējums.

Trešajā šīs nodaļas apakšnodaļā, pamatojoties uz noskaidroto tiesnešu tiesību jēdziena saturu, tiks aprakstīti tādējādi izrietošie tiesnešu tiesību avoti, un ceturtajā apakšnodaļā attiecīgi identificēts tiesnešu tiesību normas institūts kā tiesnešu tiesību masas pamatvienība.

1.1. Terminoloģija

Latviešu valodā termins „tiesnešu tiesības” ir voluntāri ieviests kā tiešs tulkojums no vācu valodas atbilstošā termina „*Richterrecht*”, kas varētu būt pamatojams ar to, ka tieši ģermāņu tiesību grupā jautājums par tiesnešu tiesībām ir analizēts un attīstīts visplašāk.¹¹ Termins „tiesnešu tiesības” Latvijā nav nedz normatīvi nostiprināts, nedz terminoloģiski neapstrīdami konsekvents vēl šobrīd, tomēr tiesību teorijas pētījumos un tiesību doktrīnā šis jēdziens tiek izmantots un tam atbilstošais termins arvien biežāk tiek pieminēts, it īpaši pēdējo pāris gadu laikā. 2003.gada sākumā Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Juridiskās terminoloģijas apakškomisija apstiprināja

¹¹ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 18.lpp.

angļu un vācu valodas atbilstošo terminu tulkojumu latviešu valodā kā “precedentu tiesības”.¹² Minētais tulkojums un attiecīgs termins nav precīzs šajā kontekstā, tāpēc arī netiek lietots juridiskajā praksē. Precīzāk būtu turpināt izmantot tulkojumu “tiesnešu tiesības”, jo pārnests “precedentu tiesības” vairāk norāda uz Angloamerikāņu tiesību saimes valstīm raksturīgo precedentu tiesību sistēmu un rada maldinošu saikni ar šajā sistēmā pastāvošo institūtu. Savukārt jautājumi par tiesnešu tiesību attīstību galvenokārt tiek diskutēti Vācijā, Francijā un Šveicē, t.i. romāņu-ģermāņu tiesību saimei piederošās valstīs. Turklāt, kā tas turpmāk tiks noskaidrots, starp tiesnešu tiesībām un precedentu tiesībām ir virkne būtisku atšķirību, kas šo terminu sapludināšanu padara par nenovēršamu kļūdu.

Tiesnešu tiesību institūts balstās uz civilo tiesību jurisdikcijā atzīto *jurisprudence constante* doktrīnu, kā pretstatu *stare decisis* doktrīnai, kas izplatīta Angloamerikāņu tiesību lokā.

Termins „tiesnešu tiesības” nesakrīt arī ar terminu „judikatūra”, ar ko tiesību teorijā un praksē apzīmē atšķirīgus jēdzienus. Arī svešvalodās šiem abiem fenomeniem tiek lietoti atšķirīgi termini. Tā, piemēram, vācu val. judikatūra - *Rechtsprechung*, tiesnešu tiesības – *Richterrecht*; angļu val. judikatūra – *case-law*, tiesnešu tiesības - *judge-made law*; franču val. judikatūra – *la jurisprudence*, tiesnešu tiesības - *droit jurisprudentiel*. Judikatūra un tiesnešu tiesības nav sinonīmi nedz terminoloģiski, nedz kā ar šiem terminiem apzīmētie jēdzieni, tādēļ noraidāma ir iespēja vispār atteikties no „tiesnešu tiesību” termina nepieciešamības latviešu valodā, visos attiecīgajos gadījumos lietojot vienīgi terminu „judikatūra”. Šo jēdzienu savstarpējā pārklāšanās un atšķirības tiks analizētas darba 5.4. apakšnodaļā.

Jāatzīmē, ka „tiesnešu tiesības” kā tiesību avotu apzīmējošs termins ir jānošķir no tiesneša tiesībām – tiesneša kā amatpersonas subjektīvajām tiesībām, kādas tai piešķirtas ar likumu¹³, piemēram, tiesneša tiesībām brīvi apvienoties organizācijās, kas aizsargā viņu neatkarību, veicina profesionālās kvalifikācijas celšanu, aizstāv viņu tiesības un intereses; tiesneša tiesībām ieņemt citus amatus; tiesībām uz viņa un viņa ģimenes locekļu, kā arī uz savas un savas ģimenes locekļu mantas aizsardzību un tml.

Precīzai terminu izvēlei ir ļoti liela nozīme, un viens no būtiskākajiem faktoriem juridisko terminu kvalitātes izvērtēšanā ir izvēlēta termina funkcionalitāte, proti, **nominatīvās un definitīvās**

¹² Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Juridiskās terminoloģijas apakškomisijas apstiprinātie termini: 2002.12.11.-2003.05.28. *Terminoloģijas Jaunumi*, 2003, nr. 4, 20. lpp.

¹³ Skat., galvenokārt, likumu *Par tiesu varu* (Par tiesu varu: LR likums, *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1993. 14.janvāris, nr. 1), kā arī procesuālos likumus.

funkcijas realizēšana. Katram terminam ir divas pamatfunkcijas: nosaukt (nominatīvā funkcija) un iezīmēt, t. i., ar minimāliem valodas līdzekļiem ieskicēt, definēt (definitīvā funkcija) nozares jēdzienu iespējami precīzi,¹⁴ reizē norādot uz šī jēdziena vietu visu nozares, tas ir, juridisko jēdzienu sistēmā. Tādējādi, kā tas tika uzskatāmi parādīts, katrs juridiskais termins kā funkcionāla vienība ir cieši saistīts ar citiem specifiskajiem juridiskajiem jēdzieniem un tā būtību nosaka lietošanas sfēra un funkcionālā nozīme.

Terminoloģijas izstrādes principu pamatā ir termina kā valodas vienības un termina kā speciāla, ar noteiktu nozari saistīta jēdziena izteicēja divējādā būtība. Katram izvēlētajam terminam būtu pēc iespējas ideāli jāiekļaujas ne tikai kopējā attiecīgās nozares terminu sistēmā, bet arī jābūt piemērotam un atbilstošam valodniecības prasībām un valodas lietojumam. Terminam kā valodas leksikas vienībai ir jāatbilst valodas normām, vārddarināšanas likumībām, pašu valodas vārdu un aizgūto terminu samēra prasībām. Savukārt, lai termins sekmīgi veiktu tam paredzēto specifisko funkciju, tā izvēlē vai izveidē jāievēro noteiktas specifiskās prasības, no kurām galvenās ir: sistēmiskums, nozīmes precizitāte un formas īsums, viennozīmīgums, mononīmiskums, t. i., sinonīmijas nevēlamība.¹⁵

Termins „tiesnešu tiesības” precīzi ataino ar šo terminu apzīmētā jēdziena saturu, kas vienkāršojot varētu tikt formulēts kā tiesnešu identificētās tiesības. Tas papildina esošo juridisko terminu sistēmu, veiksmīgi atrodot savu vietu starp tādiem saistītajiem terminiem kā tiesu prakse, judikatūra, precedents un precedentu tiesības. Lai gan diskutabls ir šī termina formas īsums – tas sastāv no diviem vārdiem, kas katrs ir patstāvīgs juridisks termins, tomēr latviešu valodas lietojumam pilnībā atbilstošā vārdu izvēle to attaisno. Atšķirībā no lielākās daļas jauno juridisko terminu, kas, pārņemot no svešvalodām, tiek bāzēti svešvalodu cilmes vārdos, „tiesnešu tiesības” ir latviešu valodas vārdos izteikts termins. Apkopojot minēto, secināms, ka **termins „tiesnešu tiesības” atzīstams par atbilstošu gan nominatīvās, gan definitīvās funkcijas realizēšanai un tādējādi par piemērotu attiecīgā juridiskā jēdziena apzīmēšanai.**

1.2. Jēdziena izpratnes modifikācijas

¹⁴ Latviešu valodas nozaru terminoloģijas izstrādes vadlīnijas. Apstiprinātas Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas 18.12.2000. sēdē; prot. Nr. 3/1018. Elektroniski pieejamas: <http://termini.lza.lv/article.php?id=45>.

¹⁵ Turpat.

Tiesnešu tiesību institūta aizsākumi jeb prakse sekot agrākos spriedumos ietvertām atziņām savus pamatus rod Senajā Romā, kur ievērojama nozīme tika piešķirta prētoru ediktiem. Prētoru edikti, sākot ar IV-III gadsimtu pirms mūsu ēras, kļuva par nozīmīgu tiesību avotu.¹⁶ Tiesnesim, piemērojot abstraktas likuma normas konkrētiem dzīves gadījumiem, nepieciešams ne tikai tās iztulkot, bet vajadzības gadījumā arī papildināt vai izlabot – šādus uzdevumus *Papiniāns* (*Aemilius Papinianus*, 142-212) atzina pretoriem attiecībā uz rakstīto likumu *ius civile* piemērošanu Senajā Romā, kā rezultātā radās prētoru tiesības (*ius pretorium* jeb *ius honorarium*).¹⁷ Lielākā daļa no romiešu tiesībām bija juristu tiesības. Jēgpilna satura atkārtota ietveršana formā ietilpst tiesnešu radošā darba uzdevumos, kad viņi risina reālus strīdus reālajā pasaulē. Tas, ko dēvē par tiesībām, ir tiesnešu un citu juristu paaudžu paaudzēs uzkrātā praktiskā, respektīvi, ar interpretāciju saistītā gudrība. To pierāda romiešu tiesību patiesā izcelšanās. Šīs tiesības radīja tiesneši Beirūtā 5.gadsimtā p.m.ē., nevis kodifikators *Justiniāns* 6.gadsimtā.¹⁸ Arī kanoniskajās tiesībās saistoši bija gan pāvesta lēmumi, gan iedibinātā tiesu prakse.¹⁹ Agrāku tiesu spriedumu loma samazinājās un Eiropas valstīs nereti vispār tika izslēgta sākot ar 17.gs un līdz 20.gs.sākumam. Prūsijas Landrāts 1794.gadā aizliedza tiesām ņemt vērā precedentus,²⁰ Francijas 1789.gada revolūcijas ietekmē tiesu prakses loma (vismaz formāli) tika būtiski sašaurināta. Sākot no 19.gadsimta „konstitucionālās valsts perioda” kontinentālajā Eiropā dominēja uzskats, ka tiesību piemērošana ir tīri loģiska darbība, kuras gaitā tiesnesis mēģina subsumēt noteiktu dzīves gadījumu abstraktām tiesību normām un piemēro no tiesību normas izrietošās tiesiskās sekas izskatāmajam dzīves gadījumam. Minētais uzskats laika gaitā tika vairākkārt kritizēts,²¹ apgalvojot, ka jēdzienu bāze, ko izmanto likuma teksta sastādīšanai, ne vienmēr ļauj vienveidīgi piemērot tiesību normas, un grūtības var būt saistītas gan ar nenoteiktu vispārīgu jēdzienu, gan arī vērtējumus saturošu jēdzienu izmantošanu likumos. Šajos gadījumos nevar iztikt vienīgi ar loģikas apsvērumiem, neņemot vērā no lietderības izrietošus vai vērtējošus argumentus. Vairāki subsumcijas teorijas kritiķi balstās uz viedokli, kas principiāli noliedz loģikas dominējošo lomu likumu piemērošanā. Radikālākie no šiem kritiķiem apgalvo, ka tiesas spriedums balstās vienīgi no vērtēšanas izjūtām izrietošajā intuīcijā. Šādas pieejas piekritēji uzskata par dabīgu, ka tiesa salīdzina spriedumu ar likumu tikai pēc sprieduma taisīšanās turpmākās kontroles kārtībā, un likums ir tikai brīvi lemjoša tiesneša atbalsta punkts. Šādu teoriju attīstot tālāk, bieži vien tomēr ir jānonāk pie secinājuma, ka arī „brīva tiesneša” spriedumu gala rezultātā tomēr

¹⁶ Birziņa L. *Romiešu tiesības*. Rīga: [b.i.], 1997, 40.lpp.

¹⁷ Дождев Д. *Римское частное право*. Москва, Инфра-М - Норма, 1997, с.109

¹⁸ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

¹⁹ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.333

²⁰ 1794.gada Prūsijas vispārējais likumu kodekss: Ledford K.F. *Judicial Independence and Political Representation: Prussian Judges as Parliamenraty Deputies, 1849-1913*. *Law & Social Inquiry*, 2000, Vol.25, No.4, p.1056; skat.arī: Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

²¹ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, no. 3, pp 58-59

nosaka zināmi objektīvi faktori. Tādējādi vēsturiski tiesnešu tiesības nodarboties ar tiesību normu formulēšanu un atklāt vēlāk tiesām saistošus normatīvus noteikumus ir gan atzītas un cildinātas, gan kritizētas un absolūti noliegtas, kas ļauj izdarīt secinājumu par šī tiesību institūta izpratnes un patiesās jēgas esamību starp abām šīm galējām nostājām. Attīstoties tiesību doktrīnai un aktualizējoties dabisko tiesību teorijai, tiesnešu tiesības 20.gadsimta un mūsdienu Rietumvalstu tiesību teorijā piedzīvo renesansi.²²

Turpmāk šajā apakšnodaļā autore analizēs tiesnešu tiesību jēdziena normatīvo regulējumu un doktrināro izpratni vairākās ārvalstīs, kuru tiesību teorijas attīstība un atziņu argumentācijas līmenis ir ievērojami ietekmējis līdzšinējo tiesību teorijas atziņu attīstību Latvijā, tādējādi pieļaujot prezumpciju par analogiskas ietekmes nepieciešamību arī tiesnešu tiesību teorijas kontekstā.

1.2.1. Tiesnešu tiesību jēdziena attīstība Vācijā

1.2.1.1. Normatīvi nostiprinātā koncepcija

Tiesnešu tiesību leģitimitāte un saistošais spēks Vācijā tiek balstīts *Vācijas Federatīvās Republikas Pamatlikuma*²³ (*Pamatlikums*) 20.panta trešajā daļā, kas noteic, ka likumdevējs ir pakļauts konstitucionālajai iekārtai, bet izpildvara un tiesu vara ir pakļauta likumam un tiesībām.²⁴ Tieši tiesas pakļautība tiesībām kalpo par tiesas veiktas tiesību normu formulēšanas pamatojumu. Tiesību jēdziena izpratne ietver sevī gan apsvērumus, kas ir pamatā tiesību normām, gan apsvērumus, kas ir pamatā nolēmumiem. Tādējādi atsaucē uz *tiesībām* minētajā normā ietver arī tiesnešu tiesības kā tiesību sastāvdaļu. Šajā kontekstā gan jāatceras, ka Vācijas konstitucionālā sistēma kā prioritāro tiesību jaunradītāju atzīst vienīgi likumdevēju. Tādēļ, pieļaujot, ka ar terminu *tiesības Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā ir jāsaprot *inter alia* arī tiesnešu radītās tiesības, rodas jautājums par šo tiesību avotu savstarpējām attiecībām un tiesnešu tiesību konstitucionālajām robežām, ko risina tiesību doktrīna.

Minētās *Pamatlikuma* normas izpratnē *tiesības*, kam tiesa ir pakļauta, ietver sevī tādus konstitucionālos principus kā pamattiesību ievērošanu, demokrātijas prasības, likuma vara un sociālas valsts princips. Tā kā tiesa ir saistīta ar šiem principiem, tad tas nozīmē, ka tiesai ir tiesības

²² Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.343.

²³ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/gg_jan2007.pdf. Angļu valodas oficiālais tulkojums pieejams: http://www.bundestag.de/htdocs_e/parliament/function/legal/germanbasiclaw.pdf.

²⁴ Grundgesetz, Art. 20 (3) *Die Gesetzgebung ist an die verfassungsmäßige Ordnung, die vollziehende Gewalt und die Rechtsprechung sind an Gesetz und Recht gebunden.*

tos interpretēt, izsvērt un iedzīvināt, tādējādi papildinot, uzlabojot un attīstot tiesības. Kā papildu arguments tiesas tiesībām veikt tiesību normu formulēšanu kalpo rakstīto tiesību sistēmas atvērtība, kodifikāciju novecošanās, sociālo izmaiņu ātrums, modernās sabiedrības sarežģītā struktūra un parlamentārā likumdevēja trūkumi.²⁵

Tiesnešu tiesības tiešā formā Vācijas normatīvajos tiesību aktos nav regulētas. Tomēr vairāki likumi satur norādes uz agrākas tiesu prakses piemērošanu un regulē procedūru, kāda piemērojama, ja tā tiek ignorēta. Saskaņā ar *Pamatlikuma* 100. panta trešo daļu²⁶, ja Zemes konstitucionālā tiesa, interpretējot *Pamatlikumu*, piedāvā atkāpties no Federālās konstitucionālās tiesas vai citas Zemes konstitucionālās tiesas agrāka lēmuma, tai ir jāsaņem Federālās konstitucionālās tiesas piekrišana (lēmums). Līdzīga procedūra piemērojama, ja kāda no piecām federālajām augstākajām tiesām (Federālā Augstākā tiesa [*Bundesgerichtshof*], Federālā Administratīvā tiesa [*Bundesverwaltungsgericht*], Federālā Darba tiesa [*Bundesarbeitsgericht*], Federālā Sociālā tiesa [*Bundessozialgericht*] vai Federālā Finanšu tiesa [*Bundesfinanzhof*]) vēlas modificēt vai atkāpties no citas Federālās augstākās tiesas agrāka precedenta: saskaņā ar likuma *Par vienotas jurisdikcijas ievērošanu federālajās augstākajās tiesās*²⁷ 2. paragrāfa pirmo daļu tai ir par šo atkāpšanos jāinformē Augstāko federālo tiesu Kopējais Senāts (*Gemeinsamer Senat der obersten Gerichte des Bundes*), kas izlemj jautājumu. Arī augstākās federālās tiesas senātam, atkāpjoties no tās pašas tiesas cita senāta agrāka nolēmuma, nepieciešama tā sauktā Lielā senāta (*Großer Senat*) piekrišana. *Federālās konstitucionālās tiesas likuma*²⁸ 16. paragrāfa pirmā daļa analogiski noteic, ka Federālajā konstitucionālajā tiesā gadījumā, ja kādā tiesību jautājumā senāts uzskata par nepieciešamu atkāpties no juridiskā viedokļa, kas izteikts kāda cita senāta nolēmumā, jautājumu izšķir Federālās konstitucionālās tiesas Plēnums. Visi šie noteikumi attiecas uz konstitucionālajām vai augstākajām tiesām. Dažkārt līdzīga procedūra piemērojama atkāpjoties no tiesnešu tiesību noteikumiem arī zemāka līmeņa tiesās, ja to nolēmumi ir galīgi.²⁹

Tādējādi, lai arī neviens Vācijas normatīvais tiesību akts formāli neparedz tiesnešu tiesību saistošo spēku, tomēr rakstītajās tiesībās atrodama virkne normu, kas norāda uz tiesnešu tiesību būtisko nozīmi tiesiskās sistēmas vienotības nodrošināšanā un tiesu darba kvalitātes garantēšanā. Tiesnešu

²⁵ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.47

²⁶ Grundgesetz, Artikel 100 (3) *Will das Verfassungsgericht eines Landes bei der Auslegung des Grundgesetzes von einer Entscheidung des Bundesverfassungsgerichtes oder des Verfassungsgerichtes eines anderen Landes abweichen, so hat das Verfassungsgericht die Entscheidung des Bundesverfassungsgerichtes einzuholen.*

²⁷ Gesetz zur Wahrung der Einheitlichkeit der Rechtsprechung der obersten Gerichtshöfe des Bundes. <http://www.gesetze-im-internet.de/rspreinhg/BJNR006610968.html>

²⁸ Gesetz über das Bundesverfassungsgericht. <http://www.gesetze.2me.net/bver/index.html>

²⁹ Skat., piemēram, Gerichtsverfassungsgesetz, Art. 121 (2), <http://bundesrecht.juris.de/gvg/index.html>

tiesībām ir noteikts tiesisks spēks un būtiska nozīme, lai arī tās nav strikti formāli saistošas.³⁰ Tiesnešu tiesību normām ir netiešs spēks.³¹

Izstrādājot tiesnešu tiesību normas, tiesai ir ļoti uzmanīgi un precīzi jāpiemēro metodoloģiskie noteikumi, jo tas uzskatāms par tiesnešu tiesību konstitucionalitātes garantu. Saskaņā ar *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu, tiesa ir pakļauta likumam un tiesībām. Ja tiesas spriedums pārkāpj metodoloģiskos noteikumus, secināms, ka tas ir pretrunā ar tiesībām, pārkāpj *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu un tādējādi ir defektīvs. Šāda nolēmuma spēkā esamība ir atkarīga no tā, cik ļoti metodoloģisko noteikumu pārkāpums ietekmējis sprieduma saturu.

Vēsturiski Vācijas konstitucionālo domu par varas dalīšanu attiecībā uz tiesu varu ietekmēja *Šarla Monteskjē* (*Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*, 1689–1755) angļu modelis tādā pašā mērā, kā to ietekmēja *Georga Vilhelma Frīdriha Hēgeļa* [*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770-1831 (*Hēgelis*)] izstrādātais modelis. Darbā „Tiesību filozofijas elementi”³² *Hēgelis* taisnīguma nodrošinātājus, proti, tiesnešus kā tiesas spriešanas funkcijas īstenotājus kvalificēja nevis kā daļu no valsts mehānisma, bet kā civilās sabiedrības konstituējošu elementu. Tādējādi varas dalīšana valsts ietvaros *Hēgeļa* shēmā tika realizēta starp likumdevēju un izpildvaru, kur tiesa bija daļa no izpildvaras.³³ Galvenais varas dalīšanas īstenošanas mehānisms attiecībā uz tiesu varu bija tiesu varas neatkarības nodrošināšana, tādā veidā pasargājot tiesu no monarha represijām vai jebkādas likumdevēja ietekmes.

1.2.1.2. Doktrinārā pieeja

Tiesnešu tiesību doktrīna un tiesību zinātnieku diskusijas par tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu un tiesnešu tiesību noteikumu teorētiskās kvalifikācijas un metodoloģiskajiem jautājumiem Vācijā ir bijusi ļoti plaša. Par spīti normatīvi regulētajai ierobežotajai piesaistei tiesnešu tiesībām nevar nepamanīt to milzīgo faktisko un metodisko nozīmi.³⁴ Tās aizsākumi meklējami Vēsturiskās tiesību skolas pamatlicēja *Frīdriha Karla fon Savinjī* [*Friedrich Carl von Savigny*, 1779-1861 (*Savinjī*)] idejās,³⁵ kas 1814. gadā paustas pamfletā „Par mūsu laikmeta likumdošanas un tiesību zinātnes

³⁰ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

³¹ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.132-135

³² *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Hegel G.W.F. Elements of the Philosophy of Right, Nisbet H.B. (transl.), Wood A.W. (ed.), New York: Cambridge University Press, 1991

³³ Ledford K.F. Judicial Independence and Political Representation: Prussian Judges as Parliamentary Deputies, 1849-1913. *Law & Social Inquiry*, 2000, Vol.25, No.4, p.1053-1071

³⁴ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 102.lpp.

³⁵ Plašāk skat. Krastiņš I. *Tiesību doktrīnas*. Rīga, Latvijas Universitāte, 2000, 20.lpp.

centieniem”³⁶, un kur autors noliedz nepieciešamību veidot vienotu Vācijas civilkodeksu un kritizē kodifikācijas centienus kopumā.³⁷ Šajā darbā aprakstītā tiesību avotu teorija un termins „juristu tiesības” (*Juristenrecht*) radīja pamatu ilglaicīgām vēlākām diskusijām par tiesas lomu tiesību jaunradē un tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu.³⁸ *Savinji* uzskatīja, ka tiesības attīstās neatkarīgi no likumdošanas varas. Kodificēšana tiesības padara stīvas un izjauc to dabisko zinātnisko struktūru, tādēļ tā ir vai nu nevajadzīga, vai kaitīga. Likumu var radīt vienīgi organiski, proti, tautā vispārpieņemtu paražu, doktrīnas vai tiesu prakses attīstības ceļā. Ar jēdzienu „tauta” *Savinji* saprata galēji kulturālu konceptu, kas ir gandrīz identisks ar valsts tiesnešu un tiesību zinātnieku kopumu.³⁹ Tādējādi, papildus uzsvaram uz tiesību zinātnes un attiecīgi zinātnieku lomu tiesību sakārtošanā un attīstīšanā, viņš atzina arī tiesu un tiesnešu būtisko lomu tautas vēsturiskā gara izprašanā un iedzīvināšanā tiesību normās.

Gan *Savinji*, gan *Georgs Frīdrihs Puhta* (*Georg Friedrich Puchta*, 1798-1846) uzsvēra, ka vienā tiesas nolēmumā paustai tiesas juridiskai atziņai ir saistošs spēks tādēļ, ka tā ir „iekšēji pareiza”, proti, tā ir rakstītā likuma korekts papildinājums.⁴⁰

19.gadsimta otrajā pusē un 20.gadsimta sākumā Vācijā attīstījušās dažādas teorijas par precedentu saistošo spēku un tiesnešu tiesībām. Vēsturiskā aspektā kā ievērojamākās varētu minēt paražu tiesību koncepciju, pozitīvo tiesību skolas idejas un *Rūdolfa fon Jēringa* (*Rudolf von Jhering*, 1818 – 1892) mācību.

Par paražu tiesību koncepciju tiesnešu tiesību kontekstā var dēvēt civiltiesību jomā izplatīto teoriju, par kuras aizsācēju tiek uzskatīts Vācijas *Civilkodeksa*⁴¹ viens no izstrādātājiem *Bernards Vindšeids* (*Bernhard Windscheid*, 1817-1892), kurš ir vēlīnās vēsturisko tiesību skolas un jēdzienu jurisprudences pārstāvis. Šī teorija balstījās uz tēzi, ka pastāv tikai divi tiesību avoti – normatīvie akti un paražu tiesības. Tādējādi tiesnešu radītās normas kvalificējamās kā tiesību avots tikai tad, ja tās atbilst paražu tiesību pazīmēm. Pārējos gadījumos no vispārējiem principiem atvasinot tiesību normas tiesa veic vienīgi metodoloģisku likumu robu aizpildīšanu. Viena precedentā faktiskais

³⁶ *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 1814, http://www.1911encyclopedia.org/Friedrich_Karl_von_Savigny. Zimmermann R. Savigny's Legacy – Legal history, comparative law and the emergence of a European legal science. In: *The Europeanisation of Law*. Watkin Th. (ed.), Oxford: The UK National Committee of Comparative Law, 1998, pp.1-39

³⁷ *Latviešu konversācijas vārdnīca*, Rīga: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1939, 19.sēj., 37841-37842

³⁸ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents*. A comparative study. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

³⁹ Wieacker Fr. *A History of Private Law in Europe with Particular reference to Germany*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p.310.

⁴⁰ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents*. A comparative study. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

⁴¹ Bürgerliches Gesetzbuch, <http://bundesrecht.juris.de/bgb/index.html>

spēks ir atkarīgs no tā pamatojuma kvalitātes⁴² jeb apstākļa, ka tas atspoguļo pareizu likuma interpretāciju.⁴³

Pozitīvo tiesību skola, kam bija būtiska un ilglaicīga loma Vācijas tiesību doktrīnas attīstībā, likumu uzskatīja par valsts gribas aktu. Tiesas spriedumā izteiktas atziņas var tikt kvalificētas kā autoritatīva valsts gribas deklarācija, tādējādi tiesa tika uzskatīta par pilnvarotu radīt tiesību normas vispārīgu, plaši formulētu rakstīto tiesību normu un likuma robu gadījumos. Ievērojamākie pozitīvo tiesību skolas pārstāvji – *Hanss Kelzens* (*Hans Kelsen*, 1881 - 1973), *Karls Magnus Bergboms*⁴⁴ (*Carl Magnus Bergbohm*, 1849 – 1927) un citi – tomēr nevar tikt uzskatīti par tiesnešu tiesību vispārējiem atzinējiem un to saistošā spēka analizētājiem.

Vācijas tiesību doktrīnā tiesnešu tiesību kontekstā uzmanību pelna koncepcija un tai sekojošas diskusijas, ko aizsāka *Oskars Bulovs* (*Oscar Bülow*).⁴⁵ Saskaņā ar *Oskara Bulova* uzskatu, likumdevēja radītie rakstītie likumi ir tikai mēģinājums radīt tiesības, ko vienmēr nepieciešams īstenot un pabeigt tiesai. Tādējādi **spēkā esošās tiesības rodas no likumdevēja un tiesas savstarpējas sadarbības**. Šādā aspektā autors būtībā rada pamatu tiesnešu tiesību leģitimācijai. *Oskars Bulovs* secina, ka tiesnešu tiesības savā būtībā nerodas no likuma (respektīvi, to avots nav normatīvie tiesību akti), bet gan no dzīves – tiesnešu tiesību patiesais avots ir daudzas un sarežģītas sociālās attiecības. Tiesas spriedumos ietvertās atziņas ir daudz ciešāk saistītas ar objektīvo tiesību noteikumiem, kā varētu domāt.⁴⁶ *Oskara Bulova* tiesnešu tiesības ir jāatzīst par no normatīvajiem tiesību aktiem un paražu tiesībām nošķirtu tiesību avotu, turklāt – ar vienlīdzīgu spēku. Tēze, ka tiesa ir tā, kas rada tiesību normas, balstās apsvērumā, ka likumdošana ir nepilnīgs tiesiskais mehānisms. Tas rada vispārīgus noteikumus un uzsver plānu. Bet likumdevējs nevar pats piemērot nevienu normatīvo tiesību aktu, tas nevar savu iecerēto „jābūtību” pārvērst „esamībā”. Lai tiesa panāktu normatīvā tiesību akta ietekmi uz konkrētu lietu, tai ir jārikojas radoši. Tiesas radošā pieeja ir nepieciešama, lai pilnveidotu un īstenotu likumdevēja radīto plānu. Tā kā formālie tiesību avoti nereti satur neskaidrus un pat pretrunīgus principus, tiesas pienākums ir no piedāvāto risinājumu variantiem izvēlēties to, kas noved pie lēmuma. Tādā veidā „tiesa rada likumu”⁴⁷. *Oskara Bulova* sekotāji mūsdienās turpina aizstāvēt uzskatu, ka likumdevēja radītais likums ir vienmēr jāuztver kā

⁴² Windscheid B. *Lehrbuch des Pandektenrecht*, vol. I. Frankfurt am Main: Ruten&Loenig, 1906, s.16-23

⁴³ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995

⁴⁴ Plašāk skat.: Kremer T. Carl Magnus Bergbohm (1849 - 1927), a jurist and expert in constitutional and international law from Tartu. *Juridica*, 1999, No. 1, pp.45-47.

⁴⁵ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Leipzig: Duncker&Humblot, 1885.

⁴⁶ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.71-94

⁴⁷ Herget J.E. Unearthing the Origins of a Radical Idea: The Case of Legal Indeterminacy. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.69

tāds, kam nepieciešama tiesas konkretizācija. Tādējādi tiesnešu tiesības būtībā ir likuma papildinātājas. Valsts patiesā vara attiecībā uz sabiedrības locekļiem izpaužas nevis caur likumdevēju, kas rada vispārīgas objektīvās tiesību normas, bet gan caur tiesu varu, kas pārvērš likumu realitātē, to piemērojot. Tādējādi nevis likums, bet likums un tiesu vara kopā ir tie, kas rada tiesības.⁴⁸ *Oskars Bulovs* tādējādi ir uzskatāms par tiesnešu tiesību teorijas pamatlicēju Vācijā un arī pirmo autoru, kurš zinātniskā juridiskā publikācijā lietoja terminu „tiesnešu tiesības”.⁴⁹

Rūdolfa fon Jēringa devums Vācijas tiesību doktrīnā raksturojams ar vērtību jurisprudences idejām. Gan savas darbības sākuma posmā, kad *Rūdolfs fon Jērings* vairāk pievērsās jēdzienu jurisprudencei, gan vēlākajā periodā vērtību jurisprudences ietekmē, būtisks uzsvars viņa idejās bija juristu un tiesas radošajai lomai tiesību sistēmā. Tomēr jautājumā par precedentu saistošo spēku autors bija piesardzīgs.⁵⁰

Kopumā 20.gadsimta sākumā Vācijas tiesību doktrīna pievērsa mazu uzmanību katras atsevišķas tiesu nolēmumā ietvertas atziņas saistošajam spēkam, tomēr no socioloģiskā aspekta bija vērojama tendence atzīt tiesnešu tiesības kā tiesību avotu, savukārt no juridiskā aspekta – kā apstrīdamu tiesību papildavotu.⁵¹

Mūsdienu Vācijas tiesību doktrīnā tiesnešu tiesību praktiskā nozīme netiek noliegta, tomēr plašas ir diskusijas par viena konkrēta precedentu saistošo spēku, konstantas judikatūras atziņu saistošo spēku un tiesību avota statusu, kā arī tiesnešu tiesību konstitucionālo pieļaujamību un nozīmi. Tiek norādīts, ka tiesas spriedumā ietverta abstrakta juridiska atziņa rada argumentācijas pienākumu vēlākai tiesai, ja tā vēlas no šīs atziņas atkāpties,⁵² turklāt šādas atziņas ir saistošas netipiskās situācijās (netipiskās, sarežģītās lietās), kur saskaņā ar rakstīto tiesību normām būtu iespējami vairāki saturiski un metodoloģiski pieļaujami risinājumi, ja netiktu ņemtas vērā tiesnešu tiesību atziņas.⁵³ Stabils judikatūras atziņas ir patstāvīgs tiesību avots, kas ir pakārtots normatīvajiem tiesību aktiem (vispārējiem tiesību principiem) un paražu tiesībām, tajā pašā laikā šādas normas tiek raksturotas kā „neformālas”, „subsidiāras” vai „apstrīdamas”.

⁴⁸ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.71-94

⁴⁹ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 35.lpp.

⁵⁰ Jhering von R. *La lutte pour le droit*. France: Dalloz, 2006, p. 392

⁵¹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents*. A comparative study. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.43

⁵² Alexy R. *A Theory of Legal Argumentation: the theory of rational discourse as theory of legal justification*. Oxford: Clarendon Press, Oxford University Press, 1989, p. 276

⁵³ Bydlinski F. Hauptpositionen zum Richterrecht. *Juristenzeitung*, 1985, no.40, p.149. Citēts pēc: Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents*. A comparative study. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.43

Tomēr tiesību doktrīnā atrodami arī viedokļi, kas tiesnešu tiesību normas kā tiesību avotu juridiskā spēka ziņā atzīst par ekvivalentām likumiem. Ja tiesnešu tiesību norma tiek iegūta pozitīvo tiesību normu korektas un uz taisnīgumu orientētas interpretācijas (plašākā nozīmē) ceļā, tad šāda norma ir vispāršaistoša un vienādā juridiskā spēkā ar likumu.⁵⁴

Jautājums par **tiesas radīto tiesību normu saistošo spēku** Vācijas tiesību doktrīnā tiek atbildēts atsaucoties uz trīs konstitucionālajiem pamatprincipiem: no *Pamatlikuma* 20. un 28.panta izrietošo tiesiskās paļāvības principu, *Pamatlikuma* 3.panta pirmajā daļā nostiprināto vienlīdzības likuma priekšā principu un tiesiskās uzticības un paļāvības aizsardzības principu, kas arī tiek atvasināts no konstitucionālas valsts principa.

Nepārvērtējamu ieguldījumu doktrinārās pieejas attīstības stimulēšanā ir devusi Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa, kuras spriedumos paustās atziņas kalpo par pamatu tiesnešu tiesību doktrīnai Vācijā. Tādējādi tiesnešu tiesību teoriju būtībā veido pašas tiesnešu tiesības.

Fundamentāli, *Pamatlikumu* iztulkojošie un arī tālākattīstošie Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas spriedumi aptver vairāk kā simts sējumu, no kā secināms, ka no paša *Pamatlikuma* viss vairs nav atkarīgs. Konstitūcija ir tas, ko tiesneši un tiesa saprot ar konstitūciju.⁵⁵

Viena no vadošajām lietām Vācijas tiesnešu tiesību teorijas aizsākšanā ir tā sauktā *Soraijas* (*princess Soraya*) lieta⁵⁶. Šajā lietā Vācijas federālā konstitucionālā tiesa secināja, ka tiesību sistēmā var pastāvēt gadījumi, kad tiesa ne tikai ir tiesīga, bet tai ir pienākums atrast tiesību sistēmā pastāvošu taisnīgāku tiesību normu kā tā, ko likumdevējs nostiprinājis pozitīvizētā formā. Kā norādīja tiesa, tradicionālais noteikums, ka tiesnesim ir saistošs likums – kas ir varas dalīšanas principa un, līdz ar to, tiesiskas valsts eksistenciāla sastāvdaļa – *Vācijas Federatīvās Republikas Pamatlikumā*⁵⁷ (*Pamatlikums*) ir pārvērties par noteikumu, ka tiesu varai ir saistoši „likums un tiesības”. Šī formula liek apzināties, ka likums un tiesības gan faktiski visumā pārklājas, bet tomēr ne obligāti un ne vienmēr. Tiesības nav identiskas ar rakstīto likumu kopumu. Iepretī valsts varas pozitīvizētajiem nolēmumiem zināmos apstākļos var pastāvēt vēl tiesiskāks noteikums, kura avots atrodas konstitucionāli noteiktajā tiesību sistēmā kā jēdzieniskā veselumā un kurš spēj būt par

⁵⁴ Fikentscher von W. *Methoden des Rechts: in vergleichender Darstellung*. Tubingen: Mohr, 1977, vol.IV, p.313-336

⁵⁵ Vorlander H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 2001, nr.10, 299.lpp.

⁵⁶ Vācijas federālās konstitucionālās tiesas lieta: Soraya, BVerfGE 34, 269. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv034269.html>

⁵⁷ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/gg_jan2007.pdf

rakstītā likuma koriģētāju. To atrast un savā nolēmumā īstenot ir tiesas uzdevums. Tiesneša uzdevums un tiesības uz tiesību jaunradi *Pamatlikuma* darbības laikos nekad nav apšaubītas. Jāšaubās ir vienīgi par robežām, kuras nepieciešams novilkt šādai radošai tiesību piemērošanai, ievērojot tiesiskas valsts vārdā neapšaubāmo principu, ka tiesai jāievēro likums.⁵⁸

Citā lietā⁵⁹ Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa akcentēja tiesas pienākumu radīt tiesnešu tiesību normas, kā arī sniedza savu skatījumu uz tiesas veiktas tiesību jaunrades pamatojumu noteiktās situācijās: nepietiekamu rakstīto normatīvo priekšrakstu gadījumā tiesai ir pienākums izsecināt un atvasināt būtiskās normas ar atzītu metožu palīdzību par likuma atvasināšanu no vispārējiem likuma pamatprincipiem, kas attiecināmi uz iesaistītajām tiesiskajām attiecībām. Tāpat šāds pienākums tiesai ir arī gadījumos, kad tiesību norma ir nepieciešama konstitucionāli garantētās aizsardzības nodrošināšanai. Tikai tādā veidā tiesas var pienācīgi pildīt savu ar *Pamatlikumu* noteikto pienākumu izšķirt jebkuru tiesisku strīdu, kas nodots to izskatīšanai.

No minētā secināms, ka **tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā nav tiesu varas kompetence radīt tiesību normas pati par sevi, bet gan tiesību sistēmas pamatprincipi, uz ko tiesnešu tiesības balstītas, un juridiskās metodes, ar kuru palīdzību tās radītas.** Proti, ja tiesa nevar tiesnešu tiesību noteikumu sasaistīt ar konkrētām rakstīto tiesību normām, tai ir pienākums balstīties no vairākām tiesību normām atvasinātos principos vai vispārējos tiesību principos, un darīt to saskaņā ar atzītām tiesību normu atrašanas metodēm.⁶⁰

Proti, Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa ir atzinusi tiesnešu tiesību atbilstību *Pamatlikumam* tiktāl, ciktāl tās nepārsniedz tiesiskas valsts saistību ar likumiem. Kas saprotams ar „piesaisti likumiem” ir interpretācijas jautājums, tomēr viennozīmīgi ir skaidrs, ka šis kritērijs liek tiesai izstrādāt tiesnešu tiesību normas *intra ius* un atbilstoši tiesiskām juridiskām metodēm.

Vācijā tiesu darbība tiesību normu jaunrades sfērā visintensīvāk norisinās civiltiesību jomā, turklāt šādas tiesību normu jaunrades uzdevums nav vienīgi likumu robu aizpildīšana, bet arī jaunu tiesību institūtu un tiesiskās domāšanas veidošana tiktāl, ciktāl to nav veicis likumdevējs un ciktāl tas ir objektīvi nepieciešams. Vēlākajā praksē ar tiesnešu tiesību palīdzību tiesas ne tikai aizpilda likuma robus, bet arī labo kļūdas normatīvajos tiesību aktos, kas izriet no likumdevēja pieredzes trūkuma

⁵⁸ Vācijas federālās konstitucionālās tiesas lieta: Soraya, BVerfGE 34, 269. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv034269.html>

⁵⁹ Vācijas federālās konstitucionālās tiesas lieta: Aussperrung, BVerfGE 84, 212. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/law/dfr/bv084212.html>

⁶⁰ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study.* Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

vai parlamentārās likumdošanas neizbēgamā partejiskā vienpusīguma. Šajā aspektā tiesu neitralitāte ir vērtējama kā priekšrocība salīdzinājumā ar parlamentārā likumdevēja politisko orientāciju.

Viens no iemesliem, ko tiesas pašas ir atzinušas kā pamatu **tiesas kompetencei radīt tiesnešu tiesības, ir apstākļu maiņas dēļ radītā rakstīto tiesību novencošanās**. Būtiskas apstākļu izmaiņas – lai tie būtu tehniskas, ekonomiskas vai juridiskas dabas apstākļi – noved pie likumu normu saistošā spēka attiecībā pret tiesu mazināšanās, jo nav skaidrs, kādu regulējumu likumdevējs būtu izvēlējis, ja tas būtu informēts par vēlāk mainīgajiem apstākļiem, kā arī nav pārliecības par rakstīto tiesību normu pastāvīgu spēju pielāgoties šīm apstākļu izmaiņām. Tiesas likumīgs uzdevums šādos gadījumos ir ļoti uzmanīgi un atbilstoši nodibinātajām tiesiskajām vērtībām „palīdzēt” rakstītajām tiesību normām ar tiesas veiktu tiesību jaunradi.⁶¹

1.2.1.3. Tiesnešu tiesību jēdziena robežas

Mūsdienās ar jēdzienu „tiesnešu tiesības” saprot tiesību principus, ko izstrādā tiesa, veicot tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanu. Darba tiesībās, piemēram, daudzas jomas (kolektīvā rīcība, darbinieka atbildība) ar normatīvajiem aktiem vispār nav regulēti, savukārt citās normatīvie akti satur nenoteiktus juridiskus jēdzienus, ko nepieciešams konkretizēt ar tiesu nolēmumu palīdzību. Šajā jomā tiesnešu tiesību veidošanā kā augstākās instances tiesai būtiska loma ir Federālajai Darba tiesai.⁶² No minētā izriet, ka tiesnešu tiesības ietver gan tiesību normu interpretācijas, gan tālākveidošanas, gan arī nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizācijas ceļā iegūtas tiesas atziņas. Tomēr teorija par tiesnešu tiesību jēdziena robežām Vācijā ir attīstījusies vairākos virzienos, kas viens otru neizslēdz. Tādējādi tiesnešu tiesību jēdziena robežas nosakāmas atbilstoši visu tiesisko iespēju lokam, kādās tiesa var radīt tiesību sistēmu papildinošas atziņas, un atbilstoši šo darbību tiesiskuma kritērijam.

Pēc objekta tiesnešu tiesības tradicionāli iedala trīs grupās, kas tiešā veidā izriet no tiesas veiktās darbības tiesību piemērošanas gaitā: interpretējošas (kas satur juridiski nozīmīgas un iekšēji pareizas tiesību normu interpretācijas), tālākveidojošas (kas sastāv no tiesas veiktās tiesību tālākveidošanas slēdzieniem un atziņām) un likumam pretējas (t.i., *contra legem*, kas ietver likumiski kvalificētas tiesiskas netaisnības pasludināšanu par nesaistošu: likumam ir pēc tam jāizvairās no „neīstām tiesībām”, kad pretruna starp pozitīvajām tiesībām un taisnīgumu sasniedz

⁶¹ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: BGHZ 85, 64

⁶² Judge-made law, Germany. <http://www.eurofound.europa.eu/emire/GERMANY/JUDGEMADELAW-DE.htm>

nepieļaujamu, morāli neizturamu apmēru.⁶³). Tomēr ir izstrādāti arī vairāki citi dalījumi, kas atšķiras no klasiskā trīs līmeņu iedalījuma. Vācu tiesību zinātnieks *Jorns Ipsens (Jorn Ipsen)* ir radījis⁶⁴ modernāku četru grupu dalījumu, kas ietver likumu konkretizējošas, likumu papildinošas, likumu labojošas un ar likumu konkurējošas tiesnešu tiesības. Zināmu līdzību šim dalījumam satur arī tiesnešu tiesību iedalījums šādās četrās grupās:

- robus aizpildošās tiesnešu tiesības: tās atbilst tiesību tālākveidošanai;
- likumu pārstāvošās tiesnešu tiesības: tās attīstās „pantu vakuumā”, t.i., kur veselās tiesību nozarēs trūkst apjomīgs rakstīto tiesību regulējums;
- likumu konkretizējošās tiesnešu tiesības: rodas ģenerālklausulu un nenoteiktu tiesību jēdzienu konkretizācijas procesā;
- likumu korigējošās tiesnešu tiesības: tās atbilst klasiskā modeļa tiesnešu tiesībām *contra legem*.⁶⁵

Saskaņā ar minēto tipoloģiju tādat nenoteiktu juridisku jēdzienu aizpildīšanas tēzes veido tiesnešu tiesību daļu. Šādā izpratnē *inter alia* par tiesnešu tiesībām tiek uzskatīti tiesneša veiktās nenoteikto tiesību jēdzienu un ģenerālklausulu iztulkošanas un konkretizēšanas rezultāti.⁶⁶ Taču konkretizācija ir metode, kas aptver vispārējo tiesību principu konkretizāciju. Konkretizējot vispārējos tiesību principus, izskatāmās lietas vajadzībām tiesa tāpat rada noteikumus, kas vēlāk izmantojami līdzīgās lietās. Tā kā vispārējie tiesību principi ir nerakstītas tiesību normas, tiesu nolēmumos ietvertie rakstītie šo principu konkretizējumi veido neatņemamu un būtisku vispārējo tiesību principu izpratnes un piemērošanas sastāvdaļu. Līdz ar to arī vispārējo tiesību principu konkretizācija ir tiesnešu tiesību daļa, proti – tās ir konkretizējošās tiesnešu tiesības augstāk minētajā iedalījumā.

No minētā iedalījuma izriet, ka Vācijas tiesību teorijā tiesnešu tiesību lokā vispārējā gadījumā neietilpst interpretācijas rezultātā formulētās tiesas atziņas. Ārpus vispārējā gadījuma minama jau aplūkotā nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizācija,⁶⁷ kas tomēr tiek pieskaitīta tiesnešu tiesībām.

1.2.1.4. Tiesnešu tiesības kā paražu tiesību normas

Atzīstot tiesnešu tiesības par tiesību normām, tiesību doktrīna likumsakarīgi ir sastapusies ar mēģinājumiem esošo patstāvīgo tiesību avotu lokā atrast piemērotāko tiesību avotu, kam pielīdzināt

⁶³ Biaggini G. *Verfassung und Richterrecht*. Basel, Frankfurt am Main: Helbing&Lichtenhahn, 1991

⁶⁴ Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung*. Berlin: Duncker&Humblot, 1975. Citēts pēc: Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 22.lpp.

⁶⁵ Biaggini G. *Verfassung und Richterrecht*. Basel, Frankfurt am Main: Helbing&Lichtenhahn, 1991

⁶⁶ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 173.lpp.

⁶⁷ Sīkāk skat.: Sniedzīte G. Tiesību normu interpretācija *praeter legem* I un II. *Likums un Tiesības*, 2005. oktobris, nr. 74, novembris, nr.75.

tiesu nolēmumus, kas satur tiesnešu tiesību normas. Kā vēlāk tiks secināts, neviena no šīm teorijām nedz Vācijā, nedz Francijā nav absolūta un pilnīga, iespējams, tieši tā iemesla dēļ, ka teoriju pamatā ir likts uzstādījums par pastāvošajiem patstāvīgajiem tiesību avotiem kā vienīgo leģitīmi iespējamo un pieļaujamo bāzi tiesnešu tiesību saistošā spēka pamatojumam.

Viena no teorijām, kam iezīmes rodamas gan vācu, gan franču tiesību doktrīnā, tiesnešu tiesību saistošo spēku pamato ar paražu tiesībām.

Karls Larencs un *Klauss Vilhelms Kanaris* ir izteikuši viedokli, ka pastāvīgu precedentu radītās tiesnešu tiesības, kas atbilst vispārējai juridiskajai pārliecībai un praktiski netiek apstrīdētas, var pretendēt uz paražu tiesību spēku.⁶⁸ Tādā veidā autori nonāk pie tiesnešu tiesību kategorizācijas, apzīmējot tās kā *de facto* saistošas, un uzsverot, ka tām tajā pašā laikā nepiemīt *de jure* saistošs spēks. Tiesu nolēmumu pamatojumos paustajam juridiskajam viedoklim nav likumam piemītošā nepastarpinātā normatīvā spēka.⁶⁹ Tātad norādot uz *de facto* saistošo spēku, tas tiek pretstatīts *de jure* saistošajam spēkam, tādējādi izceļot formālā un faktiskā spēka atšķirības un nošķirot šajā aspektā tiesnešu tiesības no formāli saistošajiem likumiem un citiem formālajiem tiesību avotiem. Šāds dalījums tomēr nav atzīstams par adekvātu, jo liek domāt par formālā spēka pārākumu pār faktisko spēku, lai gan šāda diferenciācija ne vienmēr ir precīza. Arī formāli saistošu tiesību avotu starpā ir konstatējams dažāda līmeņa saistošais spēks,⁷⁰ turklāt tiesību praksē tiesnešu tiesību noteikumi tiek respektēti kā normatīvi pēc būtības, nevis vienīgi kā regulāri sastopama prakses parādība.

Tiesnešu tiesību atzīšanu vienīgi kā paražu tiesības ir kritizējis *Oskars Bulovs*, norādot, ka vēsturiskā kopsaiste ir novedusi pie tā, ka tiesnešu tiesības tiek pilnīgi nepamatoti un nepatiesi pakļautas paražu tiesību eksistences noteikšanas priekšnoteikumiem.⁷¹ Saskaņā ar viņa teoriju, kā jau norādīts, tiesnešu tiesības ir nošķiramas no normatīvajiem tiesību aktiem un paražu tiesībām kā atsevišķs tiesību normu veids.

1.2.1.5. Tiesnešu tiesību un judikatūras ekvivalence

⁶⁸ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.154

⁶⁹ Ibid., p.155

⁷⁰ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents*. A comparative study. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

⁷¹ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.71-94

Vācijas tiesību teorijā ir attīstījies juridiskās domas virziens, kura pamatā dominē judikatūras un tiesnešu tiesību jēdzienu savstarpēja pielīdzināšana, proti, uzskats, ka tiesnešu tiesības un judikatūra aptver vienu un to pašu tiesas darbības rezultātā iegūto tiesību materiālu.

Tā *Frīdrihs Millers*⁷² (*Friedrich Müller*), apkopojot Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas jauno metodoloģisko pieeju konstitucionālajām tiesībām, norāda: papildus interpretācijai atbilstoši konstitūcijai un „lietu dabas” institūtam (*nature des choses*), citi jauni aspekti, kas skarti konstitucionālajās tiesnešu tiesībās [*droit jurisprudentiel (Richterrecht) constitutionnel*], ietver pamattiesību institucionālo interpretāciju, konstitucionālo normu reālo saturu un šo normu konkretizāciju, normatīvo hipotēžu konstruēšanas procedūru un citus konstitūcijas interpretēšanas specifiskos principus.⁷³ Tā kā uzskaitītās tiesas darbības tiesību normu piemērošanas gaitā ietver gan interpretāciju un tai pielīdzināmas metodes, gan metodes, kas satur tiesību tālākveidošanas pazīmes, tad secināms, ka minētais autors tiesnešu tiesību jēdzienu lieto kā ekvivalentu attiecīgās tiesas judikatūrai kā tādai, neizšķirot dažādas tiesību normu apstrādes metodes un nediferencējot to piemērošanas rezultātus atkarībā no tā, vai tiesai ir vai nav formulējusi un pievienojusi tiesību sistēmai jaunu juridisku tēzi (normu). Aplūkotajā gadījumā *Frīdrihs Millers* analizē metodoloģiskus tiesas darba aspektus, tomēr līdzīga jēdziena „tiesnešu tiesības” izpratne izsecināma arī no citām autora tēzēm. Tas skaidrojams ar to, ka *Frīdrihs Millers* neatzīst tiesas kompetenci spriest *praeter, contra* vai *extra legem*, jo šāda spriešana ārpus likuma ietvariem neesot konstitucionāla.⁷⁴

Tiesu praksē tiesnešu tiesības netiek atzītas kā patstāvīgs tiesību avots neatkarīgi no rakstītajām tiesību normām, paražu tiesībām vai vispārējiem tiesību principiem. Tiesnešu tiesību noteikumiem ir saistošs spēks tādēļ, ka saskaņā ar tiem tiek interpretēti un piemēroti rakstīto tiesību noteikumi. Šādā aspektā varētu secināt, ka tiesnešu tiesību saistošais spēks izriet no likuma saistošā spēka, ko šīs tiesnešu tiesības interpretē.⁷⁵ Tātad no formālā viedokļa – tas ir patstāvīgais tiesību avots, kas ir saistošs, savukārt pēc būtības – tiesnešu tiesību noteikums.

Tiesnešu tiesības savu teorētisko pamatu rod starp hipotēzi par tiesībradošo kapacitāti, kas noteiktam subjektam spēju radīt tiesību normas piešķir tikai kā prerogatīvu, bet ne kā monopolu

⁷² Frīdrihs Millers (1938) ir viens no atzītākajiem mūsdienu Vācijas tiesību zinātniekiem, kura uzmanības lokā ir tiesību teorijas un tiesību lingvistikas problēmjasautājumi un kurš ir daudzu monogrāfiju un publikāciju autors šajās jomās Skat., piemēram: Müller F. *Normstruktur und Normativitat. Zum Verhältnis von Recht und Wirklichkeit in der juristischen Hermeneutik, entwickelt an Fragen der Verfassungsinterpretation*, Berlin, 1966; Müller F. *Richterrecht*. Berlin: Duncker&Humblot, 1986; Müller F. *Die Positivität der Grundrechte. Fragen einer praktischen Grundrechtsdogmatik*, Berlin 1990; Müller F. *Juristische Methodik*. Berlin, 1993. u.c.

⁷³ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.120

⁷⁴ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

⁷⁵ Ibid.

(funkcionālā pieeja), un starp šīs kapacitātes redukciju līdz tādām līmenim, kas dod tiesības vienīgi saskaņā ar siloģisma modeli formāli un loģiski piemērot esošo tiesību normu tekstu.⁷⁶ Piekrītot funkcionālajai pieejai, tiesneša darbība vērtējama kā tiesībradoša tajos gadījumos, kad tā iziet ārpus vienkāršas subsumcijas. Proti, pie tiesnešu tiesībām šādā aspektā pieskaitāms vienīgi tāds tiesību piemērotāja darbības rezultāts, kas iegūts „pārsniedzot” (vienkāršā) siloģisma metodi. Tiesnešu tiesības sastāv no spriedumu normām (*normes-décisions*), kas nav un nevar būt tiešā veidā deducējamas no normas teksta.⁷⁷

Šīs pieejas problemātika slēpjas apstākļi, ka tiesnesis „sevi nostāda augstāk par likumu”. Tā tas ir gan rakstīta normatīva priekšraksta trūkuma gadījumā, gan tad, ja interpretācijas rezultātā tiek noskaidrots, ka tiesību sistēma prasa spriest pretēji normatīvajam priekšrakstam (*contra legem*). Normatīvās konstrukcijas kontekstā tipiskajā situācijā tiesnešu tiesību norma rodas tad, kad tiek konstatēta kļūda vai nepilnība normatīvajā programmā (citiem vārdiem – likuma plānā). Pie tam, tiesnešu tiesību normas radīšanu vienmēr pavada papildu argumenti, kas pamatojas konkrētās lietas faktiskajā sastāvā, nenormatīvos un cita veida apstākļos, bez kā normatīvais priekšraksts nevarētu tikt juridiski piemērots. Tātad, lielākajā daļā situāciju tieši tiesību tālākveidošanas un sarežģītās subsumcijas rezultātā rodas tiesnešu tiesību normas.

Frīdrihs Millers papildus norāda, ka tiesnešu tiesības ierobežo trīs aspekti: to **teorētiskā dimensija, metodoloģiskā un normatīvā dimensija.**

No teorētiskā aspekta ir sistēmiski jānošķir tiesību normas teksts, juridiskā norma un sprieduma norma. No metodoloģiskā plāna viedokļa ir jāaskaras ar jautājumu par to, vai tiešām apskatāmajā gadījumā atrodamas tiesnešu tiesības, proti, vai konstruētā juridiskā norma noved pie normas teksta, kas jau pastāv spēkā esošo tiesību normu tekstā, vai pie normas kvazi-teksta, kas pirmo reizi tiek formulēts šīs konkrētās lietas atrisināšanas gaitā. Visbeidzot, no normatīvās dimensijas aspekta būtisks ir jautājums par šādu tiesas darbību juridiski un konstitucionāli pieļaujamo regularitāti. Kamēr tiesa konstatē, ka sabiedrībā ir vajadzība pēc noteikta sociālā regulējuma, un likumdevējs šo vajadzību (vēl) nav apmierinājis, tiek radīts normas kvazi-teksts.

Lai gan Vācijas tiesību zinātne ir viena no dominējošajām tiesnešu tiesību teorijas pamatu iedibinātājām, atziņa par tiesas tiesībām darboties tiesību normu jaunrades laukā nav viennozīmīgi vērtēta. Tā kā šāda tiesas darbība vislielāko risku ietver demokrātijas un varu dalīšanas principa

⁷⁶ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.125.

⁷⁷ *Ibid.*, p.126.

īstenošanā, tad šie divi arī ir biežāk sastopamie aspekti, kādos tiesnešu tiesību institūts ir kritizēts Vācijas tiesību doktrīnā.

1.2.1.6. Tiesnešu tiesību kritika no demokrātijas principa viedokļa

Tiesnešu darbība, tiem aizpildot robežus likumos, kuri tur noteikti ir sastopami, pēc savas dabas ir likumdevēja darbībai pielīdzināma darbība. Tās rezultātā tiek izstrādātas normas, ar kuru palīdzību tiesa izlemj konkrētas lietas, lai gan saturiski šīs lietas ar likumdevēja normu palīdzību nav tikušas izlemtas. Tāpēc, no saturiskā viedokļa, tiesnesi var uzskatīt par likumdevēja aizstājēju – papildus jautājumam par strīda pušu tiesībām viņš var ņemt vērā arī sabiedrības kopīgās intereses, un tas nozīmē, ka tiesnesis rīkojas tāpat kā likumdevējs.⁷⁸ Kā jau minēts, *Pamatlikuma*⁷⁹ 20.panta trešā daļa *inter alia* noteic, ka tiesa ir pakļauta likumam un tiesībām. Tas norāda uz rakstītajām tiesībām paralēli pastāvošām nerakstītajām, dabiskajām tiesībām, kam tiesa ir pakļauta tāpat kā pozitīvajām tiesībām. Taču ir apšaubāms, vai šis pants būtu iztulkojams tā, ka tas jebkādā veidā dod tiesības izstrādāt normu kvazi-tekstus. Šo viedokli atbalsta arī speciālā norma – *Pamatlikuma* 97.panta pirmā daļa, kas noteic, ka *tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti*. Tas norāda uz tiesiskas valsts tekstuālās struktūras raksturu, saskaņā ar kuru tiesai ir obligāti jāvadās no tiesību normu teksta.

Tomēr tiesnešu tiesības lielā daļā gadījumu tiek radītas no tiesību normu teksta brīvajā laukā. Tādējādi minētais *Pamatlikuma* pants kalpo par pamatu arī cita veida apsvērumam – proti, apsvērumam par demokrātijas principa noteiktajām tiesnešu tiesību robežām. Tiesu vara nav demokrātiskā pilsoņu vairākuma vēlēta vara, un tādēļ tai nekādi nepiemīt demokrātiska leģitīmācija īstenot politiskus apsvērumus. Tā kā tā nav atbildīga vēlētājiem, tā arī nav tiesīga izvirzīt savus priekšrakstus un līdz ar to piedalīties lemjšanā par to, kādā virzienā sabiedrībai jāattīstās.⁸⁰ Tātad **no šī demokrātijas principa aspekta tiesnešu tiesības iespējami var tikt atzītas par tiesiskām un konstitucionālām tikai tad, ja tiesa spriež juridiski un tiesnešu tiesību normu veidošana nebalstās uz politiskiem argumentiem.**

Otrs aspekts demokrātijas principa kontekstā, ko ir būtiski ņemt vērā, ir jau minētais varas dalīšanas princips. Tiesnešu tiesības, kas radītas ārpus parlamentārās likumdošanas procedūras un kas nav *a priori* formulētas normu tekstos, atbilst prētoru tiesībām (*ius praetorium*), kam jau normālas konkretizācijas ietvaros ir radošs elements un kas *de lege lata* sfērā neatstāj nevienam citam

⁷⁸ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 44.lpp.

⁷⁹ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.
http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/gg_jan2007.pdf

⁸⁰ Dworkin R. *Taking rights seriously*. London: Harvard University Press, 1977, s.84

subjektam tādas funkcijas, kādas ir parlamentam.⁸¹ Tātad tiesas veikta tiesību jaunrade apdraud sadalītu varas funkciju savstarpējo līdzsvaru un demokrātiski leģitimizēta parlamenta likumu radīšanu.⁸² *Pamatlikuma* noteiktajā demokrātiskajā iekārtā tiesnesis nevar radīt tiesības, tiesnešu tiesības vispār nevar attīstīties, no funkcionālā viedokļa tas būtu tādas amatpersonas nolēmums, kas sevi nostāda virs demokrātiski izstrādātām un garantētām tiesību normām. Tādējādi, no demokrātiskuma aspekta to varētu formulēt kā tiesneša subordināciju likumam. Izpildvara un tiesu vara nav veidotas, organizētas un kontrolētas vienīgi saskaņā ar tiesiskas valsts principu. Arī demokrātiskas valsts princips ir jāņem vērā. No vienas puses likumdevēja, bet no otras puses – tiesas un birokrātiskā aparāta līdzdalība tiesību noteikumu radīšanā vispārīgi var tikt aprakstīta kā *tautas tiesības* un *prētoru tiesības*, ar pirmajām saprotot demokrātiskā procesā radītos tiesību noteikumus. Demokrātiskā procesa nodrošināšanai pastāv arī referenduma, plebiscīta iespēja, kur lielākajā daļā gadījumu tiek izdarītas sabiedrībai būtiskas izšķiršanās, kas līdz tam tiesību normu tekstā nav bijušas formulētas. Gadījumā, kad tiesnešu un ierēdņu iecelšanai amatos netiek rīkotas vēlēšanas un ir izslēgts imperatīvais mandāts, referendums ir atzīstams par vienīgo *Pamatlikumam* atbilstošu demokrātisko tiesību normu teksta radīšanas veidu papildus parlamentārajai procedūrai.⁸³

Tātad, konkrētas lietas izskatīšanas gaitā radītās konkrētās spriedumu normas nav demokrātiska likumdošanas procesa rezultāts. Vispārinot, spriedumu normas kā tādas ir izņēmums no demokrātiskā likumdošanas procesa. Akti, kuru mērķis ir tieši konkrētas lietas atrisināšana, pieder pie tiesnešu tiesību lauka, un tiem ir tiešāk vai netiešāk jābūt balstītiem parlamentā radītajos tiesību normu tekstos ne tikai tiesiskas valsts principa, bet arī demokrātijas principa dēļ. Profesionālās tiesības, tiesnešu tiesības nedrīkst „apiet” *tautas tiesības*, nedrīkst no tām attālināties vai būt pretrunā ar tām. Ne tiesai, ne izpildvarai nav tiesību ne papildināt, ne deformēt esošos tiesību normu tekstus, izņemot konstitucionāli skaidri noteiktos gadījumus. Tām nav tiesību būt par prētoriem.⁸⁴

1.2.1.7. Tiesnešu tiesības radošās metodes

Apkopojot visus minētos viedokļus un izteikumus, var izdarīt vienojošu secinājumu par Vācijas tiesību doktrīnā atzītajām juridiskajām metodēm, kuru piemērošanas rezultātā tiesas radītās atziņas uzskatāmas par tiesnešu tiesību normām.

Pie šādām metodēm pieskaitāmas juridiskās metodes, kas viennozīmīgi prasa esošā tiesību materiāla papildināšanu, proti, tiesību tālākveidošanas metodes. Gan koriģējošās tiesnešu tiesības,

⁸¹ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.125.-128.

⁸² Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

⁸³ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.128.

⁸⁴ *Ibod*.

gan likumu papildinošās tiesnešu tiesības pamatos aptver tiesību tālākveidošanas ceļā iegūtās abstraktās juridiskās atziņas. Tātad, tiesību tālākveidošana visās tās izpausmēs ir viennozīmīgi atzīta kā metode, kas rada tiesnešu tiesību normas.

Iepriekš jau tika analizētas konkretizējošo tiesnešu tiesību pamatā piemērotās juridiskās metodes. Šis tiesnešu tiesību veids ietver ne tikai tiesību normu iztulkošanu *praeter legem* jeb nenoteiktu juridisku jēdzienu un ģenerālklausulu piepildīšanu ar saturu konkretizācijas ceļā. Konkretizējošās tiesnešu tiesības ietver arī vispārējo tiesību principu konkretizācijas ceļā radītās tiesību atziņas, kas attīsta un noskaidro vispārējo tiesību principu saturu uz „*case by case*” pamata.

Papildus jau minētajam, būtu grūti apstrīdēt, ka vienkārša tiesas veikta interpretācija var būt tiesību tālākveidošana, pašai tiesai to vēl pat nenojaušot, un tāpat ārpus interpretācijas robežām notiekoša tiesību tālākveidošana arvien vēl izmanto interpretatīvās metodes.⁸⁵ Šīs radošās darbības pakāpes nav iespējams stingri nodalīt.

Nemot vērā minēto, ir pamats secinājumam, ka Vācijas tiesību zinātnē par tiesnešu tiesības radošajām metodēm tiek atzītas tiesību tālākveidošanas metodes, nenoteiktu juridisku jēdzienu un ģenerālklausulu konkretizēšana, vispārējo tiesību principu konkretizēšana, savukārt par vienkāršas tiesību normu interpretācijas pieskaitīšanu tiesnešu tiesību radošajām metodēm vienots viedoklis nepastāv. Tiesību zinātnieki tiesību normu interpretāciju *expressis verbis* nenosauc kā tiesnešu tiesības radošu juridisko metodi un neveido tādu tiesnešu tiesību grupu kā likumus interpretējošas tiesnešu tiesības, tajā pašā laikā doktrīnā konstatējami pieņemami argumenti par interpretācijas rezultātā radīto juridisko atziņu iespējamo nozīmīgumu un vēlāku izmantošanu tiesās skatot līdzīgas lietas.

1.2.2. Tiesnešu tiesību jēdziena attīstība Francijā

Lai apzīmētu tiesnešu tiesībām piesaistītos un tās konstituējošos jēdzienus, franču valodā tiek lietoti vairāki termini: *la jurisprudence* – judikatūra⁸⁶ (citviet – tiesu prakse, precedentii), *décision d'espece* – konkrēts spriedums, tiesas nolēmums, *décision de principe* – principiāls, principu saturošs

⁸⁵ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.162.

⁸⁶ Agrāk ar terminu *la jurisprudence* apzīmēja tiesību zinātni. Modernāka un precīzāka termina izpratne ietver tiesu nolēmumu kopuma radītos risinājumus par tiesību jautājumiem. Publiskajās tiesībās nereti lieto arī terminu *jurisprudence prétorienne* - prētoru tiesības, lai uzsvērtu administratīvās judikatūras kreatīvo raksturu un būtisko tiesību avota lomu administratīvajās tiesībās. *Lexique des termes juridiques*. Paris : Dalloz, 2007, p.384

spriedums, tiesas nolēmums, kas veido judikatūru. Pašas tiesnešu tiesības visbiežāk tiek apzīmētas ar terminu *droit jurisprudentiel*,⁸⁷ tomēr vēsturiski sastopami arī citi analogiski termini - *droit crée par le juge, règles de tribunaux* un *normes juridictionnelles*.

Judikatūra ir tiesas spriedumu kopums, kuros tiek interpretēts likums.⁸⁸ Jēdziens „interpretācija” lielākajā daļā gadījumu franču tiesību doktrīnā tiek lietots kā vienojošs apzīmējums visām tiesību piemērotāja veiktajām tiesību normu apstrādes metodēm, proti, tas ietver sevī ne tikai tiesību normu interpretāciju tās šaurākā izpratnē, bet arī tiesību tālākveidošanu, vispārējo tiesību principu konkretizāciju un citas iespējamās juridiskās metodes.

Visu tiesu praksē esošo spriedumu un lēmumu iedalījums divās grupās - *décisions d'espèce* un *décisions de principe* – ir būtiskākais faktors, kas palīdz nošķirt judikatūru no pārējiem nolēmumiem. *Décision d'espèce* gadījumā tiesnesis sevi ierobežo vienīgi ar konkrētās izskatāmās lietas izšķiršanu un atturas no lietas atrisināšanai piemērotā principa formulēšanas vispārīgos terminos, jo lietas atrisināšanai tas nav nepieciešams.⁸⁹ *Décision de principe* gadījumā, savukārt, tiesa kopsakarā izvērtē izskatāmās lietas radīto juridisko problēmjaudājumu un, abstrahējoties no lietas konkrētajiem faktiskajiem apstākļiem, abstraktos un vispārīgos terminos formulē risinājuma principu, kā tam būtu bijis jābūt atrodamam pozitīvajās tiesībās un kas pieder tiesību sistēmai.⁹⁰ Principu spriedumi var būt gan augstākās tiesas spriedumi, gan izveidoties no zemāku instanču tiesu līdzīgu homologu spriedumu sērijas.⁹¹ Šie nolēmumi satur „risinājuma principus” (*principes de solution* – franču val.), kas tad arī ir tie noteikumi, kas veido tiesnešu tiesības. Tomēr termini *décisions d'espèce* un *décisions de principe* tiek attiecināti vienīgi uz kasācijas instances tiesas nolēmumiem, jo tiesnešu tiesību kontekstā lielākajā daļā gadījumu franču tiesību doktrīna aplūko vienīgi kasācijas instances tiesas radītos noteikumus.⁹² Tātad tiesnešu tiesības ir vispārīgi, abstrakti tiesas nolēmumā formulēti juridiski rakstīto tiesību kopumu papildinoši noteikumi. Francijas tiesību doktrīnā un arī judikatūrā par tiesnešu tiesībām vai tiesas radītajām normām diskusijas atrodamas jau sākot ar 20.gadsimta piecdesmitajiem gadiem, tomēr vienmēr būtiskāka loma ir tikusi pievērsta

⁸⁷ *Jurisprudentiel* – tāds, kas raksturīgs tiesām. *Droit jurisprudentiel* – tiesības, ko radījušas tiesas. *Dictionnaire de l'anglais juridique*. Paris: Business Management Series, 2004, p.472

⁸⁸ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁸⁹ Cornu G. (dir.) *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007, p. 370

⁹⁰ *Ibid.*, p. 720

⁹¹ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.297

⁹² Troper M., Grzegorzczak Ch. Precedent in France. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.103-140.

šī tiesību avota tiesiskuma, leģitimitātes un normativitātes aspektiem, kā pašam jēdzienam, skrupulozai tā definīcijas izstrādei.⁹³

Vispārējo oficiālo Francijas nostāju tiesnešu tiesību un jebkādas tiesas radošas tiesību tālākattīstīšanas jautājumā vēsturiskā aspektā ļoti lakoniski raksturo *Maksimiliāna Robespjēra* (*Maximilien Robespierre*, 1758-1794) 1790.gada 18.novembrī uzrunā Konstitucionālajai sapulcei teiktais: „Šis vārds - judikatūra – neko nenožīmē jaunajā sistēmā, tas ir jāiznīdē no mūsu valodas”⁹⁴. *Šarla Monteskjē* (*Charles Montesquieu*, 1689-1755) idejas un Lielās Franču revolūcijas ietekmē radītie normatīvie tiesību akti visvairāk ir iespaidojuši klasiskās franču tiesību izpratnes veidošanos un tiesu varas pilnvaru atzīšanu. Francijā kā tipiskā rakstīto tiesību sistēmas valstī normatīvajiem tiesību aktiem kā tiesību avotam ir vislielākā nozīme, lai gan šī pieeja ir saņēmusi ilglaicīgu kritiku no ievērojamāko franču tiesību zinātnieku puses kā reālajai dzīvei neatbilstoša.⁹⁵ Vēsturiski šī oficiālā izpratne par tiesību avotiem savas saknes rod *Žana Žaka Ruso* (*Jean Jacques Rousseau*, 1712-1778) 1762.gada darbā „Par sabiedrisko līgumu”⁹⁶, kur autors pauda slaveno postulātu, saskaņā ar kuru „likums ir vispārējās gribas akts un tādējādi to var radīt tikai tautas vēlētis orgāns, proti, likumdevējs”⁹⁷. Arī *Šarls Monteskjē* (*Charles Montesquieu*, 1689-1755) varu dalīšanas teorijas kontekstā 1748.gadā darbā „Par likumu garu”⁹⁸ jau bija norādījis, ka „tiesnesis ir tikai mute, kas izrunā likuma vārdus”⁹⁹. Vadoties no šīm idejām, un paužot vēlmi pilnībā izskaust vēsturisko tiesu darbību, kad tās būtībā sacentās ar karali likumdošanas varas realizācijā, 1790.gada Tiesu varas pamatlikuma¹⁰⁰ 10.pantā tika noteikts: *Tiesai, lai tā nepārkāptu savas varas robežas, nav jebkādu tiesību ne tieši, ne netieši piedalīties likumdevēja varas realizācijā, nedz arī ierobežot vai izslēgt likumdošanas orgāna pieņemto un karaļa sankcionēto aktu piemērošanu, izpildi.*¹⁰¹ Attiecīgi

⁹³ Skat., piem.: Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950; Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974 ; Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991.

⁹⁴ *Maximilien Robespierre dans Assemblée Nationale Constituante à 18 novembre 1790*. Citēts pēc: Bredin J.-D. La France et les Droits de l'Homme. <http://www.asmp.fr/travaux/communications/2001/bredin.htm> I. Šis slavenās tēzes sakarā gan ir izteikta virkne kritisku piezīmju, jo ir skaidrs, ka ievērojot milzīgo tiesnešu tiesību faktisko lomu Francijas tiesību sistēmā, bija jau par vēlu „dzēst” šo vārdu no valodas, jo tas tikai radītu nepieciešamību atrast jaunu terminu. Skat., piemēram: Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein&Co., Inc., 1986, p.430

⁹⁵ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.3

⁹⁶ Latviešu valodā fragmentāri skat. Žans Žaks Ruso par sabiedrisko līgumu jeb politisko tiesību principi. Cers V. *Filozofija tekstu fragmentos*. Rīga, RTU izdevniecība, 2007, 239.-242.lpp.

⁹⁷ Rousseau J.J. *The Social Contract or Principles of Political Right*, 1762. Angļu valodā elektroniski pieejams: <http://www.constitution.org/jjr/socon.htm>.

⁹⁸ Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952, pp.1-315.

⁹⁹ Citēts pēc: Bredin J.-D. La Responsabilite des Juges. <http://www.asmp.fr/travaux/communications/2006/bredin.htm>.

¹⁰⁰ La loi fondamentale des 16-24 août 1790, plašāk skat.: <http://www.justice.gouv.fr/index.php?rubrique=10050&ssrubrique=10288&article=11909>.

¹⁰¹ *Les tribunaux ne pourront prendre directement ou indirectement aucune part à l'exercice du pouvoir législatif, ni empêcher ou suspendre l'exécution des décrets du Corps législatif sanctionnés par le roi, à peine de forfaiture.*

arī 1789.gada *Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācijā*¹⁰² tika nostiprināts varas dalīšanas princips, nosakot, ka *sabiedrībai, kurā netiek garantēta tiesību īstenošana un nav noteikta varu dalīšana, nav konstitūcijas*. Šī deklarācija vēl joprojām ir spēkā un, saskaņā ar Francijas V Republikas *Konstitūciju*¹⁰³, uzskatāma par daļu no Francijas rakstītās konstitūcijas. Tādējādi Lielās Franču revolūcijas ietekmē izveidojās tiesiskās domas un normatīvā regulējuma atšķirības tiesu veiktas tiesību jaunrades kontekstā, kuru pamatprincipu aktualitāte ir manāma vēl mūsdienās.

1.2.2.1. Normatīvi nostiprinātā koncepcija

Spēkā esošā Francijas *Civilkodeksa* 5.pantā noteikts, ka tiesnešiem ir aizliegts izlemt tiem iesniegtās lietas ar vispārējiem un regulējošiem priekšrakstiem.¹⁰⁴ Proti, *prima facie* tiesnešiem ir normatīvi noteikts aizliegums savos nolēmumos ietvert atziņas un noteikumus, kam būtu normatīvs raksturs un kas būtu pietiekami vispārīgi un iecerēti citu lietu izlemšanai. Tomēr šī norma praksē tiek interpretēta tā, ka tiesnesim nav tiesību spriedumā ietvert normatīvus priekšrakstus citu nākotnes lietu izlemšanai, kam nav saistības ar konkrētās izskatāmās lietas faktiskajiem vai tiesiskajiem apstākļiem. Savukārt, izmantojot tiesas agrāk nodibinātu principu un to argumentēti pielietojot esošās lietas izlemšanai, tiesa nepārkāpj minētā 5.panta aizliegumu.¹⁰⁵ Respektīvi, *Civilkodeksa* 5.pants, it īpaši sistēmiski interpretējot to kontekstā ar 1351.pantu¹⁰⁶, kas *inter alia* noteic tiesas kompetenci nespriest ārpus konkrētās lietas robežām, vairāk tiek piemērots kā ierobežojošs noteikums tiesai radīt vispārējus, ārpus izskatāmās lietas apstākļiem un pusēm nākotnē piemērojamus noteikumus, nevis kā vispārējs tiesnešu tiesību radīšanas aizliegums. Proti, Francijā tradicionāli uzsvērtā varas dalīšana un *Civilkodeksa* 5.pantā ietvertais aizliegums tiesnešiem „radīt likuma normas” patiesībā ir jāsaprot vienīgi kā Angloamerikāņu precedentu sistēmas nosodījums un vēlme sevi no šīs sistēmas nošķirt.¹⁰⁷

Tā, piemēram, lietā *Société France-Editions et Publications v. Société Laboratoires Solac et Chambre Syndicale des Fabricants de produits pharmaceutiques*¹⁰⁸ *Civilkodeksa* 5.pants tika izmantots kasācijas instances sprieduma pamatošanā, atceļot apelācijas instances spriedumu.

¹⁰² Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen, 1789. 26 août. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/d1789.htm>.

¹⁰³ La Constitution de la République française du 4 octobre 1958, elektroniski pieejama: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/c1958web.htm>.

¹⁰⁴ Code Civil des Français (Code Napoléon), 1803, Article 5. Aktuālā redakcija pieejama: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=D280BB803DF14EBF4BED08F75FB03EE6.tpdjo13v_1?idSectionTA=LEGISCTA000006089696&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080422.

¹⁰⁵ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.78.

¹⁰⁶ *L'autorité de la chose jugée n'a lieu qu'à l'égard de ce qui a fait l'objet du jugement. Il faut que la chose demandée soit la même; que la demande soit fondée sur la même cause; que la demande soit entre les mêmes parties, et formée par elles et contre elles en la même qualité*

¹⁰⁷ Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein&Co., Inc., 1986, p.422

¹⁰⁸ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Société France-Editions et Publications v. Société Laboratoires Solac et Chambre Syndicale des Fabricants de produits pharmaceutiques, *La Semaine Juridique* (JCP), 1971, II, 16932

Svētdienas avīze bez iepriekšēja saskaņojuma vai atļaujas ievietoja savās slejās prasītāja - farmācijas uzņēmuma ražoto produktu reklāmu. Farmācijas uzņēmums iesniedza prasības pieteikumu pret avīzi par zaudējumu atlīdzību un nesaskaņotās reklāmas publicēšanas pārtraukšanu. Apelācijas instances tiesa savā spriedumā aizliedza avīzei turpmāk reklamēt ne tikai konkrēto prasītāja produktu, bet jebkurus prasītāja produktus, ko tas nākotnē varētu ražot vai izplatīt, kā arī jebkuru citu nacionālās farmaceitisko produktu ražotāju asociācijas biedru (uzņēmumu) ražotos vai izplatītos produktus. Kasācijas instances tiesa šo spriedumu atcēla pamatojoties uz to, ka tiesa bija izspriedusi lietu ar vispārēju noteikumu, kas attiektos uz nākotnē ražotiem produktiem, ko farmācijas uzņēmums vēl neražo, un iespējamiem nākotnes prasītājiem un atbildētājiem tiesā, kas nav saistīti ar konkrēto izskatāmo lietu.

Tātad, lai gan *Civilkodeksa* 5.pants aizliedz vispārīgu normu radīšanu tiesas nolēmumos, tā *ratio* neierobežo tiesnešu tiesību izstrādi un attīstību, ciktāl nolēmumā ietvertās jaunās juridiskās atziņas nodomātas vienīgi konkrētās lietas izšķiršanai. Šī norma neierobežo tiesas darbību tiesību jaunrades jomā, bet gan attur no prasījuma robežu pārkāpšanas.

Normatīvo pieeju tiesnešu tiesību lomai īpaši raksturo 1891.gada 21.decembra Kasācijas Tiesas lēmums¹⁰⁹ par atteikšanos pieņemt kasācijas sūdzību, kas bija pamatota ar to, ka apelācijas instances tiesa bija nepareizi piemērojusi Augstākās tiesas konstatētas tiesnešu tiesības. Kā norādīja tiesa, no formas viedokļa zemākas instances tiesas atkāpšanās no Kasācijas Tiesas konstatēta tiesnešu tiesību noteikuma pati par sevi nevar būt pamats kasācijai, jo tiesnešu tiesības nav „likuma” daļa. Tas, ka faktiski minētā tiesas norāde interpretējama vienīgi kā tāda, kas attiecas uz formu, uzsvērts no vairāku šī lēmuma komentētāju puses vēlāk, norādot, piemēram, ka, ja tiesnešu tiesības pašas par sevi nesaista tiesu tādā mērā, ka atkāpšanās notām būtu pamats kasācijai, tad vismaz kā oficiālais likumu iztulkojums tās ietilpst likumā tādā mērā, ka viena pārkāpšana praktiski nozīmē arī otra pārkāpšanu.¹¹⁰

Analoģiski Latvijai, arī Francijā vienīgais normatīvi nostiprinātais tiesas nolēmumu obligāti saistošais spēks attiecināms uz Konstitucionālās padomes (*Conseil Constitutionnel*, Francijas konstitucionālā tiesa) nolēmumiem. Saskaņā ar *Konstitūcijas* 62.pantu, Konstitucionālās padomes lēmumi ir saistoši visām valsts pārvaldes un administratīvajām iestādēm un tiesām. Konstitucionālā

¹⁰⁹ Bez nosaukuma. Publicēts Dalloz 1892.1.543, Sirey 1893.1.262. Citēts pēc Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein&Co., Inc., 1986, p.404, ref.11

¹¹⁰ Perreau E.H. *Technique de la Jurisprudence*, I 49-50. Citēts pēc Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein&Co., Inc., 1986, p.404, ref.11

padome pati savā judikatūrā noteikusi¹¹¹, ka tās lēmumu saistošais spēks attiecas ne tikai uz lēmumu rezolutīvās daļas izpildi, bet arī uz lēmuma argumentācijā ietvertajiem apsvērumiem, kas noveduši pie attiecīgā rezultāta. Turklāt, arī pati Konstitucionālā padome ir saistīta ar savā agrākajā judikatūrā paustajām atziņām.¹¹²

1.2.2.2. Doktrinārā pieeja

Tomēr minētie apstākļi nav ietekmējuši tiesnešu tiesību praktisko attīstību Francijā, kā arī plašas teorētiskas diskusijas par tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu. Klasiskajā franču tiesību doktrīnā tiesnešiem netika atzītas tiesības radīt jaunus tiesību noteikumus, aprobežojoties vienīgi ar tiem likumā deleģētajām funkcijām piemērot rakstīto tiesību normas. Mūsdienā franču tiesību doktrīna, savukārt, ir attīstījusies tiesnešu tiesībām daudz labvēlīgākā virzienā.¹¹³ Tiesu darbības ieguldījums Francijas tiesību sistēmas evolūcijā sākot no 19.gadsimta sākuma ir viennozīmīgi atzīts.¹¹⁴ Tas, ka tiesnešiem tomēr ir izdevies radīt tiesnešu tiesības un tādējādi pilnveidot un papildināt rakstīto tiesību kopu, franču tiesību teorētiķu vērtējumā ir uzskatāms par īstu fenomenu, pat „mīklu”¹¹⁵. Mūsdienās kolīzija starp postrevolucionāro koncepciju,¹¹⁶ saskaņā ar kuru tiesību normas var būt tikai likumdevēja radītas, un reālo tiesu darbību Francijā ir izraisījušas nebeidzamas debātes starp franču tiesību zinātniekiem par to, vai tiesnešu radītajiem noteikumiem ir vai nav normatīvi saistošs spēks. Tā kā Francijā valdošā doktrinārā tiesību izpratne ir tiesību reālisms,¹¹⁷ kur par tiesībām tiek uzskatītas reālās, tiesnešu piemērotās tiesības („valsts vai jebkuras organizētas sabiedrības tiesības ir to noteikumu kopums, ko tiesas, kas ir šīs sabiedrības tiesas spriešanas orgāni, nosaka personu subjektīvo tiesību un pienākumu identificēšanai”¹¹⁸), tad šīs tiesību izpratnes kontekstā saprotama ir tiesnešu tiesību reālās nozīmes atzīšana. Lai gan formāli tiesnešu tiesības ir pakārtotas rakstītajām

¹¹¹ Skat. Francijas Konstitucionālās padomes lietu: Nature juridique des dispositions de l'article 31 (alinéa 2) de la loi n° 60-808 du 5 août 1960 d'orientation agricole («Loi d'orientation agricole»), décision No. 62-18 L, 16 Janvier 1962, *Journal officiel* du 25 février 1962, p. 1915. Elektroniski pieejama: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1962/62181.htm>.

¹¹² Skat., piemēram, lietas: A.N., Lozère (2e circ.), Décision n° 58-90bis, 5 mai 1959, *Journal officiel* du 16 mai 1959, p. 5063; Loi sur l'évolution de la Nouvelle-Calédonie, Décision n° 85-197 DC, 23 août 1985, *Journal officiel* du 24 août 1985, p. 9814; A.N., Haute-Garonne, Décision n° 87-1026, 23 octobre 1987, *Journal officiel* du 27 octobre 1987, p. 12508; A.N., Meurthe-et-Moselle (2e circ.), Décision n° 88-1127, 20 avril 1989, *Journal officiel* du 23 avril 1989, p. 5245. Elektroniski pieejami: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/>

¹¹³ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.11

¹¹⁴ Terré F. L'hétéarchie juridique. Dans: *La création du droit jurisprudentiel. Mélanges en l'honneur de Jacques Boré*. Paris: Dalloz, 2007, p. 447

¹¹⁵ Boulanger J. Notations sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence Civile, *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 1961. Vol.59, pp.417.

¹¹⁶ Par spīti pēcrevolūcijas ideoloģijai, ko lielā mērā ietekmēja vēsturiski veidojušās bailes no tiesnešu valdīšanas (*le gouvernement des juges* – franču val.), realitātē lielai daļai spriedumu, vismaz augstāko tiesu spriedumu Francijā vienmēr ir bijusi *erga omnes* iedarbība. Tiesiskā sistēma joprojām rada iespaidu, ka zemākām tiesām augstāko tiesu nolēmumi nebūtu saistoši. Šis acīmredzamais realitātes noliegums izriet no visai fiktīvas varas dalīšanas starp likumdevēju un tiesu varu. Plašāk, skat.: Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

¹¹⁷ *Encyclopaedia Universalis*. Corpus 13, Paris: Encyclopaedia Universalis France S.A., 2002, p.51

¹¹⁸ Gray J.Ch. *The Nature and Sources of the Law*. 2nd ed. USA: Macmillan, 1948

tiesību normām (pakārtotības teorija), tomēr šai nostājai ir ļoti daudz iebildumu, norādot, ka precīzāka ir teorija, ka šie divi tiesību avotu veidi savstarpēji papildina viens otru.¹¹⁹

Viens no uzskatāmākajiem piemēriem, kas ilustrē faktisko tiesnešu tiesību lomu Francijā, ir fakts, ka Francijā vēl joprojām ir spēkā un tiek piemērots 1804.gada *Napoleona kodekss*, proti, *Civilkodekss*, kas nevarētu būt iespējams, ja netiktu plaši „papildināts” ar tiesnešu tiesību noteikumiem. *Civilkodeksā* būtu grūti atrast kaut vienu pantu, kam ilgstošas tiesu darbības rezultātā nebūtu pievienots nozīmes dziļums un būtiski saturiski ierobežojumi vai paplašinājumi, kas nekādi nevarēja būt iecerēti 1804.gadā. Starp 20.gadsimta autoriem tiesnešu tiesību neaptveramā nozīme tiek viennozīmīgi atzīta. Daudzi no pētniekiem šo faktu uzsver ar lepnumu, jo tas pierāda Franču kodificētās sistēmas spēju reaģēt uz izmainītās un mainīgās sabiedrības imperatīvajām prasībām.¹²⁰

Saskaņā ar kasācijas instances tiesas nostāju, tiesnešu tiesības ir „paslēpušās” zem likuma un ieņem absorbējošu vietu starp tiesību avotiem, kas izskaidrojams ar to, ka tiesību piemērošana ir daudz brīvāka kā tiesību radīšana. Stabila judikatūra (tiesnešu tiesību nemainība) ir likuma nepieciešama sastāvdaļa, tomēr tas nenozīmē judikatūras evolūcijas neiespējamību. Tiesnešu tiesības ir neitrālas, to permanenta piemērošana nerada to normatīvo spēku, bet vienīgi pienākumu līdzīgās lietās piemērot vienus un tos pašus principus. Tādējādi tiesnešu tiesības nav uzskatāmas par autonomu tiesību avotu, bet gan par neatņemamu to rakstīto tiesību normu papildinājumu, ko tās precīzē un izskaidro.¹²¹ Tātad kasācijas instances tiesa pievienojas pakārtotības teorijai, tomēr šī kasācijas instances tiesas nostāja nav absolūta. Konstitucionālā padome (*Conseil constitutionnel*), savukārt, viennozīmīgi rada tiesnešu tiesības un veic konstitūcijas normu revīziju uz tā sauktās imperatīvās statistikas bāzes.¹²²

Apkopojot doktrinārās debates var secināt, ka pakārtotības teoriju pamato divi galvenie argumenti: pirmkārt, parlamenta tiesības grozīt tiesnešu tiesību noteikumus (tātad likumdevēja radīto vēlāko tiesību normu pārākums pār tiesnešu tiesību normām), un **otrkārt**, tiesnešu padotība likumam.

Lai gan parlamentam ir tiesības grozīt tiesnešu tiesību noteikumus, statistiski tomēr likumdevējs daudz biežāk groza un modificē pats savas radītās rakstīto tiesību normas, proti, pieņem likumu grozījumus vai jaunus likumus, kas aizvieto agrākos. Tātad pirmo argumentu var viegli atspēkot ar

¹¹⁹ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.91

¹²⁰ Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein&Co., Inc., 1986, p.401

¹²¹ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Le Collinet v. Compagnie d'assurances Rhin et Moselle, *Recueil Dalloz*, 2000, p.593

¹²² Avril P. La jurisprudence institutionnelle du Conseil constitutionnel est-elle créatrice du droit? Dans: La création du droit par le juge. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.33-39

empīrisku pamatojumu. Otro argumentu atspēkot ir sarežģītāk, jo tiesneši neuzstājas kā likumdevēji un vispārējā gadījumā neapšaubā likumdošanas ceļā radīto noteikumu pārākumu. Tiesneša padotību likumam atspoguļo divi aspekti:

- Tiesa savu spriedumu rezolutīvās daļas tradicionāli pamato ar normatīvo tiesību aktu konkrētām normām. Pat gadījumos, kad tiesa ir konstatējusi likuma robu un to aizpildījusi tiesību tālākveidošanas ceļā vai kā citādi papildinājusi esošo tiesību materiālu, spriedumā tiek ietvertas atsauces uz attāļajām, bet tomēr sprieduma taisīšanās iesaistītajām rakstītajām tiesību normām. Šīs normas tiešā veidā nenoved pie sprieduma rezolutīvās daļas secinājuma, bet tā kā citu rakstītu tiesību normu nav, tiesa uz tām atsaucas.
- Vispārējās kompetences tiesas neskata jautājumus par rakstīto normatīvo tiesību aktu konstitucionalitāti. Likuma konstitucionalitātes pārbaude nav tiesu kompetencē, un tiesas nekontrolē likumdevēja darba kvalitāti, kas izpaužas rakstītajos normatīvajos tiesību aktos.

Tātad no formālā viedokļa padotības teorija jāatzīst par atbilstošu, tomēr tāda tā nav no funkcionālā viedokļa. Aplūkojot funkcijas¹²³, ko sabiedrībā īsteno tiesību normas, tas ir, sabiedrības dzīves regulēšana, aizsargāšana, un mazāk uzmanības veltot avotiem, no kā izriet to saistošais spēks, padotības teorija zaudē savu aktualitāti.

Funkcionālā skatījumā tiesnešu tiesības un likumdošanas ceļā fiksētās rakstītās tiesību normas saplūst, tās ir līdzvērtīgas:

- Noteikumi, ko tiesas ietver savos nolēmumos, ļoti bieži ir tikpat vispārīgi kā rakstītās tiesību normas, bieži vien pat vispārīgāki par it kā pārākajām normatīvajos tiesību aktos ietvertajām normām, kas kļūst arvien konkrētākas un specifiskākas. Tiesu nolēmumos ietvertie vispārīgie juridiskie principi un noteikumi savā piemērošanā tālu pārsniedz tās lietas robežas, kurai tie sākotnēji radīti.
- Tiesnešu tiesībām ir tāds pats *de facto* spēks kā jebkurai normatīvajā tiesību aktā ietvertai tiesību normai. Francijā tiesneši pēc tām vadās, un arī sabiedrība atzīst tās par tādu pašu „likumu” kā parlamentā radīto. Studējot tiesības, universitāšu programmās tiesnešu tiesību noteikumi ir ietverti tāpat, kā rakstīto tiesību noteikumi, un katrs tiesību jautājums tiek aplūkots visā tā regulējuma pilnībā, nevis tikai no normatīvā regulējuma viedokļa.¹²⁴

¹²³ Tiesībām tradicionāli izdala divas galvenās funkcijas - regulatīvo funkciju un aizsargājošo funkciju, taču iespējams konstatēt arī kārtības nodrošināšanas, brīvības realizācijas nodrošināšanas, sociālās drošības nodrošināšanas, sadarbības un integrācijas funkcijas, audzinošo un citas funkcijas.

¹²⁴ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.92

Gan vispārīguma, gan *de facto* spēka esamību tiesnešu tiesībās ilustrē, piemēram, *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises*¹²⁵ lieta, kas pieder pie tā sauktajām „vadošajām lietām” Francijā. Lietas juridiskais problēmjaucējums bija saistīts ar *Civilkodeksa* 1384.panta pirmo daļu¹²⁶, kas noteic personas atbildību ne tikai par zaudējumiem, ko tā nodarījusi pati ar savu rīcību, bet arī par zaudējumiem, ko radījušas tādas trešās personas, par ko šī persona ir atbildīga, un zaudējumiem, kas radušies no lietas, kas ir šīs personas aizgādībā. Tiesai bija jānoskaidro, vai atbildība par zaudējumiem, kas radīti ar personai piederošu lietu, prasa kā priekšnoteikumu konstatēt arī personas vainu. Šajā lietā Kasācijas instances tiesa, skatot lietu pilnā sastāvā, radīja noteikumu par vainas prezumpciju. Proti, tiesa noteica, ka persona ir atbildīga par tās īpašumā vai valdījumā esošo lietu nodarītajiem zaudējumiem arī, ja persona pie šo zaudējumu nodarīšanas nav vainojama, un šī atbildības prezumpcija neattiecas vienīgi uz gadījumiem, kas pielīdzināmi *force majeure* – ārēja spēka radītiem un no personas puses neietekmējamiem gadījumiem.¹²⁷

Šis *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises* lietā tiesas formulētais noteikums par atbildību bez vainas par ar personas lietu radītajiem zaudējumiem ir pielīdzināms likuma pantam (rakstītai tiesību normai). Šis noteikums ir tik „saistošs”, ka neviens tiesnesis tiesā no tā neatkāpjas un nespriež pretēji tam.¹²⁸ Vairāk kā septiņdesmit gadu laikā kopš tā radīšanas šis noteikums nav ticis apstrīdēts vai kritizēts. Tas tiek pieņemts kā noteikums ar tādu pašu spēku, kā *Civilkodeksa* 1384.pants, uz kura bāzes šis tiesnešu tiesību noteikums ir radies, un būtībā ir kļuvis par šī *Civilkodeksa* panta sastāvdaļu. Kā zināms, šāds princips ir pazīstams lielākajā daļā civilo tiesību valstu, un ir ietverts arī rakstītajās tiesību normās. Arī *Latvijas Republikas Civillikuma* 2347. pants¹²⁹ paredz personas atbildību par zaudējumiem, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots.

¹²⁵ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises*, *Dalloz*, 1930, 1, 57. Elektroniski pieejama arī: <http://bu.dalloz.fr/>

¹²⁶ Art.1384 al.1: *On est responsable non seulement du dommage que l'on cause par son propre fait, mais encore de celui qui est causé par le fait des personnes dont on doit répondre, ou des choses que l'on a sous sa garde*, http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=2CC35D7156AFAE77F0A9F008474C01BE.tpdjo05v_1?idSectionTA=LEGISCTA000006136352&cidTexte=LEGITEX T000006070721&dateTexte=20080121.

¹²⁷ Skat. Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises*, *Dalloz*, 1930, 1, 57. Elektroniski pieejama arī: <http://bu.dalloz.fr/>

¹²⁸ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.92

¹²⁹ *Civillikuma* 2347.pants. *Ja kāds ar darbību, par ko viņš ir vainojams un kas ir prettiesīga, nodara otram miesas bojājumu, tad viņam jāatbildina tam ārstēšanās izdevumi un bez tam, pēc tiesas ieskata, varbūtēja atrautā peļņa. Tam, kura darbība saistīta ar paaugstinātu bīstamību apkārtējiem (transporta, uzņēmums, būvniecība, bīstamas vielas u.tml.), ir jāatbildina zaudējumi, ko nodarījis paaugstinātas bīstamības avots, ja viņš nepierāda, ka zaudējums radies nepārvaramas varas dēļ, ar paša cietušā nodomu vai viņa rupjas neuzmanības dēļ. Ja paaugstinātas bīstamības avots izgājis no īpašnieka, glabātāja vai lietotāja valdījuma bez viņa vainas, bet citas personas prettiesisku darbību rezultātā, par nodarīto zaudējumu atbild šī persona. Ja valdītājs (īpašnieks, glabātājs, lietotājs) arī uzvedies neattaisnojoši,*

- To, ka funkcionāli gan tiesnešu tiesību noteikumi, gan normatīvie tiesību akti saplūst vienota mērķa sasniegšanai, apliecina arī fakts, ka likumdevējs nereti tiesnešu radītos noteikumus vēlāk pārvērš rakstīto tiesību normās, proti, pozitīvizē tos, pārņemot tiesas radīto noteikumu visā tā pilnībā un formāli radot tam likuma spēku.
- Uz normatīvo tiesību aktu un tiesnešu tiesību noteikumu līdzvērtīgo spēku Francijā norādījusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) lietā *Kruslin v. France*¹³⁰. Šajā lietā ECT analizēja tiesas formulēto normu (sprieduma tekstā – judikatūras) nozīmi kontinentālās Eiropas un *Common Law* tiesību sistēmās, *inter alia* norādot, ka Francijā ar Eiropas *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas*¹³¹ 8.panta¹³² otrās daļas frāzi „kas paredzēts likumā” ir jāsaprot ne tikai rakstītājā, formālajā likumā paredzēto, bet arī tiesnešu tiesībās noteikto. Proti, ECT secināja, ka jēdziens „likums” ir jāinterpretē ne tikai formāli, bet arī tā materiālajā izpratnē, ar to saprotot gan rakstītās, gan nerakstītās tiesības. **Gan likumdevēja pieņemtie normatīvie akti, gan tiesnešu tiesības - abi ir „likums” šī jēdziena materiālajā izpratnē.**

Apkopojot, iespējams identificēt pietiekoši daudz argumentu, lai pamatotu tiesnešu tiesību un rakstīto normatīvo tiesību aktu funkcionālo ekvivalenci. Tātad, **ja no formālā viedokļa tiesnešu tiesības Francijā tiek uztvertas kā likumam pakārtotas, tad funkcionāli tām ir tāds pats spēks un nozīme, kā rakstītajām tiesību normām.**

Saskaņā ar pakārtotības teoriju, ja arī tiesas sprieduma motivācijā atrodama vispārīga rakstura jauna juridiska atziņa, tad tā nav nekas cits, kā vienīgi siloģisma lielās premisas izvērsums. Pakārtotības teoriju kritizējis arī *Hanss Kelzens (Hans Kelsen)*, izvēršot savu mācību par tiesību normu hierarhiju.¹³³ Viņš norāda uz pretnostatījumu starp tiesību normu radīšanu un tiesību normu piemērošanu. Visi juridiskie akti vienlaicīgi ar to, ka tie var būt tiesību jaunrades akti, ir augstākās

atbildību par nodarīto zaudējumu var prasīt kā no personas, kas lietojusi paaugstinātas bīstamības avotu, tā arī no tā valdītāja, ievērojot, cik katrs vainīgs.

¹³⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: *Kruslin v. France*, 24 April 1990, application No 11801/85, 12 *European Human Rights Reports*, 547, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbk.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=207&sessionId=7250633&skin=hudoc-en&attachment=true>.

¹³¹ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144; latviešu val. pieejama: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LatvianLetton.pdf>.

¹³² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pants: 1. *Ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, korespondences noslēpumu un dzīvokļa neaizskaramību.* 2. *Valsts institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts un sabiedriskās drošības vai valsts ekonomiskās labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai tikumību, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.*

¹³³ Plašāk skat. Kelsen H. *Théorie pure du droit*. Paris: Dalloz, 1962.

normas piemērošanas akti, izņemot pamatnormu, proti, konstitūciju, kas vienīgais ir tiesībradošais akts. Pat ja tiesnesis vienīgi mehāniski piemērotu likumu, tas vienalga jau radītu jaunu normu, nosakot soda veidu un mēru, vai tamlīdzīgi (sprieduma normu). Taču realitātē spriedumi nekad neaprobežojas ar mehānisku likuma piemērošanu, tiesa vienmēr pievieno arī savus apsvērumus un analīzi.¹³⁴ Šī *Hansa Kelzena* pakārtotības teorijas kritika gan ir apšaubāma tā iemesla dēļ, ka pakārtotības teorija nenoliedz, ka tiesa rada individuālas normas. Jautājums ir par vispārīga rakstura normatīviem noteikumiem, ko, savukārt, *Hanss Kelzens* neaplūko savā kritikā.

Kā jau minēts, otra teorija, kas plaši ir atspoguļota Francijas tiesību doktrīnā, atzīst, ka tiesnešu tiesības un normatīvie tiesību akti kā tiesību avoti papildina viens otru. Judikatūra nav nekas cits, kā interpretēts, modificēts vai papildināts likums,¹³⁵ tāpēc jāsecina, ka tiesnešu tiesību noteikumi ir likuma teksta neatņemama sastāvdaļa.¹³⁶ Šīs teorijas pamatā ir apstākļi, ka parlaments ir spējīgs radīt vienīgi vispārējas piemērošanas normas, kam bez tiesas, kas nodrošina to konkrētu piemērošanu konkrētiem faktiskajiem gadījumiem, nav nekādas reālas nozīmes. Proti, tiesa caur savu darbību piešķir likumam reālu spēku, bet tiesas līdzdalības likumu teksti, kādi tie ir savā būtībā, nav piemērojami.¹³⁷

1.2.2.3. Tiesnešu tiesību leģitimitāti pamatojošās teorijas

Radot jaunus tiesību noteikumus kā papildinājumu rakstīto tiesību laukam un paliekot tiesību sistēmas ietvaros (tātad – radot tiesnešu tiesību noteikumus), tiesa nosacīti īsteno kvazi-leģislatīvu varu. Fakts, ka tiesas rada jaunus tiesību noteikumus, ir nenoliedzams, diskutabls ir vienīgi jautājums par to pamatojumu.¹³⁸ Tādēļ Francijas tiesību doktrīnā savu aktualitāti pamazām zaudē jautājums par to, vai tiesnešu tiesības ir tiesību avots, un lielāka nozīme tiek piešķirta **jautājumam par tiesnešu tiesību leģitimitātes avotu.** Vai citiem vārdiem, būtisks ir nevis jautājums, vai liberālisma politikas ideāliem atbilst tiesnešu tiesību kā tiesību avota eksistence, bet gan jautājums par to, vai tiesas, radot šos noteikumus, savu varu izmanto atbilstoši un pietiekami efektīvi.¹³⁹ Lai pamatotu tiesnešu tiesību kā rakstīto tiesību materiālu papildinošu noteikumu kopuma leģitimitāti un pieļaujāmību tiesiskā valstī, ir izstrādātas vairākas teorijas:

Deleģēšanas teorija

¹³⁴ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p.93

¹³⁵ Boulanger J. *Jurisprudence*, dans *Répertoire de Droit Civil*, 1er ed., 1953, p.22

¹³⁶ Boulanger J. Notations sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence Civile, *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 1961. Vol.59, p.11

¹³⁷ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.93

¹³⁸ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 218

¹³⁹ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p.92

Saskaņā ar deleģēšanas teoriju tiesnešu tiesību leģitimitātes jautājums tiek bez problēmām atrisināts, ja pastāv likumdevēja deleģējums tiesai konstantas tiesu prakses ceļā radīt tiesību noteikumus.¹⁴⁰ Konstitucionāla ranga tiesnešu tiesībām ir jābūt tieši noteiktām, pieļautām konstitūcijā, savukārt likumiem vai zemākam juridiskam spēkam pielīdzināmām tiesnešu tiesībām jābūt pieļautām un tieši atzītām attiecīgi ar likumu vai zemākā juridiska spēka aktu. Tiesnešu tiesības pašas par sevi neiegūst pat arī paražu tiesību spēku, tās arī to var iegūt vienīgi ar likumdevēja skaidru atzīšanu.¹⁴¹ Šāda atzīšana nozīmē normatīvas varas deleģējumu no likumdevēja tiesai.

Šī teorija ir saņēmusi ievērojamu kritiku jau tūlīt pēc tās radīšanas tā vienkāršā iemesla dēļ, ka Francijā kā daudzās valstīs nekur rakstītajās tiesību normās nav atrodams šāds tiešs likumdevēja normatīvās varas deleģējums tiesai.¹⁴² Tādējādi varētu secināt, ka likumdevēja nodoms nekad nav bijis pieļaut tiesām iespēju radīt likumu.

Šī teorija neatrisina jautājumu par tiesas normatīvo varu radīt tiesnešu tiesības un šīs varas avotu. Turklāt neskaidrs ir arī tās autoru ieviestais *konstantas tiesu prakses* kritērijs, kas nepieciešams vēl pirms likumdevēja deleģējuma, lai tiesnešu rīcību tiesību jaunrades sfērā atzītu par pamatotu. Tas liek domāt par saistību ar paražu tiesībām, jo tīra likumdevēja deleģējuma gadījumā ar to ir pietiekami un tiesa var radīt tiesnešu tiesību noteikumu arī ar vienu vienīgu spriedumu. Savukārt, ja tiek saglabāts konstantuma kritērijs, tad tiesas radītais noteikums kļūst par paražu tiesību un nekāds likumdevēja deleģējums nav nepieciešams.

Tātad deleģēšanas teorija nedod atbildi uz jautājumu par tiesas normatīvo varu, tās leģitimitāti un avotiem.

Tiesnešu tiesības kā paražu tiesības

Viena no senākajām pieejām tiesnešu tiesību leģitimitātes pamatošanā balstās uz tēzi, ka tiesnešu tiesības nav atsevišķs, nošķirts tiesību normu veids, bet, ka tām ir normatīvs spēks tādēļ, ka laika

¹⁴⁰ Dupeyroux O. La Jurisprudence, Source Abusive du Droit, dans: *Mélanges Offerts à J.Maury*. Tome 2, Paris: Dalloz/Sirey, 1960; Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe siecle, Etudes Offertes a G.Ripert*, Vol. 1, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p.28-29.

¹⁴¹ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.49

¹⁴² Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe siecle, Etudes Offertes a G.Ripert*, Vol. 1, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950.

gaitā tās kļūst par paražu tiesībām.¹⁴³ Šīs teorijas pamatlicējs Francijā ir *Fransuā Ženī* (*François Géný*, 1861–1959), kas tādējādi atrada šķietami pieņemamu tiesnešu tiesību spēka izskaidrojumu laikā neilgi pēc 1900.gada.¹⁴⁴ Šī teorija ir salīdzinoši populāra arī starp mūsdienu franču juridiskajiem pētniekiem. Šīs teorijas pamatā ir tēze, ka tiesas spriedumi, papildus likumiem un kodeksiem, formulē jaunas tiesību normas, kam ir paražu tiesību daba.¹⁴⁵ Vai precīzāk – tiesnešu tiesības ir iespējamo paražu tiesību formācijas elements un izteiksmes veids, uz kura bāzes var veidoties paražu tiesības. Tādējādi tiesnešu tiesības nav patstāvīgs tiesību normu veids, bet gan iekļaujas paražu tiesību formācijā.¹⁴⁶

Šīs tiesnešu tiesību legimitātes pamatojums un arī pozicionējums tiesību avotu sistēmā tomēr nav pilnīgs un precīzs. Jāpiekrīt argumentam, ka tiesnešu tiesību noteikumi pilnībā neatbilst paražu tiesību pazīmēm, proti, pretēji paražu tiesību noteikumiem, tiesnešu tiesību noteikumi nerodas spontāni un tie prasa skaidru gribas aktu, kas ir tiesneša aktīvas rīcības radītais ieguldījums.¹⁴⁷ Turklāt paražu tiesību normas konstatēšanai viens no priekšnoteikumiem ir tā ilglaicīga pastāvēšana, savukārt tiesnešu tiesību noteikums var tikt radīts ar vienu vienīgu spriedumu. Tiesnešu tiesību noteikuma radīšanai ilglaicīgums un stabilitāte nav obligāti nepieciešamas pazīmes (tās neapšaubāmi vairo tiesnešu tiesību pārliecināšanas spēku un liecina par to kvalitāti).

Turklāt starp tiesnešu tiesību normām un paražu tiesību normām pastāv arī citas atšķirības – psiholoģiskais elements.¹⁴⁸ Tiesnešu tiesībām nav obligāti nepieciešams kāds papildu elements, lai tās būtu spēkā un piemērojamas, kamēr paražu tiesībām ir jābaida vispārēja piekrišana.

Atšķirību starp tiesnešu tiesību normām un paražu tiesībām norādījuši arī *Karls Larencs* un *Klauss Vilhelms Kanaris*, kuri gan paši šo teoriju atbalsta: proti, starp abām šīm normu grupām ir būtiska atšķirība attiecībā uz to interpretāciju.¹⁴⁹ Paražu tiesību noteikumi vispirms ir jāformulē vārdos, un jau pie šīs darbības ir nepieciešama interpretācija, kuras kritēriji nevar būt ne normas teksts, jo tāda nav, ne likumdevēja griba. Paražu tiesību normu interpretācijas kritēriji ir atbilstība tiesību sistēmai

¹⁴³ Géný F. *Les Méthodes d'Interprétation et les Sources du Droit Privé Positif*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1932, p.384-387

¹⁴⁴ Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein&Co., Inc., 1986, p.417

¹⁴⁵ Planiol M. *Traité Élémentaire de Droit Civil*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1922, Vol.1, p. 6

¹⁴⁶ Géný F. *Les Méthodes d'Interprétation et les Sources du Droit Privé Positif*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1932, p.384-387

¹⁴⁷ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p. 257-301

¹⁴⁸ Ibid., p. 63-64

¹⁴⁹ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.154

(it īpaši konstitūcijai), tiesībētiskajiem principiem, objektīvie tiesību nolūki, specifiskie tiesību vērtību kritēriji.

Netiešas piekrišanas teorija

Cita tēze, kas pamato tiesas veiktas tiesību jaunrades leģitimitāti, norāda uz likumdevēja netiešu piekrišanu tiesas radītajiem noteikumiem. Ar savu klusēšanu un bezdarbību (likuma roba nenovēršana pēc tā konstatēšanas no likumdevēja puses, atļaujot turpināt to aizpildīt tiesai) likumdevēja vara netieši piekrīt, ka tiesnešu tiesībām ir likuma spēks.¹⁵⁰

Netiešās piekrišanas teoriju papildus pamato fakts, ka nereti vēlāk likumdevējs apstiprina tiesas identificēto noteikumu spēku, pārvēršot tos par likumu parlamentārās likumdošanas procesā. Tā, piemēram, Vācijas *Administratīvā procesa likuma*¹⁵¹ 48.un 49.pants attiecībā uz administratīvu aktu atcelšanu lielā mērā atspoguļo tos noteikumus, ko tiesas bija radījušas kā tiesnešu tiesības pirms likuma izstrādes.¹⁵²

Līdzīga parādība konstatējama arī Latvijā. Īpaši tiesnešu tiesību formalizēšana no likumdevēja puses novērojama pēc apjomīgu, konceptuāli jaunu likumu spēkā stāšanās, kad to piemērošanas praksē tiesas ir identificējušas problemātiskos jautājumus, atrisinājušas tos tiesnešu tiesību formā, savukārt likumdevējs izšķiras par šo risinājumu formalizēšanu, ietverot tos jaunā likuma tekstā ar grozījumu palīdzību. Spilgts piemērs ir *Administratīvā procesa likums* un pēc dažu gadu piemērošanas prakses tajā veiktie apjomīgie grozījumi¹⁵³. Šo grozījumu likumprojekta anotācijā¹⁵⁴ arī tika norādīts, ka „[...]iestādēm un administratīvajām tiesām praksē piemērojot *Administratīvā procesa likumu*, ir identificētas *Administratīvā procesa likuma* normu neprecizitātes, kuras novēršot administratīvo procesu iespējams pilnveidot un tādējādi padarīt ātrāku un efektīvāku.” Kā vienu no šādām problēmām var minēt *Administratīvā procesa likuma* sākotnējo 316.panta pirmās daļas regulējumu, kas noteica, ka *blakus sūdzību var iesniegt desmit dienu laikā no dienas, kad tiesa pieņēmusi lēmumu, izņemot šajā likumā paredzētos gadījumus*. Augstākās tiesas Senāts savā lēmumā lietā par blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu, ar kuru atteikts

¹⁵⁰ Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613-632.

¹⁵¹ *Verwaltungsverfagrensgesetz*, 1976, <http://www.bundesrecht.juris.de/bundesrecht/vwvfg/gesamt.pdf>

¹⁵² Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.58

¹⁵³ Grozījumi Administratīvā procesa likumā: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr. 183 (3551)

¹⁵⁴ Likumprojekta *Grozījumi Administratīvā procesa likumā* anotācija, 2006. 31.janvāris, http://www.saeima.lv/saeima8/mek_reg.fre

pieņemt blakus sūdzību¹⁵⁵ secināja: *likumā nav paredzēts, kā termiņu skaita, ja sākotnēji sastādīts saīsināts lēmums. Normā noteiktais tiesiskais regulējums lēmuma pārsūdzībai saīsināta lēmuma pieņemšanas gadījumā tiesiskā ziņā būtiski atšķiras no gadījuma, kad ir taisīts pilns lēmums, tas ir, identiski šādu lēmumu pārsūdzēšanas termiņi būtu objektīvi neattaisnojami. Līdz ar to tiesa atzīst, ka netiek sasniegts likuma mērķis garantēt administratīvā procesa dalībniekam tiesības pārsūdzēt tiesas lēmumu saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 315.pantu, kā arī Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā garantētajām personu tiesībām uz likumīgo interešu aizsardzību tiesā.* Tātad tiesa interpretācijas ceļā konstatē aizklātu likuma robu un nepieciešamību veikt teleoloģisko redukciju. Tālāk tiesa spriedumā atspoguļo savu secinājumu par to, ka veicot teleoloģisko redukciju izveidojas situācija, ka attiecībā uz izšķiramo gadījumu atklājas atbilstoša tiesiska regulējuma trūkums jeb atklāts likuma robs, ko savukārt nepieciešams aizpildīt analogijas ceļā. Veicot analogiju, tiesa secina, ka saīsinātā sprieduma pārsūdzības termiņa sākuma noteikšanas noteikumi, iesniedzot apelācijas sūdzību un kasācijas sūdzību, ir identiski, un saīsināta lēmuma pārsūdzības termiņa sākuma noteikšanai pēc analogijas ir piemērojami saīsināta sprieduma pārsūdzības noteikumi. Noslēgumā tiesa izstrādā tiesnešu tiesību noteikumu, ka šāda *lēmuma pārsūdzēšanas termiņš skaitāms no pilna lēmuma sastādīšanas dienas.*¹⁵⁶ Kā redzams, lēmuma formā tiesa ir izstrādājusi un nostiprinājusi tiesnešu tiesību noteikumu, kas turklāt iegūts no juridisko metožu viedokļa ļoti sarežģītā procesā – secīgi piemērojot divas tiesību tālākveidošanas metodes. Pēc šī tiesas lēmuma savukārt ar minētajiem grozījumiem Administratīvā procesa likumā 316.panta pirmā daļa izteikta šādā redakcijā: *Blakus sūdzību var iesniegt 10 dienu laikā no dienas, kad tiesa pieņēmusi lēmumu, izņemot šajā likumā paredzētos gadījumus. Ja tiesa pieņēmusi saīsināto lēmumu, pārsūdzēšanas termiņu skaita no pilna lēmuma sastādīšanas dienas.* Tātad likumdevējs tiešā veidā ir pozitīvizējis un pārvērtis rakstītā tiesību normā minēto tiesnešu tiesību normu.

Atgriežoties pie netiešās piekrišanas teorijas, saskaņā ar kuru likumdevējs netieši, klusējot akceptē tiesas radītās tiesnešu tiesību normas, nevar noliegt, ka lielākajā daļā gadījumu tomēr praksē netieša, no bezdarbības un klusēšanas izsecināma likumdevēja piekrišana ir fikcija, jo parlamenta deputāti parasti nav sīki un precīzi informēti par tiesu spriedumu saturu un tiesu spriedumos atrodamajām kreatīvajām juridiskajām tēzēm. Ja likumdevējam šādas zināšanas ir, tad tas ir īpašs izņēmuma gadījums. Šī teorija arī neatbild uz jautājumu par to, kā tiesa iegūst normatīvu varu, jo

¹⁵⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 15.marta lēmums lietā nr. SKA-143, npublicēts.

¹⁵⁶ Interesanti, ka analogisku tiesnešu tiesību normu jau pirms tam bija izstrādājusi Administratīvā apgabaltiesa (skat.: Administratīvās apgabaltiesas 2006.gada 13.februāra lēmums lietā nr. AA 1236 – 06/8, npublicēts), tomēr Augstākās tiesas Senāts uz šo apgabaltiesas lēmumu neatsaucās.

pat, ja pieļauj likumdevēja netiešu piekrišanu, tā nepadara tiesnešu tiesību noteikumus par formāliem spēkā esošiem likumiem līdzīgiem noteikumiem.¹⁵⁷

Interesešu konsensa teorija

Daži autori ir norādījuši, ka tiesas veiktas tiesību jaunrades leģitimitātes pamatā ir juristu sabiedrībā valdoša viedokļa konsenss.¹⁵⁸ Konsensu veido tiesnešu tiesību spēka atzīšana caur to pieņemšanu no juristu sabiedrības puses un sabiedrības kopumā, vai pat – no tā, ka neviens neprotē pret tiesnešu tiesību noteikumu. Tādā gadījumā tiek prezumēts, ka šis noteikums atbilst kopējo interesešu konsensam.¹⁵⁹ Tā kā tiesas seko sevis radītajiem noteikumiem un juristi tos izmanto, atsaucoties uz tiem kā argumentiem lietās, tad šīs abas subjektu grupas pieturas pie idejas par šo noteikumu saistošo spēku. Tiesa šīs teorijas skatījumā ir apveltīta ne tikai ar juridisku varu, ko tai piešķir formālais likums, bet arī ar sociālu varu, kas tai eksistē sabiedrības priekšā. Ar sociālās varas palīdzību tiesa var rīkoties arī ārpus ar likumu tieši piešķirtās varas robežām.¹⁶⁰ Šo teoriju varētu kritizēt, jo pieņemšana no sabiedrības puses un konsenss ir tiesiskās stabilitātes priekšnoteikums un kā tāds ir viennozīmīgi pozitīvi vērtējams, tomēr tas nenozīmē, ka tas piešķir un pamato tiesas radīto noteikumu spēku gadījumā, kad, kā, piemēram, Francijā, konstitucionālo tiesību teorija un rakstītie normatīvie tiesību akti nepieļauj šādu tiesību normu identificēšanas formu. Pieņemšana no sabiedrības puses ir normu kvalitāti raksturojošs faktors, tas nav normu statusu un spēku veidojošs elements. Arī sociālās varas esamība tiesai nav normatīvu varu konstituējošs arguments.¹⁶¹ Sociāla vara pastāv visās sociālo aktivitāšu jomās, tā dod tiesības pieņemt lēmumus, kas skar plašas intereses, tomēr tā nav vispāršaistoši normatīva vara. Tāpat nav skaidrs, kādēļ tikai daļa sabiedrības – juristu un profesionāļu kopums – veido nepieciešamo interesešu konsensu.

Teorija, kuras pamatā ir juridiskās obstrukcijas aizliegums

Viens no tiesiskas valsts pamatprincipiem paredz personas tiesības uz strīda atrisināšanu tiesā, no kā, savukārt, izriet juridiskās obstrukcijas aizliegums tiesai. Tas nostiprināts arī rakstītajos

¹⁵⁷ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.52

¹⁵⁸ Jestaz P. *La Jurisprudence: Réflexions sur un Malentendu*. Paris: Dalloz, 1987, Chr.11. Skat. arī: Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe siecle, Etudes Offertes a G.Ripert*, Vol. 1, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950.

¹⁵⁹ Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe siecle, Etudes Offertes a G.Ripert*, Vol. 1, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950

¹⁶⁰ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.55

¹⁶¹ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.57

normatīvajos tiesību aktos (skat., piemēram, Latvijas *Administratīvā procesa likuma* 15.panta divpadsmito daļu¹⁶², Francijas *Civilkodeksa* 4.pantu¹⁶³).

Tomēr juridiskās obstrukcijas aizliegums pats par sevi nav attaisnojums tiesnešu tiesībām, jo, kā zināms, juridiskās obstrukcijas aizliegums pastāv arī pozitīvo tiesību sistēmās, kas tajā pašā laikā viennozīmīgi neatzīst tiesnešu tiesību pastāvēšanas iespējamību. Respektīvi, juridiskās obstrukcijas aizliegums kalpo par pamatojumu tiesnešu tiesību eksistencei vienīgi, ja tas tiek analizēts kopā ar tiesisku, demokrātisku valsts iekārtu un dabisko tiesību izpratni.

Tāpat juridiskās obstrukcijas aizlieguma kontekstā būtiski atcerēties, ka noteikums, ka tiesai ir jāaizpilda likuma robs, ja tā to konstatē, ir spēkā tikai gadījumā, ja tiek atbalstīta likumu robu teorija. Pretējā gadījumā juridiskās obstrukcijas aizliegums nozīmētu vienīgi apgalvojumu, ka pozitīvajās tiesībās robu nav¹⁶⁴ un tiesnesim ir jāmeklē tajās atbilde tik ilgi, kamēr viņš to atrod.

Juridiskās obstrukcijas aizliegums var tikt izmantots kā leģitimitātes pamatojums tiesas veiktai tiesību jaunradei, jo saskaņā ar šo principu tiesai ir pienākums izlemt lietu ne tikai gadījumos, kad tiesību norma neparedz piemērošanas mehānismu, kad tas nav pilnīgs vai nav izdoti citi normatīvie tiesību akti, kas tuvāk regulētu attiecīgās tiesību normas piemērošanu un tamlīdzīgi, bet arī gadījumos, kad vispār nepastāv rakstīta tiesību norma, kas regulētu noteikto faktisko gadījumu. Tā kā šādā gadījumā tiesa ir ne tikai tiesīga, bet tai pat ir pienākums radīt tiesību noteikumu, kas pamatotu lietas risinājumu un tiesas spriedumu, tad tas ir skaidrs tiesnešu tiesību leģitimitātes avots. Protī, tiesnešu tiesības iegūst savu spēku no tiesas spriešanas funkcijas un misijas kā tādas.¹⁶⁵

Šis risinājums atbalstu rod arī tiesību reālismā, kura pamatā ir uzskats, ka tiesības ir tiesu un valsts ierēdņu individuālo lēmumu summa.¹⁶⁶ Tiesību normas ir tās normas, kas tiek reāli īstenotas un realizētas dzīvē, tādējādi saskaņā ar tiesību reālisma doktrīnu, kas ir visai aktuāla Francijas tiesību teorijā, tiesa, interpretējot un piemērojot normatīvo tiesību aktu pantus, rada tiesību normas.¹⁶⁷

¹⁶² *Iestāde un tiesa nedrīkst atteikties izlemt jautājumu, pamatojoties uz to, ka šis jautājums nav noregulēts ar likumu vai citu ārējo normatīvo aktu (iestāžu un tiesu juridiskās obstrukcijas aizliegums). Tās nedrīkst atteikties piemērot tiesību normu, pamatojoties uz to, ka šī tiesību norma neparedz piemērošanas mehānismu, ka tas nav pilnīgs vai nav izdoti citi normatīvie akti, kas tuvāk regulētu attiecīgās tiesību normas piemērošanu. Tas neattiecas tikai uz gadījumu, kad nav izveidota vai nedarbojas iestāde, kurai šī tiesību norma ir jāpiemēro vai citādā veidā jāpiedalās tās piemērošanā.*

¹⁶³ *Le juge qui refusera de juger, sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.*

¹⁶⁴ Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613-632

¹⁶⁵ Terré F. *Introduction Générale au Droit*. 5 ed., Paris: Dalloz, 2000, p.245-260

¹⁶⁶ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: Zv. adv. Jānis Neimanis, 2004, 39.lpp.

¹⁶⁷ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p.94

1.2.2.4. Tiesnešu tiesības radošās metodes

Francijas tiesību doktrīnā maza uzmanība ir pievērsta atsevišķu juridisko metožu analīzei, kuru izmantošanas rezultātā tiesas radītās atziņas būtu uzskatāmas par tiesnešu tiesību normām. Lielākajā daļā gadījumu tiesnešu tiesību jēdziens vai tiesas tiesību (*règles de tribunaux*) jēdziens tiek izmantots plašā nozīmē, apzīmējot jebkuru tiesas nolēmumos izteiktu atziņu vai noteikumu, kas rada precedentu un ko citām tiesām būtu iespējams ņemt vērā vēlāku lietu izšķiršanā vai pamatošanā. Apzīmējot šādai vajadzībai tiesas izmantotās juridiskās metodes, tiek lietots termins „interpretācija” plašākā nozīmē, kas ietver sevī gan tiesību normu interpretāciju šaurākā nozīmē, gan tiesību tālākveidošanas metodes, gan parasti arī citas iespējamās metodes, ko tiesību piemērotājs var izmantot pienācīgai tiesību normu piemērošanai.

Francijas tiesu praksē vislielāko tiesnešu tiesību īpatsvaru veido tie noteikumi, kas papildina rakstītās tiesību normas un ir saskaņā ar tām (pāri likuma tekstam ejoša, bet likuma jēgas (plāna) ietvaros paliekoša tiesību piemērotāja darbība).¹⁶⁸ Tā, piemēram, līgumu tiesību un līgumiskās atbildības jomā civilās jurisdikcijas tiesa ir plaši izvērsusi tiesnešu tiesības, papildinot normatīvajos tiesību aktos atrodamos noteikumus: Francijas *Civillkodeksa* 1147.pants noteic vienīgi, ka parādnieks sedz visus zaudējumus, kas radušies no viņa saistību neizpildes vai izpildes nokavējuma, pat, ja viņš rīkojies labā ticībā, ja vien viņš nepierāda ārēja, ar parādnieku nesaistīta iemesla esamību, kas radījis saistību neizpildi.¹⁶⁹ Tiesnešu tiesības ir attīstījušās daudz tālāk par šī panta saturu, ieviešot līgumtiesisko saistību dalījumu divās primārās grupās - saistībās, kur parādniekam ir jāizrāda vienīgi saprātīgas rūpes savu saistību izpildē, (*obligation de moyen*) un saistībās, kur parādnieka pienākums ir ne tikai parādīt pienācīgu rūpību, bet arī sasniegt solīto galarezultātu (*obligation de résultat*), attiecīgi diferencējot parādnieka atbildības apmēru. No šī primārā divu grupu dalījuma izriet sīkāks saistību veidu iedalījums atkarībā no parādnieka atbildības apmēra, pie tam tiesa ir atzinusi un „radījusi” virkni papildu līgumu veidu, kur ir specifiski atbildības noteikumi, piemēram, transporta līgumus un ārstniecības līgumus. *Compagnie Generale Transatlantique v. Zbidi Hamida Ben Mahmoud*¹⁷⁰ lietā tiesa konstatēja normu, ka transporta uzņēmumam ir pienākums nogādāt ceļotāju „sveiku un veselu” tā galamērķī. Savukārt, *Dr Nicolas v. Epoux*

¹⁶⁸ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.94

¹⁶⁹ Art. 1147: *Le débiteur est condamné, s'il y a lieu, au paiement de dommages et intérêts soit à raison de l'inexécution de l'obligation, soit à raison du retard dans l'exécution, toutes les fois qu'il ne justifie pas que l'inexécution provient d'une cause étrangère qui ne peut lui être imputée, encore qu'il n'y ait aucune mauvaise foi de sa part.* http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?jsessionid=53AC8DD401F6546695E56B9340692D49.tpdjo07v_3?idSecti onTA=LEGISCTA000006150246&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080506

¹⁷⁰ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Compagnie Generale Transatlantique v. Zbidi Hamida Ben, Mahmoud*, 21 novembre 1911, *Dalloz*, 1913, 1.

*Mercier*¹⁷¹ lietā tiesa noteica ārsta pienākumu apjomu, proti, pienākumu sniegt pacientam apzinīgas rūpes un uzmanību atbilstoši jaunākajām tehnoloģijām un pieejamajām metodēm.

Arī tiesnešu tiesību *contra legem* sfērā Francijas tiesas ir bijušas pietiekoši aktīvas. Viens no zināmākajiem *contra legem* tiesnešu tiesību piemēriem ir saistīts ar dāvinājumu, ko *inter vivos* saskaņā ar *Civilkodeksa* 931.pantu var noslēgt vienīgi pie notāra un vienīgi rakstiska akta – līguma – formā. Pretēji šai rakstīto tiesību normai Francijas tiesas ilgstoši ir iedibinājušas praksi, ka kustamu lietu dāvinājums var tikt veikts ar vienkāršu nodošanu un bez formāla notariāla akta (piemēram, naudas pārskaitījums uz dāvinājuma saņēmēja bankas kontu, čeka izrakstīšana un t.jpr.).¹⁷² Tātad Francijas tiesa ir identificējusi rakstīto tiesību normām pretēju un prevalējošu tiesnešu tiesību normu, kas tiek atzīta un piemērota ilgākā laika posmā.

No aplūkotajiem piemēriem secināms, ka praksē Francijas tiesas visai plaši izmanto tiesību tālākveidošanas metodes, radot attiecīgi papildinošas tiesnešu tiesības, un zināmos gadījumos, ekstrēmi netaisnīga vai nesaprātīga likuma gadījumā, arī tiesnešu tiesības *contra legem*. Tā kā Francijas tiesību zinātnieki nevelta lielu uzmanību tiesnešu tiesību radošo juridisko metožu nošķiršanai, tas dod iemeslu slēdzienam ne vien par to, ka tiesnešu tiesību institūts ir vispārēji atzīts un neprasa detalizētu pamatojumu, bet arī par to, ka visas tiesību normu piemērošanas metodes noteiktos gadījumos var radīt tiesnešu tiesību noteikumus. Ja kādas no metodēm piemērošanas rezultātā tiesnešu tiesību normas viennozīmīgi nevarētu tikt radītas vai būtu aizliegts radīt, tas būtu pietiekams pamats šīs metodes izcelt un norādīt uz nepieciešamību tās izslēgt no tiesnešu tiesību radīšanas veidiem. Tā kā šādas norādes tiesību zinātnē autorei nav izdevies konstatēt, secināms, ka pieļāvuma formā ir akceptēta visu iespējamo juridisko metožu izmantošana, izstrādājot un formulējot tiesnešu tiesību noteikumus.

1.2.3. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratne tuvākajās kaimiņvalstīs

Kā vienu no vistiešākajiem tiesnešu tiesību likumiskā pamata formulējumiem normatīvajos tiesību aktos var minēt *Šveices Civilkodeksa*¹⁷³ 1.pantā noteikto: (*Šo*) *likumu piemēro visu tiesisko jautājumu risināšanai, ko tieši regulē šis likums vai kas izriet no tā interpretācijas. Ja likums kādu jautājumu neregulē, tiesai jautājums jārisina, saskaņā ar paražu tiesībām, bet, ja tādu nav, – tā, kā to būtu izšķīris likumdevējs. Šajā gadījumā tiesa vadās no doktrīnas un tradīcijām.* Šis ir tiešs

¹⁷¹ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Dr Nicolas v. Epoux Mercier, 20 mai 1936, *Dalloz*, 1936, 1.

¹⁷² Plašāk skat. Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.95-96

¹⁷³ Schweizerisches Zivilgesetzbuch, <http://www.admin.ch/ch/d/sr/210/a1.html>

tiesnešu tiesību leģitimācijas pozitīvizēts regulējums, kas, tā vietā lai uzturētu fiktīvu prezumpciju par rakstītā likuma pilnīgumu, dod tiesības tiesnešiem kritiskos gadījumos radīt jaunas normas, tomēr vairāk vai mazāk tiešas norādes uz tiesnešu tiesību kā tiesību normu pastāvēšanu, pieļaujamību un nepieciešamību iespējams konstatēt vairumā kontinentālās Eiropas valstu. Lai izdarītu pamatotus secinājumus par Latvijā nepieciešamo un atzīstamo tiesnešu tiesību institūta izpratni, lietderīgi analizēt tuvāko kaimiņvalstu tiesību teorijas doktrīnas atziņas un uz to pamata izdarītos secinājumus.

1.2.3.1. Tiesnešu tiesību jēdziens Igaunijā

Saskaņā ar *Igaunijas Republikas Konstitūcijas*¹⁷⁴ 146.pantu, tiesas ir savā darbībā neatkarīgas un spriež tiesu saskaņā ar konstitūciju un likumiem. Šis formulējums ir ekvivalents *Satversmes* 83.pantam, lai gan tā subjekts ir tiesa, nevis tiesneši. Tātad tiesa ir saistīta ar likumu un, tā kā Igaunija ir neatkarīga un suverēna demokrātiska republika, arī tiesībām, kā tas izriet no vispārējiem tiesību principiem un dabisko tiesību sistēmai piederīgas tiesību avotu izpratnes.

Igaunijas tiesību doktrīnā atrodami visai progresīvi viedokļi par tiesnešu tiesību pamatojumu un izplatību, kas tomēr saglabā uzskatu par tiesnešu tiesību kā papildavota lomu tiesību sistēmā. Tiek norādīts, ka, tā kā uz tiesneša pleciem gulstas lietas izlemšanas pienākums, viņš nevar gaidīt, kamēr likumdevējs novērsīs tiesiskā regulējuma trūkumu. Tāpēc tiesnesim zināmos gadījumos un apstākļos ir pašam jākonstatē tiesības, proti – tiesnešu tiesības.¹⁷⁵ Tiesnešu tiesības tiek definētas kā tiesneša jaunrades rezultāts, atzīstot, ka kontinentālās Eiropas tiesiskajā telpā tās ir drīzāk līdzīgas angļu-amerikāņu tiesību loka valstīs pastāvošajām precedentu tiesībām.

Attiecībā uz metodēm, kuru piemērošanas rezultātā var tikt radīti jauni tiesnešu tiesību noteikumi, Igaunijas tiesību zinātnē atrodama diskusija par to, vai pie šīm metodēm būtu pieskaitāma tiesību normu interpretācija (papildus tiesību tālākveidošanai). Interpretācija tiek uzskatīta par visproblemātiskāko tiesību piemērotāja darbības veidu tiesnešu tiesību normu identificēšanas kontekstā. Proti, tiesību normu interpretācijas ietvaros ir jāmeklē robeža starp vienkāršu likuma teksta interpretāciju, no vienas puses, un tiesību tālākveidošanu, no otras puses.

Piekrītot virknei ārvalstu autoru, kas ir norādījuši, ka starp likuma interpretāciju un tiesību tālākveidošanu nav skaidri izteiktas robežas un tādēļ tās noteikšana ir apgrūtināta, tiek piebilsts, ka

¹⁷⁴ Constitution of the Republic of Estonia, <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>

¹⁷⁵ Sillaots M. Kohtnikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

īpaši apgrūtināši tas ir gadījumā, ja atzīst šobrīd populārajā hermeneitikā pausto viedokli, ka katra teksta interpretācija nav tikai uztveroša, bet lielākā vai mazākā mērā arī produktīva darbība.¹⁷⁶ Tartu universitātes docētājs, tiesību zinātņu doktors *Meris Sillaots*¹⁷⁷ ir izvirzījis priekšlikumu interpretācijas ietvaros nošķirt produktivitāti jeb tiesību piemērotāja radoši papildinošo darbību plašākā un šaurākā nozīmē. Interpretācija kā produktīva darbība plašākā nozīmē var balstīties faktā, ka jebkura normatīvā teksta interpretācija ir normas satura radīšana.¹⁷⁸ Tādējādi interpretāciju cita starpā var izmantot radoši arī tad, kad, izdibinot tiesību normas saturu, ir jānodarbojas ar tās teksta viennozīmīguma noteikšanu. Tiesību normas teksta izpratne, īpaši tās atbilstības novērtēšana konkrētās lietas faktiskajam sastāvam (subsumcija), vienmēr ietver sevī interpretāciju. Tātad arī normas viennozīmīguma noteikšana ir interpretācija.

Par tiesību normu radošu interpretāciju šaurākā nozīmē, savukārt, var runāt tad, kad interpretējamais normatīvais teksts piedāvā dažādus teksta satura papildīšanas iespējas un interpretētājam attiecībā uz teksta satura veidošanu ir jāpieņem uz izvēli balstīti lēmumi. Līdz ar to, atkarībā no interpretējošās darbības rezultātiem, var izdalīt divus interpretācijas veidus:

- 1) vienkāršu interpretāciju,
- 2) tiesības papildinošu interpretāciju.

Nošķirot vienkāršo interpretāciju no tiesības papildinošās interpretācijas, nosakāma arī robeža, no kuras sākot tiesību piemērotāja darbības rezultātu būtu pamats atzīt par tiesnešu tiesībām.¹⁷⁹ Proti, tiesneša tiesības „sākas” tur, kur tiesību normu interpretācijas ietvaros tiesa nodarbojas ar tiesības papildinošu interpretāciju.

Kā jau minēts, tiesnešu tiesības rodas, piemērojot virkni juridisko metožu, un interpretācija ir tikai viena no tām. Tiesības papildinošā interpretācija nav vienīgā iespēja radīt tiesneša tiesības. Acīmredzamākā un tiešākā metode, kuras rezultātā tiesa atklāj jaunus tiesību noteikumus, ir tiesību tālākveidošana jeb robu aizpildīšana likumos un rakstīto tiesību sistēmā kopumā. Tā kā likuma robs primāri nozīmē vajadzīgās un atbilstošās eventuāli piemērojamās tiesību normas trūkumu, tad šī roba aizpildīšana izpaužas atbilstošās nepieciešamās tiesību normas radīšanā. Ja to īsteno tiesnesis, rodas tiesību materiāls, ko sauc par tiesnešu tiesībām.¹⁸⁰

Kontinentālās Eiropas tiesiskajā sistēmā un tādējādi arī Igaunijā tiesu spriedumu saistošā spēka nepieciešamību nosaka divi būtiski apstākļi:

¹⁷⁶ Sillaots M. Kohtunikuoģigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁷⁷ Par autoru plašāk skat. http://www.juridica.ee/show_cv.php?uid=3668&lang_id=2

¹⁷⁸ Sillaots M. Kohtunikuoģigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁷⁹ Sillaots M. Kohtunikuoģigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁸⁰ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuoģigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, no. 3, pp 58-59

- 1) nepieciešamība nodrošināt tiesisko noteiktību;
- 2) nepieciešamība nodrošināt visu personu vienlīdzību likuma priekšā.

Pirmo principu, proti, **tiesisko noteiktību**, primāri palīdz nodrošināt tas, ka tiesa un tiesnesis ir obligāti saistīts ar likumdevēja radītajām pozitīvizētajām tiesību normām. Lai gan rakstītajiem normatīvajiem tiesību aktiem kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā ir centrālā loma tiesiskās noteiktības nodrošināšanā, tomēr šo tiesību avotu kapacitāti šajā jomā nedrīkst pārvērtēt. Ja vienīgais tiesību avots būtu normatīvie tiesību akti, tie nespētu nodrošināt pietiekamu taisnīguma līmeni un tiesisko noteiktību. Lai garantētu tiesisko noteiktību, būtiska loma ir arī tiesnešu tiesību saistošajam raksturam.¹⁸¹ Neapšaubāmi, tiesiskās noteiktības nodrošināšanā rakstītajam likumam ir vadošā loma. Tomēr vienlaicīgi jānorāda, ka rakstītas tiesību normas patiesā loma tiesiskās noteiktības realizācijā daudzos gadījumos īstenojas tikai tiesu darbības rezultātā, piemērojot šīs rakstītās tiesību normas. Proti, ja tiesa vienveidīgi interpretē un piemēro kādu rakstīto tiesību normu, tikai tad var pilnvērtīgi apgalvot, ka pastāv tiesiskā noteiktība attiecībā uz šo normu.

Likumsakarīgi, situācijā, kad tiesnesis ir spiests veikt tiesību tālākveidošanu, princips par to, ka tiesai ir saistošs likums, zaudē lielāko daļu savas efektivitātes (tiesai ir saistošas vienīgi tiesības). Līdz ar to tiesiskās noteiktības nodrošināšanā ir svarīgi, lai tiesību normām, ko valsts augstākā tiesa ir konstatējusi individuālu gadījumu izskatīšanas gaitā, veicot tiesību papildinošu interpretāciju vai likuma robu aizpildīšanu, arī nākotnē būtu regulējoša nozīme tiesiskās kārtības stabilitātes un vienotības nodrošināšanā.¹⁸²

Attiecībā uz tiesnešu tiesību saistošā spēka līmeni Igaunijas tiesību doktrīnā atrodams arī citās kontinentālās Eiropas valstīs izplatīts uzskats, ka tiesnešu tiesības nav vispārsaistošas *de jure*, bet tām ir *de facto* saistošs spēks.¹⁸³ Kontinentālajā Eiropā tiesnesim, pieņemot lēmumu, nav tik daudz jāvadās pēc agrākajos tiesu lēmumos ietvertajām tiesību normām (tiesnešu tiesībām) saistošā rakstura formālajā aspektā, kā saistošā rakstura materiālajā aspektā. Respektīvi, tiesnešu tiesību saistošais spēks balstās ne tik daudz uz tiesību normu saturošā tiesas lēmuma autoritatīvi formālo spēku (valsts augstākās tiesas nolēmums), bet gan uz šajā formā ar tiesību normas pamatojumu noteikto pārlicību, kas savukārt balstās uz tiesisko pamatdomu vai principu, kas ir šīs tiesiskās normas pamatā.

¹⁸¹ Sillaots M. Kohtunikuōigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁸² Sillaots M. Kohtunikuōigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

¹⁸³ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuōigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, No. 3, pp. 58-59, kā arī Sillaots M. Kohtunikuōigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241.

Tiesību teorijā ir izteikts uzskats, ka tiesnešu tiesībām vai jebkurai tiesas radošai darbībai tiesību normu piemērošanas ietvaros būtu jākonkretizē tie gadījumi, kad pozitīvizētā tiesību norma ir viennozīmīgi, tieši un neapstrīdami piemērojama, un robežgadījumi, kad šīs tiesību normas piemērošana ir vērtēšanas priekšmets, kā arī jāizskaidro attiecīgajā rakstītajā tiesību normas tekstā ietvertās pilnīgās tiesību normas saturs tā, lai strīdīgos gadījumos tiesa varētu pieņemt lēmumu par šīs normas piemērojamību.¹⁸⁴

Apkopojot minēto secināms, ka Igaunijas tiesību doktrīnā izteikti vairāki progresīvi viedokļi par tiesnešu tiesību institūtu, to pieļauj pastāvošā tiesiskā sistēma un akceptē tiesas. Lai gan īpaša uzmanība nav veltīta atsevišķu juridisko metožu analīzei, lai noteiktu, kuru no tām piemērošanas rezultātā var rasties jauni tiesnešu tiesību noteikumi, no aplūkotajām tēzēm ir pamats uzskatīt, ka pie tiesnešu tiesībām Igaunijā viennozīmīgi tiek pieskaitīts tiesību tālākveidošanas rezultāts un atklātu juridisku jēdzienu aizpildīšanas gaitā radītās juridiskās tēzes, nekonkretizējot iespējamību tiesību normu interpretācijas ceļā radīt jaunus vispārīstākus tiesību noteikumus, ko vēlākas tiesas varētu piemērot līdzīgu faktisko gadījumu izšķiršanā.

1.2.3.2. Tiesnešu tiesības Lietuvā

*Lietuvas Republikas konstitūcijas*¹⁸⁵ (*Lietuvas konstitūcija*) 109.pants noteic, ka tiesām Lietuvas republikā ir ekskluzīvas tiesības spriest tiesu. Tiesas spriešanā tiesas un tiesneši ir neatkarīgi un lietu izskatīšanā tiesneši ir vienīgi likumam pakļauti. Šis *Lietuvas konstitūcijas* noteikums kalpo kā bāzes princips, no kā cita starpā izriet arī tiesas kompetences jautājums (pakļautība likumam) kontekstā ar tiesnešu tiesībām.

Atšķirībā no formālā likuma tekstā noteiktās tiesas kompetences, Lietuvas tiesību zinātnē jau pagājušā gadsimta vidū ir atrodamas pārdomas par tiesas līdzdalību tiesību jaunradē. Tika atzīts, ka tas, ka tiesa ir vienīgi tiesību piemērošanas institūcija, nav nekas cits kā normatīvs princips, kuram nav grūti atrast pirmsākumu, taču kura *de facto* īstenošana dzīvē ir tikai nosacīti iespējama. Tiesnešu tiesības kā patstāvīgs vispārīstāku normu veids ir gan vēsturiski reāla, gan loģiski pieļaujama kategorija.¹⁸⁶ No vienas puses neviena likumu sistēma nav pilnīga un izšķirot lietu, tiesa ir spiesta aizpildīt robež likumos, savukārt no otras puses ir jāņem vērā likumpamatotības princips un princips, ka katram ir tiesības zināt savas tiesības.

¹⁸⁴ Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, no. 3, pp 58-59

¹⁸⁵ Constitution of the Republic of Lithuania. <http://www.litlex.lt/litlex/Eng/Frames/Laws/Documents/CONSTITU.HTM>

¹⁸⁶ Гриммь Д.Д. Участие суда в правотворчестве. *Закоу и суду*, 1931, nr.18120, c.636

Tika atzīts, ka, ja civilie likumi neregulē kādu jautājumu, tiesai ir tiesības atrast nepieciešamo normu pašai. Tiesas spriedums par tiesību jautājumu, ko neregulē nedz likums, nedz paražas, patiesībā ir pašas tiesas atrasta tiesību norma. Hierarhiski šādas tiesas atrastās tiesības ir pakārtojamas likumiem un paražu tiesībām.¹⁸⁷ Tādējādi vēsturiski Lietuvā ir pastāvējušas teorijas ne tikai par tiesnešu tiesību pieļaujamību, bet arī par to vietu tiesību normu grupu hierarhijā.

Plašāki pētījumi un tiesību zinātnieku diskusijas atjaunotās Lietuvas Republikas laikā ir izvērstas attiecībā uz konstitucionālajām tiesnešu tiesībām. Vēsturiski tiesību zinātnē tika pausts viedoklis, ka jautājumu par likumu atbilstību Konstitūcijai izlemj Seims, un tiesai tādas tiesības pārbaudīt likumu konstitucionalitāti nevar piešķirt, jo tas nav savienojams ar tiesu statusu varas dalīšanas sistēmā un tiesnešu pienākumiem, turklāt tiesu attīstības līmenis ir pārāk zems. Tiesa ir pārāk atkarīga no izpildvaras un tai nevar piešķirt tik principiālas tiesības izlemt minētos jautājumus.¹⁸⁸

Taču kopš Konstitucionālās tiesas izveides 1993.gadā ir ievērojami mainījusies konstitucionālā likuma doktrīna Lietuvā, jo īpaši saistībā ar konstitūciju veidojošajiem elementiem un pašas Konstitucionālās tiesas tiesnešu tiesībām.

Attiecībā uz konstitucionālo tiesu, *Lietuvas konstitūcijas* 107.pants noteic, ka Lietuvas republikas likums vai kāda tā daļa, kā arī cits akts vai tā daļa, ko pieņēmis Seims, Republikas prezidents vai valdība, nevar tikt piemērots sākot no dienas, kad oficiāli izsludināts Lietuvas Konstitucionālās tiesas spriedums par to, ka minētais akts vai tā daļa ir pretrunā ar konstitūciju. Turklāt, *Lietuvas konstitūcija* arī paredz, ka Konstitucionālās tiesas lēmumi jautājumos, kas ietilpst tās kompetencē, ir galīgi un nav pārsūdzami. Lai gan Lietuvā nav ieviesta konstitucionālā sūdzība, kompetences ziņā Lietuvas Konstitucionālajai tiesai ir analogiskas pilnvaras un tiesības kā Satversmes tiesai Latvijā.

Savukārt Konstitucionālās tiesas spriedumu juridiskās un praktiskās ietekmes ziņā Lietuvas konstitucionālās tiesas spriedumiem ir noteikta plašāka iedarbība – tiem ir *erga omnes* un *ex nunc*¹⁸⁹ iedarbība.¹⁹⁰ Atbilstoši *Lietuvas Republikas konstitucionālās tiesas likuma*¹⁹¹ 72.pantam,

¹⁸⁷ Šaukauskis K. Teismu precedentai. Teise, 1938, sausis-kovas, nr.41, p.18. Citēts pēc: Žilys J. *Konstitucinis teismas – teisinės ir istoinės prielaidos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 48

¹⁸⁸ Raulinaitis P.V. *Parlamentarizmas. Istoriniai-teoretiniai parlamentines tvarkos bruožai*. Klaipeda: Lithuania, 1925, p.69-70. Citēts pēc: Žilys J. *Konstitucinis teismas – teisinės ir istoinės prielaidos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 39

¹⁸⁹ Latīņu val. – uz priekšu vērsts. Pretstats *ex tunc*, ar ko apzīmē uz atpakaļ vērstu vai atpakaļejošu (iedarbību, ietekmi).

¹⁹⁰ Kūris E. Konstitucionālā tiesvedība Lietuvā: virzieni un attīstība. *Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā*. Satversmes tiesas 2006.gada konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 130.lpp.

¹⁹¹ Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. (English translation by the Constitutional court): http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html

Konstitucionālās tiesas spriedumiem ir likuma spēks un tie ir saistoši visām valsts iestādēm, tiesām, uzņēmumiem, nodibinājumiem un organizācijām, kā arī ikvienai amatpersonai un pilsonim. Visām valsts institūcijām un to amatpersonām jāatceļ likumpamatotie akti vai noteikumi, kurus tās ir pieņēmušas uz tāda tiesību akta pamata, kas ir atzīts par antikonstitucionālu. Pieņemtos lēmumus, kas balstīti uz tiesību aktiem, kas atzīti par pretējiem konstitūcijai vai likumiem, nedrīkst izpildīt, ja tie nav tikuši izpildīti pirms Konstitucionālās tiesas spriedums stājas spēkā. Būtiski, ka Konstitucionālās tiesas tiesības atzīt kādu tiesību aktu vai tā daļu par antikonstitucionālu nevar ierobežot, vēlāk atkārtoti pieņemot tādu pašu vai līdzīga satura aktu.

No minētā izriet, ka Konstitucionālās tiesas spriedumi Lietuvā ir ne vien vispāršaistoši un tiem ir likuma spēks, bet tie arī rada aktīvas rīcības nepieciešamību no tādu subjektu puses, kuri nav konkrētās iztiesātās lietas puses vai dalībnieki. Jāuzsver arī *expresis verbis* likumā noteiktais ierobežojums likumdevējam pēc Konstitucionālās tiesas sprieduma spēkā stāšanās nedarboties pretēji Konstitucionālās tiesas nolemtajam un nepieņemt atkārtoti tāda paša satura tiesību aktu – no vienas puses **tas liecina par konstitucionālās judikatūras pārkumu pār likumdevēja izdotiem aktiem**, bet no otras puses formāli nostiprina vienīgi no konstitucionālās kontroles institūta loģiski izrietošu prasību un procesuālo ekonomiju.

Kā atzinis bijušais Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas prezidents *Egidijs Kūris*, Konstitucionālajai tiesai ir ekskluzīvas tiesības oficiāli interpretēt konstitūciju un izskaidrot konstitucionālās vadlīnijas *de lege ferenda*. Šajā ziņā Konstitucionālā tiesa darbojas ne tikai kā „negatīvais”, bet arī kā sava veida „pozitīvais” likumdevējs, kaut arī ļoti specifisks – atzīstot tiesību aktu par konstitūcijai atbilstošu, zināmā mērā Konstitucionālā tiesa piešķir tiem „pozitīvu” konstitucionālu sankciju.¹⁹² No minētā jāsecina, ka pati Konstitucionālā tiesa atzīst tādu savu spriedumu spēku, kas pielīdzināms konstitūcijai. **Oficiālā konstitūcijas interpretācija, kas ietverta Konstitucionālās tiesas spriedumos, ir līdzvērtīga pašai Konstitūcijai.** Vēl jo vairāk, nav šaubu, ka oficiālā konstitucionālā doktrīna (Konstitucionālās tiesas pie konstitūcijas radītās tiesnešu tiesības) ir obligāts priekšnoteikums atbilstošai un unificētai konstitūcijas piemērošanai.¹⁹³

Lai gan iepriekš citētais *Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas likuma 72.pants* viennozīmīgi nosaka, ka Konstitucionālās tiesas spriedumiem ir likuma spēks, tomēr par šī spēka apjomu

¹⁹² Kūris E. Konstitucionālā tiesvedība Lietuvā: virzieni un attīstība. *Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā*. Satversmes tiesas 2006.gada konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 131.lpp.

¹⁹³ Kūris E. Konstitucionālā tiesvedība Lietuvā: virzieni un attīstība. *Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā*. Satversmes tiesas 2006.gada konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 131.lpp.

attiecībā uz konkrētām judikatūras daļām Lietuvas tiesību teorijā un konstitucionālajā praksē pastāv atšķirīgi viedokļi. Nav domstarpību par Konstitucionālās tiesas spriedumu rezolutīvo daļu saistošo dabu attiecībā uz likumdevēju, tomēr pastāv viedoklis, ka nolēmuma motīvu daļa, kas satur gan sprieduma *ratio decidendi*, gan *obiter dictum*, uzskatāma vienīgi par rekomendējošu.¹⁹⁴

Domājams, ka šāds rekomendējošs statuss konstitucionālajām tiesnešu tiesībām tomēr nav pietiekams. Faktiski Konstitucionālā tiesa vispārējā gadījumā vēlāk vēršas pret normām, kas pieņemtas, ignorējot tās radītās tiesnešu tiesības – imperatīvos formulējumus. Tā rezultātā arī spriedumu motīvu daļā ietvertie noteikumi iegūst faktiski obligātu spēku. To, ka konstitūcija vienīgi kopā ar konstitucionālajām tiesnešu tiesībām (jeb konstitucionālo doktrīnu, ko veido Konstitucionālā tiesa, kā to dažkārt apzīmē tiesību zinātnieki) veido valsts pamatlikumu, Lietuvā ir atkārtoti atzinusi pati Konstitucionālā tiesa. *Tikai Konstitucionālajai tiesai ir tiesības oficiāli interpretēt un identificēt konstitūciju, t.i., sniegt konstitūcijas normu koncepciju, kas ir saistoša visām likumdošanas un likumu piemērošanas institūcijām, arī Seimam, kas pārstāv tautu.*¹⁹⁵

Šajā un citos iepriekšējos spriedumos attīstīto koncepciju, kas ietver tādus pamatprincipus kā konstitūcijas nepārtrauktu saturisku attīstīšanos (ko, loģiski, konstatē un attiecīgos noteikumus sākotnēji identificē vienīgi Konstitucionālā tiesa) un Konstitucionālās tiesas tiesnešu tiesību „pacelšanu” konstitucionāla likuma statusā,¹⁹⁶ aizsāka un attīstīja pati Konstitucionālā tiesa. Konstitucionālo tiesnešu tiesību un attiecīgi materiālās konstitūcijas labošanas un grozīšanas iespējamība atklāj plašu formālās Lietuvas konstitūcijas potenciālu piemēroties pastāvīgajām sociālās un valsts dzīves izmaiņām, vienlaikus nodrošinot konstitūcijas kā sabiedrības un valsts dzīves pamata dzīvotspēju. Izmaiņas materiālajā konstitūcijā, kas tiek veiktas ar konstitucionālo tiesnešu tiesību grozīšanu, ir pieļaujamas, ja tas ir viennozīmīgi un objektīvi nepieciešami, konstitucionāli pamatoti un argumentēti.¹⁹⁷ Konstitucionālā tiesa pati ir radījusi arī kritērijus konstitucionālo tiesnešu tiesību un tātad arī materiālās valsts konstitūcijas grozīšanas pieļaujamībai, norādot, ka konstitucionālās tiesnešu tiesības pieļaujams grozīt vienīgi, ja tas pamatots ar nepieciešamību:

- Palielināt iespējas personām piemērot to dabiskās un iegūtās tiesības un likumiskās intereses;
- Labāk aizstāvēt un aizsargāt konstitūcijā nostiprinātās vērtības;

¹⁹⁴ Kūris E. Konstitucionālā tiesvedība Lietuvā: virzieni un attīstība. *Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā*. Satversmes tiesas 2006.gada konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 131.lpp.

¹⁹⁵ Lietuvas Konstitucionālās tiesas 2006.gada 6.jūnija spriedums lietā nr.12/06. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/r060606.htm>

¹⁹⁶ Jarašiūnas E. Jurisprudencine Konstitūcija (Jurisprudencial Constitution). *Jurisprudencija*, 2006, 12(90), pp.24-33

¹⁹⁷ Jarašiūnas E. *Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemas*. Vilnius: Jurisprudencija, 2009, p.68

- Radīt labākus nosacījumus Lietuvas nācijas mērķu īstenošanai, kura ir definēta konstitūcijā un uz ko pati konstitūcija ir balstīta;
- Paplašināt konstitucionālās kontroles iespējas, lai garantētu konstitucionālo taisnīgumu un nodrošinātu, ka neviens tiesību akts, kas ir pretrunā ar augstāka spēka tiesību aktu, nav pasargāts no izslēgšanas no tiesību sistēmas.¹⁹⁸

Šai koncepcijai ir būtiska nozīme tiesnešu tiesību kontekstā, jo tā ļauj secināt, ka Lietuvā vismaz konstitucionālo tiesnešu tiesību vispāršaistošais un obligātais spēks ir ne tikai teorētiski, bet arī juridiski formāli atzīts. Konstitucionālā tiesa sniedz oficiālu konstitūcijas interpretāciju, turklāt tā ir saistīta pati ar savu agrāko judikatūru kā materiālās konstitūcijas daļu.

„Oficiālā konstitucionālā doktrīna (konstitucionālās tiesnešu tiesības – autores piebilde), kas turpina attīstīties konstitucionālajā praksē, papildina konstitūciju un, tās apjomam pieaugot, atstāj oficiālo konstitūcijas dokumentu ēnā, proti, tas vēlāk tiek grozīts atbilstoši konstitucionālajai doktrīnai. Tātad konstitucionālais likums, kam nemitīgi no lietas uz lietu tiek mainīts formulējums, tā lielākajā daļā kļuvis par jurisprudenciālu likumu. Proti, konstitūcija ir tā, ko Konstitucionālā tiesa par tādu atzīst.”¹⁹⁹

Lietuvas Konstitucionālās tiesas aktīvās un revolucionārās darbības rezultātā Lietuva 2004.gadā kļuva par pirmo valsti Eiropā, kuras prezidents ticis atstatīts no amata impīčmenta procedūras rezultātā. Šajā lietā²⁰⁰ Konstitucionālā tiesa radīja konstitucionālu tiesnešu tiesību noteikumu, saskaņā ar kuru persona, kas atzīta par vainīgu amata zvēresta laušanā, vairs nākotnē nevar ieņemt nevienu publisku amatu, kurā stājoties būtu jānodod zvērests. Konstitūcijas rakstītais teksts šādu noteikumu neietvēra. Šis nolēmums gan izpelnījies arī kritiku tiesību zinātnieku vidū, uzverot, ka, lai gan interpretācija nozīmē tiesību identificēšanu likumu tekstos un likuma varas (*rule of law*) valstī netiek piemērots vis likums, bet gan tajā ietvertās tiesības, tomēr Konstitucionālās tiesas mēģinājums interpretācijas ceļā radīt konstitucionālu sankciju, kas atņem politiskās darbības kapacitāti personai, kura atcelta no amata impīčmenta procedūras rezultātā, pārsniedz Konstitucionālās tiesas kompetenci un pārkāpj varas dalīšana principu.²⁰¹

¹⁹⁸ Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2006.gada 28.marta spriedums lietā nr. 33/03. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/r060328.htm>

¹⁹⁹ Kūris E. Konstitucionālā tiesvedība Lietuvā: virzieni un attīstība. *Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā*. Satversmes tiesas 2006.gada konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 138.lpp.

²⁰⁰ Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2004.gada 31.marta lieta nr.14/04. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/c040331.htm>

²⁰¹ Vaišvila A. Teisinis Aišķinīmas kaip teises atpažinīmas istatymu tekstuose (Legal Interpretation as Identification of Law in the Texts of Statutes). *Jurisprudencija*, 2006 8(86), pp. 7-17

Tomēr kopumā jāatzīst, ka pašas tiesas radītā koncepcija par faktisko Lietuvas Republikas konstitūciju kā konstitūcijas un konstitucionālo tiesnešu tiesību nesaraujamu apvienojumu ir guvusi atbalstu tiesību teorētiķu vidū. Valsts dzīvē konstitūcijas normas saprot tikai un vienīgi tā, kā Konstitucionālā tiesa tās ir interpretējusi, konstruējusi un attīstījusi (tālākveidojusi). Pēc tam, kad Konstitucionālā tiesa ir radījusi pietiekamu judikatūru, proti, kad lielākās daļas konstitūcijas normu piemērošanā ir iespējams atsaukties uz oficiālu konstitucionālo doktrīnu (tiesnešu tiesībām), var runāt par judikatīvo jeb jurisdiktīvo konstitūciju. Judikatīvo konstitūciju pierāda fakts, ka īstenojot konstitūciju valsts dzīvē, notiek atsaukšanās uz oficiālo konstitucionālo doktrīnu, kas formulēta Konstitucionālās tiesas tiesnešu tiesībās, kas ietver būtiskākās konstitucionālā regulējuma jomas. Lietuvā šāda judikatīvā konstitūcija ir izveidota.²⁰²

1.2.3.3. Tiesnešu tiesību jēdziens Krievijā

Lai gan tradicionāli Krievijas Federācijas (Krievija) teritorijā valdošā tiesību sistēma tiek saistīta ar pozitīvās tiesību skolas dominanti un likumu kā vienīgo atzīto tiesību avotu, nevar apgalvot, ka tādēļ tiesnešu tiesības kā tiesību avots Krievijā vēsturiski un mūsdienās nepastāvētu vai netiktu atzīts tiesību doktrīnā.

Kā norādījis *Levs Petražickis (Лев Петражицкий)*, Krievijā jau pirms 1917.gada papildus likumiem un paražu tiesībām, saskaņā ar vispārējām un vadošajām tiesību zinātnes atziņām par tiesību avotiem, pastāvēja trešā grupa – tiesu prakse. Minētos likumu noteikumus var izpildīt tikai brīvi interpretējot likumu, kas neizbēgami noved arī pie radošas tiesību tālāktīstīšanas, tiesu prakses radošās dabas un attiecīgi tās atzīšanas par tiesību avotu.²⁰³ Šajos normatīvajos tiesību aktos nebija minētas tiesnešu tiesības vai *expresis verbis* atzīta tiesu prakses nozīme, tomēr tie radīja pamatu aktīvai doktrīnas atziņu attīstībai, kas lielā mērā balstījās atziņā, ka tiesu prakse ir vissenākais un turklāt patstāvīgs tiesību avots, kas kalpo par pozitīvo tiesību avotu ne tikai precedentu tiesību saimes valstīs, bet arī Krievijā.²⁰⁴ „Pie mums Krievijā tiesu praksei ir patstāvīga tiesību avota loma, taču šī loma kā tāda tika atzīta vienīgi no brīža, kad tika izdoti *imperatora Aleksandra II tiesas ustavi*.”²⁰⁵ Šādi Krievijas tiesību zinātne rakstīja 1906.gadā, un jau toreiz tika atzīts, ka tiesu praksei ir ne tikai īpašs objektīvs raksturs, bet arī pozitīvizēta forma. Proti, tā ir patstāvīgs un autonomas pozitīvo tiesību avots līdzīgi kā likums un paražu tiesības.

²⁰² Jarašiunas E. Jurisprudencine Konstitucija (Jurisprudencial Constitution). *Jurisprudencija*, 2006, 12(90), pp.24-33

²⁰³ Petražickis L. *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli*. Rīga: A.Golta apgāds, 1931, 630.lpp.

²⁰⁴ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.363

²⁰⁵ Трудецкой Е.Н. *Энциклопедия права*. Киев: СПб., 1998, с.103. Citēts pēc: Марченко М.Н. *Судебное правотворчество и судебное право*. Москва: Проспект, 2006, с.381

Šajā laikā zināmu lomu tiesību teorijas diskusijās par tiesu prakses nozīmi un problemātiku ieņēma arī diskusijas par tiesu prakses kā tiesību avota lomu un vietu citu tiesību avotu vidū. *Levs Petražickis* šajā kontekstā secināja: daudzi uzskata tiesu praksi par īpašu tiesību avotu (pozitīvo tiesību veidu), kas pielīdzināms likumiem un paražu tiesībām. Citi, savukārt, nenoliedzot tās statusu kā tiesību avotam, tiesu praksi pakārto paražu tiesībām un uzskata par īpašu paražu tiesību paveidu. Vēl citi vispār noliedz tiesu prakses kā tiesību avota nozīmi, norādot, ka tiesas uzdevums nav radīt, bet gan piemērot pastāvošās tiesības. Pēdējo divu grupu pārstāvji atzīst tikai divus, nevis trīs tiesību avotu (šaurākā izpratnē) veidus – likumus un paražu tiesības.²⁰⁶ Tādējādi minētais autors norāda uz tiesu prakses, kas mūsdienu izpratnē varētu būt analogs tiesnešu tiesībām, objektīvo nepieciešamību, par kuras statusu tiesību avotu starpā diskusija ir iespējama vienīgi situācijā, kad tā tiek atzīta par atsevišķu tiesību avotu.

Pirmās tiesnešu tiesību attīstību veicinošās pazīmes Krievijas rakstīto tiesību sistēmā identificējamās pēc 1917.gada un tam sekojošās tiesu reformas, kad stājās spēkā virkne jaunu procesuālo likumu. Gan kriminālprocesuālais likums, gan civilprocesuālais likums saturēja noteikumu, ka tiesai ir pienākums atrisināt jebkuru lietu uz eksistējošā likuma pamata, neatkāpjoties arī nepilnīga, pretrunīga vai neskaidra likuma priekšā.²⁰⁷

Pēcpadomju laikā Krievijā tiesību izpratne noteica atšķirīgu tiesnešu tiesību lomas traktējumu, tomēr tās nemazinājās un tiesiskajā realitātē ieņēma pat vēl lielāku nozīmi, nekā iepriekš. Pakāpeniski veidojoties demokrātiskai valsts iekārtai, Krievijas tiesību doktrīnā aktuāls bija jautājums par tiesnešu tiesību kā tiesību avota nozīmi un vietu pārējo tiesību avotu starpā. Mūsdienu aspektā šis jautājums īpašu nozīmi ieguva līdz ar Krievijas Federācijas Konstitucionālās tiesas (*Конституционный Суд Российской Федерации*) izveidi un *Krievijas Federācijas Konstitūcijas*²⁰⁸ (*KF Konstitūcija*) spēkā stāšanās 1993.gadā. Saskaņā ar *KF Konstitūcijas* 125.panta piekto daļu, *Krievijas Federācijas konstitucionālā tiesa* [...] *sniedz KF Konstitūcijas interpretāciju*. Savukārt *KF Konstitūcijas* 126.pants paredz, ka Krievijas Federācijas Augstākā tiesa ir augstākā tiesu iestāde civilajās, kriminālajās, administratīvajās un citās lietās, kas ir vispārējo tiesu kompetencē, tā īsteno tiesas pārraudzību pār vispārējo tiesu darbību atbilstoši likumā noteiktajiem procedurālajiem noteikumiem un nodrošina skaidrojumus par tiesu procesa jautājumiem.

²⁰⁶ Petražickis L. *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli*. Rīga: A.Golta apgāds, 1931, 567.lpp.

²⁰⁷ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.363

²⁰⁸ Krievijas Federācijas konstitūcija. Angļu valodā pieejama: <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>

Lai gan mūsdienu Krievijas tiesību zinātnieku pētījumos var konstatēt virkni argumentu par to, kādēļ tiesnešu tiesību atzīšana par patstāvīgu tiesību avotu nav pieļaujama un ir pretrunā ar konstitucionāli iedibināto tiesisko kārtību,²⁰⁹ tomēr pastāv arī viedokļi, ka tiesnešu tiesības ir radušas specifiskas izpausmes formas un šajās formās turpina pastāvēt Krievijas Federācijas tiesību sistēmā.²¹⁰ Kā vienu no šādām specifiskām formām varētu minēt konstitucionālās tiesas „nostāju tiesību jautājumos”²¹¹.

Interesants ir Krievijas federālā konstitucionālā likuma *Par Krievijas Federācijas tiesu iekārtu*²¹² 6.panta „Tiesas nolēmumu saistošais spēks” formulējums, kas noteic: *Likumīgā spēkā stājušies federālo tiesu, miertiesu un Krievijas Federācijas subjektu tiesu nolēmumi, kā arī to likumīgie norādījumi, pieprasījumi, rīkojumi, pavēstes un citas izsaukuma formas ir saistošas visām valsts pārvaldes iestādēm, pašvaldību iestādēm, sabiedriskajām organizācijām, amatpersonām, citām fiziskām un juridiskām personām bez jebkāda izņēmuma, un tās ir bez ierunām izpildāmas visā Krievijas Federācijas teritorijā.* Šis formulējums liek domāt par tiesu nolēmumu vispārīgu spēku, proti, ārpus konkrētās lietas pusēm un ne tikai attiecībā uz sprieduma izpildi konkrētajā lietā. Tajā pašā laikā šāds secinājums vērtējams kā neviennozīmīgs, jo, interpretējot minēto normu sistēmā ar pārējo šī likuma struktūru un normu formulējumiem, izriet, ka tās patiesā jēga ir noteikt tiesu nolēmumu un pārējo normā minēto dokumentu obligātu izpildāmību un tajos ietverto prasību likumam pielīdzināmo spēku.

Lai gan mūsdienu Krievijas Federācijā tiesas pilda arī normatīvo tiesību aktu tiesiskuma kontroli un noteiktā kārtībā noteiktas tiesu institūcijas ir tiesīgas tos atzīt par spēkā neesošiem, ārpus šīs kompetences vispārējās jurisdikcijas tiesu izstrādāto un piemēroto tiesnešu tiesību vērtējums tiesību doktrīnā ir piesardzīgs. Proti, attiecībā uz arbitražas tiesām, piemēram, tiek norādīts, ka tās, līdzīgi kā citas tiesas, savā pamatdarbībā neaprobežojas vienīgi ar tradicionālo tiesību normu piemērošanas funkciju, bet rada arī noteiktu netiešu ietekmi uz tiesību sistēmu, tiesību normu jaunrades procesu.²¹³

1.2.4. Eiropas Savienības Tiesas radītās tiesnešu tiesības

²⁰⁹ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.386.-403.

²¹⁰ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.403.

²¹¹ Винтрук Н.В. *Конституционное правосудие в России (1991-2001)*, Москва: [б.и.], с.109-119

²¹² On the Judicial System of the Russian Federation: Federal Constitutional Law, adopted by the Council of Federation December 26, 1996, <http://www.supcourt.ru/EN/jsystem.htm>

²¹³ Марченко М.Н. *Судебное правотворчество и судебское право*. Москва: Проспект, 2006, с.444

Līdz 2009.gada 1.decembrim, kad stājās spēkā *Lisabonas Līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu*²¹⁴ (*Lisabonas līgums*) Eiropas Kopienu Tiesas sastāvā bija trīs tiesas: Tiesa, Pirmās instances tiesa un Civildienesta tiesa. Saskaņā ar *Lisabonas līguma* 2.panta noteikumiem, no šī līguma spēkā stāšanās brīža Pirmās Instances Tiesa turpmāk tiek saukta par Vispārējo tiesu, bet Tiesa, proti, Eiropas Kopienu Tiesa – par Eiropas Savienības Tiesu (EST)²¹⁵. EST pamatuzdevums ir izvērtēt Kopienu aktu tiesiskumu un nodrošināt Kopienu tiesību vienveidīgu interpretāciju un piemērošanu. Pati EST atzīst,²¹⁶ ka attīstot savu judikatūru, tā ir formulējusi dalībvalstīm un to pilsoņiem saistošus fundamentālus Eiropas Kopienu principus, piemēram, Kopienu tiesību tiešās piemērošanas principu,²¹⁷ Kopienu tiesību pārākuma pār valsts tiesībām principu,²¹⁸ dalībvalsts atbildības par Kopienu tiesību pārkāpumu principu.²¹⁹

Tiesas ieguldījumu juridiskas telpas radīšanā pilsoņiem, aizsargājot tiesības, ko tiem dažādās dzīves situācijās piešķir Kopienu tiesību normas, ilustrē judikatūras attīstība. Tieši EST judikatūrā iedibinātie vispārējie Kopienu tiesību principi ir tie, kas veido EST tiesnešu tiesību būtiskāko daļu. EST attīstītie principi ir definējuši pašu Kopienas būtību, kā arī noteikuši *EK Līguma* konstitucionālo rangū, atšķirot to no citiem starptautiskajiem līgumiem.²²⁰ EST spriedumos ietvertajām atziņām ir bijusi reāla ietekme un saistošs spēks arī situācijās, kad *EK Līguma* noteikumu nepienācīgi īstenoja Kopienas institūcijas vai dalībvalstis. Kā piemēru šādai rīcībai var minēt vienotā tirgus nodrošināšanas lietas²²¹, ar kuru palīdzību EST radīja iekšējo tirgu, pieprasot

²¹⁴ Lisabonas Līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, parakstīts Lisabonā 2007.gada 13.decembrī. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 306, 50.Sējums, 2007.gada 17.decembris. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:LV:HTML>

²¹⁵ Šī darba ietvaros tiks lietots jaunais nosaukums Eiropas Savienības Tiesa, tajā skaitā atsaucoties uz spriedumiem un apsvērumiem, ko šī tiesa taisījusi laikā, kad tās nosaukums bija Eiropas Kopienu Tiesa.

²¹⁶ http://curia.europa.eu/lv/instit/presentationfr/index_cje.htm

²¹⁷ Šis princips Eiropas pilsoņiem ļauj tieši atsaukties uz Kopienu normām valsts tiesās. Iedibināts ar EST spriedumu lietā 26/62 NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos pret Nederlandse administratie der belastingen, *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1963., <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=2681:cs&lang=lv&list=119382:cs,119225:cs,111893:cs,111759:cs,3705:cs,2681:cs,&pos=6&page=1&nbl=6&pgs=10&hwords=Van%20Gend%20Loos~>

²¹⁸ Kopienu tiesību pārākuma doktrīna, ko EST ieviesa, pamatojoties uz to, ka Kopienu tiesiskā kārtība ir īpaša un vienādi piemērojama visās dalībvalstīs. Iedibināts ar EST spriedumu lietā nr.6/64 Flaminio Costa pret E.N.E.L., *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1964., <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=5203:cs&lang=lv&list=5203:cs,5198:cs,5205:cs,&pos=1&page=1&nbl=3&pgs=10&hwords=Costa~1964~>

²¹⁹ Tā sauktais dalībvalsts atbildības princips attiecībā pret personām par zaudējumiem, kas tām radušies sakarā ar to, ka valsts ir pārkāpusi Kopienu tiesības. Tā rezultātā kopš 1991.gada Eiropas pilsoņi var prasīt zaudējumu atlīdzību no valsts, kas pārkāpusi kādu Kopienu normu. Iedibināts ar EST spriedumu apvienotās lietās nr.C-6/90 un C-9/90 Andrea Francovich un Danila Bonifaci un citi pret Itālijas Republiku, *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1991., lappuse I-05357, http://eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=Francovich&arg1=1991&arg2=&titre=titre&chlang=lv&RechType=RECH_mot&Submit=Mekl%C4%93t

²²⁰ Craig P., De Burca Gr. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Fourth ed., Oxford: Oxford University Press, 2008, p.73

²²¹ EST lietas: 8/74 Procureur du Roi pret Benoît un Gustave Dassonville [1974] ECR 837; 120/78 Rewe-Zentral AG pret Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (*Cassis de Dijon*) [1979] ECR 649

nacionālo tirgus barjeru atcelšanu laikā, kad vienotā tirgus izveide ar pozitīvizēta regulējuma palīdzību tika kavēta institūciju pasivitātes dēļ.

Saskaņā ar *Līguma par Eiropas Savienību*²²² (*ES Līgums*) 35.panta pirmo daļu, EST kompetencē, ievērojot šā panta nosacījumus, ir sniegt prejudiciālus nolēmumus par pamatlēmumu un lēmumu spēkā esamību un interpretāciju, par to konvenciju interpretāciju, kas pieņemtas saskaņā ar šo sadaļu, un šo konvenciju īstenošanas pasākumu spēkā esamību un interpretāciju. Turklāt šo noteikumu papildina arī *Eiropas Kopienų dibināšanas līguma*²²³ (*EK Līgums*) 220.panta pirmā daļa, kas noteic, ka Tiesa un Pirmās instances tiesa, katra atbilstīgi savai kompetencei, nodrošina tiesiskumu šā Līguma interpretēšanā un piemērošanā. EST *EK Līgumā* ir paredzētas ekskluzīvas tiesības nodrošināt vienveidīgu praksi Kopienas tiesību piemērošanā. Noteikums, ka EST nodrošina tiesiskumu *EK Līguma* interpretēšanā un piemērošanā ir galvenais EST kompetences un spriedumos izteikto atziņu un attīstīto principu spēka regulators.

EST šo noteikumu ir izmantojusi, lai faktiski paplašinātu savas kompetences robežas²²⁴ un attiecinātu savu jurisdikciju uz gadījumiem, kas nav bijuši viennozīmīgi nodoti tās kompetencē. Atsaucoties uz uzdevumu nodrošināt „likuma varu” EST kā Kopienas tiesību daļu ir attīstījusi konstitucionāla ranga principus, kas ir saistoši Kopienų institūcijām un dalībvalstīm, kad tās darbojas Kopienų tiesību sfērā.²²⁵ Kā ir atzīts, vēsturiski EST ir bijusi galvenā loma Kopienų dibināšanas līgumu konstitucionālā ranga noteikšanā un atzīšanas veidošanā. Pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados EST savas prakses ietvaros uzsāka pašierobežošanās tendenci, kas to no šāda konstitucionāla likumdevēja statusa atkal tuvināja tās sākotnēji iecerētajam tiesas statusam.²²⁶ Tomēr tas nemaina EST radīto juridisko atziņu saistošo spēku.

Tā kā EST praksei nav raksturīga vēsturiskās interpretācijas izmantošana vai padziļināta likumdevēja mērķa noskaidrošana, tā koncentrējas uz objektīvo teleoloģisko interpretāciju un dažkārt spriedumā formulētās tēzes ir pretrunā ar EK Līguma gramatisko tekstu. Tā kā lielāks uzsvars tiek likts uz kontekstuālām un teleoloģiskām metodēm, tiesību normu teksts tiek analizēts

²²² Līgums par Eiropas Savienību (*The Treaty on European Union*), parakstīts Māstrihtā 1992.gada 7.februārī. Sākotnējo versiju skat.: *Official Journal*, C 191, 29.07.1992, pp. 0001–0110; latviešu val. pieejams: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/lv/treaties/index.htm>.

²²³ Eiropas Kopienų dibināšanas līguma konsolidētā versija. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 321E, 29.12.2006, 37.–325. lpp. Pieejams:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:LV:pdf>.

²²⁴ Šis jautājums gan nav viennozīmīgs, jo daļa autoru un arī pati EST uzskata, ka nav paplašinājusi savu kompetenci, bet vienīgi izmantojusi tai Līgumā paredzētās kompetences.

²²⁵ Craig P., De Burca Gr. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Fourth ed., Oxford: Oxford University Press, 2008, p.72

²²⁶ Cruz J.B. The Changing Constitutional Role of the European Court of Justice. *International Journal of Legal Information*, 2006, Vol. 2, No.2, pp.223-245

ļoti minimāli, un šī iemesla dēļ EST nereti ir izpelnījusies kritiku.²²⁷ Proti, EST radot tiesnešu tiesības *contra legem*.²²⁸ Gramatiskās metodes mazā nozīme EST praksē galvenokārt ir izskaidrojama ar Kopienų tiesību daudzvalodību, kuras dēļ atsevišķu vārdu vai terminu gramatiskā nozīme dažādajās ES oficiālajās valodās var būt atšķirīga.²²⁹ To, ka EST raksturīga rakstīto tiesību materiāla radoša papildināšana, apliecina arī konservatīvāku tiesību zinātnieku iebildumi, kas norāda, piemēram, ka EST nolēmumi nereti rada neparedzētas sekas, ko nav iecerējušas personas, kas radīja Eiropas Kopienas.²³⁰

EST kompetences noteikšanai vērā ņemams arī *EK Līguma* 234.pants, kura pirmā daļa noteic, ka Tiesas kompetencē ir sniegt prejudiciālus nolēmumus par šā Līguma interpretāciju, Kopienų iestāžu un Eiropas Centrālās Bankas tiesību aktu spēkā esamību un interpretāciju un ar Padomes lēmumu dibinātu struktūru statūtu interpretāciju, ja minētie statūti to paredz. Sniedzot šādu interpretāciju, tiesa ir iedibinājusi savu spriedumos izteikto tēžu saistošo spēku, kura rezultātā nacionālai tiesai nav tiesību vērsties pie EST pēc prejudiciāla nolēmuma jautājumā, kurā agrāk EST jau prejudiciālu nolēmumu ir taisījusi. Kā EST uzsvēra *Da Costa* lietā²³¹, kad [...] *tiesa sniedz Līguma interpretāciju konkrētā lietā, kas nodota nacionālās tiesas izskatīšanai, tiesa ierobežo sevi deducējot Kopienų tiesību normu noteikumus no Līguma teksta un gara, savukārt nacionālās tiesas kompetencē ir tādējādi interpretētos noteikumus piemērot konkrētajā lietā. Šāda attieksme saskan ar tiesai nodoto funkciju nodrošināt Kopienų tiesību interpretācijas vienveidību dalībvalstu starpā. [...] nacionālā tiesa konkrētajā lietā ir tiesīga vērsties EST, lai arī identisku lietu EST jau ir izskatījusi un savu interpretāciju devusi. Interpretācijas jautājumi, kas uzdoti tiesai, ir atrisināti jau agrākā tiesas lietā un šajā lietā dalībvalstis nav iesniegušas pierādījumus par jebkādiem jauniem faktoriem. Ņemot vērā minēto [iesniedzējam] jāvēršas pie agrākā nolēmuma.*

No šī citāta viennozīmīgi izriet EST nostāja savu agrāk izteikto interpretāciju un juridisko atziņu kontekstā. Nacionālajai tiesai ir nozīme vērsties EST prasot prejudiciālo nolēmumu vienīgi tad, ja tās jautājums kaut kādā ziņā atšķiras no tiesas jau agrāk skatīta jautājuma. Agrāka nolēmuma esamība var padarīt nacionālās tiesas pienākumu vērsties EST par bezmērķīgu un saturiski tukšu. Tātad *Da Costa* lieta būtībā iedibināja *stare decisis* sistēmu attiecībā uz EST nolēmumiem.

²²⁷ Llorens A.A. The European Court of Justice, More than a Teleological Court. In: *The Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. Vol.2, 1999, Oxford: Hart Publishing, 2000, pp.373-398.

²²⁸ Nourissat C. La jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes: Un regard privatiste à partir de l'actualité. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.245-259.

²²⁹ Skat. plašāk: Levits E. Probleme der Sprachenvielfalt am Europäischen Gerichtshof. In: *Herausforderungen der Sprachenvielfalt in der Europäischen Union*. Hrsg. v. Roswitha Fischer. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007, S.44-50.

²³⁰ Stone Sweet A. *The Judicial Construction of Europe*. Oxford : Oxford University Press, 2004, pp.235-236

²³¹ EST lieta: 28-30/62 *Da Costa en Schaake NV, Jakob Meijer NV un Hoechst-Holland NV pret Nederlandse Belastingadministratie* [1963] ECR 31

Šo savu nostāju EST attīstījusi turpmākās lietās, norādot, ka nacionālās tiesas uz iepriekšēju tiesas nolēmumu var paļauties pat gadījumā, ja tas ir taisīts citā procedūrā un izskatītais jautājums nav bijis pilnīgi identisks nacionālās tiesas aktuālajam jautājumam.²³² Tādējādi nacionālās tiesas tiek stimulētas paļauties uz agrākos EST nolēmumos sniegtiem juridisko jautājumu risinājumiem, un šie risinājumi – padarīti par saistošiem precedentiem nacionālajām tiesām. Vēl jo vairāk, lai gan nolēmums ir adresēts nacionālajai tiesai, kas prasījusi prejudiciālo nolēmumu, tas ir jāievēro citām nacionālajām tiesām, kuru izskatīšanai tiek eventuāli nodotas atbilstošas lietas. Sākotnējam nolēmumam tādējādi ir vairākpuseis, nevis tikai divpusējs spēks. Tam ir saistoša precedenta loma attiecībā pret visām Kopienas nacionālajām tiesām.²³³ EST nolēmumiem par Kopienas tiesiskā regulējuma spēkā esamību ir erga omnes efekts.²³⁴

Tas, ka EST veido saistošus precedentus nacionālajām tiesām, ietekmē EST un nacionālo tiesu savstarpējo attiecību modeli no horizontālām divpusējām attiecībām uz vairākpusejām pakārtotības attiecībām. Ja EST nolēmumiem ir saistošu precedentu spēks, tad EST ir šajā ziņā prevalējoša pār nacionālajām tiesām. Proti, EST izstrādātu legāli autoritatīvu interpretāciju ir jāpārņem nacionālajām tiesām.

Minētā sistēma nostiprināta arī EST Reglamentā²³⁵, kura 104.panta trešā daļa noteic:

Ja jautājums, kas Tiesai ir nodots prejudiciāla nolēmuma sniegšanai, ir identisks jautājumam, par kuru Tiesa jau ir sniegusi nolēmumu, vai ja atbilde uz šādu jautājumu skaidri izriet no judikatūras, Tiesa pēc tam, kad ir uzklusējusi ģenerālvokātu, jebkurā brīdī var izdot motivētu rīkojumu, kurā ir norāde uz iepriekšējo spriedumu vai attiecīgo judikatūru. Tiesa var arī izdot motivētu rīkojumu pēc tam, kad tā ir informējusi tiesu, kas tai šo jautājumu ir iesniegusi, uzklusējusi Statūtu 23. pantā minēto personu iespējamus apsvērumus un uzklusējusi ģenerālvokātu, ja atbilde uz jautājumu, kurš Tiesai nodots prejudiciāla nolēmuma sniegšanai, nerada šaubas.

Apkopojot minēto secināms, ka Dalībvalstu tiesām EST nolēmumu juridiskās atziņas ir obligāti jāpiemēro un tās ir jāpiemēro visām dalībvalstu tiesām un vienmēr, kad tām izskatīšanai ir nodots atbilstošs jautājums. Tādējādi šis EST judikatūrā rodamās atziņas ir gan vairākkārtēji piemērojamas,

²³² EST lieta: 283/81 Srl CILFIT un Lanificio di Gavardo SpA pret Ministry of Health [1982] ECR 3415

²³³ EST lieta: 66/80 International Chemical Corporation pret Amministrazione delle Finanze dello Stato [1981] ECR 1191

²³⁴ Craig P., De Burca Gr. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Fourth ed., Oxford: Oxford University Press, 2008, p.471

²³⁵ Eiropas Kopienų Tiesas Reglaments, *Oficiālais Vēstnesis*, L 176, 4.7.1991., aktuālā redakcija pieejama: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-04/rp.lv.pdf>

gan vispāršaistošas. Ja dalībvalsts tiesa atkāpsies no agrākas EST radītās tiesnešu tiesību normas un attiecīgā lieta nonāks EST lietvedībā, dalībvalstij par to tiks piemērotas sankcijas. Līdz ar to EST tiesnešu tiesību normas atbilst visām vispāršaistošas tiesību normas pazīmēm.

„Analizējot Līguma 221.pantā EST doto uzdevumu, var secināt, ka EST nav uzskatāma par tiesības radošu institūciju. Tās mērķis ar saviem spriedumiem nav vis radīt jaunas tiesību normas, bet gan iztulkot jau esošās Kopienas tiesību normas un sekot, lai šī iztulkošana Kopienas ietvaros būtu vienvēidīga. Tāpēc EST spriedumu kopumu nevar uzskatīt par [...] patstāvīgu tiesību avotu, kas būtu izmantojams kā pamats kādu tiesību vai pienākumu nodibināšanai.”²³⁶ No iepriekš aprakstītajiem secinājumiem par EST radīto tiesnešu tiesību spēku izriet, ka šādai minētajai atziņai nevar piekrist. Lai gan formāli EST kompetencē ir vienīgi tiesību normu iztulkošana, tās prakses ievērojamā loma Kopienas tiesību attīstīšanā un nodrošināšanā viennozīmīgi ļauj izdarīt secinājumus par EST nolēmumu saistošo spēku. Arī paši šīs tēzes autori atzīst, ka EST ietekme uz Kopienas tiesībām ir bijusi ļoti nozīmīga, jo, tieši pateicoties EST, ir attīstījušies Kopienas vispārējie tiesību principi, un ļoti daudzas tiesību normas ir iztulkotas atbilstoši tiesību attīstības tendencēm, ievērojot gan politisko, gan arī ekonomisko nepieciešamību.²³⁷ Kā jebkurā tiesību sistēmā, arī Kopienas rakstītajās tiesībās ir konstatējami robi, un EST tos aizpilda tiesību tālākveidošanas ceļā radot nepieciešamo regulējumu. Fragmentārisma dēļ šie robi Kopienas rakstītajās tiesībās ir lielāki un vairāk kā nacionālajās tiesībās.

Līdz ar līguma par Latvijas pievienošanu Eiropas Savienībai²³⁸ ratifikāciju Eiropas Savienības tiesības ir kļuvušas par neatņemamu Latvijas tiesību sastāvdaļu. Tādējādi Eiropas Savienības tiesību akti un Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā nostiprinātā to interpretācija ir jāņem vērā, piemērojot nacionālos normatīvos aktus.²³⁹

²³⁶ Alehno I., Buka A., Jarinovska K., Škoba L. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās*. Tiesu prakse un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 23.-24.lpp.

²³⁷ Alehno I., Buka A., Jarinovska K., Škoba L. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās*. Tiesu prakse un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 24.lpp.

²³⁸ Par Līgumu starp Beļģijas Karalisti, Dānijas Karalisti, Vācijas Federatīvo Republiku, Grieķijas Republiku, Spānijas Karalisti, Francijas Republiku, Īriju, Itālijas Republiku, Luksemburgas Lielhercogisti, Nīderlandes Karalisti, Austrijas Republiku, Portugāles Republiku, Somijas Republiku, Zviedrijas Karalisti, Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienoto Karalisti (Eiropas Savienības dalībvalstīm) un Čehijas Republiku, Igaunijas Republiku, Kipras Republiku, Latvijas Republiku, Lietuvas Republiku, Ungārijas Republiku, Maltas Republiku, Polijas Republiku, Slovēnijas Republiku, Slovākijas Republiku par Čehijas Republikas, Igaunijas Republikas, Kipras Republikas, Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas, Ungārijas Republikas, Maltas Republikas, Polijas Republikas, Slovēnijas Republikas un Slovākijas Republikas pievienošanu Eiropas Savienībai: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 12.novembris, nr.159 (2924)

²³⁹ Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006. - 2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam: LR Satversmes tiesas spriedumslietā nr.2007-11-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12 (3796).

Atsauce uz EST judikatūras spēku Latvijā normatīvā formā atrodama *Administratīvā procesa likuma* 15.panta ceturtajā daļā, kuras otrajā teikumā noteikts, ka, piemērojot Eiropas Savienības (Kopien) tiesību normas, iestāde un tiesa ņem vērā Eiropas Savienības Tiesas judikatūru. Analogiska atsauce ietverta arī *Kriminālprocesa likuma* 2.panta otrajā daļā, kurā noteikts, ka, piemērojot Eiropas Savienības (Kopien) tiesību normu, ņem vērā Eiropas Savienības Tiesas judikatūru. Normās lietotais formulējums „ņem vērā” gan viennozīmīgi nenorāda uz šīs judikatūras saistošā spēka līmeni. Tā kā attiecībā uz nacionālo tiesu judikatūru normatīvais regulējums satur līdzīgu formulējumu, varētu secināt, ka Latvijas likumdevējs EST judikatūru saistošā spēka ziņā uzskata par ekvivalentu nacionālo tiesu judikatūrai, tomēr tam nevarētu piekrist.

Tā kā EST ir iedibinājusi angloamerikāņu tiesību saimei raksturīgo precedentu tiesību sistēmu attiecībā uz savos spriedumos izteiktiem *ratio decidendi*, tad EST judikatūras loma ir striktāka un nacionālajām tiesām nav tiesību nedz to modificēt, nedz no tās atkāpties, pat īpaši to pamatojot.

Satversmes tiesa savā praksē ir vairākkārt izmantojusi EST judikatūrā atrodamās atziņas kā aksiomātisku un neapstrīdamu normu, pārņemot attiecīgo regulējumu un caur saviem spriedumiem iedibinot to Latvijas tiesību sistēmā. Minēto raksturo, piemēram, šādas Satversmes tiesas nolēmumos attīstītas atziņas, kas savu pirmsākumu rod EST judikatūrā:

[..] *dalībvalstis var pieņemt politiskus lēmumus attiecīgās dalībvalsts valsts valodas aizsargāšanai. Taču valsts valodas sekmēšanas politikai jābūt proporcionālai un nediskriminējošai.*²⁴⁰

*Indivīds var atsaukties uz tiesiskās paļāvības principu tikai tādā gadījumā, ja likumdevēja iepriekš noteiktais tiesiskais regulējums radījis pamatu tiesiskajai paļāvībai.*²⁴¹

*Persona, kuru atlaiž no darba sakarā ar pensijas vecuma sasniegšanu, tiek diskriminēta pēc dzimuma, ja valsts normatīvie akti paredz atšķirīgu pensionēšanās vecumu vīriešiem un sievietēm.*²⁴²

²⁴⁰ Par Izglītības likuma 59. panta otrās daļas otrā teikuma daļā par piedalīšanos privāto izglītības iestāžu finansēšanā, ja tiek īstenotas izglītības programmas valsts valodā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam (saistībā ar Pirmā protokola 2. pantu): LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2005-02-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 16.septembris, nr. 148 (3306). Un atbilstošā EST lieta: C-379/87 *Groener v. Ireland* [1989] ECR 3967

²⁴¹ Par likuma "Par valsts pensijām" 30. panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. Pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 26.oktobris, nr.169 (3117). Un atbilstošās EST lietas: C-63/93 *Duff and Others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland, and the Attorney General* [1996], ECR I-0569; C-22/94 *Irish Farmers Association and others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland and the Attorney General* [1997], ECR I-01809; C-177/90 *Ralf-Herbert Kühn v. Landwirtschaftskammer Weser-Ems* [1992], ECR I-00035.

²⁴² Par Valsts civildienesta likuma 41. panta 1. punkta "f" apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 101. un 106. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2003-12-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 19.decembris,

Piesardzības princips Kopienas vides politikā ir viens no augsta līmeņa aizsardzības stūrakmeņiem. Saskaņā ar šo principu ietekmes uz vidi novērtējums jāveic, ja pastāv šaubas, ka projekta vai plāna īstenošana var ietekmēt attiecīgo teritoriju. Nelabvēlīgas ietekmes risks pastāv tad, ja, balstoties uz objektīvu informāciju, nevar izslēgt iespējamību, ka plāns vai projekts var radīt nozīmīgas negatīvas sekas videi.²⁴³

No minētajiem piemēriem redzams, ka, lai gan Satversmes tiesa uz EST judikatūru atsaucas sava viedokļa pamatojumam un argumentu pastiprināšanai, lielākajā daļā no attiecīgajiem gadījumiem tieši EST tiesnešu tiesību normas ir tās, saskaņā ar kurām Satversmes tiesa vēlāk risina lietā būtiskos tiesību jautājumus. Proti, EST tiesnešu tiesību normas tiek piemērotas lietu izšķiršanai Satversmes tiesā. Tādā veidā EST tiesnešu tiesības kļūst obligātas visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām.

Tādējādi nevar pilnībā piekrist arī viedoklim, ka EST judikatūra apvieno gan angloamerikāņu precedentu tiesību, gan arī kontinentālās Eiropas judikatūras iezīmes.²⁴⁴ Lai gan vispārīgi spriežot šis apgalvojums ir patiess, tomēr precedentu tiesību sistēmas ietekme uz EST spriedumu saistošā spēka teorētisko veidošanu ir ievērojami lielāka, savukārt kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietekme saglabājusies vienīgi attiecībā uz normatīvi tiesisko EST tiesnešu tiesību normu juridiskā spēka regulējumu, proti, EST judikatūras spēka formālo pusi. Tā kā pati tiesa veido Eiropas Savienības tiesību principus un nosaka to pārpozitīvo spēku, tad EST radītajām tiesnešu tiesībām zināmos gadījumos ir pat ar primārajiem Eiropas Savienības tiesību avotiem, tajā skaitā pamatlīgumiem, vienāds spēks.

1.2.5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas radītās tiesnešu tiesības

nr.180 (2945). Un atbilstošā EST lieta: 152/84 *M.H. Marshall v. Southampton and South - West Hampshire Area Health Authority (Teaching)* [1986] ECR 00723

²⁴³ Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006. - 2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvdostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam: LR Satversmes tiesas spriedumslietā nr.2007-11-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12 (3796). Un atbilstošās EST lietas: C-127/02 *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels v. Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij* [2004] ECR I-7405 un C-180/96 *United Kingdom v. Commission* [1998] ECR.

²⁴⁴ *Eiropas tiesības*. Otrais papildinātais izdevums. Jundzis T. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 95.lpp.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir izveidota ar Eiropas *Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju*²⁴⁵ (*Konvencija*), kuras 19.pants noteic, ka, lai nodrošinātu to saistību ievērošanu, kuras ar *Konvenciju un tās protokoliem uzņēmušās Augstās Līgumslēdzējas Puses*, ir izveidota *Eiropas Cilvēktiesību tiesa*. Tā darbojas pastāvīgi. Saskaņā ar *Konvencijas* 46.pantu „Spriedumu saistošais spēks un to izpilde” Augstās Līgumslēdzējas Puses, proti, *Konvencijas* dalībvalstis apņemas ievērot galīgos Tiesas spriedumus ikvienā lietā, kurā tās ir puses.

Tiesas spriedums formāli tātad ir saistošs tikai lietas pusēm un neveido vispārsaistošu precedentu.²⁴⁶ Tajā pašā laikā līdzīgi EST, arī ECT izmanto pati savos iepriekšējos spriedumos izteiktās atziņas kā normas, tādējādi ECT spriedumi iedibina vērā ņemamu judikatūru, kas izmantojama dalībvalstīs un nacionālajās tiesās. Apgalvojums, ka tikai abstraktiem rakstītajiem tiesību aktiem, ko radījis likumdevējs, ir *erga omnes* iedarbība un tiesas nolēmumiem ir vienīgi *inter partes* ietekme, ir nereāls un maldinošs.²⁴⁷ Arī ECT nolēmumiem zināmā daļā ir *erga omnes* iedarbība, vai vismaz *de facto erga omnes* iedarbība.²⁴⁸ Formāli *Konvencijā* definētā ECT spriedumu daba tālu atpaliek no ECT spriedumu faktiskās ietekmes, kas pārsniedz *inter partes* iedarbību.

ECT pati ir norādījusi, ka tās spriedumi nav domāti vienīgi lai atrisinātu konkrēto lietu, kam tie ir izstrādāti, bet pa lielākai daļai to mērķis ir izskaidrot, kontrolēt un attīstīt *Konvencijas* normas. Tātad – pastāv *stare decisis* sistēma.²⁴⁹

Latvijas pozitīvajā normatīvajā regulējumā ECT nolēmumu saistošais spēks atspoguļots likuma *Par 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokolu*²⁵⁰ 4.pantā, kas noteic, ka saskaņā ar *Konvencijas* 46.pantu Latvijas Republika trīs gadus pēc ratifikācijas raksta deponēšanas un uz augsto līgumslēdzēju pušu savstarpējas vienošanās pamata atzīst par obligātu *ipso facto* bez īpašas vienošanās par to Eiropas Cilvēktiesību tiesas jurisdikciju visos jautājumos, kas attiecas uz šīs *Konvencijas* un tās Protokolu (tajā skaitā 4.protokola 1.-4.panta un 7.protokola 1.-5.panta) interpretāciju un pielietojumu. *Inese Lībiņa* uzskata, un tam var pilnībā piekrist, ka saskaņā ar likuma *Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.*

²⁴⁵ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LatvianLetton.pdf>

²⁴⁶ Burgentāls T. *Starptautiskās cilvēktiesības kodolīgā izklāstā*. Rīga: Izdevniecība AGB, 2000, 105.lpp.

²⁴⁷ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Foyer J. La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.239-244.

²⁵⁰ Par 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokolu: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144 (858/859)

protokolu²⁵¹ 4. pantu, Satversmes 89. pantu un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas²⁵² 46. pantu “ECT judikatūra uzskatāma [...] par vispāršaistošu tiesību avotu”²⁵³.

Tāpat ECT nolēmumu spēks Latvijā normatīvi pozitīvizēts atsevišķos specifiskos aspektos un attiecībā uz tām pašām lietām pusēm vai pusi, par ko ECT taisījusi nolēmumu. Tā, piemēram, *Administratīvā procesa likuma* 87.pants noteic, *ja administratīvais akts ir kļuvis neapstrīdams, tajā pašā lietā administratīvo procesu var uzsākt no jauna uz adresāta iesnieguma pamata, ja [...] Eiropas Cilvēktiesību tiesa vai cita starptautiska vai pārnacionāla tiesa [EST – autores piebilde] šajā lietā ir pieņēmusi nolēmumu, no kura izriet, ka administratīvais process jāuzsāk no jauna. Šādā gadījumā iestāde, pieņemot lēmumu atsāktajā lietā, balstās uz attiecīgās tiesas nolēmumā konstatētajiem faktiem un to juridisko vērtējumu.*

Gan EST, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra var tikt uzskatīta par jaunatklātiem apstākļiem gan administratīvajā, gan civilprocesā tiesā ar atbilstošām likumā noteiktajām sekām.

Daudz konkrētāku ECT spriedumu atziņu saistošā spēka vērtējumu sniegusi Satversmes tiesa. Pamatprincipu *Satversmē* nostiprināto cilvēktiesību interpretēšanai Satversmes tiesa noteica tā sauktajā pirmajā Vēlēšanu likuma lietā. Šajā lietā Satversmes tiesa uzsvēra: *gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse, [...] ir obligāta* (autores izcēlums) *attiecībā uz Konvencijas normu interpretāciju, un šī prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.*²⁵⁴

Lai gan Satversmes tiesa ir tā tiesu sistēmas institūcija Latvijā, kuras kompetencē visbiežāk ietilpst ar cilvēktiesību normu interpretāciju saistītas lietas, tomēr arī vispārējās kompetences un administratīvās tiesas atsaucas uz ECT judikatūras atziņām un izmanto tās tiesību jautājumu

²⁵¹ Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143

²⁵² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144; latviešu val. pieejama: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LatvianLetton.pdf>.

²⁵³ Lībiņa I. Personas tiesības uz attēlu saistībā ar privātās dzīves neaizskaramību salīdzinošo tiesību aspektā. *Likums un Tiesības*, 2006, 8. sēj., nr. 8 (84), 241. lpp.

²⁵⁴ Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.200-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1.septembris, nr.307/309 (2218/2220).

izšķiršanai konkrētos strīdos. Tā, piemēram, Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments lietu²⁵⁵ par personas goda un cieņas aizskaršanu būtībā izšķīra pamatojoties uz ECT tiesnešu tiesību normu, kas noteic, ka *žurnālistu nevar saukt pie atbildības par tādas sabiedrībai nozīmīgas informācijas izplatīšanu, kas vēlāk ir izrādījusies nepatiesa, ja uz izplatīšanas vai publikācijas brīdi žurnālistam varēja būt pilnīga pārliecība, ka informācija ir patiesa, un viņš ir darbojies labā ticībā.*²⁵⁶ Tā kā Apgabaltiesa šo principu nebija ievērojusi, Senāts nolēma Apgabaltiesas spriedumu atcelt, pamatojot to ar apstākli, ka tiesa nav piemērojusi standartus, kas atbilst *Konvencijas* 10. panta principiem (ko noteikusi ECT). Tas apstiprina iepriekš secināto, ka **ECT tiesnešu tiesību normām ir vispāršaistošs spēks attiecībā uz *Konvencijas* izpratni un interpretāciju.**

ECT radīto juridisko atziņu spēku nosaka arī pašas ECT kā institūcijas būtība un loma. *Konvencija* tika izstrādāta un pieņemta Eiropas Padomes dalībvalstīs kā starptautisks līgums, un tam var pievienoties vienīgi Eiropas Padomes dalībvalstis. 1950.gada 4.novembrī *Konvenciju* Romā parakstīja pirmās 12 valstis, bet līdz 2000.gada 1.augustam to bija ratificējušas visas Eiropas Padomes dalībvalstis (41).²⁵⁷ *Konvencijas* īstenošanas nodrošināšanas galvenais mehānisms ir ECT. Tā kā *Konvencija* nav tāda veida starptautisks līgums kā, piemēram, Eiropas Kopienu dibināšanas līgumi, kuru īstenošanu un kontroli nodrošina ne tikai EST, bet arī apjomīga Eiropas Savienības institūciju struktūra un neskaitāmi sekundārie normatīvie tiesību akti, tad būtībā ECT ir vienīgā pastāvīgā institūcija (neskaitot Ministru Komiteju), kas nodrošina *Konvencijas* realizāciju un ievērošanas kontroli. *Konvencija* ir izstrādāta un pieņemta ar mērķi nodrošināt, lai valstis respektētu cilvēktiesības, likuma varu un plurālu demokrātiju. Pievienošanās *Konvencijai* un ECT jurisdikcijas obligātuma un tās spriedumu saistošā spēka pieņemšana ir obligāts priekšnoteikums dalībai Eiropas Padomē.²⁵⁸ Tādējādi ECT tiesnešu tiesību normām ir saistošs spēks *Konvencijas* interpretācijā un tajā ietverto ideju tālākā attīstīšanā, jo vienotas institūcijas, ko varētu pielīdzināt likumdevējam, attiecībā uz *Konvenciju* nav.

Ja EST gadījumā tiesnešu tiesību būtisko lomu noteic gan Kopienu tiesību daudzvalodība, gan lielais regulējuma fragmentārisms, tad ECT tiesnešu tiesību kontekstā tās noteicošie apstākļi ir *Konvencijas* normu un cilvēktiesību normu vispār milzīgā abstrakcijas pakāpe. Nepieciešamība aizpildīt telpu starp *Konvencijas* normu abstrakto nozīmi un konkrētas lietas faktiem noved pie ECT

²⁵⁵ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005.gada 26.janvāra spriedums lietā nr.SK-41. <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/2005/>

²⁵⁶ ECT spriedums lietā *Jersild v. Denmark*, application no. 15890/89, 23 september 1994. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Jersild%20%7C%20Denmark&sessionid=14087952&skin=hudoc-en>

²⁵⁷ Ziemele I. (red.) *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000, 50.-51.lpp.

²⁵⁸ http://www.coe.int/T/E/Human_rights/execution/01_Introduction/01_Introduction.asp#TopOfPage

tiesnešu tiesībām.²⁵⁹ Tādējādi attiecībā uz cilvēktiesību satura noskaidrošanu Eiropas vienotajā telpā, daudz nozīmīgāk par *Konvencijas* normu interpretēšanu ir interpretēt un izprast ECT radītos tiesnešu tiesību noteikumus.

ECT tiesnešu tiesību normu interpretācijas kontekstā būtisks aspekts ir lietas faktisko apstākļu ietekme un, jo īpaši, tās valsts tiesību sistēmas ietekme, kurai lieta ir bijusi sākotnēji adresēta. Proti, ECT nostāja un sniegtais risinājums vienmēr ir saistīts ar konkrēto lietu un konkrētu nacionālo tiesisko sistēmu: franču, vācu, britu, zviedru un tml. Tikai ļoti retos gadījumos ECT pasludina abstraktu spriedumu, kas ir tieši piemērojams visu to valstu nacionālajās tiesiskajās sistēmās, kas pievienojušās *Konvencijai*.²⁶⁰ Tātad ECT tiesnešu tiesību piemērošanā interpretācijai ir pat vēl būtiskāka nozīme kā piemērojot valsts vispārējās kompetences tiesu radītos tiesnešu tiesību noteikumus šajā pašā valstī un tiesību sistēmā.

Apkopojot un ņemot vērā minēto, ir pietiekams pamats slēdzienam par to, ka ECT tiesnešu tiesību normām ir obligāts raksturs un vispāršaistošs spēks attiecībā uz Konvencijas normu īstenošanu un interpretāciju. Savukārt, attiecībā uz citos starptautiskos vai nacionālos normatīvajos tiesību aktos noteikto cilvēktiesību izpratnes veidošanu, ko nenosedz Konvencijas noteikumi, ECT tiesnešu tiesību normas izmantojamas argumentatīviem un interpretācijas nolūkiem. Jebkurā gadījumā, *Konvencijas* normas tikai kopsakarā ar ECT tiesnešu tiesību normām veido pilnvērtīgu ar *Konvenciju* noteikto cilvēktiesību saturu, un no ECT sniegtās interpretācijas atšķirīgi risinājumi pieļaujami vienīgi attiecībā uz cilvēktiesībām, ko valstis nacionālā līmenī noteikušas papildus.

1.2.6. Secinājumi

Atsevišķās valstīs normatīvi ir noteikts tiesnešu tiesību vai, plašāk formulējot, judikatūras saistošā spēka noliegums. Piemēram, Austrijas *Civilkodeksa*²⁶¹ 12.pantā īpaši uzsvērts, ka konkrētu lietu lēmumiem un tiesas spriedumiem konkrētās izskatāmajās tieslietās nekad nav likuma spēks, tos nevar attiecināt uz citām lietām vai citām personām. Tomēr arī šīs normas saturs ir diskutējams, jo to varētu interpretēt, akcentējot mērķi spriedumu vai lēmumu pēc būtības attiecināt tikai uz konkrētajām pusēm vai adresātiem, kā tas ir raksturīgi tiesību normu piemērošanas aktiem. Tas tomēr neizslēdz iespēju šajos pašos aktos identificēt arī tiesnešu tiesību noteikumus.

²⁵⁹ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

²⁶⁰ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

²⁶¹ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, 1 junius 1811. http://www.internet4jurists.at/gesetze/bg_abgb01.htm#§_12.

Gluži pretēji, jau minētais *Šveices Civilkodekss* paredz tieši un *expressis verbis* tiesai pienākumu gadījumā, ja konstatēts likuma robs, iestāties likumdevēja vietā. Nesaturot tik tiešu un viennozīmīgu regulējumu, vairumā Eiropas kontinentālo valstu normatīvie tiesību akti tomēr ietver norādes uz tiesas pakļautību likumam un tiesībām, kā arī juridiskās obstrukcijas aizliegumu. Šo divu pamatprincipu kombinācija ar nepieciešamību nodrošināt taisnīgumu un panākt taisnīgu sabiedrisko attiecību konfliktu risinājumu likumsakarīgi noved pie nepieciešamības tiesai nodarboties ar tiesību normu atrašanu un tādējādi radītajām tiesnešu tiesību normām būt juridiski saistošām.

Kodificēto jeb rakstīto tiesību sistēmas būtība nozīmē rakstīto tiesību normu primāro dabu, tajā pašā laikā tā nenoliedz citu tiesību avotu līdzvērtīgu pastāvēšanu gadījumos, kas ar rakstītajām tiesību normām nav regulēti.²⁶² Likumi un kodifikācijas nav nekas cits, kā vienīgi likumdošanas procesā šiem avotiem piešķirta forma – tiesai ir tiesības šo sistēmu papildināt, ja likumdevējs nav formalizējis kādus tiesību noteikumus, kas pastāv tiesību sistēmā.²⁶³ Tādējādi, runājot par tiesnešu tiesību saistošo raksturu kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā, ar to vispirms būtu saprotams apstākļi, ka tiesai ir saistošas esošās tiesiskās kārtības vērtības, kuras ir ietvertas pamatlikumā un citos likumos un kuras ir radušas konkretizētu atspoguļojumu tiesnešu tiesību veidā. Lai gan rakstītais likumiskais regulējums varētu izrietēt no ļoti pragmatiskiem lietderības apsvērumiem, tiesību piemērotājam var rasties grūtības noteikt tajā ietverto tiesisko vērtību. Šo uz praktiskiem mērķiem kalpojošo likumu bāzes radīto tiesneša tiesību saistošā rakstura pamatā nav kāds konkrēts tiesiski ētiskais vērtību mērogs. Ievērot iepriekšējā tiesas nolēmumā esošo normu tiesu var pārliecināt ne tikai vērtību argumenti, bet arī no likuma regulējošā mērķa izrietošie praktiskie argumenti.

Kā tika noskaidrots 1.2.1.nodaļā, **Vācijā** tiesnešu tiesību leģitimitāte un saistošais spēks tiek balstīts *Pamatlikuma* normā, kas noteic, ka tiesu vara ir pakļauta likumam un tiesībām. Vairāki citi likumi satur norādes uz agrākas tiesu prakses piemērošanu un regulē procedūru, kāda piemērojama, ja tā tiek ignorēta. Tas norāda uz tiesnešu tiesību būtisko nozīmi tiesiskās sistēmas vienotības nodrošināšanā un tiesu darba kvalitātes garantēšanā. Tiesnešu tiesību ievērojamās faktiskās un metodiskās nozīmes atzīšanu aizsāka vēsturiskās tiesību skolas aprakstītā tiesību avotu doktrīna un lietotais termins „juristu tiesības” (*Juristenrecht*), kas radīja pamatu ilglaicīgām vēlākām diskusijām par tiesas lomu tiesību jaunradē un tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu. Tika uzskatīts, ka tiesas juridiskai atziņai ir saistošs spēks tādēļ, ka tā ir „iekšēji pareiza”, proti, tā ir rakstītā likuma korekts

²⁶² Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 239

²⁶³ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 239

papildinājums. Par tiesnešu tiesību teorijas izstrādes aizsācēju varētu uzskatīt *Oskaru Bulovu* un viņa koncepciju par to, ka spēkā esošās tiesības rodas no likumdevēja un tiesas savstarpējas sadarbības. Likumdevēja radītais likums ir vienmēr jāuztver kā tāds, kam nepieciešama tiesas konkretizācija. Mūsdienu Vācijas tiesību doktrīnā tiesnešu tiesību praktiskā nozīme netiek noliegta, tomēr pastāv diskusija par viena konkrēta precedenta saistošo spēku, konstantas judikatūras atziņu saistošo spēku un tiesību avota statusu, kā arī tiesnešu tiesību konstitucionālo pieļaujamību un nozīmi. Lielu ieguldījumu doktrinārās pieejas attīstībā ir devusi Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa, kuras spriedumos paustās atziņas kalpo par pamatu tiesnešu tiesību doktrīnai Vācijā. Tiesa ir atzinusi, ka tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā nav tiesu varas kompetence radīt tiesību normas pati par sevi, bet gan tiesību sistēmas pamatprincipi, uz ko tās balstītas, un juridiskās metodes, ar kuru palīdzību tās radītas.

Tā kā tiesas darbība vislielāko risku ietver demokrātijas un varu dalīšanas principa īstenošanā, tad šie divi arī ir biežāk sastopamie aspekti, kādos tiesnešu tiesības ir kritizētas tiesību doktrīnā. Padziļinātas analīzes rezultātā tomēr secināms, ka no demokrātijas principa aspekta tiesnešu tiesības var tikt atzītas par tiesiskām un konstitucionālām tikai tad, ja tiesa spriež juridiski un tiesnešu tiesību normu veidošana nebalstās uz politiskiem argumentiem.

Par tiesnešu tiesības radošajām metodēm tiek atzītas tiesību tālākveidošanas metodes, nenoteiktu juridisku jēdzienu un ģenerālklausulu konkretizēšana, vispārējo tiesību principu konkretizēšana, savukārt par vienkāršas tiesību normu interpretācijas pieskaitīšanu tiesnešu tiesību radošajām metodēm vienots viedoklis nepastāv. Tiesību zinātnieki tiesību normu interpretāciju *expressis verbis* nenosauc kā tiesnešu tiesības radošu juridisko metodi un neveido tādu tiesnešu tiesību grupu kā likumus interpretējošas tiesnešu tiesības, tajā pašā laikā doktrīnā konstatējami pieņemami argumenti par interpretācijas rezultātā radīto juridisko atziņu iespējamo nozīmīgumu un vēlāku izmantošanu tiesās skatot līdzīgas lietas.

Francijā vēsturisko apstākļu dēļ normatīvais regulējums tiesnešu tiesību kontekstā ir veidojies kā aizliedzošs, taču attīstības un piemērošanas prakses rezultātā mūsdienās tiesnešu tiesības kā institūts tiek gan normatīvi pieļauts, gan atzīts un analizēts tiesību zinātnē. Par judikatūru tiek atzīts tiesas spriedumu kopums, kuros tiek interpretēts likums, savukārt, jēdziens „interpretācija” lielākajā daļā gadījumu franču tiesību doktrīnā tiek lietots kā vienojošs apzīmējums visām tiesību piemērotāja veiktajām tiesību normu apstrādes metodēm, proti, tas ietver sevī ne tikai tiesību normu interpretāciju tās šaurākā izpratnē, bet arī tiesību tālākveidošanu, vispārējo tiesību principu konkretizāciju un citas iespējamās juridiskās metodes.

Klasiskās franču tiesību izpratnes veidošanos un tiesu varas pilnvaru atzīšanu visvairāk ir ietekmējušas *Šarla Monteskjē* idejas un Lielās Franču revolūcijas ietekmē radītie normatīvie tiesību akti. Francijā kā tipiskā rakstīto tiesību sistēmas valstī normatīvajiem tiesību aktiem kā tiesību avotam ir vislielākā nozīme. To noteikusi gan *Žana Žaka Ruso* mācība par sabiedrisko līgumu, gan varu dalīšanas teorija. Lai gan Lielās Franču revolūcijas ietekmē izveidojās tiesiskās domas un normatīvā regulējuma tradīcijas tiesu veiktas tiesību jaunrades kontekstā, kuru pamatprincipu aktualitāte ir manāma vēl mūsdienās, minētie apstākļi nav ietekmējuši tiesnešu tiesību praktisko attīstību Francijā, kā arī plašas teorētiskas diskusijas par tiesnešu tiesībām kā tiesību avotu. Attiecībā uz normatīvo tiesību aktu un tiesas radīto juridisko atziņu savstarpējo saikni Francijā pastāv divas teorijas: pakārtotības teorija un saplūšanas teorija. Pakārtotības teoriju pamato divi galvenie argumenti: parlamenta tiesības grozīt tiesnešu tiesību noteikumus (tātad likumdevēja radīto vēlāko tiesību normu pārākums pār tiesnešu tiesību normām), un otrkārt, tiesnešu padotība likumam. Otra teorija, savukārt, atzīst, ka tiesnešu tiesības un normatīvie tiesību akti kā tiesību avoti papildina viens otru. Judikatūra nav nekas cits, kā interpretēts, modificēts vai papildināts likums, tāpēc tiesnešu tiesību noteikumi ir likuma teksta neatņemama sastāvdaļa. Tātad, ja no formālā viedokļa tiesnešu tiesības Francijā tiek uztvertas kā likumam pakārtotas, tad funkcionāli tām ir tāds pats spēks un nozīme, kā rakstītām vispārīstāšām tiesību normām.

Arī jautājumā par tiesnešu tiesību leģitimitātes avotu Francijas tiesību teorētiķi ir izstrādājuši virkni teoriju: Saskaņā ar deleģēšanas teoriju tiesnešu tiesību leģitimitātes jautājums tiek atrisināts, ja pastāv likumdevēja deleģējums tiesai konstantas tiesu prakses ceļā radīt tiesību noteikumus. Viena no senākajām pieejām tiesnešu tiesību leģitimitātes pamatošanā, savukārt, balstās uz tēzi, ka tiesnešu tiesības nav atsevišķs, nošķirts tiesību normu veids, bet, ka tām ir normatīvs spēks tādēļ, ka laika gaitā tās klūst par paražu tiesībām. Netiešas piekrišanas teorijas pamatā, turpretī, ir likumdevēja netieša piekrišana tiesas radītajiem noteikumiem kā to leģitimitātes pamats. Saskaņā ar vēl citu teoriju tiesas veiktas tiesību jaunrades leģitimitātes pamatā ir juristu sabiedrībā valdoša viedokļa konsenss, un pastāv arī teorija, kuras pamatā ir juridiskās obstrukcijas aizliegums jeb pienākums obligāti izspriest lietu kā tiesnešu tiesību leģitimitāti pamatojošs faktors. Lai gan neviena no teorijām nesniedz pilnīgu un absolūti pieņemamu risinājumu tiesnešu tiesību leģitimitātes atzīšanai, tomēr katra no tām vērtējama kā pienesums kopējās idejas attīstībai virzienā uz šādas leģitimitātes pastāvēšanas viennozīmīgumu.

Praksē Francijas tiesas visai plaši izmanto tiesību tālākveidošanas metodes, radot attiecīgi papildinošas tiesnešu tiesības, kā arī zināmos gadījumos, ekstrēmi netaisnīga vai nesaprātīga likuma

gadījumā, arī tiesnešu tiesības *contra legem*. Tā kā Francijas tiesību zinātnieki atsevišķi neanalizē tiesnešu tiesību radošās juridiskās metodes, jāsecina, ka visas tiesību normu piemērošanas metodes noteiktos gadījumos var radīt tiesnešu tiesību noteikumus.

Arī Latvijai tuvākajās kaimiņvalstīs identificējami noteikti tiesību teorijas virzieni un idejas saistībā ar tiesnešu tiesību konceptu un no tā izrietošajiem teorētiskajiem problēmjautājumiem.

Igaunijas tiesību doktrīnā īpaša uzmanība nav veltīta atsevišķu juridisko metožu analīzei, lai noteiktu tiesnešu tiesības radošās metodes, taču no analizētajām šajā kontekstā izteiktajām tēzēm izriet, ka pie tiesnešu tiesībām Igaunijā pieskaitāms tiesību tālākveidošanas rezultāts un atklātu juridisku jēdzienu aizpildīšanas gaitā radītās juridiskās tēzes, nekonkretizējot iespējamību tiesību normu interpretācijas ceļā radīt jaunus vispārāstošus tiesību noteikumus, ko vēlākas tiesas varētu piemērot līdzīgu faktisko gadījumu izšķiršanā. Lietuvā, savukārt, ļoti būtisku lomu ir ieguvušas konstitucionālās tiesnešu tiesības, ko radījusi konstitucionālā tiesa. Kopā ar oficiālo konstitūcijas tekstu tās faktiski veido materiālo konstitūciju, kas ir saistoša gan likumdevējam, gan likumu piemērotājiem.

Krievijas Federācijā vēsturiski tiesu nolēmumos paustajām atziņām ir bijusi ļoti liela ietekme tiesību sistēmas veidošanā, mūsdienās tiesas pilda arī normatīvo tiesību aktu tiesiskuma kontroli un noteiktā kārtībā noteiktas tiesu institūcijas ir tiesīgas tos atzīt par spēkā neesošiem, tomēr ārpus šīs kompetences tiesību teorijā rodama vien atsevišķas idejas par vispārējās jurisdikcijas tiesu izstrādāto un piemēroto tiesnešu tiesību pieļaujamību un atsevišķa tiesību avota statusu. Lai gan formāli padomju tiesību sistēmā, piemēram, vienīgais tiesību avots bija normatīvie tiesību akti, tajā pašā laikā augstāko tiesu plēnuma lēmumiem bija noteikts obligāts spēks attiecībā uz tiesām, kas faktiski tiesnešu tiesību kontekstā sagrauj priekšstatu par pozitīvās tiesību skolas ideju viennozīmīgu īstenošanu.

Atsevišķu uzmanību tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes analīzē Eiropas kontekstā nepieciešams veltīt Eiropas Savienības Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos ietvertajām jaunajām juridiskajām atziņām. Abu šo tiesu precedentu saistošo spēku ir noteikuši vairāki faktori, arī šo tiesu politiskā loma un pašas tiesas savos nolēmumos. EST spriedumu saistošā spēka teorijas veidošanā liela loma ir precedentu tiesību sistēmas ietekmei, bet kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietekme saglabājusies vienīgi attiecībā uz normatīvi tiesisko EST tiesnešu tiesību normu juridiskā spēka regulējumu. Tā kā pati tiesa veido ES tiesību principus un nosaka to prevalējošo spēku pār rakstītajām tiesībām, tad EST radītajām tiesnešu tiesībām zināmos gadījumos ir pat par primārajiem

Eiropas Savienības tiesību avotiem lielāks spēks. Līdzīgi arī ECT tiesnešu tiesību normām ir obligāts raksturs un vispāršaistošs spēks attiecībā uz *Konvencijas* normu īstenošanu un interpretāciju. Savukārt, attiecībā uz citos starptautiskos vai nacionālos normatīvajos tiesību aktos noteikto cilvēktiesību izpratnes veidošanu, ko nenosdz *Konvencijas* noteikumi, ECT tiesnešu tiesību normas izmantojamās argumentatīviem un interpretācijas nolūkiem. Ņemot vērā minēto EST un ECT radīto tiesnešu tiesību statusu un juridisko spēku, tās ir jānošķir no pārējām tiesnešu tiesībām, kurām šī būtiskā faktora trūkst.²⁶⁴

Izvērtējot aplūkotās Eiropas valstu tiesību teorijas tēzes, nav konstatējamas to būtiskas iekšējas pretrunas. Ar atsevišķiem izņēmumiem, pie tiesnešu tiesības radošajām metodēm pieskaita tiesību tālākveidošanu, nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizāciju un nereti arī tiesību normu interpretāciju.

Tiesnešu tiesību ilgstošas attīstības un nemainības rezultāta turpmāka izmantošana noved pie cirkulāras tiesas izstrādāto abstrakto juridisko atziņu piemērošanas un tālāktīstīšanas. Brīdī, kad tiesas formulētā atziņa ir izgājusi „laika pārbaudi”, cita tiesa var balstīt uz to jaunu abstraktu juridisku atziņu, tādējādi veidojot jaunu pienesumu tiesnešu tiesībām. Tiesību normas, ko tiesnešu tiesību formā identificē un formulē tiesa, faktiski jau pastāv tiesību sistēmā nerakstītā veidā. Proti, tās ir tajā tiesību daļā, kas nesakrīt jeb nepārklājas ar rakstītajiem likumiem. Tādējādi tiesa šīs normas nerada no jauna, bet gan vienīgi konstatē to esamību un formulē tekstuālā veidā savos spriedumos. Līdz tam šīs normas pastāv tiesību sistēmā, taču tās neatrodas piemērošanā šajā tiesību sistēmā. Ar to brīdī, kad tiesa tās atpazīst un akceptē kā nepieciešamu rakstīto likumu papildinājumu, tās kļūst par aktuālās tiesību sistēmas sastāvdaļām,²⁶⁵ un pamato tiesnešu tiesību līdzāspastāvēšanu pilnvērtīgai varu dalīšanas principa realizācijai.

Tiesa nerada jaunas tiesību normas, bet gan ir saistīta ar tiesību sistēmā pastāvošo tiesību saturu. Līdz ar to tiesnešu tiesības tiesa atrod laukā, ko veido tiesību un likuma apjoma starpība.

1.3. Tiesnešu tiesību avoti

²⁶⁴ Analogiski no pārējām tiesnešu tiesībām ir jānošķir arī Satversmes tiesas radītās tiesnešu tiesības. Plašāk skat.4.1.1.3 apakšnodaļu

²⁶⁵ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.193

Tā kā tiesnešu tiesības pašas par sevi ir objektīvās tiesības, tad pirms tālākas analīzes ir jāprecizē šīs tiesību daļas iespējamie tiesību avoti. Proti, jāidentificē tās tiesas rīcības rezultātā radītās formas, no kurām var uzzināt tiesnešu tiesību saturu.

Tiesību avoti plašākā nozīmē ir visi tiesiskie apsvērumi,²⁶⁶ savukārt tiesību teorijā un it īpaši juridisko metožu mācībā tiesību avotu jēdzienu lieto šaurākā nozīmē, ar to saprotot veidus un formas, kādos izpaužas tiesības, jeb formālos avotus, no kā var uzzināt tiesību saturu,²⁶⁷ un kas tiesību piemērotājam nepieciešami tiesību jautājuma atbildēšanai.

Tiesību avotus pieņemts iedalīt patstāvīgajos tiesību avotos, kas satur vispāršaistošas tiesību normas, un palīgavotos,²⁶⁸ kas šādas normas nesatur, bet kas izmantojami kā palīgmateriāli patstāvīgo tiesību avotu satura noskaidrošanai, tiesību normu noskaidrošanai. Pie pirmajiem tradicionāli pieskaitāmi vispārējie tiesību principi, normatīvie tiesību akti un paražu tiesības, pie otrajiem – judikatūra, tiesību doktrīna, likumdošanas sagatavošanas un izstrādes materiāli, tiesnešu atsevišķās domas un jebkādi citi papildu līdzekļi tiesību laukā, kas var funkcionēt kā palīglīdzekļi tiesību normu noskaidrošanai, respektīvi, tiesību palīgavotu kopa nav noslēgta, iepriekš definējama vienība.

Judikatūras kā tiesību avota statuss demokrātiskā tiesiskā sistēmā nekad nav apšaubīts. Lai gan turpmāk šajā darbā šo pieņēmumu piedāvāts modificēt, judikatūra pēc aprakstītās tiesību avotu sistēmas pieder pie tiesību palīgavotiem un mūsdienu juridiskajā praksē iegūst arvien nozīmīgāku lomu. Turklāt, tās izmantošanas pienākumu tiesību piemērošanā noteiktos gadījumos likumdevējs ir arī pozitīvizējis normatīvajos tiesību aktos: *Civilprocesa likuma* 5.panta sestā daļa noteic, ka *piemērojot tiesību normas, tiesa ņem vērā judikatūru; Administratīvā procesa likuma* 4.panta otrā daļa noteic, ka *administratīvajā procesā piemēro arī [šeit] neminētus vispārējos tiesību principus, kuri atklāti, atvasināti vai attīstīti iestāžu praksē vai tiesu judikatūrā, kā arī tiesību zinātnē;* savukārt šī paša likuma 338¹.panta otrā un trešā daļa pat paredz Senatoru kolēģijai tiesības atteikties ierosināt kasācijas tiesvedību, ja *jautājumā par kasācijas sūdzībā norādīto konkrēto materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem attiecībā uz šo tiesību normu piemērošanu un interpretāciju Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumos citās līdzīgās lietās ir izveidojusies judikatūra* (autore izcēlums) un *apelācijas instances tiesas spriedums atbilst tai, kā*

²⁶⁶ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.318

²⁶⁷ *Juridisko terminu vārdnīca*, Rīga: Nordik, 1998, 263.lpp.

²⁶⁸ Par tiesību avotu sistēmu sīkāk skat.: Jelāgins J. *Tiesību pamatavoti*. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Melņkīsis E (zin.red.), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999.; Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga, zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004.

arī, ja *nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā* (autores izcēlums).

Tiesnešu tiesības ir ar judikatūru cieši saistīts jēdziens, tās ir atrodamas un izsecināmas no judikatūrā ietilpstošajiem spriedumiem un lēmumiem. Tā kā tiesnešu tiesības vienkāršoti var definēt kā tiesu atrasto tiesību normu kopumu, tad skaidrs, ka šīs tiesību normas ir meklējamas tiesas tiešo funkciju īstenošanas – tiesas spriešanas – gaitā radītajos formālajos aktos. Saskaņā ar procesuālajiem likumiem, tiesa, izskatot lietu pēc būtības, taisa spriedumu, bet visos pārējos gadījumos (izskatot blakussūdzības, pieteikumus, iesniegumus un tml.) – pieņem lēmumu. Tātad divi aktu veidi (neskaitot formālos procesuālos dokumentus, pavēstes, u. tml.), ko tiesa rada tiesas spriešanas ietvaros, ir spriedumi un lēmumi, ko savukārt vienoti apzīmē ar terminu „nolēmumi”.

Nevar piekrist viedoklim, ka tiesnešu tiesības ir tiesas spriedumos (motīvu daļā) formulēti vispārīgi tiesību noteikumi.²⁶⁹ Tas nozīmētu, ka tiesnešu tiesību avots ir vienīgi tiesu spriedumi, tomēr šāds uzskats nav precīzs. Nozīmīgas, tiesību sistēmu papildinošas abstraktas juridiskas atziņas nereti satur arī tiesu lēmumi, un romāņu-ģermāņu tiesību saimē nav iemesla daļu no tiesas radītajiem formālajiem aktiem (lēmumus) izslēgt no tiesnešu tiesību avotu loka.

Tā, piemēram, lēmumu formā ir izteiktas tiesnešu tiesību normas tāda tiesību institūta kā pārsūdzības termiņu noteikšana administratīvajā procesā tiesā attīstīšanai. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments izskatot lietu nr. SKA-91²⁷⁰, pieņēma lēmumu par apgabaltiesas lēmumu, ar ko tā atteikusies pieņemt blakus sūdzību. Lietas juridiskais problēmjautājums bija saistīts ar pārsūdzības termiņa noteikšanu lēmumam par atteikšanos pieņemt blakus sūdzību. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments pieņēma lēmumu ar ko atcēla apgabaltiesas lēmumu un jautājumu nodeva jaunai izskatīšanai apgabaltiesai. Savos apsvērumos tiesa norādīja, ka *saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 316.pantu blakus sūdzību vispārīgi var iesniegt desmit dienu laikā no dienas, kad tiesa pieņēmusi lēmumu, izņemot likumā īpaši norādītus gadījumus. Attiecībā uz lēmumu, ar kuru atteikts pieņemt blakus sūdzību, likumā šādas atrunas nav (tiesa identificē atklātu likuma robu – autores piebilde), tādējādi varētu pieņemt, ka blakus sūdzība par šādu lēmumu ir iesniedzama desmit dienu laikā no lēmuma pieņemšanas dienas. Senāta ieskatā, šāds secinājums tomēr būtu pretrunā principiem, kuri attiecībā uz pārsūdzības termiņiem izriet no Administratīvā procesa likuma normām.* Lēmuma motīvu daļā tiesa no *Administratīvā procesa*

²⁶⁹ Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. Iisoļi tiesību normu piemērošanā*. Meļķis E. (zin.red.) Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003, 171.lpp.

²⁷⁰ LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā nr. SKA-91, 2008.gada 23.janvāris. *Jurista Vārds*, 2008. 27.maijs, nr. 20 (254)

likuma normām atvasināja principu, ka vienāds pārsūdzības termiņš nosakāms jebkuras instances tiesas tiesneša lēmumam atteikties pieņemt procesuālo dokumentu, kas izbeidz lietas vai attiecīgā blakus jautājuma tālāku virzību, proti, gan atteikšanās pieņemt pieteikumu, gan atteikšanās pieņemt blakus sūdzību, apelācijas sūdzību vai kasācijas sūdzību. Tiesa lēmumā norāda, ka uzskata par likuma plānam atbilstošu konstatēto likuma robu aizpildīt saskaņā ar šo atvasināto principu (tiesnešu tiesību noteikumu). *Senāta ieskatā, tas ir pietiekams pamats atzīt, ka pēc analogijas arī uz lēmumu par atteikšanos pieņemt blakus sūdzību ir attiecināma tāda pati pārsūdzēšanas kārtība kā Administratīvā procesa likuma 297. pantā norādītā kārtība, kādā pārsūdzams lēmums par atteikšanos pieņemt apelācijas sūdzību, proti, termiņš skaitāms no dienas, kad persona saņēmusi lēmuma norakstu.*

Kā redzams, tiesa lēmumā veica tiesību tālākveidošanu analogijas ceļā aizpildot atklātu likuma robu. Tiesa radīja jaunu, abstraktu juridisku atziņu: pārsūdzības termiņa sākums vienādi nosakāms jebkuras instances tiesas tiesneša lēmumam atteikties pieņemt procesuālo dokumentu, kas izbeidz lietas vai attiecīgā blakus jautājuma tālāku virzību, proti, gan atteikšanās pieņemt pieteikumu, gan atteikšanās pieņemt blakus sūdzību, apelācijas sūdzību vai kasācijas sūdzību. Respektīvi, šis termiņš skaitāms no dienas, kad persona saņēmusi lēmuma norakstu (ja vien tai iepriekš nav paziņots precīzs lēmuma sastādīšanas datums – tad termiņš tiek skaitīts no šī datuma). Tātad Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments **izstrādāja un lēmumā formulēja tiesnešu tiesību normu**, kas turklāt atcēla apgabaltiesas iecerēto tiesnešu tiesību normu.

Kā otrs piemērs noder plašāku rezonansi ieguvušais Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā nr. 2006-41-01²⁷¹. Šajā lietā pēc Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta pieteikuma tika risināts jautājums par iestādes pienākumu izdot obligāto administratīvo aktu likumā noteiktos gadījumos un iestādes vai tiesas iespēju pie obligātā administratīvā akta izdošanas izvērtēt tā samērīgumu. Proti, jautājums bija, vai liegums izdarīt lietderības apsvērumus nozīmē liegumu valsts pārvaldei izvērtēt, vai rīcība ar valsts varu ir samērīga gadījumos, kad, izdodot obligāto administratīvo aktu, tiek ierobežotas Satversmē personai noteiktās pamattiesības. **Lēmumā** par tiesvedības izbeigšanu šajā lietā Satversmes tiesa uzsvēra: *Administratīvā procesa likuma 13. pantā minētā samērīguma principa piemērošanas joma neaprobežojas tikai ar lietderības apsvērumu izdarīšanu, tādēļ īpašos gadījumos iestādei un tiesai ir tiesības atkāpties no tiesisku seku īstenošanas un viens no šādiem gadījumiem varētu būt samērīguma pārbaude tad, ja ar obligāto administratīvo aktu tiek ierobežotas personas*

²⁷¹ Par likuma “Par ārvalstnieku un bezvalstnieku iecelšanu un uzturēšanos Latvijā” 35. pantā ietvertu vārdu “uzturēšanās atļaujas neizsniedz” un Imigrācijas likuma 34. pantā ietvertu vārdu “uzturēšanās atļaujas izsniegšanu atsaka” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 110. pantam: Satversmes tiesa lēmums lietā nr. 2006-41-01, 2007. 28. februāris. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2006-41-01Izbeigšanas_leemums.rtf.

pamattiesības. Tātad tika formulēta tēze, ka iestāde, izdodot obligātu administratīvo aktu, var ņemt vērā samērīguma principu, ja ar šādu administratīvo aktu tiek ierobežotas personas pamattiesības.²⁷² Kā vēlāk norādījis Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis *Egils Levits*, šī Satversmes tiesas atziņa, kas paplašina vispārējās jurisdikcijas tiesas kompetenci pārbaudīt likuma samērīgumu, būtu jāizprot, ņemot vērā likuma būtību, proti, jāpiemēro vienīgi labojot likumdevēja kļūdas netipiskos gadījumos.²⁷³ Satversmes tiesa savā lēmumā konkretizēja samērīguma principa izpausmi specifiskā administratīvā procesa tiesību kontekstā, paplašinot tā piemērošanas gadījumus. Šī atziņa tātad konkretizē vispārēja tiesību principa piemērošanas jomu un kā tāda pieskaitāma tiesnešu tiesībām.

Šis piemērs ir interesants ne tikai tā apstākļa dēļ, ka tiesību sistēmai būtiska juridiska atziņa ir ietverta tiesa lēmumā (nevis spriedumā), bet arī tādēļ, ka Satversmes tiesa grozīja līdzšinējo ilglaicīgo Senāta praksi. Augstākās tiesas Senāts bija līdz šim vadījies no uzskata, ka likumdevējs, pieņemot tiesību normas, jau ir izvērtējis sabiedrības un atsevišķas personas tiesiskās intereses. Līdz ar to iestādei – administratīvā akta izdevējai nav īpaši jāizvērtē tā izdošanas vai satura lietderība. Proti, Augstākās tiesas Senāta praksē apstrīdētās normas bija atzītas par imperatīvām normām,²⁷⁴ kas nozīmē, ka iestādei, piemērojot šīs normas, nav jāizvērtē valsts pārvaldes rīcības ar valsts varu samērīgums. Tā kā Satversmes tiesa akcentēja samērīguma principa piemērošanas nepieciešamību arī šādos gadījumos, līdzšinējā Augstākās tiesas Senāta nostāja bija jāmaina.

Aplūkotie piemēri atspoguļo to, cik būtiska nozīme tiesību sistēmā var būt tiesas lēmumos ietvertajām atziņām. Tiesas rīcībā esošās juridiskās tiesību normu piemērošanas metodes netiek ierobežotas atkarībā no tā, vai tiesa taisa spriedumu vai pieņem lēmumu. Tātad, loģiski, gan viena, gan otra veida nolēmumos var atspoguļoties tiesas veikta tiesību tālākveidošana, ģenerālklausulu aizpildīšana vai citas, pietiekami kreatīvas juridiskās metodes un to rezultāti. Nolēmuma raksturs, kas to ļauj pieskaitīt judikatūrai vai arī izslēgt no tās, nav atkarīgs no tiesas nolēmuma veida, bet gan izriet no paša nolēmuma satura un tā interpretācijas tiesību doktrīnā.²⁷⁵ Jāsecina, ka tiesnešu tiesību avots vienlīdz efektīvi var būt gan tiesas spriedumi, gan lēmumi. Proti, **tiesnešu tiesību avots ir tiesu nolēmumu kopums.**

²⁷² Neimanis J. Tiesisko seku konkretizēšana, izdodot obligātu administratīvo aktu. *Jurista Vārds*, 2007. 20. marts, nr.12 (465)

²⁷³ Plašāk skat.: Levits E. Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. *Jurista Vārds*, 2007. 27. marts, nr.13 (466)

²⁷⁴ Skat.: Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 9. marta spriedums lietā nr. SKA-10, C 27262801, 14. punkts, npublicēts; 2004. gada 19. oktobra spriedums lietā nr. SKA-176, C 27153103, 11. un 13. punkts, npublicēts.

²⁷⁵ Troper M., Grzegorzcyk Ch. Precedent in France. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.103-140.

Tomēr šī tēze nav absolūta. No vienas puses, tā nav ierobežota ar konkrēto tiesu kā institūciju, kas pieņem nolēmumu. Tiesnešu tiesību avots var būt gan pirmās instances tiesas, gan augstākās tiesas nolēmums. No otras puses, tomēr, ne visi tiesu nolēmumi pilnā to sastāvā ir izmantojami kā tiesnešu tiesību avots. Lai atsevišķu tiesas nolēmumu ietvertu to nolēmumu kopā, kas satur tiesnešu tiesību noteikumus, tam **jāpieder judikatūrai**, tātad - jāatbilst vairākiem tiesību doktrīnā izstrādātiem kritērijiem. Tomēr nepieciešamība tiesnešu tiesību normas atrast judikatūrā nav judikatūru konstituējošs faktors, bet gan otrādi – tiesnešu tiesību normu esamība nolēmumā ir priekšnoteikums tā atzīšanai par piederīgu judikatūrai. Tātad tiesnešu tiesību jēdziens nosaka judikatūras jēdzienu, un tie ir tiktāl savstarpēji saturiski saistīti, ka nosaka viens otra esamību.

1.4. Tiesnešu tiesību norma

Pamatojoties uz iepriekš izdarītajiem secinājumiem par judikatūru kā tiesnešu tiesību avotu, tālākai pētījuma detalizācijas pakāpei nepieciešams noskaidrot tiesnešu tiesību normas strukturālo vietu tiesnešu tiesību avotos. Līdzīgi kā normatīvie tiesību akti sastāv no pantiem vai punktiem, un tajos pilnīgi vai daļēji ataino tiesību normas tekstuālo izpausmi, arī tiesnešu tiesību avoti – tiesu nolēmumi – ir tekstuāls materiāls, turklāt tiesas nolēmums nesastāv vienīgi no tiesnešu tiesību normām. Tajā ir lietas faktisko apstākļu izklāsts, pušu argumenti, zemāku instanču tiesu nolemtais, tiesas motivācija, apsvērumi un argumenti, kā arī citi elementi. Respektīvi, bez tiesnešu tiesību normām judikatūrā ietilpstošs tiesas nolēmums satur daudz citas tekstuālas informācijas. Tā rezultātā tiesnešu tiesību noteikumu jeb abstrakto juridisko tēžu nošķiršana no pārējā tiesas nolēmuma teksta noved pie tiesnešu tiesību normas jēdziena.

Tiesnešu tiesību norma jeb tiesnešu tiesību noteikums ir priekšraksts, kas kā vispārīga un abstrakta tēze, kā novatoriska juridiska atziņa ietverta tiesas nolēmumā. Tiesnešu tiesības tātad ir tiesnešu tiesību normu kopums. Analogiski tam, kā rakstītās tiesības sastāv no tiesību normām, arī tiesnešu tiesību mazākā strukturālā vienība ir norma (angļu val. – *norm*, franču val. – *regle*, vācu val. – *Norm*).

Bieži tiesnešu tiesību norma ir izstrādāta lietas galvenā juridiskā jautājuma atrisināšanai, tomēr tas nav obligāti. Tiesnešu tiesību normas tiesa var radīt arī citu lietā nozīmīgu jautājumu juridiskai izšķiršanai, piemēram, lietas piekritības noteikšanai, tiesas kompetences robežu identificēšanai un citiem jautājumiem. Tiesnešu tiesību normas jēdziena kontekstā tuvs ir anglo-amerikāņu tiesību sistēmā pazīstamais termins *ratio decidendi* (latīņu val. – sprieduma jēga, saprāts). *Ratio decidendi*

ir tiesisks princips, uz kuru tiesa *stare decisis* sistēmā konkrētajā gadījumā balsta savu spriedumu, proti, tie tiesas radītie juridiskie argumenti un aspekti, kas ietverti sprieduma motīvu daļā un bijuši par pamatu lietas izšķiršanai.²⁷⁶ *Ratio decidendi* ir sprieduma secinājums, kas nosaka visas lietas risinājumu, jeb ar spriedumu radīts tiesisks princips.²⁷⁷ Tradicionāli *ratio decidendi* ir formulēts normas veidā, premisas veidā un pēc sprieduma spēkā stāšanās kļūst par vispārāsaistošu tiesību normu.²⁷⁸ Lietas *ratio decidendi* var identificēt kā jebkādu tiesisku noteikumu (ar likumu pietiekami saistītu noteikumu²⁷⁹), ko tiesa tieši vai netieši ir atzinusi par obligāti nepieciešamu posmu sprieduma rezolūtvāsdalās secinājuma sasniegšanai, ievērojot arī tiesas akceptēto apsvērumu virkni, kas novedis pie šī noteikuma.²⁸⁰ Augsāko tiesu nolēmumu pamatojumi parasti satur vairākus argumentus un argumentu virknes, jo tiesas sastāvā ir vairāki tiesneši. Tomēr ne viss, ko tiesa ietver spriedumā, veido *ratio decidendi*.

Otrs institūts, kas raksturīgs sprieduma struktūrai *stare decisis* sistēmā, ir *obiter dictum* (latīņu val. – starp citu izteikts spriedums, paziņojums), kas, savukārt, ir tiesas piezīme vai novērojums, kas ir ietverts sprieduma tekstā, bet kas nav tā būtiska sastāvdaļa un neveido sprieduma vadošo argumentu ķēdi vai nenoslēdz to. Tas nav daļa no *ratio decidendi* un neveido saistošu priekšrakstu, bet to var izmantot vēlākās lietās pamatojuma argumentos.²⁸¹ *Obiter dictum* parasti neattiecas uz izskatāmās lietas priekšmetu. *Stare decisis* sistēmā ir ļoti būtiski nošķirt *ratio decidendi* un *obiter dictum*, jo katram no šiem tiesas apsvērumiem ir atšķirīgs spēks. Lai gan arī pašas anglo-amerikāņu tiesību sistēmas iekšienē ir dažādas variācijas un domstarpības par šo atziņu saistošā spēka līmeni,²⁸² tomēr tradicionālajā anglo-amerikāņu tiesību sistēmas doktrīnā obligātu un vispārāsaistošu spēku iegūst tikai *ratio decidendi*, bet ne *obiter dictum*, kam piemīt vienīgi pārliecināšanas un argumentatīvs spēks.²⁸³ Šos abus apsvērumu veidus nošķirt ir ļoti grūti un dažkārt pat neiespējami līdz galam neizstrādātās metodoloģijas dēļ.²⁸⁴

²⁷⁶ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.334

²⁷⁷ *Black's Law Dictionary*. USA: West Publishing Co., 2004, p.1608

²⁷⁸ Tammelo I. La «Ratio Decidendi» et la règle de droit. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.123-130

²⁷⁹ Simpson A.W.B. The Ratio Decidendi of a Case and the Doctrine of Binding Precedent. In: Guest A.G. (ed.) *Oxford Essays in Jurisprudence*. Oxford: Oxford University Press, 1961, p.150

²⁸⁰ Cross R., Harris J.W. *Precedent in English Law*. 4th ed. Oxford: Clarendon Press, 1991, p.72

²⁸¹ *Dictionary of Law*. Fifth edition, Martin E.A. (ed.), Oxford, Oxford University Press, 2003, p.337

²⁸² Mūsdienās ASV Augstākā tiesa un štatu apelācijas tiesas neuzskata sevi par nesaraucjami saistītām ar iepriekšējiem precedentiem. Savukārt Anglijā zemākām tiesām ir jāseko augstākās instances tiesu precedentiem, kā arī apelācijas instancei ir jābūt saistītai ar saviem iepriekšējiem precedentiem. Agrāk arī Lordu palāta bija saistīta ar saviem iepriekšējiem lēmumiem, tomēr mūsdienās šāds noteikums vairs neesot spēkā. Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 563.lpp.

²⁸³ The Sources of the Legal Systems. <http://www.leeds.ac.uk/law/hamlyn/sls.htm>

²⁸⁴ Нерсесян В.С. (ред.) *Проблемы общей теории права и государства*. Москва: Изд. группа "ИНФРА-М-НОРМА", 2002, с. 270

Kontinentālās Eiropas un attiecīgi arī Latvijas tiesību sistēmā atsevišķi termini, kas apzīmētu tiesu spriedumos ietvertās tiesas radītās juridiskās atziņas, nepastāv. Tas skaidrojams ar tiesu prakses tradicionālo sekundāro lomu kontinentālās Eiropas valstu kā rakstīto tiesību sistēmās, kā arī tiesnešu tiesību kā tiesību avota viendabību.

Kā norāda Latvijas Republikas Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departaments, *ratio decidendi* ir sprieduma galvenais apsvērums, kas nošķirams no *obiter dictum* jeb cita starpā izteiktiem juridiskiem apsvērumiem.²⁸⁵ Tādējādi Augstākā tiesa faktiski uzsver, ka Latvijā un attiecīgi kodificēto tiesību sistēmā tāpat svarīgākā sprieduma sastāvdaļa ir *ratio decidendi*, ja to formulē tāda noteikuma formā, kas aptver visus atbilstošos tiesu precedentus un atspoguļo vadošo tiesisko izpratni.

Angloamerikāņu tiesību sistēmā *obiter dictum* un *ratio decidendi* identificēšanai un savstarpējai nošķiršanai ir ļoti būtiska loma, jo tādējādi tiek nošķirtas precedenta saistošā un nesaistošā daļa. Piekrītot, ka zināmos gadījumos arī romāņu-ģermāņu tiesību saimes valstīs var būt nepieciešamība ērtības labad lietot terminus *ratio decidendi* un *obiter dictum*, jānorāda tomēr, ka tiesnešu tiesību konstatēšanas un izmantošanas mērķim šo abu terminu viennozīmīga nošķiršana nav būtiska. **Pie tiesnešu tiesībām atkarībā no satura un izstrādes metodes var piederēt gan *ratio decidendi*, gan *obiter dictum* atziņas.** Tāpēc stingra *ratio decidendi* nodalīšanas no *obiter dictum* rietumu tiesību lokā nav tik izšķiroša kā angloamerikāņu tiesībās.²⁸⁶

Jāņem gan vērā, ka formulējot sprieduma atziņas *obiter dictum*, iespējams, netiek pievērsta tik liela uzmanība un tās netiek tik skrupulozi izstrādātas, kā tas ir attiecībā uz *ratio decidendi* atziņām.²⁸⁷ Tādējādi sprieduma atziņas *obiter dictum* būtībā varētu būt nepārdomātākas vai ar zemāku juridiskās kvalitātes līmeni, lai gan tas jebkurā gadījumā ir pārbaudes un izvērtēšanas priekšmets.

²⁸⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 8.marta spriedums lietā nr. SKA-141, npublicēts.

²⁸⁶ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 105.lpp.

²⁸⁷ Stychin C.F. *Legal Method. Text and Materials*, London: Sweet & Maxwell, 1999, pp.238-239

2. TIESNEŠU TIESĪBU NORMAS RADOŠĀS METODES

Mūsdienās vairs nav iespējams turpināt apšaubīt faktu, ka tiesai ir tiesības veikt tiesību jaunradi.²⁸⁸ Tomēr tiesas pamatfunkcija ir tiesas spriešana, tādēļ uz šīs funkcijas realizācijas fona ir jāidentificē gadījumi, kad tiesa atklāj jaunus tiesnešu tiesību noteikumus, proti, konstatē tiesību sistēmā līdz tam nepozitivizētu tiesību normu. Lai noteiktu to darbību loku, kuru rezultātā tiek radītas tiesnešu tiesības, jāanalizē tiesas piemēroto juridisko metožu kopums un jānošķir metodes, kas pēc savas būtības var novest pie jaunas, esošo rakstīto tiesību sistēmu papildinošas tiesību atziņas radīšanas.

Ņemot vērā, ka tiesnešu tiesību noteikumi ir jaunradīts, rakstītajās tiesībās līdz tam neeksistējošs un tās papildinošs materiāls, kas tuvina rakstītās tiesības tiesiskajā realitātē pastāvošajai tiesību sistēmai tās kopumā, pie tiesnešu tiesībām pieskaitāmi vienīgi tie tiesas darbību rezultātā iegūtie noteikumi, kas ir juridiski inovatīvas atziņas un var kalpot citu faktisko gadījumu izšķiršanai. Tāpēc izdarot secinājumu par to, vai juridiskās metodes piemērošanas rezultātā var rasties tiesnešu tiesību noteikums, kā kritērijs izmantojama jaunas, agrāk rakstīto tiesību sistēmā nepastāvējušas juridiskas tēzes radīšanas iespējamība. Šī tēze var būt gan vesela tiesību norma, kura līdz šim rakstīto tiesību sistēmā nav pastāvējusi, gan, pieļaujams, arī kādas jau agrāk pastāvējušas un pozitivizētas tiesību normas tāds papildinājums, kas maina šīs normas tiesisko sastāvu vai tiesiskās sekas. Proti, tā rezultātā tiesību normai tiek mainīts (paplašināts vai sašaurināts) vai konkretizēts gadījumu loks, attiecībā uz kuriem tā piemērojama (tiesību norma ir piemērojama tādiem faktiskajiem gadījumiem, kādiem tā nebija piemērojama pirms tam, vai otrādi – tā vairs nav piemērojama daļai vai visiem tiem faktiskajiem gadījumiem, kam tā tika piemērota pirms tam), vai arī mainītas vai konkretizētas tiesiskās sekas. Varētu apkopot, ka visos šādos gadījumos līdzšinējās normas turpmākas praktiskās piemērošanas gaita tiek mainīta.

No vienas puses nav šaubu, ka līdzšinējo rakstītās tiesību normas piemērošanu izmaina jebkura tiesas viekta darbība tiesību jaunrades sfērā, kas izmaina (papildina vai reducē) tiesību normas tekstu. No otras puses, atzīstot par tiesnešu tiesības radošās vienīgi tās juridiskās metodes, kuru rezultātā faktiski tiek mainīts rakstītās tiesību normas teksts, tiktu nepamatoti sašaurināts gan šo metožu loks, gan likumsakarīgi arī pie tiesnešu tiesībām pieskaitāmo juridisko atziņu loks.

²⁸⁸ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

Ņemot vērā minēto, turpmākā pētījuma gaitā kā kritērijs šo juridisko metožu atlasei tiks izmantots tas apstāklis, vai tiesas darbības rezultātā ir ietekmēta un izmainīta tiesību normas līdzšinējā piemērošana (attiecināmība vai tiesiskās sekas) pēc būtības. Proti – modificēta, precizēta tiesību normas teksta izpratne.

2.1. Tiesnešu tiesības un tiesību tālākveidošana

Likumimanentā tiesību tālākveidošana ir pāri iespējamās vārdu jēgas robežai ejoša, bet sākotnējā plāna, paša likuma teleoloģijas robežās paliekoša metodiski vadīta tiesību tālākveidošana, ar ko saprot likuma robu aizpildīšanu šaurākā nozīmē.²⁸⁹ Pēc *Karla Larenca (Karl Larenz)* un *Klausu-Vilhelma Kanaris (Claus-Wilhelm Canaris)* norādījuma un izveidotās „robu teorijas”, ar likuma robu šaurākā nozīmē saprotami īstie robi jeb “likuma plānam pretējas nepilnības”, kas izslēdz šķietamus robus, kas pēc iedalījuma atbilst sākotnējiem apzinātiem likuma robiem un kas ir likuma „plānam” atbilstošas nepilnības, kā arī tiesībpolitiskus robus. Tiesību tālākveidošana kā metode tādējādi noved pie jaunām, abstraktām juridiskām atziņām par kādas rakstītajās tiesībās esošas tiesību normas attiecināšanu uz šaurāku gadījumu loku, nekā to formulējis likumdevējs, plašāku gadījumu loku vai jauniem faktiskajiem gadījumiem, kuru regulēšanas nepieciešamību likumdevējs nav apsvēris un kas tomēr ietilpst tiesību normas regulējuma sfērā. Šīs jaunās, abstraktās juridiskās atziņas nenovēršami veido jaunu, papildinošu tiesību materiālu, kas izpaužas arī tekstuālā rakstītās normas modificēšanā. Tādējādi tiesību tālākveidošanas juridiskās metodes ir tās, kuras piemērojot, tiesa veic tiesību normu jaunradi vistiešākajā veidā, tādēļ rezultātā rodas tiesību noteikumi, kas pieder pie tiesnešu tiesībām.

Tiesību tālākveidošana, kā zināms, iespējama visu līmeņu juridiskā spēka tiesību normām, proti, to var realizēt aizpildot likuma robus jebkura juridiskā spēka normatīvajā regulējumā - no pašvaldību saistošajiem noteikumiem līdz rakstītajai valsts konstitūcijai. Tā piemēram, Amerikas Savienoto Valstu Augstākā tiesa slavenajā *Marbury v. Madison* lietā²⁹⁰ 1803.gadā tiesību tālākveidošanas ceļā nonāca pie slēdziena par tiesas kompetenci veikt likumu konstitucionalitātes pārbaudi. 1787.gada ASV konstitūcija noteica Augstākās tiesas institūtu, bet *expressis verbis* neparedzēja šai tiesai tiesības kontrolēt likumu atbilstību konstitūcijai. Spriedumā tiesa konstatēja minētās kompetences esamību, pamatojot to ar argumentu, ka konstitūcijai faktiski netiktu nodrošināts augstāks juridisks

²⁸⁹ Larenz K., Canaris C. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Verlag, 1995, p.162.

²⁹⁰ ASV Augstākās tiesas lieta: *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803). Spriedums pieejams: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=5&invol=137> (aplūkots 2008.gada 10.martā)

spēks pār likumiem, ja nebūtu institūcijas, kas ir tiesīga kontrolēt, vai likumdevēja pieņemtie akti atbilst konstitūcijai. Proti, Kongresa pieņemtie likumi ir spēkā tāpēc, ka tie atbilst konstitūcijai. Ja tie neatbilst konstitūcijai, tie nav spēkā un nevar tikt piemēroti. Tā kā tiesai ir jāpiemēro likums, tai ir tiesības vispirms pārbaudīt, vai šis likums atbilst konstitūcijai. Augstākā tiesa šajā spriedumā būtībā papildināja ASV konstitūciju ar normu: „Tiesas nedrīkst piemērot likumus, kas ir pretrunā ar konstitūciju”. Tādējādi tiesa radīja jaunu tiesību normu,²⁹¹ kas par tādu varētu tikt atzīta neatkarīgi no tā, kādā tiesību sistēmā darbojas tiesa un atrod šo juridisko atziņu.

Pievēršoties tiesību tālākveidošanai *a contrario* jeb pretēji likuma burtam radītiem noteikumiem, Vācijas Federālā tiesa ir atzinusi tiesas pilnvaras zināmos gadījumos spriest pretēji likuma burtam, tādējādi iegūto rezultātu iekļaujot tiesisku tiesnešu tiesību sastāvā. Ja mainās būtiski politiski, ekonomiski vai sociāli apstākļi, salīdzinot ar laiku, kad rakstītā tiesību norma tika radīta, tad tas ir pietiekams iemesls tiesai izšķirt lietu pat pretēji likuma burtam.²⁹² Abstrahējoties no diskusijas par šādu ne-juridisku apstākļu maiņas pietiekamību un pēc būtības politiskas spriešanas ne-piekritību tiesai, šī tiesas tēze tomēr pamato apgalvojumu, ka spriežot pretēji likuma burtam, tiesa ne tikai var rīkoties tiesiski, bet tādējādi radītie tiesību noteikumi ir daļa no tiesnešu tiesībām.

2.2. Tiesnešu tiesības un tiesību normu interpretācija

Tiesību normu interpretācija ir tiesību piemērotāja realizēta specifisku metožu un paņēmieni lietošana, lai iespējami objektīvi atklātu normas saturu, izprastu tās *ratio legis* – jēgu un sociālo mērķi.²⁹³ Interpretācija pēc savas būtības nepārkāpj tiesību normas teksta robežas,²⁹⁴ tādēļ atbilde uz jautājumu par interpretācijas rezultātu kā tiesnešu tiesībām nav tik viennozīmīga un skaidra, kā tiesību tālākveidošanas gadījumā. Piemērojamās tiesību normas teksts nosaka rāmjus, kuru ietvaros ir pieejamas vairākas piemērošanas iespējamības, un katra piemērošana, kas ietilpst dotajos rāmjos, aizpildot tos, ir saskaņā ar normas tekstu.²⁹⁵ Tā kā interpretētāja, tai skaitā tiesas, nodoms ir vērsts nevis uz radošu normas tālāktīstīšanu, bet gan uz to, lai atpazītu un izteiktu tekstā apslēpto nozīmi,²⁹⁶ tiesas veiktā tiesību normu interpretācija vispārējā gadījumā nebūtu pieskaitāma pie

²⁹¹ Troper M. Les contraintes de l'argumentation juridique dans la production des normes. Dans: *Raisonnement juridique et interprétation*. Journée d'étude internationale organisée par Pfersmann O., Timsit G. Paris: Publications de la Sorbonne, 2001. p. 35-48.

²⁹² Vācijas federālās Augstākās tiesas lieta: BGHZ 85, 66

²⁹³ *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998, 89.lpp.

²⁹⁴ Ciktāl runa ir par interpretāciju šaurākā nozīmē.

²⁹⁵ Kelzen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.80.

²⁹⁶ Larenz K. Canaris C. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.163.

metodēm, kuru pielietošanas rezultātā varētu tikt radīti tiesnešu tiesību noteikumi. Tomēr šāds secinājums nevar tikt attiecināts uz tiesību normu interpretāciju absolūti visos gadījumos.

Tiesību piemērošanas pieredze liecina, ka ne lietas atrisinājums, ne interpretācijas sniegtā palīdzība, ne arī juridiskā norma (kā likumdevēja dotais normas teksts) nav pilnīga un iepriekšnoteikta. Tā jebkurā gadījumā prasa tiesību piemērotāja tiesisku apstrādi. Šī iemesla dēļ nav iespējams precīzi nošķirt tiesību normu interpretāciju no tiesas radītajām tiesnešu tiesībām.²⁹⁷ To, ka interpretācijas ceļā tiesa tāpat var radīt tiesnešu tiesību noteikumus, kā tas ir tiesību tālākveidošanas gadījumā, tiesību doktrīna nekad nav noliegusi. Visbiežāk tiesnešu tiesību rašanās pamatojums tiek saistīts tieši ar pienākumu interpretēt rakstītās tiesību normas. Šis pienākums tāpat tiek likts arī tiesas veiktas tiesību jaunrades attaisnojuma pamatā.²⁹⁸ Gan interpretācijas, gan tiesību tālākveidošanas ceļā tiesa konstatē jaunus tiesību noteikumus, kas ir vispārīgi, pastāvīgi un obligāti, un kas uzlabo kopējo tiesību sistēmas stāvokli.²⁹⁹

Kā viens no piemēriem, kas raksturo interpretācijas ceļā izdarīto secinājumu nozīmīgumu, ir tiesas secinājumi par kādas normas vai jēdziena paplašinātas vai sašaurinātas iztulkošanas nepieciešamību. Ja tiesa vienā lietā nonāk pie šāda secinājuma, turpmāk citām tiesām šis secinājums būs saistošs kā pati attiecīgā tiesību norma (protams, ievērojot iespēju modificēt tiešu tiesību normu). Lietā nr. 2006-09-03³⁰⁰ Satversmes tiesa norādīja, ka *Satversmes* 115.pantā ietvertais jēdziens „valsts” iztulkojams paplašināti un ietver sevī arī valsts pārvaldes un pašvaldību iestādes. Ja pēc šī sprieduma spēkā stāšanās kāda cita tiesa *Satversmes* 115.pantā noteiktos pienākumus neattiecinātu, piemēram, uz pašvaldībām, augstākas instances tiesa šo nolēmumu atceltu kā prettiesisku. Tādējādi var secināt, ka tiesas radītais noteikums, ka jēdziens „valsts” *Satversmes* 115.pantā tulkojams paplašināti, ir tāda pati tiesnešu tiesību norma, kā rakstīto tiesību normu tekstu papildinošās tiesnešu tiesību normas. Proti, interpretācijas ceļā tāpat ir iespējams izstrādāt un formulēt tiesnešu tiesību normas.

Uz to, ka tiesību normu interpretācijas rezultātā tiesas formulētās juridiskās atziņas pieder tiesnešu tiesībām, norāda arī *Jānis Neimanis*. Komentējot *Erlena Kalniņa* piedāvāto tiesnešu tiesību definīciju, saskaņā ar kuru ar tiesnešu tiesībām apzīmē tiesas spriedumos (motīvu daļā) formulētus

²⁹⁷ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.119

²⁹⁸ Deumier P. Création du droit et rédaction des arrêts par la Cour de cassation. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.49-76.

²⁹⁹ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 218

³⁰⁰ Par Garkalnes pagasta padomes teritorijas plānojuma daļas, kas paredz Lielā Baltezera applūstošās teritorijas apbūvi, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 115. pantam: Satversmes tiesas 08.02.2007. spriedums lietā nr. 2006-09-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 13.februāris, nr. 25 (3601)

vispārīgus tiesību noteikumus, kas nepastāv kā likuma vai ieradumu (paražu) tiesību noteikumi, bet kas var tikt piemēroti, lai izšķirtu citus līdzīgus (likumā tieši neregulētus) dzīves gadījumus,³⁰¹ *Jānis Neimanis* norāda: „šim viedoklim var piekrist tikai daļēji, jo tiesnešu tiesības varētu rasties ne tikai tiesību tālākveidošanas ceļā, bet arī vienkāršas tiesību normu iztulkošanas rezultātā”³⁰².

Tātad nav iespējams viennozīmīgi un absolūti apgalvot, ka tiesību normu interpretācijas rezultātā nebūtu iespējams izmainīt līdzšinējo attiecīgās normas piemērojamību vai tiesiskās sekas. Lai gan vienkāršākajā gadījumā tiesību normu interpretācija atklāj rakstītas tiesību normas teksta jēgu, tomēr robežgadījumos (piemēram, ja ir izdarīts secinājums par to, ka kāda tiesību norma vai tās termins interpretējams paplašināti vai sašaurināti) interpretētājs rada papildu noteikumu, kas var tiešā veidā nepapildināt tiesību normas tekstu, tomēr būtiski ietekmē šīs normas piemērošanu.

Ņemot vērā minēto, autore izdara slēdzienu par to, ka tiesību normu interpretācijas rezultātā tiesa var radīt atziņas, kas pieder tiesnešu tiesībām, proti, tās ir daļa no tiesnešu tiesībām.

2.3. Tiesnešu tiesības un nenoteiktu juridisku jēdzienu piepildīšana ar saturu

Tiesību normu satura veidošana pēc tā abstraktuma vai konkrētības aptver plašu izklāsta gammu – no konkrētiem saistošiem priekšrakstiem un juridiskiem priekšnosacījumiem par atsevišķa dzīves gadījuma tiesisku risinājumu līdz augstākās abstrakcijas pakāpes tiesību principiem.³⁰³ Nenoteikts juridisks jēdziens ir tiesību normas tiesiskā sastāva daļā formulēts juridisks jēdziens ar ļoti augstu abstrakcijas pakāpi,³⁰⁴ pie tam tas ir leksiski, nevis sintaktiski nenoteikts, neskaidrs. Nenoteiktie juridiskie jēdzieni ir viens no likumdošanas tehnikas paņēmieniem, kura mērķis ir sabalansēt tiesiskās noteiktības un taisnīguma prasības, palīdzot tiesību normu fleksibilizēt, zināmā konkrētās piemērošanas gadījumu daļā samazinot normatīvās regulēšanas negatīvos blakusefektus.³⁰⁵

Tiesību normas mazākais elements ir vārds kā mazākais semantiskais simbols. Tiesību normu abstraktuma dēļ lielākā daļa no tajās lietotajiem vārdiem satur priekšmeta vai parādības vispārīgākās būtiskākās pazīmes, līdz ar to kļūstot par jēdzieniem. Tiesību normās lietotos

³⁰¹ Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. 11soļi tiesību normu piemērošanā*. Meļķis E. (zin.red.) Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003, 171.lpp.

³⁰² Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 19.lpp.

³⁰³ Meļķis E. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Rakstu krājums prof. E.Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 16.-18.lpp.

³⁰⁴ Levits E. Ģenerālklauzulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6, 163.lpp.

³⁰⁵ Levits E. Ģenerālklauzulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6, 165.lpp.

jēdzienus, savukārt, var iedalīt veidos pēc to satura noteiktības pakāpes,³⁰⁶ no kuriem visaugstākā abstrakcijas pakāpe ir nenoteiktiem juridiskajiem jēdzieniem. Tie ir vērtējuma jēdzieni, proti, jēdzieni, kas pauž cilvēka attieksmi pret kādu parādību, vērtējumu, rīcības motivāciju. Šādu jēdzien saturiskais kodols var būt visai relatīvs, izplūdis vai arī ir nosakāmas tikai satura aprises.³⁰⁷

Nenoteikto juridisko jēdzienu esamības pamatojums rodams normatīvā regulējuma pamatbūtībā. Jebkura tiesību norma regulē zināmu situāciju kopumu, ietverot sevī šo situāciju būtisko kopīgo pazīmju grupu, kas ļauj nošķirt šīs tiesību normas regulējuma apjomu (tiesiskajā sastāvā), un paredzot šim situāciju kopumam vienādu risinājumu (tiesiskajās sekās). Šī tiesiskā regulējuma priekšrocība, proti, nevis kazuistisks, bet tipizēts, vispārināts noregulējums, vienlaikus ir arī šī regulējuma trūkums,³⁰⁸ jo noved pie tādas tiesību normu struktūrproblēmas kā aptuvenais taisnīgums³⁰⁹ - regulējot vidējo statistisko situāciju tiek panākts vidējais statistiskais taisnīgums, kas var izrādīties netaisnīgs risinājums kādai netipiskai situācijai. Likums plašākā nozīmē ir taisnīgs, taču tas nevar būt absolūti perfekts. Šīs problēmas risinājums nosaka nenoteikto juridisko jēdzienu ietveršanas nepieciešamību tiesību normas tiesiskajā sastāvā.

Neatkarīgi no tā, vai tiesiskā iekārta, precedents vai likumdošanas akti ir izvēlēti par pamatu uzvedības standartu noteikšanai, tie var lieliski darboties attiecībā uz milzīgu daudzumu parastu gadījumu, tomēr kādā savas piemērošanas punktā var izrādīties neskaidri vai nenoteikti.³¹⁰ Herberts Harts (*H.L.A.Hart*) nenoteiktu juridisku jēdzienu esamību tiesību normās atvasina no šādu jēdzienu esamības jebkurā valodā, kas ir tiesību normu pozitīvēšanas līdzeklis. Pamatojoties uz jēdzienu „atvērtā struktūra” (*open texture*), kas eksistē jebkurā valodā, profesors Harts nonāk pie secinājuma, ka to esamība tiesību tekstos vienlaikus ir arī ērta un izdevīga. Tādējādi pieļaujams, ka no valodas īpatnības tā kļūst par tiesību normu īpatnību.³¹¹ Nenoteiktie juridiskie jēdzieni ir normatīva lēmuma sekas, proti, lēmuma par to, kā vislabāk atrast līdzsvaru starp tiesiskās noteiktības prasībām un atbilstības, piemērojamības prasībām.³¹² Nenoteikto juridisko jēdzienu prasmīga izmantošana

³⁰⁶ Meļķis E. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Rakstu krājums prof. E.Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 16.-18.lpp.

³⁰⁷ Meļķis E. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Rakstu krājums prof. E.Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 16.-18.lpp.

³⁰⁸ Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6, 165.lpp.

³⁰⁹ Par aptuvenā taisnīguma un likuma novecošanās problēmām plašāk skat. Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6, 162-165.lpp.

³¹⁰ Hart H.L.A. *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1994, p. 127-128.

³¹¹ Atria F. Legal Reasoning and Legal theory revisited. In: *Law and Legal Interpretation*. Ed. Atria F. and MacCormick D.N. Dartmouth: The Crmwell Press, 2003, p. 73.

³¹² Ibid, p. 75.

nodrošina tiesību elastību, materiālo taisnīgumu, ko nevar panākt ar citiem juridiski tehniskajiem līdzekļiem.³¹³

Nenoteiktu juridisku jēdzienu vidū var izšķirt atklātus juridiskus jēdzienus un ģenerālklausulas. Atklātos juridiskos jēdzienus raksturojoša pazīme ir to augstā abstrakcijas pakāpe, un tas, ka citā attiecīgā normatīvā akta daļā vai citā normatīvajā aktā ir atrodamas vadlīnijas un norādījumi konkrēto atklāto juridisko jēdzienu piepildīšanai ar saturu. Tomēr atklāti juridiski jēdzieni jānošķir no legāļdefinīcijām, kad likumā lietotajos terminos likumdevējs skaidri ir definējis kāda jēdziena izpratni konkrētā normatīvā akta piemērošanas vajadzībām. Ģenerālklausulas, savukārt, ir sevišķas abstrakcijas pakāpes nenoteikti juridiski jēdzieni, un nozīmē likumdevēja deleģējumu tiesību piemērotājam ar radošu līdzdalību saprātīgi konkretizēt un piepildīt ar saturu attiecīgo jēdzienu, vispārīgi noskaidrojot tā saturu, atrodot universālas, abstraktas juridiskas vadlīnijas. Konkretizēšana veicama kazuistiskā ceļā, tās rezultātu attiecinot uz visiem līdzīgiem faktiskajiem sastāviem.³¹⁴

Tādējādi nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizācijas rezultātā rodas vispārēju noteikumu kopums, kas sevī ietver visu to faktisko gadījumu tipus, uz kuriem attiecināms kāds nenoteikts juridisks jēdziens. Pārstrukturizējot, tos var izveidot arī par abstraktiem noteikumiem jeb tēzēm, kas kā tādas ietilpst tiesnešu tiesību saturā. Nenoteiktu juridisku jēdzienu piepildīšanā ar konkrētu saturu un vēlākā piemērošanā tiesai ir galvenā loma, tādēļ būtu lieki diskutēt par tiesas radīto tēžu ietekmi uz šo jēdzienu saturošās normas vēlāku piemērošanu, jo tā ne tikai ir acīmredzama, bet tā ir fundamentāli nepieciešama, lai šāda piemērošana vispār varētu tikt realizēta.

2.4. Tiesnešu tiesības un vispārējo tiesību principu konkretizācija

Vispārējo tiesību principu kolīziju novēršanas rezultātā iegūtās atziņas un normas neietilpst tiesnešu tiesībās. Tas tā ir tādēļ, ka vispārējo tiesību principu kolīzijas tiek novērstas svēršanas un vērtēšanas (*wheiting and balancing*) ceļā, nosakot to prioritāti konkrētam faktiskajam gadījumam.³¹⁵ Lai gan šī tēze nav absolūta, un, piemēram, ECT praksē ir konstatējami nolēmumi, ar kuriem tiek iedibināta atsevišķu vispārējo tiesību principu abstrakta savstarpēja pakārtotība (kolīzijas atrisinājums) attiecībā uz konkrētu cilvēktiesību aizsardzības nodrošināšanu, tomēr attiecībā uz vispārējo tiesību

³¹³ Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Rakstu krājums prof. E.Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 74.lpp.

³¹⁴ Plašāk skat. Sniedzīte G. Tiesību normu interpretācija *praeter legem* I un II. *Likums un Tiesības*, 2005. oktobris, nr. 74, novembris, nr.75.

³¹⁵ Plašāk skat.: Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: *Ratio iuris*, 2005

principu kolīziju novēršanas rezultātā radītajām atziņām kopumā jāsecina, ka tās nepieder tiesnešu tiesībām.

Vispārējo tiesību principu konkretizācija, savukārt, rada abstraktas juridiskas tēzes, kas ietilpst tiesnešu tiesībās, turklāt vispārējo tiesību principu piemērošanas jomā tieši tiesnešu tiesību normām ir vislielākā loma, un tiesai – vislielākais ieguldījums. Vispārējiem tiesību principiem kā primāri nerakstītiem normatīviem noteikumiem ir tāds saturs, kādu to tiem nosaka tiesību sistēma un piešķir tiesa.³¹⁶ Proti, tiesas radītās konkretizācijas normas un konstrukcijas atklāj vispārējo tiesību principu satura dažādus aspektus, pie tam tiesiskajā sistēmā nav neviena cita subjekta (daļēji iespējams, ka līdzīgus elementus zināmos gadījumos var saturēt iestādes administratīvs akts), kuru izstrādātajām vispārējo tiesību principu konkretizācijām būtu likuma spēks. Varētu pat piekrist, ka vispārējie tiesību principi eksistē tikai tad, ja tiesa uzliek par pienākumu un caur saviem nolēmumiem piespiež tos respektēt, savukārt tiesa nodrošina to respektēšanu tad, ja atzīst, ka tie eksistē tiesību sistēmā.³¹⁷ Vadoties no dabisko tiesību doktrīnas vispārējo tiesību principu izcelšanās teorijas, tie pastāv nerakstītā formā jau pirms likumdevēja radītajām rakstītajām tiesību normām un nosaka to saturu.³¹⁸

Induktīvi deduktīvā ceļā atvasinot, atklājot un konkretizējot vispārējo tiesību principu saturu, tiek iegūtas jaunas juridiskas un pietiekami abstraktas atziņas. Lai gan šīm atziņām ir vairāk piemēra nozīme, kas papildina vispārējā tiesību principa saturu,³¹⁹ tomēr tās kopumā atzīstamas par vispārējā tiesību principa kā tiesību normas tekstuālu izpausmi, kas, atšķirībā no ģenerālklausulu piepildīšanas ar saturu, kuras rezultāts var būt atšķirīgs no gadījuma uz gadījumu, vispārējo tiesību principu konkretizācijas gadījumā vienmēr paudīs vienu un to pašu pamatideju vai pamatidejas izpausmi dažādās faktiskajās situācijās. Līdz ar to konkretizējot vispārējos tiesību principus, tiek formulētas rakstītas tiesību normas jeb vispārējo tiesību principu verbalizācija, kas nav pats vispārējais tiesību princips, tomēr atspoguļo tā saturu. Tādēļ šīs tēzes ietilpst tiesnešu tiesību kopumā.

Tātad, lai gan vispārējiem tiesību principiem ir normatīvi vispārsaistošs raksturs, to faktisko spēku nodrošina tiesas kā šo tiesību normu piemērotāji. Vispārējo tiesību principu konkretizācijas un

³¹⁶ Brunet P. Les principes généraux et la hiérarchie des normes. Dans: *L'Architecture du droit. Melanges en l'honneur de Michel Troper*. Paris: Economica, 2006, p.209.

³¹⁷ Troper M. On Super-Constitutional Principles. In: *Justice, Morality and Society. A Tribute to Aleksander Peczenik*. Lund: Juristforlaget, 1997, p.411. Citēts pēc: Peczenik A. L'Existence de principes supra constitutionnels. Dans: *L'Architecture du droit. Melanges en l'honneur de Michel Troper*. Paris: Economica, 2006, p.817.

³¹⁸ Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 30.lpp.

³¹⁹ Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 80.lpp.

piemērošanas procesā tiesas izstrādātie jaunie juridiskie noteikumi un atziņas pieder pie tiesnešu tiesībām un veido būtisku to daļu.

2.5. Secinājums

Tiesnešu tiesības reti kad rada iepriekš neeksistējušas tiesību normas, biežāk tās attīsta esošās rakstītās tiesību normas, ko likumdevējs ietvēris normatīvajos tiesību aktos, vai arī papildina tās, it īpaši – precizējot un uzlabojot juridisko konceptu izpratni.³²⁰ Tātad tiesnešu tiesību koncepts ietver gan interpretācijas, gan tiesību tālākveidošanas, gan ģenerālklausulu aizpildīšanas ceļā radītos formulējumus. Kā norādījis profesors *Edgars Melņķisis*, iztulkošanas ceļā iegūtās atziņas izvērtējamas un pielietojamas, vadoties no prasības, ka tām ir jāsekmē pretrunas nesaturoša un orientācijā droša tiesisko attiecību regulēšana, kas noved pie taisnīga un tiesiska rezultāta.³²¹ Interpretācijas rezultātā tiesību piemērotājs iegūst atziņas, sarežģītās lietās šīm atziņām ir radošs raksturs, jo tās papildina pastāvošo rakstīto tiesību sistēmu. Lai gan interpretācijas robežas ir rakstītās tiesību normas teksts, interpretācijas ceļā neveidojas jauns vai papildu normas teksts, un tādēļ tiesību normu interpretācija tiešā veidā nepapildina rakstīto tiesību masu, tomēr zināmos gadījumos tā *de facto* rada papildu noteikumus vai atklāj apstākļus, kas būs jāņem vērā citām tiesām vēlāk izskatot līdzīgas lietas (norādījumi, secinājumi par to, kā pareizi būtu interpretējama viena vai otra tiesību norma).

Apkopojot var secināt, ka tiesību normu interpretācijas rezultātā iegūtās atziņas rada tiesnešu tiesības, proti, tās ir daļa no tiesnešu tiesībām.

Nenoteiktu juridisku jēdzienu konkretizācijas jeb papildīšanas ar konkrētu saturu rezultātā rodas noteikumu kopums, kas sevī ietver visu to faktisko gadījumu tipus, uz kuriem attiecināms kāds nenoteikts juridisks jēdziens. Pārstrukturizējot tos var izveidot arī par abstraktiem noteikumiem jeb tēzēm attiecībā uz tiesību normas tiesisko sastāvu, kas kā tādas ietilpst tiesnešu tiesību saturā. Tātad pie tiesnešu tiesības radošajām metodēm pieskaitāma arī nenoteiktu juridisku jēdzienu papildīšana ar saturu.

Tāpat šīs nodaļas gaitā tika konstatēts, ka, lai gan vispārējiem tiesību principiem ir normatīvi vispāršaistošs raksturs, to faktisko spēku nodrošina tiesas kā šo tiesību normu būtiskākie

³²⁰ Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613-632

³²¹ Melņķisis E. *Tiesību normu iztulkošana*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999., 47.lpp.

imperatīvie piemērotāji. Līdz ar to vispārējo tiesību principu konkretizācijas un piemērošanas procesā tiesas izstrādātie jaunie juridiskie noteikumi un atziņas pieder pie tiesnešu tiesībām un veido būtisku to daļu.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, autore izdara secinājumu, ka tiesnešu tiesības ietver sevī tiesību normu interpretācijas, tiesību tālākveidošanas un nenoteiktu juridisku jēdienu aizpildīšanas ceļā (piepildot ar saturu nenoteiktus juridiskus jēdzienus) radītos jaunos tiesību noteikumus. Vispārējo tiesību principu kolīziju novēršanas rezultātā iegūtās atziņas neietilpst tiesnešu tiesībās. Vispārējo tiesību principu konkretizācijas rezultāts, savukārt, ietilpst tiesnešu tiesībās, turklāt vispārējo tiesību principu piemērošanas jomā tieši tiesnešu tiesību normām ir vislielākā loma un tiesai ir vislielākais ieguldījums. Minēto esošā tiesību materiāla apstrādes metožu ceļā tiesa atklāj jaunus tiesību noteikumus, kas ir vispārīgi, pastāvīgi un saistoši, un kas uzlabo kopējo rakstīto tiesību sistēmas kvalitāti.

Apkopojot minēto, secināms, ka **tiesnešu tiesības tiek radītas tiesas veiktās tiesību tālākveidošanas rezultātā (*extra legem intra ius*), vispārējo tiesību principu konkretizēšanas rezultātā, piepildot ar saturu nenoteiktus juridiskus jēdzienus un var tikt radītas tiesību normu interpretācijas rezultātā.**

Šo atrasto metožu loks būtu nošķirams no jebkura cita tiesību piemērotāja darbībām to pašu metožu ietvaros, jo pie tiesnešu tiesībām pieskaitāms vienīgi tiesas darba rezultāts, lai gan administratīvās iestādes, tiesību doktrīnas pārstāvji un praktizējoši juristi kā jebkurš tiesību piemērotājs noteiktos gadījumos var piemērot šīs juridiskās metodes un atvasināt jaunas abstraktas juridiskas atziņas. Tiesa kā judikatūras un tajā ietilpstošo tiesnešu tiesību veidotāja ir nostādīta īpašā stāvoklī attiecībā pret citiem tiesību piemērotājiem, un, līdzīgi kā abu pārējo valsts varas atzaru institūtiem, tai noteiktos gadījumos ir tiesības papildināt esošo rakstīto tiesību sistēmu ar jauniem tiesību noteikumiem.

3. TIESNEŠU TIESĪBU TRANSFORMĀCIJA LATVIJĀ

3.1. Vēsturiskā attīstība

Tiesnešu tiesību jēdziena attīstība Latvijā ir cieši saistīta ar no demokrātijas izrietošās varas dalīšanas izpratnes attīstību un dabisko tiesību idejas atzīšanu kopsakarā ar vispārējiem tiesību principiem, kas neapšaubāmi ieguvuši aktualitāti Latvijā pēdējo desmit gadu laikā.

Latvijas Republikas tiesiskās sistēmas veidošanās sākumposmā tiesu spriedumi neveidoja vispārējo tiesību normas. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts varēja kasācijas vai uzraudzības kārtībā atcelt zemākstāvošas tiesas spriedumu, kas bija pretrunā ar likumā noteikto kārtību, un zemākajām tiesu iestādēm bija jāpakļaujas Senāta spriedumam, kas ietvēra sevī likuma īstās nozīmes izskaidrojumu, bet Senāta spriedumi nenoteica vispārējo tiesību normas, dodot to piemērojumu konkrētiem gadījumiem. Senāta spriedumus šajā laikā varēja uzskatīt par tā saucamajiem „pārliecinošajiem precedentiem”, kam nebija obligāta rakstura. Paši tiesneši, līdzīgas lietas izskatot, varēja izšķirties par sekošanu vai nesekošanu Senāta spriedumiem, konkrētā gadījumā interpretējot likumu savādāk.³²²

Tajā pašā laikā jāatzīst, ka 20.-30.gadu Latvijas Senāta prakse liecina par attīstītu un lakonisku spriedumu izstrādi, kā arī sekošanu agrākos spriedumus ietvertām tēzēm. Teorētiski pieļāvumi un diskusija par tiesnešu tiesībām Latvijā radās jau 20.gadsimta 30.gados. Šajā laikā gan netika lietots pats termins „tiesnešu tiesības”, tomēr tika atzīta tiesu prakse kā tiesību avots un risināti jautājumi par šī avota saistošo spēku gan attiecībā pret zemākām tiesām tās pašas lietas ietvaros, gan attiecībā uz visām tiesām un citiem tiesību piemērotājiem ārpus attiecīgās lietas ietvariem.

Normatīvā regulējuma ziņā tiesnešu tiesības atbilstoši tā laika izpratnei netika atzītas par patstāvīgu tiesību avotu. Tas pamatojams ar *Vietējo Civillikumu kopojuma*³²³ normu, kas noteica, ka, *lai gan tiesu spriedumiem nav likuma spēka, tie var tikt izmantoti kā argumenti. Bet, tā kā tiesnešiem savos spriedumos vienos un tajos pašos apstākļos jābūt secīgiem, tad prāvniekiem nav liegts savu tiesību pastiprināšanai atsaukties uz agrāk taisītiem, savā starpā saskanīgiem un likumīgā spēkā nākušiem tiesu spriedumiem.*

³²² *Latvijas tiesību vēsture (1914-2000)*. Lēbers D.A.(red.) Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 176.lpp.

³²³ *Vietējo civillikumu kopojums*. (Vietējo likumu kopojuma 3.d.) Rīga: Valters un Rapa, 1928

Arī 1922.gadā pieņemtās *Latvijas Republikas Satversmes* 83. pants noteica, ka *tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti*, identiskā redakcijā šī *Satversmes* norma ir spēkā arī mūsdienās.

Kā norāda dr.iur. *Jānis Neimanis*, jau 1920.-1921.gadā „Tieslietu Ministrijas Vēstnesī” bija publicēti vairāki *Augusta Lēbera* (*Johan August Loeber*, 1865-1948) un *Paula Minca* (1868-1942) raksti attiecībā uz tiesu prakses izmantošanu par tiesību avotu un Senāta spriedumu saistošo spēku.³²⁴ *Pauls Mincs* šajā kontekstā norādījis: „sadalot dažādas varas funkcijas, tiesai nav piešķirta vispārēju normu noteikšana, kas ir vienīgi likumdevēja iestāžu uzdevums, bet tikai šo normu piemērošana atsevišķos gadījumos, kad saduras privatintereses vai arī ir pārkāptas publiskas intereses. Šis sakars [...] nosaka arī tiesas sprieduma spēka aploku. [...] Senāta izskaidrojumi ir augstākā mērā autoritatīva orgāna spriedumi un šajā nozīmē tie [...] darīs iespaidu uz to, kā tiesas attiecīgo jautājumu izprātīs, tie varēs viņas saistīt ar savas iekšējās patiesības un loģiskuma spēku, bet tiem nepiemīt tās kategoriskās saistošās varas, kas necieš pretrunas un prasa aklu pakļautību”³²⁵. Jāatzīst gan, ka aklu pakļautību neprasa arī tiesnešu tiesības, kādas tās pazīst un atzīst Rietumeiropas tiesību lokā mūsdienās.

No minētā secināms, ka autors vispārējā līmenī ir atzinis tiesu prakses nozīmi vēlākā līdzīgu lietu izskatīšanā un tiesnešu tiesības veikt radošu tiesību normu tālākattīstīšanu un rakstīto tiesību sistēmas papildināšanu, tajā pašā laikā šis tiesību avots ir pieskaitīts tiesību palīgavotiem un tam piešķirta argumentatīvas pārliecināšanas loma, bet ne normatīvi saistošs spēks. Analogisku secinājumu var izdarīt arī no citiem tā laika tiesību doktrīnā paustajiem viedokļiem. *Augusts Lēbers* uzsvēris, ka „tiesa [noteiktos gadījumos] nevar pat atturēties no tiesību atrašanas darbības. Bet ar šo tiesa izveido un rada tikai jaunas tiesiskas attiecības, subjektīvas tiesības. Turpretim tiesa nevar radīt, nodibināt objektīvas tiesības, normas, kuras būtu saistošas līdzīgos gadījumos priekš citām tiesām.”³²⁶

Netiešā formā ir atrodamas arī norādes uz zināmu tiesu radīto juridisko atziņu saistošā spēka līmeni un attiecīgi leģitimitāti veidojošajiem faktoriem. Proti, tika atzīts, ka tiesu prakse var tikt pielietota kā tiesību avots pēc tam, kad tā ir ieguvusi paražu tiesību statusu – tātad, ja agrākie tiesu nolēmumi ir saskanīgi un stājušies likumīgā spēkā.³²⁷ Lai gan no normatīvā regulējuma redzams, ka arī

³²⁴ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006., 42.-51.lpp.

³²⁵ Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. Rīga: A.Gulbja grāmatu spiestuve, 1920, nr.1, 7.lpp. Citēts pēc: Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006., 42.-51.lpp.

³²⁶ Lēbers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. II daļa. Rīga: [b.i.], 1922, 8.lpp. Citēts pēc: Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006., 42.-51.lpp.

³²⁷ Lēbers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. II daļa. Rīga: [b.i.], 1922, 8.lpp. Citēts pēc: Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006., 42.-51.lpp.

gadījumā, kad tiesas spriedumā izteikta atziņa varētu tikt atzīta par paražu tiesību normu, pusēm lietā ir tiesības uz to atsaukties vienīgi savas pozīcijas argumentēšanai un papildu pārliecinošā spēka iegūšanai. Ja šādas normas tiktu *expresis verbis* atzītas par paražu tiesībām, tiesību piemērotājiem būtu jābūt iespējai tās piemērot kā vispārējo tiesību normas.

Liela uzmanība gan no tiesību teorijas, gan likumdevēja puses šajā laikā tika piešķirta nepieciešamībai nodrošināt tiesu prakses vienotību (kas īpaši būtiski ir arī mūsdienās). Šajā aspektā tika pieņemts gan atbilstošs normatīvais regulējums³²⁸, gan arī veikti pasākumi tā īstenošanai. Pirmskara Latvijā vienveidīgas tiesu prakses nozīmīgumu skaidri apzināja un mērķtiecīgi īstenoja dzīvē. Tiesu sistēma tika mērķtiecīgi programmēta tā, lai tā funkcionētu profesionāli un lai tiesu prakse visā tās dažādībā virzītos uz vienveidību līdzīgu lietu spriešanā, ņemot vērā un atsaucoties uz iepriekšējiem spriedumiem.³²⁹

Tātad pirmskara Latvijā judikatūras saistošais spēks tika kritizēts un piesardzīga bija attieksme pret tiesas iespējām vispār nodarboties ar tiesību normu jaunradi, tomēr judikatūrai bija liela nozīme, un tās vienveidības nodrošināšanai tika veltīts daudz pūļu.

Pēc Satversmes darbības atjaunošanas Latvijā aizsākās pārejas posms no sociālistisko tiesību loka uz kontinentālās Eiropas tiesību loku.³³⁰ Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas tiesiskā sistēma un tās ietvaros arī tiesu sistēma tika transformēta, izslēdzot dažus no padomju tiesībām saglabājušos un demokrātiskai tiesiskai valstij neatbilstošus institūtus, kā arī pārņemot un veidojot jaunu pieeju gan tiesas tiesībām veikt tiesību radošu tālākattīstīšanu, gan tiesību avotu izpratnei. Īpaši tas attiecināms uz Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu saistošā spēka pastāvēšanu līdz 2002.gadam, un vēlāku tā „atcelšanu”, jo šis piemērs liecina par attieksmes maiņu pret to subjektu loku, kam ir tiesības pieņemt pēc būtības normatīvus tiesību aktus.

Augstākās tiesas plēnuma lēmumi kā likumu normatīvās iztulkošanas akti tika iedibināti PSRS pastāvēšanas gados un ir raksturīgi sociālistiskajai tiesību sistēmai. Plēnuma lēmumu esamību noteica politiskā koncepcija par varas vienotību un nedalāmību. Augstākā tiesa šajā laikā pildīja tiesu darbības valstisko vadību un komunistiskās partijas nosprausto tiesību politikas realizāciju,

³²⁸ Piemēram, *Kriminālprocesa likumos* bija noteikts, ka Kasācijas departamenta spriedumi un lēmumi, kuriem ir principiāla nozīme tiesu prakses apvienošanā, ne mazāk kā reizi gadā izsludināmi pielikumā pie Valdības Vēstneša vispārējai zināšanai.

³²⁹ Meļķis E. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 53.lpp.

³³⁰ Levits E. Pārdomas par Latvijas tiesību sistēmas transformācijas problēmām. Grām: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Meļķis E. (zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 5.lpp.

tajā skaitā, tiesu prakses „filtrēšanu” un „pareizo” virzību”.³³¹ Arī 1981.gada 12.jūnija likums *Par Latvijas PSR tiesu iekārtu* noteica, ka Augstākās tiesas plēnuma vadošie izskaidrojumi ir obligāti tiesām, izspriežot līdzīgas lietas, kā arī citām iestādēm un amatpersonām, kas piemēro likumu, uz kuru attiecas izskaidrojums. Tādējādi plēnuma lēmumi faktiski kalpoja kā instrukcijas tiesnešiem, izskatot lietas.³³² Lai gan 1992.gadā, pieņemot likumu *Par tiesu varu*³³³, deputāti diskusijās neakceptēja priekšlikumu Augstākās tiesas plēnumam dot arī likumu tulkošanas tiesības,³³⁴ tajā tomēr tika saglabātas Augstākās tiesas plēnuma tiesības izdot tiesām saistošus likumu izskaidrojumus.

Vadoties no tā, kā tiesu sistēmas iekšienē tika interpretēta likuma *Par tiesu varu* 49. panta otrā daļa, kas noteica Augstākās tiesas Plēnuma izskaidrojumu par likumu piemērošanu saistošo spēku attiecībā uz tiesām,³³⁵ kā arī ņemot vērā Plēnuma lēmumu saturu – tie ietvēra ne tikai „izskaidrojumus par likuma piemērošanu”, bet arī rakstīto likumu tekstu papildinājumus - bija pamats secinājumam, ka Plēnuma lēmumiem ir normatīvā tiesību akta statuss. Tādējādi plēnuma lēmumi praksē tika pielietoti ne vien kā tiesību palīgavoti, bet bieži vien, līdzīgi vispārsaistošiem normatīvajiem aktiem, bija ieguvuši patstāvīga tiesību avota raksturu. Atšķirībā no tiesiskā demokrātijā pieņemamas situācijas, kad normā lietoto vārdu „saistošs” interpretētu tiesnešu tiesību jēdziena kontekstā, tas tika interpretēts normatīvo tiesību aktu kontekstā, kas noveda pie situācijas, kad zemākas instances tiesām nebija iespējams modificēt Plēnuma lēmumā ietvertās normas, pat to pietiekami pamatojot.

³³¹ Melķis E. Par tiesu prakses vienotību. *Tiesu prakses veidošana. Latvijas Universitātes zinātniskie raksti*. Rīga, Latvijas Universitāte, 2001, 8.lpp.

³³² Par likuma “Par tiesu varu” 49. panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83. pantam: Satversmes tiesas 2003.gada 4.februāra spriedums lietā nr. 2002-06-01, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-06-01.rtf>

³³³ Par tiesu varu: LR likums, *Ziņotājs*, 1993. 14.janvāris, nr.1

³³⁴ *Latvijas Republikas Augstākās padomes stenogrammas (1990-1993)*. V sesija, 30.sēdes 1992.gada 1.decembra stenogramma. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2005

³³⁵ *Plēnuma lēmumu saistošo izskaidrojumu obligāto raksturu apstiprina Latvijas tiesu prakse. Tiesas, taisot spriedumus, plēnuma lēmumu priekšrakstus nereti piemēro kā vispārsaistošas tiesību normas (sk. Latvijas Republikas apelācijas instances nolēmumu apkopojumu civillietās. 1999.-2000.gads. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001, 31., 51.-52., 102., 286., 291., 306.-308.lpp.). Reizēm augstākas instances tiesa groza vai atceļ zemākas instances tiesas nolēmumus, ja tie nav bijuši atbilstoši plēnuma lēmumu skaidrojumiem. Piemēram, Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments atcēla Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedumus, jo uzskatīja, ka „apelācijas instances tiesa nepareizi tulkojusi Latvijas Republikas Augstākās tiesas 1994.gada 19.decembra plēnuma lēmuma nr.7 „Par likuma piemērošanu lietās par svešas mantas apdraudējumiem, izdarot zādzību vai laupīšanu” 11.punkta izskaidrojumu” (sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumus. 1998. Rīga, Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1999, 157.-161.lpp.). Arī citas valsts iestādes savus nolēmumus saskaņo ar plēnuma lēmumos noteikto. Piemēram, Satversmes tiesai iesniegtā pieteikuma nr.204 (2002.gadā) materiāli liecina, ka Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras un Tieslietu ministrijas amatpersonas, atbildot uz personas iesniegumiem, ir ņēmušas vērā Krimināllikuma 56.panta skaidrojumu, kas sniegts 1999.gada 23.jūlija plēnuma lēmumā nr.7 „Par likuma atsevišķu normu piemērošanu krimināllietās sakarā ar Krimināllikuma spēkā stāšanos”. Par likuma “Par tiesu varu” 49. panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83. pantam: Satversmes tiesas 2003.gada 4.februāra spriedums lietā nr. 2002-06-01, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-06-01.rtf>, secinājumu daļas 2.2.punkts.*

Šāds noteikums bija spēkā līdz 2003.gada 3.decembrim, kad stājās spēkā *Grozījumi likumā "Par tiesu varu"*³³⁶, kas paredzēja, ka šī panta otrā daļa tiek izteikta jaunā redakcijā: *Plēnums apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus*.

Analizējot tiesu spriešanas prakses evolūciju Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas, konstatējams, ka tā pakāpeniski arvien vairāk un vairāk ietver atsauces uz iepriekšēju tās pašas vai augstākas tiesas judikatūru. Pie tam, šo atsauču skaits pieaug un atsauču statuss mainās no tāda, kas palielina jau citādi pamatota argumenta spēku vai dots piemēra pēc, līdz tādām, kam ir patstāvīgas tiesību normas īpašības. Domājams, mūsdienās vairs nebūtu iespējams tāds tiesas nolēmums, kā, piemēram, Augstākās tiesas senāta spriedums lietā nr. SKC-51, kurā tika pausts apgalvojums, ka prasītājs nevar atsaukties uz spriedumu, kas taisīts lietā starp citām pusēm, jo tā nav tiesību norma un tiesas precedents nav piemērojams.³³⁷ Jāpiekrīt, ka šobrīd Senāta nolēmumos tiek iezīmēti paņēmieni darbam ar cita veida tiesību avotiem, kas radušies jaunas tendences rezultātā, proti, Latvijā aizvien lielāka loma ir kvalitatīviem tiesu nolēmumiem, kādēļ „uz tiesību skatuves likums vairs nav galvenais aktieris, bet tikai nemanāms suflieris”³³⁸.

20.gadsimta nogalē juridiskajā literatūrā un tiesību teorijas diskusijās sāka lietot terminu judikatūra, bet vēlāk – arī tiesnešu tiesības. Tajā pašā laikā šiem jēdzieniem nebija dziļāka izvērsuma, un jautājums par tiesnešu tiesību vietu Latvijas tiesību avotu sistēmā vēl palika neatbildēts.³³⁹

Par tiesību sistēmas evolūciju, kas ietver arī tiesiskās kultūras un tiesību normu piemērošanas metodoloģijas attīstību, liecina arī tiesu sistēmas pārorientācija. „Pēc 1995.gada 3.oktobra, kad Augstākās tiesas tiesneši savā kopsapulcē apstiprināja Senāta krimināllietu un civillietu departamentu bija beidzies tiesu reformas sagatavošanas posms. [...] Nākamais posms saistīts ar Augstākās tiesas tiesu prakses veidošanu. [...] 1998.gada 17.jūnijā Saeima pieņēma jauno Krimināllikumu, procesuālajā likumdošanā iestrādāja normas, kas tiesas procesā ieviesa sacīkstes principu un tiesāšanas funkcijas atdalīja no apsūdzības. Pieauga cilvēktiesību loma, un to iedzīvināšanas procesā tiesnešiem bija jāpārvar domāšanas stagnācija un jāmaina uzskati.”³⁴⁰

Šobrīd, „[A]ugstākajā tiesā jau ir izveidota Judikatūras nodaļa un sākts darbs pie tās saturiskā papildījuma. Šajā jomā mums pagaidām nav pieredzes, tomēr ceram jau tuvākajā laikā izveidot

³³⁶ Grozījumi likumā „Par tiesu varu”: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 19.novembris, nr.168 (2743)

³³⁷ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-51/1997, nepublicēts.

³³⁸ Pastars E. Kad pastāv strīds par tiesas lēmuma nepārsūdzamību. *Jurista Vārds*, 2005. 20. septembris, nr.35 (390)

³³⁹ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006., 42.-51.lpp.

³⁴⁰ Guļāns A. Augstākās tiesas attīstība: evolūcija, revolūcija vai normatīvā nolemība. *Jurista Vārds*, 2005. 18.oktobris, nr. 39 (394)

pamatbāzi Augstākās tiesas nolēmumiem ar judikatūras nozīmi. Sākot ar 1996. gadu, Augstākā tiesa organizē Senāta nolēmumu publicēšanu, izdod tos atsevišķu grāmatu formā, un tās ir pieejamas visiem interesentiem.”³⁴¹

2000.gadā profesors *Edgars Melķisis* rakstīja: „[...] Līdzīga veida lēmumus konkrētās lietās izstrādā augstākās tiesu instances un konstitucionālās tiesas. Ņemot vērā šo instanču vietu un lomu tiesu hierarhijā, visām zemākstāvošajām tiesu instancēm ir jāseko augstākstāvošo tiesu instanču izstrādātajai praksei konkrētu kategoriju lietu iztiesāšanā ar iespēju atcelt lēmumus, kas neatbilst šai tiesu praksei. Tādējādi rodas savdabīgas tiesu normas – tiesu prakses noteikumi, kas jāievēro visiem tiesības piemērojošajiem juristiem. Šie tiesību noteikumi tiek publicēti tiesu prakses krājumos un kļūst par tiesību sistēmas daļu.”³⁴² Šajās atziņās atspoguļojas ne tikai tiesnešu tiesību normu pastāvēšanas atzīšana un pieņemšana, bet arī norādes par šī tiesību normu veida kā tiesību sistēmas daļas obligātumu. Lai gan šādas progresīvas tēzes tiesību doktrīnā izskanēja jau 2000.gadā, vēl šobrīd plašāka diskusija par tiesu radīto atziņu juridisko nozīmi un lomu tiesību normu piemērošanā nav izvērtusies.

No prakses aspektiem nereti aktualizējas diskusija par tiesu tiesībradošās darbības robežām, taču nav novērota plaša kritika šai darbībai pēc būtības. Lai gan tiesu aktīva darbība rakstīto tiesību papildināšanas un uzlabošanas sfērā ir atzīta, atbalstīta un analizēta, tomēr tā ir prakse, kas sākotnēji nebalstās uz teorijas atziņām nacionālā līmenī. Tiesu tiesībradošo darbību kopš demokrātiskas tiesiskas valsts atzīšanas ir noteikusi praktiskā nepieciešamība, savukārt teorētiskā bāze un metodoloģija ir attīstījusies un sākta piemērot praksē vēlāk. Ar minēto apstākli iespējams izskaidrot arī judikatūras izpētē noskaidroto (skat. nākošās šīs nodaļas apakšnodaļas), ka tikai nesenākajos tiesu nolēmumos augstāko instanču tiesas apzina savas lēmuma pieņemšanā piemērotās juridiskās metodes un tās skaidri nosauc arī pašos nolēmumu tekstos. Desmit vai piecpadsmit gadus atpakaļ interpretācijas metodes un tiesību tālākveidošana analogijas vai teleoloģiskās redukcijas ceļā bija vienīgi juridiskajā literatūrā reti sastopami jēdzieni, kuru saturs strauji mainījās tiesību sistēmas transformācijas rezultātā. Šobrīd šie jēdzieni un juridiskās metodes kopumā ir ne vien ieguvušas doktrinālu pamatu, bet aktīvi tiek izmantotas arī tiesu nolēmumu izstrādē un pamatošanā.

³⁴¹ Guļāns A. Augstākās tiesas attīstība: evolūcija, revolūcija vai normatīvā nolemtība. *Jurista Vārds*, 2005. 18.oktobris, nr. 39 (394)

³⁴² Melķisis E. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 10.-11.lpp.

Saistībā ar tiesnešu tiesību jēdziena izpratni un atzīšanu nozīmīgs Latvijas kontekstā ir Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2002-06-01³⁴³, kuras ietvaros Satversmes tiesa izvērtēja likuma *Par tiesu varu* 49.panta otrās daļas, kas noteica Augstākās tiesas Plēnuma izskaidrojumu par likumu piemērošanu saistošo spēku attiecībā uz tiesām, atbilstību *Satversmes* 1.un 83.pantam. Šajā spriedumā tiesa secināja: *nav pieļaujams, ka Augstākās tiesas plēnums kļūst līdzīgs likumdevējam un iepriekš nosaka vispārsaistošus (obligātus) priekšrakstus, no kuriem tiesnesis, izskatot konkrētu lietu, nav tiesīgs atkāpties. [...] Ievērojot tiesas spriešanas uzdevumu – atrast patiesu un taisnīgu lietas risinājumu –, tiesnesis izskatāmās lietas ietvaros novērtē konkrētos apstākļus. Tulkojot un piemērojot likumu, viņš drīkst vadīties tikai no tiesneša pārliecības, ko veido tiesneša profesionālās zināšanas un prasme, tiesību un sabiedrisko procesu izpratne, kultūra, redzesloks, pilsoniskā stāja un citi faktori [...]. Ja minētā uzdevuma sasniegšanai nepieciešams atkāpties no agrāk sniegtajām tiesu prakses atziņām, tad tiesnesis ir tiesīgs to darīt, taču pienācīgi argumentējot savu viedokli. Savukārt likumos noteiktā tiesas nolēmumu pārsūdzēšanas iespēja paredz tiesneša pienākumu ievērot likumu, to pareizi tulkot un piemērot praksē, nevis interpretēt patvaļīgi pēc savas brīvas gribas un izpratnes. [...] Tiesu nolēmumi, kas pieņemti, ievērojot tikai plēnuma lēmumos dotos tiesību normu izskaidrojumus, var izrādīties netaisnīgi, it īpaši tad, ja netiek ņemti vērā daudzveidīgie un pastāvīgi mainīgie dzīves apstākļi, kā arī tad, ja tiesnesim netiek ļauts atkāpties no plēnuma lēmumos noteiktā.*

Kā redzams, Satversmes tiesa, no vienas puses, uzskatīja par nepieņemtu un tiesneša neatkarības principam neatbilstošu Plēnuma lēmumu saistošo spēku, tajā pašā laikā no otras puses uzsverot, ka iemesls šim secinājumam ir tas, ka tiesai nav bijis iespējas atkāpties no Plēnuma lēmumos noteiktā, bet tas, savukārt, var novest un bija novedis pie netaisnīgu nolēmumu pieņemšanas. Tā kā tiesnešu tiesību gadījumā tiesai ir iespēja atkāpties no tiesnešu tiesību normām vai tās modificēt, to pamatojot, tad uz tiesnešu tiesībām aplūkotsais Satversmes tiesas secinājums nebūtu attiecināms. Faktiski citētie secinājumi precīzi atspoguļo atšķirību starp pieļaujamu un nepieļaujamu tiesas darbības rezultātu statusu, kā arī apraksta faktiskās atšķirības *stare decisis* sistēmā un tiesnešu tiesību jēdzienā.

Kopš attiecīgu grozījumu spēkā stāšanās procesuālajos likumos (2004.gads)³⁴⁴, judikatūras izmantošanai un izmantošanas terorijai tiesu nolēmumos ir bijis normatīvs pamats un stimuls attīstībai.

³⁴³ Par likuma "Par tiesu varu" 49. panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83. pantam: Satversmes tiesas 2003. gada 4. februāra spriedums lietā nr. 2002-06-01, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-06-01.rtf>

³⁴⁴ *Civilprocesa likuma* 5.panta sestā daļa noteic, ka *piemērojot tiesību normas, tiesa ņem vērā judikatūru; Administratīvā procesa likuma* 4.panta otrā daļa noteic, ka *administratīvajā procesā piemēro arī* [šeit] *neminētus*

Par tiesnešu tiesību jēdzienu Latvijas tiesībzinātnieku publikācijās vērojama niansēta viedokļu atšķirība, un, ciktāl šāds jēdziens vispār tiek atzīts, nav konstatējama vienota un skaidra tā izpratne.

Tā, piemēram, juridiskajās publikācijās atrodams viedoklis, ka tiesnešu tiesības ir noteikumi, ko rada (atvasina) tiesneši, lai aizpildītu robežu, kad šāda rīcība ir tiesiski pieļaujama, jo netiek konstatēts likumdevēja apzināts lēmums, kas neļauj ķerties pie robeža aizpildīšanas, un robeža aizpildīšana ir nepieciešama, lai attiecīgo faktisko situāciju neatstātu bez korekta juridiska novērtējuma, kāds no tiesas tiek prasīts un sagaidīts.³⁴⁵ Lai gan šāda izpratne nav pretēja noskaidrotajam tiesnešu tiesību jēdziena saturam, tomēr tā ir pārāk šaura un neaptver citas iespējamās juridiskās metodes, kuru rezultātā var tikt izstrādātas tiesnešu tiesību normas, bet tikai tiesību tālākveidošanas metodi.

Autore līdz šim nav identificējusi Latvijas tiesas nolēmumu piemērus, kur tiesa tiešā veidā analizētu vai sniegtu savu vērtējumu par tiesnešu tiesībām, vai kaut minētu tiesnešu tiesību terminu kā tādu. Taču, iespējams, tas arī nav tiesas uzdevums un nepieciešamība. Būtiski, ka tiesu nolēmumos ir ievērojami mainījusies izpratne par judikatūras atziņu piemērošanas iespējamību un piemērošanas metodoloģiju. Tā, piemēram, AT Senāts 2007.gada 28.februāra spriedumā lietā SKC-89 ir uzsvēris, ka *nav pieļaujama atsauce uz konkrētu lietu kā tiesu praksi, neatklājot iepriekšējās tiesas spriedumā izvirzītos argumentus un nenorādot, kā konkrētā lieta sasaucas ar iepriekšējā lietā esošajiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, kas ļauj tiesai izdarīt secinājumu par atbilstošu strīda risinājumu izskatāmajā lietā.*³⁴⁶ Tātad tiesa ne tikai ņem vērā judikatūras atziņas, bet arī pievērš uzmanību šo atziņu piemērotības un atbilstības izvērtēšanas tehnikai un atsaukšanās kvalitātei vēlākās lietās.

Tiesnešu tiesību jēdziena attīstības izpēte Latvijā būtu nepilnīga bez plašākas šo tiesību radošo tiesas nolēmumu piemēru analīzes. Turpmāk šajā nodaļā tiks aplūkoti autores ieskatā nozīmīgi vai kopējo tendenci raksturojoši Latvijas tiesu nolēmumi, kas atspoguļo vispārēju pozitīvu tendenci tiesnešu tiesību normu izstrādē, akcentē dažkārt sastopamās kļūdas, kā arī tiesu praksi agrāko tiesnešu tiesību normu grozīšanā vai atcelšanā.

vispārējos tiesību principus, kuri atklāti, atvasināti vai attīstīti iestāžu praksē vai tiesu judikatūrā, kā arī tiesību zinātnē; savukārt šī paša likuma 338¹.panta otrā un trešā daļa pat paredz Senatoru kolēģijai tiesības atteikties ierosināt kasācijas tiesvedību, ja jautājumā par kasācijas sūdzībā norādīto konkrēto materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem attiecībā uz šo tiesību normu piemērošanu un interpretāciju Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumos citās līdzīgās lietās ir izveidojusies judikatūra (autores izcēlums) un apelācijas instances tiesas spriedums atbilst tai, kā arī, ja nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā (autores izcēlums).

³⁴⁵ Škutāns D. Tiesības uz efektīvu tiesas aizsardzību. *Jurista Vārds*, 2005. 23. augusts, nr. 31

³⁴⁶ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-89/2007, *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2008, 460.lpp.

3.2. Piemēri par tiesnešu tiesību normu izstrādi un pareizu tālāku piemērošanu

Kā viens no nozīmīgākajiem nesenā laika piemēriem Augstākās tiesas Senāta radītam tiesnešu tiesību noteikumam ir minams spriedums tā sauktajā Saeimas vēlēšanu lietā³⁴⁷. Šajā lietā tiesai ne tikai bija jāatrisina tiesību strīds pēc būtības – pieteicēji pārsūdzēja parlamenta vēlēšanu rezultātus un to mērķis bija panākt vēlēšanu rezultātu atcelšanu – bet vispirms jāatbild uz jautājumu par tiesas kompetenci skatīt pēc būtības lietu par vēlēšanu norises tiesiskumu, nevis tikai Centrālās vēlēšanu komisijas lēmuma, ar ko tā apstiprinājusi vēlēšanu rezultātus, tiesiskumu, kas būtu ar vēlēšanu rezultātu skaitīšanu saistīts procesuāls akts. Atzīstot šī tiesas sprieduma būtisko lomu Latvijas administratīvo un konstitucionālo tiesību attīstībā,³⁴⁸ no juridiskās metodes viedokļa tomēr tieši tiesas kompetences jautājums šajā lietā ir būtiskākais.

Saskaņā ar *Saeimas vēlēšanu likuma*³⁴⁹ 51.panta pirmo daļu *kandidātu sarakstu iesniedzējiem ir tiesības Centrālās vēlēšanu komisijas lēmumu par vēlēšanu rezultātu apstiprināšanu triju darbdienu laikā pēc tā pieņemšanas pārsūdzēt tiesā*. Tiesa secināja, ka *Saeimas vēlēšanu likuma* 51.panta pirmā daļa *expressis verbis* noteic, ka tiesā ir pārsūdzams Centrālās vēlēšanu komisijas lēmums par vēlēšanu rezultātu apstiprināšanu. Taču ne konkrētā tiesību norma, ne arī citas *Saeimas vēlēšanu likumā* ietvertās tiesību normas nenoteic tiesas kompetenci, izskatot pieteikumus, kas iesniegti *Saeimas vēlēšanu likuma* 51.panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā. Tādējādi tiesa konstatēja, ka *Saeimas vēlēšanu likuma* 51.panta pirmā daļa satur nepilnīgu regulējumu, proti, tiesa identificēja likuma robu, jo rakstītajās tiesību normās tiešā veidā nav atrodama atbilde uz jautājumu par to, vai tiesa ir tiesīga pārbaudīt vienīgi Centrālās vēlēšanu komisijas lēmuma tiesiskumu, vai tai ir plašāka kompetence – pārbaudīt priekšvēlēšanu norisi un demokrātisku vēlēšanu priekšnoteikumu pienācīgu īstenošanu.

Tiesas spriedumā nav atspoguļots konstatētā likuma roba aizpildīšanas process tiesību tālākveidošanas ceļā, tā vietā tiesa interpretēja *Saeimas vēlēšanu likuma* 51.panta pirmajā daļā

³⁴⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 3.novembra spriedums lietā nr. SA-5/2006. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ad031106.doc>; *Jurista Vārds*, 2006. 19.decembris, nr. 50

³⁴⁸ It īpaši jautājumā par *Satversmes* normu interpretāciju modernas demokrātijas kontekstā ([..]*Latvija par savu politisko modeli ir izvēlējusies modernu, tiesisku demokrātisku iekārtu un atzīst par saviem demokrātiskas un tiesiskas valsts virsprincipus* [..]), savstarpējā kopsakarā un atbilstoši mūsdienu izpratnei par vispārējo tiesību principu saturu. Plašāk skat. Levīts E. Nozīmīgs spriedums par vēlēšanām. *Jurista Vārds*, 2006. 19.decembris, nr. 50

³⁴⁹ Saeimas vēlēšanu likums: LR likumi, *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 6.jūnijs, nr. 86 (369)

ietverto noteikumu izmantojot sistēmisko interpretācijas metodi, respektīvi, interpretēja to kontekstā ar modernas demokrātijas un varas dalīšanas principiem. Tiesa nonāca pie secinājuma, ka *Saeimas vēlēšanu likuma* 51.panta pirmā daļa ir interpretējama paplašināti, lai nodrošinātu mūsdienu demokrātiskai valstij un *Administratīvā procesa likumā* nostiprinātajiem principiem atbilstošu un pienācīgu vēlēšanu norises tiesiskuma pārbaudi. *Demokrātiskā valsts iekārtā ieinteresētajām personām ir jābūt nodrošinātām iespējām vērsties tiesā, lai tiesiskā procedūrā pārbaudītu vēlēšanu norises tiesiskumu. Vēlēšanu norises tiesiskuma pārbaude tiesas ceļā ir demokrātiskas valsts iekārtas nepieciešamība. Lai gan Centrālā vēlēšanu komisija, pieņemot lēmumu par 9.Saeimas vēlēšanu rezultātu apstiprināšanu, nevērtēja vēlēšanu norises tiesiskumu, Saeimas vēlēšanu likuma 51.panta pirmajā daļā noteiktā procedūra – Centrālās vēlēšanu komisijas lēmuma par vēlēšanu rezultātu apstiprināšanu pārbaude tiesā - ir vienīgā, kuras ietvaros tiesai ir iespējams pārbaudīt arī vēlēšanu norises tiesiskumu. Atbilstoši demokrātiskas valsts standartiem institūcijai, kas izskata sūdzības par vēlēšanām, jābūt tiesīgai, citastarp, pārbaudīt arī vēlēšanu norises tiesiskumu. [..] Līdz ar to tiesas kompetencē ir ne tikai pārbaudīt Centrālās vēlēšanu komisijas lēmuma pareizību no formālā viedokļa (kļūdas balsu skaitīšanā, lēmuma sagatavošanā u.tml.), bet arī pārbaudīt vēlēšanu norises tiesiskumu, proti, tās atbilstību Satversmes 6.pantā un starptautisko tiesību dokumentos ietvertajiem vēlēšanu principiem.*

Tātad šajā lietā tiesa veica trīs secīgas darbības: identificē atklātu likuma robu, veica tiesību normas paplašinātu interpretāciju un tiesību analogijas ceļā izstrādāja tiesību normas tekstu papildinošu noteikumu, būtībā pievienojot tai tekstu „tiesai ir tiesības pārbaudīt pārsūdzētā lēmuma tiesiskumu, kā arī visu priekšvēlēšanu norises un vēlēšanu tiesiskumu.” Nepārprotami, šīs secīgās darbības neatbilst vienas juridiskās metodes izmantošanas dažādiem posmiem, jo likuma roba konstatēšana un tiesību normu papildinoša noteikuma izstrāde ir tiesību tālākveidošanas sastāvdaļas, savukārt tiesību normas paplašināta interpretācija kopsakarā ar vispārējiem tiesību principiem ir sistēmiskā interpretācija, kas nepārkāpj tiesību normas teksta robežas. Lai gan sprieduma tiesiskumu un praktiskā rezultāta pareizību tas neietekmē, tomēr tēmas ietvaros ir būtiski precīzi metodoloģiski kvalificēt darbības, kas tiesai bija jāveic un juridiskā metode, kas jāpiemēro jautājuma atrisināšanai.

Ja tiesa konstatē likuma robu, turklāt tas ir atklāts likuma robs, jo iztrūkst tiesiskais regulējums jomā, kura prasa tiesisko regulējumu un kurai saskaņā ar tiesību sistēmā atrastiem argumentiem būtu jābūt regulētai, tiesai ir jāveic tiesību tālākveidošana, piemērojot juridiskās analogijas metodi. Ar vispārējo tiesību principu, konkrēti *Satversmes* 1.pantā ietvertā demokrātijas principa, konkretizāciju tiesa būtībā apstiprina likuma roba esamību, proti, pārliecinās, ka neregulētais jautājums demokrātiskā valstī tiešām prasa tiesisko regulējumu, jo valstij ir jānodrošina tāda

mehānisma eksistence, ar kuru varētu pārbaudīt vēlēšanu tiesiskumu. Tādējādi spriedumā iztrūkst likuma roba aizpildīšanas posms, jo analogijas slēdziens netiek konstruēts. Līdz ar to arī atbilde uz jautājumu par to, kāpēc tieši Centrālās vēlēšanas komisijas lēmuma pārsūdzēšana Augstākās tiesas Senātā ir vispiemērotākais mehānisms vēlēšanu tiesiskuma pārbaudei kopumā, no tiesas apsvērumiem nepārprotami neizriet. Tiek izmantots arguments, kas izriet no Administratīvā procesa likuma mērķiem, un pēdējo grozījumu attiecīgajā likuma pantā anotācijas, tomēr nav atrasta tiesību norma vai no vairākām tiesību normām atvasināts princips, kam būtu tādas tiesiskās sekas, ko pēc analogijas varētu attiecināt arī uz šī gadījuma atrisināšanu (tiesa veic analogiju, piemērojamo normu atvasinot no vispārējiem tiesību principiem). Par šādu normu tiesa varēja izmantot, piemēram, *Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma*³⁵⁰ 46.pantā (redakcijā, kāda bija spēkā līdz 2007.gada 24.maijam³⁵¹) ietvertu principu.

Tātad, skrupulozi izvērtējot minēto lietu no juridisko metožu piemērošanas viedokļa, zināmi trūkumi tajā ir konstatējami, tomēr robežas novilkšana starp paplašināto interpretāciju un analogiju ir grūti faktiski īstenojama un kopumā atbilstošais un veiksmīgais tiesas atrastais risinājums šos trūkumus aizēno.

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments, kas atzīstams par progresīvāko tiesu institūciju tiesnešu tiesību izstrādes un arī juridisko metožu piemērošanas jomā, ar saviem nesenākajiem spriedumiem un lēmumiem ir uzsācis praksi ne vien nolēmuma sākumā atsevišķi norādīt sprieduma tēzes, kas palīdz tiesību piemērotājam vēlāk apstrādāt tajās ietvertās tiesnešu tiesību normas, bet arī skaidri un *expresis verbis* nosaukt izmantotās juridiskās metodes. Tā, piemēram, lēmumā lietā par Augstākās tiesas Senāta lēmuma atcelšanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem³⁵² tiesa norādīja: *Augstākās tiesas Senāts, izskatot kasācijas sūdzību, neizspriež lietu pēc būtības, tāpēc pieteikumu par Senāta kā kasācijas instances tiesas sprieduma atcelšanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem nevar iesniegt. Savukārt, izskatot blakus sūdzību, Senāts attiecīgo procesuālo jautājumu izlemj pēc būtības, līdz ar to atzīstams, ka jābūt iespējai atcelt Senāta*

³⁵⁰ Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 25.janvāris, nr. 10 (141)

³⁵¹ *Kandidātu sarakstu iesniedzējiem, kā arī pieteiktajiem kandidātiem ir tiesības vēlēšanu komisijas lēmumu septiņu dienu laikā pēc tā pieņemšanas pārsūdzēt tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Tiesai sūdzība jāizskata trīs dienu laikā pēc tās iesniegšanas.*

Ja tiesa, izskatījusi sūdzību, konstatē, ka vēlēšanās ir pieļauti tādi likuma pārkāpumi, kas ietekmējuši attiecīgās domes (padomes) deputātu vietu sadalījumu starp politiskajām organizācijām (partijām), politisko organizāciju (partiju) apvienībām un vēlēšanu apvienībām, tā ar savu lēmumu atceļ attiecīgās pilsētas, novada vai pagasta vēlēšanu komisijas lēmumu par domes (padomes) vēlēšanu rezultātu apstiprināšanu. Šajā gadījumā Centrālā vēlēšanu komisija likumā noteiktajā kārtībā izsludina attiecīgās domes (padomes) atkārtotas vēlēšanas

³⁵² Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 11.aprīļa lēmums lietā nr. SKA-256/2008, http://www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2008/ska-256-08_senata_lem_atc_jauatkl_apst.doc.

lēmumu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem. Ņemot vērā, ka likums tiešā tekstā šādu iespēju neparedz, atzīstams, ka likumdevējs neapzināti ir atstājis noregulētu jautājumu par to, kam ir piekritīga Senāta lēmuma atcelšana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem. Tādējādi pastāv atklāts likuma robs, kas aizpildāms analogijas ceļā (autore izcēlums). Pēc vispārējā principa pieteikumu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem izskata tiesa, kura ir vienu līmeni augstāka par tiesu, kura taisījusi apstrīdēto nolēmumu. Tomēr, tā kā nepastāv par Senātu augstāka līmeņa tiesa, vienīgais iespējama piekritības jautājuma risinājums ir, ka Senāta lēmums sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem ir atceļams ar paša Senāta lēmumu.

Šajā lietā tiesa lēmuma tekstā ir atspoguļojusi gan likuma roba konstatācijas procesu, gan tā aizpildīšanu tiesību tālākveidošanas ceļā, tādējādi nonākot pie precīzi izstrādātas tiesnešu tiesību normas, kas ir pilnvērtīgi un skaidri pamatota. Šādai tiesnešu tiesību normai ir augstāka juridiskā kvalitāte, jo vēlākiem tiesību piemērotājiem un zemāka līmeņa tiesām tā ir labāk saprotama, nodrošinot tās vienveidīgu un precīzu piemērošanu.

3.3. Piemēri, kas ilustrē tiesnešu tiesību pārbaudi un grozīšanu

Izvērtējot nesenākos Latvijas tiesu nolēmumus, jāsecina, ka tiesas ne vien izstrādā un atzīst tiesnešu tiesību noteikumus, kas tiek pietiekoši plaši piemēroti vēlākās lietās, bet tās neizvairās arī no agrāku tiesnešu tiesību normu modificēšanas, grozīšanas vai pat – atzīšanas par spēkā neesošām. Proti, tiesa noteiktos gadījumos atkāpjas no agrākas savas prakses, lai gan ne vienmēr pamatoti.

Tā, piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta izskatītajā Valsts ieņēmumu dienesta un nodokļu maksātāja strīda lietā³⁵³ kasators (Valsts ieņēmumu dienests) sava viedokļa pamatošanai atsaucās uz Senāta 2006.gada 3.oktobra spriedumu lietā nr.SKA-369³⁵⁴, kur tiesa bija atzinusi, ka preču pavadzīmes-rēķini, kas izrakstīti pirms to saņemšanas Valsts ieņēmumu dienestā (proti, datēti ar agrāku datumu), nevar tikt izmantoti par nodokļa rēķiniem. Savukārt nodokļa rēķina neesamība ir patstāvīgs pamats priekšnodokļa atskaitīšanas tiesību ierobežošanai. Senāts minētajā lietā bija atzinis, ka agrāka datuma norādīšana preču pavadzīmēs, nekā tās ir izdotas, nav uzskatāma tikai par formālu pārkāpumu, bet gan par tādu apstākli, kas liedz šīs pavadzīmes izmantot par nodokļu rēķiniem.

³⁵³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 8.februāra spriedums lietā nr. SKA-11, npublicēts.

³⁵⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 3.oktobra spriedums lietā nr.SKA-369, npublicēts.

Tomēr, izskatot aplūkojamo lietu, tiesa vērsa kasatora uzmanību uz to, ka citās lietās tiesa jau bija analizējusi šo tiesnešu tiesību noteikumu un atzinusi to par grozāmu. Senāts ar 2006.gada 26.septembra spriedumu lietā nr.SKA-323/2006³⁵⁵ un 2008.gada 14.janvāra spriedumu lietā nr.SKA-9/2008³⁵⁶, izskatot lietu kopsēdē un vērtējot, vai preču pavadzīmju-rēķinu izrakstīšana ar nepareizu datumu ir pamats ierobežot tiesības atskaitīt priekšnodokli, secināja, ka *apstākļi, ka preču pavadzīmes-rēķina noformējumā ir kādas nepilnības, pats par sevi nav iemesls, lai personai liegtu tiesības atskaitīt priekšnodokli. Nodokļu rēķinam ir jāatbilst faktiski notikušam darījumam, pretējs secinājums būtu pretrunā ar nodokļu tiesiskā regulējuma jēgu. Tomēr no tā nevar izdarīt secinājumu, ka ikviena objektīvi pastāvoša nepareizība nodokļu tiesiskā regulējuma piemērošanā nozīmē, ka darījums faktiski nav noticis un ka tādēļ nodokļu maksātājam nav tiesību veikt priekšnodokļa atskaitījumus. Pieļaujot neprecizitātes nodokļu attaisnojuma dokumentā, jābūt pārlicēbai, ka tajā atspoguļotais darījums ar attiecīgo darījuma partneri tiešām ir noticis. Tādējādi kasators būtībā atsaucās uz spēkā neesošu tiesnešu tiesību normu, ko tiesa arī atzina un tādēļ to nepiemēroja lietas izšķiršanai.*

Senāts šajā lietā ne tikai atkārtoti norādīja uz agrākas tiesu prakses maiņu, kas jau bija notikusi, un kam kasators nebija pievērsis uzmanību, bet arī nostiprināja šīs jaunās tiesnešu tiesību normas izpratnes robežas. Tiesa norādīja, ka *attiecīgais trūkums preču pavadzīmes-rēķina noformēšanā (t.i., preču pavadzīmes-rēķina izrakstīšana ar tādu datumu, kad tas vēl nav saņemts Valsts ieņēmumu dienestā) pats par sevi nevar būt pamats priekšnodokļa tiesību ierobežošanai. Ir nepieciešams pārbaudīt visus apstākļus pēc būtības un, gadījumā, ja darījumu ir iespējams konstatēt ar citiem pierādījumiem, tad nav pamata liegt personai atskaitīt priekšnodokli par attiecīgo darījumu.*

Tātad agrāka tiesnešu tiesību atziņa vēlākos tiesas nolēmumos ir tikusi pārvērtēta, atzīta par nepamatotu un grozīta, būtībā radot jaunu, dabisko tiesību doktrīnu atbalstošai tiesību sistēmai daudz atbilstošāku atziņu. Jaunā tiesnešu tiesību norma atkāpjas no formālistiskās pieejas nodokļu tiesību strīdu izšķiršanā, kas atbilst samērīguma un tiesību normu saprātīgas piemērošanas principiem. Jaunā tiesnešu tiesību norma būtībā bija radīta jau 2006.gada 26.septembrī ar Senāta spriedumu lietā nr.SKA-323³⁵⁷ un attīstīta no iepriekšējiem nolēmumiem³⁵⁸, taču drīz pēc tā

³⁵⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 26.septembra spriedums lietā nr.SKA-323, npublicēts.

³⁵⁶ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.janvāra spriedums lietā nr.SKA-9, npublicēts.

³⁵⁷ Tiesa bija norādījusi: *[..] konkrētajā gadījumā, lemjot par Valsts ieņēmumu dienesta lēmumu, ar kuru pieteicējai liegtas tiesības atskaitīt pievienotās vērtības nodokļa priekšnodokli, apgabaltiesa likuma „Par pievienotās vērtības nodokli” 8.panta sestās daļas noteikumus piemēroja nepareizi. [..] nodokļa rēķinam ir jāatbilst faktiski notikušajam darījumam, pretējs secinājums būtu pretrunā ar nodokļu tiesiskā regulējuma jēgu. Tomēr no tā nevar izdarīt*

sekojošajā Senāta 2006.gada 3.oktobra spriedumu lietā nr.SKA-369 nebija ņemta vērā. No šī viedokļa analizējot varētu atzīt, ka aplūkotajā lietā tiesa nevis atkāpās no agrākas tiesnešu tiesību atziņas, atzīstot to par nepareizu, bet gan turpināja piemērot radīto tiesnešu tiesību normu, vienlaicīgi norādot uz cita tiesas sprieduma (uz ko atsaucās kasators) neatbilstību šai pastāvošajai un pareizajai³⁵⁹ tiesnešu tiesību normai.

Daudz skaidrāku atkāpšanos no savas agrākā spriedumā ietvertās juridiski abstraktās tēzes (eventuāla tiesnešu tiesību noteikuma) tiesa īstenoja lietā par dubultās sodīšanas principa īstenošanu administratīvo pārkāpumu lietās. Lietā³⁶⁰, kurā bija strīds par to, vai, grozot personai noteikto administratīvo sodu no administratīvā aresta uz naudas sodu, ir pārkāpts dubultās sodīšanas aizlieguma jeb *ne bis in idem* princips, ja persona administratīvo arestu jau izcietusi. Tiesa secināja: *nav izslēgta iespēja, ka personai likumā noteiktā kārtībā var tikt izpildīts sākotnēji noteiktais sods (tostarp administratīvais arests, kas atbilstoši Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 317.pantam tiek izpildīts nekavējoties pēc lēmuma pieņemšanas), kas vēlāk var tikt grozīts, nosakot citu sodu. Taču sākotnējā soda izpilde un vēlāka soda grozīšana, nosakot citu administratīvo sodu, nenozīmē, ka personai ir noteikti divi administratīvie sodi. Soda noteikšana un soda izpilde ir nošķirami jēdzieni. Gadījumā, ja personai ir nepamatoti izpildīts administratīvais sods, kas vēlāk tiek grozīts, viņai ir tiesības likumā noteiktajā kārtībā prasīt no valsts atlīdzinājumu, bet nav uzskatāms, ka persona būtu sodīta ar šo administratīvo sodu. Tādēļ, ievērojot minētos argumentus, Senāts uzskatīja par nepieciešamu atkāpties no Senāta 2007.gada 27.marta spriedumā šajā lietā atzītā, ka ar administratīvā soda grozīšanu no soda izpildes viedokļa tiek pārkāpts *ne bis in idem* princips. Respektīvi ar šo secinājumu tiesa netieši atzina savu agrāk radīto juridisko tēzi par nepareizu, turklāt, šī agrākā tēze ne tikai pretendēja uz tiesnešu tiesību normas statusu, bet bija formulēta šīs pašas lietas izskatīšanas gaitā.³⁶¹*

Citā lietā, savukārt, tiesa demonstrējusi konstantu sekošanu agrākai tiesnešu tiesību normai, to pārbaudot un secinot, ka tā ir pareiza un arī lietu faktiskie apstākļi ir līdzīgi. Lietā³⁶², kurā bija strīds

secinājumu, ka ikviena objektīvi pastāvoša nepareizība nodokļu tiesiskā regulējuma piemērošanā nozīmē, ka darījums faktiski nav noticis un ka tādēļ nodokļu maksātājam nav tiesību veikt priekšnodokļa atskaitījumus.

³⁵⁸ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 11.maija spriedums lietā nr.SKA-48, npublicēts.

³⁵⁹ Par šīs tiesnešu tiesību normas pareizību un atbilstību tiesību sistēmai tiesa jau bija pārliecinājusies. Skat. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 3.maija spriedumu lietā nr.SKA-140, http://www.tiesas.lv/files/AL/05_2007/03_05_07/AL_0305_AT_SKA-140_2007.pdf.

³⁶⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.aprīļa spriedums lietā nr.SKA-29, npublicēts.

³⁶¹ Senātam kasācijas kārtībā skatot apgabaltiesas spriedumu, kas tika atcelts daļā un nodots apgabaltiesai jaunai izskatīšanai.

³⁶² Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 7.aprīļa spriedums lietā nr.SKA-56, npublicēts.

par to, vai Valsts ieņēmumu dienestam bija tiesības aprēķināt pamatparāda palielinājumu un nokavējuma naudu par aprēķinātā nodokļa parāda summu, kuru pieteicēja nebija nomaksājusi budžetā 1) Valsts ieņēmumu dienesta lēmuma apstrīdēšanas laikā un 2) tiesas procesa laikā pēc Valsts ieņēmumu dienesta lēmuma darbības apturēšanas, Administratīvā apgabaltiesa bija taisījusi spriedumu, pieturoties pie Senāta agrākos spriedumos ietvertajām atziņām,³⁶³ un atzinusi, ka šajā laikā pamatparāda palielinājums un nokavējuma nauda nav aprēķināma. Kā atzina Senāts, nebija pamata secinājumam, ka iepriekš veiktā tiesību normu interpretācija būtu nepareiza vai ka konkrētās lietas apstākļi būtu atšķirīgi no iepriekš izspriestajām lietām, tādēļ tas atzina par pareizu apgabaltiesas atbilstoši Senāta judikatūrai veikto tiesību normu interpretāciju un tai pievienojās saskaņā ar *Administratīvā procesa likuma* 349.panta ceturto daļu. Respektīvi, tiesa pārbaudīja tiesību sistēmā pastāvošas tiesnešu tiesību normas aktualitāti un tiesiskumu, un atzina to par tiesību sistēmai atbilstošu, kā arī salīdzināja konkrētās lietas un agrākās lietas (tiesnešu tiesību normas avota) būtisko faktisko apstākļu kopumu, uz tā pamata izdarot secinājumu par tiesnešu tiesību normas piemērojamību konkrētās lietas izšķiršanai.

Atzīstot agrāku tiesnešu tiesību normu par nepareizu vai aktuālajai tiesiskajai sistēmai vairs neatbilstošu, labas tiesu spriešanas prakses principi prasa to ne tikai skaidri un konkrēti norādīt vēlākā nolēmuma tekstā, bet arī pamatot ar adekvātu argumentāciju. Lai gan no juridiskās tehnikas viedokļa būtiskāka loma ir argumentācijas esamībai, tomēr negatīvi vērtējama arī nereti sastopama parādība, ka pati agrākās tiesnešu tiesību normas atzīšana par nepareizu nolēmumā ir izteikta neskaidri un pārprotami. Iemesls šādai „pietātei” varētu būt nevēlēšanās skaidri atzīt, ka agrākā tiesas juridiskā atziņa ir nepareiza, it īpaši, ja agrāko nolēmumu ir taisījusi tā pati tiesa. No skaidras juridiskās prakses attīstības viedokļa šāds pamatojums tomēr neiztur kritiku, turklāt – tāda veida prakse arī rada nevajadzīgu negatīvu priekšstatu par tiesas spriešanas nekonsekvenci, jo līdzīgi gadījumi netiek izspiesti līdzīgi.

Tā, piemēram, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2008.gada novembrī spriedumā lietā nr.355/2008³⁶⁴ norādīja:

Senāts iepriekš savā praksē ir atzinis, ka policijas iestādei ir tiesības izdot konstatējošu administratīvo aktu par personas vainu ceļu satiksmes negadījumā, lai sasniegtu Apdrošināšanas

³⁶³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 13.septembra spriedums lietā nr.SKA-191, nepublicēts; Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 21.novembra spriedums lietā nr.SKA-464, nepublicēts.

³⁶⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 3.novembra spriedums lietā Nr. 355/2008. http://c4.vds.deac.lv/files/AL/2008/11_2008/03_11_2008/AL_0311_AT_SKA-0355_2008.pdf

likuma mērķi³⁶⁵. Izskatot **šo lietu** (autores izcēlums), *Senāts nonāk pie secinājuma, ka likumdevējs Apdrošināšanas likumā ir noteicis **apdrošinātāja** (autores izcēlums) kompetenci izvērtēt apstākļus un noteikt atbildību par zaudējumu nodarīšanu un to pakāpi.*

No tiesas sprieduma konteksta izriet, ka ar citēto otro teikumu tiesa būtībā atzīst par nepareizu pirmajā teikumā atreferēto agrāko tiesas atziņu. Tajā pašā laikā citētais sprieduma teksta fragments ir vienīgais, kas par to liecina. Kā redzams, tiesa ne tikai skaidri neizsaka savu viedokli par agrākās atziņas pareizību, bet arī nepamato faktisko agrākās atziņas noraidīšanu. Autores ieskatā šāds izvairīgums nav attaisnojams situācijā, kad sprieduma rezolutīvā daļa būtiski atšķiras no agrāka līdzīgā lietā taisīta nolēmuma rezolutīvās daļas. Tiesai šajā gadījumā būtu vajadzējis tieši norādīt uz agrākās juridiskās atziņas nepareizību, atzīt to par spēkā neesošu, kā arī pienācīgi pamatot savu viedokli.

Šādā ziņā kā pozitīvu piemēru var minēt, piemēram, AT Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 5.jūnija spriedumu SKA-338/2009³⁶⁶. Šajā lietā tiesa secināja, ka kaut arī likumdevējs mantiskos zaudējumus *Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.panta trešajā daļā* ir definējis vispārīgāk, nekā *Administratīvā procesa likumā*, nav pamata secināt, ka citiem adresātiem vai pieteicējiem – juridiskajām personām vai personu apvienībām – vai vienkāršās administratīvajās lietās juridiskās palīdzības sniegšanas izmaksas tomēr tiktu atzītas par atlīdzināmām. *Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 7.panta trešajā daļā iekļautā mantisko zaudējumu definīcija tulkojama sašaurināti.* Uzskatot, ka nav saskatāms likumdevēja mērķis atšķirīgi noregulēt juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzināšanas jautājumu *Administratīvā procesa likumā* un *Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā*, tiesa deva priekšroku *Administratīvā procesa likuma 18.panta ceturtās daļas regulējumam*. Tiesa spriedumā šo savu secinājumu izvērsti pamatojusi, turklāt norādījusi arī, ka *tā kā Senāts iepriekš izteicis pretēju atziņu Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 4.janvāra sprieduma lietā Nr.SKA-14/2007 18.punktā, Senāts no tās atkāpjas.*³⁶⁷ Jāpiezīmē gan, ar šo savu jauno tēzi Senāts faktiski atkāpās arī no Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 26.februāra sprieduma lietā nr.SKA-41/2009 16.punktā secinātā.

³⁶⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 12.oktobra spriedums lietā nr.SKA-157/2004. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 344.-349. lpp.

³⁶⁶ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 5.jūnija spriedums lietā nr.SKA-338/2009, līdz 2010.gada jūlijam bija pieejams www.at.gov.lv

³⁶⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 5.jūnija spriedums lietā nr.SKA-338/2009, līdz 2010.gada jūlijam bija pieejams www.at.gov.lv, skat. sprieduma 13.1.punktu

Lai gan minētais spriedums varētu tikt pozitīvi vērtēts no tiesnešu tiesību grozīšanas pamatojuma viedokļa, kas tajā salīdzinoši plaši ietverts, tomēr pēc būtības tiesas izstrādātā un pamatotā tēze ir bijusi nepareiza un to atzinusi arī Satversmes tiesa.³⁶⁸ Proti, Satversmes tiesa ir noskaidrojusi, ka likumdevējs nav vēlējies Senāta norādītajā veidā ierobežot *Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma* 7. panta trešās daļas piemērošanu. *Administratīvā procesa likuma* 18.panta ceturtnā daļa un *Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma* 7. panta trešā daļa neattiecas uz vienu un to pašu subjektu loku un regulē atšķirīgu tiesisko situāciju. *Administratīvā procesa likuma* 18.panta ceturtnā daļa, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, paredz juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzināšanu sarežģītās lietās tikai fiziskajai personai, turklāt jau procesa laikā un neatkarīgi no tā, kāds būs lietas iznākums. Savukārt *Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma* 7. panta trešā daļa attiecas uz jebkuru privātpersonu un pamatā paredz juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzināšanu pēc tam, kad tiesvedības procesā ir konstatēts administratīvā akta vai iestādes faktiskās rīcības prettiesiskums. Tādējādi vienas normas piemērošana neizslēdz otras normas piemērošanu un nav nepieciešams nedz kādu no tām ierobežot. Satversmes tiesa norādīja, ka abas minētās tiesību normas ir spēkā un ļauj personai izvēlēties, kā tā īstenos savas tiesības.

3.4. Piemēri, kas liecina par izpratnes trūkumu par tiesnešu tiesību piemērošanu

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2006.gada 4.oktobra spriedumā lietā Nr. C30269404 demonstrējusi, kā nepamatoti un neizvērtēti, nebalstoties ne uz kādiem pusēm saprotamiem vai zināmiem apsvērumiem, piemērota „itkā” judikatūras atziņa, kas gan arī nav skaidri atklāta:

Civillikuma 1716.pants nosaka, ka līgumsods ir pametums, ko kāda persona uzņemas ciest sakarā ar savu saistību tajā gadījumā, ja viņa šo saistību neizpildītu vai neizpildītu pienācīgi. Taču Civillikuma komentāri attiecībā uz šī panta piemērošanu un tiesu prakse (lieta SKC-48 2005.gads) satur norādi, ka līgumsods nevar kļūt par nepamatotas iedzīvošanās iespēju sakarā ar cita subjekta kļūdām, neizdarību vai pat apzinātu pārkāpumu.

Tāpēc Civillietu tiesas kolēģija uzskata, ka Viestura Vasariņa prasības summas palielinājums uz līgumsoda pieauguma rēķina nav apmierināms, un Vidzemes priekšpilsētas tiesas piedzītais

³⁶⁸ Par Administratīvā procesa likuma 18. panta ceturtnās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam: Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu 2010. gada 8. jūnijā un 11. jūnijā tiesas sēdē, izskatot lietu Nr. 2010-11-01, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_izb_2010_11.htm

*līgumsods Ls 3843 apmērā ir taisnīgs un samērīgs, turklāt ņemot vērā arī apstākli, ka tiesvedība lietā ilgst vairāk kā divus gadus.*³⁶⁹

Kā redzams, tiesa ne tikai balsta prasības noraidīšanu tiešā veidā uz Civillikuma komentāriem (turklāt – bez konkrētas atsauces) un tiesu praksi, par kādu gan varētu arī nebūt uzskatāms viens spriedums, uz ko dota atsauce, bet tiesa arī neatklāj līdzšinējās „tiesu prakses” atziņas saturu, tās piemērošanas priekšnoteikumus un izskatāmās lietas faktisko apstākļu būtisko līdzību ar judikatūras atziņas tiesiskā sastāva pazīmēm. Šāda tiesas spriešana degradē jebkādu tiesu darbu tiesību tālākveidošanā un judikatūras atziņu izstrādē, pat gadījumos, ja pašas atziņas kā tādas ir pamatotas un tiesiskas.

Kā tiesību doktrīnā aprakstītu neveiksmīgu piemēru var minēt Augstākās tiesas praksē piemēroto minimālo tiesību aizsardzības principu³⁷⁰, saskaņā ar kuru īpašuma reformas lietās personu aizskartās tiesības netiek aizsargātas no prettiesiska aizskārums izdarīšanas brīža un arī ne no brīža, kad persona prettiesiskā tiesību aizskārums novēršanai vērsusies tiesā. Tā vietā tiesību aizsardzība šādas kategorijas lietās tiek nodrošināta tikai ar to brīdi, kad spēkā stājies tiesas spriedums, kurā tiesību aizskārums konstatēts. Tādējādi tikai no šā brīža vainīgajām personām var iestāties negatīvas mantiskās sekas sakarā ar izdarīto tiesību aizskārums, un tikai no šā brīža aizskartā persona var arī prasīt kompensāciju par tiesību aizskārums.³⁷¹ Konkrētajā lietā Augstākās tiesas Senāts apsvēra personas, kurai ar tiesas spriedumu atzītas īpašuma tiesības uz nekustamo īpašums, taču spriedumā nav norādīts brīdis, ar kuru īpašuma tiesības ir atzīstamas, tiesības uz negūtās nomas maksas atlīdzināšanu no šī nekustamā īpašuma ļaunticīga valdītāja. Augstākās tiesas Senāts savā spriedumā nav *ekspresis verbis* konstatējis likuma robu un to metodoloģiski korekti aizpildījis tiesību tālākveidošanas – likuma analogijas ceļā, lai gan analizējot lietas apstākļus, jāsecina, ka tiesa būtībā ir saskārusies ar situāciju, kas normatīvajos tiesību aktos nav pietiekami noregulēta, un pati tiesību tālākveidošanas ceļā šo atklāto likuma robu aizpildījusi. Tomēr tiesas darbības nebija saskaņā ar juridiskās metodes prasībām un vēl jo vairāk – tiesa neveica adekvātu likuma analogiju, līdz ar to tādā veidā iegūtais rezultāts ir saturiski neatbilstošs Latvijas tiesību sistēmai un tā tiesiskums attiecīgi apstrīdams.³⁷² Tādēļ šāds likuma roba aizpildīšanas rezultāts nebūtu pieskaitāms tiesnešu

³⁶⁹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2006. gada 4. oktobra spriedums lietā Nr. C30269404. Nepublicēts.

³⁷⁰ Škutāns D. Vai Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāv minimālās tiesību aizsardzība princips? *Likums un Tiesības*, 2003. janvāris, nr.41

³⁷¹ Augstākās tiesas Senāta 2002. gada 9. janvāra spriedums lietā nr. SKC-565. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2001*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2002, 181.lpp.

³⁷² Plašāk par argumentiem, kas liecina par tiesas radītā principa neatbilstību tiesību sistēmai skat.: Škutāns D. Vai Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāv minimālās tiesību aizsardzība princips? *Likums un Tiesības*, 2003. janvāris, nr.41

tiesībām. Praksē tomēr pati Augstākā tiesa turpināja sekot savai izstrādātajai „tiesību normai” vēl arī citās lietās³⁷³.

Interesants tiesnešu tiesību kontekstā ir Rīgas apgabaltiesas 2004.gada 17.novembra lēmums lietā, kurā tā skatīja jautājumu par valsts nodevas apmēra noteikšanas momentu lietā, kur rajona tiesa ierosinājusi tiesvedību, lai gan valsts nodeva iemaksāta nepietiekamā apmērā un pieteikums būtu bijis jāatstāj bez virzības.³⁷⁴ Šajā lietā Rīgas apgabaltiesa nolēma, ka prasība tiesā ir pieņemta, pārskatījot *Civilprocesa likuma*³⁷⁵ 34.panta prasības, taču noteica, ka jautājumu par valsts nodevas samaksu pirmās instances tiesa var izlemt, taisot spriedumu lietā. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija nebija izlēmusi jautājumu par valsts nodevas samaksu pilnā apmērā pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas, bet bija atlikusi valsts nodevas samaksu gadījumā, kas nav minēts likumā noteiktajos izņēmuma gadījumos, kad tiesai ir tiesības noteikt valsts nodevas apmēru taisot spriedumu lietā. Tādējādi faktiski tiesa radīja jaunu tiesību noteikumu, kas nebija pamatots nedz ar likuma roba konstatācijas, nedz analogijas piemērošanas apsvērumiem, kādi šādā situācijā būtu sagaidāmi, jo tiesa radīja jaunu tiesību normas tekstu. Jāpiekrīt, ka tiesa nedrīkst veidot jaunas, ar tiesību sistēmu nesaistītas tiesību normas, bet tai jāvadās pēc likumdevēja norādījumiem un jāizsecina jau radīta, bet ārēji normatīvajā tiesību aktā nesaskatāma tiesību norma, ko piemērot konkrētā gadījuma izlemšanai.³⁷⁶ Arī šajā situācijā tiesa, iespējams, neapzināti, tomēr ir darbojusies tiesību tālākveidošanas laukā, bet šīs darbības rezultāts tomēr nebūtu pieskaitāms tiesnešu tiesībām, jo tā atbilstība gan tiesību sistēmai saturiski, gan metodoloģiskais izstrādes process ir apšaubāms.

Īpaši aktīvas tiesnešu tiesību normu radīšanā savā darbā ir bijušas administratīvās tiesas. Bet arī šo tiesu nolēmumos atrodami negatīvi piemēri tiesas mēģinājumiem darboties tiesnešu tiesību radīšanas laukā, kas lielākajā daļā gadījumu ir zemāka līmeņa tiesās, kuru neprecizitātes vai nepamatotos risinājumus vēlāk labojusi kasācijas instances tiesa, radot pamatu jaunai un stabilai tālākai administratīvo tiesu praksei balstoties uz radītajām tiesnešu tiesību normām.

Tā, piemēram, *Administratīvā procesa likuma* 29.panta - tiesību subjekts, kuram ir tiesības būt par privātpersonas tiesību un tiesisko interešu aizstāvi – pirmā daļa noteic, ka *likumā paredzētajos gadījumos publisko tiesību subjektam vai privāto tiesību juridiskajai personai ir tiesības iesniegt iestādē iesniegumu vai tiesā pieteikumu, lai aizstāvētu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses*. Administratīvā apgabaltiesa šo normu sākotnēji interpretēja tā, ka *Administratīvā procesa*

³⁷³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2002. gada 19. aprīļa spriedums lietā nr. C 04154200, npublicēts; Augstākās tiesas Senāta 2002. gada 11. septembra spriedums lietā nr. SKC-451, npublicēts.

³⁷⁴ Rīgas apgabaltiesas 2004.gada 17.novembra lēmums lietā nr. CA-4967/6, npublicēts.

³⁷⁵ Civilprocesa likums: LR likumi, *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 3.novembris, nr. 326/330 (1387/1391)

³⁷⁶ Cenkurs V. Valsts nodevas apmēra noteikšana tiesās. *Jurista Vārds*, 2005. 30.augusts, nr.32 (387)

likuma 29.panta pirmajā daļā lietotie vārdi *likumā paredzētajos gadījumos* jāsaista ar citos likumos pēc zināmiem kritērijiem jau identificētām sabiedriskām organizācijām, kas noteiktās jomās var būt par personu aizstāvi administratīvajā tiesā. Piemēram, Patērētāju tiesību aizsardzības birojam ir ar likumu noteiktas tiesības pārstāvēt patērētāju tiesības iestādē un tiesā.³⁷⁷ Savukārt gadījumos, kad tas speciālajos likumos nav noteikts, pēc Administratīvās apgabaltiesas domām, sabiedriskajām organizācijām šādu tiesību nav, jo personām pašām ir administratīvā rīcībspēja un tiesībspēja un nav iemesla, lai tās pašas sevi nevarētu aizstāvēt administratīvajā tiesā. Administratīvā apgabaltiesa atzina, ka šī vispārīgā *Administratīvā procesa likuma* norma nav pietiekama, lai ikviena sabiedriskā organizācija varētu griezties tiesā citas personas interesēs un aizstāvēt to. Jo, ja likumdevējs atsevišķās jomās ir identificējis sabiedriskās organizācijas, kurām dotas šādas aizstāvības tiesības, tad tam acīmredzot ir nozīme.³⁷⁸ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments, savukārt, atcēla³⁷⁹ šo apgabaltiesas lēmumu un tajā ietverto iespējamo tiesnešu tiesību normu, norādot, ka minētā tiesību norma ļauj jebkurai sabiedriskajai organizācijai būt par aizstāvi administratīvajā tiesā un šī norma ir vērsta uz to, lai attīstītu pilsonisku sabiedrību. Kasācijas instances tiesa secināja, ka, *analizējot tiesību normas mērķi un tās saistību ar citām tiesību normām, atzīstams, ka Administratīvā procesa likuma 29.pantā minētajam tiesību subjektam, aizstāvot privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses tiesā, nav nepieciešams attiecīgās privātpersonas speciāls pilnvarojums un attiecībā uz to nav piemērojams Administratīvā procesa likuma 147.pantā paredzētais tiesiskais regulējums. Līdz ar to Administratīvā procesa likuma 29.panta pirmajā daļā minētajam tiesību subjektam ir tiesības iesniegt pieteikumu tiesā, tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumu apelācijas un kasācijas kārtībā (tai skaitā iesniegt blakus sūdzību), kā arī īstenot citas Administratīvā procesa likuma 147.panta otrajā daļā paredzētās tiesības patstāvīgi un bez īpaša pilnvarojuma.* Tātad Senāts interpretēja normas formulējumā ietverto vārdu *likumā paredzētos gadījumos* jēgu plašāk.

Tiesību tālākveidošanas robežu aspektā interesanta ir lieta, kurā Administratīvā apgabaltiesa veica likuma robu aizpildīšanu analogijas ceļā, savukārt Augstākās tiesas Senāts uzskatīja, ka konkrētajā gadījumā konstatējams tiesībpolitisks robs, ko tiesa nav kompetenta aizpildīt tiesību tālākveidošanas ceļā un kas piekrīt likumdevējam. Administratīvā apgabaltiesa 2007.gada 8.novembrī, lietas nr. nr.AA43-3007-07/11³⁸⁰ ietvaros, izskatīja jautājumu par ieinteresētās

³⁷⁷ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 1.aprīlis, nr. 104/105 (1564/1565), 25.panta 6.daļa

³⁷⁸ Laviņš A. Kā šobrīd strādā administratīvās tiesas. *Jurista Vārds*, 2004. 23. novembris, nr.45 (350)

³⁷⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 3.augusta lēmums lietā nr. SKA-192, npublicēts.

³⁸⁰ Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 8.novembra lēmums lietā nr.AA43-3007-07/11, npublicēts.

personas blakus sūdzības iespējamību par Administratīvās rajona tiesas lēmumu³⁸¹ par administratīvā akta izpildi. Tiesa secināja: *Administratīvā procesa likums tiesas kontroli administratīvā akta izpildes procesa stadijā [izdevējiestādē] paredz tikai divos gadījumos. Pirmkārt, [...] apstrīdot vai pārsūdzot iestādes izdotu rakstveida brīdinājumu. Otrkārt, privātpersona, pret kuru vērsta piespiedu izpilde, var iesniegt sūdzību [...]. Secināms, ka APL [...] nav paredzētas personas tiesības vērsties tiesā ar sūdzību par administratīvā akta izpildi kopumā, proti, paredzēti ir tikai divi augstākminētie gadījumi [...]. Tomēr ievērojot privātpersonu interešu aizsardzību gadījumos, kad privātpersona nevar panākt labvēlīga administratīvā akta izpildi, Administratīvā apgabaltiesa savā praksē ir atzinusi, ka privātpersona [...] var vērsties Administratīvajā rajona tiesā ar sūdzību. Šāda sūdzība nav uzskatāma par pieteikumu APL izpratnē, bet gan ir izskatāma saskaņā ar APL D sadaļas „Administratīvā akta un tiesas nolēmuma izpilde” noteikumiem. Tādējādi tiesa atzina tiesnešu tiesību normas pastāvēšanu, kas radīta analogijas ceļā, aizpildot konstatēto atklāto likuma robu – neregulētu jautājumu par personas iespējām panākt tai labvēlīga administratīvā akta izpildi. Skatot šo lietu Senātā³⁸², savukārt, tiesas secinājums bija atšķirīgs. Proti, tiesa konstatēja, ka *minētie [divi] gadījumi [kas paredzēti tiesas kontrolei administratīvā akta izpildes stadijā] principiāli atšķiras no gadījuma, kad privātpersona nevar panākt, ka iestāde pilda pašas šīs iestādes vai augstākas iestādes izdotu administratīvo aktu. Tādējādi [...] konkrētajā gadījumā attiecībā uz privātpersonas tiesībām vērsties tiesā ar sūdzību par pret iestādi vērstu administratīvā akta izpildi likumdevējs nav pielāvis likuma robu, bet, ievērojot iepriekš norādīto³⁸³, tiesībpolitiski izlēmis šādu situāciju neregulēt* (autore izcēlums). Līdz ar to konkrētajā gadījumā nav konstatējama likuma plānam pretēja nepilnība un nav pamata piemērot analogiju.*

Aplūkotais ir vienīgais līdz šim autorei zināmais gadījums, kad augstākas instances tiesa atzīst par nepamatotu zemākas instances tiesas konstatētu likuma robu un attiecīgu tā aizpildījumu tiesību

³⁸¹ Administratīvās rajona tiesas 2007.gada 13.septembra lēmums lietā nr.A2725-07/11, npublicēts.

³⁸² Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 30.janvāra lēmums lietā nr. SKA-129, npublicēts.

³⁸³ *Administratīvā procesa likuma „D” daļa regulē administratīvā akta un tiesas nolēmuma izpildi. Administratīvā procesa likuma 40.-42.nodaļa, kas regulē administratīvā akta izpildes noteikumus, vērsta galvenokārt uz to, lai nodrošinātu privātpersonas pienākumu izpildīt administratīvo aktu. Norādītais pamatojams ar to, ka tiesiskā valstī nav iespējama un nav pieļaujama situācija, kurā publisko tiesību subjekts neizpilda tam ar pārvaldes lēmumu vai augstākas iestādes izdotu administratīvo aktu uzlikto pienākumu. Tā kā atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likumam visas valsts tiešās pārvaldes iestādes pārstāv vienu personu – Latvijas Republiku – un valsts pārvaldei, atsevišķai iestādei un amatpersonai, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu, kā arī ņemot vērā valsts pārvaldes hierarhisko sistēmu un iestāžu savstarpējo padotību, zemākās iestādes pienākums ir izpildīt pašai savu vai augstākas iestādes lēmumu. Augstākas iestādes vai amatpersonas griba ir noteicoša, ja tā tiek pretstāta zemākas iestādes vai amatpersonas gribai. Ja kāda zemākās iestādes amatpersona nepilda šo pienākumu, iepriekš norādītā valsts pārvaldes hierarhiskā sistēma paredz augstākas iestādes vai amatpersonas tiesības un pienākumu vērsties pret šādu hierarhiski zemāk atrodošos amatpersonu ar visiem tiesiskiem līdzekļiem, tajā skaitā ierosinot un izmeklējot disciplinārlietu. Šāds pārkāpums valsts pārvaldes ietvaros atzīstams par ļoti nopietnu, jo grauj valsts pārvaldes sistēmu un autoritāti, un valsts, kurā pastāv iekšējās pretrunas un kas nepilda pati savus lēmumus, nav tiesiska valsts.*

tālākveidošanas ceļā tā iemesla dēļ, ka identificētais robs faktiski ir tiesībpolitisks robs un zemākas instances tiesa to nepareizi kvalificējusi. Atstājot iespēju diskusijai par šī risinājuma atbilstību *Satversmes* 92.pantam un personas tiesību aizsardzības principam tiesiskā valstī, jāuzsver minētā precedenta būtiskā loma metodoloģiskā aspektā. Augstākā tiesa savā spriedumā sniedza autoritatīvu tiesību normu interpretāciju un vienlaicīgi arī atzina par nepamatotu agrāk veiktu likuma roba konstatāciju un zemākas instances tiesas praksi šī roba aizpildīšanā. Pie tam, Senāta sniegtais šī interpretējuma pamatojumam ir principiāla nozīme un, iespējams, tas varētu būt izmantojams ne tikai konkrētajā lietā, bet kā vispārīgs princips arī cita veida lietās, kur risināmi jautājumi par tiesu kontrolei pakļautiem vai nepakļautiem aktiem un darbībām.

Aplūkotā lieta ir interesanta vēl arī citā aspektā. Respektīvi – jautājumā par apgabaltiesas un augstākās tiesas kompetenci jeb, precīzāk, par tādu lēmumu pārsūdzamību, ar kuriem rajona tiesa izlēmusi *sūdzības saskaņā ar APL D sadaļas „Administratīvā akta un tiesas nolēmuma izpilde” noteikumiem*. Lai gan Senāts ar jau aprakstīto tiesnešu tiesību normu bija atzinis, ka šādas sūdzības nepastāv un nevar tikt iesniegtas tiesā, jāatrisina bija arī jautājums par ar iesniegto un izskatīto sūdzību saistītu lēmumu pārsūdzamību. Administratīvā apgabaltiesa secināja, ka Administratīvās rajona tiesas lēmums, kas pieņemts, izskatot sūdzību par administratīvā akta aizpildi, nav pārsūdzams. Atbilstoši APL 315.panta pirmajai daļai pirmās instances tiesas [...] lēmumu administratīvā procesa dalībnieks var pārsūdzēt atsevišķi no tiesas sprieduma, iesniedzot blakus sūdzību 1) šajā likumā noteiktajos gadījumos un 2) ja tiesas lēmums kavē lietas virzību. Tā kā neviens no šiem diviem gadījumiem konkrētajā situācijā nepastāvēja, tiesa secināja, ka rajona tiesas lēmums nav pārsūdzams. Protī, vienā lēmumā Administratīvā apgabaltiesa ir piemērojusi atšķirīgus principus līdzīga jautājuma risināšanai: likumā neregulētā situācijā par administratīvā akta izpildi tā piemērojusi analogiju un pieļāvusi personai tiesības vērsties tiesā, savukārt likumā neregulētā situācijā par noteiktu rajona tiesas lēmumu pārsūdzēšanu tā strikti gramatiski interpretējusi rakstītās tiesību normas un nav pieļāvusi personai tiesības vērsties tiesā. Senāts šajā jautājumā uzskatīja, ka personai atzīstamas tiesības prasīt šāda rajona tiesas lēmuma pārskatīšanu: *Administratīvā procesa likuma 315.pants ir attiecināms uz tāda veida tiesas lēmumiem, kas konkrēti regulēti Administratīvā procesa likumā. Attiecībā uz lēmumu, kas pieņemts pēc analogijas situācijā, kurā likumdevējs nav tieši paredzējis šāda lēmuma pieņemšanu* (Administratīvajā rajona tiesā skatot personas sūdzību par tai labvēlīga administratīvā akta piespiedu izpildi – autores piebilde) , *likumdevējam arī nav bijusi iespēja izvērtēt šā lēmuma pārsūdzēšanas iespējamību un nepieciešamību. Tādējādi atbilstoši privātpersonas tiesību ievērošanas principam lēmumi, ko tiesa pieņēmusi ārpus likumā tieši noteiktās kompetences, būtu atzīstami par pārsūdzamiem lēmumiem, jo augstākās instances tiesai jāpārlicinās par šāda lēmuma pieņemšanas un zemākas instances tiesas veiktās tiesību*

tālākveidošanas pamatotību. No šī tiesas secinājuma izriet tiesnešu tiesību noteikums, ka visi tiesu nolēmumi jautājumos, kas nav ar normatīvo regulējumu tieši nodoti tiesas kompetencē, ir pakļauti augstāku tiesu kontrolei pārsūdzības kārtībā. Jeb – augstāku tiesu kontrolei ir pakļauti visi tiesu nolēmumi, kur tiesa pati nosaka savas kompetences robežas, kur tās nav noteicis likumdevējs, vai paplašina savu kompetenci, tiesiski korekti aizpildot likuma robus.

Lai gan tiesu nolēmumos dažkārt konstatējamas juridiski metodoloģiskas kļūdas, kas novedušas pie apstrīdamiem lietu risinājumiem, tomēr būtiskākās no tām parasti tiek veiksmīgi identificētas, izraisa diskusijas juridiskajā publiskajā telpā un, tiesību zinātnes ietekmē, tiek novērstas. Viens no šādiem gadījumiem, kad tiesas visbiežāk pieļauj kļūdas tiesnešu tiesību normu piemērošanā, saistāms ar tiesnešu tiesību normas korektu izsecināšanu, kad ir jāņem vērā konkrētās lietas apstākļi un tēzes sasaiste ar tiem, kā arī izskatāmās lietas faktisko apstākļu atbilstība agrākās lietas faktiskajiem apstākļiem. Precīza agrākās lietas apstākļu un tiesas izstrādātās tēzes konteksta neizzināšana lielākajā daļā gadījumu noved pie tās piemērošanas gadījumos, kuru regulēšanai tā patiesībā nav paredzēta.

Par šādu mēģinājumu liecina, piemēram, Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā par personas blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu, ar kuru noraidīts lūgums atjaunot nokavēto procesuālo termiņu blakus sūdzības par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu iesniegšanai un ar kuru atteikts pieņemt blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu.³⁸⁴ Sūdzībā Augstākās tiesas Senātam blakus sūdzības iesniedzēja atsaucās uz paša Senāta radītu tiesnešu tiesību noteikumu, taču tiesa norādīja, ka atsaukšanās uz šo tiesnešu tiesību normu nav pamatota. Tā atzina šādas tiesnešu tiesību normas eksistenci, taču noraidīja tās piemērojamību šajā lietā. Proti, *minētajā lietā* (uz ko atsaucās iesniedzēja – autores piezīme) *bija lemts par cita veida lēmuma pārsūdzības termiņu [...]. Turpretim šajā lietā pieteicēja vēlējās pārsūdzēt tiesas lēmumu, kas pieņemts rakstveida procesā, iepriekš paziņojot, kad lēmums būs pieejams. Tādēļ principi par pārsūdzības termiņa skaitīšanu no lēmuma saņemšanas dienas nav attiecināmi uz [šīs lietas] apgabaltiesas lēmumu. Šā lēmuma pārsūdzēšanai bija piemērojams vispārējais blakus sūdzības iesniegšanas termiņš.* Tādā veidā tiesa atkārtoti uzsvērusi savas agrāk radītās tiesnešu tiesību normas piemērojamības sfēru un uzsvērusi, ka apgabaltiesa nepareizi noteikusi šīs normas piemērojamības sfēru, jo nav pietiekoši detalizēti izvērtējusi attiecīgo abu lietu faktisko apstākļu līdzību un noteikusi to gadījumu loku, kuru risināšanai tiesa tiesnešu tiesību noteikumu radījusi.

³⁸⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā nr. SKA-434, 2008.gada 19.maijs, npublicēts.

3.5. Secinājums

Tiesību teorijas atziņu transformāciju un Latvijas tiesu izpratnes maiņu par judikatūras kā tiesnešu tiesību avota lomu tiesību piemērošanā precīzi atspoguļo šādas divas, ar 10 gadu laika starpību sniegtas AT Senāta atziņas:

- *prasītājs nevar atsaukties uz spriedumu, kas taisīts lietā starp citām pusēm, jo tā nav tiesību norma un tiesas precedents nav piemērojams.*³⁸⁵
- *Tiesu prakse un tiesas spriedums citā lietā nevar būt patstāvīgs pamats strīda izšķiršanai, bet kā sekundārs tiesību avots izmantojams tikai sprieduma argumentācijā attiecībā uz noteiktas tiesību normas piemērošanu. Nav pieļaujama atsauce uz konkrētu lietu kā tiesu praksi, neatklājot iepriekšējās tiesas spriedumā izvirzītos argumentus un nenorādot, kā konkrētā lieta sasaucas ar iepriekšējā lietā esošajiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, kas ļauj tiesai izdarīt secinājumu par atbilstošu strīda risinājumu izskatāmajā lietā (Civilprocesa likuma 5.panta sestā daļa).*³⁸⁶

Kopumā, izvērtējot Latvijas tiesu darbību tiesnešu tiesību jomā, vērojama apsveicama un loģiskas nepieciešamības noteikta aktivitāte, kas, uzlabojoties tiesību teorijas pamatnoteikumu un juridisko metožu zināšanām, acīmredzami kļūst arī kvalitatīvāka un ietver izvērstu argumentāciju. Viena no problēmjomām tiesnešu tiesību aspektā ir vēl joprojām pilnībā neatrisinātais jautājums par tiesu spriedumu publiskas pieejamības uzlabošanu. Jo vieglāk un plašāk judikatūra ir pieejama ne tikai tiesai, kura to izstrādājusi, bet arī citām tiesām un jebkuram tiesību piemērotājam, jo vairāk tiek izslēgta kļūdu iespējamība, tiesai neapzināt lemjot pretēji tiesnešu tiesību normām.

Minētais ir saistīts arī ar otru parādību, kas loģiski kļūst aktuāla katrā tiesiskā sistēmā, kas ir atzinusi tiesnešu tiesību pastāvēšanu un aktīvi tās formulē, proti – judikatūras stabilitātes un konsekvences nodrošināšanu. Tieši konsekventa judikatūra būtu uzskatāma par tiesu tiesībradošās darbības kvalitātes signālu, un to iespējams veicināt cita starpā arī ar zināmiem grozījumiem normatīvajos tiesību aktos, ko autore vēlāk apsvērs šī darba ietveros. Judikatūras konsekvences nodrošināšanai tāpat būtu jāuzsver katra tiesneša un katras tiesas darbības pamatuzdevumi, kas sevī neietver vienīgi tiesas spriešanu. Kvalitatīva tiesas spriešana prasa judikatūras pārzināšanu. Līdz ar to tiesneša uzdevums ir ne tikai spriest tiesu. Tiesneša uzdevums ir arī zināt, kā tiesu spriež citi tiesneši un kā tiesa ir spriesta līdz šim viņa specializācijas jomā.

³⁸⁵ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-51/1997, npublicēts.

³⁸⁶ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-89/2007, *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2008, 460.lpp.

Tajā pašā laikā ir būtiski arī nepārvērtēt konsekventas judikatūras nozīmi, lai tā nekļūtu par iemeslu aklai bez-izvērtēšanas sekošanai agrāku tiesu spriedumos izteiktām un izmantotām atziņām, kuras var arī nebūt piemērotas konkrētajam gadījumam vai pareizas. Tāpēc pozitīvi būtu vērtējama arī zemāko instanču tiesu tiesnešu aktivitāte Senāta atziņu apšaubīšanā, jo šādas darbības dod iespēju pašai Augstākajai tiesai pārdomāt, atkārtoti izsvērt un pārbaudīt savu agrāko atziņu pareizību un atbilstību. Tā ir iespēja gan identificēt un novērst iespējamās kļūdas tiesu darbā, gan arī iespēja nostiprināt to atziņu spēku, kuras patiešām pieder spēkā esošajām tiesnešu tiesībām.

Tiesnešu tiesību grozīšana ir nopietns lēmums ar būtisku ietekmi uz turpmāko tiesību normu piemērošanu un līdz ar to – personu subjektīvajām tiesībām, tādēļ tiesnešu tiesību normu grozīšanu būtu vēlams izvērtēt plašākā tiesnešu lokā, t.i., paplašinātajā tiesas sastāvā.

4. TIESNEŠU TIESĪBU JURIDISKI SAISTOŠAIS SPĒKS UN TO AVOTA VIETA TIESĪBU AVOTU SISTĒMĀ

Tiesību avoti ir tās formas, no kā iegūst informāciju par uzvedības noteikumiem.³⁸⁷ Ar tiesību avotiem saprot ne tikai tos avotus, kas satur vispārīgas tiesību normas, bet plašākā nozīmē visus tos avotus, kas izmantojami tiesību radīšanā, tālākveidošanā un galvenokārt tiesību satura noteikšanā, tās piemērojot. Šādā izpratnē saskaņā ar līdzšinējo iedalījumu judikatūra ir tiesību palīgavots, kas nesatur vispārīgas tiesību normas, bet ir izmantojams nolēmumu pamatojumā, interpretācijā un visos citos gadījumos, kad tiesību piemērotājam tas nepieciešams.

Tā kā visi tiesību avoti nav vienlīdz nozīmīgi, tie tiek iedalīti divās grupās – patstāvīgos tiesību avotus un palīgavotos. Kritērijs, kas nosaka tiesību avota piederību patstāvīgo tiesību avotu grupai, ir tas, vai attiecīgais tiesību avots satur vispārīgas tiesību normas. Tikai vispārīgas tiesību normas saturošus tiesību avotus var uzskatīt par patstāvīgiem tiesību avotiem.³⁸⁸ Attiecībā uz tiesu nolēmumiem ir skaidra to saistošā daba attiecībā uz lietas pusēm un iestādēm vai institūcijām, kas iesaistītas nolēmumu izpildes nodrošināšanā. Savukārt tiesu nolēmumu vispārīgā spēka (ārpus konkrētās lietas ietvariem) līmenis attiecībā pret jebkuru trešo personu un citām tiesām līdzīgās lietās, izņemot Satversmes tiesas, EST un ECT judikatūru, parasti tiek kvalificēts kā „pārliecinošs” jeb „argumentatīvs”. Tiesnešu tiesību normu ietekmi uz trešajām personām un tiesu vēlākās lietās, kā arī savstarpējo spēka diferenciaciju ietekmē virkne apstākļu, kuru izpēte ir šīs nodaļas pirmās apakšnodaļas uzdevums.

Lai noteiktu tiesnešu tiesību normas saturošā tiesību avota – judikatūras³⁸⁹ – atbilstošu dispozīciju pastāvošajā tiesību avotu sistēmā, pētījuma uzdevums ir analizēt un noteikt tiesnešu tiesību normu spēku ietekmējošos faktorus un šo normu atbilstību vispārīgas tiesību normas konstituējošajām pazīmēm. Uz tādējādi iegūto secinājumu pamata šīs nodaļas noslēgumā būs iespējams izdarīt slēdzienu par tiesnešu tiesību normas saturošā tiesību avota loģisko pozīciju starp patstāvīgajiem tiesību avotiem un palīgavotiem.

³⁸⁷ Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Meļķis E (zin.red.), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999., 60.lpp.

³⁸⁸ Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Meļķis E (zin.red.), Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999., 63.lpp.

³⁸⁹ Sīkāku analīzi par judikatūru kā tiesnešu tiesību avotu skat.4.4.2.apakšnodaļā

4.1. Tiesnešu tiesību normas spēku ietekmējošie faktori

Tiesnešu tiesību juridiskā spēka līmeni ir jāidentificē robežās starp likumdevēja radīto rakstīto tiesību normu formāli vispārīstošo spēku un vienkāršu tiesu nolēmumu kā tiesību piemērošanas aktu obligāto spēku pret lietas dalībniekiem.

Izvērtējot apstākļus, kas nosaka tiesnešu tiesību nepieciešamību tiesību sistēmā, kā arī tiesnešu tiesību attīstīšanas teorētiskos priekšrakstus, iespējams identificēt šādus faktorus, kas ietekmē tiesnešu tiesību normu saistošā spēka līmeni:

- tiesas, kas rada tiesnešu tiesību noteikumu, vieta tiesu sistēmas hierarhijā;
- tiesnešu tiesību noteikuma atkārtota un konsekventa piemērošana;
- atkāpšanās no agrāka tiesnešu tiesību noteikuma, tā izmainīšana;
- tiesnešu tiesību noteikums, kas spriedumā izteikts kā vispārīgs princips;
- citi faktori.

Katrs no šiem faktoriem prasa sīkāku analīzi.

4.1.1. Tiesas, kas rada tiesnešu tiesību noteikumu, vieta tiesu sistēmā

Viens no judikatūras³⁹⁰ saistošā spēka elementiem ir autoritatīvas pārliecināšanas spēks, kas savukārt ir atkarīgs no tiesas autoritātes un konsekventi nosaka arī judikatūrā atrodamo tiesnešu tiesību noteikumu spēku. Dažādām tiesām dažādu apstākļu ietekmē ir atšķirīgs autoritātes līmenis, visbiežāk šis autoritātes līmenis ir saistāms ar tiesas vietu kopējā tiesu sistēmā. „Judikatūras atšķiras pēc līmeņiem: Eiropas Savienības Tiesas, Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Satversmes tiesas, Augstākās tiesas (AT) Senāta, AT palātu, apgabaltiesu un [...] arī rajona tiesu. Par ļoti daudziem civiltiesību jautājumiem jau sen ir izveidojusies stabila judikatūra, ko ikdienā vēl un vēl apstiprina rajonu tiesu spriedumi. Taču laiku pa laikam parādās jaunas likuma piemērošanas problēmas, kas nebeidzas ar strīda izskatīšanu rajona tiesā. Jaunas, atšķirīgas civiltiesisko strīdu izskatīšanas judikatūras veidošanā lielāko ieguldījumu dod AT Senāts. [...] Judikatūru papildina, pirmām kārtām, augstāko tiesas instanču spriedumos izteiktie motīvi, interpretējumi, nenoliedzot, ka šo procesu un svarīgus jauninājumus ievada rajonu tiesu spriedumi.”³⁹¹

4.1.1.1. Vispārējās kompetences un administratīvās tiesas

³⁹⁰ Judikatūra kā tiesnešu tiesību avots. Sīkāk skat.4.2.2.apakšnodaļu.

³⁹¹ Torgāns K. Judikatūras teorija un pielietojamā judikatūra. *Jurista Vārds*, 2005. 13.decembris, nr. 47 (402)

Izvērtējot trīs līmeņu vispārējās kompetences tiesu un administratīvo tiesu veidotās judikatūras savstarpējo hierarhiju jāatzīst, ka tā atbilst šo tiesu instanču juridiskajai hierarhijai. Lielāka pārliecināšanas spēja un līdz ar to arī lielāks spēks parasti tiek piešķirts kasācijas instances spriedumiem.³⁹² Latvijā tiesnešu tiesību normu kopuma veidošanā lielāko ieguldījumu dod AT Senāta nolēmumi.³⁹³ Turklāt augstāko tiesu nolēmumiem ir īpašs svars tieši ģenerālklausulu sfērā.³⁹⁴ Kasācijas instances sniegtais tiesību normu iztulkojums, tālākveidošana vai citādu juridisko metožu rezultātā radītie tiesnešu tiesību noteikumi attiecībā pret tiesu, kas to pašu lietu izskata no jauna, ir arī viens no diviem gadījumiem, kad nacionālā judikatūra ir obligāti saistoša.³⁹⁵ Tā kā pirmās instances tiesa un apelācijas instances tiesa, skatot lietu pēc būtības, analizē gan faktu jautājumu, gan tiesību jautājumu, bet kasācijas instances tiesa vērtē vienīgi zemākās tiesas sprieduma tiesiskumu, proti, pārbauda, vai tiesa pārkāpusi materiālo vai procesuālo tiesību normas vai, izskatot lietu, pārkāpusi savas kompetences ietvarus, tātad analizē vienīgi tiesību jautājumu, tad šī iemesla dēļ kasācijas instances nolēmumos tiesnešu tiesību noteikumi atrodami visbiežāk un ir visnozīmīgākie. Kasācijas instances tiesas spriedums attiecas uz tiesisko regulējumu, kamēr pirmās instances un apelācijas instances spriedumi ir nozīmīgāki lietas pusēm,³⁹⁶ respektīvi dod mazāku ieguldījumu tiesību jautājumu risināšanā.

Tomēr praksē zemāka līmeņa tiesas kasācijas instances spriedumos izteiktās juridiskās atziņas nereti izmanto pārāk toleranti un tieši, neveicot nedz to argumentācijas pārliecināšanas spēju pārbaudi, nedz piemērojamības analīzi konkrēti izskatāmajai lietai. Šāda juridisko atziņu izmantošana dažkārt var novest pie problemātiskām situācijām gadījumos, kad kasācijas instances tiesa maina savu nostāju kādā juridiskā jautājumā vai par nenoteikta juridiska jēdziena saturu. Pēc būtības prettiesiskas tiesu prakses attīstīšanos var veicināt arī agrākā tiesas nolēmumā iztiekta atziņas piemērošana strīda izšķiršanai, neanalizējot un nesalīdzinot agrākās lietas un izskatāmās lietas faktisko apstākļu līdzību. Šādu kļūdu piemēri Latvijas tiesu nolēmumos ir atrodami.

³⁹² Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums Melņiša E. zin.red. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 177.lpp.

³⁹³ Guļāns A. Kādu tiesu varu Latvijā mēs vēlamies? Runa Latvijas tiesnešu konferencē, 2007. 7.marts. Elektroniski pieejama: <http://www.at.gov.lv/lv/about/chairman/speeches/2007/20070309/>.

³⁹⁴ Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. *Likums un Tiesības*, 1999, nr. 3, 73.lpp.

³⁹⁵ *Civilprocesa likuma 476.panta 1.daļa: likuma tulkojums, kas izteikts kasācijas instances tiesas spriedumā, ir obligāts tiesai, kas šo lietu izskata no jauna*. No likuma jēgas izriet, ka gadījumā, ja, izskatot lietu no jauna atkārtoti, noskaidroti citi lietas apstākļi, kas, savukārt, prasa cita likuma piemērošanu, tad kasācijas instances tiesas likuma tulkojums savu obligātumu zaudē.

³⁹⁶ Troper M., Grzegorzcyk Ch. Precedent in France. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.103-140.

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments nolēmumā lietā nr. SKA – 95³⁹⁷ sniedza jau agrāk Senāta spriedumos apstiprinātu viedokli, ka gan Civilprocesa likuma 132.panta 2.punktā³⁹⁸, gan 223.panta 2.punktā³⁹⁹, kam analogs ir Administratīvā procesa likuma 191.panta pirmās daļas 8.punkts un 282.panta 2.punkts, ar jēdzienu „persona, kurai nav prasības tiesības”⁴⁰⁰ jāsaprot personas, kurām nekad nav piemītusi tiesība būt par prasītāju vai pieteicēju.⁴⁰¹ Šāda nostāja atbilst Administratīvo lietu departamenta nolēmumiem citās lietās.⁴⁰² Proti, ar šo jēdzienu būtu jāsaprot tādas personas, *kuru tiesības ar pārsūdzēto administratīvo aktu nav aizskartas, sakarā ar ko viņām nav tiesību iesniegt pieteikumu. Šī ir arī daudzu gadu garumā nostabilizējusies Latvijas tiesu prakse.* Pamatojoties un atsaucoties uz šajā nolēmumā pausto atziņu, Administratīvā apgabaltiesa atcēla⁴⁰³ rajona tiesas lēmumu par atteikumu pieņemt pieteikumu, norādot, ka „persona, kurai nav prasības tiesības” nevar būt persona, kurai šādas tiesības ir bijušas un varētu tikt atjaunotas gan izskatot lietu pēc būtības, gan iesniedzot tiesā atsevišķu pieteikumu par procesuālā termiņa atjaunošanu. Ievērojot Administratīvās apgabaltiesas lēmumu, Administratīvā rajona tiesa pieņēma pieteikumu un ierosināja administratīvo lietu, par ko taisīja noraidošu spriedumu norādot, ka *saskaņā ar Augstākās tiesas Senāta ilggadējo praksi (skat., piemēram, lietu nr. SKC-341) tiesības zudums pārsūdzēt lēmumu ir pamats pieteikuma noraidīšanai.*⁴⁰⁴

Tomēr pirms šī sprieduma taisīšanas spēkā bija stājies Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta nolēmums lietā nr. SKA-168⁴⁰⁵, ar ko Senāts modificēja savu iepriekš aprakstītajā spriedumā pausto atziņu, būtībā norādot, ka „persona, kurai nav prasības tiesības” ietver arī personas, attiecībā uz kurām vienlaicīgi izpildās šādi nosacījumi:

- a) personai ir prasības tiesības,
- b) ir nokavēts likumā noteiktais procesuālais termiņš prasības iesniegšanai,
- c) tiesas sēdē ir izskatīts jautājums par procesuālā termiņa atjaunošanu un tas nav atjaunots.

Administratīvā rajona tiesa sprieda saskaņā ar pirmo Senāta lēmumu, neizvērtējot, ka tādējādi izveidojas situācija, kad tiesai nav iespēju atteikt pieņemt personas pieteikumu pat tad, ja tā ir

³⁹⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 11.maija lēmums lietā nr. SKA – 95, npublicēts.

³⁹⁸ *Tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesību*

³⁹⁹ *Tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesības*

⁴⁰⁰ Šajā gadījumā tas vērtējams kā jēdziens ar skaidru kodolu un nepietiekami norobežotām ārējām attiecināmības robežām, bet ne nenoteikts juridisks jēdziens.

⁴⁰¹ Šajā gadījumā kā pretstats personām, kurām prasības tiesība ir bijusi, taču nokavēts prasības iesniegšanas termiņš.

⁴⁰² Skat., piemēram, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 9.marta lēmums lietā nr. SKA – 39, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2004/ad090304.doc>.

⁴⁰³ Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 27.jūlija lēmums lietā Nr. AA 557-04/6, npublicēts.

⁴⁰⁴ Administratīvās rajona tiesas 2004. gada 17.septembra spriedums lietā Nr. A 42 1440 04, A 1440-04/11, npublicēts.

⁴⁰⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 3.augusta lēmums lietā Nr. SKA-168, npublicēts.

no kavējusi procesuālos termiņus neattaisnojošu iemeslu dēļ. Saskaņā ar modificēto vēlāko Senāta lēmumu, šāds administratīvās rajona tiesas spriedums nav pamatots, jo tā bija vadījusies pēc tiesnešu tiesību normas, kas nebija spēkā un nebija loģiski pareiza.

Lai gan Augstākās tiesas judikatūrā atrodamām juridiskajām atziņām (tiesnešu tiesībām) ir lielāks pārliecināšanas spēks, tomēr tas nenozīmē, ka zemāko tiesu spriedumos nav atrodamas tiesnešu tiesības vai ka tām nebūtu nozīmes. Līdz brīdim, kad augstāka tiesa lemj par noteiktu jautājumu, zemākas tiesas nolēmumiem ir būtiska nozīme, jo tie var palīdzēt iepriekš paredzēt, kurā virzienā attīstīsies tiesnešu tiesības konkrētajā jautājumā. Turklāt, no iedibinātajiem tiesnešu tiesību noteikumiem atšķirīgs zemākas instances spriedums prasa papildu argumentāciju un izvērtēšanu no augstākas instances tiesas, kā arī – var rosināt līdzšinējās judikatūras maiņu un jaunas tiesnešu tiesību normas radīšanu. Tā, piemēram, *Desmares v. Epoux Charles*⁴⁰⁶ lietā Francijas kasācijas instances tiesa bija radījusi ceļu satiksmes negadījumos cietušajiem ļoti labvēlīgu noteikumu, kas izslēdza iespēju samazināt zaudējumu apmēru cietušā nevērības dēļ, kas veicinājusi negadījumu. Šī sprieduma rezultātā katrs transportlīdzekļa vadītājs bija atbildīgs par visiem zaudējumiem, pat ja cietušais nevērības dēļ tos ir veicinājis. Šis spriedums kļuva ļoti nepopulārs zemāko instanču tiesu vidū un izpelnījās plašu kritiku.⁴⁰⁷ Zemāko instanču tiesu konsekventa atteikšanās piemērot kasācijas instances tiesas radīto noteikumu norādīja uz tā kļūdīgumu un noslēgumā bija par pamatu arī Kasācijas instances tiesai mainīt savu nostāju un radīt korektāku tiesnešu tiesību noteikumu – lietā *Mettetal v. Waeterinckx*⁴⁰⁸ tiesa atgriezās pie tradicionālā risinājuma, kad ar negadījumu radīto zaudējumu (kaitējuma) apmērs var tikt samazināts atbilstoši cietušā paša nevērības un negadījuma veicināšanas līmenim.

Latvijā vispārējās kompetences un administratīvo tiesu judikatūras ietvaros īpašu lomu ir ieguvusi tieši administratīvo tiesu prakse tiesnešu tiesību normu izstrādē. Tas izskaidrojams ar to, ka šādu kategoriju lietas un šādas kompetences tiesas tika no jauna izveidotas, pie tam to galvenais piemērojamais likums – Administratīvā procesa likums – arī bija jauns likums, kurā apzināti un neapzināti atstāts daudz iemeslu tiesnešu tiesību normu radīšanas nepieciešamībai. Tā rezultātā administratīvās tiesas izceļas uz pārējo tiesu fona ar tiesnešu tiesību normu lielo īpatsvaru savos nolēmumos. Administratīvajām tiesām, attīstot jaunu tiesību nozari, ir raksturīgs sniegt plašu interpretāciju un teorētiskā dimensijā aprakstīt savu viedokli, bet ne vienmēr, kad tas nepieciešams, tiek sniegtas atrunas „galvenokārt”, „parasti”, „pie šiem faktiskajiem apstākļiem” u.tml.⁴⁰⁹ No

⁴⁰⁶ Francijas Kasācijas instances tiesas lieta: *Desmares v. Epoux Charles*, *Recueil Dalloz*, 1982, p.449.

⁴⁰⁷ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.86.

⁴⁰⁸ Francijas Kasācijas instances tiesas lieta: *Mettetal v. Waeterinckx*, *Recueil Dalloz*, 1988, p.32.

⁴⁰⁹ Pastars E. Kad pastāv strīds par tiesas lēmuma nepārsūdzamību. *Jurista Vārds*, 2005. 20. septembris, nr.35 (390)

vienas puses – tiesas nepietiekoši skaidri izteiktas jaunās abstraktās juridiskās tēzes robežas, un no otras puses – vēlāko tiesu nepietiekama iedziļināšanās agrākās lietas faktiskajos apstākļos un tādējāda nepareiza tiesnešu tiesību normas piemērošanas sfēras noteikšana, ir tie iemesli, kuru dēļ praksē rodas diskusijas un izrietošas tiesvedības par kādas tiesnešu tiesību normas visatbilstošāko tvērumu.

Kā piemēru var minēt Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmumā lietā SKA-100⁴¹⁰ izteikto atziņu par administratīvo procesu tiesā regulējošajām tiesību normām, proti, ka administratīvais process tiesā notiek saskaņā ar *Administratīvā procesa likumu*, kas dod izsmeļošu šī procesa regulējumu un pilnībā aizstāj vecāko regulējumu (*Administratīvo pārkāpumu kodekss*⁴¹¹). Šī atziņa radīja daudzas problēmas zemāko instanču tiesu praksē, kur šāda ideālistiska pieeja pastāvošajai tiesiskajai situācijai izrādījās neiespējama, īpaši atzīmējot, ka savā interpretācijā Administratīvo lietu departaments neizmantoja Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likuma regulējumu. Atsevišķās lietās Administratīvā apgabaltiesa mēģināja formulēt citādāku pieeju APL piemērojamībai administratīvo pārkāpumu lietās^{412, 413} tādējādi radot pamatu konstitucionālajai tiesvedībai.⁴¹⁴ Tajā Satversmes tiesa atrisināja radušās neskaidrības Senāta sākotnēji radītajā tiesnešu tiesību normā, novēršot tās nepilnības, kas radās no neskaidra šīs normas formulējuma un izklāsta. Satversmes tiesa secināja, ka Administratīvo lietu departamenta skaidrojums lēmumā nr.SKA-100 ir bijis neprecīzs, un sniedza kritērijus tiesas procesu regulējošās administratīvi procesuālās tiesību normas atrašanā. Vēlākajos juridisko diskusiju materiālos vienlīdz izskanēja gan tiesas kritika par nepietiekoši skaidri izteiktu savas atziņas piemērošanas sfēru, gan arī zemāko tiesu kritika nepietiekoši izvērtējot iepriekšējās lietas faktisko apstākļus un tiesas atziņu vispārinot, kā rezultātā tā kļuvusi saturiski plašāka, nekā sākotnēji iecerēts.

Otrs piemērs, kas ieskicē tiesnešu tiesību normu saturošā nolēmuma lietas faktisko apstākļu analīzes nozīmīgumu, ir Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta rīcības sēdes lēmums lietā nr.SKA-413⁴¹⁵. No tā *prima facie* var secināt šādu tiesnešu tiesību normu: strīds par lēmuma pārsūdzēšanu nevar pastāvēt, tādēļ par to nav pieļaujama blakus sūdzība. Tomēr tikai

⁴¹⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 11.maija lēmums lietā nr.SKA-100. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004*, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 609.-612.lpp.

⁴¹¹ Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums, *Ziņotājs*, 1984. 20.decembris, 51

⁴¹² Skat., piemēram, Administratīvās apgabaltiesas 2004.gada 14.septembra lēmumu lietā nr.143/AA872-04/5, npublicēts; Administratīvās apgabaltiesas 2004.gada 24.novembra lēmumu lietā nr. AA1025-04/4, npublicēts.

⁴¹³ Pleps J. Kad saduras Satversmes tiesas un administratīvo tiesu lemtais. *Jurista Vārds*, 2005. 18. janvāris, nr.2 (357)

⁴¹⁴ Par Administratīvā procesa likuma 124.panta pirmās un otrās daļas par valsts nodevas samaksu administratīvo pārkāpumu lietās atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2005.gada 4.janvāra spriedums lietā nr.2004-16-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 6.janvāris, nr.3

⁴¹⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta rīcības sēdes lēmums lietā nr.SKA-413, *Jurista Vārds*, 2005. 20. septembris, nr.35 (390)

interpretējot šo tēzi kopsakarā ar lietas faktiskajiem apstākļiem iespējams secināt, ka patiesībā tiesa ar šo savu atziņu ir vēlējusies vai tai būtu bijis jābūt nodomam viennozīmīgi risināt vienīgi izskatāmajai lietai saturiski identiskas lietas, nevis attiecināt šo tēzi uz visiem gadījumiem, kad jālemj par blakussūdzībām par lēmumu pārsūdzēšanu jeb kas attiecas uz jebkuru lēmumu, kurā būtu deklarēta tā nepārsūdzamība.⁴¹⁶ Respektīvi, Senāta secinājums attiecas uz Administratīvā procesa likuma 324.panta pirmo daļu⁴¹⁷ un tam, interpretējot minēto likuma normu, pēc būtības ir vispārīgs (vispārināts) raksturs. Tādējādi Senāts ir radījis tiesnešu tiesību normu, kas skar Administratīvā procesa likuma 324.panta pirmās daļas piemērojamības sfēru kopumā.

Vispārīgā gadījumā augstākas instances tiesas veidota judikatūra satur tiesnešu tiesības, kurām ir lielāks pārliecināšanas sēks un praktiskā ietekme uz tiesību sistēmu. Tajā pašā laikā īpašos gadījumos, lemjot, piemēram, par jautājumiem, kuri kompetences dēļ līdz augstākajai tiesu instancei nenonāk, arī rajona vai apgabaltiesas var radīt tādu tiesnešu tiesību noteikumu, kam ir augstākās tiesas vai konstitucionālās tiesas tiesnešu tiesību noteikumiem līdzvērtīgs statuss. Tā, piemēram, ir izteikta doma, ka „Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 12.decembra spriedums lietā Nr. SKA-457/2006 un Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 12.aprīļa spriedums lietā Nr. AA43-0838-07/7 pēc tajos ietvertās juridiskās argumentācijas dziļuma un nozīmes Satversmes 103.panta interpretācijā noteikti ir ierindojams līdzās Satversmes tiesas 2006.gada 23.novembra spriedumam lietā Nr. 2006-03-0106. Tā kā Senāta un Administratīvās apgabaltiesas spriedumos ir skarti jautājumi, kuri nav risināti Satversmes tiesas spriedumā, varētu izteikt secinājumu, ka šie spriedumi veido vienotu judikatūras atziņu kopu, pamatojoties uz kuru būtu piemērojams Satversmes 103.pants nākotnē.”⁴¹⁸

Attiecībā uz tiesas lomu tiesnešu tiesību normu nozīmīguma noteikšanā doktrīnā ir izteikts viedoklis, ka vispārējā gadījumā konkrētā tiesneša, kas ir sastādījis nolēmumu, personīgai reputācijai nav nozīmes.⁴¹⁹ Šim viedoklim var piekrist vienīgi teorētiskā un vispārīgā līmenī. Lai gan informācija par tiesnesi, kurš sastāda nolēmumu, netiek publiskota, tomēr tiesas sastāva personīgai reputācijai un tiesas kopējai reputācijai tiesnešu tiesību radīšanas kontekstā praksē tomēr ir zināma loma. Piemēram, ja referējošais tiesnesis ir ar ilggadēju pieredzi, attiecīgajā nolēmumā ietvertām juridiskajām tēzēm praksē varētu tikt piešķirta lielāka loma un neapšaubāmība nekā tām,

⁴¹⁶ Plašāk skat.: Jonikāns V. Nepārsūdzami lēmumi un lēmumu pārsūdzamība. *Jurista Vārds*, 2005. 27.septembris, nr. 36 (391)

⁴¹⁷ *Par blakus sūdzību pieņemtais lēmums nav pārsūdzams, un tas stājas spēkā no tā pieņemšanas brīža.*

⁴¹⁸ Pleps J. *Sapulču, gājienu un piketu normatīvais regulējums*. Referāts Latvijas Republikas Augstākās tiesas konferencē „Administratīvo tiesu un administratīvā procesa tiesvedības piece gadi Latvijā”, 2009.gada 27.martā, <http://www.at.gov.lv/lv/about/conferences/admtiesas/>

⁴¹⁹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

kas ir ietvertas nepieredzējuša referējošā tiesneša nolēmumā, kura atziņas agrāk bieži apšaubītas tiesību doktrīnā.

Izvērtējot vispārējas kompetences un administratīvo tiesu nolēmumus kā avotu tiesnešu tiesību normām, tiesnesim un tiesas sastāvam kopumā ir nozīme arī citā aspektā. Respektīvi, izvērtējot izskatāmās lietas apstākļus un iederību vispārējā tiesā izskatāmo lietu spektrā, tiesai būtu jāspēj iepriekš noteikt un paredzēt izskatāmās lietas nozīmību judikatūras veidošanā. Ņeroties pie tiesnešu tiesību normas izstrādes un jo īpaši, izvēloties tās abstrakcijas vai konkrētuma pakāpi, tiesai jāvērtē lietas specifiskums. Jo plašāks ir eventuālo līdzīgo faktisko gadījumu loks, jo atbilstoši vispārīgāk formulējama juridiskā atziņa. Un, pretēji – ja lieta ir īpaši specifiska, tiesai būtu jāierobežo sava radošā darbība tiesnešu tiesību normu izstrādē vai pietiekoši viennozīmīgi un skaidri jāierobežo radītās tiesnešu tiesību normas piemērojamība specifiskai lietu grupai. Pretējā gadījumā specifiskas lietas ietvaros izdarīts secinājums, kas attiecīgi pats par sevi arī ir specifisks, varētu nākotnē tikt attiecināts uz daudz vispārīgāka rakstura lietām un līdz ar to radīt nepareizu tiesu praksi. Minētais attiecināms, piemēram, uz gadījumiem, kad tiesa ir spiesta skatīt tā saukto „mūžīgo pieteicēju” lietas. Jāpiekrīt viedoklim, ka principiāli tiesu prakses secinājumi, piemēram, par tiesībām uz pieeju tiesai nebūtu jāveido uz tādu sūdzību pamata, kuru izskatīšanu mēdz dēvēt par *frivolous litigation*. Tā ir bezmērķīga tiesāšanās, kas ne vien nevajadzīgi pārslogo tiesas, bet arī apgrūtina sabiedrību un degradē izpratni par tiesībām. Tieši šajās lietās pastāv risks izdarīt tādus secinājumus, kas neatbilstu saprātīgai procesa virzībai, proti, ierobežojot bezmērķīgu tiesāšanos, aizliegt arī pamatotus strīdus par principiāliem likuma interpretācijas jautājumiem.⁴²⁰

4.1.1.2. Tiesu prakses apkopojumi

Atsevišķu un īpašu lomu judikatūras savstarpējā hierarhijā ieņem Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas (agrāk - Plēnuma) veiktie tiesu prakses apkopojumi. Tiem nav patstāvīga⁴²¹ (atsevišķa) tiesību avota loma kā judikatūrai, jo tie nesatur fundamentāli jaunas, radošas tēzes par tiesību jautājumiem, tomēr kā avots, kas sistematizē, apkopo un atlasa juridiski pareizās un būtiskās judikatūras atziņas, tie ir ļoti nozīmīgi tiesu darba atvieglošanā. Augstākās tiesas judikatūras nodaļas veidotie tiesu prakses apkopojumi lielā mērā ir tiesnešu tiesību normu apkopojumi, kas tās identificē, izskaidro un nosaka tiesu nolēmumos attīstītās tiesnešu tiesību normu robežas.

Piemēram, krimināltiesību jomā šī tiesību avota (it īpaši Plēnuma lēmumu, kad tie formāli bija vispāršaistoši) loma vēsturiski ir bijusi īpaši ievērojama. „Latvijas Republikas Augstākās tiesas

⁴²⁰ Pastars E. Kad pastāv strīds par tiesas lēmuma nepārsūdzamību. *Jurista Vārds*, 2005. 20. septembris, nr.35 (390)

⁴²¹ Šajā kontekstā ar apzīmējumu “patstāvīgs” tiesību avots tiek saprasta šī vārda ikdienišķā izpratne, nevis apzīmējums, kas norāda uz piederību patstāvīgo tiesību avotu grupai tiesību avotu sistēmā.

loma vienotas tiesu prakses veidošanā noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas jomā ir bijusi ievērojama. Un īpaši šajā ziņā gribu uzsvērt Augstākās tiesas plēnuma lēmumu nozīmi. Plēnuma lēmumu projektu izstrādē aktīvu dalību ir ņēmuši krimināltiesību zinātnieki - eksperti un jāatzīmē, ka daunos plēnuma lēmumos atsevišķu krimināllietu kategorijās ir iestrādātas teorētiski pamatotas atziņas Krimināllikuma normu satura izpratnē. Ne velti tiesas savā praksē arvien vēl izmanto Plēnuma lēmumos paustās nostādnes, kaut arī to saistošais raksturs tiek noliegts.”⁴²²

Līdz 2003.gada 3.decembrim⁴²³ likuma *Par tiesu varu* 49.panta 2. daļa noteica, ka Augstākās tiesas Plēnums pieņem tiesām saistošus izskaidrojumus par likumu piemērošanu. Lietu izspriešanā, it īpaši krimināltiesībās, tiesas ļoti plaši izmantoja šo tiesību avotu, nereti pat atsaucoties uz Plēnuma lēmumiem rezolutīvajā daļā. Tā kā atbilstoši *Satversmei* un vairākiem konstitucionāliem pamatprincipiem: taisnīguma principam, varas dalīšanas principam un tiesneša neatkarības principam⁴²⁴ šāds likuma deleģējums nav pieļaujams, Satversmes tiesa to atzina par neatbilstošu *Satversmei*.⁴²⁵ Daļā tiesībzinātnieku šāds solis izraisīja kritiku, uzsverot, ka tādējādi zudis pamats efektīvi vienveidīgai un pareizai tiesību normu piemērošanai.⁴²⁶ Šāds viedoklis atspoguļo neizpratni par tiesību normu izskaidrojumu juridisko dabu, proti, problemātisks agrākajā situācijā bija tieši šo skaidrojumu juridiski saistošais spēks, nevis to nozīme vienveidīgā tiesību normu piemērošanā, kas savu nozīmi nav zaudējusi arī šobrīd. Tiesām saistoša spēka „noņemšana” nenoved pie šādu izskaidrojumu neesamības, pie tam, ņemot vērā, ka sekojošajā Augstākās tiesas Plēnuma darbībā ieviestie tiesu prakses apkopojumi un šobrīd veidotie Judikatūras nodaļas tiesu prakses apkopojumi tiek publiskoti un visiem tiesību piemērotājiem ir brīvi pieejami, nav pamata bažām, ka tiesas varētu palikt bez augstākās tiesu instances sniegtās vienotās (apkopotās) izpratnes par konkrētu tiesību normu interpretāciju, tālākveidošanu vai jebkuru citu tiesības attīstošu praksi.

Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas veiktie tiesu prakses apkopojumi, kas precizējot būtu saucami par judikatūras apkopojumiem, nenes juridiski zinātnisku pievienoto vērtību, tie vienotā avotā izsver un analizē esošās judikatūras atziņas jeb tiesnešu tiesības par noteiktu tēmu. Taču tiesu prakses apkopojumiem ir nenoliedzama pozitīva loma. Pirmkārt, Augstākās tiesas Judikatūras

⁴²² Krastiņš U. Tiesību zinātnes loma tiesu prakses veidošanā. Līdzziņojums konferencē *Latvijas Republikas Augstākā tiesa attīstībā: atskats pagātnē un Eiropas pieredze nākotnei* 2005.gada 7.oktobrī, <http://www.at.gov.lv/files/docs/conferences/U%5B1%5D.Krastins.doc>.

⁴²³ Kad stājās spēkā *Grozījumi likumā “Par tiesu varu”*, kas paredzēja, ka šī panta otrā daļa tiek izteikta jaunā redakcijā: *Plēnums apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus*.

⁴²⁴ Skat. Par likuma “Par tiesu varu” 49.panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83.pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2002–06–01. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 5.februāris, nr.19

⁴²⁵ Par likuma “Par tiesu varu” 49.panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83.pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2002–06–01. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 5.februāris, nr.19

⁴²⁶ Skat.piemēram Krastiņš U. Kāda ir AT plēnuma loma un tiesu prakse lietās par svešas mantas nolaupīšanu. *Jurista Vārds*, 2002. 24.septembris, nr.19 un Krastiņš U. Augstākās tiesas plēnuma loma Krimināllikuma normu tulkošanā. *Jurista Vārds*, 2004. 9.marts, nr.9

nodaļa, sastādot šos apkopojumus, analizē tiesu prakses atziņas un atlasa tās, kas iztur zinātnisku kritiku un atzīstamas par „labām un pareizām”, lai tiktu pieskaitītas pie judikatūrai piederošām (proti – tiesnešu tiesību normas).⁴²⁷ Tādējādi tiesību piemērotājam vairs nav vienmēr jāizsver katrā atsevišķā tiesas spriedumā ietvertās abstraktās juridiskās tēzes pareizība un nozīmība, viņš var izmantot Judikatūras nodaļas darba rezultātu. Otrkārt, apkopojumi atvieglo tiesību piemērotāja darbu precedentu meklēšanā un studēšanā, jo ir viegli pieejami.

Tajā pašā laikā judikatūras apkopojumiem praksē var būt arī maldinoša ietekme gadījumos, kad tiesas tos izmanto un uz tiem paļaujas, nepārbaudot, vai vēlāk, proti, pēc apkopojuma sagatavošanas, judikatūra nav mainījies. Šādu kļūdu pieļāva, piemēram, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija savā 2009.gada 20.aprīļa spriedumā, un to konstatēja Augstākās tiesas Senāts.⁴²⁸ Proti, Apgabaltiesa bija norādījusi, ka izmaksātā atlīdzība par darba piespiedu kavējumu nav uzskatāma par darba samaksu *Darba likuma* 59.panta izpratnē, jo persona šajā laikā nav strādājusi. Šāda secinājuma pamatošanai tiesa bija atsaukusies uz judikatūru, kas analizēta Civillietu departamenta 2004.gada apkopojumā „Par likumu piemērošanu, izšķirot tiesās strīdus, kas saistīti ar darba līguma izbeigšanos vai grozīšanos”. Taču šādu agrāk izteiktu viedokli Senāts bija mainījis ar 2008.gada 29.oktobra spriedumu lietā Nr. SKC-375/2008, atzīstot, ka jēdziens „atlīdzība par darbu” ir bijis tulkots nepamatoti sašaurināti. Līdz ar to mainījies arī judikatūra, kas šobrīd turklāt atbilst arī EST judikatūrai minētajā jautājumā. Apgabaltiesa, paļaujoties uz judikatūras apkopojumu un nepārbaudot judikatūras attīstību pēc šī apkopojuma sagatavošanas, līdz ar to bija pieļāvusi kļūdu ne tikai izspriežot lietu pēc būtības, bet arī pietiekoši kvalitatīvi nepārbaudot aktuālās tiesnešu tiesību normas (tajā skaitā – arī EST tiesnešu tiesību normas). Autore tomēr paļaujas, ka minētais piemērs neliecina par vispārēju tendenci un tādējādi nepadara judikatūras apkopojumus par negatīvi vērtējamu un maldinošu parādību. Kopumā judikatūras apkopojumi, ciktāl tiesa pārliecinās par to aktualitāti, ir noderīgs tiesnešu tiesību informācijas avots.

Saskaņā ar likuma *Par tiesu varu* 28.⁶ pantu Tiesu informatīvās sistēmas ietvaros Augstākā tiesa veido judikatūras datubāzi, kurā iekļautā informācija ir vispārpieejama. „Pieejama un saprotama judikatūra, kasācijas instances tiesas sniegtā problēmjautājumu analīze un interpretācija ir būtisks instruments zemāko instanču tiesu izglītošanā un tiesu nolēmumu kvalitātes veicināšanā, procesa dalībniekiem prognozējamas tiesu prakses nodrošināšanā, kā arī tiesību

⁴²⁷ Šis apgalvojums nav absolūts, jo AT Plēnuma un vēlāk Judikatūras nodaļai nereti tiek izteikta kritika par neviennozīmīgu atziņu ietveršanu tiesu prakses apkopojumos. Skat. Neimanis J. Judikatūra un tās saistošais spēks. *Jurista Vārds*, 2005. 8.marts, http://www.vestnesis.lv/index.php?mode=LAIIDIENS&laidiens_id=3287

⁴²⁸ Sīkāk skat. AT Senāta Civillietu departamenta 2009.gada 14.oktobra spriedumu lietā Nr. SKC – 899, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2009/899-09.doc>

pilnveidošanas veicināšanā.⁴²⁹ Nepārprotami, publiskas pieejamības veicināšana un stimulēšana ne tikai kalpo par tiesnešu tiesību efektivitātes garantu, bet arī uzlabo judikatūras pārzināšanu un tiesnešu tiesību autoritāti.

Tiesu informatīvās sistēmas Judikatūras datubāze tika atklāta 2006.gada jūnijā, un tajā līdz 2010.gada jūlijam publicēts 864 Senāta nolēmums. Judikatūras datubāzē būtu iekļaujami visu līmeņu tiesu nolēmumi, kas ir pirmais solis vienveidīgas tiesu prakses veidošanā. Šobrīd tajā tiek ietverti vienīgi AT Senāta (proti - kasācijas instances) nolēmumi, kas nevarētu tikt uzskatīts par pilnvērtīgu judikatūras avotu ilgtermiņā (it īpaši ņemot vērā lietu un jautājumu kategoriju, kas līdz izskatīšanai Senātā vispār nenonāk, taču par ko ir vērā ņemama judikatūra). Datu bāzes mērķis ir palīdzēt tiesnešiem lietas izspriešanā analogiskos gadījumos, samazināt lietu izskatīšanas laiku, kā arī veicināt vienveidīgu un stabilu tiesu praksi,⁴³⁰ taču tās mērķim būtu jābūt arī plašākam, ne tikai uz tiesu vērstam. Sākotnēji datubāze bija pieejama tikai Tiesu informatīvās sistēmas lietotājiem. Principiāli svarīgi tiesu nolēmumi, interesanti juridiski kāzusi un sarežģīti risinājumi tiek publicēti žurnālā „Jurista Vārds” un aktuāli Senāta nolēmumi tiek publicēti arī Augstākās tiesas mājas lapā, tomēr tie nenodrošina nepieciešamo judikatūras publiskās pieejamības līmeni. Šobrīd judikatūras datubāze ir publiski pieejama, bet tā tiesas nolēmumu daļa, kas ir savlaicīgi pieejama elektroniskā formā tiesu mājas lapās, ir selektīva un nepilnīga, judikatūras faktiskā pieejamība un efektivitāte būtu būtiski veicināma un uzlabojama.

Tiesnešu tiesību attīstības un pilnveidošanas kontekstā nozīmīgs ir likuma *Par tiesu varu* 49.¹ pants par Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulci (tiesnešu kopsapulce), kas no likumdevēja puses normatīvi norāda uz tiesnešu tiesību nozīmes apliecināšanu, atzīšanu. Minētais pants noteic, ka

- (1) *Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce ir koleģiāla institūcija, ko aktuālu tiesību jautājumu apspriešanai sasauc Augstākās tiesas priekšsēdētājs.*
- (2) *Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā.*
- (3) *Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce savu viedokli par tiesību normu interpretācijas un piemērošanas jautājumiem formulē kā lēmumu, kas tiek publiskots.*

Tādējādi pie Augstākās tiesas ar normatīvu tiesību aktu ir izveidota institūcija, kuras uzdevums ir rūpēties par vienveidīgas judikatūras attīstību, tātad – arī par tiesnešu tiesību kvalitatīvu izstrādi un piemērošanu. No tiesību sistēmas stabilas attīstības viedokļa šādas institūcijas darbības viens no

⁴²⁹ Jonikāns V. Izmaiņas tiesas darbu reglamentējošajās tiesību normās. *Jurista Vārds*, 2008. 1.jūlijs, nr.24 (529)

⁴³⁰ Judikatūras datu bāze, <http://www.at.gov.lv/lv/about/operation/judikatura/>

uzdevumiem tiesnešu tiesību aspektā ir nodrošināt to attīstību, kā arī risināt tiesnešu tiesību normu savstarpējos konfliktus, ja tādi konstatēti, pat gadījumā, ja tas gramatiski likuma tekstā tai tā nav noteikts. Proti, kopumā – rūpēties par tiesnešu tiesību kvalitāti un attīstību. Līdz ar to vispārējās jurisdikcijas un administratīvo tiesu radītajām tiesnešu tiesībām ir nodrošināts papildu instruments to radīto tiesnešu tiesību kvalitātes kontrolei un nodrošināšanai, tādā veidā nodrošinot arī atbilstošās tiesnešu tiesību daļas autoritāti.

4.1.1.3. Satversmes tiesa

Judikatūrā ietilpst visu instanču tiesu nolēmumi, taču „lielāka autoritāte ir augstāko tiesas instanču – Satversmes tiesas un Augstākās tiesas nolēmumiem”⁴³¹. Konstitucionālajai tiesai ir daudz lielāka nozīme nekā augstākajām apelācijas institūcijām vai uzraudzības institūcijām. Tās ir iesaistītas politiskās varas un leģitīmā spēka realizācijā.⁴³² Lai gan kasācijas instances un Satversmes tiesas veidotajai judikatūrai nav izteiktas savstarpējas pakārtotības (Satversmes tiesai atbilstoši *Satversmē* un *Satversmes tiesas likumā* noteiktajai kompetencei nav paredzētas tiesības izvērtēt vispārējās jurisdikcijas tiesu nolēmumu tiesiskumu⁴³³), tomēr tas apstākļi, ka Satversmes tiesas spriedumi ir obligāti⁴³⁴ visām valsts un pašvaldību institūcijām, iestādēm un amatpersonām, ieskaitot tiesas, kā arī fiziskām un juridiskām personām,⁴³⁵ norāda uz Satversmes tiesas spriedumu neapšaubāmi nozīmīgāku lomu. Tie ir obligāti visām tiesu instancēm visās tiesību nozarēs.

2009.gada 10.decembrī Saeima pieņēma *Grozījumus Satversmes tiesas likumā*⁴³⁶, cita starpā grozot šī likuma 32.panta otrās daļas redakciju, un nosakot, ka *Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām.*

Grozījumu likumprojekta anotācijā norādīts, ka *Satversmes tiesas likuma* 32.panta otrajā daļā nepietiekami precīzi ir norādīts, kam ir saistošs Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā tiesību normas interpretācija. Satversmes tiesā tiek iesniegti jauni pieteikumi par līdzīgiem jautājumiem,

⁴³¹ Levits E. atklājot jaunu rubriku „Aktuālās judikatūras apskats” žurnālā *Likums un Tiesības*, 2005, nr. 1, 27.lpp.

⁴³² Vorlander H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 2001, nr.10, 299.lpp.

⁴³³ Skat.: Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. Pantam: LR Satversmes tiesas 2009.gada 3.jūnija spriedums lietā nr. 2008-43-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 5.jūnijs, nr.88 (4074), http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2008-43-0106_paternitaate_CL_156.htm

⁴³⁴ Par Satversmes tiesas spriedumu juridisko statusu sīkāk, skat. Paparinskis M. Satversmes tiesas spriedums kā normatīvs tiesību akts. *Likums un Tiesības*, 2003, nr.45

⁴³⁵ Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14.jūnijs, 32.panta 2.daļa

⁴³⁶ Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009 30.decembris nr.205 (4191)

kaut gan, piemēram, vienas pašvaldības saistošie noteikumi, kas izdoti saskaņā ar spēkā esošu, bet nepareizi interpretētu *Aizsargjoslu likuma* normu, ir jau atzīti par spēku zaudējušiem.⁴³⁷

Tātad kopš 2010.gada 1.janvāra *Satversmes tiesas likuma* 32.panta otrā daļā ir uzsvērts, ka Satversmes tiesas sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir vispārobligāta. Abstrahējoties no loģiski izrietošiem jautājumiem par to, kas uzskatāma par “attiecīgo tiesību normu”, kuras interpretācija ir vispārsaistoša atbilstoši šī panta daļas jaunajam formulējumam, tomēr jāuzsver, ka šāds likuma noteikums dod nepārprotamu pamatu secinājumam par Satversmes tiesas radīto tiesnešu tiesību noteikumu (pieņemot, ka “interpretācija” šeit domāta plašākā nozīmē un ietver arī tiesību tālākveidošanu un citas juridiskās metodes) obligātu un vispārsaistošu spēku. Šis vispārsaistošais spēks turklāt ir iepriekš noteikts un vienādi saistošs visiem, visām tiesām un arī pašam likumdevējam. Minēto apstākļu dēļ, līdzīgi kā EST un ECT radītās tiesnešu tiesības, arī Satversmes tiesas radītās tiesnešu tiesības būtu nošķiramas no pārējām tiesnešu tiesībām, jo tās būtiski atšķiras no tām.⁴³⁸

Satversmes tiesas veidotās judikatūras atziņas nav apspriežamas pēc to iekšējās pareizības, proti, tiesa nevar noraidīt kādas atziņas pielietošanu konkrētajam gadījumam pamatojoties uz argumentu par tiesas rīcībā esošu jaunāku vai labāku atziņu.⁴³⁹ Konstitucionālās tiesas spriedumiem ir ne tikai formāli saistošs spēks, tie tiek uzskatīti par īpaši svarīgiem arī no saturiskā viedokļa.⁴⁴⁰

Konstitucionālās tiesas radītie tiesību noteikumi tiesnešu tiesību ietvaros ir konstitucionālo tiesību jaunrade gadījumos, kad konstitucionālā tiesa atklāj jaunu juridisku noteikumu interpretējot vai veicot tiesību tālākveidošanu konstitūcijas rakstītajam tekstam. Tādējādi **konstitucionālās tiesnešu tiesības savā formāli saistošajā spēkā ir vistuvāk likumdevēja pozitīvizētajiem normatīviem tiesību aktiem, rakstītajām tiesību normām, bet juridiskā spēka ziņā – pat likumam pāri stāvošas.**⁴⁴¹ Par konstitucionālās tiesas radīto tiesnešu tiesību juridisko rangū teorijā ir izteikti viedokļi, ka tās ir pakārtotas konstitūcijai, bet pārākas par parlamentā pieņemtajiem likumiem.⁴⁴² Tēzes otrajai daļai var piekrist pilnībā, taču attiecībā uz piro daļu tomēr jāņem vērā normas un tai piesaistīto tiesnešu tiesību savstarpējās attiecības, kas sīkāk tiks analizētas šī darba 7.1.nodaļā. Tas

⁴³⁷ <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/3A28E1852864ABF5C225763B0033C63A?OpenDocument>

⁴³⁸ Turpmāk darbā ārpus šīs nodaļas, ja vien īpaši nav norādīts pretējais, ar tiesnešu tiesībām tiek saprasta tā tiesnešu tiesību daļa, kas neietver EST, ECT un Satversmes tiesas radītās tiesnešu tiesību normas.

⁴³⁹ Tomēr diskutējams ir jautājums par tiesas iespēju nepiemērot Satversmes tiesas judikatūras atziņu atzīstot to par nederīgu, proti, pamatojot, ka tā vairs neatbilst esošajai tiesiskajai situācijai.

⁴⁴⁰ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study.* Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

⁴⁴¹ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit.* Paris: Dalloz, 1991, p. 220.

⁴⁴² Avril P. La jurisprudence institutionnelle du Conseil constitutionnel est-elle créatrice du droit? Dans: La création du droit par le juge. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.33-39

izriet no tiesību normu juridisko spēku noteicošajām pazīmēm – kārtības, kādā var grozīt, un subjekta, kas var grozīt, attiecīgo normu. Tā kā pati Satversmes tiesa var grozīt savu agrāko nostāju un, pietiekoši pamatojot, nepieciešamības gadījumā modificēt savas tiesnešu tiesības, bet parlamentam šādu tiesību attiecībā uz Satversmes tiesas tiesnešu tiesībām nav, tad varētu apgalvot, ka Satversmes tiesas radītiem konstitucionālo tiesnešu tiesību noteikumiem ir konstitūcijai pielīdzināms juridisks spēks. Tas lielā mērā saistāms ar faktu, ka **to, kas ir konstitūcija, nosaka konstitucionālās tiesas nolēmumi.**

Lai gan (nacionālā līmenī) konstitucionālās tiesas radītajām tiesnešu tiesībām ir augstākais rangs pārējo tiesnešu tiesību normu vidū (tām vienīgajām ir likumā noteikts vispāršaistošs spēks), tomēr šis apstāklis ir vērtējams neatkarīgi un atsevišķi no konstitucionālās tiesas spriedumos ietvertajiem lēmumiem konkrētās lietas risināšanai par kādas konkrētas rakstīto tiesību normas vai tās trūkuma antikonstitucionalitāti (rezolutīvā daļa), kas noteiktos gadījumos tiek vērtēts kā kvazi-leģislatīva darbība (spēkā esošu rakstītu tiesību normu atzīšana par prettiesiskām un spēkā neesošām). Tiesnešu tiesību radīšanas un lietas izšķiršanas funkcija ir jānošķir. Lietas izšķiršanas ietvaros varas dalīšanas principam ir lielāka nozīme un tas prasa lielāku uzmanību, nekā tiesas radīto tiesnešu tiesību kontekstā. Tomēr arī tad, piemēram, Satversmes tiesa pati nosaka savas no varas dalīšanas principa izrietošās darbības robežas. „Lai izvairītos no situācijas, kad konstitucionālās pārbaudes rezultātā tiek pārkāpts varas dalīšanas princips, Satversmes tiesa savos spriedumos izvairās formulēt tiesību normas vai noteikt, kā likumdevējam tās būtu formulējamas. Tādejādi pastāv abpusējs respekts - likumdevējs ņem vērā konstitucionālās pārbaudes rezultātā doto slēdzienu, un Satversmes tiesa respektē likumdevēja rīcības brīvību.”⁴⁴³ Kā jau norādīts, Satversmes tiesa savos spriedumos izvairās formulēt tiesību normas tikai tiktāl, cik tas attiecināms uz konstitucionālās sūdzības vai pieteikuma pamatā esošās tiesību normas pārformulēšanu vai jaunu radīšanu, ja tā atzīta par antikonstitucionālu.

Konstitucionālā tiesa rada spēkā esošās rakstītās konstitūcijas tekstam papildu noteikumus, tekstu, kas formālajā konstitūcijā nav atrodams. Ar savām tiesnešu tiesību normām Satversmes tiesa gan papildina Satversmes formālo tekstu, gan arī rada tās normu interpretācijas noteikumus un principu konkretizācijas normas. Tā, piemēram, spriedumā lietā nr. 03-04(98)⁴⁴⁴ Satversmes tiesa interpretēja Satversmes 21.pantu, kas noteic, ka *iekšējās darbības un kārtības noteikšanai Saeima izstrādā sev kārtības rulli. Saeimas darba valoda ir latviešu valoda.* Lietas ietvaros Satversmes

⁴⁴³ Kūtris G. Likumu robi un Eiropas konstitucionālās tiesas. Eiropas konstitucionālo tiesu konferences XIV kongress. *Jurista Vārds*, 2008. 1.jūlijs, nr.24 (529)

⁴⁴⁴ Par 1998. gada 30. aprīlī pieņemtā Saeimas lēmuma par uzticības izteikšanu Ministru kabinetam atbilstību Ministru kabineta iekārtas likumam un Saeimas kārtības rullim: Satversmes tiesas 1998.gada 13.jūlija spriedums lietā nr. 03-04(98), [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-04\(98\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-04(98).rtf)

tiesai bija jālemj par tādu noteikumu piemērošanu un šo darbību tiesiskumu, ko Saeima realizē, bet kuras nav noteiktas Saeimas kārtības rullī. Satversmes tiesa secināja: *Kārtības ruļļa mērķis ir noteikt tādu Saeimas darba kārtību, kas, realizējot vairākuma gribu, vienlaikus garantē arī mazākuma tiesības un nodrošina Saeimas darba efektivitāti. Tomēr Kārtības rullis nereglamentē visas situācijas izsmelīgi. Atsevišķos gadījumos Saeimas darbības procedūra noteikta citos likumos un Saeimas lēmumos. Saeimas darbību reglamentējošas normas ir arī Ministru kabineta iekārtas likumā. Tas nav pretrunā ar Satversmes 21.pantu, jo šajā pantā ietvertais jēdziens "kārtības rullis" iztulkojams plašāk, proti, kā tādu normu kopums, kuras regulē parlamenta darbību. [...] Kārtības rullis neaizliedz tādu lietu izskatīšanu, kas nav tieši paredzētas Kārtības rullī. Tāpat Kārtības rullis neliedz izskatīt lietas saskaņā ar parlamentārām paražām, ciktāl tās nav pretrunā ar Kārtības rulli.* Šajā lietā Satversmes tiesa nodibināja robežas jēdzienam "Saeimas kārtības rullis", uzsverot tā materiālo raksturu un nepieciešamību šo jēdzienu sapast paplašināti, tas ir, kā visu to normu kopumu, kas regulē Saeimas darbību, bet ne tikai formālo likumu ar nosaukumu "Saeimas kārtības rullis", kaut arī tas veidotu parlamentārās darbības regulējuma pamatmasu. Satversmes tiesa identificēja tiesnešu tiesību normu, kas papildina Satversmes 21.panta pirmo teikumu. Ja arī Satversmes tiesas izstrādātā atziņa nepapildina normas tekstu, tā ir būtiska šīs normas galvenā jēdziena (kārtības rullis) turpmākā izpratnē.

Par konstitucionālo tiesnešu tiesību normu radīšanu liecina arī viena no sarežģītākajām un skandalozākajām Satversmes tiesas lietām. Detalizēti analizējot Satversmes tiesa spriedumā lietā nr.2007-10-0102⁴⁴⁵ (Robežlīguma lieta) ietvertos secinājumus, iespējams konstatēt, ka Satversmes tiesa būtībā ir tālākveidojusi Satversmes 3.panta tekstu⁴⁴⁶, secinot, ka *vērtējot Robežlīguma atbilstību Satversmei un 1990.gada 4.maija Neatkarības deklarācijai, jāsecina, ka Abrenes apvidus Satversmes izstrādāšanas brīdī netika uzskatīts par Latgales neatņemamu sastāvdaļu, bet gan par jauniegūtu teritoriju, ko Latvija pievienoja savai teritorijai pēc Miera līguma spēkā stāšanās. Tādējādi Robežlīgums neaizskar Latvijas teritorijas, kuru veido četri novadi, nedalāmību, un atbilst Satversmes 3.pantam.* Tādējādi Satversmes tiesa faktiski modificēja Satversmes 3.pantu, nosakot, ka Latvijas valsts teritoriju veido dažāda statusa teritorijas un *ar Latgales jēdzienu Satversmes 3.pantā apzīmēti Vitebskas guberņas Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķi. Savukārt Abrenes*

⁴⁴⁵ Par likuma "Par pilnvarojumu Ministru kabinetam parakstīt 1997.gada 7.augustā parafēto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma projektu par Latvijas un Krievijas valsts robežu" un likuma "Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu" 1.panta vārdu "ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu" atbilstību Latvijas PSR Augstākās padomes 1990.gada 4.maija deklarācijas "par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" preambulai un 9.punktam un 2007.gada 27.martā parakstītā Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma par Latvijas un Krievijas valsts robežu" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 3.pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2007-10-0102, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2007_10_0102_Robezligums.htm.

⁴⁴⁶ *Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale*

apvidus uzskatāms par jauniegūtu teritoriju, ko Latvija pievienoja savai teritorijai pēc Miera līguma spēkā stāšanās. Tā kā *Satversmes* 3.pants atsaucas uz pastāvošajām Latvijas valsts robežām un konkrētiem starptautiskajiem līgumiem, kas 1922.gadā ietvēra arī 1920.gada Miera līgumu, un nav argumentu, ka *Satversmes* 3.pants nenoteiktu visu Latvijas valsts teritoriju,⁴⁴⁷ jāsecina, ka šajā lietā *Satversmes* tiesa ir veikusi *Satversmes* 3.panta teleoloģisko redukciju, pie tam ar kritiski vērtējamu pamatojumu.

Satversmes tiesa ir galvenais *Satversmes* interpretētājs un papildinātājs. Tā ir arī galvenais subjekts, kas nodrošina *Satversmes* lakoniskā teksta modernu izpratni jeb to, ka, lai arī nav mainījies tās normu „burts”, nepārprotami laikam līdzī mainās *Satversmes* „gars” un tās normu interpretācija.⁴⁴⁸ Robežu starp interpretāciju un tālākveidošanu *Satversmes* normu kontekstā ir sarežģīti praktiski noteikt to lakonisma dēļ, tomēr nav šaubu, ka modernas demokrātiskas republikas⁴⁴⁹ kritērijs, ko pati *Satversmes* tiesa atzinusi par vadlīniju *Satversmes* normu interpretācijā un tālākveidošanā un kam seko arī pārējās tiesas⁴⁵⁰, lielākajā daļā gadījumu noved pie esošā normu teksta grozīšanas vai papildināšanas ar tiesnešu tiesību palīdzību.

Satversmes tiesas radītajām tiesnešu tiesībām ir būtiska loma, veicot nenoteiktu juridisku jēdzienu piepildīšanu ar saturu, jo tās satur ne tikai obligāti piemērojamas tēzes par dažāda līmeņa normatīvajos aktos ietvertu nenoteiktu juridisku jēdzienu piepildīšanu, bet galvenokārt tēzes par *Satversmes* normāms atrodamo jēdzienu saturisko piepildīšanu, kas ir daudz vispārīgākas, abstraktākas un it īpaši nodaļā par cilvēktiesībām, satur virkni ģenerālklausulu. Ņemot vērā to īpašo abstraktumu, lakonismu un jēdzienisko ietilpību, konstitucionālo nomu interpretācijai ir diskursīvs raksturs, jo pat metodoloģiski perfekts darbs nedod absolūti pareizas, neapstrīdamas atbildes, tomēr tiesa identificē argumentus un pretargumentus un galu galā taisa uz „labākajiem argumentiem” balstītu spriedumu.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ *Satversmes* tiesas tiesneses *Kristīnes Krūmas* atsevišķās domas lietā nr.2007-10-0102, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Kruma_atseviskas_2007-10-0102.htm

⁴⁴⁸ Endziņš A. Eiropas Konstitūcijas līgums un Latvijas Republikas *Satversme*. *Jurista Vārds*, 2004. 12.oktobris, nr. 39(344)

⁴⁴⁹ Skat.: Par Saeimas vēlēšanu likuma 38.panta pirmās daļas otrā teikuma atbilstību *Satversmes* 6., 8., 91. un 116.pantam: *Satversmes* tiesas spriedums lietā nr. 2002-08-01, 2002. 23.septembris. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-08-01.rtf>; un sekojošais saistītais Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā nr. SA – 5/2006, 2006. 3. novembris. <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ad031106.doc>

⁴⁵⁰ Skat., piemēram: Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā nr. SA – 5/2006, 2006. 3. novembris. <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ad031106.doc>

⁴⁵¹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.19-22

Satversmes tiesa vairākos savos spriedumos ir saturiski papildījusi *Satversmes* 92.pantā ietverto nenoteiktu juridisku jēdzienu „taisnīga tiesa”⁴⁵², kas ne tikai var kalpot par avotu citām tiesām šī jēdziena izpratnes formulēšanai, bet arī konkretizē no šī jēdziena izrietošos noteikumus, kas jāievēro visām tiesām kā „taisnīgām” tiesām. Lietā nr. 2001-10-01 Satversmes tiesa norāda, ka jēdziens „taisnīga tiesa” ietver divus aspektus, proti, “taisnīga tiesa” kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un “taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā šī lieta tiek izskatīta. Pirmajā aspektā šis jēdziens tulkojams sasaistē ar *Satversmes* 6. nodaļu, otrajā – sasaistē ar tiesiskas valsts principu, kas izriet no *Satversmes* 1. panta. *Satversmes* 92. pants paredz gan pienākumu izveidot attiecīgu tiesu institūciju sistēmu, gan arī pienākumu pieņemt attiecīgas procesuālās normas⁴⁵³. Lietā nr. 2002-06-01 tiesa sīkāk atklāj viena ģenerālklausulas aspekta būtību, norādot, ka “taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process nozīmē taisnīgu lietas izskatīšanu, proti, katrā konkrētā gadījumā tiesai jāievēro taisnīguma princips. Savukārt, tā kā tiesas darba rezultāts ir tiesas spriedums, tad ar jēdzienu “taisnīga tiesa” galvenokārt tiek saprasts jēdziens “taisnīgs spriedums”⁴⁵⁴. Turpinot ģenerālklausulas saturisko papildīšanu, lietā nr. 2003-03-01 tiesa papildina, ka „taisnīgas tiesas” jēdziens ietver arī pušu līdzvērtīgu iespēju principu⁴⁵⁵, taču neietver tiesības ikvienu civillietu⁴⁵⁶ un administratīvā pārkāpuma lietu⁴⁵⁷ pārsūdzēt apelācijas instancē.

Īstenojot konstitucionālo kontroli, Satversmes tiesa tomēr ne tikai rada konstitucionālās tiesnešu tiesības, bet arī zemāka līmeņa tiesnešu tiesības, kas rodas likumu un citu normatīvo aktu interpretācijas rezultātā, kuru atbilstību Satversmei tiesa izvērtē. Tādējādi Satversmes tiesa nereti rada arī jaunu tiesisko regulējumu ne-konstitucionālā līmenī. Respektīvi, Satversmes tiesa ne tikai formulē oficiālo Satversmes doktrīnu, bet – atzīstot kādu normatīvo tiesību aktu par Satversmei atbilstošu – arī zināmā mērā sankcionē likumdevēja darbību rezultātu. Izvēloties vienu no vairākām iespējamām apstrīdētā normatīvā tiesību akta interpretācijas alternatīvām, Satversmes tiesa var

⁴⁵² Taisnīgas tiesas princips tāpat ir vispārējais tiesību princips, kas šeit, ietverot *Satversmes* 92.pantā, savā formulējumā var tikt pētīts kā ģenerālklausula.

⁴⁵³ Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 390.-392.² panta un 1997. gada 20. februāra likuma “Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā” pārejas noteikumu 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas *Satversmes* 92. pantam: *Satversmes* tiesas 2002. gada 5. marta spriedums lietā nr. 2001-10-01, www.satv.tiesa.gov.lv

⁴⁵⁴ Par likuma “Par tiesu varu” 49. panta otrās daļas atbilstību *Satversmes* 1. un 83. pantam: *Satversmes* tiesas 2003. gada 4. februāra spriedums lietā nr. 2002-06-01, www.satv.tiesa.gov.lv

⁴⁵⁵ Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikuma atbilstību Latvijas Republikas *Satversmes* 92. pantam: *Satversmes* tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā nr. 2003-03-01, www.satv.tiesa.gov.lv

⁴⁵⁶ Par Civilprocesa likuma 348. panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas *Satversmes* 92. pantam: *Satversmes* tiesas 2002. gada 17. janvāra spriedums lietā nr. 2001-08-01, www.satv.tiesa.gov.lv

⁴⁵⁷ Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 279. panta otrās daļas un 280. panta pirmās daļas 4. punkta daļā, kas nosaka, ka tiesas spriedums lietā par amatpersonas lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu ir galīgs, un Latvijas Civilprocesa kodeksa 239. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas *Satversmes* 89., 91. un 92. pantam, kā arī 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantam: *Satversmes* tiesas 2002. gada 20. jūnija spriedums lietā nr. 2001-17-0106, www.satv.tiesa.gov.lv

noteikt tam atšķirīgu nozīmi nekā tā ir bijusi saskaņā ar līdzšinējām vispārējās kompetences tiesu tiesnešu tiesībām un noteikt, ka tikai šāda attiecīgā normatīvā tiesību akta interpretācija nav pretrunā ar Satversmi.⁴⁵⁸ Arī šajā aspektā ir nozīme grozījumiem *Satversmes tiesas likumā*.⁴⁵⁹

Kā atzinusi pati Satversmes tiesa, zināmā veidā Satversmes tiesa pilda arī pozitīvā likumdevēja funkciju. Visbiežāk tas notiek gadījumos, kad Satversmes tiesa ar savu spriedumu atzīst kādu normu par spēkā neesošu, bet tajā pašā laikā konstatē, ka līdz brīdim, kamēr likumdevējs izlabos savas kļūdas, ir nepieciešams pagaidu tiesiskais noregulējums.⁴⁶⁰ Ir spriedumi, kuros Satversmes tiesa ir norādījusi, ka līdz brīdim, kamēr likumdevējs izlabos savas kļūdas, iestādēm un tiesām ir jāpiemēro par nelikumīgām atzītās tiesību normas atbilstoši Satversmei un Latvijai saistošajām starptautisko tiesību normām,⁴⁶¹ kā arī, ievērojot Satversmes spriedumā norādīto.⁴⁶² Ja tas ir nepieciešams un iespējams, Satversmes tiesa sava sprieduma nolēmumu daļā var atzīt, ka juridisko spēku atgūst tiesību normas, kas grozītas ar tādu apstrīdēto aktu, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normām.⁴⁶³

Līdzīgi kā Eiropas Savienības Tiesa, arī Latvijas konstitucionālā tiesa savos nolēmumos pati ir uzsvērusi savu juridisko atziņu vispārēju piemērojamību un saistošo spēku. Satversmes tiesa spriedumā lietā nr. 2007-12-03⁴⁶⁴ ietvērusi norādi, kas, paplašināti interpretējot, varētu norādīt uz nepieciešamību ievērot un nodrošināt Satversmes tiesas judikatūrā izteikto atziņu, proti, tiesnešu

⁴⁵⁸ XIV Congress General Report: Eiropas Konstitucionālo Tiesu Konferenču, 2008. 2-7 jūnijs, Viļņa.

http://www.lrkt.lt/Conference_R.html

⁴⁵⁹ Skat. Grozījumi Satversmes tiesas likumā: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009 30.decembris nr.205 (4191)

⁴⁶⁰ Latvijas nacionālais ziņojums Eiropas Konstitucionālo Tiesu Konferenču XIV kongresā, 2008. 2-7 jūnijs, Viļņa.

http://www.lrkt.lt/Conference_R.html

⁴⁶¹ Skat., piemēram: Par likuma "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem" 1. panta ceturtais daļas vārdu "vai citiem atribūtiem" un "kā arī mutvārdos izteikti atsevišķi saukļi, lozungi vai uzrunas", 9. panta pirmās daļas, 12. panta trešās daļas 1. punkta vārdu "kārtības uzturētājiem", 13. panta otrās daļas vārdu "un gājēju", 14. panta sestās daļas otrā teikuma, 15. panta ceturtais daļas vārdu "ne agrāk kā 10 dienas un", 16. panta un 18. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 103. pantam, Eiropas Cilvēku tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 11. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 21. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā 2006-03-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 2006 1.decembris, nr.192 (3560)

⁴⁶² Skat., piemēram: Par likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 22. panta ceturtais daļas otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2006-28-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2007 17.aprīlis, nr.62 (3638)

⁴⁶³ Skat., piemēram: Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 "Grozījumi likumā "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām"" un 2005. gada 9. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2005-12-0103, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>;

Par Ministru kabineta 2000. gada 15. augusta noteikumu Nr. 272 "Grozījumi Militārpersonu izdienas pensiju likumā" 3. punkta, 2000. gada 30. novembra likuma "Grozījumi Militārpersonu izdienas pensiju likumā" 3. panta un 2006. gada 25. maija likuma "Grozījumi Militārpersonu izdienas pensiju likumā" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2006-13-010, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2006-13-0103.htm

⁴⁶⁴ Par Ādažu novada teritorijas plānojuma daļas, kas paredz Lielā Baltezera applūstošās teritorijas apbūvi, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam: LR Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra spriedums lietā nr.2007-12-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207 (3783)

tiesību, īstenošanu praksē. Proti, tiesa norādīja: *Satversmes tiesa vērs Ministru kabineta uzmanību uz nepieciešamību gādāt par valsts pārvaldes iestāžu sadarbību nolūkā nodrošināt efektīvu teritorijas plānošanas kontroli, kā arī uz pienākumu nodrošināt Satversmes tiesas spriedumu saistošo spēku*. Jāsecina, ka Satversmes tiesa ir norādījusi Ministru Kabineta uz pienākumu gādāt par to, lai vietējo pašvaldību saistošo noteikumu regulējums nebūtu pretrunā ar Satversmes tiesas judikatūrā noteikto (kas šobrīd jau tiešā veidā ir noteikts arī *Satversmes tiesas likuma* 32.panta otrajā daļā). Lai gan konkrētās lietas ietvaros šī atziņa un norāde saistāma ar lietas faktiskajiem apstākļiem un to, ka lietā iesaistītā pašvaldība nebija pienācīgi izpildījusi uz to attiecinātu iepriekšēju Satversmes tiesas spriedumu, tomēr, kontekstā ar *Satversmes tiesas likuma* 32.pantā noteikto, šai tiesas norādei iespējams piešķirt plašāku tvērumu, attiecinot to uz Satversmes tiesas spriedumu obligātā spēka nodrošināšanu kopumā.

No visa minētā izriet vairāki secinājumi:

- Satversmes tiesa rada konstitucionāla ranga tiesnešu tiesības un arī zemāka ranga tiesnešu tiesības saistībā ar zemāka juridiska spēka normatīvo tiesību aktu izpratni un piemērošanu;
- Satversmes tiesas tiesnešu tiesības ir vienīgās tiesnešu tiesības Latvijā, kurām ar formālo likumu⁴⁶⁵ ir piešķirts vispārobligāts statuss un kas tiek izsludinātas, publicējot oficiālajā laikrakstā;
- Satversmes tiesas spriedumi satur oficiālo *Satversmes* interpretāciju, kas pieder pie normatīvās interpretācijas veida legālās interpretācijas. Normatīvās interpretācijas rezultāts ir pielīdzināms attiecīgajam normatīvajam tiesību aktam, tam ir vispārsaistošs spēks.

4.1.1.4. Eiropas Savienības Tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa⁴⁶⁶

Svarīga nozīme ir arī Eiropas Savienības Tiesas judikatūrai, kas Latvijas iestādēm un tiesām ir obligāta, piemērojot Eiropas Kopienas tiesību normas, un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai, kas ir obligāta, interpretējot Eiropas cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un caur to netieši interpretējot *Satversmē* garantētās pamattiesības.⁴⁶⁷

ES līgumu un primāro normatīvo aktu daba attaisno Eiropas Savienības Tiesas plašās iespējas tiesību normu interpretācijas, tālākveidošanas un citu tiesības attīstošu metožu pielietošanā. Pirmkārt, līgumi ir kompromisa produkts starp dalībvalstīm, kam ir kopīgi galamērķi, tomēr atšķirīga ekonomiskā, sociālā, politiskā situācija un likumdošanas bāze, un ir iespējami ļoti atšķirīgi

⁴⁶⁵ Satversmes tiesas likums

⁴⁶⁶ Plašāk skat. 1.2.4. un 1.2.5. nodaļās

⁴⁶⁷ Levīts E. atklājot jaunu rubriku žurnālā *Likums un Tiesības* „Aktuālās judikatūras apskats”, *Likums un Tiesības*, 2005.g. Nr. 1, 27.lpp.

viedokļi par konkrētām politiskām jomām. Otrkārt, līgumi pēc savas dabas ir programmātiski, tādējādi akcentējot politikas virzienu vispārējos terminos, nedodot precīzas definīcijas. Treškārt, jāņem vērā arī normatīvo aktu daudzvalodība, kas arī nosaka to, ka tur lietotie jēdzieni tiek veidoti pēc iespējas vispārīgāk, ievērojot to nozīmi daudzo dalībvalstu valodu versijās. Līdz ar to Eiropas Savienības tiesa ir spiesta pildīt augsta līmeņa radošu lomu šo neskaidro un nenoteikto noteikumu, koncepciju un vērtību izsvēršanā un izvērtēšanā.⁴⁶⁸

Saskaņā ar *Satversmes* 105.pantu, īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību. Jautājums par īpašuma atsavināšanu sabiedrības vajadzībām bija aktualizējies saistībā ar jaunās Nacionālās bibliotēkas celtniecību, līdz ar to tiesām jāveic interpretācija *praeter legem* ģenerālklausulai „taisnīga atlīdzība”, argumentācijā *inter alia* pamatojoties uz ECT judikatūrā atrodamajām atziņām. Tā, piemēram, ECT spriedumā lietā nr. 3/1984/75/119⁴⁶⁹ ir noteikusi, ka „taisnīga atlīdzība” nenozīmē atsavināmā īpašuma vērtības pilnu atlīdzināšanu, tā parastās jeb tirgus vērtības atlīdzināšanu. Noteiktos gadījumos, piemēram, kad likumīgie mērķi sabiedrības interesēs, kas sasniedzami ekonomiskās reformas ietvaros vai nolūkā panākt lielāku sociālo taisnīgumu, to attaisno, „taisnīga atlīdzība” var būt mazāka nekā īpašuma pilna tirgus vērtība.

Ņemot vērā minēto, konstatējams, ka tiesas autoritātes līmeni ietekmē daudzi faktori, piemēram, tiesnešu pilnvaru termiņš un statuss, spriedumu kontinuitāte un tiesas viedokļa pastāvība, tiesnešu personība, lēmumu izpildes efektivitāte, neietekmējamība. Tiesas autoritāte likumsakarīgi iespaido arī tās izstrādāto un atbalstīto tiesnešu tiesību normu autoritāti un ietekmē to piemērošanu.

Lai stiprinātu ECT autoritāti, piemēram, tiek īstenota *Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas* reforma, kas ieviesta ar tās Četrpadsmito protokolu.⁴⁷⁰ Dažādām tiesām ir dažāda autoritāte un to spriedumiem ir atšķirīga ietekme uz tiesību attīstību. To nosaka, **pirmkārt**, tiesu sistēmas decentralizētā hierarhija gan vispārējās kompetences, gan administratīvajās tiesās un tiesu instanču sistēma. Ja augstākas instances tiesa ir tiesīga atcelt zemākas instances tiesas spriedumu, nepārprotami zemākas instances tiesa vadās no augstākas instances tiesas nostājas noteiktos tiesību jautājumos, proti, no tās radītajām tiesnešu tiesībām. Tāpat tiesu sistēmas

⁴⁶⁸ Pollicino O. Legal Reasoning of the Court of Justice in the Context of the Principle of Equality Between Judicial Activism and Self-restraint. *5th German Law Journal*, 1 March 2004, no. 3, http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=402#_edn1

⁴⁶⁹ *James and Others*: Eiropas Cilvēka tiesību tiesas 1986.gada 21.februāra spriedums, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=1851533&skin=hudoc-en&action=request>

⁴⁷⁰ Plašāk skat.: Rudevskis J. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas reforma: Četrpadsmitais protokols. Vai Eiropas Cilvēktiesību tiesa kļūs efektīvāka? (I). *Likums un Tiesības*, 2005, nr.2 (66), 34.-45.lpp.

hierarhiskums uzliek par pienākumu Augstākajai tiesai rūpēties par vienveidīgu tiesību piemērošanu, ieskaitot vienveidīgas judikatūras attīstību un tiesnešu tiesības. Augstākās tiesas Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā.⁴⁷¹ **Otrkārt**, lielāku tiesnešu tiesību noteikumu dominanti augstāka līmeņa tiesās ietekmē arī psiholoģiskas un socioloģiskas dabas apstākļi. Respektīvi, tā sauktais imitēšanas likums un turpinātības likums.⁴⁷² Zemākas tiesas tiesnesim ir izdevīgi sekot hierarhiski augstākas tiesas piedāvātajam modelim, it īpaši ja augstākas tiesas spriedums ir balstīts uz skaidri definētu jauno tiesnešu tiesību noteikumu vai principu. Imitēšanas likums izpaužas arī tādējādi, ka tiesām ir jāseko augstāku tiesu judikatūrai, lai to taisītie spriedumi netiktu atcelti. Turpinātības likums, savukārt, balstās vispārējā atzinumā, ka tiesu spriedumos ir vēlama turpinātība un konsekvence. Tas nozīmē, ka pat tā paša līmeņa tiesai ir nepieciešams īpašs pamatojums un pietiekama argumentācija, lai atkāptos no savas iepriekšējās vai augstākas tiesas radītā tiesnešu tiesību noteikuma vai izmainītu to. Rezultātā tiesas, lai gan tiesnešu tiesību normatīvais spēks nav formāli noteikts, jūt pat lielāku pienākumu piemērot tiesnešu tiesības, kā tas dažkārt ir precedentu tiesību sistēmā.⁴⁷³

Kā tas tika parādīts, tiesas, kas rada tiesnešu tiesību noteikumu, vieta tiesu sistēmā ietekmē attiecīgās tiesnešu tiesību normas piemērošanu un efektivitāti, kā arī rada, palielina vai samazina uzticēšanos šai tiesību normai. Tomēr minētie apstākļi neietekmē tiesnešu tiesību normas juridisko spēku kā tādu (detalizēti secinājumi par tiesnešu tiesību normas juridisko spēku un hierarhisko novietojumu tiks izdarīti turpmāk). Tie izraisa vienīgi augstāku pārbaudes līmeni, kas piemērojams attiecīgās tiesnešu tiesību normas likumības un tiesiskuma pārbaudei, kā arī atstāj nākošām tiesām izskatot līdzīgas lietas lielāku pienākumu pašām izvērtēt visus tiesnešu tiesību normas radīšanas pamatā bijušos apstākļus un argumentus un, iespējams, pat izsrādāt šo pašu tiesību normu no jauna (proti, atkārtoti un pilnīgāk pamatojot izstrādes nepieciešamību un satura veidošanas principus).

4.1.2. Secinājums par tiesas vietas tiesu sistēmā ietekmi uz faktisko tiesnešu tiesību spēku

No iepriekšējās analīzes izriet, **ka Satversmes tiesas, EST un ECT radītajām tiesnešu tiesībām ir īpaša vieta pārējo tiesnešu tiesību vidū.**

⁴⁷¹ Skat.: Likuma *Par tiesu varu* 49.¹ pants.

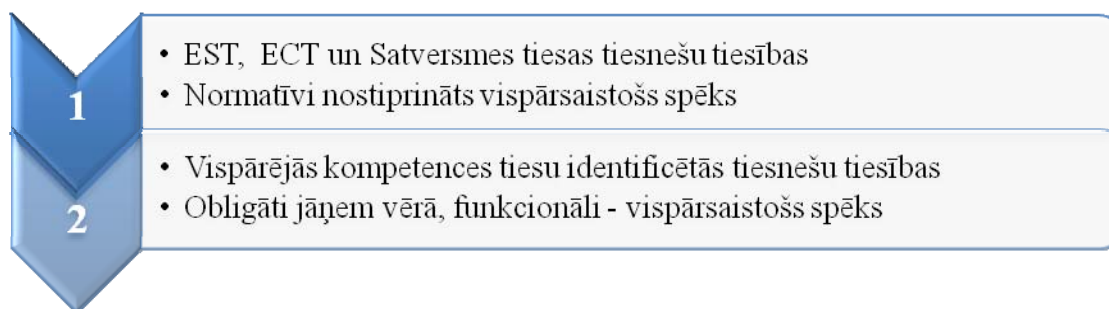
⁴⁷² Terré F. *Introduction Générale au Droit*, 5 ed., Paris: Dalloz, 2000, p.245-260

⁴⁷³ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.84

Satversmes tiesa rada konstitucionāla ranga tiesnešu tiesības un arī zemāka ranga tiesnešu tiesības saistībā ar zemāka juridiska spēka normatīvo tiesību aktu izpratni un piemērošanu. Satversmes tiesas tiesnešu tiesības ir vienīgās tiesnešu tiesības Latvijā, kurām ar formālo likumu ir piešķirts vispārobligāts statuss un kas tiek izsludinātas, publicējot oficiālajā laikrakstā, turklāt Satversmes tiesas spriedumi satur oficiālo *Satversmes* interpretāciju, kas pieder pie normatīvās interpretācijas veida legālās interpretācijas. Normatīvās interpretācijas rezultāts ir pielīdzināms attiecīgajam normatīvajam tiesību aktam, tam ir vispārobligāts spēks.

EST spriedumu saistošais spēks ir analogisks precedentu saistošajam spēkam *stare decisis* sistēmā – tiem ir vispārsaistošs spēks. Tā kā pati tiesa veido Kopienų tiesību principus un nosaka to prevalējošo spēku pār rakstītajām tiesībām, tad EST radītajām tiesnešu tiesībām zināmos gadījumos ir pat par primārajiem Eiropas Savienības tiesību avotiem lielāks spēks. EST judikatūras loma ir strikta un nacionālajām tiesām nav tiesību nedz to modificēt, nedz no tās atkāpties, pat īpaši to pamatojot. Līdzīgi arī ECT tiesnešu tiesību normām ir obligāts raksturs un vispārsaistošs spēks attiecībā uz *Konvencijas* normu īstenošanu un interpretāciju. Savukārt, attiecībā uz citos starptautiskos vai nacionālos normatīvajos tiesību aktos noteikto cilvēktiesību izpratnes veidošanu, ko nenosedz *Konvencijas* noteikumi, ECT tiesnešu tiesību normas izmantojamas argumentatīviem un interpretācijas nolūkiem.

Apkopojot minēto, tiesnešu tiesības iekšēji iespējams sakārtot šādā hierarhijā:

4.1.3. Tiesnešu tiesību noteikuma atkārtota un konsekventa piemērošana

Tiesnešu tiesību noteikuma atkārtota un konsekventa piemērošana ir parādība, ko nereti dēvē par stabilu judikatūru. Tas nozīmē, ka konkrēts tiesas izstrādāts noteikums vai princips tiek nemainīgi piemērots virknē spriedumu. Sekot agrākā spriedumā izteiktai juridiskai tēzei nozīmē veicināt tiesu prakses vienveidību.⁴⁷⁴ Tiesnešu tiesību noteikumam ir lielāka autoritāte, ja tas ir saistīts ar

⁴⁷⁴ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.335

konsekventu piemērošanas gadījumu virkni, nekā gadījumā, ja tas ir ietverts tikai vienā nolēmumā. Atkārtota un konsekventa tiesnešu tiesību noteikumu piemērošana rada noteiktību, kas ir tuva tiesiskajai paļāvībai.

Tiesnešu tiesību normu konsekventa turpmāka piemērošana un attīstīšana ir būtiska to kvalitātes iezīme. Jau 1864.gada *Vietējo Civillikumu kopojumā* bija noteikts, ka tiesnešiem savos spriedumos vienos un tajos pašos apstākļos jābūt secīgiem, tēpēc prāvniekiem nav liegts savu tiesību pastiprināšanai atsaukties uz agrāk taisītiem, savā starpā saskanīgiem un likumīgā spēkā nākušiem tiesu spriedumiem.

Viens no veidiem, kā uzlabot tiesnešu tiesību stabilitāti, ir jo īpaši rūpīgi izvērtēt to grozīšanas ierosinājumus. Tas nozīmētu, piemēram, ka gadījumos, kad apelācijas instances tiesa ar nolēmumu ir grozījusi tiesnešu tiesību normu, kasācijas instances tiesai būtu pamats īpaši izvērtēt un apsvērt šāda tiesnešu tiesību grozīšanas ierosinājuma pamatotību. Līdz ar to būtu nepieciešams izvērtēt šādu un līdzvērtīgu iespēju un procedūru ieviešanu procesuālajos likumos, kā tas ir arī citu valstu normatīvajā regulējumā.

*Igaunijas Civilprocesa likums*⁴⁷⁵, piemēram, paredz īpašu lietu izskatīšanas kārtību judikatūras stabilitātes un vienotības veicināšanai. Proti, *Igaunijas Civilprocesa likuma* 18.pants cita starpā noteic lietas skatīšanu pilnā tiesnešu sastāvā (t.i., viss Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas tiesnešu sastāvs) gadījumos, kad tiesai ir fundamentāli atšķirīgi viedokļi par tiesību normu interpretāciju un piemērošanu, vai kad tas nepieciešams tiesu prakses attīstīšanas un harmonizācijas interesēs. Vēl jo vairāk, ar *Igaunijas Civilprocesa likuma* 19.pantu ir noteikta kārtība tiesnešu tiesību grozīšanai, kā arī speciālas institūcijas – Īpašā palāta un Augstākā tiesa *en banc* (visi attiecīgās tiesas tiesneši): ja Augstākās tiesas tiesnešu sastāvs, kas izskata lietu, uzskata par nepieciešamu likuma interpretācijā atkāpties no jaunākā citas palātas vai Īpašās palātas viedokļa, jautājumu nodod izskatīšanai Augstākās tiesas Īpašajai palātai⁴⁷⁶, kas sastāv no pieciem tiesnešiem. Civillietu nodod izskatīšanai Augstākajā tiesā *en banc* sastāvā, ja:

- vairākums no pilnā sastāva jautājumā par likuma piemērošanu nonāk pie atšķirīga viedokļa salīdzinājumā ar Augstākās tiesas *en banc* izstrādāto tiesību principu vai pozīciju attiecīgajā jautājumā;

⁴⁷⁵ Code of Civil Procedure, Estonia. Angļu val.tulkojums pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm>

⁴⁷⁶ Augstākās tiesas Īpašo palātu (Special Panel) izveido Augstākās tiesas priekšsēdētājs, un tajā ietilpst Augstākās tiesas priekšsēdētājs, divi Augstākās tiesas Civillietu palātas tiesneši un divi tiesneši no tās Augstākās tiesas palātas, kuras pozīcija likuma piemērošanā tiek apšaubīta izskatāmajā jautājumā.

- pilnā sastāva vairākums uzskata, ka lietas skatīšana Augstākajā tiesā *en banc* ir būtiska vienvērtīgai likuma piemērošanai;
- lietas izlemšana prasa tāda jautājuma izšķiršanu, kas ir lietas ierosināšanas pamats atbilstoši konstitucionālās kontroles tiesas procesa likumam.

Darba tēmas ietvaros īpaši būtiski uzsvērt, ka minētā panta sestā daļa paredz, ka likuma piemērošanā Īpašās palātas spriedums ir obligāts Augstākās tiesas palātām, kas piedalījušās attiecīgajā Īpašajā palātā līdz brīdim, kad Īpašā palāta vai Augstākā tiesa *en banc* taisa citādu spriedumu. Augstākās tiesas *en banc* pozīcija likuma piemērošanā ir obligāta un saistoša visām palātām un Īpašajai palātai, ja vien pati Augstākā tiesa *en banc* nemaina savu viedokli.

Tādējādi atsevišķiem tiesnešiem vai tiesas sastāviem Augstākajā tiesā nav tiesību grozīt pastāvošo judikatūru vai atkāpties no tās, kā arī – ir pamats secinājumam par sīkāku tiesnešu tiesību hierarhisko dalījumu Igaunijā. Augstākās tiesas *en banc* identificētās tiesnešu tiesības ir pārākas pār Īpašās palātas tiesnešu tiesībām, kas, savukārt, ir pārākas pār pārējām Augstākās tiesas un citu vispārējās kompetences tiesu formulētajām tiesnešu tiesībām.

Salīdzinot ar Igaunijas civilprocesu, līdzīgs institūts Latvijā varētu būt Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulci (tiesnešu kopsapulce), kuras darbību noteic likuma *Par tiesu varu* 49.¹pants. Taču būtiskākā atšķirība ir tā, ka tiesnešu kopsapulcei nav piekritīga lietu iztiesāšana, tā ir vienīgi organizatoriska institūcija, kas faktiski neīsteno tiesas spriešanas varu. Tādējādi šai institūcijai nav nedz pilnvaru, nedz iespēju pēc būtības ietekmēt tiesnešu tiesību grozīšanu, attīstību vai stabilitāti pašai ar saviem nolēmumiem.

Zviedrijas *Tiesu procesa likuma*⁴⁷⁷ trešās nodaļas 5.pagrāfs noteic, ka, ja apspriežot spriedumu vai lēmumu, Augstākās tiesas tiesnešu sastāvs secina, ka tiesas sastāva vairākuma viedoklis atšķiras no Augstākās tiesas līdzšinējās tiesību normu interpretācijas vai izstrādātā principa, tiesa var nodot visu lietu vai arī, ja tas iespējams, atsevišķu lietas jautājumu, izskatīšanai pilnā Augstākās tiesas tiesnešu sastāvā vai deviņu tiesnešu sastāvā.

Latvijas normatīvajos tiesību aktos pašlaik nepastāv šādas vai līdzīgas normas. Šobrīd *Civilprocesa likuma* 472.pants paredz, ka, ja, izskatot lietu triju senatoru sastāvā, tiesa nenonāk pie vienota viedokļa vai visi senatori uzskata, ka lieta izskatāma paplašinātā sastāvā, tiesa pieņem lēmumu par

⁴⁷⁷ Angļu val.tulkojums *Code of Judicial Procedure* pieejams: <http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>

lietas nodošanu izskatīšanai paplašinātā Senāta sastāvā (septiņu tiesnešu kolēģija). Kā redzams, lēmumu par lietas nodošanu izskatīšanai paplašinātajā Senāta sastāvā var pieņemt divos gadījumos: obligāti – ja tiesas nenonāk pie vienota viedokļa, un opcionali – ja visi senatori par to nobalso. Otrajā gadījumā tiesai nav noteikti konkrēti kritēriji vai vadlīnijas, lai izlemtu, kuros gadījumos lieta ir un kuros nav nododama izskatīšanai paplašinātajā Senāta sastāvā.

Analoģiski arī *Administratīvā procesa likuma* 346.panta otrā daļa noteic, ka, ja, izskatot lietu triju senatoru sastāvā, tiesa nenonāk pie vienota viedokļa vai visi senatori uzskata, ka lieta izskatāma Senāta Administratīvo lietu departamenta kopsēdē, tiesa pieņem lēmumu par lietas nodošanu izskatīšanai Senāta Administratīvo lietu departamenta kopsēdē. *Administratīvā procesa likuma* 338.panta ceturtā daļa arī paredz, ka ar senatoru kolēģijas lēmumu (rīcības sēdē) lietu var nodot izskatīšanai kasācijas kārtībā Senāta Administratīvo lietu departamenta kopsēdē. Tātad administratīvajā procesā lēmumu par lietas nodošanu skatīšanai kopsēdē var pieņemt gan kasācijas tiesvedības ierosināšanas, gan sprieduma taisīšanas stadijā, taču nevienā gadījumā likums neparedz konkrētus kritērijus vai nosacījumus, kad lietas skatīšana obligāti būtu nododama kopsēdei (izņemot, ja tiesa nenonāk pie vienota viedokļa).

Šādā kontekstā autores ieskatā judikatūras stabilitātes nodrošināšanai un kvalitātes uzlabošanai būtu nepieciešams apsvērt iespēju papildināt šīs procesuālo likumu normas, ietverot tajās tiesas pienākumu skatīt lietu kasācijas kārtībā paplašinātajā sastāvā (kopsēdē) visos gadījumos, kad ir ierosināta līdzšinējo tiesnešu tiesību normu grozīšana, proti, ietvert tāda satura noteikumu, ka gadījumā, ka kasācijas instancē, skatot lietu, tiesas sastāva vairākuma viedoklis atbalsta tādu lietas risinājumu, kas nozīmē līdzšinējās judikatūras maiņu, lieta obligāti nododama izskatīšanai pilnā (paplašinātā) tiesas sastāvā (kopsēdē).

4.1.4. Atkāpšanās no agrāka tiesnešu tiesību noteikuma, tā izmainīšana

Agrāka tiesnešu tiesību noteikuma nepiemērošana vai modificēšana no vienas puses apdraud tiesiskās drošības un paļāvības principu efektīvu īstenošanu, kā arī vienlīdzību likuma priekšā,⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ Šos draudus novērš pienācīgs pamatojums un tiesas sekošana pamatprincipiem, kas attiecas uz gadījumiem, kad var atkāpties no līdzšinējā tiesnešu tiesību noteikuma. Plašāk skat. darba 7. nodaļu.

bet no otras puses – šādas atkāpšanās vai modificēšanas sekas un citu tiesu reakcija pēc tiesnešu tiesību noteikuma modificēšanas ļoti labi raksturo tiesnešu tiesību faktisko spēku un juridisko dabu.

Tiesiskā nenoteiktība ir nepieciešams ļaunums, kura negatīvās sekas pēc iespējas jācenšas mazināt, ko, savukārt, var īstenot ar noteiktas juridiskās tehnikas palīdzību.⁴⁷⁹ Tajā pašā laikā tiesiskā nenoteiktība, kas varētu veidoties, ņemot vērā iespēju atkāpties no agrāka tiesnešu tiesību noteikuma vai modificēt to, neapdraud tiesnešu tiesību kā tiesību avota leģitimitāti.⁴⁸⁰

Atkāpšanās no agrāka tiesnešu tiesību noteikuma un attiecīga tā izmainīšana ir tuva angloamerikāņu tiesībās pazīstamajam *overruling* (angļu val. – anulēšana, noraidīšana) institūtam un franču tiesību sistēmas *revirement* (franču val. – pārdomāšana, situācijas „pagrieziens”) institūtam. *Overruling* gadījumā angloamerikāņu tiesa lietu izspriež pretēji agrākam precedentam un šis agrākais precedents ar to tiek uzskatīts par noraidītu un tam vairs nav saistoša spēka.⁴⁸¹ *Revirement* ir līdzīgs princips, taču attiecas vienīgi uz augstāko tiesu, kad tā atkāpjas pati no savas agrākas nostājas kādā tiesību jautājumā. Tā kā pat viens agrāks nolēmums var radīt tiesnešu tiesību noteikumu, tad dažkārt pietiek ar otru sekojošu nolēmumu līdzīgā lietā, lai šo agrāk radīto tiesnešu tiesību noteikumu grozītu.

Tiesnešu tiesību noteikuma grozīšana, modificēšana ir būtisks faktors tiesnešu tiesību normas spēka kontekstā – tas norāda uz šī noteikuma pārlicināšanas un saistošā spēka līmeni. Proti, lielākajā daļā gadījumu, augstākajai tiesai modificējot agrāku tiesnešu tiesību noteikumu, zemākās tiesas savā praksē sekos šim jaunajam, modificētajam noteikumam. Lai gan tiesnešiem nav formāla pienākuma šādu grozīšanu ņemt vērā, jo tai nav formāli saistoša spēka, tomēr praksē tiesneši pārsvarā tiem seko.⁴⁸² Šādā kontekstā zemāku tiesu instanču neatkarība no augstākām tiesām ir ideoloģiska fīkcija.⁴⁸³

Atkāpšanās no agrāka tiesnešu tiesību noteikuma vai tā modificēšana praksē var radīt arī problemātiskas situācijas, jo tās identificēšana prasa ne tikai visaptverošu izskatāmajai lietai līdzīgu tiesās izskatīto lietu izpēti, bet arī tiesas kompetenci un aktīvu sekošanu līdz aktuālajiem tiesu nolēmumiem.

⁴⁷⁹ Lagarde X. Brèves réflexions sur les revirements pour l'avenir. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.77-88.

⁴⁸⁰ Kress K. Legal Indeterminacy. In: *Philosophy of Law and Legal Theory. An Anthology*. Patterson D. (ed.), Oxford: Blackwell Publishing, 2003, p.254-259.

⁴⁸¹ *Black's Law Dictionary*, 8th ed. USA: West Publishing Co., 2004, p.1136.

⁴⁸² Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.88

⁴⁸³ Zupančičs B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4 (56)

Tā kā lielā daļā gadījumu tiesnešu tiesību noteikuma modificēšana ir netieša, proti, tiesas nolēmumā netiek *expresis verbis* norādīts⁴⁸⁴, kāda līdzšinējā norma tiek modificēta un kā, tad šos „pagriezienu” punktus tiesnešu tiesību attīstībā ne vienmēr var viegli identificēt. Īpaši sarežģīti tas var izrādīties gadījumos, kad konfliktē dažādi viena līmeņa tiesas nolēmumos ietvertie noteikumi par vienu un to pašu tiesību jautājumu vai arī jaunākajā nolēmumā ietvertā atziņa sašaurina vai paplašina agrākas atziņas piemērošanas sfēru. „Pagriezienu” punktus ir vieglāk identificēt, kad augstāka līmeņa tiesa izmaina zemāka līmeņa tiesas radīto noteikumu, vienkārši atceļot tās spriedumu.

4.1.5. Tiesnešu tiesību noteikums, kas spriedumā izteikts kā vispārīgs princips

Tiesnešu tiesību normām, kas formulētas spriedumā abstrakta un vispārīga principa veidā, ir lielāka ietekme, piemērošanas varbūtība un tiešāka atbilstība vispārējo tiesību normas strukturālajām pazīmēm.

Tiesnešu tiesību noteikumu tiesa var radīt gan *expresis verbis*, gan netieši, izspriežot lietu vai atrisinot kādu tiesību jautājumu konkrētajam gadījumam, bet neformulējot vispārīgu juridisku tēzi vai principu. Tādējādi var izšķirt dažādu līmeņu tiesnešu tiesību noteikuma „skaidrību” tiesas nolēmumā, kas, savukārt, ne tikai atvieglo vai apgrūtina tā identificēšanu un tālāku piemērošanu līdzīgu lietu izšķiršanai, bet arī ietekmē to faktisko spēku. Īpaši sarežģītās lietās un augstāko tiesu praksē tiesa savu jaunradīto juridisko principu vai noteikumu formulē vispārīgi, proti, bez konteksta ar konkrētās izskatāmās lietas faktisko sastāvu, un skaidri norāda nolēmuma tekstā. Ja tiesnešu tiesību noteikums tiek formulēts abstrakti un vispārīgi jau tā radīšanas brīdī, tas atvieglo vēlāku tā piemērošanu citās līdzīgās lietās. Abstrakts un vispārīgs tiesnešu tiesību noteikums nozīmē, ka tas ne tikai ir „neatkarīgs” no konkrētās lietas faktiem un formulēts vispārīgos juridiskos terminos, bet arī – ka tas nesatur jebkādas vērtību apsvērumus par aksioloģisko taisnīgumu vai ar spriedumu sasniegto sociālo seku lietderību.⁴⁸⁵ Neapšaubāmi, visos gadījumos jaunradītais noteikums tiek izstrādāts kā autonoma vienība, bet nolēmumā tas var tik atspoguļots tikai aprakstot subsumpciju un veidojot siloģisma slēdzienu konkrētajā lietā, vai arī – kā vispārīgs noteikums ar mērķi būt attiecināms arī uz nākotnē izskatāmajām lietām.

⁴⁸⁴ Šādas norādes ietvert ir uzsākusi Augstākās Tiesas Judikatūras nodaļa, publicēto tiesas spriedumu sākumā tēzu daļā tieši uzsverot, ka ar šo spriedumu Senāts maina judikatūru.

⁴⁸⁵ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.81

Tiesnešu tiesību normas, kas nolēmumā formulētas abstrakta, vispārīga principa veidā, iegūst „spēcīgāku pozīciju”⁴⁸⁶. Šī otrā modeļa piemērošana tomēr satur arī zināmus riskus. Pirmkārt, tiesa, kas izspriež konkrēto lietu, var nebūt spējīga paredzēt visus gadījumus, ko nākotnē regulēs tās formulētā tiesnešu tiesību norma. Pat vispilnīgākā argumentācija un pamatojums nevar izslēgt vēlāku tiesnešu tiesību normas neadekvātu piemērošanu lietās, kas būtu izšķiramas atšķirīgi. Ja tiesa aprobežojas ar konkrētas sprieduma normas formulēšanu, šis risks ir ievērojami mazāks. Otrkārt, vispārīga principa formulēšana prasa izvērtējumu un papildu laiku, kas tiesas rīcībā var nebūt. Risks pastāv arī vēl trešajā aspektā, proti, lēmumi tiek ievadīti ar tiesību normu formā veidotās tēzēm, kas tomēr nav nekas cits, kā nolēmuma pamatojuma destilāts, kas savukārt ir attiecināms uz konkrēto lietu, tās apstākļiem un tam augstākā mērā nepieciešama interpretācija. Ar tiesību normai līdzīgo formulējumu tiek radīts iespaids, ka šīm tēzēm, atrautām no lemjamā gadījuma faktiskā sastāva, piemīt līdzīgi noformulētas piemērojamas, jau eksistējošas normas saturs. Nereti tiek pārprasts fakts, ka tiesnesis, kurš primāri tomēr vadās no izskatāmās lietas, ir vēl mazāk spējīgs ietekmēt un pārskatīt šīs savas radītās tēzes piemērošanas iespējas nākotnē nekā likumdevējs.⁴⁸⁷ Aprakstītais risks vēl jo vairāk uzsver tiesnešu tiesību interpretācijas būtisko nozīmi pirms to piemērošanas, kas ir vienlīdz nepieciešama gan gadījumā, ja tiesnešu tiesību noteikums tiesību piemērotājam ir jāizsecina no sprieduma teksta, gan gadījumā, ja šis noteikums jau formulēts gatavā veidā.

Spriedumus, kas veidoti pēc šī otrā modeļa, var uzskatīt par tā sauktajām „vadošajām lietām”.⁴⁸⁸ Normāla tālāka prakse pēc šādu nolēmumu spēkā stāšanās ir to plaša komentēšana tiesību doktrīnā, kas var radīt arī uz „vadošo lietu” radītajiem principiem balstītu doktrīnu attīstību noteiktās tiesību jomās vai pat nozarēs.

4.1.6. Citi faktori

Bez jau minētajiem apsvērumiem, tiesnešu tiesību saistošo spēku ietekmē vēl virkne juridisku un socioloģisku faktoru. Balsu pārsvars, ar kādu tiek pieņemts koleģiālas tiesas nolēmums, var ietekmēt šajā nolēmumā nostiprinātās tiesnešu tiesību normas autoritatīvo spēku. Turklāt, neliela balsu pārsvara gadījumā parasti nolēmums ir kompromisa risinājums, kas ne tikai nesatur viennozīmīgi pārliecinošu jauno juridisko tēzi, bet arī aprobežojas ar ļoti konkrētu un izskatāmajai

⁴⁸⁶ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.3342

⁴⁸⁷ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.156

⁴⁸⁸ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.90

lietai veltītu argumentāciju.⁴⁸⁹ Tātad, ar konsensu pieņemtie tiesu nolēmumi satur pārliecinošākas tiesnešu tiesību normas.

Ja tiesnešu tiesību norma ir plaši kritizēta tiesību doktrīnā, tas var būt pamats tās mazākai ietekmei gadījumā, kad tā vispār tiek atzīta par tiesnešu tiesībām piederīgu. Katrā ziņā, šādu tiesnešu tiesību normu modificēšanai vai atkāpšanās no tām ir nepieciešams mazāks pamatojums, jo tās nevar radīt sabiedrībai uzticēšanos un tiesisko paļāvību tādā mērā, kā rada no doktrīnas puses neapšaubītas tiesnešu tiesību normas.

Savukārt, piemēram, tiesnešu tiesību noteikuma vecumam šajā kontekstā nozīmes nav. Normatīvā tiesību akta neesamības gadījumā arī ļoti seni un ilglaicīgi tiesu radītie noteikumi var tikt pilnvērtīgi izmantoti un piemēroti,⁴⁹⁰ gluži tāpat, kā ar vienu spriedumu tiesa var radīt jaunu un tikpat vērtīgu tiesnešu tiesību normu.

4.1.7. Secinājums par tiesnešu tiesību faktisko spēku

Nemot vērā visu šajā apakšnodaļā minēto, jāsecina, ka pastāv virkne faktoru, kas ietekmē tiesnešu tiesību normu piemērojamības efektivitātes un pārliecināšanas spēka līmeni. Tas ir atkarīgs no tiesas, kas rada tiesnešu tiesību noteikumu, vietas tiesu sistēmas hierarhijā, no attiecīgā tiesnešu tiesību noteikuma atkārtotas, konsekventas un ilglaicīgas piemērošanas citu tiesu praksē, no tā, vai tiesnešu tiesību noteikums tā izcelsmes spriedumā vai lēmumā ir bijis izteikts kā vispārīgs princips, kā arī no citiem apstākļiem.

Šie apstākļi ietekmē attiecīgās tiesnešu tiesību normas efektivitāti un pārliecināšanas spēku, kā arī rada, palielina vai samazina uzticēšanos šai normai. Tomēr atkārtoti jāuzsver, ka minētie apstākļi neietekmē tiesnešu tiesību normas juridisko spēku kā tādu. Tie izraisa vienīgi augstāku pārbaudes līmeni, kas piemērojams attiecīgās tiesnešu tiesību normas likumības un tiesiskuma pārbaudei, kā arī atstāj nākošām tiesām lielāku pienākumu pašām izvērtēt visus tiesnešu tiesību normas radīšanas pamatā bijušos apstākļus un argumentus un, iespējams, pat izstrādāt šo pašu tiesību normu vēlreiz, atkārtoti un pilnīgāk pamatojot tās izstrādes nepieciešamību un saturiskās vadlīnijas.

⁴⁸⁹ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.341

⁴⁹⁰ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

Turklāt, vienas un tās pašas tiesnešu tiesību normas efektivitāte var mainīties atkarībā no mērķa, kādam tā tiek piemērota vēlākajos tiesu nolēmumos. Šādā kontekstā iespējams izveidot četru līmeņu agrākajos tiesu nolēmumos ietvertu juridisko tēžu saistošā spēka klasifikāciju.⁴⁹¹

- a) Formāli saistošs spēks: tas var variēt no obligāti saistoša spēka, kad reiz radīts noteikums nav modificējams: no noteikuma nevar atkāpties un tas obligāti jāpiemēro, līdz atspēkojami saistošam spēkam: jāpiemēro visos gadījumos, bet pastāv izņēmumi, kas var būt definēti vai iepriekš nedefinēti; vai formāli saistošam spēkam, kas tomēr pieļauj modificēšanas iespējamību.
- b) *De facto* saistošs spēks: atspēkojams reāli saistošs (pārliecinošs) spēks, kas nav formalizēts, kad noteikumu var nepiemērot tikai izņēmuma gadījumos īpaši pamatojot, ja pastāv kompensējoši apsvērumi.
- c) Argumentatīvs spēks: noteikumam nav saistoša spēka, bet tas ievērojami uzlabo nolēmuma argumentāciju un pārliecinošo efektu, tādēļ tā izmantošana ir ieteicama. Šajā gadījumā noteikums nevar tikt izmantots sprieduma pamatojumā.
- d) Ilustratīvs spēks: agrākā sprieduma tēze tiek minēta vēlākā spriedumā vienīgi ilustratīviem mērķiem, tai pašai par sevi nav pat argumenta spēka un tā nepalīdz pamatot spriedumu.

Formāli⁴⁹² saistošs spēks ir vienīgi konstitucionālās tiesas radītajiem tiesnešu tiesību noteikumiem. Atkarībā no konstitucionālās tiesas kompetences un konstitucionālās kontroles sistēmas šis aspekts var mainīties, taču Latvijā, līdzīgi kā, piemēram, Vācijā⁴⁹³, Satversmes tiesas spriedumu formālais spēks ir noteikts pozitīvā formā *Satversmes tiesas likumā*.⁴⁹⁴ Ja tiesa savā nolēmumā spriestu pretēji Satversmes tiesas spriedumā sniegtajam viedoklim par tiesību normu piemērošanas jautājumiem, šāds nolēmums tiktu atzīts par prettiesisku un atcelts augstākā instancē. Tātad jāpiekrīt, ka konstitucionālās tiesas tiesnešu tiesību normām attiecībā pret pārējām tiesām ir formāls, obligāti saistošs spēks, un reiz radīts konstitucionālais tiesnešu tiesību noteikums nav modificējams, tā piemērošanai nav izņēmumu un tas obligāti jāpiemēro.⁴⁹⁵ Konstitucionālajām tiesnešu tiesību

⁴⁹¹ Plašāk skat.: Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.111; Peczenik A. The Binding Force of Precedent. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, pp.461-517.

⁴⁹² Ar formāli saistošu spēku šeit tiek saprasts *expressis verbis* normatīvajos tiesību aktos noteikts obligāti saistošs spēks. ECT un EST radīto tiesnešu tiesību noteikumu saistošais spēks izriet no pašu tiesu darbību regulējošām normām un tiesu izstrādātajiem principiem.

⁴⁹³ Plašāk skat.: Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64.

⁴⁹⁴ *Satversmes tiesas likuma* 32.panta 2.daļa: *Satversmes tiesas spriedums ir obligāts visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām*

⁴⁹⁵ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64.

normām nav tik strikta spēka attiecībā pret pašu konstitucionālo tiesu, jo tai, kā normas autoram, ir tiesības, lai gan ierobežotas, to vēlāk modificēt vai atcelt.

Tiesnešu tiesības funkcionāli praksē ir ieguvušas lielāku nozīmi nekā tā tiek atzīta teorētiskās diskusijās. Tiesnešu tiesību normas, kas atrodamas judikatūrā, ir atzīstamas par funkcionāli ekvivalentām tām rakstītajām tiesību normām, ko radījis likumdevējs un kas ir formāli spēkā. Pie šādas atziņas noved norādes par normatīvo tiesību aktu grozījumu izstrādi, kas nav nepieciešama gadījumos, kad problemātiskais aspekts, ko plānots atrisināt ar normatīvā tiesību akta grozījumiem, jau ir veiksmīgi atrisināts judikatūrā. Proti, ja pastāv tiesnešu tiesību norma, tad nav obligāti nepieciešams to likumdošanas procesā pārvērst par normatīvā tiesību aktā ietilpstošu rakstīto tiesību normu. „Likumi nav grozāmi, ja tajos ietvertais regulējums ir neapmierinošs, tomēr ir izveidojusies judikatūra, kas nepietiekamo likuma regulējumu „kompensē” tiesību normu interpretācijas vai analogijas ceļā. Likums ir grozāms tikai tad, ja tajā lietderības vai politisku apsvērumu dēļ nepieciešami būtiski grozījumi.”⁴⁹⁶ Tātad tiesnešu tiesību norma zināmā mērā var pildīt likuma grozījumu funkciju. Tā kā likuma grozījumi jeb grozījumu likums ir tāds pats normatīvais tiesību akts kā jebkurš cits parlamentā pieņemts likums, vai, Ministru kabineta noteikumu gadījumā – Ministru kabineta noteikumu grozījumiem ir tāds pats juridiskais spēks un statuss kā pašiem Ministru kabineta noteikumiem, tad arī atbilstošai tiesnešu tiesību normai varētu būt atzīstams analogisks spēks.

Tiesību normu faktiskais spēks nozīmē tiesību normu reālo spēkā esamību un efektīvu piemērojamību praksē. Faktiskais spēks izpaužas divos aspektos: pirmkārt, ņemot vērā tiesību reālo regulāro un ierasto ievērošanu no tiesiskās sabiedrības puses, un, otrkārt, ņemot vērā tiesību piemērošanu no tiesību normas piemērojošo institūciju, īpaši tiesu, puses.⁴⁹⁷ Tiesnešu tiesību gadījumā, nosakot to faktisko spēku, izšķiroša nozīme ir otrajam faktiskā spēka aspektam. Respektīvi, ja norma, ko radījusi viena tiesa individuāla gadījuma izskatīšanas gaitā, tiek piemērota arī citu tiesiski līdzīgu gadījumu risināšanā, tad šī iemesla dēļ attiecīgo tiesnešu tiesību normu uzskatīt par reāli spēkā esošu un tādējādi arī ar faktisku spēku apveltītu. Savukārt attiecībā uz pirmo faktiskā spēka aspektu, proti, tiesību normas reāli regulāro un ierasto ievērošanu no tiesiskās sabiedrības puses, secināms, ka tas lielākajā daļā gadījumu balstās apziņā, ka parasti vienā vai otrā tiesas lēmumā radīto tiesnešu tiesību normu piemēro lielākā daļa tiesu. Līdz ar to pirmais no minētajiem faktiskā spēka aspektiem ir tieši saistīts ar personu paļāvību uz otro.

⁴⁹⁶ Nikuļceva I. Likums un tā grozījumi. *Jurista Vārds*, 2008. 8. aprīlis, nr. 14 (518)

⁴⁹⁷ Sillaots M. Kohtnikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

Sīkāk analizējot otro no tiesnešu tiesību faktiskā spēka aspektiem, jāņem vērā, ka individuālu gadījumu izskatīšanas gaitā radītā tiesnešu tiesību norma nākotnē tiks piemērota no citu tiesu puses tikai tad, ja to pārlicina darīt šo tiesību normu saturošā tiesas nolēmuma augstais argumentācijas un pamatojuma līmenis, kā arī tiesību normas atbilstība pastāvošās tiesiskās kārtības vērtību kritērijiem. Tādēļ tiesnešu tiesību normu gadījumā īpaša nozīme ir šīs normas saturam.

Tas gan nenoved pie secinājuma, ka tiesnešu tiesību normu formālajam aspektam tiesnešu tiesību normu spēka veidošanā trūkst jebkādas nozīmes. Tieši tiesnešu tiesību forma (tiesneša tiesību saturošais tiesas lēmums vai rīkojums) ir kategorija, caur kuru izpaužas tiesas autoritātes ietekme uz tiesneša tiesību normu spēku. Pateicoties tiesnešu tiesību formai, ir iespējams vispārēji runāt par tiesnešu tiesību normu avota autoritatīvo vietu tiesību avotu sistēmā, uz kā pamata tiesnešu tiesības (atšķirībā no paražu tiesībām) var uzskatīt par rakstītām tiesībām.

Tiesnešu tiesību normas tiek atspoguļotas tiesu nolēmumos. Tādēļ, balstoties uz satura un formas vienotības principu, ir būtiski izvērtēt gan tiesnešu tiesību normas kā saturiskus elementus, gan arī tiesu nolēmumus kā formu, kurā ir ietvertas šīs normas.

Tradicionāli tiesas nolēmums tiek uzskatīts par tiesību normu piemērošanas jeb individuālu aktu, kas nav objektīvās tiesības radošs akts. Tas ir individuāls tiesību normu piemērošanas akts un nevarētu saturēt vispāršaistošas tiesību normas. Tomēr attiecībā uz tiesu nolēmumiem, kas pieder judikatūrai, ir jāatzīst, ka tie vienlaicīgi atbilst gan tiesību normu piemērošanas akta, gan zināmā mērā atsevišķām normatīvā tiesību akta pazīmēm. Proti, tiesas nolēmumam, kas ietver viena individuāla gadījuma risinājumu, turpmāk var būt tāda pati regulējošā nozīme attiecībā uz citiem līdzīgiem dzīves gadījumiem, kā tas parasti ir vispārējiem normatīviem tiesību aktiem. Tas nozīmē, ka tiesību norma, kas sākotnēji tika identificēta konkrēta dzīves gadījuma risināšanas gaitā starp konkrētiem subjektiem, var kļūt par vispārēju uzvedības priekšrakstu abstraktam personu lokam.

Vienlaicīgi aprakstītā situācija nenozīmē, ka tiesu nolēmumi, kas ietver tiesnešu formulētus tiesību noteikumus, būtu uzskatāmi par tradicionāliem normatīvajiem tiesību aktiem, kādus likumdevējs rada likumdošanas procesa rezultātā. Neraugoties uz faktu, ka tiesa ar nolēmuma starpniecību var radīt jeb konstatēt tiesību noteikumus, pēc savas būtības un sākotnējā mērķa tiesas nolēmums neapšaubāmi ir individuāls tiesību piemērošanas akts. Tādējādi ir pamats šādam secinājumam: ja vispārējā gadījumā tiesību normas rašanās un izpaušmes forma ir vispārējs tiesību akts – normatīvais tiesību akts, tad izņēmuma kārtā tiesību norma var tikt konstatēta arī individuāla tiesību piemērošanas akta formā, respektīvi – tiesas nolēmuma.

Līdz ar to var apgalvot, ka **tiesas nolēmums zināmos apstākļos var kļūt par spēkā esošas, bet normatīvajos tiesību aktos nefiksētas tiesību normas autorizētu izpausmes formu un atrašanās vietu, un secīgi – arī par atbilstošu tiesību avotu.**

Uz tiesas faktisko varu un iespējām modificēt vai papildināt rakstīto tiesību normas, faktiski formulējot jaunus tiesību noteikumus un piemērojot tos lietu izlemšanai, norādījis arī Satversmes tiesas tiesnesis *Kaspars Balodis*, analizējot *Latvijas Republikas Civillikuma* grozīšanas nepieciešamību: „līgumsoda samazināšanas funkcija būtu tiešā tekstā likuma ietvaros jādeleģē tiesai, jo, lai gan tiesu prakse ir pierādījusi, ka arī šobrīd ir iespēja panākt pārmērīga līgumsoda samazinājumu, pamatojoties, piemēram, uz *Civillikuma* 1.pantu, tomēr bieži vien šī argumentācijas ķēde ir ļoti gara un sarežģīta”⁴⁹⁸. Tātad tiesa, kā to pierāda tiesu prakse, ir modificējusi esošo rakstīto civiltiesību sistēmu, papildinot to ar noteikumu par nesamērīgu līgumsodu samazināšanas iespējamību. Ja šāds noteikums tiek atzīts par tiesnešu tiesībām, tad acīmredzami praksē tā piemērošana tomēr ir sarežģīta un būtu vienkāršojama. Pretējā gadījumā, kā to norāda Satversmes tiesas tiesnesis, iespējams, ir jāapsver nepieciešamība tiesnešu tiesību noteikumu pārvērst pozitīvizētā likumā, tādējādi atvieglot tā praktisko piemērošanu. Jākonstatē, ka tiesas radītās tiesību normas funkcionē kā pilntiesīgas vispārsaistošas tiesību normas.

Tātad, **funkcionāli un pēc būtības tiesnešu tiesības var pielīdzināt rakstītajos normatīvajos tiesību aktos ietvertajām tiesību normām vai vispārējiem tiesību principiem. Tiesas nolēmumi ir tiesību normu piemērošanas akti, kas izņēmuma gadījumos tomēr var saturēt vispārējas un saistošas tiesību normas. Šāds šo normu juridiskais statuss būtu pamats precīzi noteikt attiecīgu tiesu nolēmumu vietu tiesību avotu sistēmā, tādēļ nepieciešams detalizētāk pārbaudīt, vai tiesnešu tiesību normas atbilst vispārsaistošas tiesību normas pazīmēm.**

4.2. Vispārsaistoša tiesību norma un tiesnešu tiesību norma

⁴⁹⁸ Satversmes tiesas tiesnesis *Kaspars Balodis* 2008.gada 22.aprīlī, Juristu dienu ietvaros ekspertu diskusijā „Civillikums ceļā uz modernizāciju”. Plašāk skat.: Dambergs M. Vai un cik lielā mērā grozāms Civillikums. *Jurista Vārds*, 2008 29. aprīlis, nr. 17 (521).

Kā jau norādīts, atsevišķi tiesību zinātnieki ir atzinuši tiesnešu tiesību faktisko spēku, proti, to, ka tiesnešu tiesības ir vispāršaistošas tiesību normas *de facto*, bet ne *de jure*.⁴⁹⁹ Šai tēzei var piekrist vienīgi daļēji, proti, tiktāl, ciktāl tiesnešu tiesībām tiek atzīts ievērojams faktiskais spēks, kas praktiskajā izpausmē ir ekvivalents ar rakstīto tiesību normu vispāršaistošo spēku.

Tomēr nav pietiekami konstatēt vienīgi, ka realitātē tiesnešu tiesības pastāv un ka tiesu tiesībradošā vara ir leģitīma. Jānoskaidro arī tiesnešu tiesību ietekme uz juridisko kārtību jeb, citiem vārdiem, šī tiesību avota spēks un attiecīgi vieta tiesību avotu sistēmā. Proti, jāatbild uz tādiem jautājumiem kā: Vai tiesības, ko identificē tiesnesis, attiecināmībā ir ierobežotas tikai uz konkrēto lietu (subjektīvās tiesības), vai to attiecināmība ir plašāka? Vai tiesnesim jācenšas tiesnešu tiesību noteikumus formulēt konkrēti, vai tomēr ir jāmēģina sasniegt noteikts vispārīguma līmenis? Vai caur tiesnešu tiesībām tiesa kļūst par sociālās kārtības ietekmētāju, vai tai ir politiska vara? Vai tiesa ir brīva pieņemt kolektīvi saistošus lēmumus?

Uz visiem šiem jautājumiem klasiskā tiesību doktrīna atbildētu negatīvi.⁵⁰⁰ Klasiski tiesa tika uzskatīta par „subsumcijas aparātu”⁵⁰¹, kā rezultātā tiesu vara ir vara, kam nepiemīt tiesību iniciatīvas funkcijas un lēmumu pieņemšanas brīvība, kas raksturīgi politiskajai varai. Turklāt klasiskajā izpratnē spriedumiem, ko taisa tiesa, trūkst to būtisko elementu, kas ir raksturīgi politiskajiem lēmumiem un vispāršaistošām tiesību normām, - vispārīguma, imperativitātes un lēmuma pieņemšanas brīvības. Kā tiks konstatēts turpmāk, daži no šiem elementiem tomēr piemīt judikatūrai, kas satur tiesnešu tiesības.

Tomēr pētāmās tēmas ietvaros būtiski ir noskaidrot eksistējošās un šobrīd aktuālās tiesību doktrīnas un vispārējās tiesību teorijas viedokli par tiesnešu tiesību ietekmi uz juridisko kārtību, to ietekmi uz attiecībām, kādas veidojas sabiedrībā; tiesnešu tiesību normatīvo spēku jeb normativitāti. Autore izvērza **hipotēzi**, ka funkcionāli tiesnešu tiesību normas ir atzīstamas par vispāršaistošām tiesību normām.

Lai kādu priekšrakstu atzītu par vispāršaistošu tiesību normu, tam ir jāatbilst gan saturiskajiem, gan strukturālajiem tiesību normas kritērijiem.⁵⁰² Pie tam, lai sāktu analīzi, vispirms ir jānoskaidro, ko

⁴⁹⁹ Skat., piem.: Sillaots M. Kohtunikuoīgus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241; Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64.

⁵⁰⁰ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.286

⁵⁰¹ Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952

⁵⁰² Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris, 2005, 34.lpp.

saprot ar tiesību normu. Pastāv divas galvenās tiesību normas jēdziena koncepcijas: tiesību norma ir sociālā norma, kam piemīt vismaz minimāls vispārīgums, kas ļauj to piemērot nenoteiktam gadījumu skaitam, jebūtības daba un mehānisms, kā valsts piespiež šo normu realizēt (1). Un – saskaņā ar *Hansa Kelzena* mācību⁵⁰³ un tiesību reālisma ideju - tiesību norma regulē vienu konkrētu dzīves gadījumu vienā juridiski noteiktā situācijā (sprieduma norma) (2).

Pievienojoties otrajai koncepcijai, tiesnešu radīto noteikumu normativitātes jautājums kļūst viennozīmīgs,⁵⁰⁴ jo tieši tiesa un tieši caur savu tiešo funkciju īstenošanu formulē konkrētus dzīves gadījumus atrisinošas normas. Tomēr tā kā tās ir tā sauktās sprieduma normas, bet tiesību norma plašāk pieņemtajā izpratnē atbilst pirmajai koncepcijai, tad tiesību reālisma ietvaros izdarītie secinājumi nenoved pie atbildēm, kas būtu piemērotas mūsdienu Latvijas tiesiskajai sistēmai.

Būtībā jautājums par to, vai tiesnešu tiesības ir tiesību normas tikai otrajā vai tomēr arī pirmajā izpratnē, nozīmē to pašu, ko jautājums: vai noteikums, ko ir izstrādājusi tiesa savā nolēmumā, rada jaunu juridisku situāciju, vai gluži pretēji – tas tikai konstatē jau pastāvošu juridisku normu (sprieduma normu), kuras pastāvēšana tiek apšaubīta. Normatīva vara nozīmē tiesības radīt jaunu juridisku situāciju.⁵⁰⁵

Pirms turpināt analizēt pirmo tiesību normas jēdziena koncepciju, jāizdara neliela atkāpe *normatīvās varas* jeb tiesību *radīt* vispārīstošas tiesību normas kontekstā. Proti, nav nepieciešams un iespējams atzīt tiesai tiesības *radīt* tiesību normas, ja šādas tiesības netiek atzītas likumdevējam.⁵⁰⁶ Tas ir, ja likumdevējs nevis rada tiesību normas, bet tikai tās formulē, kamēr tiesību normas jau pastāv kā nerakstīts normu kopums, kas atbilst taisnīguma un sociālās solidaritātes prasībām. Pozitivizācija jeb normu formulēšana nozīmē šīs atbilstības konstatēšanu un atzīšanu no indivīdu grupas vai to leģitīmo pārstāvju puses. Ja likumdevējam ir tiesības konstatēt šādu atbilstību un formulēt tiesību normu, kas līdz tam nav konstatēta, tad nepieciešamības gadījumā šādām tiesībām ir jātiek atzītām arī tiesai.⁵⁰⁷ Autores ieskatā attiecībā uz tiesnešu tiesībām šo tēzi būtu nepieciešams sašaurināt – normatīvā vara vispārīgā izpratnē pieder likumdevējam,

⁵⁰³ Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.33-34

⁵⁰⁴ Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613-632

⁵⁰⁵ Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 614

⁵⁰⁶ Duguit L. *Manuel de droit constitutionnel*. Paris: Université Panthéon-Assas, Librairie général de droit et de jurisprudence Diffuseur, 2007

⁵⁰⁷ Duguit L. *Manuel de droit constitutionnel*. Paris: Université Panthéon-Assas, Librairie général de droit et de jurisprudence Diffuseur, 2007

savukārt tiesai tā piemīt attiecībā uz pozitīvizētā formā neietvertām, bet tiesību sistēmā atrodamām tiesību normām.

4.2.1. Tiesnešu tiesību normas saturiskās pazīmes

Turpinot analizēt pirmo tiesību normas jēdziena koncepciju un tai atbilstošo mācību par tiesību normu,⁵⁰⁸ zināms, ka tiesību normai **saturiski** raksturīgas trīs pazīmes:

- vispāršaistošs (normatīvs) spēks, kas nodrošina tiesību normas jābūtības dabu,⁵⁰⁹
- vairākkārtēja piemērojāmība, kas nozīmē attiecīgi arī šīs normas abstraktumu;
- to piemērošanu nodrošina valsts piespiedu mehānisms.

Šīs pazīmes satur jebkura tiesību norma, neatkarīgi no tā, vai tā ietverta normatīvajos tiesību aktos, izsecināma no paražu tiesībām vai konkretizējama, piemērojot vispārējos tiesību principus. Proti, tiesību norma ir un paliek nemainīgas kvalitātes tiesību norma neņemot vērā tiesību avota veidu, kādā tā ietverta, un formu (ir vai nav pozitīvizēta).

Tiesību norma iemieso sabiedrības gribu,⁵¹⁰ turklāt tā ir objektīva, loģiski noslēgta ideāla tiesību sistēmas vienība, kas sastāv no visiem nepieciešamajiem un pietiekamajiem normatīvajiem priekšnoteikumiem, kas nepieciešami, lai iestātos tiesiskās sekas.⁵¹¹ Normatīvajos tiesību aktos ietvertie panti ir tikai tiesību normu teksti, nevis pašas tiesību normas, jo tās eksistē tiesību sistēmā, bet normatīvajos tiesību aktos ir vienīgi fiksētas rakstītā formā. Tas neizslēdz iespēju, ka tiesību sistēmā esošo tiesību normu loks ir plašāks nekā normatīvajos tiesību aktos ietvertu tiesību normu loks, jo eksistē arī tādas tiesību normu formas kā vispārējie tiesību principi un paražu tiesības. Tādējādi nepārprotami tiesību sistēmā pastāv tiesību normas, kuras nav tekstuāli fiksētas normatīvajos tiesību aktos dažādu iemeslu dēļ.

Pie tam, tekstuāla, pozitīvizēta forma nav obligāta tiesību normas pazīme un neveido arī tās priekšnoteikumu. Saskaņā ar dabisko tiesību doktrīnas atziņām priekšraksta formas noteiktība nav tā statusa priekšnoteikums, un neatkarīgi no tā, vai attiecīgais priekšraksts ir izteikts rakstveida

⁵⁰⁸ Larenz K., Canaris C. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.71.

⁵⁰⁹ Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Grām: Melķis E. (zin.red.) *Juridiskās metodes pamati. I Isoļi tiesību normu piemērošanā*. Rīga, Ratio iuris, 2003, 19.lpp.

⁵¹⁰ Krastiņš I. Tiesību būtība un forma. Rīga: [b.i.], 1999, 40.lpp.

⁵¹¹ Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris, 2005, 35.lpp.

formā vai nav, ja tas atbilst trim pazīmēm, respektīvi, ir vispāršaistošs, piemērojams vairākkārtīgi un piespiedu kārtā, tas uzskatāms par tiesību normu.⁵¹²

Ja atrodam, ka kāds tiesību noteikums atbilst visām trim minētajām pazīmēm, ir pamats apgalvojumam, ka šis noteikums ir tiesību norma ar visām no tā izrietošajām sekām. Tādējādi, pētot tiesnešu tiesības, lai noteiktu to juridisko statusu, kritiski **jāizvērtē tiesnešu tiesību noteikumu atbilstība tiesību normas pazīmēm.**

4.2.1.1. Vispārīguma prasība

Pirmais elements, kas nosaka kādas juridiskas normas normativitāti jeb tiesību normas statusu, ir tās vispārīgums, abstraktums un kolektīvais raksturs, kas nozīmē, ka, formulējot normu, ir ņemtas vērā ne tikai konkrētās pušu intereses, bet mēģināts paredzēt arī citu līdzīgu situāciju variācijas un pušu intereses tajās. Jau *Akvīnas Toms (Thomas Aquinas, Thomas d'Aquin, 1225-1274)* definēja likumu kā vispārēju saprāta priekšrakstu, un *Žans Žaks Ruso* norādīja, ka likumu mērķis vienmēr ir vispārīgs.⁵¹³ Vispārīguma prasība nozīmē, ka norma ir piemērojama ne tikai konkrētās lietas ietvaros, bet arī nenoteiktam skaitam līdzīgu vai identisku gadījumu.⁵¹⁴ Respektīvi, tā attiecas uz visām vienas kategorijas personām, kas nonāk šīs normas tiesiskajam sastāvam subsumējamā faktiskajā situācijā, kuru atrisināšanai šī norma ir abstrakti radīta.⁵¹⁵ Lai vispārīguma prasība tiktu izpildīta, norma var neattiekties uz pilnīgi visiem sabiedrības locekļiem, tomēr tai ir jābūt attiecināmai uz pietiekoši lielu tās daļu, lai sasniegtu sociālo attiecību harmonizācijas mērķi.

Abstrahējoties no tiesu nolēmumiem tā sauktajās vienkāršajās lietās, kur ir maz vai vispār nav juridiski radošu elementu, un tiem, kas citu iemeslu dēļ nepieder pie judikatūras, principu spriedumi, kā tos sauktu Francijā, satur sevī eventuālās tiesnešu tiesību normas, kas atzīstamas par vispārīguma prasībai atbilstošām. Tiesas formulēta jauna, abstrakta juridiska atziņa kā tiesnešu tiesību noteikums pēc sava rakstura ir formulēta vai var tikt pārveidota par tādu, kurai ir pietiekami liela abstrakcijas pakāpe, lai to piemērotu vairākkārtīgi. Viens no iemesliem, kas stimulē tiesu formulēt tiesnešu tiesību noteikumus vispārīgi un abstrakti, ir moderno tiesību doktrīnas un normatīvo tiesību aktu tiesai uzliktais pienākums pienācīgi motivēt savu nolēmumu. Ja tiesai ir jāpamato, ka tās rastais lietas risinājums ir vispareizākais un tiesību sistēmai visatbilstošākais, kā arī jāpārliecina un jāpaskaidro, kā tiesa ir nonākusi pie attiecīgā risinājuma, tad šī procesa ietvaros ir daudz lielāka iespējamība atrast un izstrādāt vispārīgu, abstraktu jaunu juridisku noteikumu, nekā

⁵¹² Iļjanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris, 2005, 35.lpp.

⁵¹³ Citēts pēc: Louis-Lucas P. *La loi*. Paris: Dalloz, 1964, I, p.197

⁵¹⁴ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.297

⁵¹⁵ Bergel J.-L. *Théorie générale du droit*. 4e édition, Paris: Dalloz, 2003, p.47

tas būtu gadījumā, kad tiesa bez izvērsta pamatojuma būtu tiesīga paziņot sprieduma rezolutīvo daļu.

Tiesas spriedumos ietverto tēžu vispārīgumu un abstraktumu stimulē arī judikatūras atziņu (tiesnešu tiesību) arvien plašāka izmantošana citos tiesu nolēmumos motīvu daļā. Lai tiesas nolēmums būtu acīmredzama judikatūras daļa, un tajā ietverto juridisko atziņu būtu ērtāk piemērot, tās radītājs un formulētājs ir ieinteresēts to izstrādāt pēc iespējas atbilstošāku vispārējo tiesību normas pazīmēm, tajā skaitā – pēc iespējas un pieļaujamības robežās vispārīgu un abstraktu.

Tā, piemēram, Administratīvā apgabaltiesa, izskatot lietu par pacienta sensitīvo datu izsniegšanu pēc pacienta nāves,⁵¹⁶ konstatēja, ka Latvijā nepastāv tiesiskais regulējums par to, kurām personām un kādā kārtībā būtu piešķirama piekļuve mirušas personas sensitīvajiem datiem, kas vispārējā gadījumā ir personas pašas izteiktas gribas jautājums. Proti, tiesa konstatēja atklātu likuma robu un veica tā aizpildīšanu ar analogijas palīdzību. Tiesa norādīja: *Līdz ar to Ārstniecības likuma 23.pants pēc analogijas ir piemērojams attiecībā uz personas tiesību un interešu realizāciju pēc viņas nāves, tai skaitā noskaidrojot personas nāves apstākļus. Tas savukārt, kā iepriekš norādīts, ietver arī personas medicīniskās aprūpes veikšanas pārbaudi pirms nāves. [...] Tiesības un atbildība noskaidrot personas nāves apstākļus ir pacienta ģimenes locekļiem, bet, ja tādu nav, – tuvākajiem radniekiem vai likumīgajiem pārstāvjiem (aizgādņiem, aizbildņiem).* Kā redzams, tiesas secinājums neaprobežojas ar konkrētā prasītāja konkrētām tiesību garantijām, kuras būtu analogijas ceļā izsecinātas no normatīvā regulējuma, bet gan sniedz vispārēju, principa formā izteiktu tēzi. Tikai turpmākajos tiesas sprieduma punktos tiesa veic radītās vispārīgās tēzes piemērošanu konkrētajiem lietas apstākļiem, proti, subsumē lietas faktisko sastāvu jaunradītās tiesnešu tiesību normas tiesiskajam sastāvam un nosaka tiesiskās sekas.

Tātad, jāsecina, ka tiesnešu tiesību noteikumi pēc sava rakstura ir formulēti vai var tikt pārveidoti par tādiem, kam ir pietiekami liela abstrakcijas pakāpe, lai tos piemērotu vairākkārtīgi. Vispārīguma un abstraktuma prasība tādējādi ir izpildīta.

4.2.1.2. Piespiedu īstenošanas iespējas prasība jeb imperativitāte

Lai gan doktrīnā ir izteikts viedoklis par to, ka imperativitātes pazīme nozīmē sankcijas esamību, tomēr tam nevar piekrist. Sankcijas esamība ir iespējams imperativitātes rezultāts. Ja sankcijas esamība tiek uzskatīta par tiesību normu konstituējošu pazīmi, tad būtībā sekas tiek kļūdaini pieņemtas par iemeslu. Proti, juridiska norma nav tiesību norma tādēļ, ka tā ietver sankciju, bet gan

⁵¹⁶ Administratīvās apgabaltiesas 2006.gada 15.jūnija spriedums lietā nr. AA 741 - 06/10, nepublicēts.

– tā var ietvert noteiktu sankciju tātē, ka tā ir tiesību norma.⁵¹⁷ Imperativitātes prasība kā priekšnoteikums tiesību normas konstatācijai, savukārt, nozīmē normas piespiedu īstenošanas iespēju, jeb tāda mehānisma pastāvēšanu, ko īstenojot, var panākt normas realizāciju attiecībā uz personām, kuras to nepilda labprātīgi. Jebkuras tiesību normas nošķiršanai no citām sociālajām normām klasiski tiek izmantots „negatīvo seku” kritērijs. Ja par normas pārkāpšanu ir sagaidāmas negatīvas sekas, varētu secināt, ka tā ir tiesību norma. Tādēļ jāanalizē, **vai tiesnešu tiesību normām pastāv valsts piespiedu realizācijas mehānisms - vai par tiesnešu tiesību noteikuma neievērošanu, pārkāpšanu personai iestājas negatīvas sekas.**

Ja analizē katru atsevišķu tiesas nolēmumu kā tiesību piemērošanas aktu, tam tiesību sistēma ir izstrādājusi valsts piespiedu īstenošanas mehānismu. Spriedumam, kas stājies spēkā, ir likuma spēks. Likuma *Par tiesu varu* 16.panta otrajā daļā noteikts, ka *spriedums, kas stājies likumīgā spēkā, ir izpildāms*. Katra individuālā sprieduma un attiecīgi tajā ietverto normu izpildei valstī ir radīta visaptveroša sistēma, tiesu izpildītāju institūts un konkrētas sankcijas, ko var piemērot personām, kas nerespektē tiesas sprieduma likuma spēku.

Attiecībā uz tiesnešu tiesību kā tiesību normu piespiedu īstenošanu šis mehānisms attiecināms tikai daļēji. Tas ir, tajā daļā, kad tiesa izpildei nodotajā spriedumā ir piemērojusi agrāk pastāvējušu tiesnešu tiesību noteikumu. Taču sprieduma izpilde kā valsts piespiedu mehānisms nedod lielu ieguldījumu tiesnešu tiesību normu piespiedu realizācijā ārpus konkrētiem tiesu nolēmumiem un tiesvedībā iesaistītajām pusēm. Tātad, lai pozitīvi atbildētu uz augstāk izvirzītajiem jautājumiem, jākonstatē vēl citi papildu līdzekļi, kas varētu kalpot kā valsts piespiedu mehānisms, kas nodrošina tiesnešu tiesību noteikumu realizāciju.

Šie citi līdzekļi ir tiesnešu tiesību noteikumu pārliecināšanas spēks, vienlīdzības princips un perspektīvi loģiski apsvērumi. Valsts piespiedu mehānisma eksistence attiecīgās normas piemērošanas nodrošināšanai tiesnešu tiesību gadījumā izriet no judikatūras (kuras daļa ir tiesnešu tiesības) pārliecināšā spēka un tiesas kā viena no valsts piespiedu mehānismiem pienākuma ievērot pašai savas un citu tiesu formulētas un attīstītas juridiskās atziņas tiesību sistēmas ietvaros citu līdzīgu lietu izlemšanā. Praksē arī citas iestādes un institūcijas, juristi un advokāti tiesnešu tiesību noteikumus piemēro un uztver par tādiem, kas ir „kā likums”. Iespējams, tas izskaidrojams un pamatojams ar saprātīgiem perspektīvas apsvērumiem – ja persona rīkosies pretēji tiesnešu tiesību noteikumam, agrāk vai vēlāk, lietai nonākot izskatīšanā tiesā, personai iestāsies negatīvas juridiskas

⁵¹⁷ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.299

sekas, jo tiesa sekos agrākai judikatūras atziņai, būs saistīta ar šo pārkāpto tiesnešu tiesību normu un lietu izšķirs saskaņā ar to, tādējādi nodrošinot tās realizāciju.

Ja tiesiskajā sistēmā tiesa var tikt uzskatīta par galīgo institūciju⁵¹⁸, kas nodrošina tiesību normu realizāciju, strīdu atrisināšanu, pienākumu noteikšanu un t.jpr., un tiesa pati ir saistīta ar tiesnešu tiesībām, tad ir pamats secinājumam, ka **pati tiesa caur savu darbību ir galvenais tiesnešu tiesību īstenošanas valsts piespiedu mehānisms.**

Tā kā arī valsts izpildu vara, iestādes *Administratīvā procesa likuma* izpratnē ir saistītas ar tiesnešu tiesību atziņām uz vienlīdzības un saprātīga tiesību normu piemērošanas principa pamata, to pienākums ir šīs atziņas piemērot un nodrošināt to piemērošanu arī ārpus tiesas procesiem. Tiesnešu tiesību normas tiek sankcionētas no izpildvaras puses un tiek izpildītas ar publiskās varas nepieciešamo palīdzību.⁵¹⁹

*Krimināllikuma*⁵²⁰ 109.panta pirmā daļa paredz atbildību par patvaļīgu koku ciršanu svešā mežā vai citā svešā zemes platībā. Vispārzināms ir Augstākās tiesas Plēnuma 1997.gada 22.decembra lēmums nr.6⁵²¹, kur tika skaidrots jēdziens „ciršana” kā daudz plašāku darbību kopums, ne tikai ciršana. Lai gan pirmsākums šim noteikumam rodams Augstākās tiesas Plēnuma lēmumā, kas nav tiesas spriedums, tomēr šī norma ir radusies konkrētu tiesas nolēmumu rezultātā un vēl joprojām tiek piemērota – tātad, varētu tikt atzīta par tiesnešu tiesību normu. Ja persona svešā mežā patvaļīgi nozāģētu kokus, domājams, gan atbildīgās iestādes un amatpersonas, gan sabiedrība uz šādu rīcību reaģētu tāpat, kā gadījumā, ja koki tiktu nocirsti. Arī tiesiskās sekas un visi atbildīgo iestāžu un institūciju iniciētie mehānismi būtu analogi. Šis piemērs norāda uz piespiedu mehānisma pastāvēšanu tiesnešu tiesību normu izpildei.

Modernās tiesību sistēmās viens no pamatprincipiem ir uztvert **tiesnešu tiesību noteikuma pārkāpumu tā, it kā tas būtu likuma pārkāpums**,⁵²² paredzot attiecīgas faktiskās un tiesiskās

⁵¹⁸ Ja jebkura sadzīviska situācija netiek atrisināta visām iesaistītajām personām pieņemamā veidā, tad tā tiek risināta ar pieejamo tiesiskās aizsardzības līdzekļu palīdzību, no kuriem „pēdējā jeb galīgā” ir tieši tiesa.

⁵¹⁹ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁵²⁰ Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8.jūlijs, nr. 199/200 (1260/1261)

⁵²¹ Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu: LR Augstākās tiesas Plēnuma 1997.gada 22.decembra lēmums nr.6. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu krājums*. Rīga: [b.i.], 2002, 59.-62.lpp.

⁵²² Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.299

sekas (sociālās sekas⁵²³). Kā tika pierādīts, faktiski tiesnešu tiesību noteikumiem no šī principa izrietošais statuss tiek nodrošināts.

Īpaši būtiski tiesnešu tiesību īstenošanas piespiedu mehānisms un attiecīga tiesnešu tiesību normu normatīva uztvere konstatējama tiesu organizācijas (sistēmas) iekšienē. Lielākajā daļā gadījumu mūsdienās, arī Latvijā⁵²⁴, tiesu aparāts ir organizēts hierarhiskā sistēmā, kas izkārtota piramidāli ar augstāko orgānu tās virsotnē, un šim augstākajam orgānam ir kompetence novērst atšķirības tiesu praksē, kas eventuāli parādās zemāko tiesu darbā, fiksēt un unificēt piemērojamās tiesību normas un kopumā – uzstāties kā regulējošajam subjektam visā tiesu organizatoriskajā sistēmā.⁵²⁵ Jau minētās Augstākās tiesas Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulces izveide vēl jo vairāk pastiprina hierarhisko kontroli tiesu sistēmas iekšienē Latvijā, jo tiesnešu kopsapulces galvenais mērķis ir nodrošināt vienveidību tiesību normu piemērošanā. Šīs hierarhiskās tiesu organizatoriskās sistēmas iekšienē uz tiesnešu tiesību noteikumu pārkāpumiem konstatējama tāda pat reakcija, tiesisko seku noteikšana, kā tas ir rakstīto tiesību normu pārkāpumiem.

Tātad, tiesnešu tiesībām valsts piespiedu mehānisms to īstenošanai daļēji saskatāms tiesu spriedumu izpildi nodrošinošajā mehānismā un tiesu izpildītāju institūtā, kā arī papildu līdzekļos, proti, tiesnešu tiesību noteikumu pārlicināšanas spēkā, vienlīdzības principā un perspektīvi loģiskos apsvērumos. Papildus tam, valsts piespiedu mehānismu veido arī tendence uztvert tiesnešu tiesību noteikuma pārkāpumu tā, it kā tas būtu likuma pārkāpums, paredzot attiecīgas faktiskās un tiesiskās sekas, kā arī hierarhiskas tiesu organizatoriskās sistēmas pastāvēšana ar kontrolējošo orgānu šīs sistēmas vadībā. Apkopojot jāsecina, ka tiesnešu tiesību normām pastāv valsts piespiedu realizācijas mehānisms, un par tiesnešu tiesību noteikuma neievērošanu, pārkāpšanu personai iestājas negatīvas tiesiskas sekas. Līdz ar to ir pamats secinājumam, ka **tiesnešu tiesībām piemīt pazīme par valsts piespiedu mehānisma eksistenci normas piemērošanas nodrošināšanai.**

4.2.1.3. Vispāršaistoša spēka prasība

Vispāršaistošā spēka prasība dažkārt tiek dēvēta arī par normatīvi saistošo spēku vai normas jābūtības dabu, tai regulējot tiesību subjektu uzvedības modeli, kādam tam „obligāti jābūt”.⁵²⁶

⁵²³ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle de droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁵²⁴ Likuma *Par tiesu varu* 1.panta 3.daļa noteic, ka *tiesu vara Latvijas Republikā pieder rajonu (pilsētu) tiesām, apgabaltiesām, Augstākajai tiesai un Satversmes tiesai, bet izņēmuma stāvokļa vai kara laikā — arī karaltiesām.* Savukārt likuma II sadaļa sīkāk regulē tiesu sistēmu.

⁵²⁵ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.299

⁵²⁶ Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Grām: Meļķis E. (zin.red.) *Juridiskās metodes pamati. I Isoļi tiesību normu piemērošanā*. Rīga, Ratio iuris, 2003, 19.lpp.

Normas vispāršaistošais spēks ietver sevī arī to, ka attiecīgā norma ir spēkā attiecībā pret visām personām attiecīgajā jurisdikcijā. Pievēršoties tiesu spriedumiem, līdz šim pamata atziņa attiecībā uz to saistošo spēku ir bijusi tāda, ka tiesas spriedums ir saistošs pusēm attiecīgajā lietā, kā arī citām tiesām saistošs ar savu autoritatīvās pārliecināšanas spēku uz vienlīdzības principa pamata. Izņēmums ir Satversmes tiesas spriedumi, kas ir obligāti⁵²⁷ visām valsts un pašvaldību institūcijām, iestādēm un amatpersonām, ieskaitot tiesas, kā arī fiziskām un juridiskām personām.⁵²⁸ Tiesu spriedumos ietvertajām normām ir fiksēta, obligāta priekšraksta saturs, un pat lielāks tiešais spēks un efektivitāte, kā abstraktiem normatīvo tiesību aktu standartiem.⁵²⁹

Tomēr tieši attiecīgās normas vairākkārtējas un uz jebkuru personu attiecināmas piemērošanas iespējamība, kā arī eksistējošs valsts piespiedu mehānisms gadījumam, ja norma netiek labprātīgi ievērota un pildīta, ir tie apstākļi, kas veido normas vispāršaistošā spēka esenci. Tāpat kā normatīvie tiesību akti, arī tiesas nolēmumā ietvertās atziņas satur varu un valsts piespiedu spēku.⁵³⁰

Tā kā tiesas spriedums pamatojas uz labi apsvērtiem pamatiem, tiesnesis līdzīgā gadījumā atkal spriedīs tāpat. Arī citi tiesneši seko līdzī judikatūrai. Šādi realizēta tiesnešu spriedumu saturiskā un formas līdzība dod iespēju indivīdiem savās attiecībās uz tiem paļauties. Faktiski tā no tiesas spriedumiem rodas sabiedrisko attiecību noteikumi. Šajā nozīmē var runāt par tiesnešu tiesību kā tiesiskās sistēmas sastāvdaļu blakus likumu un paražu tiesību normām.⁵³¹

Trešā tiesību normu konstituējošā pazīme ir abu pirmo divu pazīmju – vairākkārtēja piemērojamība, abstraktums; to piemērošanu nodrošina valsts piespiedu mehānisms – īstenošanās sekas. To apliecina arī Dr.iur. *Daigas Iljanovas (Rezevskas)* norāde: „Vispāršaistošs nozīmē to, ka: (1) [normu] piemērošanu ar piespiedu līdzekļu palīdzību nodrošina valsts varas institūcijas un amatpersonas, proti, to neievērošanas vai pārkāpšanas gadījumā iestājas nelabvēlīgas sekas, un (2) tās attiecas uz neierobežotu personu skaitu un pielietojamas vairākkārtīgi, atšķirībā no individuāliem priekšrakstiem (tiesību normu piemērošanas aktiem), kas attiecas tikai uz konkrētu fizisko vai juridisko personu un ir saistoši tikai konkrētas lietas ietvaros.”⁵³² Tātad, ja attiecībā uz tiesnešu tiesībām ir pierādīta pirmo divu pazīmju īstenošanās, ir pietiekams pamats apgalvot, ka arī

⁵²⁷ Par Satversmes tiesas spriedumu juridisko statusu sīkāk skat. Paporinskis M. Satversmes tiesas spriedums kā normatīvs tiesību akts. *Likums un Tiesības*, 2003, nr.45

⁵²⁸ Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14.jūnijs, 32.panta 2.daļa

⁵²⁹ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.71-94

⁵³⁰ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.71-94

⁵³¹ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006., 21.-22.lpp.

⁵³² Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 35.lpp.

Šī trešā tiesību normas pazīme tiek izpildīta, proti, **tiesnešu tiesību normām piemīt normatīvs, vispāršaistošs spēks un tām ir jābūtības daba.**

4.2.2. Tiesnešu tiesību normas struktūra

Savukārt, **izvērtējot tiesnešu tiesību normas no tiesību normas strukturālo kritēriju viedokļa**, jānosaka tiesiskā sastāva un tiesisko seku identificēšanas iespējas juridiskajā atziņā (tēzē), ko tiesnesis konstatējis nolēmumā, radoši papildinot esošo rakstīto tiesību materiālu.

Mūsdienu tiesību teorijā par tiesību normas struktūru ir atzīts, ka tā sastāv no diviem struktūrelementiem: tiesiskā sastāva un tiesiskajām sekām. Tiesiskais satāvs satur visu to pazīmju uzskaitījumu, kurām izpildoties faktiskajā sastāvā attiecīgā norma ir piemērojama.⁵³³ Tiesiskās sekas, savukārt, ir iegūtās tiesības, uzliktie pienākumi, nepieciešamās darbības vai jebkādā citā veidā izteiktas sekas, kādas iestājas gadījumos, kad šīs normas tiesiskais satāvs realizējas faktiskajā sastāvā.

Tiesību norma ir objektīva, loģiski noslēgta ideāla vienība, kas sastāv no visiem nepieciešamajiem priekšnoteikumiem, kas vajadzīgi, lai iestātos tiesiskās sekas,⁵³⁴ un tās objektivitātes izpausme ir šīs normas pastāvēšana tai atbilstošā struktūrā neatkarīgi no tā, vai:

- norma ir izteikta pozitīvizētā formā vai nav (kā vispārējie tiesību principi);
- ja tā ir pozitīvizēta – neatkarīgi no tā, vai pozitīvā teksta vienība (pants, teikums, daļa) atspoguļo visu tiesību normu pilnībā, kādu tās daļu vai ietver vairākas tiesību normas.

Tātad, tiesību normas konstatēšanā tās formai ir pakārtota nozīme. Līdz ar to būtiska nozīme ir vienīgi tam, vai tiesību sistēmā ir iespējams atklāt un noskaidrot visus nepieciešamos un tajā pašā laikā pietiekamos priekšnoteikumus, lai eventuālo tiesību normu – proti, tās tiesisko sastāvu un tiesiskās sekas – identificētu. Ja, piemērojot visas pieļaujamās juridiskās metodes, tiesību piemērotājam ir iespējams „rekonstruēt” pilnīgu tiesību normu, kas atbilst tiesību normas struktūras prasībām, tad var apgalvot, ka šāda tiesību norma tiesību sistēmā pastāv un tai ir vispāršaistošs raksturs.

Tādējādi būtībā jebkurš priekšraksts, kas atbilst tiesību normas saturiskajām pazīmēm un uz tā pamata ir tiesību norma, strukturāli ir veidots vai veidojams no tiesiskā sastāva un tiesiskajām

⁵³³ Zippelius R. *Juristische Methodenlehre*. Munchen: [b.i.], 1994, S.29

⁵³⁴ Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 35.lpp.

sekām.⁵³⁵ Ja priekšraksts satur visas nepieciešamās tiesiskā sastāva pazīmes, iespējams efektīvi noskaidrot gadījumu loku, uz ko priekšraksts attiecas. Un, ja šis priekšraksts satur pietiekami skaidri noteiktas sekas, šīs sekas iespējams attiecināt uz visiem tiem gadījumiem, kas pakārtojami priekšraksta tiesiskā sastāva pazīmēm.

Lai izdarītu pozitīvu slēdzienu par tiesnešu tiesību normu atbilstību šīm tiesību normas strukturālajām pazīmēm, jāpārliciecinās, vai tiesnešu tiesību normas tiek formulētas vai tās ir iespējams formulēt tā, ka tās sastāv no tiesiskā sastāva un tiesiskajām sekām. Viennozīmīgi var apgalvot, ka tas tā ir kaut vai tā iemesla dēļ, ka tiesnešu tiesību normas tiek radītas (atrastas) vispirms jau konkrēta faktiskā gadījuma risināšanai izskatāmās lietas ietvaros, tāpēc šī jaunradītā norma tiek momentāni piemērota tajā pašā lietā, kurā tā ir radīta. Savukārt, ja tā tiek piemērota, tātad tā satur pietiekamus priekšnoteikumus un pazīmes, lai faktiskajam gadījumam piemērotu noteiktas tiesiskās sekas. Tiesnešu tiesību normas pēc savas izcelsmes ir radītas kā tādas, kas ir piemērotas faktisko gadījumu izšķiršanai.

Nemot vērā minēto, **tiesnešu tiesību normas strukturāli atbilst tiesību normas pazīmēm.**

Atkarībā no tiesnešu tiesību normas verbalizācijas pakāpes vēlākai tiesai ir jāiegulda atšķirīgs darbību daudzums, lai tiesnešu tiesību normu konstruētu un noformulētu atbilstoši tiesību normas struktūras pazīmēm.

Ja tiesību normu radošā tiesa savu jauno juridisko atziņu jau pašā nolēmumā ir formulējusi tiesību normas formā ar tiesisko sastāvu un tiesiskajām sekām, vēlākai tiesai vai tiesību piemērotājam no struktūras viedokļa tā vairs nav jāapstrādā. Ja, savukārt, kā tas ir lielākajā daļā gadījumu, tiesnešu tiesību norma nav skaidri tekstuāli noformulēta, vēlākai tiesai, kas apsver tiesnešu tiesību normas piemērošanas iespējamību, tā ir jāiztulko un jānoformulē, nosakot tās tiesisko sastāvu un tiesiskās sekas. Tiesisko seku atrašana un noformulēšana praksē īpašas problēmas nesagādā.

Tiesnešu tiesību normas tiesiskā sastāva noteikšana, ja tiesa pati tiesnešu tiesību normu nav izstrādājusi un formulējusi pilnībā, savukārt, ir stadija, kurā visbiežāk ir sastopamas nepilnības un ir visvieglāk kļūdīties. Tas ir posms, kurā jāatbild uz jautājumu, vai precedentā radītā norma ir piemērojama konkrētam vēlākajam gadījumam. Tiesnešu tiesību normas tiesiskā sastāva precīzai noteikšanai vēlākai tiesai ir sistēmiski jāapstrādā un jāanalizē gan agrākās lietas faktiskie apstākļi, gan tiesas secinājumi un argumenti nolēmumā, lai precīzi noteiktu šīs normas piemērojamības sfēru.

⁵³⁵ Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 36.lpp.

Tiesas uzdevums ir atrast visas tās pazīmes, kuras ir pietiekamas un nepieciešamas ne tikai precedentā lietā faktiskā gadījuma izšķiršanai, bet arī, saprātīgi interpretējot, visu līdzīga veida faktisko gadījumu vēlākai izšķiršanai. Ja tiesa ietver tiesnešu tiesību normas tiesiskajā sastāvā vairāk pazīmju, nekā tajā patiesībā ir, tiesas noformulētā tiesnešu tiesību norma regulēs šaurāku gadījumu loku, nekā tai patiesībā būtu jāregulē. Un otrādi – ja tiesa kādu būtisku tiesiskā sastāva pazīmi nenoskaidro un neaptver, tiesas noformulētā norma aptvers plašāku gadījumu loku, nekā tai būtu jāaptver. Tā rezultātā formulētā norma var tikt piemērota faktiskajiem gadījumiem, kuru risināšanai tā nav paredzēta un piemērota, un šāda piemērošana var novest pie netaisnīgām un prettiesiskām sekām.

Tātad, apkopojot iepriekšējās divās apakšnodaļās secināto, var secināt, ka **tiesnešu tiesības saturs un struktūras ziņā atbilst visām vispārīgo tiesību normu pazīmēm**. Šīs vispārīgo tiesību normas konstatē tiesa, tādēļ pati tiesa (plašākā nozīmē - kā institūcija kopumā, nevis konkrētais tiesas sastāvs, kas izstrādājis konkrēto tiesnešu tiesību normu) ir tiesīga arī tās grozīt un atcelt. Tā kā patstāvīgo tiesību avotu galvenā nošķiršanas pazīme ir tā, vai tiesību avots satur vai nesatur vispārīgo tiesību normas, tad **judikatūra kā tiesnešu tiesību avots būtu tuvināma patstāvīgiem tiesību avotiem** (sīkāku analīzi skat. nākošajā apakšnodaļā).

Ņemot vērā minēto, nevar viennozīmīgi piekrist uzskatam, ka tiesnešu tiesības pieder pie palīgavotu grupas.⁵³⁶

4.2.3. Tiesnešu tiesību normas un rakstīto tiesību normas atšķirības

Kā tikko secināts, tiesnešu tiesību normas atbilst visām vispārīgo tiesību normu pazīmēm. Tomēr tas nevarētu būt pietiekams pamats apgalvojumam, ka tiesnešu tiesību normas saturošie tiesas nolēmumi būtu normatīvi tiesību akti. **Judikatūrā ietilpstošie tiesu nolēmumi nav normatīvi tiesību akti**. Tomēr no iepriekšējiem apsvērumiem ir jāsecina, ka **normatīvie tiesību akti nav vienīgie rakstītie tiesību avoti, kas satur tiesību normas**.

⁵³⁶ Meļķis E. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 42.lpp.

Šādos apstākļos būtiski ir noskaidrot tiesnešu tiesību normu un rakstīto tiesību normu, kas ietvertas normatīvajos tiesību aktos, **atšķirības**.

Viena no būtiskākajām atšķirībām, kas identificējama tiesnešu tiesību normu un rakstīto likumdevēja radīto tiesību normu starpā, ir atšķirība starp likumdevēja brīvību izvēlēties tiesisku režīmu un tiesas pakļautību likuma noteikumiem, kas neļauj tam brīvi izvēlēties risinājumus, bet gan piesaista tiesu pie likuma plāna un tiesību sistēmas.⁵³⁷ Atšķirībā no parlamenta kā primārā likumdevēja, tiesai nav kompetences veikt tiesību normu jaunradi pēc savas iniciatīvas.⁵³⁸ Tiesības radīt tiesnešu tiesību normu ir aprobežotas ar tiem izskatīšanā nodoto faktisko strīdu un tā ietvaros atklāto juridisko problēmjaudājumu. Proti, kā jau norādīts, tiesnešu tiesības ir vienīgi tiesas primārā darba – konkrētu lietu izšķiršanas tiesību normu piemērošanas ceļā – blakusprodukts. Atšķirībā no normatīvajiem tiesību aktiem, ko procesuāli pieņem likumdošanas ceļā, tiesnešu tiesības tiek formulētas ārpus likumdošanas procesa.

Pastāv arī uzskats, ka tiesnešu tiesību normas un normatīvo tiesību aktu tiesību normas ir atšķirīgas sava vispārīguma līmeņa ziņā. Proti, tiesnešu tiesību normas esot konkrētākas, jo tiesa tās izstrādā, paturot prātā konkrētas lietas faktisko sastāvu, savukārt likumdevējs izstrādā vispārīgus sabiedrības attīstības principus nākotnei.⁵³⁹ Šim apgalvojumam nevar pilnībā piekrist. Empīriski var pārbaudīt un pārlicināties, ka mūsdienās tiesas nolēmumos atrodamās un nereti pat skaidri tekstuāli formulētās tiesnešu tiesību normas tiek veidotas pēc iespējas atbilstoši likumdevēja paša izmantotajai juridiskajai tehnikai un normu formulēšanas paraugam, kādu tas izmantojis attiecīgajā tiesību nozarē vai piesaistītajā normatīvajā tiesību aktā. Ja tiesa vispār pievēršas tiesnešu tiesību normas atsevišķai formulēšanai, tā tiek veidota tādā pašā vai pat lielākā vispārīguma un abstrakcijas līmenī, kā rakstīto tiesību normas. No otras puses, jāpiekrīt, ka tiesnešu tiesības nereti regulē specifiskākus, detalizētākus jautājumus, kas nav skaidri un pietiekoši viennozīmīgi noregulēti normatīvajos tiesību aktos.

Papildus minams arī apsvērums, kas izriet no tiesu sistēmas un parlamentārās sistēmas likumdošanas darba kapacitātes. Nevienas tiesas rīcībā, lai arī cik pamatīgi tā nodotos tiesas veiktas tiesību jaunrades ideāliem, nekad nebūs tikpat plašs faktu un faktu izvērtējumu materiālu klāsts,

⁵³⁷ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.71-94; Tāpat skat.arī Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Oxford: Hart Publishing, 2000.

⁵³⁸ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.80

⁵³⁹ Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX, p.71-94

kāds tas ir parlamenta rīcībā likumdošanas sagatavošanas un izstrādes materiālu formā.⁵⁴⁰ Tādēļ parlaments kā primārais likumdevējs funkcionāli un materiāli ir labāk sagatavots tiesību normu jaunradei, nekā tiesa, kuras primārā funkcija ir tiesas spriešana un taisnīguma nodrošināšana.

Tiesnešu tiesības izriet no tiesību aktiem – tiesu nolēmumiem, kas ir tiesību normu piemērošanas akti savā primārajā būtībā. Tiesnešu tiesības nav normatīvi tiesību akti. Normatīvi tiesību akti ir tādi juridiski dokumenti, kas nosaka tiesību normas un ko ir izdevušas publiskās (tautas, valsts vai pašvaldības) varas kompetentās institūcijas.⁵⁴¹ Tā kā tiesai nav kompetences izdot normatīvus tiesību aktus, nav iemesla apgalvot, ka tiesas radītie akti, pat, ja tie satur vispārsaistošas tiesību normas, būtu normatīvie tiesību akti. No minētā izriet vienīgi jautājums par tiesas kompetences robežām, kas ir risināts darba 5. nodaļā.

Lietojot attiecībā uz rakstīto tiesību normām izmantoto dalījumu imperatīvās un dispozitīvās normās atkarībā no tiesisko seku iestāšanās iespējamības pakāpes, jāsecina, ka tiesnešu tiesībām kā tiesību normām ir dispozitīvs raksturs. Tām nav un nevar būt imperatīva rakstura visu to aprakstīto iemeslu dēļ, kas pieļauj iespēju tiesību piemērotājam atkāpties no tām, modificēt vai papildināt tās. Tajā pašā laikā šī tēze par tiesnešu tiesību normu dispozitivitāti nevar kalpot par pamatu tiesnešu tiesību kā tiesību avota normatīvi saistošā spēka apšaubīšanai. Arī dispozitīvas tiesību normas (piemēram, dispozitīvas rakstīto tiesību normas likumos) ir pilnvērtīgas tiesību normas, respektīvi, dispozitivitāte vai imperativitāte nav tiesību normu konstituējošs faktors, bet gan tikai to raksturojošs apstāklis.

Būtiska atšķirība, kas iezīmējas rakstīto tiesību normu un tiesnešu tiesību normu starpā, ir saistīta ar publiskošana principu un to, ka katram ir tiesības zināt savas tiesības. Normatīvie tiesību akti, lai nodrošinātu to pilnvērtīgu stāšanās spēkā, ir izsludināmi, tādējādi padarot tos publiski pieejamus un prezumējot, ka sabiedrība ir informēta par tiem. Tiesības zināt savas tiesības nenozīmē to, ka katra persona būtu informēta par savām tiesībām visā pilnībā, bet gan to, ka katrai personai ir iespēja uzzināt savas tiesības un pienākumus. Attiecībā uz tiesnešu tiesībām personām šīs tiesības ir sarežģītāk īstenojamas – tikai neliela daļa no judikatūras tiek publicēta tiesu spriedumu krājumos vai padarīta pieejama internetā. Pārējā daļa – saņemama no tiesu arhīviem. Turklāt, arī šāda publiskošana nereti ir labas pārvaldības principa īstenošana un nav uzskatāma par oficiālu publicēšanu vai izsludināšanu, kā tas ir normatīvo tiesību aktu gadījumā.

⁵⁴⁰ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.83

⁵⁴¹ Jelāgins J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija. Grām.: *Tiesību spogulis I. Zinātnisko rakstu krājums tiesību teorijā un vēsturē*. Osipova S. (zin.red.), Rīga: Biznesa augstskola „Turība”, 1999, 59.-60.lpp.

Tātad, apstiprinās hipotēze, ka **tiesnešu tiesību norma nav rakstīto tiesību norma**, ar rakstītajām tiesību normām saprotot likumdošanas procesā radītās un pienācīgi spēkā stājušās, tātad arī izsludinātas, formālās rakstītās tiesību normas.

Tiesnešu tiesības būtu atzīstamas par vispārsaistošām tiesību normām, ko likumdevējs vēl nav konstatējis un nostiprinājis rakstītā formā normatīvajos tiesību aktos, tomēr kas objektīvi pastāv tiesību sistēmā kā ideālā veselumā.

Tiesnešu tiesību normas atšķiras no likumdevēja konstatētajām tiesību normām – lai gan abi šo normu veidi ir vispārsaistoši, tomēr likumdevēja konstatētās tiesību normas veido rakstīto tiesību pamatmasu. Atšķirība starp tiesnešu tiesībām un normatīvajiem tiesību aktiem ir arī to izsludināšanā un ārējā formā (tiesību akta veidā), kādā šīs tiesību normas ir ietvertas - tiesību piemērošanas aktos un tiesību normu jaunrades aktos (normatīvajos tiesību aktos).

Abu šo tiesību normu veidu atšķirības izriet no koncepcijas, ka suverēna demokrātiski ievēlēts likumdevējs ir apveltīts ar lielāku kompetenci „runāt tautas vārdā”, nekā tiesa, kas nav savu mandātu saņēmusi tiešu tautas vēlēšanu ceļā. Tiesai tādējādi ir kompetence darboties tiesību jaunrades sfērā vienīgi gadījumos, kad likumdevējs nav noregulējis kādu jautājumu, ko tas vēlējās vai tam vajadzēja noregulēt, vai arī kad likumdevējam nav izdevies atbilstoši fiksēt tekstuālā formā tiesību sistēmā eksistējošu tiesību normu. Tādējādi tiesai nav kompetences ar tiesnešu tiesību palīdzību risināt politiskus jautājumus un aizpildīt tiesībpolitiskus robus.

Tiesnešu tiesību kontekstā aktuāls ir jautājums par to, vai tiesību piemērošanas akts var formulēt vispārsaistošu tiesību normu. Autore izvirza tēzi, ka tikai specifiskos, proti, tiesnešu tiesību gadījumos varētu tikt atzīta šāda iespējamība.

Tiesiskā paļāvība uz tiesnešu tiesību noteikumiem.

Nepievēršoties formālajām atšķirībām, viens no aspektiem, kas nošķir normatīvajā tiesību aktā ietvertās rakstītās tiesību normas no tiesnešu tiesību normām, ir saistāms ar tiesiskās paļāvības principa attiecināmību. Kā zināms, ar tiesisko paļāvību administratīvajās tiesībās saprot principu, ka *privātpersona var paļauties, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa*⁵⁴², taču tiesiskā paļāvība ir vispārējs tiesību princips un kā tāds attiecināms ne tikai uz administratīvajām tiesībām un administratīvo procesu, bet arī „konstitucionālā līmenī” uz likumdevēja un tiesas rīcību. Kā

⁵⁴² Administratīvā procesa likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14.novembris, nr. 164 (2551)

norādījusi Satversmes tiesa, *indivīds var atsaukties uz tiesiskās paļāvības principu tikai tādā gadījumā, ja likumdevēja iepriekš noteiktais tiesiskais regulējums radījis pamatu tiesiskajai paļāvībai.*⁵⁴³ Šis princips noteic, ka valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem, jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrēto tiesību normu.⁵⁴⁴ Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi. Tiesiskās paļāvības principa darbībā nozīme ir arī tam, vai personas paļaušanās uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga, kā arī vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties.⁵⁴⁵ Šis Satversmes tiesas secinājums atbilst Eiropas Savienības Tiesas vairākkārtīgi apstiprinātai judikatūrai.⁵⁴⁶ Tomēr tiesiskā paļāvība uz judikatūras atziņām jeb tiesnešu tiesībām prasa īpašu pieeju.

Tiesiskās paļāvības principa nepiemērojamību tiesnešu tiesībām noteikusi, piemēram, Francijas kasācijas instances tiesa, norādot, ka apelācijas instances tiesas atkāpšanās no agrākas judikatūras nav pamats sprieduma pārsūdzēšanai. Šis princips tika attīstīts 2000.gadā lietā *Le Collinet v. Compagnie d'assurances Rhin et Moselle*⁵⁴⁷ - judikatūras nostāja bija mainījusies laikā starp brīdi, kad puses noslēdza līgumu, uz kura balstījās prasības pieteikums, un brīdi, kad apelācijas instances tiesa taisīja spriedumu. Apelācijas instances tiesa savos apsvērumos pamatojās uz vēlākām judikatūras atziņām, savukārt pieteicējs uzskatīja, ka tādējādi tiek pārkāpta viņa tiesiskā paļāvība uz to, ka tiks turpināta tāda pati judikatūra, kāda bija brīdī, kad viņš uzņēmās noteiktas saistības pret atbildētāju. Kasācijas instances tiesa uzsvēra: *no tiesiskās paļāvības principa neizriet lietas dalībnieka tiesības uz statisku precedentu. Fakts, ka judikatūra attīstās, ir daļa no normāla tiesas*

⁵⁴³ Par likuma "Par valsts pensijām" 30. panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. pantam: Satversmes tiesas lieta nr.2004-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 26.oktobris, nr.169 (3117)

⁵⁴⁴ Par Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumu nr.148 "Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR vai KPFSR sastāvā iekļautās Latvijas PSR teritorijas daļas atzīta par nepamatotu" un Ministru kabineta 1997.gada 4.novembra noteikumu nr.367 "Grozījumi Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumos nr.148 "Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR atzīta par nepamatotu"" atbilstību likumam "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem" un citiem likumiem: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-03(98), *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 11.jūnijs, nr. 172/173

⁵⁴⁵ Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 26.punkta atbilstību Satversmes 91. un 109.pantam: Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta spriedums lietā nr.2001-12-01. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2001-12-01.rtf>.

⁵⁴⁶ Skat. piemēram: C-63/93 Duff and Others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland, and the Attorney General, *European Court Reports* 1996, p.I-0569; C-22/94 Irish Farmers Association and others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland and the Attourney General, *European Court Reports* 1997, p. I-01809; C-177/90 Ralf-Herbert Kühn v. Landwirtschaftskammer Weser-Ems, *European Court Reports* 1992, p. I-00035

⁵⁴⁷ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Le Collinet v. Compagnie d'assurances Rhin et Moselle*, *Recueil Dalloz*, 2000, p.593

spriešanas procesa.⁵⁴⁸ Tātad tiesa šajā aspektā identificēja atšķirību starp rakstīto tiesību normām un tiesnešu tiesībām.

Arī Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa ir izstrādājusi un attīstījusi izvērtēšanas kritērijus tam, cik lielā mērā personu paļaušanās uz judikatūras nemainīgumu pelna tiesisko aizsardzību. Pēc vispārējā principa tiesa, to pamatojot, var mainīt līdzšinējo nostāju un modificēt tiesnešu tiesību normu, un ja tiesai ir šāda tendence, tad tās izstrādātās tiesnešu tiesību normas nerada personām aizsargājamu tiesisko paļāvību.⁵⁴⁹ Tāpat aizsargājamu tiesisko paļāvību nerada un tiesnešu tiesībām nepieder tādi tiesu spriedumos un lēmumos atrodami juridiski noteikumi, kas izpelnījušies kritiku tiesību doktrīnā.⁵⁵⁰

Tiesiskās paļāvības pieļāvums izriet gan no tiesu nolēmumu argumentācijas teorijas, gan no indivīdu aizsargājošajiem tiesiskās vienlīdzības⁵⁵¹ un tiesiskās paļāvības principiem. Arī tiesību nepārtrauktības prasības attiecināmas ne tikai uz likumdevēju tiesību normu radīšanā, bet arī uz likumu iztulkošanas sfēru. Vienreiz pieņemot lēmumu, rodas saistības arī turpmākajos gadījumos palikt uzticīgiem pieņemtajai iztulkošanai un lemt saskaņā ar tiem pašiem principiem. Tas īpaši attiecas uz atkārtoti piemērotu iztulkošanu,⁵⁵² bet atkārtotu tiesību jaunradi, kas tiesību piemērotāja radošajā līdzdarbībā vairāk attālināta no tiesību normas teksta, jo sevišķi. Gan tiesiskās paļāvības princips (persona var paļauties, ka iestādes, tiesas, tiesību piemērotāja rīcība ir tiesiska un konsekventa), gan vienlīdzības princips (pastāvot vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem lietas apstākļiem, iestāde un tiesa pieņem vienādus lēmumus neatkarīgi no administratīvā procesa dalībnieku dzimuma, vecuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģiskās pārliecības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālās izcelšanās, tautības, izglītības, sociālā un mantiskā stāvokļa, nodarbošanās veida un citiem apstākļiem), kas nostiprināts *Satversmes* 91.pantā⁵⁵³ un *Administratīvā procesa likuma* 6.pantā uzliek par pienākumu tiesību piemērotājam tiesību normu visos vienādos gadījumos interpretēt vienādi.⁵⁵⁴ Tomēr, kā redzams turpmāk, vienādi gadījumi praksē ir liels retums un pastāv vairākas situācijas, kad tiesību piemērotājs ne tikai var, bet viņam ir pat pienākums atkāpties no iepriekšējās judikatūras. Jo abstraktāka ir interpretējamā tiesību norma,

⁵⁴⁸ Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Le Collinet v. Compagnie d'assurances Rhin et Moselle*, *Recueil Dalloz*, 2000, p.593

⁵⁴⁹ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: *Aussperrung von Betriebsratsmitgliedern*, BVerfGE 38, 386. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv038386.html>

⁵⁵⁰ Vācijas federālās konstitucionālās tiesas lieta: *Aussperrung*, BVerfGE 84, 212. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/law/dfr/bv084212.html>

⁵⁵¹ Levits E. atklājot jaunu rubriku „Aktuālās judikatūras apskats” žurnālā *Likums un Tiesības*, 2005, nr. 1, 27.lpp.

⁵⁵² Cipeliuss R. *Tiesību būtība*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 105. lpp.

⁵⁵³ *Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas*.

⁵⁵⁴ Levits E. Par līdztiesību likuma un tiesas priekšā, un diskriminācijas aizliegumu. Par *Satversmes* 91.pantu. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 8.maijs

jo lielāka iespēja to interpretēt dažādi - un tādējādi, jo lielāks risks pārkāpt līdztiesības principu, līdz ar to - jo rūpīgāk tiesai interpretācijas ceļā iegūtais rezultāts jāsalīdzina ar līdzšinējo interpretācijas praksi.⁵⁵⁵ Ne velti apzināta tiesu prakses veidošana ir starptautiski atzīts veids, kā kontrolēt, piemēram, nenoteiktu juridisko jēdzienu vienveidīgu piemērošanu.⁵⁵⁶

Otrs aspekts, kādā var runāt par tiesisko paļāvību tiesnešu tiesību kontekstā, ir tā sauktais negatīvais tiesiskās paļāvības aspekts. Formāli tiesību norma, ko tiesnesis identificē kā tiesnešu tiesību normu, līdz tam rakstīto tiesību sistēmā nav pastāvējusi, un varētu argumentēt, ka personas to nav varējušas zināt. Proti, varētu tikt konstatēta zināma paļāvība, ka šādas normas nav. Tomēr to atspēko vairāki argumenti. Pirmkārt, tiesnešu tiesību norma pastāv tiesību sistēmā, tā vienīgi nav bijusi izteikta rakstītā formā. Otrkārt, lai gan lielākajai daļai sabiedrības nav juridiskās izglītības, taču cilvēkiem piemīt iekšējā taisnīguma izjūta, kas tiem neļauj nonākt konfliktā ar likumu,⁵⁵⁷ proti – intuitīvi rīkoties saskaņā ar tiesībām, pat, ja tās nav pozitivizētas. Morāli saistoša personas individuālā likuma interpretācija prevalē gan pār individuālajām zināšanām par tiesību institūtiem, gan arī pār morālajiem pienākumiem.⁵⁵⁸ Un treškārt, tiesnešu tiesību normas bieži rodas tiesiski sarežģītos jautājumos, kuri līdz tam vispār nav risināti – tādējādi nevienam nevar arī pastāvēt paļaušanās, ka tiks piemērots kāds noteikums vai netiks piemērots neviens noteikums, jo lieta prasa risinājumu.

Secināms, ka tiesiskās paļāvības ziņā tiesnešu tiesību normas pelna mazāku uzmanību, nekā normatīvajos tiesību aktos ietvertās tiesību normas. Tiesiskā noteiktība ir fakts, ka tiesiskie spriedumi ir saprātīgs kompromiss starp paredzamību un citiem morāliem apsvērumiem.⁵⁵⁹ Respektīvi, tiesiskā paļāvība var veidoties gan uz normatīvo tiesību aktu, gan tiesnešu tiesību normās noteikto, tomēr tiesiskā paļāvība uz tiesnešu tiesību normās noteikto nepelna tāda līmeņa aizsardzību, kāda ir tiesiskai paļāvībai uz normatīvo tiesību aktu normu nemainīgumu. Tiesnešu tiesību normas un tiesiskās paļāvības princips kopsaistāmi vienīgi vienlīdzības principa izpausmes kontekstā. Proti, personai ir tiesības paļauties, ka tiesa viņas lietu risinās tāpat, kā agrāk tiesa ir risinājusi citu lietu, ja vien šo lietu tiesiskie un faktiskie apstākļi ir būtiskajās pazīmēs līdzīgi.

⁵⁵⁵ Levits E. Par līdztiesību likuma un tiesas priekšā, un diskriminācijas aizliegumu. Par Satversmes 91.pantu. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 8.maijs

⁵⁵⁶ Vainovskis M. Tiesu prakses veidošanas nozīme lietās par nodokļu likumdošanas piemērošanu. Grām.: *Tiesu prakses veidošana*. Latvijas Universitātes zinātniskie raksti. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 127.lpp.

⁵⁵⁷ Borovkovs A. Eiropas Savienības mājā Eiropas Komisijas pārstāvniecības organizētajā diskusiju ciklā "Eiroduzīve - kāpēc?", 2008.gada maijā. Plašāk skat.: Jauce S. Vai sabiedrība kriminalizējas? *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 21.maijs, <http://www.lv.lv/index.php?menu=doc&sub=&id=164680>

⁵⁵⁸ Peczenik A., Hage J. Legal Knowledge about What? *Ratio Juris*, September 2000, Vol. 13: Iss. 3. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=243086

⁵⁵⁹ Peczenik A. Coherence, Truth and Rightness in the Law. In: Nerhot P. (ed.) *Law, Interpretation and Reality. Essays in Epistemology, Hermeneutics and Jurisprudence*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990, p.290

4.3. Tiesnešu tiesības kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmā un precedentu tiesības angloamerikāņu tiesību sistēmā

Kā tika pierādīts, gan precedentu tiesību sistēmā, gan kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmā tiesas formulē vispāršaistošus tiesību noteikumus,⁵⁶⁰ tādēļ šo divu sistēmu pretnostatīšana šajā aspektā nav pamatota. Lai gan vispārizplatīts ir uzskats, ka precedentu tiesību sistēmā (*stare decisis* sistēmā) precedentu tiesību atziņām ir normatīvi saistošs spēks, tomēr šis uzskats atspoguļo ļoti vienkāršotu un nebūt ne viennozīmīgu šīs tiesību sistēmas raksturojošo iezīmi.

Arī anglo-amerikāņu tiesību saimes valstīs tiesneša kā tiesību normu radītāja loma ir raisījusi plašas diskusijas. Starp tiesību doktrīnām iespējams izdalīt vairākas teoriju grupas, sākot ar teorijām, kas vispār noliedz tiesas kompetenci tiesību jaunrades jomā, un beidzot ar teorijām, kas ne tikai pamato tiesas kompetenci šajā jomā, bet arī uzskata par tiesas pienākumu radīt jaunas juridiskas atziņas, ja likums nenodrošina taisnīgumu katrā individuālajā gadījumā.⁵⁶¹ Precedentu saistošais spēks var ļoti ievērojami variēt dažādu valstu tiesību sistēmās par spīti tam, ka tajās visās tiek atzīta formāli līdzīga koncepcija par precedentu ideoloģiju.⁵⁶²

Teorijā ir norādīts, ka romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā pastāvošā judikatūra un tajā atrodamie tiesnešu tiesību noteikumi no tiesību piemērotāja viedokļa ir negatīvāk vērtējami par *stare decisis* sistēmu divu iemeslu dēļ: tiesnešu tiesību noteikumam ir nepieciešams ilgāks laiks, lai tas rastos un nostiprinātos virknē secīgu spriedumu, un tiesnešu tiesību noteikumam ir grūtāk nosakāms rašanās moments.⁵⁶³ Noteiktība kā *stare decisis* sistēmas priekšrocība visbiežāk tiek minēta doktrīnā, tomēr, ņemot vērā, ka arī šajā sistēmā nebūt ne katrs un jebkurš precedentu *ratio decidendi* kļūst par vispāršaistošu tiesību normu, precedentu saistošais spēks praksē ir ievērojami mazāks, nekā to atzīst tiesību teorētiķi.⁵⁶⁴ *Stare decisis* sistēmā precedentu saistošajam spēkam pastāv tik daudz izņēmumu un tik daudz ierobežojumu, ka tas rezultātā ir saistošs tikai tiem, kas vēlas būt ar to saistīti. Proti, precedents ir saistošs tikai tiem, kas ir apmierināti ar tajā ietverto risinājumu, kā rezultātā likt tiesnesim obligāti sekot agrākam precedentam kļūst nesaprātīgi.⁵⁶⁵

⁵⁶⁰ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p.92

⁵⁶¹ Plašāk skat.: Bingham T. The Judge as Lawmaker: An English Perspective. In: *The Business of Judging*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p.25-34.

⁵⁶² Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.111

⁵⁶³ Goodhart A.L. Precedents in English and Continental Law. In *The Law Quarterly Review*, 1934, Vol. 50, pp.40-65.

⁵⁶⁴ Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003, p.87

⁵⁶⁵ David R. Sources of Law. In *International Encyclopaedia of Comparative Law*, 1984, Vol. 2, p.3-386 – 3-396.

Stare decisis sistēmas raksturīga iezīme ir tēze, ka vienīgi precedentu *ratio decidendi* apsvērums var būt normatīvi saistošs citām tiesām izskatot vēlākas lietas, savukārt *obiter dictum* apsvērumiem šāda spēka nav. Tādēļ viens no pamatjautājumiem tiesas nolēmumā ietvertās tēzes juridiskās ietekmes noteikšanā ir nepieciešamība identificēt un atšķirt *ratio decidendi* no *obiter dictum*.⁵⁶⁶ Atšķirībā no *stare decisis* doktrīnas, rakstīto tiesību sistēmā un tiesnešu tiesību kontekstā šādi nošķiršanai nav tik būtiska nozīme, jo kā tiesnešu tiesību noteikums savu statusu var sasniegt gan sprieduma galvenais juridiskais apsvērums, gan „cita starpā” izteikti apsvērumi, ja vien tie atbilst visām tiesnešu tiesību noteikuma pazīmēm un priekšnoteikumiem.

Tajā pašā laikā starp tiesnešu tiesībām un precedentu tiesībām ir vērojamas arī vairākas būtiskas atšķirības, kas viennozīmīgi dod pamatu noraidīt jebkādas hipotēzes par to, ka, atzīstot tiesnešu tiesības, kontinentālās Eiropas tiesību saimē tiktu pārņemtas precedentu tiesību paražas. Bez iepriekš minētās atšķirības par tiesnešu tiesību un precedentu tiesību normu apjomu, jāuzsver, ka angloamerikāņu tiesību sistēmā precedentu tradicionāli ir primārais tiesību avots, bet likumi ir tiem pamārtoti.⁵⁶⁷ Tiesnešu tiesībām, turpretī, nekad netiek piedēvēta šāda privilēģēta loma, tās vērtējamas vienīgi kā rakstīto tiesību loģisks papildinājums, neatraujams pavadonis. Atkāpšanās no precedentu prasa daudz lielāku pamatojumu, jo par pašsaprotamu tiek uzskatīts princips, ka precedentu norma ir jāpiemēro. Kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā, savukārt, jebkura tiesnešu tiesību norma tiek izvērtēta un tās piemērojamība izskatāmajam faktiskajam gadījumam izsvēta no dažādiem aspektiem. Un, kas vēl jo būtiskāk, tiesnešu tiesības nav patstāvīgi izmantojamas, lai pamatotu nolēmumu, rezolutīvā daļa jebkurā gadījumā ir balstāma uz normatīvajiem tiesību aktiem, vispārējiem tiesību principiem un paražu tiesībām.

Kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmās tiesnešu tiesībām tiek piešķirta arvien lielāka loma, savukārt angloamerikāņu tiesību sistēmā vērojama pretēja tendence, proti, precedentu saistošā spēka un precedentu tiesību lomas mazināšanās. Tiesnešu tiesību lomas palielināšanās un arvien pieaugoša tiesību doktrīnas uzmanība šim jēdzienam Rietumeiropā saistāma ar tiesību sistēmu un tiesību saimju savstarpēju saikni un savstarpēju ietekmi. Pamazām izzūd vienai no raksturīgākajām atšķirībām starp angloamerikāņu un romāņu-ģermāņu tiesību avotu izpratnēm, šīs vēsturiski nošķirtās tiesību sistēmas šajā kontekstā savstarpēji tuvinās.

4.4. Tiesnešu tiesību avota vieta tiesību avotu sistēmā

⁵⁶⁶ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.83

⁵⁶⁷ Skat.piemēram: Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 120.-121.lpp.

Pētot jebkuru jautājumu, kas ir saistīts ar tiesību avotiem jeb tiesību formām, tā risinājums visā pilnībā ir atkarīgs no to jautājumu risinājumiem, kas ir saistīti ar tiesību *per se* izpratni un tiesību pamatjēdzieniem.⁵⁶⁸ Tādēļ, pirms uzsākt tiesnešu tiesību avota analīzi, jānošķir tā tiesību izpratne, kuras ietvaros tiks veikta tālākā izpēte.

4.4.1. Tiesību izpratnes ietekme uz judikatūras vietu tiesību avotu sistēmā

Diskusija par judikatūras kā tiesnešu tiesību avota vai jebkura cita tiesību avota vietu tiesību avotu sistēmā nav racionāla, ja tā netiek balstīta iepriekš noskaidrotā izpratnē par tiesību jēdzienu kā tādu. Saskaņā ar tiesību reālisma pieeju tiesības ir visu to normu kopums, ko tiesas piemēro konkrēto, reālo lietu izšķiršanai, tādējādi tiesnešu tiesības ir viennozīmīgs un galvenais tiesību avots tiesību sistēmā. Klasiskā juridiskajā pozitīvismā, savukārt, par tiesībām tiek uzskatītas vienīgi valsts varas sankcionētas rakstītās normas, tādējādi tiesnešu tiesībām kā tiesību avotam ir sekundāra nozīme, ja tās vispār tiek atzītas par tiesību avotu. Interesu jurisprudences pamatā ir tēze par tiesībām kā interešu konfliktu novērtējumu, kas ne tikai neizslēdz, bet pat mudina tiesu likuma robu gadījumos veikt interešu konfliktu izvērtēšanu likumdevēja vietā, proti, atzīst tiesnešu tiesības kā tiesību avotu. Tāpat ievērojamu lomu tiesību avotu sistēmā tiesnešu tiesības ieņem saskaņā ar vēsturiskās tiesību skolas atziņām, jo tiesa un tiesību zinātne nosaka, kas atbilst „tautas garam” un pieskaitāms pie paražu tiesībām. Precedentu tiesību sistēma nosaka tiesu precedentu saistošo spēku, bet šamaņu tiesībās, iespējams, risinājums būtu vēl jo vairāk atšķirīgs.⁵⁶⁹

Tātad, atkarībā no valdošās tiesību izpratnes tiesību doktrīna vairāk vai mazāk pēta tiesnešu tiesību jēdzienu un atzīšanas gadījumā klasificē to kā piederīgu vienai vai otrai tiesību avotu grupai.

Šī pētījuma ietvaros tiesnešu tiesību jēdziens tiek skatīts no mūsdienu dabisko tiesību doktrīnas viedokļa rakstīto tiesību jeb romāņu-ģermāņu tiesību loka ietvaros, konkretizējot izpratni Latvijā. Tāpēc šādā kontekstā jāinterpretē arī visi apgalvojumi un secinājumi, kādi darba ietvaros tiks izdarīti. Tiesiskajā sistēmā, kur dominē dabisko tiesību skolas atziņas un kā tiesību normu piemērošanas metode tiek izmantota vērtību jurisprudences, judikatūra kā tiesnešu tiesību avots viennozīmīgi tiek atzīts par tiesību avotu. Jau šobrīd judikatūra tiek atzīta par tiesību palīgavotu tās tiesību avotu grupas vietā, ko agrāk apzīmēja ar terminu „tiesu prakse”. Tā kā tiesnešu tiesības ir

⁵⁶⁸ Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005, с.13

⁵⁶⁹ Skat.: Malinovsky B. *Crime and Punishment in Primitive Society*. London: Kegan Paul, 1926.

ietvertas judikatūrā, tad caur šo jēdzienu sasaisti arī tiesnešu tiesības jau līdzšinējā tiesību zinātnē un tiesību teorijā atrod savu vietu starp citiem tiesību avotiem. Šī darba ietvaros būtisks ir jautājums par to, vai šāds pozicionējums attiecībā uz tiesnešu tiesībām ir visatbilstošākais. Proti, arī dabisko tiesību valstī atzīstot tiesnešu tiesības un judikatūru kā tiesnešu tiesību avotu saglabājas jautājums par šī tiesību avota normativitāti un obligāti saistošo spēku, kas atšķiras atkarībā no tiesību saimes un tiesību sistēmas.

4.4.2. Judikatūra kā tiesnešu tiesību avots

Viena no pirmajām normatīvi regulētajām indikācijām par judikatūru Latvijā atrodama *Vietējo Civillikumu kopojumā*⁵⁷⁰ ievada daļas normā, kas noteica, ka, *lai gan tiesu spriedumiem nav likuma spēka, tie var tikt izmantoti kā argumenti. Bet, tā kā tiesnešiem savos spriedumos vienos un tajos pašos apstākļos jābūt secīgiem, tad prāvniekiem nav liegts savu tiesību pastiprināšanai atsaukties uz agrāk taisītiem, savā starpā saskanīgiem un likumīgā spēkā nākušiem tiesu spriedumiem.* Tajā pašā laikā šī atsauce ne tikai nedod skaidru priekšstatu par to, kas attiecīgajā laikā bija atzīstams par tiesību avotu judikatūras jomā, bet arī nekādi nepalīdz izprast judikatūras jēdzienu mūsdienās.

Judikatūra ir tiesību avots, savukārt tiesnešu tiesības ir tiesību normu kopums, ko identificējusi tiesa. Lai precīzi noteiktu šo abu jēdzienu kopsaisti un no tās izrietošās sekas, kā arī attiecīgi tiesnešu tiesības saturošās judikatūras vietu tiesību avotu sistēmā, vispirms konkretizējama jēdziena „judikatūra” izpratne.

4.4.2.1. Judikatūras jēdziens

Termins „judikatūra” ir cēlies no latīņu valodas. Latīniski *iudicare* nozīmē „tiesāt, spriest tiesu, izšķirt, izlemt, novērtēt”, bet *iudicium* nozīmē „spriedums, ieskaits, atzinums, domas”.⁵⁷¹ „Latvijā parasti tiek lietots jēdziens „tiesu prakse” (*court practice, Gerichtspraxis*), tomēr tas nav tas pats, kas „judikatūra” (*case-law, Rechtssprechung*). „Tiesu prakse” ir plašāks, primāri socioloģisks jēdziens, kas ietver tiesas darbību sabiedrības kontekstā. „Judikatūra” turpretim ir šaurāks, tīri juridisks jēdziens. Tas nozīmē (galvenokārt augstāko) tiesu nolēmumu kopumu, kas ir pieejami sabiedrībai (publicēti) un kas satur abstraktas juridiskas atziņas (*rules, Rechtserkenntnisse*). Pie judikatūras nepieder, piemēram, atcelti un acīmredzami kļūdaini spriedumi (taču tie pieder pie tiesu

⁵⁷⁰ *Vietējo civillikumu kopojums*. (Vietējo likumu kopojumā 3.d.) Rīga: Valters un Rapa, 1928

⁵⁷¹ *Latīņu - latviešu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne, 1994, 92.lpp.

prakses).⁵⁷² Var būt laba un slikta tiesu prakse. Var būt juridiski vērtīga un juridiski nenozīmīga tiesu prakse.

Tātad, **pirmkārt**, tiesas spriedumi un lēmumi, neatkarīgi no tā, vai ir pareizi, vai nē, ir pieskaitāmi pie tiesu prakses, bet tikai pareizie jeb tiesiskie veido judikatūru. **Otrkārt**, kā pazīme tiesu prakses un judikatūras nošķiršanai, kas izriet no minētā, izmantojama tā, ka judikatūra satur abstraktas juridiskas atziņas jeb tiesnešu tiesības. Tiesu praksē var pastāvēt arī tiesiski nolēmumi, kuri abstraktas juridiskas atziņas nesatur – tādi neveido judikatūru, tomēr pieder pie tiesu prakses. Abstraktas juridiskas atziņas jeb tiesnešu tiesību normas parasti satur tiesu nolēmumi sarežģītās lietās, kurās tiesību normu piemērošana neaprobežojas ar vienkāršā siloģisma veikšanu.

Ar terminu „judikatūra” apzīmē spēkā stājušos (un par labiem un pareiziem atzītu) tiesu nolēmumu kopumu, kas ietver abstrakta rakstura juridiskas atziņas, ko tiesa konkrētā gadījumā var izmantot argumentācijā, lai pamatotu savu lēmumu.⁵⁷³ Šī judikatūras jēdziena izpratne daudz precīzāk atspoguļo tās būtību, kā, piemēram, norāde, ka judikatūra ir „publicēto (galvenokārt augstāko) tiesas nolēmumu kopums, kuriem ir principiāla nozīme un kas satur abstrakta rakstura juridiskas atziņas (prejudīcijas). Pie judikatūras nepieder atcelti un acīmredzami kļūdaini spriedumi, taču tie pieder pie tiesu prakses”⁵⁷⁴. Publicēšanas fakts nodrošina to, ka sabiedrība ir informēta par noteiktas judikatūras pastāvēšanu, taču tā neveido viennozīmīgu judikatūras kvalificējošo pazīmi. Prezmējot, ka tiesu spriedumi tiek publicēti, tie uzkrājas vispārējā apziņā. Ja spriedums ir netaisnīgs, tiesību zinātnieki un arī pārējā sabiedrība to pētīs un kritizēs. Šī kritika galvenokārt attiecas uz konstitucionālo tiesu, valsts augstāko tiesu un starptautisko tiesu spriedumiem, kuros ietvertie plaši saistošie atzinumi izpelnās vispārēju ievērību. Turklāt atsevišķu, arī piekrītošu, viedokļu publicēšanas rezultātā uzmanība tiek pievērsta spriedumā ietvertu tiesnešu vairākuma apsvērmu vārajām vietām.⁵⁷⁵

Tiesu nolēmumi ir publiski pieejami, tādējādi jebkurai personai jebkurš spriedums ir izzināms. Jautājums par publiskās pieejamības faktisko nodrošināšanu ir praktiski risināms, un tas neietilpst šī darba uzdevumā.

⁵⁷² Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 8.maijs, nr.68

⁵⁷³ Levits E. Atklājot rubriku Aktuālās judikatūras apskats. *Likums un Tiesības*, 2005, nr.1. Skat. arī Sniedzīte G. Tiesību palīgavoti, piemērojot tiesību normas. *Jurista Vārds*, 2005, nr.39.

⁵⁷⁴ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 71.lpp.

⁵⁷⁵ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

Attiecībā uz formulējumu, ka judikatūra ir noteiktu tiesas nolēmumu kopums, nevar piekrist doktrīnā paustajām bažām, ka prasība pēc „nolēmumu kopuma” būtu saprotama tādējādi, ka tikai precedentu stabila virkne veido judikatūru.⁵⁷⁶ Arī viens tiesas spriedums vai lēmums var saturēt abstraktu juridisku atziņu, kas var tikt atzīta par tiesnešu tiesību normu. Stabila šīs tiesnešu tiesību normas tālāka piemērošana palielina tās funkcionālo nozīmi, tomēr arī vienā nolēmumā atrasta un formulēta norma var būt tiesnešu tiesību norma un tādējādi šis nolēmums var piederēt pie judikatūras. Līdz ar to tas, ka judikatūra ir nolēmumu kopums, ir vienīgi šo institūtu aprakstošs faktors, bet nenosaka viena vai vairāku tiesas nolēmumu piederību judikatūrai.

Autores ieskatā definīcijā ietvertā piebilde „par labiem un pareiziem atzītu” būtu interpretējama, pirmkārt, tādējādi, ka pie judikatūras nepieder ne tikai atcelti vai spēkā nestājušies tiesu nolēmumi, bet arī tādi nolēmumi, kas ir spēkā stājušies, bet apšaubāmi no to iekšējās loģikas un pareizības viedokļa. Respektīvi, pēdējie ir tie nolēmumi, kas varētu tikt atzīti par prettiesiskiem, ja tos pārskatītu augstākas instances tiesa vai ja šāda augstākas instances tiesa konkrētajā gadījumā pastāvētu. Lai cik efektīvi darbotos tiesu sistēma, nevar nepieļaut iespējamību, ka praksē varētu būt sastopami tiesu nolēmumi, kas ir stājušies likumīgā spēkā, tomēr ir iekšēji prettiesiski vai kaut kādā daļā satur tēzes vai apgalvojumus, kas neatbilst tiesību sistēmai. Otrkārt, šī piebilde nebūtu interpretējama tā, ka starp tiesas nolēmuma, kurā ietverta iespējamā tiesnešu tiesību norma, spēkā stāšanos un šīs tiesnešu tiesību normas spēkā stāšanos laika ziņā būtu distance, ko noteiktu nepieciešamība tiesnešu tiesību normai tapt atzītai par labu un pareizu, atbalstītai no citu tiesu puses un pozitīvi novērtētai tiesību zinātnē. Tiesnešu tiesību norma „stājas spēkā” ar to pašu brīdi, kad stājas spēkā tiesas nolēmums, kurā tā ietverta. Šo abu interpretācijas vadlīniju dēļ precīzāk piebildes „par labiem un pareiziem atzītu” vietā būtu judikatūras jēdziena skaidrojumā ietvert pazīmi „tiesiski”. „Tiesisks” nozīmē atbilstību konstitūcijai un visai tiesību sistēmai kopumā. Ja jaunā abstraktā juridiskā tēze ir tiesiska, tai nav nepieciešams atzinums par pareizību. Savukārt, ja tā ir prettiesiska un tiesību sistēmai pretēja, tā nevarēs tikt piemērota pat, ja pieņemtu, ka tā var tikt atzīta par labu un pareizu.

Nemot vērā minēto, par judikatūru būtu uzskatāmi visi tie tiesas nolēmumi, kas ir spēkā stājušies un atzīstami par tiesiskiem un kas satur abstraktas juridiskas atzinās jeb tiesnešu tiesību normas. Judikatūra ir tiesisku, spēkā stājušos tiesu nolēmumu kopums, kas satur tiesnešu tiesības.

⁵⁷⁶ Skat., piemēram: Torgāns K. Judikatūras teorija un pielietojamā judikatūra. *Jurista Vārds*, 2005. 13.decembris, nr. 47 (402)

4.4.2.2. Judikatūras un tiesnešu tiesību jēdzienu kopsaiste

Lai arī noskaidrotā judikatūras jēdziena izpratne skaidri nošķir judikatūras un tiesnešu tiesību jēdzienus, kā arī judikatūras kopumā ietver tiesas nolēmumus, Latvijas tiesību doktrīnā un juridiskajās publikācijās atrodami piemēri par šo nianšu atšķirīgu izpratni.

Kā norādījis LR Augstākās tiesas priekšsēdētājs *Andris Guļāns*, „termins judikatūra ir salīdzinoši jauns un [...] daudziem diezgan svešs arī pēc savas saturiskās būtības.”⁵⁷⁷ Ja judikatūra ir tiesas nolēmumos ietverta atziņu kopums, uz kuru balstoties, tiesa ir izlēmusi jautājumus par tiesību normas interpretāciju, piemērošanu noteiktajos faktiskajos apstākļos vai tiesību robu aizpildīšanu, tad tas uzskatāms par minētās nepilnīgās judikatūras jēdziena izpratnes piemēru. Proti, autors, veidojot šādu definīciju, acīmredzami jēdzienu „judikatūra” izpratis kā identisku jēdzienam „tiesnešu tiesības”. Šāda novienādošana ne tikai vedina uz neprecīzu tiesnešu tiesību un judikatūras savstarpējās kopsaistes izpratni, bet arī būtībā izslēdz divu atsevišķu terminu pastāvēšanu.

„Satversmē iekļautie tiesiskās drošības, tiesiskās paļāvības un tiesiskās vienlīdzības principi, Civilprocesa likuma 5. pants nosaka, ka tiesām jāievēro judikatūra, tas ir, to nolēmumu kopums, kas satur abstraktās juridiskās atziņas un veido pareizo tiesu praksi. Tas nenozīmē, ka netiek ievērots tiesas un tiesnešu neatkarības princips, jo judikatūra ir saistīta ar likuma saturu un jēgas vienveidīgu izpratni un likuma interpretāciju, kas no teorijas viedokļa nevar būt atšķirīga. Judikatūra pati par sevi nav saistoša, tai jābūt autoritatīvi rekomendējošam raksturam. Šajā procesā ir jāpanāk līdzsvars starp tiesu neatkarības principu un likumu pareizu un vienveidīgu iztulkošanu visās tiesu instancēs.”⁵⁷⁸ Kā redzams, vēsturiski minētajam autoram judikatūras jēdziena izpratne ir bijusi niansēti tuvāka augstāk noskaidrotajai definīcijai.

Atkārtoti jāuzsver, ka **judikatūra un tiesnešu tiesības ir cieši saistīti, tomēr atšķirīgi jēdzieni**. Tiesnešu tiesības ir tiesas formulēto tiesību normu kopums un kā tāds ir atrodams judikatūrā ietilpstošajos nolēmumos. Judikatūra attiecīgi ir tiesas nolēmumi, kas ir spēkā stājušies un atzīstami par tiesiskiem un kas satur abstraktas juridiskas atziņas jeb tiesnešu tiesību normas. Tiesnešu tiesību normu esamība tiesas nolēmumā ir galvenais faktors, kas nosaka attiecīgā nolēmuma piederību pie judikatūras.

⁵⁷⁷ Guļāns A. Kādu tiesu varu Latvijā mēs vēlamies? Runa Latvijas tiesnešu konferencē, 2007. 7.marts. Elektroniski pieejama: <http://www.at.gov.lv/lv/about/chairman/speeches/2007/20070309/>.

⁵⁷⁸ Guļāns A. Augstākās tiesas attīstība: evolūcija, revolūcija vai normatīvā nolemība. *Jurista Vārds*, 2005. 18.oktobris, nr. 39 (394)

Judikatūras jēdziena satura izpratni atvieglo vairāku ar to saistīto jēdzienu izpratne, kas palīdz noteikt šo jēdzienu atšķirības un precīzi atspoguļot judikatūras jēdziena individuālās pazīmes.

Precedents Eiropas kontinentālo valstu tiesību sistēmā parasti nozīmē jebkuru iepriekšēju spriedumu, kas iespējami atbilst konkrētajai izspriežamajai lietai⁵⁷⁹. Tātad, lai varētu runāt par precedentu, jāidentificē konkrēts izšķirams dzīves gadījums, attiecībā uz ko tiek meklēti spriedumi ar līdzīgu faktisko sastāvu. Lai rastos precedents, nav obligāti nepieciešams, lai tiesa, kas taisa attiecīgo spriedumu, to formulē tādā veidā, lai vadītu vai veidotu turpmāku lēmumu pieņemšanu. Pietiek ar attiecināmības iespēju uz jebkādu nākotnē izspriežamu gadījumu.

Ar **tiesu praksi** saprot precedentu kopumu tādās pašās vai līdzīga veida lietās. Tiesu prakse ir primāri socioloģisks jēdziens, kas ietver tiesas darbību sabiedrības kontekstā. Judikatūra ir būtiski svarīgā tiesu prakses daļa, tādējādi par būtiski svarīgiem uzskatāmi nolēmumi, kuru lietas dod iespēju tiesnesim formulēt jaunu vispārēju juridisku ideju vai tēzi, kas atspoguļo tiesību izpratnes tendenci, tiesas nostāju faktu izvērtēšanā un likumu piemērošanā⁵⁸⁰ un kas turpmāk kalpo par judikatūras vienību un ir piemērojams tiesību tālākveidošanā un interpretācijā.⁵⁸¹ Ja izskatāmajā lietā nav piemērojamas tiesību normas, judikatūrai ir ļoti būtiska loma.

Turpretī angloamerikāņu tiesību sistēmas valstīs dominē uz precedentiem balstītas tiesības. **Precedents** šādā izpratnē ir tiesas lēmums vai spriedums, ko izmanto par patstāvīgu tiesību avotu līdzīgos turpmākos gadījumos. Precīzāk, tikai tā tiesas nolēmuma daļa, kas satur juridisku spriedumu (*legal reasoning*) jeb *ratio decidendi*⁵⁸² ir obligāti saistoša turpmākās lietās tā paša un zemāka līmeņa tiesām.⁵⁸³ *Ratio decidendi* ir tiesisks princips, uz ko tiesa konkrētajā gadījumā balsta savu spriedumu, proti, tie tiesas radītie juridiskie argumenti un aspekti, kas ietverti sprieduma motīvu daļā. Kā norāda Latvijas Republikas Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departaments, *Ratio decidendi* ir sprieduma galvenais apsvērums, kas nošķirams no *obiter dictum* jeb cita starpā izteiktiem juridiskiem apsvērumiem.⁵⁸⁴ Tādējādi tiek norādīts, ka kodificēto tiesību sistēmā tāpat svarīgākā judikatūras sastāvdaļa ir *ratio decidendi*, ja to formulē tāda noteikuma formā, kas aptver visus atbilstošos precedentus un atspoguļo vadošo tiesisko izpratni.

⁵⁷⁹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.23

⁵⁸⁰ Vainovskis M. *Pētījums par tiesu prakses vispārīgā veiduma veikšanas metodoloģiju*, <http://www.at.gov.lv/index.php?a=50&v=lv>

⁵⁸¹ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.19-21

⁵⁸² Lat.val. – sprieduma saprāts, iemesls

⁵⁸³ Martin E.A. ed. *Dictionary of Law*. 5th ed. Oxford, New York: Oxford Universities Press, 2002, p. 374.

⁵⁸⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 8.marta spriedums lietā nr. SKA-141, npublicēts.

Uz šāda terminu savstarpējās saistības fona ir pamats slēdzienam, ka **tiesnešu tiesības ir tiesnešu identificēti un attīstīti tiesību noteikumi (tiesību normas), kas atrodami judikatūrā.** Judikatūra un tiesnešu tiesības ir cieši saistīti, tomēr atšķirīgi jēdzieni. Tiesnešu tiesības ir tiesas identificēto tiesību normu kopums un kā tāds ir atrodams judikatūrā ietilpstošajos nolēmumos. Judikatūra attiecīgi ir tiesas nolēmumi, kas ir spēkā stājušies un atzīstami par tiesiskiem un kas satur abstraktas juridiskas atziņas jeb tiesnešu tiesību normas. Tiesnešu tiesību normu esamība tiesas nolēmumā ir galvenais faktors, kas nosaka attiecīgā nolēmuma piederību pie judikatūras.

Jāsecina, ka judikatūra ir tiesību avots, kam ir abu tiesību avotu grupu – patstāvīgo tiesību avotu un palīgavotu - iezīmes, ņemot vērā, ka tas sastāv no tiesu nolēmumiem, kuros, savukārt, ietilpst tiesnešu tiesību normas, kas, kā tas tika secināts, atbilst visām vispārīgo tiesību normu pazīmēm. Tādēļ judikatūru kā tiesību avotu iespējams izmantot divos līmeņos: (1) argumentācijai, pamatojumam vai piemēra ilustrēšanai un (2) kā tiesnešu tiesību normu avotu. Ievērojot minēto, autore izvirza tēzi, ka judikatūra kā tiesību avots tiesību avotu sistēmā būtu ievietojama nošķirti no citiem palīgavotiem, tuvinot to patstāvīgajiem tiesību avotiem (skat.shēmu Pielikumā nr.1). Šāda nepieciešamība izskaidrojama ar to, ka judikatūra pēc saturiskajām un strukturālajām pazīmēm atbilst patstāvīgo tiesību avotu pazīmēm, taču tajā pašā laikā tiesnešu tiesību normām nav patstāvīgas pielietojamības nolēmumu rezolutīvo daļu pamatošanā. Tiesību piemērotājs nedrīkst ignorēt tiesnešu tiesības. Saskaņā ar *Latviešu valodas vārdnīcas*⁵⁸⁵ skaidrojumu „obligāts” ir tāds, kas ir nepieciešams, vajadzīgs; tāds, kas ir noteikts un ir jāpilda. Tiesnešu tiesību raksturs vistiešāk saistāms ar vajadzīgumu un nepieciešamību, tajā skaitā nepieciešamību tās noteikti piemērot, ja vien nepastāv ļoti argumentēts viedoklis, kas tās atspēko. Līdz ar to varētu pamatoti atzīt, ka **tiesnešu tiesības ir obligātas.** Tādēļ to avots – judikatūra – ir **obligāts tiesību avots**, kurš obligāti jāizvērtē un jāņem vērā kopā ar attiecīgo patstāvīgo tiesību avotu. Obligātums saistāms ar tiesnešu tiesību normu apzināšanu, izvērtēšanu un vērā ņemšanu. Obligātums nenozīmē šo normu bezierunu un automātisku piemērošanu.

4.4.3. Tiesnešu tiesību avota tuvināšanās patstāvīgajiem tiesību avotiem

Lai ilustrētu tiesnešu tiesību avota – judikatūras – faktisko vietu tiesību avotu sistēmā Latvijā, autore ieskatā būtiski būtu analizēt atsevišķas atziņas no tiesību zinātnieka un tiesību teorijas speciālista *Aleksandra Pečenika (Aleksander Peczenik, 1937-2005)* tiesību avotu iedalījuma teorijas.

⁵⁸⁵ *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2006, 743.lpp.

Aleksandrs Pečeniks ir attīstījis un pamatojis trīs kategoriju tiesību avotu dalījumu, kas viņaprāt ir spēkā Zviedrijā un ne tikai tur. Viņš visus tiesību avotus iedala trīs kategorijās: **Vispārobligāti piemērojamos (*must-sources*)**, **nepieciešami jeb obligāti piemērojamos**⁵⁸⁶ (*should-sources*) un **pieļaujami piemērojamos (*may-sources*)**.⁵⁸⁷ Šo iedalījumu autors galvenokārt pamato ar kritēriju – tiesību avota praktiskās piemērošanas un ievērošanas nepieciešamības līmeni. Tādējādi šis iedalījums ir balstīts praktiskos argumentos, it īpaši saistībā ar tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanas metožu piemērošanu robu aizpildīšanai.⁵⁸⁸

Vispārobligāti piemērojami ir tie tiesību avoti, kas ir formāli obligāti un formālā procedūrā padarīti saistoši vai noteikti par saistošiem, piemēram, parlamenta likumi un citi normatīvie tiesību akti, starptautiskie līgumi un civiltiesiskos strīdos – kolektīvie līgumi vai vienkārši civiltiesiski līgumi, ja par tiem ir strīds. Angloamerikāņu sistēmā pie vispārobligātiem pieskaitāmi arī precedenti.⁵⁸⁹ No minētajiem par vispārēji saistošiem tiesību avotiem uzskatāmi normatīvie tiesību akti, kas tādējādi faktiski ir vienīgais vispārobligāti piemērojamais tiesību avots *Aleksandra Pečenika* izstrādātajā iedalījumā. Latvijas un Rietumeiropas valstu kontekstā pie vispārobligāti piemērojamiem būtu pieskaitāmi visi patstāvīgie tiesību avoti, respektīvi, arī (un jo īpaši) vispārējie tiesību principi un paražu tiesības. Vispārobligāti piemērojamo tiesību avotu būtiska iezīme ir fakts, ka bez tiem nav iespējams konstruēt nevienu nolēmuma rezolutīvo daļu un pieņemt nevienu nolēmumu.

Savukārt visi pārējie tiesību avoti, kas nav vispārobligāti saistoši, tiek iedalīti tādos, kas tiesību piemērotājam norāda pareizo rīcības virzienu un ko tādēļ ir obligāti nepieciešams izmantot (precedenti un likumdošanas sagatavošanas materiāli), un pārējos tiesību avotos, ko ir pieļaujams un vēlams izmantot tiesību normu piemērošanā.

Nepieciešami jeb obligāti piemērojami tiesību avoti ir judikatūra un, *Aleksandra Pečenika* ieskatā, attiecībā uz tiesību normu interpretāciju - arī likumu sagatavošanas un izstrādes materiāli jeb *travaux préparatoires*. Obligāti piemērojamo tiesību avotu galvenā iezīme ir, ka, lai gan no formālā

⁵⁸⁶ Latviešu valodā nav nozīmes ziņā absolūti precīza pārnese angļu vārdam “should”, jo piespiedu rakstura ziņā tas norāda uz starpsituāciju starp obligātumu un ieteicamību, tuvāk obligātumam, vajadzībai.

⁵⁸⁷ Skat. Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002, pp.311-358; Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.319-321

⁵⁸⁸ Tā, piemēram, rakstā par tiesību normu interpretāciju Zviedrijā (Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002, pp.311-358) *Aleksandrs Pečeniks* analogisku iedalījumu ir definējis nevis kā tiesību avotu iedalījumu, bet kā tiesību normu interpretācijā izmantojamo materiālu iedalījumu un izmantošanas nepieciešamības pakāpi.

⁵⁸⁹ Feteris E.T. *Fundamentals of legal argumentation: A survey of theories on the justification of judicial decisions*. Hague: Kluwer Law International, 1999, p.147

likuma viedokļa tie nav noteikti kā vispārsaistoši, tomēr faktiski jebkura tiesību normu piemērošana un interpretācija kļūst nepareiza, ja šie tiesību avoti tiek ignorēti vai nav pienācīgi ņemti vērā.⁵⁹⁰ Spriedums ir „vājš”, ja tiesa nav piemērojusi obligāti piemērojamos tiesību avotus.⁵⁹¹ Tas var nejausības pēc būt tiesisks, taču tas nebūs juridiski augstvērtīgs.

Zviedrijā judikatūrā atrodamiem tiesnešu tiesību noteikumiem ir piešķirta ļoti liela nozīme. Lai gan tie nav formāli vispārsaistoši, tomēr tiesas tiem regulāri seko. Parlamentārais tieslietu komisārs (*Justitieombudsman*) savā 1947.gada ziņojumā kritizēja zemākas instances tiesu, kas bija atrisinājusi kādu juridisku jautājumu pretēji tam, kā to bija darījusi augstākā tiesa pilnā sastāvā (*in pleno*). Tā rezultātā pirmā parlamentārā likumdošanas komiteja deklarēja, ka zemākas instances tiesai judikatūras atziņas nav saistošas un ka „vienīgi Augstākās tiesas spriedumos ietvertot motīvu argumentu svars ir noteicošs, izvērtējot Augstākās tiesas ietekmi uz zemāko instanču tiesu veikto tiesību normu piemērošanu.”⁵⁹² Faktiskā tiesnešu tiesību normu loma Zviedrijas tiesībās ir ļoti būtiska. Tiesa izšķir lietu pretēji agrākam tiesnešu tiesību noteikumam vienīgi gadījumā, ja tā vēlas dot iespēju Augstākai tiesai pārvērtēt savu līdzšinējo praksi un agrāk radīto tiesnešu tiesību normu, piemēram, tā iemesla dēļ, ka šī norma ir pretrunā ar jaunāku likumu vai citu tiesnešu tiesību normu. *Aleksandra Pečenika* ieskatā Zviedrijā precedentiem⁵⁹³ (proti, tiesnešu tiesībām) ir pat lielāka loma nekā precedentiem Angloamerikāņu tiesību sistēmā, jo tur ir normas, kas nosaka, kādos gadījumos tiesa nav saistīta ar precedentu noteikumiem. Zviedrijā, kur šādu normu nav, tiesnešu tiesībām ir ļoti būtiska nozīme.⁵⁹⁴

Minēto apliecina arī Zviedrijas *Tiesu procesa likuma*⁵⁹⁵ trešās nodaļas 5.paragrāfa noteikums, ka, ja apspriežot spriedumu vai lēmumu, Augstākās tiesas tiesnešu sastāvs secina, ka tiesas sastāva vairākuma viedoklis atšķiras no Augstākās tiesas līdzšinējās tiesību normu interpretācijas vai izstrādātā principa, tiesa var nodot visu lietu vai arī, ja tas iespējams, atsevišķu lietas jautājumu, izskatīšanai pilnā Augstākās tiesas tiesnešu sastāvā vai deviņu tiesnešu sastāvā. Lai gan no šīs normas neizriet formāls tiesu pienākums sekot agrākām Augstākās tiesas atziņām, tomēr no tās

⁵⁹⁰ Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002, pp.311-358

⁵⁹¹ Feteris E.T. *Fundamentals of legal argumentation: A survey of theories on the justification of judicial decisions*. Hague: Kluwer Law International, 1999, p.147

⁵⁹² Citēts pēc: Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002, p.323.

⁵⁹³ Tiešs tulkojums no angļu “*precedent*”, lai gan saturiski iet runa par tiesnešu tiesību normām pielīdzināmiem noteikumiem Zviedrijas tiesību sistēmā

⁵⁹⁴ Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002, p.323.

⁵⁹⁵ Angļu val.tulkojums *Code of Judicial Procedure* pieejams: <http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>

izriet pienākums īpaši izvērtēt tiesnešu tiesību grozīšanu. Jāņem vērā, ka visu tiesnešu pilnā sastāvā pieņemtam nolēmumam ir ļoti ievērojama ietekme.

Tātad, tiesnešu tiesību normu avots (judikatūra) līdz ar likumu sagatavošanas un izstrādes materiāliem jeb *travaux préparatoires*, kam ir ļoti būtiska nozīme teleoloģiskajā interpretācijā, pieder pie tiesību avotiem, kuri ir obligāti izvērtējami un piemērojami izšķirot faktiskos gadījumus, un līdz ar to *Aleksandra Pečenika* tiesību avotu dalījumā tiek dēvēti par nepieciešami jeb obligāti piemērojamiem tiesību avotiem (*should-sources*).

Pieļaujami piemērojami tiesību avoti, savukārt, ir visi pārējie avoti, kas izmantojami tiesiskajā spriešanā. Tie var būt dažādu autoritatīvu (valsts pārvaldes) iestāžu vai personu atzinumi un viedokļi, profesionāla juridiskā literatūra, tiesu nolēmumi un likumu izstrādes materiāli, kas neattiecas uz interpretēto tiesību normu, taču sniedz informāciju par novērtējuma slēdzieniem saistītās tiesību sfērās, likumprojekti, spēku zaudējuši normatīvie tiesību akti, ārvalstu tiesību normas un prakse, vārdnīcas un tml. Šī tiesību avotu grupa pilnībā atbilst palīgavotu grupai līdzšinējā Latvijas tiesību teorijas izpratnē. Šo avotu veidu uzskaitījums nav izsmeļošs un var ietvert sevī ļoti plašu materiālu loku. Kā zināmu ierobežojumu šīs tiesību avotu grupas noteikšanā var izmantot kritēriju „piederība tiesību sistēmai” un avotus, kuri nedrīkst tikt izmantoti tiesību normu piemērošanā, piemēram, politiskus viedokļus un spriedumus.

Respektīvi, *Aleksandrs Pečeniks* izšķir judikatūras un tiesību doktrīnas savstarpējo hierarhiju jeb “spēku”, norādot, ka nevar pastāvēt tiesību sistēma, kurā eksistē tikai divas tiesību avotu kategorijas – obligāti saistošas normas un ieteicamie noteikumi, jo tad pēdējā kategorija *inter alia* ietvertu sevī gan precedentus, gan tiesību doktrīnu, literatūru. Viņaprāt, daudzi iemesli pieprasa tālāku tiesību avotu diferenciaciju, sīkāk iedalot „ne-patstāvīgos” tiesību avotus: sapratīgi būtu atzīt tiesu praksei lielāku varu jeb ietekmi nekā tiesību doktrīnai.⁵⁹⁶ Līdz ar to tiek iegūtas trīs minētās (*must-, should-, may-sources*) tiesību avotu grupas.

Saistošas normas vienmēr ir sociālas normas, kas daļēji izriet no likuma un tiesiskās prakses, bet daļēji tiek neformāli attīstītas sabiedrībā.⁵⁹⁷ **Tādējādi normu saistošais spēks un formālā normatīvitate ir saistīti jēdzieni, bet tomēr arī atšķirīgi jēdzieni, kas izskaidro tiesību avotu iedalījuma tiešu nepiesaisti to saturošo normu saistošajam spēkam.**

⁵⁹⁶ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.320.

⁵⁹⁷ Peczenik A. *Kinds of Theory of Legal Argumentation*. <http://peczenik.ivr2003.net/documents/draft2005.pdf>

Trīs kategoriju tiesību avotu teorija atrisina tiesnešu tiesību statusa un juridiskā spēka jautājumu, nepiešķirot tiesnešu tiesību normām likumam pielīdzināmu normatīvu spēku, bet tomēr padarot to avotu (judikatūru) par nozīmīgāku tiesību avotu salīdzinājumā ar pārējiem palīgavotiem. Obligāti piemērojami tiesību avoti tiesai ir jāizmanto, jāņem vērā un uz tiem jāatsaucas, ja tādi konkrētajā lietā vai jautājumā pastāv. To nepiemērošana, ja tie pastāv un ir attiecināmi uz izskatāmo jautājumu, visticamāk liecina par nepilnvērtīgu izvērtējumu no tiesas puses, kas lielākajā daļā gadījumu noved pie prettiesiska un tādējādi apšaubāma nolēmuma (pretruna ar pastāvošajām tiesnešu tiesībām rada pretrunu ar tiesību sistēmu). Tajā pašā laikā *Aleksandrs Pečeniks* norāda arī, ka atšķirību starp vispārobligāti piemērojamiem un obligāti (nepieciešami) piemērojamiem tiesību avotiem, jeb, citiem vārdiem, starp likumiem un tiesnešu tiesībām, ir visai grūti noteikt. Viņaprāt, zināmas atšķirības starp tiem ir tiesisko seku ziņā: „Saskaņā ar Zviedrijas 1974.gada likumu, ja valsts ierēdnis rīkojas pretēji vispārobligāti piemērojamiem tiesību avotiem, tas ir pamats krimināllietas uzsākšanai, savukārt rīcība pretēji nepieciešami piemērojamiem tiesību avotiem kriminālas sekas nerada. Tiesiskās sekas par nepieciešami piemērojamu tiesību avotu pārkāpšanu lielākajā daļā gadījumu ir sprieduma, lēmuma vai rīcības atcelšanas risks tiesā. Zviedrijā valsts var būt atbildīga par kaitējumu, kas nodarīts, ja tās ierēdnis nevērtīgi neievēro nepieciešami piemērojamus tiesību avotus.”⁵⁹⁸

Savukārt arī pašu tiesnešu tiesību ietvaros iespējams izdalīt dažāda līmeņa normas, jeb, *Aleksandra Pečenika* vārdiem, „tiesas regulāri seko precedentiem, tomēr dažādā apmērā”⁵⁹⁹. Spriedumu, ko taisījusi Augstākā tiesa, Augstākā administratīvā tiesa un augstākās specializētās tiesas, piemēram, Darba tiesa, Komerctiesā, Augstā Apdrošināšanas tiesa, jāņem vērā juridiskajos apsvērumos relevanti līdzīgajās lietās gan praksē, gan tiesību dogmatikā. Spriedumi, ko taisījusi apelācijas tiesa, administratīvā apelācijas tiesa, zemākās apdrošināšanas tiesas var tikt ņemti vērā juridiskajos apsvērumos relevanti līdzīgās lietās, bet tos ir ieteicams ņemt vērā (augstāka saistošā spēka pakāpe) līdzīgās lietās tajā pašā tiesā, kas taisījusi agrāko precedentu spriedumu, kā arī tiesību dogmatikā un zemākās tiesās vai reģionālās paralēlās instancēs ar līdzīgu kompetenci. Tiesnešu tiesību normu savstarpējās hierarhijas jautājums sīkāk tika jau analizēts darba 4.1.2.apakšnodaļā.

Tiesnešu tiesību nozīmīgo lomu Zviedrijā vēl vairāk pastiprina *Tiesas procesa kodeksa*⁶⁰⁰ 54.sadaļas 10.nodaļa un *Administratīvā tiesas procesa kodeksa*⁶⁰¹ 36.pants, kas analogiski nosaka Augstākās tiesas un Augstākās Administratīvās tiesas kompetenci skatīt lietu vienīgi divos

⁵⁹⁸ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.321.

⁵⁹⁹ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.333.

⁶⁰⁰ *The Swedish Code of Judicial Procedure*. Stockholm: Norstedts Tryckeri AB, 1998

⁶⁰¹ Administrative Court Procedure Act, <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/61/43/7d1cf048.pdf>

gadījumos, proti, tad, ja tiesu praksei ir būtiski, ka tiek dots vispārējs nolēmums precedenta veidā (radītas vai precizētas tiesnešu tiesības), kā arī, ja pastāv īpašs iemesls, piemēram, zemākas instances tiesas būtiska kļūda.

Ar parlamenta aktiem nav iespējams noregulēt visas sabiedrības dzīves sfēras, un jo īpaši – atsevišķas sabiedriskās attiecības. Šajā ziņā parlamenta radītie normatīvie tiesību akti praktiski nevar būt visaptverošs fenomens, tādēļ parlaments apzināti atstāj tiesas kompetencē izšķirt jautājumus, kas skar konkrētas lietas un attiecības, kā arī steidzamus un strīdīgus jautājumus. Tiesnešu tiesību pastāvēšana no vienas puses apliecina rakstīto tiesību sistēmas (likumu) nepilnīguma teoriju, bet no otras puses pierāda nepieciešamību tiesiskas situācijas panākšanai pilnveidot un papildināt parlamenta darbības rezultātu no tiesas puses.⁶⁰²

Apkopojot jāsecina, ka aprakstītais tiesību avotu iedalījums trīs grupās ļoti precīzi atbilst tiesnešu tiesību avota – judikatūras pazīmju specifikai, kas atšķiras no pārējiem palīgavotiem. Saistošs spēks funkcionālā aspektā tiesnešu tiesību normām pilnībā atbilst vispārējo tiesību normu spēkam, taču tiesnešu tiesību normas nav konstatējis likumdevējs un tās nav pieņemtas formālā likumdošanas procedūrā kā citas rakstīto tiesību normas. Minētie aspekti ļauj izdarīt secinājumu par tiesnešu tiesību neapšaubāmu tuvību ar patstāvīgajiem tiesību avotiem, tajā pašā laikā neaizmirstot arī uzskaitītās pietiekoši būtiskās pazīmes, kas tiesnešu tiesības tomēr neļauj pilnībā pieskaitīt patstāvīgo tiesību avotu grupai (jo īpaši – iespēju atkāpties no tiesnešu tiesībām, grozīt tās un tml.). Tādējādi tiesnešu tiesību avots – judikatūra loģiski rada nepieciešamību veidot trešo tiesību avotu grupu, kas visprecīzāk atspoguļotu judikatūras funkcionāli būtisko lomu un piemērojamības obligātumu pārējo tiesību avotu starpā. Turklāt tiesību avotu trīsdalīgs dalījums, autores ieskatā, atbilst arī daudzveidīgo tiesību avotu ideālās piemērošanas praktiskajai izpaušmei, tādējādi efektīvizējot un padarot skaidrāku mācību par tiesību avotiem.

4.4.4. Secinājums par tiesnešu tiesību avota vietu tiesību avotu sistēmā

Tiesiskajā sistēmā, kur dominē dabisko tiesību skolas atziņas un kā tiesību normu piemērošanas metode tiek izmantota vērtību jurisprudences, judikatūra kā tiesnešu tiesību avots viennozīmīgi tiek atzīts par tiesību avotu. Atzīstot tiesnešu tiesības un judikatūru kā tiesnešu tiesību avotu, saglabājas jautājums par šī tiesību avota normativitāti un obligāti saistošo spēku, kas atšķiras atkarībā no tiesību saimes un tiesību sistēmas.

⁶⁰² Gomard B. A programme of legal Policy on Judge-made Law. *Scandinavian Studien in Law*, 1988. Vol.32.

Par judikatūru būtu uzskatāmi visi tie tiesas nolēmumi, kas ir spēkā stājušies un atzīstami par tiesiskiem un kas satur abstraktas juridiskas atziņas jeb tiesnešu tiesību normas. Tādējādi judikatūra ir tiesisku, spēkā stājušos tiesu nolēmumu kopums, kas satur tiesnešu tiesības, proti – tā ir tiesnešu tiesību avots. Līdzīgi kā normatīvie tiesību akti ir tiesību avots, kas satur rakstītās tiesību normas, judikatūra ir tiesību avots, kas satur tiesnešu tiesības, kas ir obligāti piemērojamas.

Ievērojot minēto, judikatūra kā tiesību avots tiesību avotu sistēmā būtu nošķirama no citiem palīgavotiem, tuvinot to patstāvīgajiem tiesību avotiem (skat.shēmu Pielikumā nr.1). Šāda nepieciešamība izskaidrojama ar to, ka tiesnešu tiesības saturošais tiesību avots - judikatūra pēc saturiskajām un strukturālajām pazīmēm atbilst patstāvīgo tiesību avotu pazīmēm (kā jau tas tika pierādīts darba 4.2.nodaļā), taču tajā pašā laikā tiesnešu tiesību normām nav patstāvīgas pielietojamības nolēmumu rezolutīvo daļu pamatošanā. Tiesību piemērotājs nedrīkst ignorēt tiesnešu tiesības, tādēļ to avots – judikatūra – ir **obligāts tiesību avots**, kurš obligāti jāizvērtē un jāņem vērā kopā ar attiecīgo patstāvīgo tiesību avotu, ja vien attiecīgajā jomā tiesnešu tiesības pastāv. Ja tiesību piemērotājs nav piemērojis tiesnešu tiesības, lai gan tādas neapšaubāmi pastāv un konkrēto jautājumu regulē, ir pamats apšaubīt šādas tiesību piemērošanas rezultāta atbilstību tiesību sistēmai. Visbiežāk šāds rezultāts būs pretrunā ar tiesību sistēmu. Tiesnešu tiesības atbilst visām kvalificējošajām vispārīgo tiesību normu pazīmēm, taču tām nav patstāvīgo tiesību avotu formas un patstāvīguma.

Tātad tiesību avotus būtu pamatoti iedalīt trīs grupās:

- patstāvīgie tiesību avoti, kur ietilpst normatīvie tiesību akti, vispārējie tiesību principi un paražu tiesības;
- obligātie tiesību avoti, kur ietilpst judikatūra kā tiesnešu tiesību avots;
- palīgavoti, kas ietver tiesību doktrīnu, likumdošanas procesa un tiesību normu izstrādes materiālus, tiesnešu atsevišķās domas un virkni citu palīgmateriālu, kas izmantojami tiesību normu interpretācijā un piemērošanā.

4.5. Tiesnešu tiesību normu spēkā stāšanās moments

Viens no judikatūras kritērijiem, kas minēts vairākās publikācijās piedāvātajās judikatūras jēdziena definīcijās, ir „atzīšana par labu un pareizu” vai „laika pārbaudes iziešana”. Kā jau tika noskaidrots, šādas piebildes nav precīzas un maldina par judikatūrā ietilpstošo tiesu nolēmumu atlases

kritērijiem. Tas attiecīgi var radīt nekorektu secinājumu arī par tiesnešu tiesību normu spēkā stāšanās⁶⁰³ momentu.

Ja judikatūrā ietilptu tikai „atzīti” tiesu nolēmumi, būtu iespējams veidot tālāku konstrukciju, ka starp tiesas nolēmuma, kurā ietverta iespējamā tiesnešu tiesību norma, spēkā stāšanos un šīs tiesnešu tiesību normas spēkā stāšanos laika ziņā ir distance. Tomēr šāds secinājums nav patiess. Judikatūras jēdziena definējumā, kā jau secināts, šī pazīme aizvietoja ar tiesiskuma prasību. Tiesiskums ir izvērtējams un pārbaudāms, taču, ja nolēmums atzīts par tiesisku, tas tas tāds ir jau kopš spēkā stāšanās momenta nevis kļūst tiesisks tikai ar momentu, kad tā izvērtējums ir pabeigts.

Judikatūras un tiesnešu tiesību spēkā stāšanās laikā nav pamata noteikt atšķirības, tādēļ tiesnešu tiesību norma stājas spēkā ar to pašu brīdi, kad stājas spēkā tiesas nolēmums, kurā tā ietverta. Tai nav nepieciešama vēlāka atzišana no kāda īpaša subjekta, jo šāds subjekts nepastāv. Tai nav nepieciešams arī plašs pozitīvs vērtējums tiesību doktrīnā, lai tā stātos spēkā, jo ļoti jaunām tiesnešu tiesību normām tāds var nebūt vēl izveidojies objektīvu iemeslu dēļ. Šāds vērtējums protams apliecina tiesnešu tiesību kvalitāti un atvieglo tiesību piemērotāja darbu tiesnešu tiesību tiesiskuma pārbaudē, taču tas neveido judikatūru konstituējošu pazīmi. Tiesiskuma kritērijs dominē pār vēlāku pārbaudi vai atzišanu kā kritērijiem, tādējādi, **ja tiesnešu tiesību norma ir tiesiska (un tikai tādā gadījumā tā vispār var tikt uzskatīta par tiesnešu tiesību normu), tad tā stājas spēkā ar brīdi, kad spēkā stājas tiesas nolēmums, kurā tā ietverta.** Ar brīdi, kad stājas spēkā konkrētais tiesas spriedums vai lēmums, ja tas nav pārsūdzams vai pārsūdzēts, vai par to nav iesniegta sūdzība likumā noteiktajā kārtībā, šis tiesas nolēmums formulē spēkā esošu tiesnešu tiesību noteikumu.⁶⁰⁴ Tiesnešu tiesību normas spēks laikā ne ar ko neatšķiras no citu rakstīto tiesību normu spēka laikā, izņemot, ka tiesnešu tiesību normām nekad nav retrospektīvs spēks. Tām vienmēr ir tūlītējs spēks – proti, tās jāsaik piemērot ar brīdi, kad tās ir identificētas, jeb, citiem vārdiem, stājies likumīgā spēkā avots, kurā tās atrodamas.⁶⁰⁵

Tiesas nolēmums, ievērojot tā piesaisti tiesību sistēmai un juridiskiem apsvērumiem, ir sabiedrībai tik paredzams, cik vien iespējams, atšķirībā, piemēram, no politiskiem lēmumiem, uz ko var cerēt,

⁶⁰³ Šajā nodaļā ērtības labad tiks lietots apzīmējums “spēkā stāšanās”, ar to saprotot tiesnešu tiesību normas identificēšanu un formulēšanu, proti, brīdi, no kura citām tiesām vai tiesību piemērotājiem tiesnešu tiesību norma ir obligāti jāņem vērā. Kā jau secināts iepriekš, tiesa nerada absolūti jaunas tiesību normas, kas līdz tam tiesību sistēmā nebūtu pastāvējušas un stājas spēkā tiesas darbības rezultātā. Tiesa vienīgi konstatē tiesību normas, kas pastāv tiesību sistēmā, tomēr nav pozitīvizētas normatīvajos tiesību aktos.

⁶⁰⁴ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle de droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁶⁰⁵ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle de droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

bet nevar paļauties. Paredzamība jeb personu paļāvība, ka tiesas nolēmums atbildīs viņu paredzētajam rezultātam, noteiktos gadījumos var tikt pievilta – īpaši bieži tas iespējams sarežģītājās lietās, tomēr tādās lietās arī paredzamība ir daudz niecīgāka. Tradicionāla tiesas loma ir izsvērt un izvērtēt pamatotās un pretējās intereses, un šim uzdevumam tiesa ir leģitimēta. Turpretim tiesai nav tiesību juridiska strīda puses uzskatīt nevis par indivīdiem ar noteiktām interesēm, bet gan par noteiktu interešu grupu pārstāvjiem, kuru vidū būtu meklējams politisks izlīdzinājums.⁶⁰⁶

Apkopojot, tiesnešu tiesību normas stājas spēkā ar brīdi, kad spēkā stājas attiecīgais tiesas spriedums vai lēmums, kurā tās ietvertas. Tiesnešu tiesību normām ir tūlītējs spēks un tām nav nepieciešama obligāta „laika pārbaude” vai atzīšana, lai tās piemērotu, ja vien tās ir tiesiskas.

⁶⁰⁶ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 53.lpp.

5. TIESNEŠU TIESĪBU KONSTITUCIONĀLAIS PAMATS

Nav šaubu, ka tiesa var identificēt tiesību sistēmā vispārsaistošas tiesību normas vienīgi pamatojoties uz likumu un saskaņā ar likumu (plašākā nozīmē). Vienīgi likumība un tiesiskums, izvēloties tiesnešu tiesību izstrādes priekšnoteikumus, piemērojot atbilstošākās juridiskās metodes un it īpaši nosakot savas tiesībradošās kompetences robežas, ir garants tiesas veiktas tiesību jaunrades konstitucionalitātei. Lai izdarītu slēdzienu par tiesnešu tiesību konstitucionalitāti, analogiski rakstītām tiesību normām ir jāveic tā augstākā kritika. Augstākā kritika ietver sevī konstitucionalitāti veidojošā aspekta noteikšanu – šī institūta tiesiskumu. Papildus tam, būtiski secinājumi iegūstami, izpētot tiesnešu tiesību nepieciešamību nosakošos faktorus, kas ļauj nonākt pie slēdziena, kas var kalpot kā papildu arguments tiesnešu tiesību tiesiskumam. Ja demokrātiskas valsts tiesību sistēma spētu efektīvi funkcionēt un attīstīties bez tiesnešu tiesību pastāvēšanas, šī institūta leģitimitātes un tiesiskuma pierādīšanai būtu nepieciešams būtisks papildu pamatojums.

5.1. Tiesnešu tiesību normu tiesiskums

Tiesnešu tiesību pieļaujamība demokrātiskā tiesiskā sistēmā ir viens no pamatjautājumiem, pētot tiesnešu tiesību jēdzienu Romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā. Tiesiskuma jautājums ir ne tikai tiesnešu tiesību jaunrades, bet arī jaunradīto tiesnešu tiesību piemērošanas jautājums.⁶⁰⁷ Demokrātiska sistēma prasa tādu lēmumu pieņemšanu, kas harmonizē likumu tekstu un tā izstrādes materiālus (patstāvīgos tiesību avotus un palīgavotus), no vienas puses, ar morālajām tiesībām un vērtībām, tajā skaitā brīvību un vienlīdzību, no otras puses. Demokrātiskā sistēmā lēmumiem ir jābūt pamatotiem tik skaidri un izsmeļoši, cik vien iespējams. Turklāt, demokrātiska sistēma neuzliek par pienākumu strikti, bez ierunām sekot likumu tekstam un tā izstrādes, sagatavošanas materiāliem.⁶⁰⁸ Tādējādi, metodoloģiski un funkcionāli tiesas veikta tiesību normu formulēšana nav pretrunā ar demokrātijas pamatprincipiem, tā pat vistiešākajā veidā izriet no demokrātijas prasībām. Tomēr, tā kā demokrātiskas sistēmas viens no principiem ir varas dalīšana, un ar tiesnešu tiesību jēdzienu ir saistīta zināmas daļas likumdošanas varas piedēvēšana tiesu varai, tad tiesnešu tiesību leģitimitātes pamatošanā visbūtiskākā loma piešķirama tieši tiesnešu tiesību pieļaujamībai no varas dalīšanas principa viedokļa.

⁶⁰⁷ Japiņa G. Tiesību normas likumības un tiesiskuma pārbaude. *Likums un Tiesības*, 2003, nr.1(41)

⁶⁰⁸ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.41

Tiesas normatīvā vara (spēja radīt normatīvus, vispāršaistošus noteikumus) ir formālā pretrunā ar varas dalīšanas principu, taču šī pretruna nav nepārvarama.⁶⁰⁹ Proti, tā nerada tādu šī principa pārkāpumu, kas dotu pamatu secinājumam par tiesnešu normatīvās varas antikonstitucionalitāti.

Gluži pretēji, *Satversmei* atbilstoša (tātad – konstitucionāla) tiesību normu piemērošana tieši ietver sevī pareizās tiesību normas atrašanu un atbilstošu interpretēšanu, intertemporālās un hierarhiskās piemērojamības izvērtēšanu, atbilstošās judikatūras izmantošanu, kā arī tiesību tālākveidošanu.⁶¹⁰

Tas saistāms gan ar *Satversmes* 83.panta noteikumu, gan citiem *Satversmes* pantiem. No *Satversmes* 83.panta izriet tiesas padotība likumam. Interpretējot šo normu sistēmā ar citām *Satversmes* normām, tajā skaitā 1.pantu, jāsecina, ka „likums” saprotams plašākā nozīmē un tas ietver sevī jēdzienu „tiesības”. Tātad tiesas padotība tiesībām, kas izriet no *Satversmes* 83.panta, kalpo par tiesnešu tiesību konstitucionālo pamatu Latvijā. Šāds pamats rodams arī citos, zemāka juridiska spēka normatīvajos tiesību aktos.

Saskaņā ar *Civillikuma* 4.pantu, *likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc to tieša jēguma; vajadzības gadījumā tie iztulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa, un, beidzot, arī pēc analogijas. Administratīvā procesa likums* to pašu paredz mūsdienīgākā formulējumā – tā 8.pants noteic, ka *iestāde un tiesa, piemērojot tiesību normas, izmanto tiesību normu interpretācijas pamatmetodes (gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko metodi), lai sasniegtu taisnīgāko un lietderīgāko rezultātu. Šīs metodes ir sīkāk aprakstītas un papildu tiesību normu piemērošanas noteikumi ietverti šī likuma 17.pantā*⁶¹¹. Par tiesai likumā noteiktu pienākumu interpretēt rakstītās

⁶⁰⁹ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 219

⁶¹⁰ Par Administratīvā procesa likuma 124.panta pirmās un otrās daļas par valsts nodevas samaksu administratīvo pārkāpumu lietās atbilstību Latvijas Republikas *Satversmes* 92. pantam: *Satversmes* tiesas 2005.gada 4.janvāra spriedums lietā nr.2004-16-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 6.janvāris, nr.3

⁶¹¹ Administratīvā procesa likuma 17.pants. Tiesību normu interpretācija un analogija

(1) *Iestāde un tiesa, interpretējot (tulkojot) tiesību normu, lieto šādas interpretācijas pamatmetodes:*
1) *gramatisko (filoloģisko) interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu no valodnieciskā viedokļa;*
2) *vēsturisko interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu, ņemot vērā apstākļus, uz kuriem pamatojoties tā radīta;*

3) *sistēmisko interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām;*
4) *teleoloģisko (jēgas un mērķa) interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.*

(2) *Ja iestāde vai tiesa konstatē tiesību sistēmā nepilnību, tā var šo nepilnību novērst, arī lietojot analogijas metodi, tas ir, sistēmiski analizējot līdzīgu gadījumu tiesisko regulējumu un šīs analīzes rezultātā konstatētos tiesību principus piemērojot konkrētajā gadījumā. Ar analogiju nedrīkst pamatot tādu administratīvo aktu, kurš ierobežo adresāta cilvēktiesības.*

(3) *Ja, interpretējot tiesību normu pēc dažādām metodēm, iespējams nonākt gan pie rezultāta, kas atbilst tiesību sistēmai, gan pie rezultāta, kas ir pretrunā ar kādu tiesību normu, lieto to interpretācijas metodi, kuras rezultāts konkrētajā gadījumā atbilst tiesību sistēmai.*

(4) *Ja, interpretējot tiesību normu pēc dažādām metodēm, iespējams nonākt pie dažādiem rezultātiem, kas visi atbilst tiesību sistēmai, lieto to interpretācijas metodi, ar kuru konkrētajā gadījumā iespējams sasniegt lietderīgāko un taisnīgāko rezultātu.*

tiesību normas liecina arī *Kriminālprocesa likuma* 478.pants⁶¹², bet *Civilprocesa likuma* 5.panta piektā un sestā daļa viennozīmīgi noteic ne tikai interpretācijas, bet arī noteiktos gadījumos tiesību tālākveidošanas pienākumu tiesai: *ja nav likuma, kas regulē strīdīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kurš regulē līdzīgas tiesiskās attiecības, bet, ja tāda likuma nav, — vadās pēc tiesību vispārējiem principiem un jēgas*. Turklāt, piemērojot tiesību normas, tiesa **ņem vērā judikatūru**. Minētās normas ir pamats tiesai ne tikai identificēt un formulēt tiesnešu tiesību normas, bet arī tās piemērot. Likumā ietverts pienākums tiesai veikt tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanu faktiski ir vērtējams kā apzināta likumdevēja attieksšanās no daļas savas varas.⁶¹³ Normatīvi regulējot un unificējot tiesas darbību rakstīto tiesību normu apstrādē un tiesību materiāla papildināšanā, likumdevējs ne tikai identificē subjektu, kas veic unikālu likumos ietverto tiesību normu interpretāciju, bet arī deklarē, ka šis tiesas darbību rezultāts ir nedalāmi savienots ar rakstīto likumu. Neviena konstitūcija un neviena konstitucionālo tiesību teorija nenoliedz šādas minēto divu tiesību avotu attiecības (to mutāciju) varas dalīšanas principa vārdā.⁶¹⁴ Tātad tiesas veikta rakstīto tiesību jaunrade ir netieši pieļauta no konstitucionālo tiesību aspekta.

Pat pozitīvistis *Hanss Kelzens (Hans Kelsen)* norāda, ka noteiktos gadījumos likumdevējam nav citas iespējas, kā noteiktu lietu, gadījumu klāstu atstāt izšķiršanai tiesību piemērošanas institūcijām un tiesai, uzņemoties risku, ka tās izšķir lietu kā „deleģētais likumdevējs” pat gadījumos, kad pats likumdevējs to nevēlētos.⁶¹⁵

Tiesas rīcības leģitimitātes priekšnoteikums, darbojoties likumdevēja funkciju laukā, ir fakts, ka tiesnesim nav tiesību rīkoties pilnīgi brīvi un nesaistīti. Lai arī viņš zināmos gadījumos var konstatēt tiesību normas, tomēr tiesnesis ir ierobežots attiecībā uz situācijām, kad viņš to ir tiesīgs darīt, un metodēm – kā.⁶¹⁶ Proti, pastāv divi tiesnesi ierobežojoši faktori: **pirmkārt**, tiesnešu tiesību normu var izstrādāt tikai gadījumā, kad juridiski korekti ir konstatēti visi nepieciešamie priekšnoteikumi

(5) *Ja Satversmes tiesa attiecīgo tiesību normu ir interpretējusi spriedumā, iestāde un tiesa piemēro šo interpretāciju.*
(6) *Ja augstāka iestāde iekšējā normatīvajā aktā interpretējusi tiesību normu, iestāde piemēro šo interpretāciju. Iestādes pilnvaras, kas minētas šā likuma 16.panta piektajā un sestajā daļā, paliek neskartas.*

⁶¹² Kriminālprocesa likuma 478.pants. Kriminālprocesa apturēšana tiesību normas interpretācijas dēļ

(1) *Ja tiesa uzskata, ka tiesību norma, kas piemērota konkrētajā krimināllietā, neatbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normai (aktam), tā iesniedz pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā, vienlaikus apturot tiesvedību krimināllietā, līdz stājas spēkā Satversmes tiesas nolēmums.*

(2) *Ja konkrētās lietas izspriešanai ir nepieciešams Eiropas Savienības tiesas prejudiciāls nolēmums par Eiropas Savienības (Kopienas) tiesību normas interpretāciju un spēkā esamību, tiesa nosūta Eiropas Savienības tiesai neskaidro jautājumu motivēta lēmuma formā, vienlaikus apturot tiesvedību krimināllietā līdz prejudiciālā nolēmuma saņemšanai.*

(3) *Apturot tiesvedību tiesību normas interpretācijas neskaidrību dēļ, tiesa lemj par nepieciešamo piespiedu līdzekļu vai mantas aresta noteikšanu, taču nepārkāpjot likumā noteiktos procesuālos termiņus.*

⁶¹³ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

⁶¹⁴ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

⁶¹⁵ Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.88-89

⁶¹⁶ Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.88-89

(piemēram, likuma roba esamība, atbilstoša tiesību sistēma un tiesību izpratne, kas to pieļauj un tml.), un, **otrkārt**, tiesnešu tiesību norma ir jāatrod un jāformulē ievērojot noteiktu metodoloģiju, saskaņā ar attiecīgajam gadījumam vispiemērotāko paņēmieni. *Hansa Kelzena* ieskatā šie divi aspekti nodrošina tiesas rīcības leģitimitāti un attaisno to, ka tiesa varētu formulēt tiesību normas paralēli parlamentārajā likumdošanas procesā radītajām rakstītajām tiesību normām. Pirms aplūkot sīkāk šo divu priekšnoteikumu saturu, būtiski ir izvērtēt tiesnešu tiesību problēmjautājumus no konstitucionālo tiesību viedokļa.

5.1.1. Tiesu vara un politiskā vara

Tiesnešu tiesību kā tiesību avota pastāvēšana realitātē ir empīriski pārbaudāma un pierādīta. Tomēr tas fakts, ka tās eksistē tiesiskajā realitātē, nav pietiekams, lai noteiktu to leģitimitāti un konstitucionalitāti. Varas dalīšanas kontekstā pie tiesnešu tiesību teorētiskā leģitimācijas pamatojuma un lai turpinātu rast atbildi uz jautājumu par tiesnešu tiesību noteikumu normativitāti un politisko doktrīnu par tiesu varu, jāatmet klasiskās doktrīnas „aizspriedumi” un savstarpējā kopsakarā jāaplūko tiesas spriešanas funkcijas un politiskā vara.

Vara, kā to definējis *Makss Vēbers (Max Weber, 1864-1920)*, ir iespēja īstenot savu gribu kopējā rīcībā par spīti pārējo dalībnieku pretestībai.⁶¹⁷ Uz politisko varu, kam jāpieņem valdīšanas forma, ir attiecināmi leģitimitātes un citi iespējamie ierobežojumi. Politiskā vara modernā politiskās apvienošanās formā – modernā valstī ir „rīcībā neatkarīgas vadīšanas” forma (*selbständig leitender Tätigkeit*) vai „vadīšanas ietekme” (*die Beeinflussung der Leitung*).⁶¹⁸ Tādējādi, ja politisko varu saprot kā spēju īstenot apzinātu kontroli politiskajās lietās, tad no *Maksa Vēbera* politiskās socioloģijas iespējams izkristalizēt divus būtiskus priekšnoteikumus politikās varas pastāvēšanai modernā valstī: **Politiskā spriestspēja**, ko veido spēja saskaņoti izvēlēties starp iespējamajiem mērķiem, sasniedzamajiem rezultātiem un spēja saprast nepieciešamos līdzekļus šo mērķu sasniegšanai. **Kauzālā efektivitāte**, kas, savukārt, sastāv no fiziskas varas, spējas īstenot šos līdzekļus un no faktiskās leģitimitātes, t.i., spējas nodrošināt pakļaušanos, noteikumu ievērošanu.⁶¹⁹

Politiskā vara ir vara, kas, suverēna savā darbības jomā, ar juridisku aktu, kas ir tās darbības pamatā, ir ieguvusi pilnvaras vispārēji, kolektīvi īstenot noteiktu organizatorisku vai normatīvu varu

⁶¹⁷ Bealey F. *The Blackwell dictionary of political science*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2000, p. 255

⁶¹⁸ *Gesammelte Politische Schriften*, Winkelmann J. (ed.) Tubingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988, p.505

⁶¹⁹ Shaw T. Max Weber on Democracy: Can the People Have Political Power in Modern States? *Constellations* Volume 15, Number 1, 2008, <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8675.2008.00472.x>

(t.i., pieņemt lēmumus).⁶²⁰ Šādas kvalitātes, bez šaubām, piemīt likumdevējam un savas kompetences robežās – valdībai jeb izpildvarai.

No *Maksa Vēbera* diviem politiskās varas priekšnoteikumiem tiesu varai acīmredzami nepiemīt pirmais, proti, politiskā spriestspēja. Tiesu vara nav apveltīta nedz ar pilnvarām, nedz funkcionālu vai organizatorisku spēju izvēlēties un pieņemt vispārējas ievirzes sabiedrības dzīves plānošanas un attīstības virzienus, noteikt prioritātes vai tamlīdzīgi. Ja kauzālā efektivitāte piemīt lielākā vai mazākā mērā katram varas atzaram, tad politiskā spriestspēja ir tieši likumdevējam un, atkarībā no valsts iekārtas, izpildvarai piemītoša spēja, kas nepiemīt tiesu varai.

Tātad **tiesai vispārējā gadījumā nepiemīt politiskā vara**. Šis ir viens no būtiskākajiem kritērijiem, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas, un netieši leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi, kas vienlaicīgi nav iejaukšanās likumdevēja pilnvarās. Tiesa nav vēlēta politiskās varas nesējs, tā ir neitrāla institūcija.

Praksē tomēr ir jāatzīst, ka noteiktos gadījumos tiesa ir spiesta īstenot arī politisku varu. Teorētiski ir iespējami un arī praksē pieļaujami tādi gadījumi, kad tiesa konstatē vairāku lietas risinājumu iespējamību, no kuriem visi ir tiesiski un atbilst tiesību sistēmai. Izvēle starp vienu no šiem risinājumiem, kam ir pakļauta tiesa, nevar izvairīties no politisku kritēriju izmantošanas, tādējādi atzīstot, ka izņēmuma gadījumos tiesa īsteno arī politisko varu. Pretējs apgalvojums par absolūtu nošķirtību no politiskās varas būtu ideālistisks un neatbilstu tiesiskajai realitātei.

Īpaši ievērojamu politiskās varas ietekmi var konstatēt Eiropas Savienības Tiesas darbībā un nacionālo valstu konstitucionālo tiesu praksē. EST pārzin politisko vidi, kādā tā funkcionē, un tās nolēmumus nereti ietekmē salīdzinoši nejuridiski argumenti, ko piedāvā dalībvalstis saistībā ar iespējamām finansiālajām sekām uz dalībvalstu nacionālajiem budžetiem, kā arī kritiska sabiedrības vai Kopienas institūciju attieksme un izteikumi.⁶²¹ Nacionālā mērogā, savukārt, konstitucionālās tiesības ir visciešāk saistītas ar politiku, bet konstitucionālās tiesas prakse piespiedu kārtā noris uz politikas un tiesību saskares līnijas.⁶²²

⁶²⁰ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.287

⁶²¹ Skat., piemēram, EST lietas: C-262/88 Barber pret Guardian Royal Exchange Assurance Group [1990] ECR I-1889; C-450/93 Kalanke pret Freie Hansestadt Bremen [1995] ECR I-3051, kā arī C-409/95 Hellmut Marschall pret Land Nordrhein Westfalen [1997] ECR I-6363.

⁶²² Wildberg J.H. Priekšvārds, Vorlander H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 2001, nr.10, 299.lpp.

Taču tiesai piemītošā vara ir suverēna vara, jo tiesa ir gan organizatoriski, gan funkcionāli neatkarīga no pārējiem varas atzariem. Tiesas **organizatoriskā neatkarība** izpaužas tiesnešu amatu kandidātu atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmenu, kā arī tiesnešu izvēles un amatā iecelšanas sistēmā - *tiesnešus apstiprina Saeima*.⁶²³ *Rajona (pilsētas) tiesas tiesneša un apgabaltiesas tiesneša kandidatūru iecelšanai vai apstiprināšanai amatā izvirza tieslietu ministrs, pamatojoties uz tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu. Augstākās Tiesas tiesneša kandidātu apstiprināšanai amatā izvirza Augstākās Tiesas priekšsēdētājs, pamatojoties uz tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu*.⁶²⁴ Tiesnešu atlases un apstiprināšanas jomā izpildvarai un likumdevējam ir visai formāla⁶²⁵ ietekme – tie tikai ratificē jeb apliecina jau iepriekš noteiktā procedūrā veiktu izvēli, bet paši visā pilnībā neveic izvēli. Otrs aspekts, kā izpaužas tiesas organizatoriskā neatkarība, ir tiesnešu neaizskaramība⁶²⁶ un konstitucionāli garantētā neatceļamība - *tiesneši ir neatceļami. Tiesnesi pret viņa gribu atcelt no amata var Saeima vienīgi likumā paredzētos gadījumos, pamatojoties uz tiesnešu disciplinārkolēģijas lēmumu vai tiesas spriedumu krimināllietā*.⁶²⁷ Šis otrais aspekts organizatoriskās neatkarības aspekts rada drošību tiesai īstenot savas funkcijas nebaidoties no citu varas atzaru pārstāvju negatīvās ietekmes.

Tiesas **funkcionālā neatkarība** izpaužas tiesneša individuālajā suverēnajā varā. Par funkcionālu neatkarību parasti runā, kad subjekts nepastāv savstarpējās pakārtoības attiecībās esošā hierarhijā ar citām varas funkcijām un kad tas pats pieņem lēmumus un noteic to saturu.⁶²⁸ Apsverot šo kritēriju

⁶²³ Satversmes 84.pants

⁶²⁴ Likuma Par tiesu varu 57. un 59.panti

⁶²⁵ Tas gan nenozīmē, ka ietekmes vispār nav. Saeima savas darbības laikā, piemēram, ir vairākkārt neapstiprinājusi amatā kādu tam izvirzītu tiesnesi, tomēr statistiski šāda likumdevēja rīcība ir reta parādība.

⁶²⁶ Likuma Par tiesu varu 13. pants. *Tiesneša un tiesas piesēdētāja neaizskaramība*

(1) *Tiesnesis, kā arī tiesas piesēdētājs ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu izpildes laikā ir neaizskarams.*

(2) *Krimināllietu pret tiesnesi var ierosināt tikai Latvijas Republikas ģenerālprokurors. Tiesnesi nevar apcietināt un saukt pie kriminālatbildības bez Saeimas piekrišanas. Lēmumu par tiesneša apcietināšanu, piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai pieņem tam īpaši pilnvarots Augstākās Tiesas tiesnesis. Ja tiesnesis notverts smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, lēmums par piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai nav nepieciešams, bet 24 stundu laikā par to ir jāinformē īpaši pilnvarotais Augstākās tiesas tiesnesis un ģenerālprokurors.*

(3) *Tiesas piesēdētāju ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu izpildes laikā nevar saukt pie kriminālatbildības un apcietināt bez tās pašvaldības piekrišanas, kura viņu ievēlējusi. Lēmumu par tiesas piesēdētāja apcietināšanu, piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai pieņem tam īpaši pilnvarots Augstākās Tiesas tiesnesis. Ja tiesas piesēdētājs notverts smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, lēmums par piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai nav nepieciešams, bet 24 stundu laikā par to ir jāinformē īpaši pilnvarotais Augstākās tiesas tiesnesis un attiecīgā pašvaldība.*

(4) *Tiesnesim nevar piemērot administratīvos sodus, viņu nedrīkst aizturēt administratīvā kārtā. Par administratīviem pārkāpumiem tiesnesis saucams pie disciplinārās atbildības saskaņā ar šā likuma 14. nodaļas noteikumiem.*

(5) *Par zaudējumiem, kas sakarā ar nelikumīgu vai nepamatotu tiesas spriedumu radušies personai, kura piedalās lietā, tiesnesis nav mantiski atbildīgs. Likumā noteiktajos gadījumos zaudējumus atlīdzina valsts.*

(6) *Persona, kas uzskata, ka tiesas nolēmums ir nelikumīgs vai nepamatots, var to pārsūdzēt likumā noteiktajā kārtībā, bet nevar celt tiesā prasību pret tiesnesi, kurš šo lietu izskatījis.*

⁶²⁷ Satversmes 84.pants

⁶²⁸ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.289

Istenošanos jāsecina, ka tiesu vara un katrs tiesnesis individuāli ir apveltīti ar būtisku funkcionālo neatkarību.

Pirmkārt, tiesa ir neatkarīga savu nolēmumu satūra noteikšanā. Tas izriet ne vien no tiesiskas valsts pamatprincipiem un *Satversmes* 83.panta - *tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti*, bet ir pozitīvizētā formā konkretizēts arī likuma *Par tiesu varu* 10.⁶²⁹ un 11.pantā ar normām par nepieļaujamību iejaukties tiesas darbā. Nav pieļaujama nekāda tiesas spriešanas ierobežošana, iespaidošana, ietekmēšana, tieši vai netieši draudi, citāda prettiesiska iejaukšanās tiesas spriešanā neatkarīgi no tā, kādā nolūkā un ar kādu ieganstu tas tiktu darīts. Tiesu ēku telpās ir aizliegtas demonstrācijas un piketi. Jebkura tiesneša vai tiesas piesēdētāja ietekmēšana un iejaukšanās tiesas spriešanā sodāma likumā noteiktajā kārtībā. Nevienam nav tiesību pieprasīt no tiesneša atskaiti vai paskaidrojumus par to, kā izskatīta konkrētā lieta, vai arī apspriedes laikā izteikto viedokļu izpaušanu. Visu šo noteikumu mērķis ir nodrošināt objektīva un neatkarīga lēmuma pieņemšanas iespēju tiesā.

To, ka tiesa un vienīgi tiesa veido lēmumu un spriedumu saturu saskaņā ar likumu un tiesībām, apliecina tiesas pakļautība vienīgi likumam un tiesas teorētiski neapstrīdamās un daļēji pozitīvizētās tiesības veikt tiesību tālākveidošanu, papildināt vai modificēt eksistējošās rakstīto tiesību normas.⁶³⁰

Tiesas brīvību jeb neatkarību lēmumu pieņemšanā papildu raksturo arī, piemēram, tiesas ieskata ģenerālklausula, kas ietverta vairākos *Civillikuma* pantos un skaidrota *Civillikuma* 5.pantā⁶³¹. Iespējams izšķirt divus *Civillikuma* 5.pantā noteiktā tiesas ieskata aspektus – kā tiesas ieskata norādi un kā tiesību iztulkošanas normatīvo noteikumu. Tiesas ieskata norāde nozīmē skaidri formulētu un tādējādi vieglāk pamatojamu deleģējumu tiesai pašai pēc sava ieskata veikt kāda atklāta juridiska jēdziena saturisko aizpildīšanu vai noteikt personai nodarītā kaitējuma atlīdzības finansiālo apmēru un tamlīdzīgi. Tā piešķir tiesai tā saucamo diskrecionāro varu, kuras realizācija pieprasa konkrētu metožu lietošanu un rezultāta pamatošanu. Tādēļ šīs norādes būtiska pazīme ir tiesas iespēja no likumīgām alternatīvām izvēlēties konkrētajā gadījumā taisnīgumam atbilstošāko.⁶³²

⁶²⁹ Likuma „Par tiesu varu” 10. pants. *Tiesu neatkarība un pakļautība tikai likumam* (1) *Spriežot tiesu, tiesneši un tiesas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam.*

(2) *Tiesu neatkarību garantē valsts.*

⁶³⁰ Par šo tiesas tiesību konstitucionāltiesisko pamatojumu un tiesību aktos atrodamo regulējumu sīkāk skat.: Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.

⁶³¹ *Civillikuma* 5.pants. *Kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tad tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem*

⁶³² Grudulis M. Tiesas ieskats kā tiesību metode. *Jurista Vārds*, 2005. 22.februāris, nr.7

Tiesas nolēmumu „brīvība” jeb funkcionālā neatkarība saskatāma arī tiesas tiesībās atkāpties no agrākos spriedumos paustajām atziņām, proti, noteiktos gadījumos modificēt esošos tiesnešu tiesību noteikumus. Tiesa nav sasaistīta ar agrākajos nolēmumos paustajām atziņām pašām par sevi, un tas ir nolēmumu saturiskās neatkarības izpausmes veids. Tiesa, protams, paliek saistīta ar vienlīdzības principa diktētajiem noteikumiem un personu tiesībām uz taisnīgu tiesu, tomēr šie principi neizslēdz katra līmeņa tiesas neatkarību katru reizi pieņem katru jaunu nolēmumu tā, kā šī konkrētā tiesa to atrod par vispiemērotāko tiesību sistēmā. Šīs tiesības norāda uz tiesas sprieduma vai lēmuma taisīšanas suverenitāti.

Otrkārt, tiesu varas suverenitātes aspektu papildu tiesas nolēmumu satura noteikšanai iezīmē arī **tiesnešu tiesības noteikt piemērojamās tiesību normas**. Neatkarība noteikt piemērojamās tiesību normas ietver gan to, ka tiesa sevi ierobežo ar noteiktu rakstīto tiesību normu interpretācijas rezultātu, gan to, ka tiesa nosaka šo normu piemērošanas robežas,⁶³³ gan arī to, ka tiesa izvērtē saturiski par piemērojamām atzīto tiesību normu spēkā esamību. Proti, tiesas neatkarība varētu tikt saskatīta juridiskajā siloģismā, kad pirms subsumcijas veikšanas tiesa atlasa eventuāli piemērojamās tiesību normas un noslēgumā identificē pirmo siloģisma premisu. Jo tieši tiesas veiktā tiesību normu interpretācija ir noteicoša tiesas spriedumā. Tas sasaucas ar ASV radušos un izplatīto tēzi, ka „konstitūcija ir tāda, kā tiesnesis nospriež, kādai tai jābūt.” (*the constitution is what the judge decides it to be* – angļu val.). Lai gan kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmās šī ideja iegūst atšķirīgu nozīmi, tomēr tas fakts, ka tieši tiesa, konstitūcijas gadījumā - it īpaši konstitucionālā tiesa, lielā mērā ir tā, kas nosaka, kāds ir rakstīto normatīvo tiesību aktu saturs, paliek nemainīgs.

Tātad, savas kompetences ietvaros tiesai piemīt suverēna vara, tā ir organizatoriski un funkcionāli neatkarīga no pārējiem varas funkciju īstenotājiem. Tiesas funkcija nav vienīgi mehāniski veikt siloģismu un piemērot citu subjektu izteiktu gribu, kas ir ārpus tiesas ietekmes sfēras. Tiesvedības ietvaros tiesai ir vadošā loma noteikt piemērojamās tiesību normas, interpretējot noteikt to saturu, izvērtēt spēkā esamību un noteikt savu nolēmumu saturu.

Tiesu varas suverenitāte gan neizpaužas vienīgi tiesu neatkarībā. Tiesību doktrīnā pastāv viedoklis, ka tieši tiesu varas suverenitāte ir par pamatu tam, ka tiesas ir pilnvarotas pieņemt vispārsaistošus tiesību noteikumus.⁶³⁴

⁶³³ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.291

⁶³⁴ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.296

5.1.2. Varas dalīšanas principa ietekme uz tiesnešu tiesību leģitimitāti

Varas monopolizācija ir individuālās brīvības drauds.⁶³⁵ Individuālo brīvību garantiju nepieciešamība attaisno varas dalīšanas principa īstenošanu, kā arī tā deformāciju, ciktāl tas pieļaujams šī mērķa sasniegšanai. Varas dalīšanas teorija, kādu to savā sākotnējā veidolā izstrādāja *Šarls Monteskjē*, ir reti kur sastopama praksē tīrā veidā. Materiāla varas dalīšanas tīrā veidā ir mīts.⁶³⁶ Jau 1925. gadā *Kārlis Dišlers* norādīja, ka *Šarla Monteskjē* mācība par trim valsts varas funkcijām ir jāizvērtē atbilstoši tagadējās valsts apstākļiem.⁶³⁷ Pie tam, klasiskajiem *Šarla Monteskjē* darba „Par likumu garu” analītiķiem ir izdevies tiesu varas koncepciju izvērst daudz plašāku, nekā tā oriģinālā bija ietverta paša *Šarla Monteskjē* idejā.⁶³⁸ Lai precizētu autora oriģinālo ideju, jāaplūko „Par likumu garu” VI daļas 3-5 paragrāfs:

„Jo tuvāk valdība tuvojas republikāniskai iekārtai, jo vairāk tiesas spriešanas veids kļūst fiksēts un strikts. [...] Despotiskās valsts iekārtās nepastāv likumi, tāpēc tiesa pati sev ir vienīgais likums. Monarhijās pastāv likumi. Ciktāl tie ir skaidri, tiesa rīkojas saskaņā ar tiem, bet kad likumi ir neskaidri, tiesa izmeklē likumu patieso garu. Republikās pati konstitūcijas daba uzliek par pienākumu tiesnešiem sekot likuma burtam, citādi likumu varētu iztulkot tā, ka tas nodara kaitējumu pilsoņiem lietās, kas skar viņu godu, īpašumu vai dzīvību.”⁶³⁹

Šarls Monteskjē nerunā par tiesnešu pakļautību citām varām vai ierobežotību. Gluži pretēji, tiek uzsvērta visu varu vislielākās brīvības garantija un tiesu varas absolūta neatkarība un taisnīgums, kas lielā mērā tiek nodrošināts ar to, ka tiesa pati nerada tos likumus, pēc kuriem tiek izšķirta lieta, bet gan vadās no objektīviem, jau iepriekš pastāvējušiem priekšrakstiem. Varas dalīšanas mērķis ir nodrošināt brīvību, un brīvību veicinošais būtiskais kritērijs ir nevis varas funkciju principiāla nošķiršana, bet gan tas, vai šis sadalījums attur varas subjektus no vienpusējas savu pilnvaru noteikšanas.⁶⁴⁰ Tātad *Šarla Monteskjē* darbā pamata uzsvars tiek likts uz taisnīguma nodrošināšanu caur to, ka tas, kurš spriež tiesu, nevar subjektīvi un brīvi noteikt likumu saturu, saskaņā ar kuriem šī tiesa spriežama. Šāda tēze ir aktuāla arī mūsdienās un tās īstenošana netiek apdraudēta ar tiesnešu tiesību pastāvēšanu.

⁶³⁵ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.40

⁶³⁶ Gaudemet P. *La Séparation de Pouvoirs, Mythe et Réalité*, *Dalloz*, 1961, chr.121

⁶³⁷ Dišlers K. *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 25.lpp.

⁶³⁸ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.40

⁶³⁹ Montesquieu Ch. *The Spirit of Laws*. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952, pp.34-37, autores brīvs tulkojums no angļu valodas.

⁶⁴⁰ Claus L. *Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, pp.419-451

„Par likumu garu” XI daļas 6 paragrāfā, savukārt, autors tieši pieļauj tiesas spriešanas institūcijai tiesības papildināt neskaidru vai pārāk bargu likumu. Lai gan no vienas puses vispārzināms ir šajā nodaļā ietvertais izteikums: „Nacionālās tiesas nav nekas vairāk, kā vienīgi mute, kas izrunā likuma vārdus, pasīvas institūcijas, kas nav spējīgas noteikt to spēku vai bardzību. [...] Lai arī tiesām nav jābūt nemainīgām, tādiem ir jābūt to spriedumiem, turklāt līdz tādai pakāpei, lai tie vienmēr paliktu saskaņā ar likuma tekstu. Ja tos ietekmētu tiesneša privāts viedoklis, cilvēki dzīvotu sabiedrībā, skaidri nezinot savu pienākumu saturu”, mazāk pazīstams ir autora turpinājumā norādītais, ka „[I]r iespējams, ka likums, kas ir pietiekoši skaidri redzošs no viena aspekta un akls citā aspektā, var dažos gadījumos būt pārāk bargs. [...] Ja konstatētajiem faktiem likums nosaka pārāk bargu sodu, apelācijas instances tiesai ir tiesības pārveidot likumu likuma paša labā, mīkstinot sodu.”⁶⁴¹ Šajā jautājumā Šarls Monteskjē netieši atzīst, ka tiesas spriešanas procesā ir iespējama ne tikai likumu papildināšana, bet pat modificēšana un pārveidošana. Pamata aizliegums, kas izsecināms no viņa darba, attiecas uz tiesas patvaļu vai brīvu noteikumu radīšanu, saskaņā ar kuriem vēlāk tiktu izšķirta lieta.

„Ja tiesu vara apvienojas ar likumdevēja varu, personas dzīve un brīvība tiktu pakļauta tiesas kontrolei, jo tiesa būtu likumdevējs. Savukārt, ja tiesu varai piemīt arī izpildvara, tiesnesis var rīkoties vardarbīgi un apspiest.”⁶⁴² Tiesu varas nošķiršanas iemesls ir aizsargāt puses tiesas procesā. Kad Šarls Monteskjē runāja par likumdošanas varu, viņš ar to saprata spēju radīt likumus, lai arī kam tā piemistu. Taču strīdu izšķiršana var prasīt tiesas interpretāciju par esošo likumu. Interpretācija ir attīstīšana. Attīstīšana ir likumu jaunrade. Proti, ja tiesa, pamatojot faktu atbilstību likuma normai, lieto vairāk vārdu, nekā pats likumdevējs ir lietojis attiecīgajā normas formulējumā, un ja tiesas vēlāk piešķir nozīmi šiem papildu vārdiem, tad iztulkotāja tiesa ir veikusi likuma papildināšanu. Identiskus vārdus arī pats likumdevējs būtu varējis pievienot normas tekstam. Ja tiesas ievēro un piemēro šos vārdus, tie ir tāds pats likums, neatkarīgi no tā, vai tos radījis oriģinālais likumdevējs vai papildinājusi tiesu varas institūcija.⁶⁴³

Tas, kādēļ Šarls Monteskjē uzsvēra tiesu varas un likumdevēja varas nošķirtību, lielā mērā izskaidrojams ar apstākli, ka viņš tiesu uztvēra vienīgi kā institūciju, kas profesionāli izdibina un konstatē faktus, nepievēršot uzmanību likumu piemērošanas funkcijai. Respektīvi, autors uzsvēra vienīgi tiesas lomu faktu jautājuma noskaidrošanā, bet neanalizēja tiesas lomu tiesību jautājumu

⁶⁴¹ Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952, Book XI, chapter VI, autores brīvs tulkojums no angļu valodas.

⁶⁴² Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952, autores brīvs tulkojums no angļu valodas.

⁶⁴³ Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, p.432

izlemšanā.⁶⁴⁴ Šādā kontekstā kasācijas instances tiesa mūsdienu skatījumā vispār nepiederētu tiesu varai Šarla Monteskjē izpratnē. Kasācijas instances tiesa, kas mūsdienās ir visaktīvākais tiesnešu tiesību radītājs, neskata fakta jautājumu un tādējādi visā pilnībā atbilst Šarla Monteskjē teorijai par varas dalīšanu. Tikai apzinoties minēto tiesu varas funkciju nepilntiesīgo uztveri, iespējams adekvāti interpretēt Šarla Monteskjē idejas, un izskaidrot, kādēļ vispārējā striktā nostāja pret tiesu varas un likumdošanas varas funkciju pārklāšanos mijas ar pieļāvumu tiesu varai papildināt un pat modificēt likumu.

Uz varas dalīšanas teorijas bāzes, tiesību sistēmām attīstoties, ir izveidojies varu dalīšanas princips, kas saglabā Šarla Monteskjē teorijas galveno tēzi, tomēr ir modificējies atbilstoši valstu nacionālajām īpatnībām un valsts iekārtas dabiskajām prasībām. Varas dalīšanas principa praksē pastāvošo modeļu neatbilstība šī principa ideālajai formai ir saprotama, jo šis princips nav absolūts, tā īstenošana ir atkarīga no katras valsts nacionālajām tradīcijām, no konkrētas sociāli ekonomiskās un politiskās situācijas.⁶⁴⁵ Turklāt, ir praktiski neiespējami funkcionēt politiskai sistēmai, kurā likumdošanas, izpildu un tiesu varas institūcijas būtu savstarpēji absolūti neatkarīgas.⁶⁴⁶ Varas dalīšanas principa evolūcija lielā mērā saistāma arī ar Šarla Monteskjē aprakstīto ideju neviennozīmīgumu – viņa pausto domu vēsturiski juristi un politologi ir izpratuši vismaz trīs atšķirīgos pamatvirzienos, sākot ar „absolūto varas dalīšanu”, kas ietver gan varas funkciju, gan to īstenojošo institūciju nošķiršanu, un beidzot ar varas funkcionālo dalīšanu, kas papildināta ar kontroles un līdzsvara sistēmu.⁶⁴⁷ Varas dalīšanas princips jau sen vairs nenozīmē vienīgi elementāru valsts varas funkciju sadali trīs varas atzaros – likumdevēja, izpildu un tiesu varā. Šis princips ir attīstījies, uzsverot ne tikai dažādu varas funkciju nodalīšanu, bet jo īpaši – visu šo varu abpusēju kontroli un ierobežošanu.⁶⁴⁸ Varai ir jākontrolē vara.⁶⁴⁹ Kontroles un līdzsvara (*checking and balancing* – angļu val.) sistēmas mērķis ir nodrošināt visu varas atzaru līdzsvaru, tām savstarpēji vienai otru kontrolējot, un tādējādi nepieļaut visas valsts varas uzurpāciju viena subjekta rokās. Tomēr varas atzari nav un nevar būt arī pilnīgi nošķirti cits no cita. Trīs valsts varas atzari ir savstarpēji saistīti un pārklājas, tādēļ praksē nav iespējams saglabāt pilnīgu to nošķirtību.⁶⁵⁰

⁶⁴⁴ Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, p.433

⁶⁴⁵ Лазарев В.В. (ред.) *Теория права и государства*. Москва: Новый Юрист, 1997., с.330. Citēts pēc: Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 236.lpp.

⁶⁴⁶ Malberg C. *Contribution a la théorie générale de l'Etat*. Citēts pēc: Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 219.

⁶⁴⁷ Plašāk skat. Vile M.J.C. *Constitutionalism and Separation of Powers*. Indianapolis: Liberty Fund Inc., 1998, pp.83.-106.

⁶⁴⁸ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 71.lpp.

⁶⁴⁹ „Power should be a check to power”, Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, the University of Chicago, 1952. Skat. arī: Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, pp.419-451.

⁶⁵⁰ Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 224.lpp.

Vispārēja varas dalīšanas principa izpausme, kas tiek arī normatīvi garantēta, ir tiesnešu neatkarība no izpildvaras darbībām, citu varu iejaukšanās.⁶⁵¹

Latvijā varas dalīšanas princips ir ietverts *Satversmē* kopumā – proti, izsecināms no tās uzbūves, kā arī 1.pantā⁶⁵² ietvertā demokrātiskas republikas modeļa. Saskaņā ar Satversmes tiesas sniegto interpretāciju, *no Satversmes 1.pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena visām valsts institūcijām izriet pienākums savā darbībā, it sevišķi izdodot tiesību aktus, ievērot likumību, varas dalīšanu un veikt savstarpēju uzraudzību* (autore izcēlums) [...] *Varas dalīšanas principa „līdzsvara un atsvāra” sistēmas uzdevums ir novērst varas uzurpācijas tendences ikkatrā no trim varām, lai nodrošinātu valstiski tiesisko institūtu stabilitāti un pašas valsts varas funkcionēšanas nepārtrauktību.*⁶⁵³ Satversmes tiesa savā judikatūra vairākkārt konkretizējusi atsevišķus varas dalīšanas principa elementus, norādot, ka *demokrātiskā valstī likumdošanas vara pieder tautai un likumdevējam – Saeimai. Izpildu varai – Ministru kabinetam – ir tiesības izdot noteikumus tikai likumā noteiktos gadījumos, likuma ietvaros un tie nedrīkst būt pretrunā ar Satversmi un citiem likumiem. Tas izriet no likumības un varas dalīšanas principiem, kas ir jebkuras tiesiskas valsts eksistences pamats.*⁶⁵⁴ Tātad apkopojot, *varas dalīšanas princips izpaužas valsts varas sadalījumā likumdošanas, izpildu un tiesu varā, ko realizē neatkarīgas un autonomas institūcijas. Šis princips garantē līdzsvaru un savstarpēju kontroli un veicina varas mērenību.*⁶⁵⁵ Lai gan šis Satversmes tiesas spriedumos ietvertais varas dalīšanas principa izvērsums *prima facie* šķiet „klasisks”, tomēr nav šaubu, ka varas dalīšanas principa īstenošana un ievērošana ir jāvērtē atbilstoši pašreizējai valsts realitātei, par ko liecina arī turpmāk minētie Satversmes tiesas apsvērumi.

Kā norādījis profesors *Reinholds Cipeliuss (Reinhold Zippelius)*, rietumu demokrātijās varas dalīšana ir spēkā kā princips, tomēr tā netiek īstenota ļoti stingri pēc tās ideāltipiskā modeļa.

⁶⁵¹ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 74.lpp.

⁶⁵² *Latvijas ir neatkarīga demokrātiska republika*

⁶⁵³ Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma “Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību “WINDAU” Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību” (protokols nr. 67, 38. paragrāfs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma “Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma “Par akciju sabiedrībām” 49. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-07(99), *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 29.marts, nr. 113/114

⁶⁵⁴ Par Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumu nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR vai KPFSR sastāvā iekļautās Latvijas PSR teritorijas daļas atzīta par nepamatotu” un Ministru kabineta 1997.gada 4.novembra noteikumu nr.367 “Grozījumi Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumos nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR atzīta par nepamatotu” atbilstību likumam “Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” un citiem likumiem: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-03(98), *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 11.jūnijs, nr. 172/173

⁶⁵⁵ Par Saeimas Prezidija 2000. gada 28. februāra “Noteikumu par kārtību, kādā no Saeimas budžeta kompensējami izdevumi, kas deputātam radušies, realizējot savas pilnvaras” 4., 5., 6., 7., 8. punkta un 9. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2001-06-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.februāris, nr. 31

Vispārēji tiek stingri sargāta tikai tiesnešu neatkarība no izpildvaras iejaukšanās. Taču citādi varas sadales shēma vēsturiskā skatījumā jau no paša sākuma tomēr neizslēdz zināmus principiālo robežu pārkāpumus.⁶⁵⁶ Principiālo robežu pārkāpumi, kas nozīmē vienas varas pamatfunkcijas daļas nodošanu citas varas atzara īstenošanai, pastāv un nebūt vienmēr neliecina par nepārvaramu varas dalīšanas pārkāpumu. Tiesa, piemēram, īsteno tiesības noskaidrot un iedzīvināt vispārējās intereses, lai gan demokrātijā vispārējo interešu noteikšana un īstenošana piekrīt parlamentam kā tautas pārstāvju kopumam.⁶⁵⁷ Arī gadījumā, kad viens varas atzars izpilda otra varas atzara funkcijas, tiek sasniegts varas dalīšanas patiesais mērķis, kamēr valsts institūciju dažādās grupas savstarpēji iedarbīgi kontrolē viena otru.⁶⁵⁸

Arī Satversmes tiesa, analizējot varas dalīšanas principa būtību, ir īpaši norādījusi, ka tas nebūt nav absolūts un nav uztverams dogmatiski. *No Satversmes 1.pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena izrietošais varas dalīšanas princips nav jāuztver dogmatiski un formāli, bet jāsamēro ar tā mērķi novērst varas centralizāciju vienas institūcijas vai amatpersonas rokās.*⁶⁵⁹ Tātad **varas dalīšana pati par sevi neizslēdz iespēju vienas varas atzaram veikt citas varas funkcijas. Varas dalīšanas princips vienīgi rada priekšnoteikumus, kam ir jāatbilst šādai cita varas atzara funkciju īstenošanai, lai to atzītu par tiesisku un leģitīmu.**

No augstāk minētajām Satversmes tiesas izvērstajām atziņām izriet šādi varas dalīšanas principa uzdevumi:

- novērst varas uzurpācijas tendences
- nodrošināt tiesisko institūtu stabilitāti
- nodrošināt varas atzaru funkcionēšanas nepārtrauktību
- nodrošināt savstarpēju uzraudzību, kontroli

Lai izvērtētu, vai tiesnešu tiesību kā tiesību normu jaunrade tiesu varas atzarā atbilst varas dalīšanas principa izpratnei Latvijā, jāanalizē, kādā mērā tiesnešu tiesības atrast tiesību sistēmā tiesību normas, ko likumdevējs vēl nav pozitīvizējis, palīdz izpildīt minētos varas dalīšanas principa uzdevumus.

⁶⁵⁶ Cīpeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 244.lpp.

⁶⁵⁷ Vispārējo interešu noteikšanas un aizsardzības kompetence tiesai neapdraud varas dalīšanas principa īstenošanu, jo vienīgi konstitūcija valstī tiek uzskatīta par tādu aktu, kas radīta no tautas un visprecīzāk atbilst tautas kopējām interesēm. Tiesas uzdevums savukārt ir kontrolēt, vai likumdevējs rada normatīvus aktus, kas atbilst šai vispārējai gribai. Plašāk skat.: Mathieu B. Les rôles du juge et du législateur dans la détermination de l'intérêt général. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.41-48.

⁶⁵⁸ Cīpeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 244.lpp.

⁶⁵⁹ Par Saeimas 1999. gada 29. aprīļa lēmuma par Telekomunikāciju tarifu padomi 1. punkta un 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 57. pantam un citiem likumiem: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 03-05(99), *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 5.oktobris, nr. 325/327 (1785/1787)

Varas uzurpācijas tendences saistāmas ar viena varas atzara pārāk plašu varas funkciju īstenošanu, kas tik ļoti ietiecas viena vai vairāku citu varas atzaru funkcijās, ka būtībā aizvieto šo citu funkciju īstenojošo institūciju darbību, ekstrēmā gadījumā radot situāciju, kurā šo institūciju rīcība savu funkciju īstenošanā vispār nav nepieciešama. Varas uzurpācija savu bīstamību rada ar to, ka dod iespēju vienai institūcijai vai personai izmantot savu varu pretēji tautas interesēm vai izmantot to savtīgās interesēs, tādējādi mazinot taisnīgumu un izjaucot varas līdzsvaru. Tiesa, tiesiski un juridiski korekti radot tiesnešu tiesību noteikumus, papildina rakstīto tiesību sistēmu ar tādiem tiesību noteikumiem, kas jau pastāv tiesību sistēmā nerakstītā formā un ko ir atzinusi tauta kā primārais suverēns. Šīs darbības pašas par sevi nerada vienpersoniskus un subjektīvus tiesas fantāzijas augļus. Tiesnešu tiesības nesatur tiesas vai kāda cita varas atzara individuālām interesēm veltītus un tās atbalstošus noteikumus. Tādējādi šajā aspektā tiesā radot tiesnešu tiesības varas uzurpācijas tendences netiek vairotas. Vācijā, piemēram, Federālā konstitucionālā tiesa ne tikai rada plašu tiesnešu tiesību normu loku, bet arī šajās normās ietver norādes likumdevējam par to, kā tam realizējama likumdošanas vara. Proti, ja konstitūcija nesatur tiešus priekšrakstus kvalitatīvai likumdošanai (pamatprincipus, pēc kā jāvadās likumdevējam likumprojektu izstrādē), tas neattur Federālo konstitucionālo tiesu noteikt likumdevējam zināmus ierobežojumus un norādījumus šajā aspektā.⁶⁶⁰ Šī parādība netiek uzskatīta par varas dalīšanas principa pārkāpumu. Kā norādījis Vācijas federālās Augstākās tiesas priekšsēdētājs *Bruno Hēzingers* (*Bruno Heusinger*, 1900-1987), tiesa ar tiesību jaunradi sev neuzurpē likumdevēja varu, taču tiesa tajā pašā laikā pilnīgi skaidri apzinās, ka tās darbības robežās ko nav „nosedzis” likums, paliek iepriecinoši plašs lauks radošai tiesību piemērošanai un tiesību sistēmas pilnīgošanai.⁶⁶¹ Pie tam, jāņem vērā, ka varas uzurpācijas tendenču mazināšanā galvenā uzmanība vienmēr ir tikusi pievērsta valdības un parlamenta, kā arī valsts vadītāja (prezidenta, premjerministra vai tml.) iespējamai varas centralizēšanai, jo šie subjekti varas dalīšanas kontekstā satur vislielāko risku.

Turklāt, jāņem vērā, ka parlamenta darbībai un tiesas darbībai tiesnešu tiesību radīšanas aspektā tomēr ir būtiska atšķirība: tām ir atšķirīga motivācija. Tiesnešu tiesības ir un var būt vienīgi juridiski motivētas, kamēr parlamentā radītie formālie tiesību noteikumi ietver arī sociālus, politiskus un cita veida motīvus.⁶⁶² Normatīvie akti un it īpaši likumi pamatā ir tieši politiski akti, kuros ietverta izpratni par taisnīgumu viennozīmīgi ietekmē minētie motīvi. Tiesai ir jālemj situācijās, kad likumdevēja politiskā griba ir nenoteikta vai nestabila. Tas, kas likumdevēja politiskajā gribā ir

⁶⁶⁰ Wintgens L.J. Legislation as an Object of Study of Legal Theory: Legisprudence. In: *Legisprudence: A new Theoretical Approach to Legislation*. Wintgens L.J. (ed.) Oxford: Hart Publishing, 2002, p.32

⁶⁶¹ Vācijas federālās Augstākās tiesas priekšsēdētāja *Bruno Hēzingers* runa 1968.gada 30.martā. Citēts pēc: Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Verlag, 1995, p.164.

⁶⁶² Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 242

vērtība šodien, mainoties politiskajam vairākumam rīt jau var nebūt vērtība, respektīvi, likumu teksts var mainīties līdz ar politisko gribu, savukārt tiesnešu tiesības, kas balstītas juridiskos apsvērumos, ir stabilākas. Tiesnešu tiesības ir vairāk vērstas uz stabilu tiesību sistēmas attīstību un tādēļ nereti tiesas darbs var tikt uztverts kā konservatīvs.

Jebkurā gadījumā **tiesa ar tiesnešu tiesībām neapdraud likumdevēja varas apjomu un likumdošanas funkcijas autonomu īstenošanu. Tas ir tikai papildu instruments, kas var palīdzēt uzlabot likumdošanas funkcijas īstenošanu parlamentam.**

Tiesisko institūtu stabilitāte un varas atzaru funkcionēšanas nepārtrauktība valstī vistiešāk saistāma ar parlamentāro darbu, kura sesiju starplaikos ir nepieciešams subjekts, kam ir tiesības ārkārtas gadījumā reaģēt, pieņemot vispārējos normatīvus tiesību aktus. Tā kā tiesnešu tiesībām kā tiesību avotam nav mērķa aizstāt likumdevēju tā darbības pārtraukumos vai vispār jebkādā veidā vai mērā uzņemt kādas citas varas funkciju īstenošanu, tad tiesnešu tiesības un no tām izrietošās tiesas pilnvaras nekādā mērā neietekmē varas atzaru funkcionēšanas nepārtrauktību. Tās, kā jau minēts, vairo tiesisko institūtu stabilitāti. Līdz ar to ir pamats secinājumam, ka tiesnešu tiesības var pat vairot iespēju nodrošināt tiesisko institūtu stabilitāti un tādējādi ne tikai neapdraud, bet pat uzlabo varas dalīšanas principa mērķa sasniegšanu.

Tiesnešu tiesību rašanās un attīstība nav haotisks process. Tas ne tikai pakļaujas virknei noteikumu un priekšnoteikumu, bet tiek arī kontrolēts gan iekšēji, gan no likumdevēja puses.⁶⁶³ Savukārt pašas tiesnešu tiesības noteiktos gadījumos atklāj rakstīto tiesību sistēmas nepilnības un novērš tās, palīdzot uzlabot likumdevēja darbu tiesību normu jaunradē, kā arī identificējot to jautājumu loku, kuru parlamentāra normatīva regulēšana būtu jāapsver. Savā ziņā tiesnešu tiesības ir viens no veidiem, kā izpaužas pozitīvā tiesu varas kontrole pār likumdošanas un – Ministru kabineta noteikumu vai pašvaldību saistošo noteikumu juridiski metodoloģiskas apstrādes gadījumā – arī izpildvaras un pašvaldības funkciju izpildi rakstīto tiesību normu pieņemšanā. Neprecizitātes vai pārāk liels vispārīgums, programmatiskums likumdevēja radītajos tiesību noteikumos pārnes uz tiesnesi to kompetenci, kas konstitucionāli ir garantēta likumdevējam.⁶⁶⁴ Tādējādi **tiesnešu tiesību kontekstā pilnībā tiek sasniegts mērķis nodrošināt savstarpēju varas atzaru uzraudzību un kontroli.**

⁶⁶³ Par tiesnešu tiesību kontroli sīkāk skat.5.1. apakšnodaļu

⁶⁶⁴ Mathieu B. Les rôles du juge et du législateur dans la détermination de l'intérêt général. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.41-48.

Apkopojot minēto, jāsecina, ka visu Satversmes tiesas identificēto varas dalīšanas principa mērķu sasniegšana demokrātiskā valstī ar tiesnešu tiesībām netiek apdraudēta un pat tiek veicināta. Līdz ar to **nav pamata bažām par varas dalīšanas principa pārkāpšanu** atzīstot, ka tiesai noteiktos gadījumos un noteiktā kārtībā ir tiesības radīt normatīvus tiesību noteikumus.

Turklāt, apstākļi, ka rakstīto tiesību normu piemērošanas procesa (tiesas spriešanas) „blakusprodukts” ir normatīva vara, proti, tiesības radīt tiesību normas, **nenozīmē tiesnešu tiesības būt par likumdevēju**. Tas nenozīmē arī tiesas tiesības kodificēt rakstīto tiesību normas.⁶⁶⁵ Tiesas leģislatīvā funkcija nepastāv pati par sevi, neatkarīgi no apstākļiem. **Tiesas leģislatīvā funkcija eksistē vienīgi tajās robežās, ko prasa nepieciešamība piemērot rakstītās tiesību normas vai novērst likumu robus lietu atrisināšanai**. Šīs tiesas funkcijas mērķis ir transformēt likumu, pārvēršot to par tiesībām, un tikai šī mērķa ietvaros tiesa ir tiesīga īstenot leģislatīvo funkciju. Ja tiesai tiek atzīta šāda selektīva leģislatīvā funkcija, tas nedod tiesai tiesības iejaukties likumdevēja īstenotajā likumdošanas procesā kā tā primārajā funkcijā, kā arī nepadara tiesu par likumdevēju. Tiesas uzdevums nav atrisināt sabiedrībā eksistējošu problēmu (kas varētu tikt uzskatīts par likumdevēja primāro uzdevumu normatīvo tiesību aktu radīšanai),⁶⁶⁶ bet gan sniegt juridisku atbildi uz izskatāmās lietas problēmjaūtājumu un atrisināt faktisko gadījumu. Likumdevējs nav vienīgais subjekts, kam ir kompetence formulēt sabiedrības gribu, lai kādam sociālam faktam piespiedu kārtā tiktu piesaistītas noteiktas sociālas sekas, proti, radīt tiesību normas.⁶⁶⁷

Tas fakts, ka pat vienam tiesnesim noteiktos gadījumos piemīt tiesību normu jaunrades vara un ka vara tiek īstenota vienīgi tiesību tekstu nepilnību novēršanai, liecina, ka tiesnešu tiesības ne tikai neapdraud likumdevēja pamatfunkcijas īstenošanu, bet gluži pretēji – tās ir ārkārtīgi precīzas un piemēroties spējīgas. Tiesnešu tiesības nav tiesas atmaksa likumdevējam, bet konsekventa likumdevēja uzvara un ieguvums.⁶⁶⁸

Likumu rada pie varas esošo griba, bet pie varas esošo suverenitāte šajā aspektā ir tikai teorētiska. Demokrātiskā iekārtā pie varas esošās personas ir pakļautas tiem, kas šo varu devuši, proti – tautai.⁶⁶⁹ Pildot daļēju tiesību normu jaunrades funkciju, arī tiesa demokrātiskā iekārtā ir saistīta ar tautas gribu, ko juridiski varētu formulēt kā saistību ar tiesību sistēmu kopumā.

⁶⁶⁵ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

⁶⁶⁶ Deumier P. Création du droit et rédaction des arrêts par la Cour de cassation. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.49-76.

⁶⁶⁷ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁶⁶⁸ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

⁶⁶⁹ Ripert G. *Les forces créatrices du droit*. 2e ed. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1955, p.93.

Nav šaubu, ka, lai tiesas veiktās tiesību normu jaunrades iznākums varētu tikt uzskatīts par „tiesībām” pastāvošās tiesību sistēmas izpratnē, tam ir nepieciešams metodiski vadīts pamatojums. Bez tā tiesa tiešām uzurpētu sev nepiederošu varu. Tādējādi jautājumi par tiesas kompetences konstitucionalitāti un metodisko pamatojamību ir ļoti cieši saistīti.⁶⁷⁰ Ja tiesa pārkāpj šīs metodiski vadītās darbības robežas vai tiesnešu tiesību noteikumu pamato, piemēram, ar sociāliem vai ekonomiskiem apsvērumiem, nevis strikti juridiskiem, tā viennozīmīgi pārkāpj varas dalīšanas principu un savas kompetences robežas leģislatīvās funkcijas īstenošanā.⁶⁷¹

Tātad, **varas dalīšanas principa realizācija mūsdienu tiesiskā valstī pieļauj tiesai noteiktos gadījumos un noteiktā kārtībā tiesības radīt vispāršaistošas tiesību normas.** Lai šo tēzi precīzi izprastu, jāatrod konstitucionāli pieļaujamā robeža, cik tālu tiesa var realizēt šo savu varu. Proti, tiesas rīcība tiesnešu tiesību izstrādē ir tiesiska no varas dalīšanas un citu konstitucionālo tiesību principu viedokļa tikai tad, ja tiesa ir rīkojusies „noteiktajā gadījumā” un „noteiktā kārtībā”. „Noteiktā gadījuma” esamības pārbaudei jāpastāv tiesiski un adekvāti konstatētiem priekšnoteikumiem obligāti nepieciešamai radošai rakstīto tiesību papildināšanai, respektīvi, tiesai ir jākonstatē sava kompetence rīkoties tiesību jaunrades jomā konkrētajā situācijā (sīkāk skat. 5.1.5.apakšnodaļu), savukārt pienācīgi un korekti izmantotas juridiskās metodes, kas nepieciešamas tiesnešu tiesību izstrādē, nodrošina otrā, procesuālā kritērija izpildi (sīkāk skat. 6. nodaļu).

5.1.3. Tiesas kompetences robežas tiesību normu formulēšanā

Kā jau noskaidrots, varas dalīšanas princips pieļauj tiesai formulēt tiesību normas, tomēr nosaka arī šīs rīcības robežas. Tiesiskuma robežas ir jāidentificē gan attiecībā uz situācijām (priekšnoteikumiem), kurās tiesa var realizēt rakstīto tiesību normu jaunradi, gan attiecībā uz metodēm, kā tiesai šī sava vara ir jārealizē. Jautājumu par tiesas kompetences robežām tādējādi jārisina no vairākiem aspektiem, bez minētajiem, kas tiks risināti turpmākajās darba nodaļās, **konstitucionalitātes kontekstā būtiski ir noteikt tiesas kompetences ārējās robežas rakstīto tiesību normu jaunradē.** Respektīvi, identificēt tiesas tiesībradošās rīcības „lauku”, kura ietvaros meklējami priekšnoteikumi un īstenojamas metodes tiesiskai tiesnešu tiesību jaunradei.

Vispārējie tiesību principi un tiesību sistēma kā tiesas kompetences ārējā robeža.

⁶⁷⁰ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.165

⁶⁷¹ Revet Th. *La Légisprudence*. Mélanges Ph.Malaurie, Paris: Defrenois, 2005, p.377

Tiesa ir vienīgi likumam pakļauta. Tulkojot šo normu paplašināti un atbilstoši dabisko tiesību izpratnei un vispārējiem tiesību principiem, tiesa ir pakļauta likumam un tiesībām. Tātad tiesas kompetence neiziet ārpus tiesību sistēmas. Darbība tiesību sistēmas ietvaros tātad izmantojama kā kritērijs tiesnešu tiesību radīšanas kompetences robežu noteikšanai.

Leģitīmai tiesas darbības sfērai ir zināmas robežas – tiesai ir pienākums spriest taisnīgu tiesu saskaņā ar likumu un tiesībām, nevis radīt tiesības atbilstoši tai šķietami ideālai taisnīgai sabiedriskai kārtībai.⁶⁷² Darbība *intra ius* ir ne tikai tiesas rīcības konstitucionalitātes pamats, bet tā ietver sevī arī metodoloģisko aspektu par argumentu loku, kas izmantojam tiesai pamatojot nolēmumu.

Juridiska spriešana kā tiesas kompetences ārējā robeža.

Jau aplūkojot Vācijas tiesību doktrīnas atziņas par tiesnešu tiesībām, tika secināts, ka viens no kritērijiem, kas nosaka tiesas darbības robežas rakstīto tiesību jaunradē, ir nepieciešamība pamatot savus lēmumus ar juridiskiem un vienīgi juridiskiem argumentiem. Ja tiesas nolēmuma pamatā ir nejuridiski un politiski apsvērumi, tad ar šādu nolēmumu tiesa iejaucas jomā, kas nav tās kompetencē. Lai gan pamatojumā dažkārt var tikt vērtētas sabiedrības kopējās intereses un īpaši sociāli vai ekonomiski faktori, tomēr tiesa nedrīkst pārkāpt to robežu, aiz kuras sākas politiski apsvērumi un likumdevējam demokrātiski leģitīmi nodotā kompetence. Politisko interešu izsvēršana rezultējas politisko lēmumos un ir to subjektu kompetencē⁶⁷³, kam piemīt politiskā vara. Likumdevējs ir sīki uzskaitījis to subjektu loku, kas ir tiesīgi pieņemt politiskus lēmumus,⁶⁷⁴ un tiesa viennozīmīgi nav šo subjektu starpā. Politiski lēmumi arī nepakļaujas tiesas kontrolei⁶⁷⁵ – tā ir viens no varas dalīšanas principa izpausmēm, kas ierobežo tiesu varas kontroli pār izpildvaru un likumdevēju varu. „Ja [tiesa] ķeras pie tiesiski politisku argumentu izmantošanas, tad uz šādu robu aizpildīšanu ar tiesnešu tiesību palīdzību nevar raudzīties bez bažām, jo aktuāli kļūst valsts varas dalīšanas jautājumi.”⁶⁷⁶

Tātad tiesas piesaiste juridiskiem argumentiem ir viens no tiesnešu tiesību tiesiskuma kritērijiem.

⁶⁷² MacCormick N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. London: Clarendon Press, 1994, p. 105

⁶⁷³ Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 1.panta 3.daļu, *administratīvs akts nav [...] Saeimas, Valsts prezidenta, Ministru kabineta vai pašvaldības domes (padomes) politisks lēmums (politisks paziņojums, deklarācija, aicinājums un paziņojums par amatpersonu ievēlēšanu u. tml.)*.

⁶⁷⁴ Pleps J. Politiska lēmuma jēdziens. *Jurista Vārds*, 2004. 12. oktobris, nr. 39(344)

⁶⁷⁵ Levits E. Iestādes rīcības veidu klasifikācija (publisko tiesību jomā). Administratīvā procesa likuma projekta darba grupas materiāli, 1997. 25.maijs, npublicēts. Citēts pēc: Briede J. *Administratīvais akts*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 151.lpp; Skat arī: Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā nr. SKC – 303, 2003.gada 17.septembris, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2003/cd170903.doc>.

⁶⁷⁶ Škutāns D. Tiesības uz efektīvu tiesas aizsardzību. *Jurista Vārds*, 2005. 23. augusts, nr. 31

Saturisku ārējo robežu tiesas kompetencei radīt tiesnešu tiesības nosaka arī tā sauktā būtiskuma teorija, ko savā judikatūrā attīstījusi Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa.

Būtiskuma teorija tiesas kompetences ārējās robežas noteikšanā

Vienkāršoti būtiskuma teoriju varētu raksturot ar tēzi, ka visi valsts pilsoņu kopdzīvei svarīgi lēmumi ir jāpieņem likumdevējam. Šīs teorijas pirmsākumi meklējami Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas nolēmumos, risinot jautājumus par likumdevēja un izpildvaras savstarpējās kompetences nošķiršanu. Likumdošanas kompetenci konkrētās robežās iespējams deleģēt izpildvarai (ko tā īsteno, piemēram, valdības noteikumu formā), taču tikai tiktāl, ciktāl nav jāpieņem fundamentāli lēmumi, kas var ietekmēt pamattiesības un tādēļ to izskatīšana ir piekritīga vienīgi velētām institūcijām.⁶⁷⁷ No varas dalīšanas principa izriet skaidrības un paredzamības prasība pret formālo likumu, jo likuma būtiskie nosacījumi jāformulē parlamentam, nevis pastarpināti valdībai, likumu piemērotājam – valsts pārvaldei,⁶⁷⁸ vai tiesai. Saskaņā ar šo pašu principu nošķirama arī tiesas kompetence likumdošanas jomā.⁶⁷⁹

Kā norādījusi Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa 1972.gada lietā par ārstniecības personu darbību ierobežojumu tiesiskumu⁶⁸⁰, likumdevējam būtu visus būtiskos un pamata (Grundlagen) lēmumus jāpieņem pašam. Pārējo subjektu tiesības un likumdošanas apjomu jānosaka valstiskam pilnvarošanas aktam. (Likumdevēja dotais regulējums konkrētajā gadījumā bija pārāk nenoteikts un neregulēja ārstu darbības ierobežojumus, kas sīkāk noteikti zemju ārstu kameru izdotajos noteikumos, kas bija izdoti pamatojoties uz Ārstniecības likuma 5.pantā ietverto deleģējumu. Atvasinātās likumdošanas pilnvaru konkretizējumu Ārstniecības likuma 5.pants nesaturēja, bet tiesa secināja, ka formāli pilnvarojums ir bijis ievērots. Tajā pašā laikā pēc būtības likumdevēja regulējums tomēr pastāv, likumdevēja kompetence un vara pār satura noteikšanu attiecīgajā jomā saglabājas un pilnvarojuma ietvaros likumdevēja regulējums nav modificējams, vienīgi konkretizējams. Tiesa secināja, ka ārstu kameru izdotie noteikumi nav interpretējami vai piemērojami tādējādi, ka pārkāpj pilnvarojuma apjomu un aizskar (cilvēk)tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos, ko ir tiesīgs darīt tikai likumdevējs.)

Šīs lietas kontekstā iespējams izdarīt arī blakus secinājumu par tiesnešu tiesību saturisku ierobežojumu, proti, **cilvēktiesību ierobežojumu jomā tiesnešu tiesībām nav iespēju attīstīties.**

⁶⁷⁷ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 46.lpp.

⁶⁷⁸ Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6

⁶⁷⁹ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 46.lpp.

⁶⁸⁰ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGE 33, 125

Vēlāk šajā pašā gadā tiesa šo savu tēzi apstiprināja,⁶⁸¹ tālākā savā praksē⁶⁸² konkretizējot, piemēram, ka likumdevējs var deleģēt izpildvaras iestādēm tiesības pašām autonomi noteikt sūdzību izskatīšanas un lietu izmeklēšanas kārtību (t.i., tiesā vai pārvaldes kārtībā), ka šādu kompetenci ir iespējams deleģēt un tā neietilpst būtisko jautājumu lokā, kas būtu vienīgi likumdevēja kompetencē. Citā lietā, savukārt, konkretizēts, ka izglītības likuma noteikums par vispārēju izslēgšanu no augstskolas nav „labojams” ar skolu iekšējiem noteikumiem, jo vispārējas izglītības nodrošināšana ir likumdevēja izšķiršanās jautājums.⁶⁸³ Tāpat tiesa ir secinājusi arī, ka izpildvarai ir tiesības paplašināt likumā noteiktu atļauto atomreaktoru tipu sarakstu, kamēr tas atbilst likuma sākotnējam mērķim un neapdraud sabiedrības drošību.⁶⁸⁴

Būtiskuma teorija nosaka ierobežotas noteikumu pieņemšanas pilnvaras izpildvarai tādā pašā mērā, kā tiesu varai, un tiesības uz jurisdikciju nelegitimē tiesību normu izstrādi ārpus tiesas rīcībā esošās argumentācijas ietvariem, bet tikai leģitimē tiesnešu tiesību normu attīstību, balstoties esošajā tiesību sistēmā.⁶⁸⁵ Turklāt, tikai vislielākā pretruna starp normatīvo tiesību aktu (pozitivizēto regulējumu) un tiesneša ieskatu par nepieciešamo normatīvo regulējumu dod tiesības tiesnesim „rīkoties”.⁶⁸⁶

Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa ierobežoja savu kompetenci sociālo pabalstu noteikšanas jomā (ko prasīja sūdzības iesniedzēja), argumentējot, ka tiesa nav likumdošanas orgāns un tādēļ tā nedrīkst darboties likumdevēja vietā.⁶⁸⁷ Citā lietā tiesa konstatēja, ka procentuālas vēlēšanu barjeras noteikšana ir likumdevēja kompetence un izņēmumu izdarīšana šajā sistēmā, procentuālo barjeru neattiecinot uz mazākumtautību partijām, nav tiesas izlemšanas jautājums. To varētu izlemt likumdevējs, ja šāda diferenciācija būtu pamatota, tomēr likumdevējam nav pienākuma attiecībā uz šādām partijām izslēgt cita veida politiskos riskus, kas var ietekmēt to rezultātus vēlēšanās.⁶⁸⁸

Būtiskuma teoriju iedzīvinājusi arī Satversmes tiesa. Saskaņā ar Satversmes tiesas judikatūru, prasība, lai likumdevējs pats likumdošanas ceļā izšķirtu visus valsts dzīves jautājumus, mūsdienu sabiedrības komplicētajos dzīves apstākļos ir kļuvusi nereāla. Likumdevējam nav iespēju izsmēļoši likumdošanas ceļā izlemt visus jautājumus, kuriem nepieciešams regulējums. Šāda likumdevēja

⁶⁸¹ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 34, 165

⁶⁸² Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 40, 237

⁶⁸³ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 41, 251

⁶⁸⁴ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 49, 89

⁶⁸⁵ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 46.lpp.

⁶⁸⁶ Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.88-89

⁶⁸⁷ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 1, 97 (100)

⁶⁸⁸ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 4, 31

rīcība bieži vien būtu novēlota, jo likumdošanas process ir smagnējs un laikietilpīgs. Lai nodrošinātu efektīvāku valsts varas īstenošanu, ir pieļaujama atkāpe no prasības, ka likumdevējam visi jautājumi pilnībā jāizšķir pašam. Šī efektivitāte tiek sasniegta, likumdevējam likumdošanas procesā izlemjot svarīgākos jautājumus, bet detalizētāku noteikumu un likuma ieviešanai dzīvē nepieciešamo tehnisko normu izstrādāšanu deleģējot Ministru kabinetam vai citām valsts institūcijām.⁶⁸⁹ Būtiskuma teorijas svarīgākā daļa attiecināma uz atziņu, ka likumdevējs nevar un tam nevajag likumdošanas ceļā noregulēt visus valsts dzīves jautājumus, bet gan to jautājumu loku, kas atzīstami par svarīgākajiem.

Tiesnešu tiesību leģitimitāti pamato arī jau analizētie kritēriji angloamerikāņu tiesību loka un Rietumeiropas tiesību loka raksturīgo juridisko metožu nošķiršanai. Viens no šādiem kritērijiem ir procentuālais īpatsvars, cik bieži un daudz tiesas savos nolēmumos izmanto agrākos tiesu nolēmumos ietvertās atziņas, kā arī – kādam mērķim šīs atziņas tiek izmatotas. Tā, piemēram, izskatot saturiski identiskas lietas, Vācijas tiesa spriedumā atsaucās uz 8 agrākiem tiesas nolēmumiem, kamēr Anglijas tiesa – uz 25. Otrā salīdzināmā gadījumā Vācijas tiesa bija atsaukusies uz 14, bet Anglijas tiesa – 13 agrākiem tiesas nolēmumiem.⁶⁹⁰ Faktiski Vācijā agrāko tiesas nolēmumu izmantošanas biežums vidēji varētu būt pat vēl mazāks, jo, analizējot spriedumu un lēmumu tekstus, redzams, ka atsauces uz agrākā lietā sniegtu tiesas atziņu ir ilustratīvas vai arī sniegtas kā piemēri iedibinātai praksei. Anglijas tiesās, savukārt, biežāki ir gadījumi, kad agrāko tiesu atziņas tiek detalizēti izpētītas, apsvērtas un pārformulētas. Tātad vispārinot varētu apgalvot, ka Romāņu-ģermāņu tiesību loka juridiskajai metodei tiesnešu tiesību noteikumi tiek radīti mazāk, nekā tas ir precedentu tiesību loka valstu juridiskajā metodē un praksē, kam raksturīga plaša jebkura tiesību jautājuma regulācija ar tiesu precedentiem.

Šīs atšķirības izriet ne tikai no vēsturiskām, juridiskās izglītības un tiesību kodifikācijas līmeņa atšķirībām. Romāņu-ģermāņu tiesību lokā galvenais tiesas rīcības instruments vēsturiski ir bijis un joprojām saglabājas rakstītais likums, jeb, precīzāk, normatīvie tiesību akti. Tikai gadījumā, ja normatīvajos tiesību aktos interpretācijas rezultātā tomēr nav iespējams atrast eventuāli piemērojamo tiesību normu, tiesa izmanto citus tiesību avotus.

⁶⁸⁹Par Ministru kabineta 2004. gada 22. aprīļa noteikumu Nr. 417 "Grozījumi Ministru kabineta 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 "Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 107. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam: LR Satversmes tiesas lieta nr. 2005-03-0306, *Latvijas Vēstnesis*, 2005 25.novembris, nr.189 (3347)

⁶⁹⁰ Skat., Markesinis B.S., Auby J-B., Coester-Waltjen D., Deakin S.F. *Tortious Liability of Statutory Bodies. A comparative and Economic Analysis of Five English Cases*. Oxford: Hart Publishing, 1999.

5.1.4. Tiesnešu tiesību kontrole

Tiesnešu tiesības pastāv kodificēto jeb rakstīto tiesību sistēmā, kur juridisku normu radīšana tiek saistīta ar politisku aktu, kura pamatā ir vispārēja tautas griba, tādēļ tiesnešu tiesību izstrādes un attīstības brīvība tiek kontrolēta un pārraudzīta.⁶⁹¹ Kontroles nepieciešamība tiešā veidā izriet arī no Šarla Monteskjē varas dalīšanas teoriju papildinošās kontroles un līdzsvara sistēmas. Tiesas veiktas tiesību jaunrades konstitucionālajam pamatam ir pienākums pārraudzīt subjektus, kam ir deleģētas šīs tiesas veiktas tiesību jaunrades tiesības.⁶⁹² Primārā un **būtiskākā tiesnešu tiesību kontrole tiek veikta kasācijas instancē**, izskatot attiecīgās lietas. Kasācijas instances tiesas darba mērķis ir pārbaudīt, vai zemākas instances tiesa nav pārkāpusi materiālo vai procesuālo tiesību normas vai, izskatot lietu, pārkāpusi savas kompetences ietvarus, kas ietver sevī arī pienākumu pārbaudīt, vai tiesa materiālo tiesību normas iztulkojusi pareizi un procesuālo tiesību normas iztulkojusi pareizi,⁶⁹³ respektīvi – ja tā ir radījusi iespējamu tiesnešu tiesību noteikumu - vai tas ir tiesisks. Tādējādi kasācijas instances tiesas ikdienas darba viens no stūrakmeņiem ir tieši zemāko tiesu formulēto tiesnešu tiesību kontrole. Būtu nepareizi apgalvot, ka bez augstākās tiesas veiktas kontroles neviens tiesnešu tiesību noteikums, ko radījusi zemāka tiesa, nevar būt tiesisks un piemērojams. Tomēr nepārprotami lielāku tiesisko drošību un pārliecināšanas spēku iegūst tie tiesnešu tiesību noteikumi, kas ir izskatīti un atbalstīti kasācijas instances tiesā.

Tomēr arī pati kasācijas instances tiesa – proti, Augstākās tiesas Senāts – savos spriedumos un lēmumos izstrādā un formulē tiesnešu tiesību noteikumus. Ja Senāts ir tas, kas veic zemāko instanču tiesu formulēto tiesnešu tiesību noteikumu kontroli Latvijā, tad jānoskaidro vēl arī – **kas kontrolē pašā Senāta radīto tiesnešu tiesību noteikumu tiesiskumu un kvalitāti.**

Kā jau norādīts, saskaņā ar likuma *Par tiesu varu* 49.¹ pantu Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce (tiesnešu kopsapulce) apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā. Domājams, likumā formāli ietvertais šaurais tekstuālais tiesnešu kopsapulces kompetences formulējums, tas ir, ka tā apspriež vienīgi tiesību normu interpretācijas jautājumus, jāiztulko termina „interpretācija” plašākā nozīmē.⁶⁹⁴ Būtu nepamatoti, ja tiesnešu kopsapulce apspriestu

⁶⁹¹ Perelman Ch. Ontologie juridique et sources du droit. *Archives du Philosophie du Droit*, 1982, 31.

⁶⁹² Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, p.437

⁶⁹³ Skat., piemēram, *Civilprocesa likuma* 450.-452.pantus.

⁶⁹⁴ Terminu „interpretācija” lieto arī citā – plašākā nozīmē, ietverot šī jēdziena izpratnē arī visus tiesību tālākveidošanas veidus, t.i., visas tiesību piemērotāja (saprotošā subjekta) radošās darbības. Par termina „interpretācija” saturu šaurākā un plašākā izpratnē plašāk skat.: Sniedzīte G. Tiesību normu interpretācija *praeter legem* I. *Likums un Tiesības*, 2005. oktobris, nr. 74; Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.163.

vienīgi tiesību normu interpretācijas jautājumus, bet nepievērstos, piemēram, tiesību tālākveidošanas jautājumiem, kas nereti ir būtiskāki un jāizvērtē ar lielāku rūpību. Jāsecina, ka tiesnešu kopsapulces kompetencē ietilpst apspriest aktuālus tiesību piemērošanas un tiesnešu tiesību jautājumus, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā, kas sevī ietver arī vienveidību tiesnešu tiesību normu piemērošanā, un tiesnešu tiesību vienotu un kvalitatīvu attīstību. Tiesnešu kopsapulces viens no uzdevumiem tiesnešu tiesību aspektā ir nodrošināt to attīstību, kā arī risināt tiesnešu tiesību normu savstarpējos konfliktus, ja tādi konstatēti. Proti, kopumā – rūpēties par tiesnešu tiesību kvalitāti un attīstību. Šāda tiesnešu kopsapulces esamība un darbība vērtējama kā papildu instruments tiesnešu tiesību kontrolei, ko Senāts veic pār zemāko instanču tiesu radītajām tiesnešu tiesībām kasācijas tiesvedības kārtībā.

Tā kā tiesnešu kopsapulce apspriež visus „aktuālos tiesību normu interpretācijas” jautājumus, tas ietver sevī arī paša Senāta radīto tiesnešu tiesību normu analīzi un izvērtēšanu no citu tiesnešu puses, kas, iespējams, paši nav piedalījušies konkrēto tiesnešu tiesību normu izstrādē un formulēšanā.⁶⁹⁵ Tātad tiesnešu kopsapulces darbība kalpo vienlaicīgi arī kā instruments Senāta tiesībradošās darbības paškontrolei.

Tomēr, tā kā Senāta judikatūra satur normatīvus tiesnešu tiesību noteikumus, kam ir leģislatīva daba, ir jāpastāv mehānismam, kā šie noteikumi pakļaujas likumdošanas varas kontrolei. Parlaments kā likumdevējs, protams, nav tiesīgs grozīt vai atcelt Senāta nolēmumus,⁶⁹⁶ kas būtu ļoti būtisks varas dalīšanas principa un tiesiskas valsts pamatprincipu pārkāpums iejaucoties tiesas spriešanā. Tomēr parlaments kā likumdevējs ir tiesīgs padarīt tiesnešu tiesību noteikumu par spēkā neesošu, to modificēt vai apstiprināt tiesnešu radītos noteikumus, tos formalizējot normatīvajā tiesību aktā. Tā izpaužas **tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole** – kontrole no likumdošanas varas puses. Likumdevēja veiktajai tiesnešu tiesību kontrolei nav nepieciešams specifisks institucionāls mehānisms, tā tiek īstenota caur parlamenta pamatfunkciju vispārējā likumdošanas procesa ietvaros.⁶⁹⁷ Arī gadījumi, kad likumdevējs nepieņem normatīvos tiesību aktus vai tiesību normas jomā, kur ir izstrādātas tiesnešu tiesības, ir atzīstami par likumdevēja veiktu kontroli, jo to var uzskatīt par piekrišanas formu. Šī kontroles forma sasaucas ar Francijas tiesību doktrīnā izstrādāto netiešās piekrišanas teoriju (plašāk skat. 1.2.2. apakšnodaļā). Parlaments likumdevēja kontroli pār tiesnešu tiesībām parasti neveic pārāk kritiski tā iemesla dēļ, ka tiesnešu tiesības ir būtisks jaunu

⁶⁹⁵ Tiesnešu kopsapulcē piedalās Augstākās tiesas Tiesu palātas (tātad apelācijas instances tiesas) un Senāta departamenta (kasācijas instances tiesas) tiesneši.

⁶⁹⁶ Skat., piemēram: *Civilprocesa likuma* 477.pantu. Kasācijas instances tiesas sprieduma likumīgais spēks. *Kasācijas instances tiesas spriedums nav pārsūdzams un stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī. Kriminālprocesa likuma* 588.panta 5.daļu: *Kasācijas instances tiesas lēmums nav pārsūdzams. Šis lēmums stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī.*

⁶⁹⁷ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 240

likumu un normu iniciatīvas avots. Ja tiesnešu tiesības ir attīstījušās tā, ka to piedāvātie risinājumi nesakrīt ar likumdevēja patieso gribu, ko tas bija ietvēris normatīvajā tiesību aktā, likumdevējs var šo savu patieso gribu uzsvērti izteikt, grozot attiecīgo normatīvo tiesību aktu. Tādā veidā likumdevējs var novērst savai gribai neatbilstošu risinājumu piemērošanu tiesās un grozīt tiesnešu tiesības, ja īpaša vajadzība to prasa – pat piemērojot likuma atpakaļejošo spēku kā instrumentu. Tātad nav patiesi izteikums, ka *tas, ko dzejnieks (likumdevējs) ir radījis, tam vairs nepieder*,⁶⁹⁸ kas norāda uz iespējamu tiesas neierobežotu brīvību rīkoties ar likumdevēja radītajiem normatīvajiem tiesību aktiem pēc to spēkā stāšanās. Likumdevējai varai ir iespēja sekot līdzi, vai tās griba un likumu *ratio iuris* tiek atrasta un piemērota atbilstoši.

Atzīstot tiesas pilnvaras tiesnešu tiesību jomā, likumdevējs turpina būt galvenais tiesību normu teksta radītājs un vienīgai politiski pilnvarotais likumdošanas subjekts. Parlaments vairāk nekā tiesa ir piemērots politiskas regulēšanas apsvērumiem: tā rīcībā, vienlaicīgi sadarbojoties ar ministriju birokrātiju, parasti ir plašāks un labāks informācijas pamats tiesiski politisku apsvērumu un lēmumu pieņemšanai nekā tiesai, parlaments ir piemērots sociālu kompromisu atrašanai un tas savus lēmumus ideālā gadījumā pieņem diskusijā ar sabiedrisko domu un līdz ar to atgriezeniskajā saistībā ar demokrātisko kontroli, kā tas nepieciešams politisko orientācijas procesu, arī tiesiski politiski lēģislatīvu mērķu norobežošanai.⁶⁹⁹

5.1.5. Tiesnešu tiesību normas tiesiskuma papildu kritēriji

Tiesnešu tiesību loma meklējama starp hipotēzi par tiesībradošo kapacitāti, kas noteiktam subjektam spēju radīt tiesību normas piešķir tikai kā prerogatīvu, bet ne kā monopolu (funkcionālā pieeja), un starp šīs kapacitātes redukciju līdz tādām līmenim, kas dod tiesības vienīgi saskaņā ar siloģisma modeli formāli un loģiski piemērot esošo tiesību normu tekstu. Funkcionālās pieejas gadījumā jāievēro leģitimitātes, objektivitātes, racionalitātes, stabilitātes, kontinuitātes un publiskuma prasības kā obligāti konstitucionāli noteikti kritēriji tiesnešu tiesību pieļaujamībai un tiesiskuma nodrošināšanai.⁷⁰⁰

Maksimai (tiesnešu tiesību noteikumam, *ratio decidendi* normai), ko tiesnesis izveido un pēc kuras lemj vienā gadījumā, jābūt tādai, ko var attiecināt uz visiem šāda veida gadījumiem.⁷⁰¹ Tas nozīmē,

⁶⁹⁸ *Tel le poète, ce qu'il a écrit ne lui appartient plus.* Latviešu val. – pārfrāzēts izteiciens „Tas, ko dzejnieks uzrakstījis, tam vairs nepieder”. Plašāk skat.: Dupeyroux O. La Jurisprudence, Source Abusive du Droit, dans: *Mélanges Offerts à J.Maury*. Tome 2, Paris: Dalloz/Sirey, 1960, p.373.

⁶⁹⁹ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 241.lpp.

⁷⁰⁰ Schneider H.-P. *Richterrecht, Gesetzesrecht und Verfassungsrecht*. Frankfurt/Main: Klosterman, 1969. Skat.arī : Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.125.

⁷⁰¹ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.52.

ka tiesnešu tiesību kritērijs ir ne tikai normas satura atbilstība tiesību sistēmai, bet arī abstraktums, proti – zināma formas prasību ievērošana.

Tiesnešu tiesības kā normatīvu noteikumu komplekss tieši pakļaujas vairāku faktoru ietekmei, kas arī nosaka to tiesiskuma un funkcionalitātes līmeni. Šie faktori ir **kontinuitāte**, **attīstības iespējamība** un **progress**.⁷⁰² Kontinuitātes kritērijs pieprasa, lai tiesnešu tiesību noteikums būtu pats spējīgs „dzīvot savu turpmāko dzīvi”, proti, tam ir jābūt tādām, kas spēj pats nodrošināt savu efektivitāti un to principu un vērtību sasniegšanu, uz kuru bāzes tas ir radīts. Evolūcijas jeb attīstības iespējamības prasība nozīmē, ka tiesnešu tiesību noteikumam jābūt piemērotam pielāgoties un adaptēties jauniem, mainīgiem faktiskajiem apstākļiem un attiecībām sabiedrībā. Un visbeidzot progress tiek nodrošināts, ja tiesnešu tiesību noteikumi papildina rakstītās tiesības tā, ka tuvina šo abu avotu kopumu perfekcijai, proti, ideālajām tiesībām, dabiskajām tiesībām.

5.2. Tiesnešu tiesību nepieciešamība (funkcionālais aspekts)

Kā jau norādīts, varas dalīšana mūsdienu valsts tiesiskajā realitātē neizbēgami ietver arī vienas varas funkcijas daļas īstenošanu no citas varas funkcijas puses. Šī parādība ir ne tikai pieļaujama, bet noteiktos gadījumos pat nepieciešama. Tiesu vara ar likumu interpretāciju, tajos esošo robu aizpildīšanu un pārējām tiesību normu piemērošanas metodēm piedalās likumdošanas varas radītajos normatīvajos tiesību aktos pamatoto tiesību precizēšanā un papildināšanā.⁷⁰³ Tas sasaucas ar tiesību sistēmas pilnīguma ideju un rakstīto tiesību normu jeb normatīvo tekstu nepilnīguma argumentu, kā rezultātā tiesu varai ir pienākums precizēt un papildināt šos tekstus, ciktāl tas nepieciešams lietas izšķiršanai.

Varētu apgalvot, ka no sabiedrības viedokļa skaidra un viennozīmīga rakstītā tiesību norma (likuma norma) ir vērtīgāka iespējamā sprieduma paredzēšanai, un tā tad arī piemērotāka fiksēta likuma un tiesiskās noteiktības nodrošināšanai, kā tiesnešu tiesību norma, kas var būt balstīta vienā individuālā spriedumā.⁷⁰⁴ Sabiedrība var nebūt informēta par šādas tiesnešu tiesību normas eksistenci. Tomēr šis apgalvojums nav uzskatāms par būtisku argumentu, jo no tiesību teorijas un vēstures piemēriem ir zināms, ka šādu viennozīmīgi skaidru un vienlaicīgi taisnīgu rakstīto tiesību normu radīt ir praktiski neiespējami tieši tās abstraktuma dēļ.

⁷⁰² Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.303

⁷⁰³ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 245.lpp.

⁷⁰⁴ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.336

Visi faktori, kas noteic robu esamību rakstīto tiesību sistēmā, un nosaka tiesību normu interpretācijas nepieciešamību,⁷⁰⁵ likumsakarīgi nosaka arī tiesnešu tiesību nepieciešamību šīs sistēmas tuvināšanai ideālajām, dabiskajām tiesībām. Šāds pienākums tiesai izriet vispirms jau no juridiskās obstrukcijas aizlieguma.

Tiesas veiktā rakstīto tiesību attīstība var nostiprināties kā pastāvīga jurisdikcija tiktāl, ka tā sasniedz legālās interpretācijas vai citas rakstīto tiesību normas faktisko īstenošanas iespēju⁷⁰⁶, kas, savukārt, ir jāizmanto kā kontroles instruments un robeža, kuru pārkāpjot var tikt apšaubīts tiesas rīcības tiesiskums. Tā kā likumdevējs pozitīvizētās tiesību normas rada abstraktas un vispārējas, tad nepilnības vai kļūdas tajās ir iespējams konstatēt vienīgi uzsākot to piemērošanu, *inter alia* tiesā. Tikai tiesību normas piemērošanas brīdī var secināt, ka noteikti jautājumi nav ar likumu regulēti, ka apstākļi ir mainījušies vai ka jāpievieno papildu noteikumi, lai nodrošinātu taisnīgumu.⁷⁰⁷ Savukārt, kad tiesa šīs konstatētās nepilnības ir novērsusi vienreiz, no principiem par vienlīdzību likuma priekšā un tiesisko drošību izriet leģitimitātes saikne sekot reiz ieviestai tiesas praksei. Tādā veidā tiesu vara nenovēršami darbojas arī likumdošanas funkciju jomā.⁷⁰⁸

Tiesību sistēmai ir jābūt funkcionāli fleksiblai, lai tā spētu atbilst sociālo interešu dinamikai. Tā kā sabiedrībai piemīt kontinuitāte, tā nepārtraukti atjaunojas, tad ar likumu palīdzību sabiedrība veic zināmu pašstabilizēšanās funkciju, kas vienlaicīgi nedrīkst ierobežot sabiedrības attīstības tendences. Šis socioloģijas piedāvātais skaidrojums parāda tiesas lomu tiesību sistēmas fleksibilitātes uzturēšanā, tomēr ar socioloģijā balstītu skaidrojumu tiesnešu tiesību kontekstā nepietiek.

Tiesnešu tiesību nepieciešamību un vienlaicīgi arī konstitucionālo pamatu pašos pirmsākumos nosaka tiesību sistēmas piederība Romāņu-ģermāņu tiesību saimei un **dabastiesiskā tiesību izpratne**. No šiem pamatiem izriet likuma un tiesību jēdzienu nošķiršana, jo tiesības nav identiskas ar rakstīto likumu kopumu. Atšķirībā no pozitīvistiskās tiesību izpratnes, jēdzieni *likums* un *tiesības* ir gan tuvi un daļēji pārklājas, tomēr tiesību laukā paliek zināma daļa, kas ar rakstītajiem likumiem

⁷⁰⁵ Tiesību teksta valodas nenoteiktība; kolīziju iespējamība starp tiesību normām; gadījumi, kas nav pietiekami noregulēti ar TN (lai konstatētu robu); reālās sociālās dzīves izmaiņas, kuru rezultātā radusies tiesību normu mērķa neatbilstība dzīves prasībām; Latvijas tiesību sistēmā ir trīs dažādos laika periodos pieņemtas normas; ES tiesību aktu ietekme uz Latvijas tiesību sistēmu. Skat.: Meļķis E. Tiesību normu iztulkošana. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*, Meļķis E. (zin.red.), Rīga: BO SIA „Ratio iuris”, 2003, 115.-1265. lpp.; Meļķis E. *Tiesību normu iztulkošana*. 2.izd. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000.

⁷⁰⁶ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 245.lpp.

⁷⁰⁷ Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003, p.92

⁷⁰⁸ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 245.lpp.

nav saistīta. Pretim likumdošanas varas pozitīvizētajiem normatīvajiem tiesību noteikumiem tiesību laukā var pastāvēt tiesiskāks noteikums, kura avots atrodas konstitucionāli noteiktajā tiesību sistēmā kā jēdzieniskā veselumā un kurš spēj būt par rakstītā likuma koriģētāju. To atrast ir tiesas uzdevums.⁷⁰⁹

Interesu jurisprudences viena no iezīmēm, kā to norāda *Reinholds Cipeliuss (Reinhold Zippelius)*, ir tā, ka tiesnesim atsevišķas lietas izvērtēšanai nenovēršami nākas piedalīties tiesību radīšanā.⁷¹⁰ Ja pastāv dabiskās, ideālās tiesības, tad tiesa caur tiesnešu tiesībām ir tas subjekts, kas nodrošina pozitīvo tiesību progresu šo ideālo tiesību virzienā.⁷¹¹ Šī progresa nepieciešamība kā pamatmērķis savā īstenošanā ļauj identificēt virkni apakšfaktoros, kas pamato tiesnešu tiesību nepieciešamību un vēlamību tiesai pēc iespējas sekot agrākai judikatūrai un piemērot tiesnešu tiesību noteikumus. Tādējādi, papildus minētajam tiesnešu tiesību objektīvu nepieciešamību nosaka vēl arī šādi faktori:

- Robu nenovēršamā eksistence pozitīvajās tiesībās;
- Juridiskās kārtības neatbilstība sociālās dzīves izmaiņām, jeb likuma novecošanās problēma;
- Likuma aptuvenā taisnīguma problēma;⁷¹²
- tiesai ir jāpiedalās tiesiskajai kārtībai būtisko juridisko principu ievērošanas uzraudzībā un nodrošināšanā, ko tā *inter alia* dara ar tiesnešu tiesību palīdzību;
- Modernā likuma dekadence (likums ir politiskā kompromisa instruments);⁷¹³
- Krīzes situāciju risināšanas nepieciešamība;
- Vērtību īstenošanas nepieciešamība, kas ietvertas dabiskajās tiesībās;
- Tiesiskā ekonomija.⁷¹⁴ Piemērojot tiesnešu tiesības, samazinās nepieciešamība izvērtēt pārāk daudz līdzīgu agrāko lietu;
- Mentoru sistēmas iezīmes augstāko un zemāko tiesu savstarpējās attiecībās. Augstāko tiesu tiesneši ir kvalificētāki un pieredzējušāki, tādēļ ir lietderīgi to taisītos spriedumus izmantot kā paraugus zemākās tiesās;

Tiesnešu tiesību nepieciešamību nosaka tiesiskas valsts tiesību piemērošanas metodika. Tās ir rakstīto tiesību sistēmas loģiska sastāvdaļa, jo šajā sistēmā *tiesneša leģitīmā misija ir izpētīt tiesību*

⁷⁰⁹ Vācijas federālās konstitucionālās tiesas lieta: Soraya, BVerfGE 34, 269. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv034269.html>

⁷¹⁰ Cipeliuss R. *Tiesību būtība*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 53. lpp.

⁷¹¹ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.328

⁷¹² Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6

⁷¹³ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.303-315

⁷¹⁴ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.336

normas un likumdevēja dotā tekstuālā uzstādījuma jēgu, sākot ar tās atrašanu vienotā tiesiskajā kārtībā un nepaliekot ieslodzītam likuma tekstā („likuma burtā”)⁷¹⁵.

Tiesību normas teksts hronoloģiski tiek izmantots kā „pirmā instance”, ar kuras palīdzību tiesību piemērotājs veic atlasī starp iespējamajiem risinājumiem, un objektīvi arī kā „ierobežojums”, kas noteikts alternatīviem pieņemamajiem risinājumiem.⁷¹⁶

Apkopojot, jāpiekrīt *Aleksandram Pečenikam*,⁷¹⁷ ka līdzsvarojot un salīdzinot argumentus par to, ka tiesai būtu jāseko agrākos spriedumos izteiktām juridiskām atziņām, proti, jāpiemēro tiesnešu tiesību normas, un pretargumentus, kas kritizē šo nepieciešamību, „par” argumenti ir vairākumā.

Tiesību normas teksta ierobežotais raksturs un nozīme.

Papildinot Augstākās tiesas Senāta norādi, ka *ne vienmēr tiesību normas teksts pilnībā atspoguļo normas saturu*,⁷¹⁸ paties varētu būt arī apgalvojums, ka tiesību normas teksts lielākajā daļā gadījumu neatspoguļo tiesību normas saturu.

Vispāršaistošas tiesību normas satur normatīvi tiesību akti, tās var izpausties kā vispārējie tiesību principi vai paražu tiesību normas. Tomēr to, kas ir tiesību norma saturiski, jeb – kāda tā ir, nevar noteikt, definējot tiesību normu ar tās spēkā esošo juridisko avotu, bet gan vienīgi – to piemērojot. Citiem vārdiem, tas, kas ir spēkā esošais likums jeb likuma saistošā daļa, ir atkarīgs vienīgi no interpretācijas plašākā nozīmē.⁷¹⁹

Kad juristi runā vai raksta par konstitūciju, lielākajā daļā gadījumu tiek domāts *Latvijas Republikas Satversmes* vai, citas valsts gadījumā, attiecīgās citas valsts pamatlikuma teksts. Kad juristi runā par likumu, visbiežāk ar to tiek saprasts likuma teksts. Tiesību teorijas nesenāko atziņu⁷²⁰ pamatā, savukārt, ir **ideja par fundamentālu atšķirību starp tiesību normu un tiesību normas tekstu**. Tiesību norma ir normatīvi pozitīvizētā priekšraksta, proti, teksta patiesā nozīme.⁷²¹ Tiesību normas teksts, kas atrodams rakstītajās tiesībās (normatīvajos tiesību aktos) ir tikai „aisberga redzamā daļa”. No tā izriet divi būtiski principi. Pirmkārt, teksts un tā atbilstošais lingvistiskais iztulkojums dod iespēju formulēt tā saukto normatīvo programmu, kamēr normatīvais teksts kā viens no priekšrakstu

⁷¹⁵ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGE 8, 210. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv008210.html>

⁷¹⁶ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.55

⁷¹⁷ Skat.: Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.336.

⁷¹⁸ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 12.maija lēmums lietā nr. SKA-247/2008, nublicēts.

⁷¹⁹ Weinberger O. *Law, Institution and Legal Politics*. Fundamental Problems of Legal Theory and Social Philosophy. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1991, p.105

⁷²⁰ Skat., piemēram: Müller F. *Strukturierende Rechtslehre*. Berlin, [b.i.], 1994. (2. ed.), p. 147., 234.

⁷²¹ Millard E. *Théorie générale du droit*. Paris: Dalloz, 2006, p. 104.

veidojošajiem elementiem parastā situācijā ir vienīgais, kas ir norādīts. Otrkārt, savukārt, normativitāte, kas tradicionāli tiek uzskatīta par tiesību normas neatņemamu pazīmi, nav tiesību normas teksta *per se* sasniegts rezultāts.⁷²² Tiesību normas teksts ir lingvistiski ietērpts paziņojums, tas ir teksts kā valodas elements tāpat kā jebkurš cits nenormatīva rakstura teksts. Lingvistiskā formulējumā (paziņojumā) pašā par sevi nevar saskaņot tiesību noteikumu kā daļu no spēkā esoša priekšraksta. Šī juridiskā norma, protams, ir spēkā, bet tā ir spēkā citā „formācijā” - kā novecojusi norma vai, pilnīgi iespējams, fiktīva norma. Tas, ka tiesību normas teksts varētu būt daļa no spēkā esoša priekšraksta jeb tiesību normas, norāda, ka tiesību normas teksts juridiski uzliek pienākumu tiesību piemērotājam to izmantot, uzsākot tiesību normas piemērošanas procesu, kas ietver tiesību normas izvēršanu (izstrādi, formulēšanu) un noslēdzas ar konkrētā faktiskā gadījuma atrisināšanu. Tomēr šis pienākums vēl nenorāda uz tiesību normas teksta normativitāti. Tiesību normas teksts vēl nav normatīvs, tas vienīgi dod iespēju sagatavot vēlākās tiesību normas normatīvās formas.⁷²³ Kā lingvistiska vienība, kā teksts frāzes „Saeima sastāv no simts tautas priekšstāvjiem” un „Saeima sastāv no desmit tautas priekšstāvjiem” ir absolūti identiskas no to normativitātes iespējamības viedokļa. Tas vien, ka pirmā no šīm frāzēm ir *Satversmes* 5.pants, pats par sevi nenorāda uz to, ka šis teksts veidotu spēkā esošu juridisku noteikumu. Piederība konstitūcijai lingvistiskā līmenī neveido frāzes normativitāti. Normativitāte pamatojas citos, ne-tekstuālos, apstākļos – sociālpolitiska rakstura apstākļos: efektīvā īstenošanas mehānismā, vispārējā atzīšanā, konstitucionālās kārtības aktualitātē, kas ir empīriski pamatota, un tml. Tādējādi normativitāte pati par sevi var pastāvēt arī ārpus teksta un teksts nekādā veidā nav saistīts ar tā satura normativitāti. Tiesību normas saturs lielākajā daļā gadījumu nav ietverts tās tekstā, tādējādi, šajā kontekstā domājot par procesu, ko veic tiesību piemērotājs, apstrādājot tiesību normu, jāatzīst, ka tas nav tiesību normas teksts, kas ir jānoskaidro un jāpadara piemērojams konkrētajā gadījumā (jākonkretizē), bet gan pati tiesību norma. Tajā pašā laikā konkretizācijas process tiek sākts tieši ar esošā tiesību normas teksta analīzi.

Normativitātes iezīmes nevar tikt atklātas citādi, kā konkrētas lietas atrisināšanas rezultātā. Sprieduma normai ir jātiek izteiktai individuālā tiesību piemērošanas aktā. Tātad normativitāte ir jāsaprot kā efektīvi strukturēts process, kas var tā rezultātā tikt arī zinātniski strukturēts un kas tiek realizēts saskaņā ar konkrētas lietas risināšanas tehniku. Šo procesu vada tiesību normas teksts, tas pakļaujas tiesību normai un raksturo tiesību normu piemērošanu.⁷²⁴

⁷²² Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.168-171

⁷²³ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.168-171

⁷²⁴ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.223

Tātad, **pirmkārt**, tiesību normas teksts nav identisks tiesību normai. **Otrkārt**, tiesību normas tekstam spēkā esošo tiesību kontekstā ir piešķirta ierobežojoša funkcija. Tiesību normas teksta ierobežojošais raksturs nenozīmē tiesību normas uztveri pēc iespējas literāri un gramatiski, tas nozīmē tekstuāli reducētu normatīvo programmu (likuma plānu). Katra normatīvā tiesību akta izstrādes gaitā notiek faktisko dzīves situāciju klasificēšana, kategorizācija, kas neizbēgami deformē un izjauc (nolīdzina) patieso faktisko gadījumu dažādību, kuru regulēšanai šis normatīvais tiesību akts paredzēts. Klasifikācija kā domāšanas forma pieprasa radīt uzsvarus, tādējādi izslēdzot no izvērtēšanas noteiktus datus un citiem savukārt piešķirot papildu nozīmi. Tas ir attaisnojams vienīgi tiktāl, cik tas nepieciešams normatīva regulējuma kā tāda esamības nodrošināšanas mērķim. Fakti un dati, kas tiek izcelti, ir tie, kam šī mērķa sasniegšanā ir vislielākā nozīme, pārējie netiek ietverti normu tiesiskajos sastāvos un tādā veidā to nozīme mazināta vai izslēgta.⁷²⁵

Tiesību normas teksta un tiesību normas diferenciacija īpaši skaidri identificējama ģenerālklausulu kontekstā. Proti, ģenerālklausulas saturošas tiesību normas pēc savas būtības ir pilnvērtīgas tiesību normas, savukārt tiesību normas teksts, kurā tās izteiktas, ir nepilnīgs.⁷²⁶ Teksta nepilnīgums satur sevī likumdevēja deleģējumu tiesību piemērotājam, tajā skaitā tiesnesim, izstrādāt normas „pakārtoto tekstu”, kas nodrošinātu lietas atrisināšanai nepieciešamās objektīvās tiesību normas un sprieduma normas izstrādi. Saikne starp „pakārtoto tekstu”, kas tiek radīts, ģenerālklausulu piepildot ar konkrētu saturu, un pašu ģenerālklausulu: ja ģenerālklausulas teksts, kāds tas atrodams rakstītajā tiesību normā, tiek uzskatīts par prioritāru, tad nav nepieciešamības apspriest „pakārtotā teksta” veidošanu, jo tas būtu no esošā ģenerālklausulas teksta atklātās tiesību normas normatīvā programma (likuma plāns) vai vismaz normatīvās programmas daļa. Savukārt, ja ģenerālklausulas tekstu esošajā tiesību normas tekstā atzīst par mazāk svarīgu, patiesais teksts ir „pakārtotais teksts”, ko rada tiesnesis vai jebkurš tiesību piemērotājs.

Tas, ko tradicionāli apzīmē ar jēdzienu ģenerālklausula, nav pati klausula, bet gan tās teksts. Tā kā normas teksts nav nedz pati norma, ne arī tiesību normu konstituējošs elements, tad nav adekvāti ģenerālklausulas raksturot kā fragmentāras vai nepilnīgas tiesību normas.⁷²⁷ Tiesnesis atrod objektīvo tiesību normu un uz tās pamata konkrētajai lietai izstrādā sprieduma normu, un abas šīs normas ir pilnvērtīgas, ne fragmentāras. Par fragmentāru var atzīt vienīgi sākotnēji doto tiesību normas tekstu, un arī tad tikai daļēji, jo tas, ka teksts ir saturiski ļoti plašs vai nenoteikts, nepadara to par nepilnīgu.

⁷²⁵ Llewellyn K. A Realistic Jurisprudence – The Next Step. In: *Philosophy of Law and Legal Theory. An Anthology*. Patterson D. (ed.), Oxford: Blackwell Publishing, 2003, p.33.

⁷²⁶ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.245-249.

⁷²⁷ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.245-249.

Uz tiesību normas teksta ierobežojošo raksturu norāda, piemēram, teleoloģiskās interpretācijas ceļā noskaidrots fakts, ka tiesību normas mērķis ir pretrunā ar tās tekstu, tiesību normas teksts ir pretrunā ar taisnīguma principu un tml. Tiesnesis tādējādi ir tiesīgs taisīt spriedumu arī saskaņā ar normu, kas ir pretrunā ar pirmšķietami izlasīto tiesību normas tekstu. Šādā gadījumā tiesa atsaucas uz likumdošanas sagatavošanas materiāliem, nerakstītajiem vispārējiem tiesību principiem, vienlīdzību, dabiskajām tiesībām u.tml.⁷²⁸

Tiesību normas teksts ir tiesību normas oficiālais, valodas formā izteiktais atspoguļojums, kas sastāv no burtu, zīmju, vārdu un citu lingvistisku elementu ķēdes, kas, apkopoti pantos, pantu daļās, punktos, apakšpunktos un citās saturiskās vienībās, veido normatīvos tiesību aktus. Tiesību normas teksts ir atrodams spēkā esošajās rakstītajās (pozitivizētajās) tiesībās.

Tā kā tiesību normas teksts būtu jāuzskata vienīgi par oficiālo tekstu, ko savā aktā formulējusi likumdošanas institūcija un kas ir spēkā, tad attiecībā uz tiesnešu tiesībām ir būtiski izšķirt šādu apstākli: ar spriedumu, ar ko tiesnesis formulē tiesnešu tiesību normu, netiek noskaidrota vienīgi objektīvā tiesību norma un sprieduma (subjektīvā tiesību) norma, kā tas ir vispārējā (vienkāršā) sprieduma gadījumā, bet arī tiesību normas kvazi-teksts jeb pseido-teksts.⁷²⁹ Proti, vienkāršās lietās tiesnesis strādā ar normas tekstu, ar kura palīdzību veido sprieduma normu. Tiesnešu tiesību radīšana neietver sevī vienīgi jau esošas vispārīgas tiesību normas reducēšanu uz noteikto faktisko gadījumu, bet arī vispārējas juridiskās normas izstrādi lietas izspriešanas gaitā. Tiesību normu teksta pakārtotā nozīme ir ne tikai tiesnešu tiesību viens no nepieciešamības iemesliem, bet arī tiesiskumu nodrošinošajiem apstākļiem tiesiskās palāvības kontekstā. Ja tiesību normu teksta nozīme ir mazāka, galvenais uzsvars tiek likts uz pašu tiesību normu, kas kā ideāla vienība pastāv tiesību sistēmā. Tiesai ir tiesības un pienākums šo normu atrast un pozitivizēt savā nolēmumā.

⁷²⁸ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁷²⁹ Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996, p.126.

6. TIESNEŠU TIESĪBU KONSTRUKCIJAS METODOLOĢIJA

Katras tiesas uzdevums modernā demokrātijā ir spriest tiesu, ņemot vērā šādus trīs principus:

- 1) izšķirt katru lietu, kas nonāk tās jurisdikcijā;
- 2) izšķirt lietu, pamatojoties uz likumu (tiesībām);
- 3) sasniegt taisnīgu lietas risinājumu.

Kamēr likuma jēdzienu interpretē sašaurināti, šo trīs principu vienlaicīga īstenošana tiesai ir praktiski neiespējama. Savukārt, izšķirot lietu, pamatojoties uz tiesībām, tiesai ir nepieciešams piemērot juridiskās metodes un jaunas tiesību normas identificēt tā, lai tās atbilstu esošajai tiesību sistēmai, tās pamatprincipiem un vērtībām.

Šādu atbilstību var panākt, tiesnešu tiesību normu veidojošo juridisko atziņu izstrādājot un formulējot saskaņā ar vienotiem juridiski metodoloģiskiem noteikumiem un *intra ius* kā saturisko vadlīniju.

Vienlīdzības princips kā pamats tiesu prakses kontinuitātei un tiesnešu tiesību normas nostiprināšanai. Tiesiskā noteiktība paredz, ka tiesai ir pienākums pamatot savu spriedumu ar tiesību normām un personai ir iespēja zināmā mērā paredzēt sagaidāmos tiesas apsvērumus. Sprieduma paredzamības apsvērums ir balstīts vienlīdzības principā, kas noteic, ka līdzīgas lietas ir jāizspriež līdzīgi. Tajā pašā laikā vienlīdzības principa izpausme ir arī noteikums, ka atšķirīgas lietas ir jāizspriež atšķirīgi, kritērijus un to apjomu „līdzības” noteikšanai atstājot tiesību piemērotāja ziņā.

Izteiksmes skaidrība un formulējuma abstrakcijas pakāpe. Kā zināms, demokrātiskas valsts tiesiskajā sistēmā pastāv un no personas tiesībām uz pieeju tiesai izriet juridiskās obstrukcijas aizliegums. Līdz ar to tiesnesim ir pienākums izskatīt katru lietu, ņemot vērā iespējamo interešu konfliktu un uzdot sev jautājumu, kā šo konfliktu vērtētu atrisināt un risinātu likumdevējs. Lai atbildētu uz šo jautājumu, tiesnesis var izmantot gan rakstītos normatīvos tiesību aktus, gan pārējos patstāvīgos tiesību avotus, gan judikatūru, gan arī tiesību zinātņi un citus palīgavotus.

Īpaši sarežģītās lietās un augstāko tiesu praksē tiesa savu jaunradīto juridisko principu vai noteikumu formulē vispārīgi, proti, bez konteksta ar konkrētās izskatāmās lietas faktisko sastāvu, un skaidri norāda nolēmuma tekstā. Tas atvieglo sprieduma *ratio decidendi* noskaidrošanu tiesnešu

tiesību interpretēšanas vajadzībām, tās vēlāk piemērojot. Ja tiesnešu tiesību noteikums tiek formulēts abstrakti un vispārīgi jau tā radīšanas brīdī, tas atvieglo vēlāku tā piemērošanu citās līdzīgās lietās. Visos gadījumos jaunradītais noteikums tiek izstrādāts kā autonoma vienība, bet nolēmumā tas var tik atspoguļots, tikai aprakstot subsumpciju un veidojot siloģisma slēdzienu konkrētajā lietā vai arī – kā vispārīgs noteikums ar mērķi būt attiecināmam arī uz nākotnē izskatāmajām lietām.

Formulējot tiesnešu tiesību normu, tiesa darbojas kā kvazi-likumdevējs, tādēļ šajā savas darbības posmā tai ir jāievēro visi tie noteikumi, ieteikumi, teorētiskie norādījumi, likumdošanas tehnika un iemaņas, kādas tā pārzin un ko tradicionāli izmanto likumdevējs normatīvo tiesību aktu izstrādē. Proti, jāņem vērā gan normatīvu tiesību aktu kā juridisko tekstu sastādīšanas īpatnības (valodas lietojums, lakonisms, skaidrība, vienkāršība, terminoloģiska precizitāte), gan tiesnešu tiesību normu izstrādei loģiski noteiktie izstrādes un formulēšanas noteikumi. Juridisko tekstu sastādīšanas noteikumu ievērošanai tiesnešu tiesību normu izstrādē ir jānodrošina šo normu vieglāku un skaidrāku gramatisko interpretāciju. Kā norādīts, nacionālo tiesu nolēmumu juridisko atziņu interpretēšanā tiesību piemērotājs nereti sastopas ar peoblēmām, pie tam, līdzīgas problēmas var radīt arī Eiropas Savienības Tiesas judikatūras atziņu interpretācija. Arī EST nolēmumu *ratio decidendi* identificēšana ir sarežģīts process, pusēm var būt dažādi viedokļi par to, jo dažos gadījumos tiesa mēdz dot neskaidras vai mulsinošas norādes.⁷³⁰

Saskaņā ar *Aulis Arnio (Aulis Aarnio)* ideju,⁷³¹ zinātniski noteikta tiesību piemērošana ietver sevī dogmatiskus noteikumus, ko veido četras sastāvdaļas:

- 1) Tiesību piemērotājs darbojas ar noteiktu, iepriekš identificētu filozofisku pieņēmumu un priekšstatu klāstu.
- 2) Tāpat tiesību piemērotājam ir noteikti iepriekšēji pieņēmumi par pastāvošajiem tiesību avotiem.
- 3) Tiesību piemērotāja rīcību nosaka pieņēmumi par juridiskajām metodēm, kas lietojamas, piemērojot tiesību normas.
- 4) Un visbeidzot, tiesību piemērotājs iedzīvina noteiktu vērtību katalogu, kas visupirms ir saistītas ar tiesisko noteiktību un taisnīgumu.

Tādējādi ir pamats apgalvojumam, ka visu tiesību avotu kopums neveido patieso, spēkā esošo tiesību sistēmu, ja par tādu tiek uzskatītas reāli piemērotās, faktiskās tiesības. Atšķirību starp tiesību

⁷³⁰ Churchill R.R., Young J.R. Compliance with Judgements of the European Court of Human Rights and Decisions of the Committee of Ministers: The Experience of the United Kingdom 1975-1987. In: *The British Year Book of International Law 1991*. Oxford: Clarendon Press, 1992, pp.283-346.

⁷³¹ Aarnio A. Paradigm in Legal Dogmatics. In: Peczenick A., Lindahl L., van Roermund B. *Theory of Legal Science*, Dordrecht, [b.i.], 1984, p.25.

avotos rodamo tiesību sistēmu un reālajām tiesībām nosaka tieši visi minētie tiesību piemērotāja apsvērumi un pieņēmumi. Līdz ar to izpratni par spēkā esošajām (reālajām) tiesībām jeb tiesību avotu juridisko izpratni veido divi savstarpēji saistīti komponenti:

- tiesību avoti, iedibinātie tiesību piemērošanas noteikumi, sabiedrībā pastāvošie vērtību spriedumi un
- personīgas normas un vērtību spriedumi, ko rada konkrētais tiesību piemērotājs.⁷³²

Šī otrā komponenta atainošanas līmenis norāda uz tiesnešu tiesību izstrādes pilnīgumu, kā arī atvieglo vēlāku šīs tiesnešu tiesību normas interpretāciju.

Lai pozitīvi atbildētu uz jautājumu par to, vai tiesa kvalitatīvi izpildījusi tiesnešu tiesību normu izstrādes noteikumus, šīs darbības rezultātā radītajai normai ir precīzi jāatbilst iecerētajam regulējuma priekšmetam un jābūt nesaistīti ar konkrētās lietas faktiskajiem apstākļiem. Respektīvi, tiesai ir jāizvairās no riska jauno tiesnešu tiesību noteikumu formulēt pārāk plaši vai tieši otrādi – pārāk šauri. Pirmajā gadījumā tā aptvers un regulēs jautājumus, ko tiesa nav apzinājusies un vēlējusies noregulēt, savukārt vēlāk, citām tiesām piemērojot tās, var veidoties nepareiza prakse un pat prettiesiski nolēmumi. Otrajā gadījumā risks ir mazāks, jo pārāk šauri formulētas tēzes tiesa vēlākā lietā vienmēr var paplašināt vai arī attiecināt uz vēl kādu tiesisko attiecību grupu, uz kuru tā nav attiecināta sākotnējā nolēmumā, bet būtu tiesiski un saprātīgi attiecināma.

Papildus minētajam, formulējot tiesnešu tiesību noteikumus jau pašā nolēmuma tekstā, tiesai pastāv arī risks neadekvāti un neapzināti deformēt patieso tiesnešu tiesību normu, ietekmējoties no konkrētās lietas faktisko apstākļu apsvērumiem. Specifiskās un netipiskās lietās, kuras nevar kalpot kā paraugs vispārīgai situācijai, tiesnešu tiesību normu izstrāde ir saprātīgi jāierobežo, ja tiesa nav pārliicināta, ka tās piemērotā atziņa konkrētajai lietai un gadījumam var kalpot kā vispārīga norma un tikt piemērota arī citu, iespējams, vispārīgāku gadījumu atrisināšanai.

⁷³² Peczenik A. Coherence, Truth and Rightness in the Law. In: Nerhot P. (ed.) *Law, Interpretation and Reality. Essays in Epistemology, Hermeneutics and Jurisprudence*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990, p.293.

7. ATSEVIŠĶI TIESNEŠU TIESĪBU PIEMĒROŠANAS ASPEKTI

7.1. Tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu normu hierarhija un konkurence

Tiesnešu tiesību tiesiskuma nodrošināšana lielā mērā ir atkarīga no tiesas deontoloģijas un pašdisciplīnas.⁷³³ Formāli tiesnešu tiesību izstrādei nekādi ierobežojumi par labu likumdevējam nevar pastāvēt, kas, savukārt, var radīt tiesnešu tiesību un rakstīto tiesību normu konfliktus. Iespējamo konfliktu risināšanas kontekstā interesants ir jautājums par tiesnešu tiesību iekšējās juridiskā spēka hierarhijas iespējamību⁷³⁴ vai tiesnešu tiesību ieviešanu esošajā ārējo normatīvo tiesību aktu juridiskā spēka hierarhijā.

Pastāv vairāki tiesnešu tiesību normu tipi, tos var dalīt pēc izcelsmes (kāda līmeņa tiesa un kurā instancē to ir radījusi) vai pēc juridiskā nozīmīguma, kādu tiesību piemērotājam jāpiešķir konkrētajai tiesnešu tiesību normai (juridiskā spēka).⁷³⁵ Piemēram, attiecībā uz administratīvo tiesu radītajām un attīstītajām normām teorijā ir izvirzītas vairākas iespējamības, kur normatīvo tiesību aktu hierarhijā ievietot šīs tiesnešu tiesību normas: vienā līmenī ar likumiem,⁷³⁶ starp likumiem un valdības izdotajiem noteikumiem,⁷³⁷ starp konstitūciju un likumiem⁷³⁸ vai, iespējams pat, konstitucionālā līmenī.⁷³⁹ Lai gan vispārējo un nozaru tiesību principu konkretizācija ir tikai daļa no tiesas darbībām tiesnešu tiesību jomā, tomēr šīs daudzās hierarhijas savietojamības iespējas norāda uz nepieciešamību noskaidrot tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu juridiskā spēka hierarhijas savstarpējo saikni.

Risinājums šim jautājumam loģiski izriet no tiesneša veiktajām darbībām, kuru rezultātā tiek izstrādāta un radīta tiesnešu tiesību norma. Respektīvi, tiesnešu tiesības rodas ciešā sasaistē ar normatīvajos tiesību aktos atrodamajām tiesību normām – tās interpretējot, aizpildot atklātus vai aizklātus likumu robus (konkrētās tiesību normās vai normatīvajos tiesību aktos), kā arī ciešā

⁷³³ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 221

⁷³⁴ Šeit domāta tiesnešu tiesību normu iekšējā saturiskā hierarhija, nevis atšķirīgais autoritatīvais spēks, kura dažādība izriet no tiesas, kas radījusi attiecīgo tiesnešu tiesību normu, līmeņa tiesu sistēmā.

⁷³⁵ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁷³⁶ Rivero J. Le Juge Administratif, un Juge qui Gouverne. *Dalloz*, 1951, chr. 22

⁷³⁷ Chapus R. De la soumission au droit des règlements autonomes. *Dalloz*, 1960, chr.119; Chapus R. De la valeur juridique des principes généraux du droit et des autres règles jurisprudentielles du droit administrative. *Dalloz*, 1966, chr. 99.

⁷³⁸ Jeanneau B. *Les principes généraux du droit dans la jurisprudence administrative*, Paris: Sirey, 1954

⁷³⁹ Braibant G. L'arrêt syndicat général des ingénieurs-conseils et la théorie des principes généraux du droit. *Etudes et documents du Conseil d'Etat*, 1962, n°16, p.67

sasaistē ar vispārējiem tiesību principiem – tos konkretizējot. Tādējādi katras atsevišķas tiesnešu tiesību normas „vieta”⁷⁴⁰ ārējo normatīvo tiesību aktu juridiskā spēka hierarhijā tiešā veidā atbilst normatīvā tiesību akta normai (vai vietai, kur tai būtu jābūt, ja tās nav), kuras apstrādes rezultātā šī tiesnešu tiesību norma radusies. Analogiski vispārējo tiesību principu konkretizācijas rezultātā radītie tiesnešu tiesību noteikumi atbilst vispārējo tiesību principu vietai patstāvīgo tiesību avotu sistēmā. Augstākā tiesa pārbauda zemāko tiesu spriedumu un tajos ietverto atziņu atbilstību likumam, tādēļ šo tiesu judikatūrā atrodamajām tiesnešu tiesībām ir tāds pats spēks, kā likumam.⁷⁴¹ Interpretējot priekšrakstus, kas ietverti konstitūcijā, likumos vai valdības noteikumos, tiesas radītajām atziņām ir šiem priekšrakstiem raksturīgā daba juridiskā spēka ziņā.⁷⁴² Tiesnešu tiesību normas formāla piesaistīšana atbilstošajam tekstuālajam tiesību avotam nav beznozīmīga un nejauša. Tā ir priekšnoteikums, kas rada tiesnešu tiesību noteikuma formālo raksturu un obligāto spēku.⁷⁴³ Minētais tiešā veidā saistāms ar ideju par tiesnešu tiesībām kā pozitīvizēto tiesību normu neatraujamu pavadoni.

Doktrīnā ir pausts viedoklis, ka atklātu likuma robu aizpildīšanas gadījumā, proti, gadījumā, kad neeksistē normatīvs teksts, uz kura pamata varētu izšķirt lietu tiesā, tiesas jaunradītā noteikuma juridiskā daba būs identiska tām tekstuālajām normām, uz ko tiesa parasti atsaucas, pamatojot savu spēju taisīt spriedumu.⁷⁴⁴ Respektīvi, identiska likumā⁷⁴⁵ ietvertajam vispārīgajam pilnvarojumam tiesai taisīt spriedumu, kā arī piemērot nepieciešamās juridiskās metodes, tajā skaitā, piemēram, tiesību tālākveidošanu. Šī tēze vērtējama kritiski, jo, vadoties no tās, visi tiesnešu tiesību noteikumi, kas radīti gadījumos, kad neeksistē nepieciešamais tiesību teksts, būtu pielīdzināmi likumam, jo tieši likums tā formālajā izpratnē ir tas rakstīto tiesību avots, kas satur pilnvarojumu tiesai izlemt lietu un taisīt spriedumu. Taču, pretēji šī robu veida nosaukumam, atklāti likuma robi var tikt konstatēti ne tikai likumā, bet arī cita veida normatīvajos tiesību aktos, piemēram, Ministru kabineta noteikumos vai pašvaldību saistošajos noteikumos, kam ir zemāks juridisks spēks kā likumiem. Attīstot teoriju, ka tiesnešu tiesību normas „spēks” ir analogisks tā tiesību teksta spēkam un vietai ārējo normatīvo tiesību aktu juridiskā spēka hierarhijā, kura apstrādes gaitā tiesnešu tiesību noteikums radies, jāsecina, ka, piemēram, Ministru kabineta noteikumu roba aizpildīšanā radītais

⁷⁴⁰ Tiesnešu tiesības neievieto normatīvo tiesību aktu juridiskā spēka hierarhijā, taču «vieta» šajā hierarhijā šeit un turpmāk šajā apakšnodaļā lietota kā jēdziens, kas atspoguļo tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu saikni pēc būtības, normatīvos tiesību aktus izvērtējot hierarhiskā kārtībā.

⁷⁴¹ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 223

⁷⁴² Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613-632

⁷⁴³ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 223

⁷⁴⁴ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 223

⁷⁴⁵ Latvijas gadījumā tiesas kompetence taisīt spriedumu un kārtībā, kādā tas jādara, ir noteikta likumā *Par tiesu varu* un atbilstošajos procesuālajos likumos: *Administratīvā procesa likumā*, *Kriminālprocesa likumā*, *Civilprocesa likumā* un *Satversmes tiesas likumā*, kas visi pēc sava juridiskā spēka un formas ir likumi (Saeimā pieņemti normatīvi tiesību akti).

tiesnešu tiesību noteikums būtu analogisks Ministru kabineta noteikumu juridiskā spēka līmenim, bet ne likumu juridiskā spēka līmenim, kā tas būtu pēc aprakstītā doktrinārā viedokļa.

Tāpat tiesību doktrīnā izteikts arī ierosinājums tiesnešu tiesību juridisko spēku hierarhiski noteikt zemāku par likumdevēja rakstītajām tiesību normām. Igaņu tiesību zinātnieks *Meris Sillaots* norādījis, ka tiesnešu tiesību spēks izriet no likumiem un pamatlikuma, kas attiecībā uz tiesneša tiesībām ir augstāka juridiska spēka tiesības. Tas tiek pamatots ar to, ka tiesnešu tiesību normas tiek radītas, vērtējoši piepildot ar saturu spēkā esošo un piemērojamo rakstīto tiesību normu tekstus vai arī aizpildot spēkā esošo likumu robas. Abos gadījumos tiesnešu tiesības vienīgi atspoguļo rakstīto tiesību normu un tādēļ būtu nostādāmas zemāk par likumu. Par tiesnešu tiesību spēka avotu var uzskatīt likumu, kas tiek tālāk attīstīts ar tiesnešu tiesību palīdzību. Tiesnešu tiesību normu formālais spēks tādēļ ir ievērojami mazāks nekā rakstītajos normatīvajos tiesību aktos ietvertajām tiesību normām. Ja normatīvajos tiesību aktos ietvertajām normām ir formāli nostiprināts vispāršaistošs spēks, tad tiesnešu tiesībās primāro nozīmi iegūst tieši to faktiskais spēks. Līdz ar to, tādā mērā, kādā tiesnešu tiesību normām ir par rakstīto likumu mazāks formālais spēks, tādā mērā tiesnešu tiesību faktiskajam spēkam ir jābūt lielākam.⁷⁴⁶

No minētā izriet, ka autors par galveno kritēriju tiesnešu tiesību normu zemāka juridiskā spēka noteikšanai salīdzinot ar rakstītajām tiesību normām ir noteicis to, ka tiesnešu tiesības papildina likumu un atspoguļo tā faktisko nozīmi. Autore šādam apgalvojumam nevar piekrist, jo tieši tiesnešu tiesību papildinošais raksturs loģiski noteic to vietu līdzās atbilstošajai tiesību normai, kuru tās papildina. Aprakstītais uzskats ir kritizējams arī no cita viedokļa. Proti, tas izslēdz no vērtēšanas loka tiesnešu tiesības *contra legem*, kuras ir pretrunā ar formālo likumu, taču tiesiskas un esošajai tiesību sistēmai vairāk atbilstošas nekā rakstītā likuma norma. Ja vadītos no apakstītā uzskata par tiesnešu tiesību pakārtoto lomu, tiesnešu tiesību normas *contra legem* nepastāvētu, jo tām nebūtu nozīmes – ja tās ir pretrunā ar formālā likuma normu un ir saistošā spēka ziņā pakārtotas šai normai, kolīzijas gadījumā (un kolīzija pastāv 100% no *contra legem* gadījumu) būtu jāpiemēro attiecīgā rakstīto tiesību norma. Tas novestu pie netaisnīga lietas risinājuma un nebūtu atbilstoši tiesiskas demokrātiskas valsts principiem. Turklāt tiesnešu tiesības zaudētu jebkādu efektivitāti. Tātad, tiesnešu tiesību normas nevar atzīt par juridiskā spēka ziņā pakārtotām rakstītajiem normatīvajiem tiesību aktiem. Tā kā autors nav konkretizējis savu ideju par tiesnešu tiesību pakārtotību atsevišķiem normatīvo tiesību aktu veidiem, saprātīgi varētu pieļaut, ka viņš iecerējis tiesnešu tiesību normas dalīt kategorijās un attiecīgi pakārtot katrai atbilstošajai normatīvo tiesību aktu juridiskā spēka grupai. Tomēr arī šāda iespēja neatrisinātu aprakstīto problēmu, un tiesnešu tiesības

⁷⁴⁶ Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5, pp. 238-241

jebkurā gadījumā zaudētu savu faktisko spēku un efektivitāti. Tajā pašā laikā jāpiekrīt minētajam autoram attiecībā uz tiesnešu tiesību formālā un faktiskā spēka atšķirībām, proti - tādā mērā, kādā tiesnešu tiesību normām ir par rakstīto likumu mazāks formālais spēks, tādā mērā tiesnešu tiesību faktiskajam spēkam ir jābūt lielākam.

Ņemot vērā minēto, ir pamats secinājumam, ka tiesnešu tiesību normām ir tāds pats „juridiskais spēks” kā attiecīgajai rakstīto tiesību normai, kuras papildināšanai, koriģēšanai, konkretizēšanai vai formulēšanai šīs tiesnešu tiesības izstrādātas.

Savukārt, pievēršoties **tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu normu konfliktu** iespējamībai, jāpakavējas pie normu konflikta jeb normu konkurences institūta satura. Vispārējā gadījumā, normu konflikts jeb tiesību normu konkurence, kolīzija ir tad, ja vairāku tiesību normu teksts (teksta daļa - tiesiskais sastāvs) atbilst vienam un tam pašam faktiskajam sastāvam,⁷⁴⁷ bet noteic atšķirīgas tiesiskās sekas, ko nav iespējams vienlaicīgi īstenot. Tomēr tiesību teorijā ir izvirzīti vairāki papildjautājumi, kas sarežģī šīs vispārējās definīcijas piemērošanu.⁷⁴⁸ Viens no atzītākajiem kritērijiem normu konflikta praktiskai identificēšanai ir *Hansa Kelzena* ieviestais „pārkāpšanas” kritērijs.⁷⁴⁹ Starp divām normām pastāv konflikts, ja ievērojot vai piemērojot vienu normu, otra tiek noteikti vai iespējami pārkāpta.⁷⁵⁰

Tiesnešu tiesību normas tiek radītas, pirmkārt, interpretējot esošo rakstīto tiesību normu vai normas un šīs interpretācijas rezultātā izdarot slēdzienu, piemēram, par likuma roba esamību, kas tālāk aizpildāms metodoloģiski piemērotākajā veidā, vai kādām citām turpmāk nepieciešamajām tiesneša darbībām. Proti, jebkura tiesību apstrāde un piemērošana, neatkarīgi no tā, vai tā ir vienkārša vai sarežģīta lieta, vienmēr tiek uzsākta ar tiesību normu interpretāciju. Savukārt, interpretācija atbilstoši interpretācijas noteikumiem vienmēr tiecas būt saskaņā ar rakstīto tiesību sistēmu un tiesību sistēmu kopumā: *ja, interpretējot tiesību normu pēc dažādām metodēm, iespējams nonākt gan pie rezultāta, kas atbilst tiesību sistēmai, gan pie rezultāta, kas ir pretrunā ar kādu tiesību normu, lieto to interpretācijas metodi, kuras rezultāts konkrētajā gadījumā atbilst tiesību sistēmai. Un, ja, interpretējot tiesību normu pēc dažādām metodēm, iespējams nonākt pie dažādiem rezultātiem, kas visi atbilst tiesību sistēmai, lieto to interpretācijas metodi, ar kuru konkrētajā*

⁷⁴⁷ Iljanova D. Tiesību normu un principu kolīzija. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums, Meļķis E. (zin.red.), Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003, 96.-110.lpp.

⁷⁴⁸ Piemēram, par atļaujošu un aizliedzošu, atļaujošu un pienākumu uzliedzošu vai obligātās izpildes un diskrecionārās izpildes tiesību normu konfliktiem. Plašāk skat.: Vranes E., The definition of “Norm conflict” in International Law and Legal Theory, *European Journal of International Law*, 2006, no.2

⁷⁴⁹ Kelsen H. *Théorie générale des normes*. Paris: Presses universitaires de France, 1996, p. 213

⁷⁵⁰ Vranes E., The definition of “Norm conflict” in International Law and Legal Theory, *European Journal of International Law*, 2006, no.2, p. 415

gadījumā iespējams sasniegt lietderīgāko un taisnīgāko rezultātu.⁷⁵¹ Ja tiesnešu tiesību izstrādes pamatā vienmēr ir ar esošajām tiesību normām harmoniska interpretācija un tās tiecas tiesību sistēmu padarīt saskanīgāku un savstarpēji iekšēji atbilstošāku, tad ir pamats secinājumam, ka tiesnešu tiesību noteikumi nevar nonākt pretrunā ar rakstītajām tiesību normām. Proti, tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu normu problemātiski konflikti a priori nav iespējami. Tiesību normas teksts nevar būt pretrunā ar konkrētās tiesību normas interpretāciju, jo interpretācijas mērķis ir atklāt šī teksta patieso jēgu un nozīmi. Tiesnešu tiesības un rakstītās tiesību normas nekonkurē tieši šo abu tiesību avotu savstarpēji papildinošās dabas dēļ.⁷⁵² Respektīvi, ja nepieciešams atzīt konkurenci starp šiem normu veidiem, tad tā vienmēr būs kumulatīva⁷⁵³ tiesību normu konkurence. Normatīvo tiesību aktu normas vispārēji aplūkojot nevar uzskatīt par izsmeļošu tiesisko regulējumu. Savukārt, ja vienu no abām normām nevar uzskatīt par izsmeļošu tiesisko regulējumu, tas abas normas (rakstītā likuma norma un tiesnešu tiesību norma) ir piemērojamas līdzvērtīgi, ciktāl to tiesiskie sastāvi pārklājas un tiesiskās sekas viena otru neizslēdz.⁷⁵⁴ Abas normas viena otru papildina un šādu savstarpēji papildinošu to sasaisti var saukt par kumulatīvu konkurenci. Tiesa un likumdevējs nav divi konkurējoši tiesību normu jaunrades subjekti.⁷⁵⁵ Viens ir primārais likumdevējs, bet otrs – rada tiesību normas tikai kā savu tiešo funkciju īstenošanas blakusproduktu un likumdevēja radīto normu papildinājumu.

Atšķirīga varētu būt situācija attiecībā uz tiesnešu tiesību normām, kas izstrādātas tiesību tālākveidošanas ceļā, un, jo īpaši, *contra legem* ceļā. Šādā gadījumā pastāv liela iespējamība konstatēt rakstītā tiesību normas teksta un tiesnešu tiesību normas kolīziju. Šāda kolīzija vienmēr atrisināma par labu tiesnešu tiesību normai, pretējā gadījumā tai vispār zustu nozīme un tā nekad nevarētu tikt piemērota.

Likumdošanas funkcijas ietvaros tiesību normas teksta autors var neatzīt tiesas radīto interpretāciju un attiecīgo turpmāk piemēroto metožu rezultātā iegūto tiesnešu tiesību normu, radot jaunu tiesību normas oficiālo tekstu, tomēr arī šajā gadījumā nebūtu adekvāti runāt par normu konfliktu, bet gan par citu parādību – tiesnešu tiesību noteikumu grozīšanu ar rakstītu tiesību normu jeb kompetenču

⁷⁵¹ Plašāk skat. *Administratīvā procesa likuma* 17.pantu, kā arī Meļķis E. Tiesību normu iztulkošana. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums, Meļķis E. (zin.red.), Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003, 110.-115.lpp.

⁷⁵² Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence. Dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950, p. 613-632.

⁷⁵³ Par kumulatīvu tiesību normu konkurenci plašāk skat.: Iljanova D. Tiesību normu un principu kolīzija. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums, Meļķis E. (zin.red.), Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003, 96.-110.lpp.

⁷⁵⁴ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Techtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.78.

⁷⁵⁵ Deumier P. Création du droit et rédaction des arrêts par la Cour de cassation. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.49-76.

konkurenci⁷⁵⁶ kas atrisināma par labu likumdevējam. Likumdevējs paliek neatkarīgs un brīvs iejaukties un pats fiksēt savas radītās tiesību normas vēlamo interpretāciju (legālā interpretācija, kas var izpausties normatīvo tiesību aktu grozījumos).⁷⁵⁷ Vara, kas ir apveltīta ar pilnvarām pieņemt vispārējo rakstīto tiesību normas, ir tiesīga arī tās grozīt, papildināt un attīstīt. Loģiski šī vara ir tiesīga šīs pašas darbības veikt arī ar savu rakstīto tiesību „papildinājumiem”, tas ir, tiesnešu tiesību noteikumiem.⁷⁵⁸ Tātad arī šajā situācijā tiesnešu tiesību un normatīvā tiesību akta normas savstarpēji nekonkurē.

Pieļaujot, ka teorētiski ir iespējami normu konflikti starp tādām tiesnešu tiesību normām, kas radušās, attīstot augstāka juridiska spēka rakstīto tiesību normas, un zemāka juridiska spēka normatīvajos tiesību aktos atrodamām tiesību normām, šie konflikti būtu risināmi analogiski attiecīgo divu dažāda juridiska spēka rakstīto tiesību normu konfliktiem.⁷⁵⁹ Tāpat arī visas pārējās teorētiski pieļaujamās kolīzijas (judikatūru kolīzijas⁷⁶⁰), domājams, risināmas atbilstoši principiem, saskaņā ar kuriem risināmas atbilstošo piesaistīto rakstīto tiesību normu kolīzijas. Ministru kabineta noteikumu normām, lai tās varētu piemērot, tātad ir jāatbilst ne tikai likumu un *Satversmes* normām, vispārējiem tiesību principiem un tiesību sistēmai kopumā, bet arī „augstākām” tiesnešu tiesību normām (kas būtībā nozīmē to pašu atbilstību tiesību sistēmai kopumā). Arī konflikts starp tiesnešu tiesību noteikumiem un augstāka juridiska spēka normatīvo tiesību aktu tiesību normām nerodas. Ja *prima facie* tiek konstatēta pretruna starp spēkā esošu⁷⁶¹ tiesnešu tiesību noteikumu un augstāka juridiska spēka rakstīto tiesību normu, jāņem vērā, ka tiesa, izstrādājot šo tiesnešu tiesību noteikumu, ir interpretējusi kopsakarā gan iesaistīto zemāka, gan „pretrunā” esošo augstāka juridiska spēka rakstīto tiesību normu. Tas, savukārt, izslēdz minēto konfliktu reālu iespējamību.

Pabeidzot tiesību normu konfliktu iespējamības izvērtējumu, papildus tiesnešu tiesību un normatīvajos tiesību aktos ietvertu tiesību normu kolīzijām, jāaplūko vēl viens iespējamo kolīziju veids - normu kolīziju iespējamība pašu tiesnešu tiesību normu starpā jeb **tiesnešu tiesību normu savstarpējās kolīzijas**, kā arī – to risināšanas paņēmieni.

⁷⁵⁶ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.295

⁷⁵⁷ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁷⁵⁸ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 224

⁷⁵⁹ Saskaņā ar normu kolīziju atrisināšanas noteikumu *lex superiori derogat legi inferiori* – ja zemāka juridiska spēka tiesību norma ir pretrunā ar augstāka juridiska spēka tiesību normu, jāpiemēro augstāka juridiska spēka tiesību norma.

⁷⁶⁰ Rudevskis J. Eiropas Kopienų (Eiropas Savienības) tiesību un Latvijas tiesību normu kolīziju novēršana pamattiesību jomā. *Konstitucionālās politikas semināra materiāli*. Bīriņi, 2006.

⁷⁶¹ Tātad – pārbaudītu un tiesisku. Tas nozīmē, ka šajā gadījumā netiek apsvērti tādi tiesnešu tiesību noteikumi, kas ir kļūdaini pēc būtības un faktiski nepieder pie tiesnešu tiesību kopas un tieši šī iemesla dēļ nonāk pretrunā ar citām rakstītajām tiesību normām.

Tā kā tiesnešu tiesības ir vienota sistēma, tiesas ir savstarpēji hierarhiski pakārotas, un Augstākā tiesa veic tiesu prakses vienveidības kontroli, teorētiski visām tiesnešu tiesību normām būtu jābūt savstarpēji saskaņotām. Tomēr praktiski nevar noliegt, ka to kolīziju gadījumi varētu tikt konstatēti. Lielākajā daļā situāciju tiesnešu tiesību normu savstarpējās kolīzijas ir šķietamas, jo veicot tiesnešu tiesību normu interpretāciju un padziļinātu lietu faktisko apstākļu analīzi, nereti tiesību piemērotājs atklāj, ka abām „kolidējošajām” tiesnešu tiesību normām tomēr nav vienādi tiesiskie sastāvi. Ja tomēr kolīzija ir reāla, otrais solis, kas jāveic, ir abu konkurējošo tiesnešu tiesību normu tiesiskuma pārbaude. Respektīvi, tiesību piemērotājam ir jāpārlicinās, vai kāda no tiesām, kas izstrādājusi tiesnešu tiesību normu, nav kļūdījusies, pieļāvusi kādus pārkāpumus vai formulējusi tiesnešu tiesību noteikumu neprecīzi vai neatbilstoši patiesajai normas būtībai.

Ja tomēr iespējams atrast vairākus spēkā esošus, tiesiskus un vienlīdz attiecināmus tiesnešu tiesību noteikumus, kas vienai tiesiskajai situācijai paredz atšķirīgus risinājumus, līdzīgi kā tiesību normu kolīzijas gadījumā starp šiem tiesnešu tiesību noteikumiem jānosaka prioritātes kārtība. Nosakot prioritātes kārtību, jāņem vērā:

- Augstāka līmeņa tiesas radītajai tiesnešu tiesību normai ir priekšroka pār zemākas tiesas radīto;
- Starp Augstākās tiesas radītajām tiesnešu tiesību normām prioritāte ir tām, ko tiesa pieņēmusi paplašinātā sastāvā (piemēram, ne mazāk kā septiņu senatoru koleģiālā sastāvā saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 465.panta otro daļu). Koleģiālam spriedumam vienmēr ir lielāka ietekme kā individuālam;
- Agrākiem tiesnešu tiesību noteikumiem, ja tos neapstiprina vēlāki, ir mazāka prioritāte, kā jaunākiem;
- Tiesnešu tiesību normas spēks ir apšaubāms, ja attiecīgais spriedums pieņemts ar ļoti mazu balsu pārsvaru, vai arī ir saņēmis asu vēlāku tiesību doktrīnas kritiku;
- Tiesnešu tiesību normai ir lielāka nozīme, ja tā radīta jomā, kurā nepastāv pietiekams normatīvo tiesību aktu regulējums un tas ir būtiski nepieciešams;
- Publicēti tiesas nolēmumi satur autoritatīvākas tiesnešu tiesību normas nekā npublicētie, turklāt vairāku secīgu precedentu virkne ir nozīmīgāka par vienu, individuālu precedentu.⁷⁶²

Tātad situācijās, kad tiesnešu tiesību normu savstarpējie konflikti nav novēršami pārinterpretācijas un tiesiskuma pārbaudes rezultātā, pastāv virkne loģisku un no rakstīto tiesību normu kolīziju atrisināšanas noteikumiem atvasināmu principu, ko iespējams

⁷⁶² Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.424-425

piemērot tiesnešu tiesību normu kolīziju novēršanai. Šos principus iespējams piemērot kolīziju atrisināšanai tiesnešu tiesību normu starpā, tomēr atšķirībā no kolīziju atrisināšanas rakstītajās tiesību normās, kur kolīziju atrisināšanas normu sniegtais risinājums ir imperatīvs, tiesnešu tiesību normu kolīziju atrisināšanu vienmēr var ietekmēt vienas tiesnešu tiesību normas atzīšana par nepiemērotu vai nepiemērojamu, mainoties būtisko apsvērumu līdzsvaram konkrētajā tiesību jautājumā.⁷⁶³ Tiesnešu tiesību normu kolīziju atrisināšanas rezultāts ir iniciatīva vienas normas (tās, kura zaudējusi „prioritātes cīņā”) atzīšanai par prettiesisku un izslēgšanai no tiesnešu tiesību normu kopuma.

7.2. Tiesnešu tiesību piemērošanas metodoloģiskie aspekti

Mūsdienu Rietumeiropas valstu tiesību teorijas kontekstā nevar piekrist 1955.gadā Zviedrijā izteiktam apsvērumam, ka „Zviedru tiesnesis seko precedentiem tieši tāpēc, ka tos rada Augstākā tiesa. Viņš to dara pat gadījumos, kad pats uzskata, ka citāds risinājums būtu piemērotāks. Tikai, ja pastāv būtiski iemesli, kas norāda uz to, ka tiesnesim būtu konkrētā lieta jāizšķir atšķirīgi no tā, kā norāda precedents, rodas iemesls pārbaudīt Augstākās tiesas argumentu svaru.”⁷⁶⁴ Būtu aplami pieņemt, ka tiesnešu tiesību noteikums ir jāizvērtē un jāanalizē vienīgi gadījumos, kad tiesnesim rodas būtiski apsvērumi par šī tiesnešu tiesību noteikuma pareizību vai piemērotību viņa izskatāmajam juridiskajam jautājumam. Tiesnešu tiesību norma ir jāizvērtē, jāpārbauda un jāinterpretē katrā gadījumā, kad tā tiek piemērota vai noraidīta.

Katra agrāka sprieduma izmantošana vēlāku spriedumu pamatošanā pēc būtības ir spriedumā esošās juridiskās atziņas vispārināšana līdz principam (tiesnešu tiesību princips) un šī principa piemērošana citiem līdzīgiem gadījumiem, pamatojoties uz to, ka visas lietas, kam ir vienāds *ratio*, ir jāizspriež vienādi.⁷⁶⁵ Tātad, veicot judikatūrā atrodamo atziņu izmantošanu un attiecīgo tiesnešu tiesību normu tālāku piemērošanu, tiesību piemērotājam jāvadās pēc vienotas metodes, kas atšķiras no tiesību normu piemērošanas metodēm. Tiesnešu tiesību piemērošana lielā mērā ir saistīta ar vispārināšanu un iztulkošanu. Vispārināšanai ir pakļauts noteikums, kas tiek izstrādāts tiesnešu tiesību normu attīstības procesā, pie tam tas ir iztulkošanas sasaistes punkts. Apstrādes rezultātā tiesnešu tiesību norma tiek atrasta vai formulēta tāda noteikuma formā, kas aptver visus atbilstošos

⁷⁶³ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64.

⁷⁶⁴ Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002, p.323

⁷⁶⁵ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.334

precedentus un tādējādi atspoguļo to *ratio decidendi*, kas kalpo kā vadlīnija tiesiskajās attiecībās un tiek iztulkots un piemērots tiesu nolēmumos nākotnē.⁷⁶⁶ Ideālā situācijā tiesību piemērotājs:

- 1) **atrod visus atbilstošos precedentus.** Šajā posmā tiesību piemērotājs nedrīkst abstrahēties un pētīt vienu precedentu izolēti vai arī atlasīt tikai tos, kas varētu kalpot par pamatu viņa viedokļa apstiprināšanai. Atlasot atbilstošos agrākos tiesu nolēmumus, uzmanība tiek pievērsta ne tikai lietas faktiskajam sastāvam un attiecīgajai iespējamai tiesnešu tiesību normai, bet arī tam, kuri faktiskā sastāva elementi ir bijuši pamatā konkrētās tiesnešu tiesību normas izstrādei. Respektīvi, pat *prima facie* atšķirīgu faktisko gadījumu izšķiršanai var tikt piemērota viena un tā pati tiesnešu tiesību norma, ja vien sakrīt tie būtiskie faktisko sastāvu elementi, uz kuriem ir balstīta konkrētā tiesnešu tiesību norma (kas ir bijuši nepieciešami un pietiekami tiesnešu tiesību normas piemērošanai).

Pamatotas un „pareizas” judikatūras atziņas iegūšanai nepieciešama visaptveroša precedentu atlase un izpēte par attiecīgo jautājumu, tajā skaitā ietverot Latvijas Senāta judikatūru un, nepieciešamības gadījumā, arī ārvalstu judikatūru. Latvijā tiesību piemērotājam visaptverošu un pilnu precedentu atrašanu par noteiktu jomu varētu apgrūtināt tas, ka tikai neliela daļa no tiesu spriedumiem ir brīvi publiski pieejami, taču šim aspektam ir tendence uzlaboties;

- 2) **noskaidro (rekonstruē) atrasto spriedumu būtību jeb *ratio decidendi*,** proti, to konkrēto juridisko atziņu jeb novatorisko tiesas izstrādāto tēzi, ko tiesa paudusi savā spriedumā un kas varētu kalpot kā vispārša tiesību norma. Tiesas uzdevums ir rekonstruēt precedentu lietas autentisko nozīmi no faktiskajām un normatīvajām agrākā nolēmuma premisām.⁷⁶⁷ Bieži vien vispirms nepieciešama doto tiesas pamatojumu izsmelīga analīze vai salīdzinājums ar lielāku skaitu nolēmumu, lai varētu secināt, kādi apsvērumi patiesībā bijuši izšķiroši noteiktās tēzes veidošanā un kādā virzienā tā attīstījusies.⁷⁶⁸ Tādējādi tiesnešu tiesību noteikuma identificēšana izvēršas par kompleksu faktu un tiesisko apstākļu analīzi un nemanāmi saplūst ar nākamo posmu – atziņas vispārināšanu un iztulkošanu.

Tiesību doktrīnā, it īpaši angloamerikāņu tiesību doktrīnā, ir izstrādātas vairākas metodes jeb testi, kā noteikt sprieduma galveno tēzi jeb *ratio decidendi*. Šim mērķim var izmantot

⁷⁶⁶ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 99.lpp.

⁷⁶⁷ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.90

⁷⁶⁸ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.52.

Vambo (*Wambaugh*) testu, kura pamatā ir loģisks spriedums izejot no pretējā, vai, piemēram, Gudhārta (*Goodhart*) testu.⁷⁶⁹

Šajā posmā jāņem vērā, ka vienā individuālā tiesas nolēmumā, vai tas būtu pirmās instances tiesneša, apelācijas instances tiesas, kasācijas instances vai, piemēram, Satversmes tiesas nolēmums, var būt vairākas jaunas juridiskas atziņas, proti, vairāk kā viena tiesnešu tiesību norma.⁷⁷⁰ Jebkurš tiesas spriedums var saturēt sevī tiesnešu tiesību normu par tiesas kompetenci skatīt lietu, par prasības pieļaujamību, par prasības pamatu vai šī pamata motivāciju, kā arī citiem aspektiem. Tādēļ, noskaidrojot atrasto spriedumu tiesnešu tiesību noteikumus, ir būtiski paturēt prātā arī kontekstu, kādam šis noteikums izteikts.

Šajā posmā ne vienmēr ir obligāti nepieciešams jau sākumā censties nodalīt *ratio decidendi* un apsvērumus *obiter dictum*. Tā kā gan vieni, gan otri apsvērumi var izrādīties tiesnešu tiesību normas, tad sākotnējā stadijā to nošķiršanai nav būtiskas nozīmes. Būtiskāk var izrādīties nošķirt faktu jautājumu no tiesību jautājuma,⁷⁷¹ un jo īpaši – būtisko faktu nošķiršanu no nebūtiskajiem jeb tiem, ko tiesa ir izslēgusi no vērtēšanas, izstrādājot tiesību normu, *ratio decidendi* atrašanu atstājot nākošajiem posmiem.

Īpaši sarežģītās lietās un augstāko tiesu praksē tiesa savu formulēto juridisko principu vai normu formulē vispārīgi, proti, bez konteksta ar konkrētās izskatāmās lietas faktisko sastāvu, un skaidri norāda nolēmuma tekstā. Tādā gadījumā *ratio decidendi* atrašana tiesību piemērotājam ir atvieglota, savukārt pašai tiesai, kas izstrādā tiesnešu tiesību normu, ir īpaša uzmanība jāvelta tēzes atbilstošai formulēšanai, lai izvairītos no normas pārāk plašas vai pārāk šauras attiecināmības un deformācijas riskiem.

- 3) **Vispārīna un iztulko iegūto atziņu.** Dažkārt tiesa jaunizveidoto abstrakto juridisko atziņu pietiekami skaidri un vispārīnāti sniedz nolēmumā pozitīvā formā. Visbiežāk tas raksturīgs augstākā līmeņa tiesām. Piemēram, Vācijas federālā konstitucionālā tiesa jau aprakstītajā gadījumā par “labu tikumu” ģenerālklausulas aizpildīšanu izvirzīja tēzi, ka līgums uzskatāms par noslēgtu pretēji labiem tikumiem, ja pastāv rupja disproporcija starp kādas

⁷⁶⁹ Par *ratio decidendi* formālo noteikšanu plašāk skat.: Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 107.-117lpp.

⁷⁷⁰ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁷⁷¹ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.13

puses pienākumiem un tās spējām šos pienākumus izpildīt.⁷⁷² Gadījumos, kad precedentu atziņas nav skaidri tiešā veidā un abstraktā formā izteiktas sprieduma tekstā vai atsevišķi sprieduma sākumā, kā tas ir daļā Augstākās tiesas Senāta spriedumu un elektroniski apstrādātajos spriedumos datu bāzēs, tēze izriet no sprieduma motīvu un rezolutīvās daļas. Šādos gadījumos tiesību piemērotājs veic vispārināšanu līdz noteiktai abstrakcijas pakāpei, izmantojot induktīvo metodi. Iztulkošana un vispārināšana noved pie īstās tiesnešu tiesību normas, kuras iegūšana ir obligāts un loģisks priekšnoteikums tiesnešu tiesību normas tālākai piemērošanai vai attīstīšanai.

Pirmkārt, tiesību piemērotājs **analizē precedentu faktisko sastāvu**. Jo, tikai precīzi nosakot svarīgos faktiskos apstākļus, tiesu precedentā var noskaidrot konstatēto noteikumu un tā nozīmīgumu.⁷⁷³ Attiecībā uz agrākā nolēmuma faktiskā sastāva analīzi, jāpieņem, ka būtiski ir visi tie fakti, ko tiesa nolēmumā tieši atzinusi par būtiskiem, kā arī – nebūtiski ir visi tie apstākļi, ko tiesa ir tieši atzinusi par tādiem.⁷⁷⁴ Parasti nesvarīgas tiesnešu tiesību kontekstā ir precedentu nolēmuma faktiskā sastāva pazīmes, kas attiecas uz personībām, vietu, laiku, veidu un apmēru, ja vien tiesa nolēmumā nav tieši uzsvērusi to nozīmību. Dažkārt nebūtisko faktisko apstākļu identificēšana ir pat nozīmīgāka par būtisko faktisko apstākļu atlasīšanu, jo norāda uz faktiem, kam noteikti nav nozīmes tiesnešu tiesību piemērošanā, tādējādi arī to esamībai vai neesamībai nav nozīmes arī vēlāku lietu izšķiršanā.

Vadoties no atrastās sprieduma būtības kopsakarā ar lietas būtiskajiem faktiskajiem apstākļiem tiek noteikta nepieciešamā un pietiekamā tēzes abstrakcijas pakāpe. Izšķiršanās par precedentu tēzes abstrakcijas pakāpi tiesai vai iestādei ir viena no sarežģītākajām tātēc, ka, jo vairāk faktiskie apstākļi tiek ņemti vērā noteikumā (tēzē), jo šaurāka kļūst tēze⁷⁷⁵, un otrādi. Šī stadija izpaužas situācijās, kad precedents jau satur gatavu abstraktu juridisku tēzi, jo tad tiesību piemērotājs var uzreiz uzsākt tās iztulkošanu. Šī stadija paplašinās situācijās, kad konkrētajā tiesību jautājumā ir ne tikai viens precedents vai konstanta precedentu virkne, bet vairāki precedenti, kas attīsta, ierobežo vai izdara izņēmumus no sākotnēji radīta tiesnešu tiesību noteikuma.

⁷⁷² Bundesverfassungsgericht NJW 1994, S. 36 ff, <http://www.bundesverfassungsgericht.de/cgi-bin/link.pl?entscheidungen>

⁷⁷³ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 121.lpp.

⁷⁷⁴ Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.88

⁷⁷⁵ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 124.lpp.

Kā piemērs nepieciešamībai tiesnešu tiesību normu skatīt kontekstā ar lietas faktisko sastāvu un tam, ka pretēja rīcība var novest pie nepamatotiem secinājumiem par šīs normas piemērošanas laiku, jāmin Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā par personas blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu, ar kuru noraidīts lūgums atjaunot nokavēto procesuālo termiņu blakus sūdzības par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu iesniegšanai un ar kuru atteikts pieņemt blakus sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas lēmumu.⁷⁷⁶ Sūdzībā Augstākās tiesas Senātam blakus sūdzības iesniedzēja atsaucās uz paša Senāta radītu tiesnešu tiesību noteikumu⁷⁷⁷, kas jau aprakstīts iepriekš. Taču tiesa norādīja, ka atsaukšanās uz šo tiesnešu tiesību normu nav pamatota. Tā atzina šādas tiesnešu tiesību normas eksistenci, taču noraidīja tās piemērojamību šajā lietā. Proti, *minētajā lietā* (uz ko atsaucās iesniedzēja – autore piezīme) *bija lemts par cita veida lēmuma pārsūdzības termiņu – par tāda lēmuma (par atteikšanos pieņemt blakus sūdzību), ko tiesnesis pieņem vienpersoniski ārpus tiesas sēdes, neesot klāt procesa dalībniekam, apstākļos, kad procesa dalībnieks negaida, ka konkrētā brīdī tiks pieņemts lēmums par atteikšanos pieņemt procesuālo dokumentu, turklāt procesa dalībnieks iepriekš netiek informēts par šāda lēmuma pieņemšanas laiku. Turpretim šajā lietā pieteicēja vēlējās pārsūdzēt tiesas lēmumu, kas pieņemts rakstveida procesā, iepriekš paziņojot, kad lēmums būs pieejams. Tādēļ principi par pārsūdzības termiņa skaitīšanu no lēmuma saņemšanas dienas nav attiecināmi uz [šīs lietas] apgabaltiesas lēmumu. Šā lēmuma pārsūdzēšanai bija piemērojams vispārējais blakus sūdzības iesniegšanas termiņš.* Tādā veidā tiesa atkārtoti uzsvērusi savas agrāk radītās tiesnešu tiesību normas piemērojamības sfēru, kas bija norādīta jau pirmreizējā tās tekstā, un izslēgusi gan konkrētajā lietā, gan vispārēji turpmākajās lietās nepareizu tiesnešu tiesību normas piemērošanu, kāda varētu rasties, nepietiekamu uzmanību pievēršot precedentā faktiskajam sastāvam.

Savukārt kā piemērs pareizas tēzes abstrakcijas pakāpes noteikšanai jāmin Augstākās tiesas Senāta Civillietu tiesu departamenta spriedums lietā⁷⁷⁸, kurā tā balstījies uz pieņēmumu, ka labticīgs ieguvējs un labticīgs valdītājs ir identiski jēdzieni. Kā norādījis profesors *Jānis*

⁷⁷⁶ LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā nr. SKA-434, 2008.gada 19.maijs, nublicēts.

⁷⁷⁷ [...] uz lēmumu par atteikšanos pieņemt blakus sūdzību ir attiecināma tāda pati pārsūdzēšanas kārtība kā Administratīvā procesa likuma 297. pantā norādītā kārtība, kādā pārsūdzams lēmums par atteikšanos pieņemt apelācijas sūdzību, proti, termiņš skaitāms no dienas, kad persona saņēmusi lēmuma norakstu. LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā nr. SKA-91, 2008.gada 23.janvāris. *Jurista Vārds*, 2008. 27.maijs, nr. 20 (254)

⁷⁷⁸ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-1. Grām.: *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2001*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2002, 425. lpp.

Rozenfelds,⁷⁷⁹ pamatojoties uz šādu pieņēmumu iespējams nonākt pie slēdziena, ka katrs, kas valda lietu, būdams pārliecināts, ka nevienam citam nav vairāk tiesību valdīt lietu, kā viņam, (proti - kā labticīgs valdītājs), ir atzīstams par šīs lietas īpašnieku. Tādējādi tiesas pieņēmums, kas vienā atsevišķā gadījumā varēja šķist noderīgs konkrēta strīda taisnīgam atrisinājumam, ja to pārvērstu par normu, spējīgs novest pie acīmredzami absurda secinājuma. Tātad šai iespējamai normai abstrakcijas pakāpe nosakāma pietiekoši zema, lai tās vēlāka izmantošana neradītu prettiesisku rezultātu, ja tiesību piemērotājs vispār nonāk pie secinājuma par to, ka šī norma pieder pie tiesnešu tiesību kopuma.

Otrkārt, atrastā un vispārinātā **tēze ir jāinterpretē** līdzīgi, kā tiek interpretētas rakstītās tiesību normas. Tiesu spriedumi satur tajos pausto tiesību ideju formulējumu vārdos. Tiesnešu tiesību noteikums tādējādi ir pozitīvizēts noteikums – teksts, kas tāpat prasa interpretāciju kā jebkurš cits normatīvā tiesību akta normas teksts. Par tiesnešu tiesību normu interpretāciju plašāk skat. nākošajā apakšnodaļā.

- 4) **Pieņem lēmumu piemērot iegūto atziņu vai arī noraidīt to un izstrādāt jaunu.** Tiesu precedenta atziņa *per se* neveido nākošās konkrētās lietas izspriešanas priekšrakstu, tādēļ lielākajā daļā gadījumu tiesnesim ir jāpieņem lēmums⁷⁸⁰ par iepriekšējās lietas un konkrētās lietas analogiju⁷⁸¹. Proti, saskaņā ar analogijas pieeju agrākā spriedumā ietvertā atziņa tiek izmantota kā modelis, kam sekot vēlākās lietās.⁷⁸² Tomēr, atzīstot, ka tiesnešu tiesību noteikums atbilst visām vispārīgas tiesību normas pazīmēm, nav pamata tās tālākas piemērošanas būtiskai diferencēšanai no citu tiesību normu piemērošanas. No metodoloģiskā viedokļa tiesai nav atšķirības, vai tā lietas izšķiršanai piemēro iepriekš jau pozitīvizētu tiesību normu vai tiesnešu tiesību normu, jo abos gadījumos subsumcijas ceļā būs jākonstatē normas tiesiskā sastāva īstenošanās faktiskajā sastāvā. Praksē tomēr tiesnešu tiesību norma tiek rekonstruēta no agrākā nolēmuma tiesiskajiem un arī faktiskajiem apstākļiem, tādēļ tradicionāli tiek atzīts, ka tiesnešu tiesību normas piemērošanas priekšnoteikums ir analogijas konstatēšana starp agrākās un izšķiramās lietas faktisko sastāvu noteiktām pazīmēm. Lai gan nav pamata šādu pieeju uzskatīt par nepareizu vai nepiemērotu, tomēr tā sapludina vairākas atsevišķas tiesnešu tiesību normas piemērošanas

⁷⁷⁹ Rozenfelds J. Romiešu civiltiesību pamatu kursa pasniegšanas metodika Latvijas Universitātē un tās ietekme uz Latvijas tiesībām. Referāts konferencē „Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesoram *Voldemāram Kalniņam* 100”, 2007. gada 22. un 23. novembrī. Publicēts: *Likums un Tiesības*, 2008. jūlijs, nr. 7(107).

⁷⁸⁰ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 111.-112.lpp.

⁷⁸¹ Tā jānošķir no analogijas kā tiesību tālākveidošanas paņēmiena, jo šeit noteikumu par nenoteikta juridiska jēdziena ietvaru ir formulējis pats tiesību piemērotājs un analogija ir jāsaprot kā būtiska līdzība.

⁷⁸² Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000, p.91

stadijas vienā un neveicina skaidru un viennozīmīgu tiesnešu tiesību noteikumu formulēšanu, atpazīšanu un turpmāku piemērošanu. Analogijas pieejas gadījumā tiek nosacīti izlaists tiesnešu tiesību normas kā pilnvērtīgas tiesību normas (kas sastāv ne tikai no tiesiskajām sekām, bet arī tiesiskā sastāva) identificēšanas, formulēšanas posms, tā vietā strādājot ar abu faktisko gadījumu faktiskajiem sastāviem un agrākās lietas tiesiskajām sekām.

Vadoties no lēmuma par abu situāciju analogiju, iespējams izdarīt primāro secinājumu par atziņas piemērojamību. Taču pat analogijas atzīšanas gadījumā paliek vairāki citi argumenti, kuru rezultātā iespējama tiesnešu tiesību atziņas noraidīšana pilnībā vai modifikācija.

Ja tiesību piemērotājs nonāk pie apstiprinošas atbildes, ka abi gadījumi (precedenta un konkrēti izskatāmais) ir tiesiski līdzīgi, tad tas ir pamats, lai tos arī tiesiski vienādi aplūkotu un risinātu. Šādā gadījumā tiesnešu tiesību norma tiek piemērota bez pārveidošanas. Tā var tikt piemērota tieši vai arī pamatojot: ja lietas faktisko apstākļu būtiskā daļa sakrīt ar precedentu būtiskajiem faktiskajiem apstākļiem, tas ir tiesas piemērošanas gadījums, un tiesnešu tiesību normu var piemērot. Savukārt gadījumos (lielākajā daļā), kad izskatāmā gadījuma apstākļi daļēji nesakrīt ar precedentu tēzes pamatā esošajiem lietas būtiskajiem apstākļiem, tiesību piemērotājs nevar tiešā veidā pārņemt un piemērot tiesnešu tiesību normu. Taču varētu pieļaut analogiju.⁷⁸³ Šie ir tie gadījumi, kad, apsverot un pamatojot abu gadījumu tiesisko līdzību, tiesību piemērotājs var nonākt pie secinājuma, ka precedentu tēzes būtību var piemērot arī konkrēti izskatāmajā gadījumā, pamatojot to ar vērtējuma argumentiem.

Ja tiesa atrod būtisku atšķirību starp precedentu lietas faktisko sastāvu un izskatāmās lietas faktisko sastāvu un to nav iespējams „nolīdzināt” ar vērtējuma pamatojumu, tiesai ir pienākums atturēties no tiesnešu tiesību normas piemērošanas. Šāda normas atzīšana par nepiemērotu, papildus tās atzīšanai par nepareizu vai nederīgu, vai modifikēšanai ir tiesību piemērotāja izvērtējuma jautājums. Priekšnoteikumi katra risinājuma varianta izvēlei tiks sīkāk analizēti turpmāk šajā darbā.

7.3. Tiesnešu tiesību normu interpretācija

Tiesnešu tiesību normas ir jāinterpretē līdzīgi, kā tiek interpretētas rakstītās tiesību normas. Šajā stadijā neizteikti eksistē pieņēmums, ka tiesa, arī tad, ja tās tēzē un it īpaši tēzes pamatojumā vēl

⁷⁸³ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 140-142.lpp.

atrodami zināmi trūkumi, tomēr ir gribējusi un domājusi kaut ko pareizu, un ka nolēmums rezultātā ir saprātīgs. Šī hipotēze apstiprinās pietiekami bieži, lai to izmantotu.⁷⁸⁴ Tas nozīmē tiesnešu tiesību normas iztulkošanā izmantot sava veida tiesiskuma, saprātīguma un atbilstības tiesību sistēmai prezumpciju.

Šādu tiesnešu tiesību normas iztulkošanas piemēru ir sniedzis⁷⁸⁵ Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis *Egils Levits*, analizējot jau minēto Satversmes tiesas lēmumu lietā nr. 2006-41-01⁷⁸⁶. Analīzes rezultātā autors izsecina, kā Satversmes tiesas lēmumā formulētā atziņa, kas paplašina vispārējās jurisdikcijas tiesas kompetenci pārbaudīt likuma samērīgumu, būtu jāizprot, respektīvi, kontekstā ar visu tiesību sistēmu. Pretējā gadījumā varētu nonākt pie secinājuma, ka iestādei un tiesai jebkurā gadījumā būtu iespējams piemērot samērīguma principu, pašai izdarot samērīguma apsvērumus. Tātad *Egils Levits* interpretē Satversmes tiesas pausto atziņu caur saprātīguma un atbilstības tiesību sistēmai prizmu. Atbilstoši tiesību sistēmai un ņemot vērā likuma būtību, autors secina, ka Satversmes tiesas formulētā atziņa ir jāinterpretē sašaurināti un iestādēm un tiesai jāpiemēro, vienīgi labojot likumdevēja kļūdas netipiskos gadījumos.⁷⁸⁷

Tiesu spriedumi satur tajos pausto tiesību ideju formulējumu vārdos, kas pirms to piemērošanas prasa atbilstošu interpretāciju. Taču, atšķirībā no likumdevēja pozitīvizēto tiesību normu teksta iztulkošanas, tiesnešu tiesību atziņu pilnvērtīgai izprašanai tiesību piemērotājs koncentrējas uz teleoloģiskās metodes izmantošanu,⁷⁸⁸ proti, noskaidro precedentā izteiktā viedokļa jēgu un mērķi, kā arī sfēru – to iespējamo kāzusu loku, kuriem tā būtu piemērojama pēc precedentā autora domām.

Vismaz „sarežģītās lietās” tiesnesis nedrīkst akli paļauties uz citu tiesu agrāk izdarīto apsvērumu autoritatīvo spēku un tam ir jāpārbauda arī, piemēram, Augstākās tiesas fiksētas tiesnešu tiesību normas tiesiskums, atbilstība tiesību sistēmai, izšķiramajai situācijai un t.t. Tādējādi katra šāda tiesnešu tiesību normas piemērošana ir saskanīgs kompromiss, līdzsvars⁷⁸⁹ starp tiesnešu tiesību normu pirmreizēji fiksējušās un tālāk attīstījušās tiesas autoritatīvajiem apsvērumiem, no vienas

⁷⁸⁴ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.52

⁷⁸⁵ Plašāk skat.: Levits E. Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. *Jurista Vārds*, 2007. 27. marts, nr.13 (466)

⁷⁸⁶ Par likuma “Par ārvalstnieku un bezvalstnieku iecelšanu un uzturēšanos Latvijas Republikā” 35. pantā ietverto vārdu “uzturēšanās atļaujas neizsniedz” un Imigrācijas likuma 34. pantā ietverto vārdu “uzturēšanās atļaujas izsniegšanu atsaka” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 110. pantam: Satversmes tiesa lēmums lietā nr. 2006-41-01, 2007. 28.februāris. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2006-41-01Izbeigshanas_leemums.rtf.

⁷⁸⁷ Plašāk skat.: Levits E. Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. *Jurista Vārds*, 2007. 27. marts, nr.13 (466)

⁷⁸⁸ Plašāk skat. Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 127.-133.lpp.

⁷⁸⁹ Peczenik A. Authority reasons in legal interpretation and moral reasoning. In: Peczenik A. *Law and legal interpretation*. Dartmouth : Ashgate, 2003, p.442.

pusēs, un tiesas, kas izvērtē šīs tiesnešu tiesību normas piemērojamību konkrētajā gadījumā, apsvērumiem, no otras puses.

Tiesu nolēmumiem interpretācija ir vēl vairāk nepieciešama nekā likumiem, jo to saistība ar konkrētajā gadījumā lemto lietu nosaka to apjomu un tādējādi nosaka robežu tajos pausto tēžu piemērošanas iespējai citiem gadījumiem.⁷⁹⁰ Vairāku agrāku precedentu gadījumā tiesību piemērotājam ir jāanalizē tajos visos izteiktās atziņas to hronoloģiskās attīstības un dinamikas procesā, pamatuzmanību pievēršot vēlākajai. Tāpat tiesību piemērotājam ir jānoskaidro tiesas domu gaita un tās izteikto domu piemērošanas apjoms, jānošķir nolēmuma *ratio decidendi* no *obiter dictum*. *Ratio decidendi* noskaidrošana ietver gan tādu apsvērumu analīzi, ko tiesa ir ietvērusi sprieduma pamatojumā kā tā pamatošanai nepieciešamus, gan tādu apsvērumu analīzi, kas uzskatāmi par nepieciešamiem sprieduma pamatošanai, pat, ja tiesa tos nav ietvērusi sprieduma tekstā.⁷⁹¹ Viennozīmi tiesnešu tiesību normas ir interpretējamas kontekstā ar lietas faktiskajiem apstākļiem. Sprieduma nozīme, kas nereti rezumēta sprieduma atslēgas teikumā vai rindkopā, un eventuāli veido tiesnešu tiesību noteikuma saturu, ir atkarīga gan no lietas apstākļiem, gan no lietai piemērotās juridiskās izpratnes. Tiesnešu tiesību noteikumu nekad nedrīkst nošķirt no lietas kopumā.⁷⁹²

Attiecībā uz tiesnešu tiesību interpretācijas līdzekļiem un metodēm ir jāakcentē vairāki specifiski aspekti. Lai izzinātu tiesas juridisko viedokli, nav cita avota kā pats rakstiski noformētais spriedums. Izšķiroša sākotnējā stadijā līdz ar to ir vārdu jēga un vārdu nozīmju konteksts, proti, gramatiskā interpretācijas metode. Interpretējot sprieduma vārdu jēgu, jāņem vērā tiesas kā profesionāla subjekta juridiskais valodas lietojums, kā arī fakts, ka vārdu nozīmju konteksts sevī ietver arī lietas faktisko sastāvu, ko tiesa izlēmusi. Ja sprieduma pamatojuma loģikā ir pretrunas vai nepilnības, iespējamās vārdu jēgas un nozīmju konteksta ietvaros jāmeklē skaidrojums, kas novērš šīs nepilnības. Neskaidrību vai šaubu gadījumā jāvadās no pieņēmuma, ka tiesa sprieduma pamatojumu ir veidojusi secīgi un maksimāli radot to no loģisku secinājumu ķēdes un argumentu dialoga⁷⁹³. Tajā pašā laikā vienmēr jāpatur prātā, ka līdzīgi kā vispārējo tiesību principu konkretizācijā (gadījumā ja likumdevējs tos ir pozitīvizējis), arī tiesnešu tiesību normu iztulkošanā lingvistiskiem apsvērumiem ir maza loma, jo tiesas pašas radītais tiesnešu tiesību normas teksts

⁷⁹⁰ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.155.

⁷⁹¹ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.334

⁷⁹² Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

⁷⁹³ Par dialoga metodes būtību un piemērošanu sīkāk skat.: Bārdiņš G. *Dialoga metodes teorētiskais pamatojums un argumentatīvā nozīme*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007

nereti ir vienīgi šīs normas pirmais un pagaidu formulējums.⁷⁹⁴ Tiesnešu tiesību interpretācijā slēdziens tiek izdarīts no argumentu kopas, kas rakstīto tiesību normu metodoloģiskas apstrādes procesā atgādina analogijas slēdzienu. Tiesnešu tiesību noteikums var būt formulēts ļoti kazuistiski un tādējādi līdzināties kazuistiskai likuma normai, kura piemērošana lielā daļā gadījumu prasa izmantot analogiju.⁷⁹⁵

Tiesnešu tiesību interpretācijas kontekstā aktuāls ir jautājums par tiesas nolēmumu tekstu kvalitāti un pilnīgumu. Tā kā nolēmuma teksts, ar ko tiek radīta tiesnešu tiesību norma, parasti ir vienīgais vēlāk pieejamais avots šīs normas interpretācijai, atšķirībā no normatīvajā tiesību aktā ietvertajām normām, kam iespējams izmantot, piemēram, sagatavošanas materiālus, vēsturiskus datus un tml., tad **tiesas nolēmuma teksta kvalitātei ir ļoti būtiska nozīme.**

Iespējams identificēt vairākus elementus (atsauces uz iepriekšējām tiesnešu tiesībām, līdzīga vai augstāka līmeņa tiesu nolēmumiem, dažādas interpretācijas iespēju atainošana un izvēle starp tām, tiesas viedoklim pretēji argumenti un viedokļi, kritiskie tiesību doktrīnas viedokļi, vispārēja principa tūlītēja formulēšana, kultūras, ekonomisku un sociālu datu ietveršana, juridisku argumentu ķēdes teksta formā un tml.), kas vispārējā gadījumā, atšķirībā, piemēram, no *pietiekama pamatojuma*, tiesas nolēmumā nav ietverti, tomēr ļoti palīdz gan paša nolēmuma argumentatīvā spēka vairošanai, gan tajā ietvertu tiesnešu tiesību interpretācijai. Katrā situācijā atsevišķi izvērtējot, ja ieguvums no tā attaisno ieguldīto darbu, tiesas nolēmumu tekstā būtu jāatspoguļo šo elementu saturs vai arī jāpadara tas pietiekami skaidrs no nolēmuma konteksta. Metodoloģiskajā izstrādes darbā būtībā nav atšķirības starp parlamentā radītas tiesību normas izstrādi un sprieduma rakstīšanu, formulējot tiesnešu tiesību normu.⁷⁹⁶ Minēto elementu klātesamība tiesas nolēmumā uzlabo tā kvalitāti un atvieglo vēlāku interpretēšanu.⁷⁹⁷

Analizējot tiesu spriedumus, jāpiekrīt, ka nereti tiesas nolēmumā attiecībā uz lemjamo gadījumu mēdz paust juridisku viedokli, kas, vismaz formulējumā, ir plašāks nekā tas būtu nepieciešams konkrētās lietas izlemšanai. Iespējams – plašāks nekā tiesa pati to ir domājusi. Interpretētāja uzdevums šādā situācijā ir tiesas pārāk plašo formulējumu reducēt uz tā patiesi paredzēto piemērošanas jomu, kas izriet no tiesas izskatītās lietas faktiskā sastāva. Nereti pašas tiesas vai pušu

⁷⁹⁴ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 140-120.lpp.

⁷⁹⁵ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.334

⁷⁹⁶ Deumier P. Création du droit et rédaction des arrêts par la Cour de cassation. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.49-76.

⁷⁹⁷ Plašāk par katru no elementiem un iespējamām problēmām tiesnesim, strādājot ar šiem elementiem nolēmuma kvalitātes uzlabošanā, skat.: Deumier P. Création du droit et rédaction des arrêts par la Cour de cassation. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.49-76.

pārstāvji vēlākās lietās darbojas šādā veidā, lai pamatotu agrākā lēmumā ietvertās tēzes nepiemērotību vēlākās lietas izskatāmajam jautājumam.⁷⁹⁸ Tomēr nevar piekrist, ka plašāku tēžu veidošana nekā tas būtu nepieciešams konkrētās lietas risinājuma pamatošanai, vienmēr ir negatīvi vērtējama, un šīs tēzes sašaurināmas. Ja tiesa veic, piemēram, tiesību tālākveidošanu ar analogijas metodes palīdzību, tad tādējādi iegūtais rezultāts nebūs unikāls un tikai lietas ietvaros piemērojams, kā tas būtu, piemēram, risinot vispārējo tiesību principu kolīzijas gadījumus. Šis rezultāts tikpat labi būs izmantojams visās citās līdzīgās lietās. Tādēļ ir saprotami un pamatoti, ka tiesa šo savu atziņu formulē vispārīgi, patstāvīgi un neatkarīgi no konkrētās lietas specifiskajiem faktiskajiem apstākļiem. Tas gan nenozīmē, ka tiesību piemērotājs, vēlāk interpretējot šādu tiesnešu tiesību normu, būtu atbrīvots no pienākuma pārbaudīt, vai tiesa nav kļūdījusies un tiesnešu tiesību normu formulējusi pārāk plaši, pirmšķietami padarot to attiecināmu arī uz tādiem faktiskajiem gadījumiem, par ko tā nav domājusi pie normas formulēšanas.

7.4. Tiesiskais pamatojums tiesnešu tiesību normu modifikācijai

Tiesnešu tiesības nepārtraukti attīstās tāpat kā rakstīto tiesību sistēma. Proti, paralēli likumdošanas procesiem, tiesību normu jaunradei tās klasiskajā izpratnē, norit arī otrs process – tiesnešu tiesību jaunrade, ietverot sevī arī tiesnešu tiesību normu grozīšanu un spēka zaudēšanu. Līdz ar to, kā jebkurai citai tiesību normai, arī tiesnešu tiesību normai ir noteikts spēks laikā,⁷⁹⁹ kam agrāk vai vēlāk pienāk spēka zaudēšanas moments. Tiesnešu tiesību norma var zaudēt spēku vairāku iemeslu dēļ, tajā skaitā – ja tā tiek modificēta, jeb, precīzāk, ja tās vietā tiesa atklāj jaunu tiesnešu tiesību normu, kas aizstāj agrāko.

Tiesiskās paļāvības uz tiesas spriedumu kontinuitāti pamatā ir vienlīdzības princips, kas, kā jau minēts, noteic, ka līdzīgas lietas ir jāizspriež līdzīgi. Tajā pašā laikā vienlīdzības principa izpausme ir arī noteikums, ka atšķirīgas lietas ir jāizspriež atšķirīgi, kritērijus un to apjomu „līdzības” noteikšanai ietverot tiesību normā vai atstājot tiesību piemērotāja ziņā. Attiecīgi tiesiskās sistēmas stabilitātes, kontinuitātes, tiesiskuma un vienlīdzības prasību dēļ tiesai ir pienākums sekot agrākām tiesnešu tiesībām, bet no otras puses – taisnīguma principa un vienlīdzības principa negatīvās izpausmes dēļ tiesai ir pienākums noteiktos gadījumos no agrākām tiesnešu tiesībām atkāpties. Tādējādi **saprātīgs pamatojums, izšķiroties par tiesnešu tiesību normas piemērošanu vai**

⁷⁹⁸ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.156

⁷⁹⁹ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Permalink. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

atkāpšanos no tās, rodams katrā konkrētā gadījumā atrisinot minēto vispārējo tiesību principu kolīziju.

Kā norāda Administratīvā apgabaltiesa, *viens no līdzekļiem tiesiskuma nodrošināšanā ir vienota tiesu prakse likumu piemērošanā, proti, judikatūras veidošana. Tādējādi, ja nav konstatējami jauni būtiski apsvērumi tiesu prakses grozīšanai, zemākas instances tiesai ir jāievēro Senāta norādītā tiesību normu interpretācija* (autore izcēlums).⁸⁰⁰ Līdzīgu secinājumu jau 1955.gadā izteicis tiesībzinātnieks *Folke Šmits (Folke Schmidt)* saistībā ar Zviedrijas tiesu īstenoto tiesnešu tiesību piemērošanu: „Zviedru tiesnesis seko precedentam⁸⁰¹ tieši tādēļ, ka tas nāk no Augstākās tiesas. Viņš to dara pat gadījumos, kad pats ir pārliecināts, ka cits risinājums lietā būtu piemērotāks. Vienīgi gadījumā, ja pastāv būtiski iemesli, kas norāda, ka viņam būtu jāspriež atšķirīgā no tā, kā nosaka precedents, rodas jautājums par Augstākās tiesas [precedenta normu pamatojošo] argumentu svāra pārbaudīšanu.”⁸⁰² Minētais apliecina secinājumu, ka būtiski iemesli ir tas apstākļi, kas nosaka nepieciešamību un pienākumu grozīt agrākas tiesnešu tiesību normas, tajā pašā laikā pārējos gadījumos gan neatbrīvojot tiesu no pienākuma interpretēt tiesnešu tiesību normas un noteikt to piemērojamību vai nepiemērojamību izskatāmajam gadījumam.

Iepriekš pieminētajā administratīvajā lietā⁸⁰³ šāda tiesas secinājuma rezultātā bija piemērojama (par tādu to atzina arī Augstākās tiesas Senāts⁸⁰⁴) Augstākās tiesas Senāta agrāk izstrādāta tiesnešu tiesību norma, ka *tiesībsarga rīcība, kas veikta pārbaudes lietas ietvaros, nav pakļauta administratīvo tiesu kontrolei*.⁸⁰⁵ Šis piemērs apliecina tiesu prakses saskaņotību ar tiesību doktrīnu, kas uzsver īpaša pamatojuma nepieciešamību un būtiskus apsvērumus, kam jābūt pamatā lēmumam par atkāpšanos no agrāka tiesnešu tiesību noteikuma.

Iespējamās situācijas, kad rakstītajā tiesību normā ir ietverti lietu „līdzības” kritēriji, bet tie nesakrīt ar tiesību piemērotāja morālajiem un juridiskajiem priekšstatiem par „līdzību”. Proti, divi faktiskie sastāvi tiesiskajā regulējumā tiek uztverti kā līdzīgi un attiecīgi paredzētas vienādas tiesiskās sekas, tomēr interpretācijas rezultātā tiesību piemērotājs nonāk pie secinājuma, ka šie faktiskie sastāvi ir

⁸⁰⁰ Administratīvās apgabaltiesas 2008.gada 19.marta lēmums lietā nr. A7002108/21, npublicēts.

⁸⁰¹ Tiešs tulkojums no angļu “*precedent*”, lai gan saturiski iet runa par tiesnešu tiesību normām pielīdzinātiem noteikumiem Zviedrijas tiesu darbā

⁸⁰² Schmidt F. Domaren som lagtolkare. In: *Festskrift till Herlitz*. Stockholm: P.A.Norstedt&Soners Forlag, 1955. Citēts pēc Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002, p.323.

⁸⁰³ Administratīvās apgabaltiesas 2008.gada 19.marta lēmums lietā nr. A7002108/21, npublicēts.

⁸⁰⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 12.maija lēmums lietā nr. SKA-397/2008, npublicēts.

⁸⁰⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 14.decembra lēmums lietā Nr.SKA-679/2007, [http://www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2007/ska-679-07_tiesibsargs\[2\].doc](http://www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2007/ska-679-07_tiesibsargs[2].doc)

būtiski atšķirīgi. Pārspīlēta paredzamības un vienlīdzības principa realizācija šajā kontekstā var novest pie rezultāta, kas ir pamatots tiesību normas tekstā, bet mazāku uzmanību velta citiem apstākļiem un apsvērumiem.⁸⁰⁶ Respektīvi, nekvalitatīvi veikta interpretācija rada risku, ka spriedums vai lēmums būs prettiesisks, lai gan *prima facie* atbildīs piemērotajai tiesību normai no vienlīdzības principa viedokļa.

Tātad, risinot tiesiskuma, vienlīdzības un tiesiskās sistēmas stabilitātes savstarpējo konfliktu, tiesību piemērotājs katrā konkrētā gadījumā lemj par tiesnešu tiesību normas piemērošanas iespējamību vai apstākļiem, kas izslēdz tās piemērošanu.

Līdzīgi kā rakstīto tiesību normu gadījumā,⁸⁰⁷ arī tiesnešu tiesību normu gadījumā atrasto tiesnešu tiesību atziņu var nepiemērot. Tiesu nolēmumi, kas pieņemti, ievērojot tikai augstāku tiesu instanču lēmumos dotos tiesību normu izskaidrojumus, var izrādīties netaisnīgi, it īpaši tad, ja netiek ņemti vērā daudzveidīgie un pastāvīgi mainīgie dzīves apstākļi, kā arī tad, ja tiesnesim netiek ļauts atkāpties no agrākos augstākas tiesas lēmumos noteiktā.⁸⁰⁸ Atrastās judikatūras atziņas noraidīšanai ir vairāki pamati, kas atainoti Pielikumā nr. 2.

Ja ir pamats uzskatīt judikatūrā agrāk pausto atziņu par aplamu vai tiesa ir guvusi jaunu, aktuālāku un dziļāku atziņu, agrāko atziņu var **noraidīt kā nepareizu**. Tā, piemēram, rīkojies Augstākās tiesas Senāts lietā par akcīzes preču statusa noteikšanu.⁸⁰⁹ Šajā lietā bija strīds par akcīzes nodokļa piemērošanu akcīzes precēm (alkoholiskajiem dzērieniem) neraugoties uz to konfiskāciju administratīvā pārkāpuma lietas ietvaros. Saskaņā ar likuma *Par nodokļiem un nodevām*⁸¹⁰ 16. panta pirmās daļas 10. punktu no nodokļa ir atbrīvoti produkti, kuri atbilst alkoholisko dzērienu definīcijai un kurus iznīcina vai kā citādi nodrošina, lai tie nebūtu lietojami uzturā vai izmantojami alkoholisko dzērienu vai citu uzturā lietojamu produktu ražošanā. Pieteicējs, pamatojot savu pozīciju, ka par administratīvā pārkāpuma lietas ietvaros konfiscētām precēm nav jāmaksā akcīzes

⁸⁰⁶ Peczenik A. Coherence, Truth and Rightness in the Law. In: Nerhot P. (ed.) *Law, Interpretation and Reality. Essays in Epistemology, Hermeneutics and Jurisprudence*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990, p.291

⁸⁰⁷ Piem.: *Ja tiesa atzīst, ka pašvaldību saistošie noteikumi neatbilst Ministru kabineta noteikumiem vai likumam vai Ministru kabineta noteikumi neatbilst likumam, vai iekšējais normatīvais akts neatbilst ārējam normatīvajam aktam vai tieši piemērojamam vispārējam tiesību principam, tā attiecīgo tiesību normu nepiemēro. Tiesa lēmumā vai spriedumā pamato savu viedokli par neatbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām. Ja attiecīgā normatīvā akta izdevējs nav administratīvā procesa dalībnieks, spriedumu vai lēmumu tiesa nosūta normatīvā akta izdevējam un Tieslietu ministrijai.* Administratīvā procesa likuma 104.panta 3.daļa.

⁸⁰⁸ Par likuma "Par tiesu varu" 49.panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83.pantam: Satversmes tiesas 2003.gada 4.februāra spriedums lietā nr. 2002-06-01, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-06-01.rtf>

⁸⁰⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 19.maija spriedums lietā nr. SKA-75/2008, republicēts.

⁸¹⁰ Par nodokļiem un nodevām: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 18.februāris, nr. 26 (309)

nodoklis, atsaucās uz šo normu un agrākā Augstākās tiesas Senāta spriedumā⁸¹¹ pausto atziņu, kas atbalstīja šīs normas piemērošanu šāda veida gadījumos. Proti, kolīzijā starp likuma *Par nodokļiem un nodevām* 16. panta pirmās daļas 10. punktu un 33.panta piekto daļu, Senāts šāda veida lietās bija devis priekšroku likuma *Par nodokļiem un nodevām* 16. panta pirmās daļas 10. punktam. Administratīvā apgabaltiesa savā spriedumā⁸¹² šo Senāta atziņu bija analizējusi un atzinusi par nepiemērojamu: *pienākums maksāt akcīzes nodokli konkrētajā gadījumā izriet no likuma „Par akcīzes nodokli” 33.panta piektās daļas, kas tiešā tekstā noteic, ka akcīzes preču konfiskācija par šā likuma vai citu normatīvo aktu pārkāpumiem vai citu normatīvo aktu piemērošana attiecībā uz pārkāpumiem akcīzes preču aprītē neatbrīvo konkrēto personu no saistībām samaksāt nodokli saskaņā ar šo likumu un soda naudu saskaņā ar likumu „Par nodokļiem un nodevām”.* Apgabaltiesas ieskatā pieteicējs un pirmās instances tiesa nepamatoti uzskata, ka konkrētajā gadījumā minētā tiesību norma nebija piemērojama, bet bija piemērojams likuma „Par akcīzes nodokli” 16.panta pirmās daļas 10.punkts, kas noteic, ka no akcīzes nodokļa ir atbrīvoti produkti, kuri atbilst pārējo alkoholisko dzērienu definīcijai un kurus iznīcina. [...] nav pamata atsaukties uz Senāta praksi. Pirmkārt, Senātā skatītajā lietā tika vērtēts administratīvais pārkāpums, nevis administratīvā lieta par akcīzes nodokļa nomaksu. Otrkārt, nav pamatota atsaukšanās uz atsevišķu, no konteksta izņemtu teikumu Senāta spriedumā.

Senāts, savukārt, norādīja, ka tā ieskatā ar likuma *Par nodokļiem un nodevām* 16. panta pirmās daļas 10. punktā minēto no nodokļa atbrīvojamo alkoholisko dzērienu grupu *saprotami tādi alkoholiskie dzērieni, kuri ir saražoti, bet pēc tam tos paredzēts iznīcināt. Piemēram, ražotājs nolemj iznīcināt saražotos alkoholiskos dzērienus, jo tie neatbilst attiecīgajiem kvalitātes standartiem. Personas lēmums iznīcināt alkoholisko dzērienu saistīts ar dzēriena kvalitāti vai citiem apstākļiem, kas nav saistīti ar kompetentās iestādes lēmumu administratīvā pārkāpuma lietas ietvaros (konfiscēt preci un to iznīcināt, jo konstatēta pretiesiska rīcība). Citiem vārdiem, iznīcināšanas nolūkam, kā pareizi atzinusi apgabaltiesa, ir jāizriet nevis no konfiskācijas, bet jāpastāv jau pirms tās.*

Tiesnešu tiesību norma, kas nosaka, ka akcīzes preču konfiskācija administratīvā pārkāpuma lietas ietvaros atbilst likuma *Par nodokļiem un nodevām*⁸¹³ 16. panta pirmās daļas 10. punkta jēdziena „iznīcina” izpratnei, šajā lietā tika atzīta par nepareizu, radot jaunu tiesnešu tiesību normu, kas

⁸¹¹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 23.novembra spriedums lietā nr. SKA-211, npublicēts.

⁸¹² Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 14.septembra spriedums lietā nr. AA43-0737-07/14, npublicēts.

⁸¹³ Par nodokļiem un nodevām: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 18.februāris, nr. 26 (309)

paredz, ka minētā jēdziena „iznīcina” izpratnei atbilst vienīgi tāda iznīcināšana, kuras nolūks pastāv neatkarīgi no preču konfiskācijas un pirms administratīvā pārkāpuma konstatēšanas.

Tālāk savā spriedumā tiesa ir ietvērusi skaidru norādi, ka ar šo savu secinājumu tiesa atkāpjas no cita agrākā lietā izdarītā pretējā secinājuma. Proti, tiesa ir atzinusi, ka agrākā judikatūrā atrodama noteikta tiesas radīta juridiska atziņa (gan neizsverot, vai tā būtu atzīstama par tiesnešu tiesību normu vai nē), bet, ka šī atziņa ir nepareiza. Lai gan tiesa norāda, ka tā *atkāpjas* no agrākā secinājuma, kas nozīmē, ka tas ir bijis pareizs un piemērojams līdz šim, savukārt tagad tiesa no tā *atkāpjas*, no sprieduma tālākā tekstā ietvertā pamatojuma izriet, ka tiesa šo agrāko atziņu atzīst par nepareizu un noraida. Proti, tiesa norāda, ka agrākajā lietā⁸¹⁴ *tiesa interpretēja likuma „Par akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem” 8.panta pirmās daļas 11.punktu. Šis likums bija spēkā līdz likuma „Par akcīzes nodokli” spēkā stāšanās brīdim, un 8.panta pirmās daļas 11.punkts bija faktiski identiska norma šobrīd spēkā esošā likuma „Par akcīzes nodokli” 16.panta pirmās daļas 10.punktam. Minētajā lietā tiesa izskatīja administratīvā pārkāpuma lietu un, cita starpā, atzina, ka nodoklis nav jāmaksā par alkoholu, kurš patiesībā tiek iznīcināts. Tālāk paskaidrots, ka, ja pie administratīvās atbildības sauktajai personai izņemtais un konfiscētais alkohols – kandža – tiktu iznīcināts, viņam nevajadzētu maksāt akcīzes nodokli. Kā jau teikts, Senāts izskatīja administratīvā pārkāpuma lietu un minēto secinājumu izteica obiter dictum. Proti, jautājums par akcīzes nodokļa nomaksu šajā lietā nebija galvenais apsveramais jautājums. Šajā lietā Senāts neapsvēra citu vērā ņemamu tiesību normu* (autore izcēlums) – likuma „Par akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem” 16.panta 2.¹daļu, kas, tāpat kā šobrīd likuma „Par akcīzes nodokli” 33.panta piektā daļa, paredzēja, ka alkoholisko dzērienu konfiskācija par šā likuma vai citu normatīvo aktu pārkāpumiem vai citu normatīvo aktu piemērošana attiecībā uz pārkāpumiem alkoholisko dzērienu aprites jomā neatbrīvo attiecīgo personu no saistībām samaksāt nodokli saskaņā ar šo likumu un soda naudu saskaņā ar likumu „Par nodokļiem un nodevām”.⁸¹⁵

Tēzi var **atzīt par nederīgu**, ja tā vairs neatbilst esošajai tiesiskajai situācijai. Respektīvi, ir mainījušies ne tikai tiesiskie, bet, iespējams, arī politiskie, ekonomiskie un sociālie apstākļi, kā rezultātā tiesa ir pilnvarota izšķirt lietu savādāk (angļu termins - *overruling*).⁸¹⁶ Savukārt tēzi var **atzīt par nepiemērotu** gadījumos, kad lietas nevar tikt vērtētas tiesiski vienlīdzīgi, proti, tiesību

⁸¹⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 23.novembra spriedums lietā nr. SKA-211, npublicēts.

⁸¹⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 19.maija spriedums lietā nr. SKA-75/2008, npublicēts. Skat., sprieduma motīvu daļas 13.punktu.

⁸¹⁶ Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997, p.17-64

piemērotājs ir negatīvi atbildējis uz jautājumu par analogiju (angļu termins - *distinguishing*). Un visbeidzot atrasto pareizo un derīgo tēzi tiesību piemērotājs balstoties uz vērtību argumentiem var **modificēt** (angļu termins – *modification, defeasibility*), tādējādi veidojot jaunu precedentu un jaunu abstrakto juridisko atziņu, kas turpmāk būs piemērojama konkrēti izskatāmā veida gadījumiem. Judikatūras atziņu iespējams modificēt ar dažādām metodēm gan sašaurinot, gan paplašinot tās piemērošanas gadījumu loku. Iepriekšējā sprieduma būtība tiek sašaurināta, ja konkrētajā situācijā kāds atšķirīgs apstāklis ir tik būtisks, ka tiesa izšķiras par izņēmuma vai cita restriktīva noteikuma ieviešanu, lai gan pēc savas būtības agrāko tēzi varētu pārņemt.⁸¹⁷ Tātad tiek ieviesta viena vai vairākas papildu pazīmes, kamēr, tēzi paplašinot, kāda pazīme tiek atmesta vai vispārināta.

Savu agrāk radīto tiesnešu tiesību noteikumu modificēšan un tālāku attīstīšanu visai plaši pielieto, piemēram, ECT. Ļoti reti un tikai tad, ja ir būtiski iemesli to darīt, ECT maina savu praksi un sprikti groza savu iepriekšējo nostāju. Lielākajā daļā gadījumu jauni faktiskie apstākļi jaunā lietā prasa jaunu vai skaidrāku juridisko pieeju lietas risinājumam.⁸¹⁸ Šādos gadījumos ECT parasti nevis groza savus agrāk radītos tiesnešu tiesību noteikumus, bet gan tos diferencē tālāk. Kad tiek izšķirtas jaunas juridiskās problēmas un nodibināti jauni tiesnešu tiesību noteikumi, attiecībā uz vēl nediferencētu juridisku problēmu labāku nošķiršanu, lēmuma pieņemšanā tiek ieviestas jaunas nianšes. Jauna specifiska juridiska problēma ir nošķirta, izsvērta un izlemta.⁸¹⁹

Arī Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departaments savos 2004.gada 24.augusta un 2005.gada 8.marta spriedumos attiecīgi lietās nr. SKA-107⁸²⁰ un nr. SKA-141⁸²¹ ir norādījis, ka, ja tiesa nāk pie pārlicības, ka iepriekšējā tiesu prakse nav pareiza, vai vairs neatbilst apstākļiem, kuri laika gaitā ir mainījušies, un iespējams cits risinājums, kas ir piemērotāks izšķiramajam dzīves gadījumam un vairāk atbilst pastāvošajai tiesību sistēmai, tiesai ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums atkāpties no līdzšinējās tiesu prakses.

No praksē visbiežāk sastopamajām situācijām, kad iepriekšējā judikatūra nebūtu jāpiemēro, var izdalīt tādas, kad tiesai ir pienākums atkāpties no iepriekšējām judikatūras atziņām, un tādas, kad tiesa to var darīt. Pie pirmās grupas pieder gadījumi, kad:

⁸¹⁷ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 150.lpp.

⁸¹⁸ Tipisks piemērs ir ECT 2000.gada 6.aprīļa spriedums lietā *Commingsol S.A. v. Portugal* un 1999.gada 28.jūlija spriedums lietā *Selmouni v. France*.

⁸¹⁹ Zupančič B.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4, 98.-107.lpp.

⁸²⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 24.augusta spriedums lietā Nr. SKA-107, npublicēts.

⁸²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 8.marta spriedums lietā Nr. SKA-141, npublicēts.

- Esošā atziņa vairs nepieder tiesību sistēmai⁸²², proti, ir mainījušies tiesiskie apstākļi, tiesību normas (nederīga atziņa);
- Konkrētās situācijas faktiskajā sastāvā ir būtiskas atšķirības no ārēji līdzīgā faktiskā sastāva, ar ko saistīta judikatūras atziņa (nepiemērota atziņa).

Vairāk ir gadījumu, kad atkāpšanās no iepriekšējām atziņām ir pieļaujama, taču nav obligāta, piemēram, ja:

- judikatūras pielietošanas mērķis jau kļuvis par izņēmumu vai tāds kļūis;
- tiesa uzskata, ka tagad tā ir guvusi jaunu, labāku vai dziļāku juridisku atziņu, kas labāk piemērota lietas risinājumam nekā līdzšinējā juridiskā atziņa⁸²³.

Jebkurā gadījumā iespēja nevis pienākums agrāko tēzi noraidīt nenozīmē tiesas patvaļu vai tiesneša brīvu izvēli – noraidīšana vienmēr prasa precīzu metožu pielietošanu un izsvērtu juridisku un vērtējošu argumentāciju. Nevar pilnībā piekrist, ka tiesai judikatūrā atrodama abstraktā tiesību atziņa jāpieņem vai arī jāpamato, kādēļ tā to nepieņem un lemj citādi⁸²⁴. Atzīstot atziņu par piemērojamu, vismaz divi gadījumi tiek atzīti par līdzīgiem, lai gan faktiski tādi tie reti kad ir. Tas ir saistāms ar vienlīdzības principu un atbilstošo principu, ka pret dažādām situācijām jāattiecas dažādi, līdz ar to, arī piemērojot judikatūrā atrodamo atziņu, pamatojums un argumentācija ir būtiski nepieciešama. Piekrist minētajai idejai varētu tikai attiecībā uz to, ka atkāpšanās gadījumā pamatošanai un argumentācijai ir daudz lielāka loma.

Satversmes 91.pantā - visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas - ir nostiprināts vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma princips. No diskriminācijas aizlieguma principa, to tālāk attīstot, var izsecināt formālu noteikumu, ka pret visām personām jāizturas saskaņā ar principu, kurš atzīts par pareizu. Tiesu varas uzdevums ir šo principu atvasināt no likuma⁸²⁵ un tiesībām. Proti – atrast tiesību sistēmā. Un tās kompetencē ir ne vien noteikt lietu savstarpējo līdzību, bet arī spriest par agrāk atvasināta principa pareizību. Līdz ar to pamatota atkāpšanās no agrāk sniegtā nenoteikta juridiska jēdziena saturiskā aizpildījuma ir pieļaujama vienlīdzības principa aspektā.

Bez pietiekoša pamata nepamest tiesību ceļu (iepriekš pieņemto iztulkošanu), ko valsts vara reiz izvēlējusies, nav tikai vienlīdzīgas attieksmes pamatprincips, bet arī tiesību drošības prasība.⁸²⁶

⁸²² Neimanis J. Judikatūra un tās saistošais spēks. *Jurista Vārds*, 2005. 8.marts, http://www.vestnesis.lv/index.php?mode=LAIDIENS&laidiens_id=3287

⁸²³ Ibid.

⁸²⁴ Levits E. atklājot jaunu rubriku „Aktuālās judikatūras apskats” žurnālā *Likums un Tiesības*, 2005, nr. 1, 27.lpp.

⁸²⁵ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 158.lpp.

⁸²⁶ Cipeliuss R. *Tiesību būtība*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 105-106. lpp.

Taču nav pamata šaubām par tiesiskās drošības principa pārkāpšanu gadījumos, kad tiesību piemērotājs pamatoti atkāpjas no agrākās judikatūras atziņām, tai skaitā attiecībā uz nenoteiktu juridisku jēdzienu aizpildīšanu, ja vien viņš pieturas pie juridiskiem argumentiem. Jo šādā gadījumā – pamatojoties uz juridiskiem priekšrakstiem un principiem - viņa lēmums personai ir vieglāk paredzams tādēļ, ka tāds lēmums vai spriedums personai ir tik pieejams, cik vien iespējams⁸²⁷, atšķirībā no politiskas spriešanas.

Vācijas *Tiesu iekārtas likuma*⁸²⁸ 132.panta 2. daļā ir noteikta kārtība⁸²⁹, kā tiek pieņemti lēmumi, ja kāds senāts kādā juridiskā jautājumā grib novirzīties no kāda cita senāta lēmuma, proti, ir noteikts īpašs lēmumu pieņemšanas process, ja augstākās tiesu instances vēlas atkāpties no līdzšinējās judikatūras. Tomēr šis regulējums ietver vienīgi lēmumu pieņemšanas nepieciešamību noteiktā institūcijā un kārtību, taču nenosauc pieļaujamos atkāpšanās pamatus un nenosaka metodoloģiju. Latvijas normatīvajos tiesību aktos līdzīgs noteikums nav atrodams – nav paredzēta īpaša kārtība, lai atkāptos no kasācijas instances judikatūras, salīdzinājumā ar citu tiesu instanču judikatūru. Tomēr ārvalstu tiesību doktrīnā,⁸³⁰ it īpaši angloamerikāņu tiesību doktrīnā ir atrodami plaši pētījumi un izstrādātas virkne teoriju par atkāpšanos no agrāka tiesas radīta tiesību noteikuma, kas gan nav šī darba tiešās tēmas tvērumā un tādēļ netiks sīkāk analizētas.

Kā jau autore secināja darba 4.1.3 apakšnodaļā, viens no veidiem, kā uzlabot tiesnešu tiesību stabilitāti, ir īpaši rūpīgi izvērtēt to grozīšanas ierosinājumus. Tas nozīmētu, piemēram, ka gadījumos, kad apelācijas instances tiesa ar nolēmumu ir grozījusi tiesnešu tiesību normu, kasācijas instances tiesai būtu pamats īpaši izvērtēt un apsvērt šāda tiesnešu tiesību grozīšanas ierosinājuma pamatotību. Līdz ar to būtu nepieciešams izvērtēt šādu un līdzvērtīgu iespēju un procedūru ieviešanu procesuālajos likumos, kā tas ir arī citu valstu normatīvajā regulējumā.

Izvērtējot Latvijā spēkā esošo procesuālo jautājumu normatīvo regulējumu, jāsecina, ka Latvijas normatīvajos tiesību aktos nav ietvertas normas, kas tiešā veidā veicinātu judikatūras stabilitāti un

⁸²⁷ Dworkin R. *Taking rights seriously*. London: Harvard University Press, 1977, s.96

⁸²⁸ Gerichtsverfassungsgesetz, http://www.gesetze.2me.net/gvg/_gvg_0162.htm

⁸²⁹ [...] lēmumu pieņem lielais civillietu senāts, ja kāds civilsenāts grib novirzīties no kāda cita civilsenāta vai lielā civilsenāta lēmuma; lēmumu pieņem lielais krimināllietu senāts, ja kāds krimināllietu senāts grib novirzīties no kāda krimināllietu senāta vai lielā krimināllietu senāta lēmuma; lēmumu pieņem apvienotais lielais senāts, ja kāds civilsenāts grib novirzīties no kāda krimināllietu senāta vai lielā krimināllietu senāta lēmuma vai arī ja kāds krimināllietu senāts grib novirzīties no kāda civillietu senāta vai lielā civillietu senāta lēmuma, vai arī, ja kāds senāts grib novirzīties no apvienotā senāta lēmuma.

⁸³⁰ Skat., piemēram: Baranger D. *Les Revirements de jurisprudence au Conseil Constitutionnel*. Paris: Baranger D., 1992; Molfessis N. *Les revirements de jurisprudence: rapport remis à Monsieur le Premier Président Guy Canivet*. Paris: LexisNexis, 2005; Legarde X. *Brèves réflexions sur revirements pour l'avenir*. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.77-88; Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 147.-205.lpp.

kvalitatīvu attīstību un paredzētu īpašu apsvēršanu, lai mainītu līdzšinējās tiesnešu tiesības. Autores ieskatā judikatūras stabilitātes nodrošināšanai un kvalitātes uzlabošanai būtu nepieciešams apsvērt iespēju papildināt procesuālo likumu normas (konkrēti – *Civilprocesa likuma* 472.pantu un *Administratīvā procesa likuma* 346.pantu), ietverot tajās tiesas pienākumu skatīt lietu kasācijas kārtībā paplašinātajā sastāvā (kopsēdē) visos gadījumos, kad ir ierosināta līdzšinējo tiesnešu tiesību normu grozīšana, proti, ietvert tāda satura noteikumu, ka gadījumā, ja kasācijas instancē pēc lietas izskatīšanas tiesas sastāva vairākuma viedoklis atbalsta tādu lietas risinājumu, kas nozīmē līdzšinējās judikatūras maiņu, lieta obligāti nododama izskatīšanai pilnā (paplašinātā) tiesas sastāvā (kopsēdē).

Lai gan tas varētu būt tikai viens no gadījumiem, kad lieta skatāma paplašinātā tiesas sastāvā, un nepieciešamības gadījumā iespējams konkretizēt arī citus iemeslus, tomēr šāda noteikuma ieviešana varētu stimulēt tiesu īpaši rūpīgi izvērtēt gan līdzšinējās tiesnešu tiesības kontekstā ar izskatāmo lietu, gan šo tiesnešu tiesību normu tiesiskumu, pamatotību, aktualitāti un kvalitāti, kā rezultātā, iespējams, izdarot secinājumu par tiesnešu tiesību normu grozīšanas pamatotību un nepieciešamību.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Termins „tiesnešu tiesības” atzīstams par atbilstošu jaunas terminoloģijas nepieciešamo funkciju realizēšanai un ir piemērots šā juridiskā jēdziena apzīmēšanai. Latvijas juridisko terminu klāstā būtu nepieciešams apstiprināt un ieviest terminu „tiesnešu tiesības”, ar ko apzīmē tiesas nolēmumos formulētus abstraktus uzvedības priekšrakstus. Termins tiesnešu tiesības ir nošķirams no terminiem „judikatūra”, „precedentu tiesības” un „tiesu prakse”.
2. Tiesnešu tiesību avots ir to tiesu nolēmumu (gan spriedumu, gan lēmumu) kopums, kas pieder judikatūrai. Par judikatūru uzskatāmi visi tie tiesas nolēmumi, kas ir spēkā stājušies un atzīstami par tiesiskiem un kas satur abstraktas juridiskas atziņas jeb tiesnešu tiesību normas. Proti, judikatūra ir tiesisku, spēkā stājušos tiesu nolēmumu kopums, kas satur tiesnešu tiesības. Judikatūra ir tiesību avots, kamēr tiesnešu tiesības ir tajā atrodamo tiesību normu kopums analogiski kā normatīvie tiesību akti ir vispāršaistošu tiesību normu avots. Tiesnešu tiesības ir tiesneša atrasti un formulēti abstrakti tiesību noteikumi – tiesību normas, kas atrodamas judikatūrā, tādējādi tiesnešu tiesības ir judikatūras vērtīgā daļa.
3. Tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā nav tiesu varas kompetence radīt jaunas tiesību normas, jo tiesiskajā sistēmā, kurā augstākais suverēns ir tauta, citiem subjektiem bez pilnvarojuma nav tiesību normu radīšanas tiesību. Augstākā suverēna radītā tiesību sistēma ir pilnīga, nepilnības iespējamās vienīgi rakstītajā tiesību sistēmas daļā – likumdevēja fiksētu un formālā likumdošanas procedūrā nostiprinātu tiesību normu tekstuālo atspoguļojumu kopumā (rakstītajās tiesībās). Tiesnešu tiesību juridiskā spēka pamatā ir tiesu varas pakļautība tiesībām un no tās izrietošā kompetence atklāt tiesību saturu, atrodot tiesību normas un tādējādi pilnveidojot un attīstot likumdevēja formulētās rakstītās tiesības un tuvinot tās ideālajām tiesībām. Tādēļ tiesnešu tiesību spēku un robežas nosaka tiesību sistēmas pamatprincipi, uz ko tās balstītas, un juridiskās metodes, ar kuru palīdzību tās atrastas un formulētas.
4. Tiesnešu tiesības ir vienīgi tiesas spriešanas nepieciešams blakusprodukts, galvenais tiesību normu pozitīvizētājs ir likumdevējs. Kodificēto tiesību sistēmā tiesnešu tiesības ir viens no būtiskākajiem likumu (plašākā nozīmē) fleksibilitātes nodrošināšanas mehānismiem, kas palīdz tiesību sistēmai reaģēt uz mainīgo sabiedrības vajadzību imperatīvajām prasībām.
5. Tiesnešu tiesību jēdziens kā koncepts ietver sevī tiesību normu interpretācijas, tiesību tālākveidošanas un ģenerālklausulu aizpildīšanas ceļā (piepildot ar saturu nenoteiktus un

atklātus juridiskus jēdzienus) radītos jaunos tiesību noteikumu formulējumus – tiesnešu tiesību normas. Vispārējo tiesību principu kolīziju novēršanas rezultātā iegūtās atziņas un normas neietilpst tiesnešu tiesībās. Vispārējo tiesību principu konkretizācija, savukārt, ietilpst tiesnešu tiesībās, turklāt vispārējo tiesību principu piemērošanas jomā tieši tiesnešu tiesību normām ir vislielākā loma un tiesai – vislielākais ieguldījums. Minēto juridisko metožu ceļā tiesa identificē tiesību sistēmā pastāvošas tiesību normas, kas ir vispārīgas, pastāvīgas un saistošas, un kas papildinot uzlabo kopējo rakstīto tiesību sistēmas kvalitāti. Par rakstīto tiesību sistēmas kvalitāti liecina līmenis, kādā tā spēj nodrošināt tiesību piemērošanas rezultāta atbilstību (pilnīgajai) tiesību sistēmai un taisnīgumam.

6. Tiesnešu tiesību normas ir atzīstamas par funkcionāli (*de facto*) ekvivalentām tām rakstītajām vispārsaistošajām tiesību normām, ko fiksējis likumdevējs un kas ir formāli spēkā. Tiesnešu tiesību normas ir obligāti piemērojamas jautājumos, kuros tādas pastāv, ja vien nav ļoti būtisku argumentu, kas izslēdz tiesnešu tiesību normu piemērošanas iespējamību (piemēram, rezultāts nenodrošinātu taisnīgumu un neatbilstu tiesību sistēmai). Tiesību piemērotājs tiesnešu tiesību normas nedrīkst ignorēt, pretējā gadījumā attiecīgais lēmums nebūs tiesisks un taisnīgs. Proti, funkcionāli un pēc būtības tiesnešu tiesības var pielīdzināt rakstītajos normatīvajos tiesību aktos formulētajām tiesību normām.
7. Eiropas Savienības Tiesas nolēmumiem par kopienas tiesiskā regulējuma spēkā esamību ir *erga omnes* efekts. EST tiesnešu tiesību normas atbilst visām vispārsaistošas tiesību normas pazīmēm un to avots – EST judikatūra – ir atzīstama par patstāvīgu tiesību avotu. EST tiesnešu tiesību loma ir strikta, un nacionālajām tiesām nav tiesību nedz tās modificēt, nedz no tām atkāpties, pat īpaši pamatojot. Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnešu tiesību normām ir obligāts raksturs un vispārsaistošs spēks attiecībā uz *Konvencijas* normu īstenošanu un interpretāciju. Savukārt, attiecībā uz citos starptautiskos vai nacionālos normatīvajos tiesību aktos noteikto cilvēktiesību izpratnes veidošanu, ko nenosēd *Konvencijas* noteikumi, ECT tiesnešu tiesību normas izmantojamas argumentatīviem un interpretācijas nolūkiem. *Konvencijas* normas tikai kopsakarā ar ECT tiesnešu tiesību normām veido pilnvērtīgu ar *Konvenciju* noteikto cilvēktiesību saturu, un no ECT sniegtās interpretācijas atšķirīgi risinājumi pieļaujami vienīgi attiecībā uz cilvēktiesībām, ko valstis nacionālā līmenī noteikušas papildus.
8. Nacionālā līmenī Satversmes tiesas normatīvo tiesību aktu konstitucionalitātes izvērtēšanas rezultātā radītās konstitucionālās tiesnešu tiesības savā saistošajā spēkā ir vistuvāk likumdevēja pozitīvizētajiem normatīviem tiesību aktiem, rakstītajām tiesību normām, bet juridiskā spēka ziņā – pat likumam pāri stāvošas. Tās ir oficiālās legālās iztulkošanas

rezultāts, kam ar likumu noteikts vispāršaistošs spēks. Konstitucionālās tiesnešu tiesības papildina rakstīto konstitūciju, kopā atklājot materiālās *Satversmes* saturu. Konstitucionālās tiesas tiesnešu tiesību normām attiecībā pret pārējām tiesām un jebkuru tiesību piemērotāju ir formāls, vispāršaistošs spēks, un reiz radīts konstitucionālais tiesnešu tiesību noteikums no citu tiesu puses nav modificējams, tā piemērošanai nav izņēmumu un tas obligāti jāpiemēro.

Minēto apsvērumu dēļ ECT, EST un Satversmes tiesas radītās tiesnešu tiesības būtu nošķiramas no pārējām tiesnešu tiesībām, kurām nav šāda formāla vispāršaistoša spēka.

9. Attiecībā uz pārējām tiesnešu tiesību normām *de facto* izpildās visas vispāršaistošu tiesību normu konstituējošās pazīmes, proti, tiesnešu tiesību normām piemīt faktiski vispāršaistošs spēks, piemērojamība piespiedu kārtā un jābūtības daba. Šīs tiesību normas atrod tiesa, tādēļ pati tiesa (plašākā nozīmē - kā institūcija kopumā, nevis konkrētā tiesa, kas izstrādājusi konkrēto tiesnešu tiesību normu) ir tiesīga arī tās grozīt un atcelt, ja objektīvā tiesību sistēma to prasa. Tiesnešu tiesībām nav patstāvīgajos tiesību avotos ietvertajām tiesību normām raksturīgo seku – uz tiesnešu tiesību normām vien nevar balstīt nolēmuma rezolutīvo daļu. Tiesnešu tiesību normas ir neatraujami un obligāti vērā ņemami likumu un citu normatīvo tiesību aktu papildinājumi.
10. Tiesnešu tiesību normas iespējams sakārtot savstarpējā hierarhijā, atkarībā no to saistošā spēka līmeņa, atspēkojamības un normatīvā tiesību akta pastāvēšanas, kas formāli noteic to obligātumu. Saskaņā ar minētajiem kritērijiem, augstākais spēks atbilstoši piemērojamības sfērai ir Eiropas Savienības Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnešu tiesībām, kam ir vispāršaistošs spēks, *erga omnes* iedarbība un ko nacionālajām tiesām nav tiesību modificēt vai no tām atkāpties, pat īpaši to pamatojot. Nacionālā līmenī augstākais spēks ir Satversmes tiesas identificētajām tiesnešu tiesībām, kam ir normatīvi nostiprināts vispāršaistošs spēks. Visbeidzot, hierarhiju noslēdz vispārējās kompetences tiesu tiesnešu tiesības, kas rodas tiesību normu piemērošanas rezultātā, kam ir obligāts spēks: funkcionāli un *de facto* – vispāršaistošs spēks, tomēr atspēkojams atbilstoši tiesnešu tiesību normu noraidīšanas vai labošanas pamatiem.
11. Tā kā patstāvīgo tiesību avotu galvenā nošķiršanas pazīme ir tā, vai tiesību avots satur vai nesatur vispāršaistošas tiesību normas, tad tiesiskajā sistēmā, kur dominē dabisko tiesību skolas atziņas un kā tiesību normu piemērošanas metode tiek izmantota vērtību jurisprudences, judikatūra kā tiesnešu tiesību avots ir nošķirama no palīgavotiem un ir tuvināta patstāvīgajiem tiesību avotiem. Proti, judikatūra kā tiesnešu tiesību avots tiesību avotu sistēmā atrodas starp patstāvīgajiem un palīgavotiem. Šāda trešā tiesību avotu grupa

varētu tikt dēvēta par obligātajiem tiesību avotiem, tādējādi uzsverot tiesību piemērotāja pienākumu tos obligāti ņemt vērā. Bez tiesnešu tiesību ievērošanas nevar pareizi un tiesiski piemērot nevienu patstāvīgo tiesību avotu.

12. Tiesas tiesības atrast tiesnešu tiesību normas ir aprobežotas ar tai izskatīšanā nodoto faktisko strīdu un tā ietvaros atklāto juridisko problēmjaudājumu. Tiesnešu tiesības ir vienīgi tiesas primārā darba – konkrētu lietu izšķiršanas tiesību normu piemērošanas ceļā – pakārtots pievienojums. Tiesnešu tiesības ir ietvertas tiesību aktos – tiesu nolēmumos, kas ir tiesību normu piemērošanas akti savā primārajā būtībā. Tā kā tiesai nav kompetences izdot normatīvus tiesību aktus, nav iemesla apgalvot, ka tiesas radītie akti, pat, ja tie satur faktiski vispāršaistošas tiesību normas, būtu normatīvie tiesību akti, kas pieņemti tiem atbilstošā likumdošanas procedūrā un izsludināti. Tiesnešu tiesības ir atzīstamas par tiesas identificētām tiesību normām, ko likumdevējs vēl nav konstatējis un nostiprinājis rakstītā formā normatīvajos tiesību aktos, tomēr kas pastāv tiesību sistēmā kā ideālā veselumā.
13. Tiesnešu tiesību normas atšķiras no likumdevēja konstatētajām tiesību normām. Tiesnešu tiesības, lai gan rakstiskā formā atrodamas tiesu nolēmumos, nepieder pozitīvizētajām tiesībām. Identificēto tiesību pamatmasu demokrātiskā valstī veido likumdevēja formulētās rakstītās tiesības. Tas izriet no koncepcijas, ka suverēna demokrātiski ievēlēts likumdevējs ir apveltīts ar lielāku kompetenci „runāt tautas vārdā”, nekā tiesa, kas nav savu mandātu saņēmusi tiešu tautas vēlēšanu ceļā.
14. Tiesas spēja atrast tiesību normas nav pretrunā ar varas dalīšanas principu tā mūsdienu izpratnē un tādēļ nedod pamatu apšaubīt tiesnešu tiesību konstitucionalitāti. Likumā ietverts pienākums tiesai veikt tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanu ir apzināta un objektīvi nepieciešama likumdevēja pašierobežošanās – likumdevējs regulē vispārīgus jautājumus, būtiskākās valsts un sabiedrības dzīves jomas tipveida situācijām. Tiesas veikta tiesību normu atrašana tiesību sistēmā ir pieļaujama un nepieciešama, jo pretējā gadījumā likumdevējs nespētu nodrošināt taisnīguma sasniegšanu.
15. Pastāv divi tiesnešus ierobežojoši faktori, kas nodrošina tiesnešu rīcības leģitimitāti un attaisno to, ka tiesa var atrast un izstrādāt tiesību normas paralēli likumdošanas procesā radītajām formālajām rakstītajām tiesību normām: pirmkārt, tiesnešu tiesību normu var izstrādāt tikai gadījumā, kad ir juridiski korekti konstatēti visi nepieciešamie priekšnoteikumi (piemēram, likuma roba esamība) un, otrkārt, tiesnešu tiesību norma ir jāatrod un jāformulē, ievērojot noteiktu juridisko metodoloģiju.
16. Tiesai nepiemīt politiskā vara. Šis ir viens no būtiskākajiem kritērijiem, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas, un netieši leģitimē tiesu veikt tiesību normu atrašanu, kas

vienlaicīgi nav iejaukšanās likumdevēja pilnvarās. Tiesa nav vēlēts politiskās varas nesējs, tā ir neitrāla institūcija. Tādēļ tiesnešu tiesības nav politiskos vai cita veida nejuridiskos apsvērumos balstītas izvēles normas. Tiesnešu tiesību galvenais vadmotīvs ir tiesiskuma un taisnīguma nodrošināšana, atbilstība tiesību sistēmai kopumā un rakstīto tiesību sistēmas kvalitatīva uzlabošana.

17. Tiesnešu tiesību nepieciešamību un vienlaicīgi arī konstitucionālo pamatu pašos pirmsākumos nosaka tiesību sistēmas piederība romāņu-ģermāņu tiesību saimei un dabastiesiskā tiesību izpratne. Pakārtoti tiesnešu tiesību nepieciešamību funkcionāli nosaka vēl arī šādi faktori: robu nenovēršamā eksistence pozitīvajās tiesībās; juridiskās kārtības neatbilstība sociālās dzīves izmaiņām jeb likuma novecošanās problēma; likuma aptuvenā taisnīguma problēma; tiesai jāpiedalās tiesiskajai kārtībai būtisko tiesību principu ievērošanas uzraudzībā un nodrošināšanā, ko tā *inter alia* dara ar tiesnešu tiesību atrašanu; modernā likuma dekadence (likums ir politiskā kompromisa instruments); krīzes situāciju risināšanas nepieciešamība; vērtību īstenošanas nepieciešamība, kas ietvertas dabiskajās tiesībās; tiesiskā ekonomija - piemērojot tiesnešu tiesības samazinās nepieciešamība izvērtēt pārāk daudz līdzīgu agrāko lietu; mentoru sistēmas iezīmes augstāko un zemāko tiesu savstarpējās attiecībās - augstāko tiesu tiesneši ir kvalificētāki un pieredzējušāki, tādēļ ir lietderīgi to taisītos spriedumus izmantot kā paraugus zemākās tiesās.
18. Tiesību normas teksts nav identisks tiesību normas saturam. Tiesību normas tekstam spēkā esošo tiesību kontekstā ir ierobežojoša funkcija. Tiesību normas teksta ierobežojošais raksturs nenozīmē tiesību normas uztveri pēc iespējas literāri un gramatiski, tas nozīmē tekstuāli reducētu normatīvo programmu (likuma plānu). Tiesību normas teksta ierobežotā loma pamato tiesas tiesības veikt tiesību normu atrašanu.
19. Tiesnešu tiesību un normatīvo tiesību aktu normu problemātiski konflikti (tiesību normu kolīzijas) *a priori* nav iespējami, izņemot *contra legem* rezultātā identificētās tiesnešu tiesību normas. Pieļaujot, ka teorētiski iespējami normu konflikti starp tādām tiesnešu tiesību normām, kas radušās, attīstot augstāka juridiska spēka rakstīto tiesību normas, un zemāka juridiska spēka normatīvajos tiesību aktos atrodamām tiesību normām, šie konflikti būtu risināmi analogiski attiecīgo divu dažāda juridiska spēka rakstīto tiesību normu konfliktam. Lielākajā daļā situāciju tiesnešu tiesību normu savstarpējās kolīzijas ir šķietamas, jo veicot tiesnešu tiesību normu interpretāciju un padziļinātu lietu faktisko apstākļu analīzi, nereti tiesību piemērotājs atklāj, ka abām „kolidējošajām” tiesnešu tiesību normām tomēr nav vienādi tiesiskie sastāvi. Situācijās, kad tiesnešu tiesību normu savstarpējie konflikti nav novēršami pārinterpretācijas un tiesiskuma pārbaudes rezultātā,

tiesnešu tiesību normu kolīziju novēršanai iespējams piemērot loģiskus un no rakstīto tiesību normu kolīziju atrisināšanas noteikumiem atvasināmus principus.

20. Tiesnešu tiesību normas piemērošanas būtisks priekšnoteikums ir tās iztulkošana. Iztulkošanā papildus citām metodēm izmanto tiesiskuma, saprātīguma un atbilstības tiesību sistēmai prezumpciju. Tā kā nolēmuma teksts, kurā ietverta tiesnešu tiesību norma, parasti ir vienīgais vēlāk pieejamais avots šīs normas interpretācijai, tad tiesas nolēmuma teksta kvalitātei ir ļoti būtiska nozīme.
21. Tiesiskās sistēmas stabilitātes, kontinuitātes, tiesiskuma un vienlīdzības prasību dēļ tiesai ir pienākums sekot agrākām tiesnešu tiesībām, bet no otras puses – taisnīguma nodrošināšanai un vienlīdzības principa negatīvās izpausmes dēļ tiesai ir pienākums noteiktos gadījumos no agrākām tiesnešu tiesībām atkāpties. Tādējādi saprātīgs pamatojums, izšķiroties par tiesnešu tiesību normas piemērošanu vai atkāpšanos no tās, rodams, katrā konkrētā gadījumā atrisinot minēto vispārējo tiesību principu kolīziju.
22. Tiesnešu tiesību lomas palielināšanās un arvien pieaugoša tiesību doktrīnas uzmanība šim jēdzienam Rietumeiropā saistāma ar tiesību sistēmu un tiesību saimju savstarpēju saikni un savstarpēju ietekmi. Pamazām izzūdot vienai no raksturīgākajām atšķirībām starp angloamerikāņu un romāņu-ģermāņu tiesību avotu izpratnēm, šīs vēsturiski nošķirtās tiesību sistēmas šajā kontekstā savstarpēji tuvinās. Tajā pašā laikā tiesnešu tiesības nevar identificēt ar precedentu tiesībām vairāku būtisku atšķirību dēļ, kas pastāv starp šiem diviem fenomeniem:
 - a. Pie tiesnešu tiesībām atkarībā no satura un izstrādes metodes var piederēt gan *ratio decidendi*, gan *obiter dictum* atziņas atšķirībā no angloamerikāņu tiesību saimē pastāvošās precedentu tiesību sistēmas, kur tradicionāli par vispārējo tiek atzītas vienīgi *ratio decidendi* atziņas.
 - b. Angloamerikāņu tiesību sistēmā precedenti tradicionāli ir primārais tiesību avots, bet likumi ir tiem pakārtoti. Tiesnešu tiesībām, turpretī, nekad netiek piedēvēta šāda privilēģēta loma, tās vērtējamās vienīgi kā rakstīto tiesību loģisks papildinājums, neatraujams pavadonis.
 - c. Atkāpšanās no precedentā prasā daudz lielāku pamatojumu, jo par pašsaprotamu tiek uzskatīts princips, ka precedentā norma ir jāpiemēro. Kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmā, savukārt, jebkura tiesnešu tiesību norma tiek izvērtēta un tās piemērojamība (tāpat kā nepiemērojamība) izskatāmajam faktiskajam gadījumam ir jāpamato.

d. Tiesnešu tiesības nav patstāvīgi izmantojamas, lai pamatotu nolēmumu, rezolutīvā daļa jebkurā gadījumā ir balstāma uz normatīvajiem tiesību aktiem, vispārējiem tiesību principiem vai paražu tiesībām.

23. Primārā un būtiskākā tiesnešu tiesību kontrole tiek veikta kasācijas instancē, taču pastāv arī kasācijas instances tiesas tiesnešu tiesību noteikumu kontroles mehānisms, kā arī tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole – kontrole no likumdošanas varas puses. Izvērtējot Latvijā spēkā esošās procesuālo likumu normas, jāsecina, ka Latvijas normatīvajos tiesību aktos nav ietvertas normas, kas tiešā veidā veicinātu judikatūras stabilitāti, kvalitatīvu attīstību un kas paredzētu īpaša pamatojuma nepieciešamību un apsvēršanu, lai mainītu līdzšinējās tiesnešu tiesības. Tiesnešu tiesību kvalitātes uzlabošanai būtu nepieciešams apsvērt iespēju papildināt procesuālo likumu normas, ietverot tajās tiesas pienākumu, skatot lietu kasācijas kārtībā, skatīt to paplašinātajā sastāvā (kopsēdē) visos gadījumos, kad ir ierosināta līdzšinējo tiesnešu tiesību normu grozīšana, proti, ietvert tāda satura noteikumu, ka gadījumā, ja kasācijas instancē pēc lietas izskatīšanas tiesas sastāva vairākuma viedoklis atbalsta tādu lietas risinājumu, kā rezultātā tiktu grozīta līdzšinējā judikatūra, lieta obligāti nododama izskatīšanai pilnā (paplašinātā) tiesas sastāvā (kopsēdē).

Anotācija

Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas rezultātā pēdējās desmitgadēs tiesību teorijas atziņas par tiesību normu interpretāciju un likumu robu aizpildīšanu tiesību normu tālākveidošanas visās izpausmes formās vairs netiek apšaubītas. Tiesu darba praksē tiesības attīstošām juridiskajām metodēm ir atzīta arvien būtiskāka loma un arī judikatūras jēdziena nošķiršana no tiesu prakses un attīstīšana liecina par nepārprotamu un vitālu šīs tiesību materiāla apstrādes nozīmi tiesiskās realitātes veidošanā. Turklāt mūsdienu tiesību zinātnē dominē mērķis radīt un pilnveidot sprieduma taisīšanas procedūru un metodoloģiju tiesā kā galvenajā likumu piemērošanas institūcijā. Tomēr, ja tiek atzīta tiesību normu tālākveidošanas nepieciešamība, tad loģiska un konsekventa būtu arī vienota izpratne jautājumā par tā rezultātā identificēto atziņu (normu) juridisko statusu un to avotu vietu tiesību avotu sistēmā.

Šādā kontekstā autore analizē tiesnešu tiesības kā jēdzienu, kas nereti tiek lietots augstāk minētā tiesību materiāla apzīmēšanai, tomēr bez vajadzīgās konsekvences un izpratnes par tiesnešu tiesību būtību, jēdziena ģenēzi, tiesnešu tiesību rašanās priekšnoteikumiem un to funkcionālo nozīmi tiesību piemērošanā. Autore pēta tiesnešu tiesības kā tiesību normu kopumu, kas pastāv tiesību sistēmā un kuru avots ir judikatūra, atšķirībā no pārējām tiesību normām, kuru avots ir normatīvie tiesību akti, paražu tiesības vai vispārējie tiesību principi. Tiesnešu tiesību juridiskais statuss ir tieši atkarīgs no judikatūras statusa tiesību sistēmā. Pētījuma ietvaros autore izvērtē nepieciešamību izdalīt judikatūru atsevišķā tiesību avotu grupā, attiecīgi diferencējot judikatūras un pārējo tiesību palīgavotu lomu un tuvinot to patstāvīgajiem tiesību avotiem.

Darbu veido trīs pētniecības virzieni. Pirmais ir tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes analīze, arī tās evolūcija, otrs – ar tiesnešu tiesībām saistīto konstitucionālo un tiesībteorētisko jautājumu pētniecība, tajā skaitā, atrodot judikatūras patieso vietu tiesību avotu sistēmā, trešais – metodoloģisko aspektu pētniecība, kas saistīti ar tiesnešu tiesību kā tiesību avota izstrādi un vēlāku piemērošanu. Darbā veiktā analīze un secinājumi par tiesnešu tiesību kā tiesību normu statusu un tiesnešu tiesību avota vietu tiesību avotu sistēmā dod būtisku inovatīvu risinājumu judikatūrā atrodamo tiesu izstrādāto atziņu juridiskā kvalificēšanā, to tiesiskā statusa atzīšanā un pastāvošā tiesību avotu iedalījuma pārvērtēšanā. Lai gan teorijā tiek atzītas tiesnešu tiesības darboties tiesību tālākveidošanas sfērā, tā rezultātā formulētie tiesību noteikumi līdz šim nav atsevišķi identificēti kā materiālo tiesību daļa. Veicot minēto nošķiršanu, autore risina izrietošos jautājumus par šī tiesību materiāla juridisko spēku un nozīmi Latvijas tiesību avotu doktrīnā.

Annotation

As a result of transformation of the legal system of Latvia during the last decade, legal theory's ideas with regards to interpretation of legal norms and filling the gaps by all methods of further law-making are not questioned any more. Developing legal methods have gained an increasing role within the court practise, likewise the distinguishing between the concepts of judicature (case-law) and court practise indicates the actual role of the above methods in forming the legal reality. Contemporary legal science constantly aims to create and improve procedure and methods of adjudicating taking into account that the court is acknowledged being the major applicant of the law. Subsequently, united understanding of the legal status of the result of implementation of these methods as well as placement of the respective source of the law within the system of sources of the law is expected.

In this context author analyses judge-made law as a concept frequently referred to when naming the above new legal material, hence without the necessary consistency and insight on the essence of the concept of judge-made law, its genesis, preconditions and functional significance. Author researches the judge-made law as body of legal norms actually existing in legal system but being distinguished from the other legal norms sources of which are normative acts, legal principles and customary law. Legal status of the judge-made law directly depends on the placement of judicature within the legal system. In this paper author considers necessity to detach judicature from the secondary sources of the law and establish new group of sources quite close related with the independent primary sources of the law.

There are three directions of research reflected in this paper. First, detailed analysis of understanding of the concept of the judge-made law itself. Second, solving of several constitutional and legally problematic questions arising out of this concept, that includes initiative to reform the system of the sources of the law therefore. Third, considering methodological issues of development and later implementation of the judge-made law. Conclusions based upon the research and the respective analysis result in fundamentally innovative legal qualification of nature of the norms created by the judges as judge-made law. Likewise, it is also a good ground for reconsideration of the existing understanding of division of sources of the law.

Annotation

Résultant de la transformation du système légal en Lettonie durant la dernière décennie, les idées théoriques concernant l'interprétation des normes légales et comblant les lacunes par toutes les méthodes de construction de lois n'est plus questionnable. Les méthodes légales émergentes ont bénéficié d'un rôle d'une considération croissante à l'intérieur des cours juridictionnelles, de même que la distinction entre les concepts de jurisprudence et le droit jurisprudentiel indiquent le rôle actuel des méthodes susmentionnées dans la formation de la réalité légale. La science légale contemporaine tend constamment vers la création et l'amélioration des procédures et des méthodes d'adjudication prenant en compte le fait que la cour est reconnue comme le principal appliquant de la loi. Par conséquent, la compréhension unifiée du statut légal et de l'accomplissement de ses méthodes aussi bien que le placement de l'origine de la loi à l'intérieur du système des origines de loi sont de mise.

Dans ce contexte, l'auteur analyse le droit jurisprudentiel comme un concept utilisé fréquemment pour la dénomination du nouveau matériel légal susmentionné, mais cependant sans la constance et la logique nécessaire ainsi qu'un aperçu sur le fond du concept du droit jurisprudentiel, sa genèse, les conditions préalables et son importance fonctionnelle. Auteur fait ces recherches sur le droit jurisprudentiel comme un corps de normes légales existant en fait dans le système légal mais distingué d'autres origines de normes légales qui sont des actes normatifs, des principes légaux et des lois coutumières. Le statut légal du droit jurisprudentiel dépend directement de l'organisation judiciaire à l'intérieur du système légal. Dans cet écrit, l'auteur considère la nécessité de distancier l'organisation judiciaire des origines secondaires des lois et d'établir un nouveau groupe source très étroitement relié aux premiers groupes sources des lois.

Il y a 3 directions de recherches suggérées dans ce papier. Premièrement, des analyses détaillées de la compréhension du concept du droit jurisprudentiel lui-même. Deuxièmement, résoudre plusieurs problématiques légales et constitutionnelles dont le questionnement qui grandit dans ce concept, ce qui inclut l'initiative de réformer par conséquent le système des origines des lois. Troisièmement, considération des problèmes méthodologiques de développement et plus tard, d'application du droit jurisprudentiel. Les conclusions basées sur la recherche et l'analyse entraînent une qualification foncièrement novatrice de nature de ces normes créées par le juge – normes du droit jurisprudentiel. De même, c'est aussi une base pour la reconsidération de l'existence des divisions sur les origines de la loi.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS, NORMATĪVO AKTU UN JURIDISKĀS PRAKSES SARAKSTS

Izmantotā literatūra

1. Aarnio A. Paradigm in Legal Dogmatics. In: Peczenick A., Lindahl L., van Roermund B. *Theory of Legal Science*, Dordrecht, [b.i.], 1984;
2. Alehno I., Buka A., Jarinovska K., Škoba L. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās*. Tiesu prakse un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001;
3. Alexy R. *A Theory of Legal Argumentation: the theory of rational discourse as theory of legal justification*. Oxford: Clarendon Press, Oxford University Press, 1989;
4. Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997;
5. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, 1. junius 1811. http://www.internet4jurists.at/gesetze/bg_abgb01.htm#§_12;
6. Atria F. Legal Reasoning and Legal theory revisited. In: *Law and Legal Interpretation*. Ed. Atria F. and MacCormick D.N. Dartmouth: The Crmwell Press, 2003;
7. Avril P. La jurisprudence institutionnelle du Conseil constitutionnel est-elle créatrice du droit? Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007;
8. Baranger D. Les Revirements de jurisprudence au Conseil Constitutionnel. Paris: Baranger D., 1992;
9. Bārdiņš G. *Dialoga metodes teorētiskais pamatojums un argumentatīvā nozīme*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007;
10. Bealey F. *The Blackwell dictionary of political science*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2000;
11. Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974;
12. Bergel J.-L. *Théorie générale du droit*. 4e édition, Paris: Dalloz, 2003;
13. Biaggini G. *Verfassung und Richterrecht*. Basel, Frankfurt am Main: Helbing&Lichtenhahn, 1991;
14. Bingham T. The Judge as Lawmaker: An English Perspective. In: *The Business of Judging*. Oxford: Oxford University Press, 2002;
15. Birziņa L. *Romiešu tiesības*. Rīga: [b.i.], 1997;
16. *Black's Law Dictionary*, 8th ed. USA: West Publishing Co., 2004;
17. Boulanger J. Jurisprudence, dans *Répertoire de Droit Civil*, 1er ed., 1953;

18. Boulanger J. Notations sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence Civile, *Revue Trimestrielle de Droit Civil*, 1961. Vol.59;
19. Braibant G. L'arrêt syndicat général des ingénieurs-conseils et la théorie des principes généraux du droit. *Etudes et documents du Conseil d'Etat*, 1962, n°16;
20. Bredin J.-D. La France et les Droits de l'Homme. <http://www.asmp.fr/travaux/communications/2001/bredin.htm>;
21. Bredin J.-D. La Responsabilité des Juges. <http://www.asmp.fr/travaux/communications/2006/bredin.htm>;
22. Briede J. *Administratīvais akts*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003;
23. Brunet P. Les principes généraux et la hiérarchie des normes. Dans: *L'Architecture du droit. Melanges en l'honneur de Michel Troper*. Paris: Economica, 2006;
24. Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Leipzig: Duncker&Humblot, 1885;
25. Bülow O. *Gesetz und Richteramt*. Statutory Law and the Judicial Function. Translation by Herget J.E. and Wade I. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX;
26. Bundesverfassungsgericht NJW 1994, S. 36 ff, <http://www.bundesverfassungsgericht.de/cgi-bin/link.pl?entscheidungen>;
27. Burgentāls T. *Starptautiskās cilvēktiesības kodolīgā izklāstā*. Rīga: Izdevniecība AGB, 2000;
28. Bydlinski F. Hauptpositionen zum Richterrecht. *Juristenzeitung*, 1985, no.40;
29. Cenkurs V. Valsts nodevas apmēra noteikšana tiesās. *Jurista Vārds*, 2005. 30.augusts, nr.32 (387);
30. Cers V. *Filozofija tekstu fragmentos*. Rīga, RTU izdevniecība, 2007;
31. Chapus R. De la soumission au droit des règlements autonomes. *Dalloz*, 1960, chr.119;
32. Chapus R. De la valeur juridique des principes généraux du droit et des autres règles jurisprudentielles du droit administrative. *Dalloz*, 1966, chr. 99;
33. Churchill R.R., Young J.R. Compliance with Judgements of the European Court of Human Rights and Decisions of the Committee of Ministers: The Experience of the United Kingdom 1975-1987. In: *The British Year Book of International Law 1991*. Oxford: Clarendon Press, 1992;
34. Cipeliuss R. *Tiesību būtība*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001;
35. Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998;
36. Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3;
37. Coing H. *Grundzüge der Rechtsphilosophie*. 4. Aufl. Berlin, New York: de Gruyter, 1985;
38. Cornu G. (dir.) *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007;

39. Craig P., De Burca Gr. *EU Law. Text, Cases and Materials*. Fourth ed., Oxford: Oxford University Press, 2008;
40. Cross R., Harris J.W. *Precedent in English Law*. 4th ed. Oxford: Clarendon Press, 1991;
41. Cruz J.B. The Changing Constitutional Role of the European Court of Justice. *International Journal of Legal Information*, 2006, Vol. 2, No.2;
42. Dambergs M. Vai un cik lielā mērā grozāms Civillikums. *Jurista Vārds*, 2008 29. aprīlis, nr. 17 (521);
43. David R. Sources of Law. In *International Encyclopaedia of Comparative Law*, 1984, Vol. 2;
44. Dawson J.P. *Oracles of the Law*. New York: William S. Hein&Co., Inc., 1986;
45. Deumier P. Création du droit et rédaction des arrêts par la Cour de cassation. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007;
46. *Dictionary of Law*. Fifth edition, Martin E.A. (ed.), Oxford, Oxford University Press, 2003;
47. *Dictionnaire de l'anglais juridique*. Paris: Business Management Series, 2004;
48. Dišlers K. *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004;
49. Duguit L. *Manuel de droit constitutionnel*. Paris: Université Panthéon-Assas, Librairie général de droit et de jurisprudence Diffuseur, 2007;
50. Dupeyroux O. La Jurisprudence, Source Abusive du Droit, dans: *Mélanges Offerts à J.Maury*. Tome 2, Paris: Dalloz/Sirey, 1960;
51. Dworkin R. *Taking rights seriously*. London: Harvard University Press, 1977;
52. *Eiropas tiesības*. Otrais papildinātais izdevums. Jundzis T. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2007;
53. *Encyclopaedia Universalis*. Corpus 13, Paris: Encyclopaedia Universalis France S.A., 2002;
54. Endziņš A. Eiropas Konstitūcijas līgums un Latvijas Republikas Satversme. *Jurista Vārds*, 2004. 12.oktobris, nr. 39(344);
55. Feteris E.T. *Fundamentals of legal argumentation: A survey of theories on the justification of judicial decisions*. Hague: Kluwer Law International, 1999;
56. Fikentscher von W. *Methoden des Rechts: in vergleichender Darstellung*. Tubingen: Mohr, 1977, vol.IV;
57. Foyer J. La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007;
58. Gaudemet P. La Séparation de Pouvoirs, Mythe et Réalité, *Dalloz*, 1961, chr.121;
59. Géný F. *Les Méthodes d'Interprétation et les Sources du Droit Privé Positif*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1932;
60. Gerichtsverfassungsgesetz, http://www.gesetze.2me.net/gvg_/gvg_0162.htm;

61. *Gesammelte Politische Schriften*, Winkelmann J. (ed.) Tubingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988;
62. Gomard B. A programme of legal Policy on Judge-made Law. *Scandinavian Studien in Law*, 1988. Vol.32;
63. Goodhart A.L. Precedents in English and Continental Law. In *The Law Quarterly Review*, 1934, Vol. 50;
64. Gray J.Ch. *The Nature and Sources of the Law*. 2nd ed. USA: Macmillan, 1948;
65. Grudulis M. Tiesas ieskats kā tiesību metode. *Jurista Vārds*, 2005. 22.februāris, nr.7;
66. *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Hegel G.W.F. Elements of the Philosophy of Right, Nisbet H.B. (transl.), Wood A.W. (ed.), New York: Cambridge University Press, 1991;
67. Guļāns A. Augstākās tiesas attīstība: evolūcija, revolūcija vai normatīvā nolemība. *Jurista Vārds*, 2005. 18.oktobris, nr. 39 (394);
68. Guļāns A. Kādu tiesu varu Latvijā mēs vēlamies? Runa Latvijas tiesnešu konferencē, 2007. 7.marts. Elektroniski pieejama:
<http://www.at.gov.lv/lv/about/chairman/speeches/2007/20070309/>;
69. Hart H.L.A. *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1994;
70. Herget J.E. Unearthing the Origins of a Radical Idea: The Case of Legal Indeterminacy. *The American Journal of Legal History*, 1995, No.1, vol. XXXIX;
71. Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. *Likums un Tiesības*, 1999, nr. 3;
72. http://curia.europa.eu/lv/instit/presentationfr/index_cje.htm;
73. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:LV:pdf>;
74. http://www.coe.int/T/E/Human_rights/execution/01_Introduction/01_Introduction.asp#TopOfPage;
75. Iljanova D. Tiesību normu un principu kolīzija. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums, Meļķis E. (zin.red.), Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003;
76. Iljanova D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris, 2005;
77. Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung*. Berlin: Duncker&Humblot, 1975;
78. Japiņa G. Tiesību normas likumības un tiesiskuma pārbaude. *Likums un Tiesības*, 2003, nr.1(41);
79. Jarašiūnas E. Jurisprudencine Konstitucija (Jurisprudencial Constitution). *Jurisprudencija*, 2006, 12(90)
80. Jarašiūnas E. *Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos*. Vilnius: Jurisprudencija, 2009

81. Jauce S. Vai sabiedrība kriminalizējas? *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 21.maijs, <http://www.lv.lv/index.php?menu=doc&sub=&id=164680>;
82. Jeanneau B. *Les principes généraux du droit dans la jurisprudence administrative*, Paris: Sirey, 1954;
83. Jelāgins J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija. Grām.: *Tiesību spogulis I. Zinātnisko rakstu krājums tiesību teorijā un vēsturē*. Osipova S. (zin.red.), Rīga: Biznesa augstskola „Turība”, 1999;
84. Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Rakstu krājums prof. E.Meļķiņa redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999;
85. Jestaz P. *La Jurisprudence: Réflexions sur un Malentendu*. Paris: Dalloz, 1987, Chr.11. Skat. arī: Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe siecle, Etudes Offertes a G.Ripert*, Vol. 1, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950;
86. Jhering von R. *La lutte pour le droit*. France: Dalloz, 2006;
87. Jonikāns V. Izmaiņas tiesas darbu reglamentējošajās tiesību normās. *Jurista Vārds*, 2008. 1.jūlijs, nr.24 (529);
88. Jonikāns V. Nepārsūdzami lēmumi un lēmumu pārsūdzamība. *Jurista Vārds*, 2005. 27.septembris, nr. 36 (391);
89. Judge-made law, Germany. <http://www.eurofound.europa.eu/emire/GERMANY/JUDGEMADELAW-DE.htm>;
90. Judikatūras datu bāze, <http://www.at.gov.lv/lv/about/operation/judikatura/>;
91. *Juridisko terminu vārdnīca*, Rīga: Nordik, 1998;
92. Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Grām: Meļķiņš E. (zin.red.) *Juridiskās metodes pamati. I Isoļi tiesību normu piemērošanā*. Rīga, Ratio iuris, 2003;
93. Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. I Isoļi tiesību normu piemērošanā*. Meļķiņš E. (zin.red.) Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003;
94. Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999;
95. Kelsen H. *Théorie générale des normes*. Paris: Presses universitaires de France, 1996;
96. Kelsen H. *Théorie pure du droit*. Paris: Dalloz, 1962;
97. Kergandberg E., Sillaots M. Kohtunikuõigusest Saksamaal. *Juridica*, 1993, No. 3;
98. Krastiņš I. *Tiesību būtība un forma*. Rīga: [b.i.], 1999;
99. Krastiņš I. *Tiesību doktrīnas*. Rīga, Latvijas Universitāte, 2000;
100. Krastiņš U. Augstākās tiesas plēnuma loma Krimināllikuma normu tulkošanā. *Jurista Vārds*, 2004. 9.marts, nr.9;

101. Krastiņš U. Kāda ir AT plēnuma loma un tiesu prakse lietās par svešas mantas nolaupīšanu. *Jurista Vārds*, 2002. 24.septembris, nr.19;
102. Krastiņš U. Tiesību zinātnes loma tiesu prakses veidošanā. Līdzziņojums konferencē *Latvijas Republikas Augstākā tiesa attīstībā: atskats pagātnē un Eiropas pieredze nākotnei* 2005.gada 7.oktobrī, <http://www.at.gov.lv/files/docs/conferences/U%5B1%5D.Krastins.doc>;
103. Kremer T. Carl Magnus Bergbohm (1849 - 1927), a jurist and expert in constitutional and international law from Tartu. *Juridica*, 1999, No. 1;
104. Kress K. Legal Indeterminacy. In: *Philosophy of Law and Legal Theory. An Anthology*. Patterson D. (ed.), Oxford: Blackwell Publishing, 2003;
105. Kūris E. Konstitucionālā tiesvedība Lietuvā: virzieni un attīstība. *Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā*. Satversmes tiesas 2006.gada konferences materiālu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007;
106. Kūtris G. Likumu robeži un Eiropas konstitucionālās tiesas. Eiropas konstitucionālo tiesu konferences XIV kongress. *Jurista Vārds*, 2008. 1.jūlijs, nr.24 (529);
107. Lagarde X. Brèves réflexions sur les revirements pour l'avenir. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007;
108. Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005;
109. Larenz K. Canaris C. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995;
110. *Latīņu - latviešu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne, 1994;
111. *Latviešu konversācijas vārdnīca*, Rīga: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1939, 19.sēj., 37841-37842;
112. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2006;
113. Latviešu valodas nozaru terminoloģijas izstrādes vadlīnijas. Apstiprinātas Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas 18.12.2000. sēdē; prot. Nr. 3/1018. Elektroniski pieejamas: <http://termini.lza.lv/article.php?id=45>;
114. Latvijas nacionālais ziņojums Eiropas Konstitucionālo Tiesu Konferences XIV kongresā, 2008. 2-7 jūnijs, Viļņa. http://www.lrkt.lt/Conference_R.html;
115. *Latvijas Republikas Augstākās padomes stenogrammas (1990-1993)*. V sesija, 30.sēdes 1992.gada 1.decembra stenogramma. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2005;
116. *Latvijas tiesību vēsture (1914-2000)*. Lēbers D.A.(red.) Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000;
117. Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Juridiskās terminoloģijas apakškomisijas apstiprinātie termini: 2002.12.11.-2003.05.28. *Terminoloģijas Jaunumi*, 2003, nr. 4;

118. Laviņš A. Kā šobrīd strādā administratīvās tiesas. *Jurista Vārds*, 2004. 23. novembris, nr.45 (350);
119. Lēbers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē. II daļa. Rīga: [b.i.], 1922;
120. Ledford K.F. Judicial Independence and Political Representation: Prussian Judges as Parliamenraty Deputies, 1849-1913. *Law & Social Inquiry*, 2000, Vol.25, No.4;
121. Legarde X. Brèves réflexions sur revirements pour l'avenir. Dans: La création du droit par le juge. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007;
122. Levits E. atklājot jaunu rubriku „Aktuālās judikatūras apskats” žurnālā *Likums un Tiesības*, 2005, nr. 1;
123. Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6;
124. Levits E. Iestādes rīcības veidu klasifikācija (publisko tiesību jomā): Administratīvā procesa likuma projekta darba grupas materiāli, 1997. 25.maijs, npublicēts;
125. Levits E. Nozīmīgs spriedums par vēlēšanām. *Jurista Vārds*, 2006. 19.decembris, nr. 50;
126. Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 8.maijs, nr.68;
127. Levits E. Pārdomas par Latvijas tiesību sistēmas transformācijas problēmām. Grām: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Melķis E. (zin.red.) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999;
128. Levits E. Probleme der Sprachenvielfalt am Europäischen Gerichtshof. In: *Herausforderungen der Sprachenvielfalt in der Europäischen Union*. Hrsg. v. Roswitha Fischer. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007;
129. Levits E. Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. *Jurista Vārds*, 2007. 27. marts, nr.13 (466);
130. *Lexique des termes juridiques*. Paris : Dalloz, 2007;
131. Lībiņa I. Personas tiesības uz attēlu saistībā ar privātās dzīves neaizskaramību salīdzinošo tiesību aspektā. *Likums un Tiesības*, 2006, 8. sēj., nr. 8 (84);
132. Likumprojekta *Grozījumi Administratīvā procesa likumā* anotācija, 2006. 31.janvāris, http://www.saeima.lv/saeima8/mek_reg.fre;
133. Llewellyn K. A Realistic Jurisprudence – The Next Step. In: *Philosophy of Law and Legal Theory. An Anthology*. Patterson D. (ed.), Oxford: Blackwell Publishing, 2003;
134. Llorens A.A. The European Court of Justice, More than a Teleological Court. In: *The Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. Vol.2, 1999, Oxford: Hart Publishing, 2000;
135. Louis-Lucas P. *La loi*. Paris: Dalloz, 1964, I;
136. MacCormick N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. London: Clarendon Press, 1994;

137. Malberg C. *Contribution a la théorie générale de l'Etat*. Citēts pēc: Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991;
138. Malinovsky B. *Crime and Punishment in Primitive Society*. London: Kegan Paul, 1926;
139. Markesinis B.S., Auby J-B., Coester-Waltjen D., Deakin S.F. *Tortious Liability of Statutory Bodies. A comparative and Economic Analysis of Five English Cases*. Oxford: Hart Publishing, 1999;
140. Martin E.A. ed. *Dictionary of Law*. 5th ed. Oxford, New York: Oxford Universities Press, 2002;
141. Mathieu B. Les rôles du juge et du législateur dans la détermination de l'intérêt général. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007;
142. Maury J. Observation sur la Jurisprudence en tant que Source de Droit. Dans: *Le Droit Prive Français au Milieu du XXe siecle, Etudes Offertes a G.Ripert*, Vol. 1, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950;
143. Meļķisis E. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000;
144. Meļķisis E. Juridisko jēdzienu un normu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. Grām.: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas*. Rakstu krājums prof. E.Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999;
145. Meļķisis E. Par tiesu prakses vienotību. *Tiesu prakses veidošana. Latvijas Universitātes zinātniskie raksti*. Rīga, Latvijas Universitāte, 2001;
146. Meļķisis E. *Tiesību normu iztulkošana*. 2.izd. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000;
147. Meļķisis E. Tiesību normu iztulkošana. Grām.: *Juridiskās metodes pamati. II soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums, Meļķisis E. (zin.red.), Rīga: Latvijas Univeristāte, 2003;
148. Millard E. *Théorie générale du droit*. Paris: Dalloz, 2006;
149. Mincs P. Senāta izskaidrojošā darbība. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. Rīga: A.Gulbja grāmatu spiestuve, 1920, nr.1;
150. Molfessis N. *Les revirements de jurisprudence: rapport remis à Monsieur le Premier Président Guy Canivet*. Paris: LexisNexis, 2005;
151. Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, the University of Chicago, 1952;
152. Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996;
153. Müller F. *Strukturierende Rechtslehre*. Berlin, [b.i.], 1994. (2. ed.);
154. Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: Zv. adv. Jānis Neimanis, 2004 ;
155. Neimanis J. Judikatūra un tās saistošais spēks. *Jurista Vārds*, 2005. 8.marts, nr. 9 (364);

156. Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006;
157. Neimanis J. Tiesisko seku konkretizēšana, izdodot obligātu administratīvo aktu. *Jurista Vārds*, 2007. 20. marts, nr.12 (465);
158. Nikuļceva I. Likums un tā grozījumi. *Jurista Vārds*, 2008. 8. aprīlis, nr. 14 (518);
159. Nourissat C. La jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes: Un regard privatiste à partir de l'actualité. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007;
160. Paine F.J. *Vācijas vispārīgās administratīvās tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002;
161. Paporinskis M. Satversmes tiesas spriedums kā normatīvs tiesību akts. *Likums un Tiesības*, 2003, nr.45;
162. Pastars E. Kad pastāv strīds par tiesas lēmuma nepārsūdzamību. *Jurista Vārds*, 2005. 20. septembris, nr.35 (390);
163. Peczenik A. Authority reasons in legal interpretation and moral reasoning. In: Peczenik A. *Law and legal interpretation*. Dartmouth: Ashgate, 2003;
164. Peczenik A. Coherence, Truth and Rightness in the Law. In: Nerhot P. (ed.) *Law, Interpretation and Reality. Essays in Epistemology, Hermeneutics and Jurisprudence*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990;
165. Peczenik A. Kinds of Theory of Legal Argumentation. <http://peczenik.ivr2003.net/documents/draft2005.pdf>;
166. Peczenik A. L'Existence de principes supra constitutionnels. Dans: *L'Architecture du droit. Melanges en l'honneur de Michel Troper*. Paris: Economica, 2006;
167. Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989;
168. Peczenik A. Statutory interpretation in Sweden. In: Peczenik A., Bergholz G. *Interpreting statutes: A comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 2002;
169. Peczenik A. The Binding Force of Precedent. In: McCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997;
170. Peczenik A., Hage J. Legal Knowledge about What? *Ratio Juris*, September 2000, Vol. 13: Iss. 3. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=243086;
171. Perelman Ch. Ontologie juridique et sources du droit. *Archives du Philosophie du Droit*, 1982, 31;
172. Petražickis L. *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli*. Rīga: A.Golta apgāds, 1931;

173. Planiol M. *Traité Élémentaire de Droit Civil*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1922, Vol.1;
174. Pleps J. Kad saduras Satversmes tiesas un administratīvo tiesu lemtais. *Jurista Vārds*, 2005. 18. janvāris, nr.2 (357);
175. Pleps J. Politiska lēmuma jēdziens. *Jurista Vārds*, 2004. 12. oktobris, nr. 39(344);
176. Pleps J. *Sapulču, gājienu un piketu normatīvais regulējums*. Referāts Latvijas Republikas Augstākās tiesas konferencē „Administratīvo tiesu un administratīvā procesa tiesvedības piece gadi Latvijā”, 2009.gada 27.martā, <http://www.at.gov.lv/lv/about/conferences/admtiesas/>;
177. Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004;
178. Pollicino O. Legal Reasoning of the Court of Justice in the Context of the Principle of Equality Between Judicial Activism and Self-restraint. *5th German Law Journal*, 1 March 2004, no. 3, http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=402#_edn1;
179. Raulinaitis P.V. *Parlamentarizmas. Istoriniai-teoretiniai parlamentines tvarkos bruožai*. Klaipeda: Lithuania, 1925, p.69-70. Citēts pēc: Žilys J. *Konstitucinis teismas – teisinės ir istoinės prielaidos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 39
180. Revet Th. *La Légisprudence*. Mélanges Ph.Malaurie, Paris: Defrenois, 2005;
181. Ripert G. *Les forces créatrices du droit*. 2e ed. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1955;
182. Rivero J. Le Juge Administratif, un Juge qui Gouverne. *Dalloz*, 1951;
183. Rousseau J.J. *The Social Contract or Principles of Political Right*, 1762. Angļu valodā elektroniski pieejams: <http://www.constitution.org/jjr/socon.htm>;
184. Rozenfelds J. Romiešu civiltiesību pamatu kursa pasniegšanas metodika Latvijas Universitātē un tās ietekme uz Latvijas tiesībām. *Likums un Tiesības*, 2008. jūlijs, nr. 7(107);
185. Rudevskis J. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas reforma: Četrpadsmitais protokols. Vai Eiropas Cilvēktiesību tiesa kļūs efektīvāka? (I). *Likums un Tiesības*, 2005, nr.2 (66);
186. Rudevskis J. Eiropas Kopienu (Eiropas Savienības) tiesību un Latvijas tiesību normu kolīziju novēršana pamattiesību jomā. *Konstitucionālās politikas semināra materiāli*. Bīriņi, 2006;
187. Satversmes tiesas tiesneses *Kristīnes Krūmas* atsevišķās domas lietā nr.2007-10-0102, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Kruma_atseviskas_2007-10-0102.htm;
188. Schneider H.-P. *Richterrecht, Gesetzesrecht und Verfassungsrecht*. Frankfurt/Main: Klosterman, 1969. Skat arī : Müller F. *Discours de la Méthode Juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1996;

189. Schweizerisches Zivilgesetzbuch, <http://www.admin.ch/ch/d/sr/210/a1.html>;
190. Shaw T. Max Weber on Democracy: Can the People Have Political Power in Modern States? *Constellations* Volume 15, Number 1, 2008, <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8675.2008.00472.x>;
191. Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971;
192. Sillaots M. Kohtunikuõigus. *Juridica*, 1998, No. 5;
193. Siltala R. *A Theory of Precedent. From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Canada: Hart Publishing, 2000;
194. Simpson A.W.B. The Ratio Decidendi of a Case and the Doctrine of Binding Precedent. In: Guest A.G. (ed.) *Oxford Essays in Jurisprudence*. Oxford: Oxford University Press, 1961;
195. Sniedzīte G. Tiesību normu interpretācija *praeter legem* I . *Likums un Tiesības*, 2005. oktobris, nr. 74
196. Sniedzīte G. Tiesību normu interpretācija *praeter legem* II . *Likums un Tiesības*, 2005. novembris, nr.75;
197. Sniedzīte G. Tiesību palīgavoti, piemērojot tiesību normas. *Jurista Vārds*, 2005, nr.39;
198. Steiner E. *French Legal Method*. New York: Oxford University Press, 2003;
199. Stone Sweet A. *The Judicial Construction of Europe*. Oxford : Oxford University Press, 2004;
200. Stychin C.F. *Legal Method. Text and Materials*, London: Sweet & Maxwell, 1999;
201. Šaukauskis K. Teismu precedentai. Teise, 1938, sausis-kovas, nr.41, p.18. Citēts pēc: Žilys J. *Konstitucinis teismas – teisinės ir istoinės prielaidos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001
202. Škutāns D. Tiesības uz efektīvu tiesas aizsardzību. *Jurista Vārds*, 2005. 23. augusts, nr. 31;
203. Škutāns D. Vai Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāv minimālās tiesību aizsardzība princips? *Likums un Tiesības*, 2003. janvāris, nr.41;
204. Tammelo I. La «Ratio Decidendi» et la règle de droit. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971;
205. Terré F. *Introduction Générale au Droit*, 5 ed., Paris: Dalloz, 2000;
206. Terré F. L'hétéarchie juridique. Dans: *La création du droit jurisprudentiel. Mélanges en l'honneur de Jacques Boré*. Paris: Dalloz, 2007;
207. The Sources of the Legal Systems. <http://www.leeds.ac.uk/law/hamlyn/sls.htm>;
208. Torgāns K. Judikatūras teorija un pielietojamā judikatūra. *Jurista Vārds*, 2005. 13.decembris, nr. 47 (402);
209. Troper M. *La philosophie du droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003;

210. Troper M. Les contraintes de l'argumentation juridique dans la production des normes. Dans: *Raisonnement juridique et interprétation*. Journée d'étude internationale organisée par Pfersmann O., Timsit G. Paris: Publications de la Sorbonne, 2001;
211. Troper M. On Super-Constitutional Principles. In: *Justice, Morality and Society. A Tribute to Aleksander Peczenik*. Lund: Juristforlaget, 1997;
212. Troper M., Grzegorzczak Ch. Precedent in France. In: MacCormick N., Summers R.S. *Interpreting precedents. A comparative study*. Aldershot, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company Ltd, 1997;
213. Vainovskis M. *Pētījums par tiesu prakses vispārinājumu veikšanas metodoloģiju*, <http://www.at.gov.lv/index.php?a=50&v=lv>;
214. Vainovskis M. Tiesu prakses veidošanas nozīme lietās par nodokļu likumdošanas piemērošanu. Grām.: *Tiesu prakses veidošana*. Latvijas Universitātes zinātniskie raksti. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001;
215. Vaišvila A. Teisinis Aišķinimas kaip teises atpažinimas istatymu tekstuose (Legal Interpretation as Identification of Law in the Texts of Statutes). *Jurisprudencija*, 2006 8(86)
216. Vile M.J.C. *Constitutionalism and Separation of Powers*. Indianapolis: Liberty Fund Inc., 1998;
217. *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 1814, http://www.1911encyclopedia.org/Friedrich_Karl_von_Savigny;
218. Vorlander H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 2001, nr.10;
219. Vranes E., The definition of "Norm conflict" in International Law and Legal Theory, *European Journal of International Law*, 2006, no.2;
220. Waline M. Le Pouvoir Normatif de la Jurisprudence, dans: *La Technique et les Principes du Droit Public. Etudes en l'Honneur de G. Scelle*, Tome 2, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1950;
221. Weinberger O. *Law, Institution and Legal Politics*. Fundamental Problems of Legal Theory and Social Philosophy. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1991;
222. Wieacker Fr. *A History of Private Law in Europe with Particular reference to Germany*. Oxford: Clarendon Press, 1995;
223. Wildberg J.H. Priekšvārds, Vorlander H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 2001, nr.10;
224. Windscheid B. *Lehrbuch des Pandektenrecht*, vol. I. Frankfurt am Main: Ruttgen&Loenig, 1906;
225. Wintgens L.J. Legislation as an Object of Study of Legal Theory: Legisprudence. In: *Legisprudence: A new Theoretical Approach to Legislation*. Wintgens L.J. (ed.) Oxford: Hart Publishing, 2002;

226. *XIV Congress General Report*: Eiropas Konstitucionālo Tiesu Konference, 2008. 2-7 jūnijs, Viļņa. http://www.lrkt.lt/Conference_R.html
227. Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991;
228. Ziemele I. (red.) *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Rīga: SIA „Izglītības solī”, 2000;
229. Zimmermann R. Savigny’s Legacy – Legal history, comparative law and the emergence of a European legal science. In: *The Europeanisation of Law*. Watkin Th. (ed.), Oxford: The UK National Committee of Comparative Law, 1998;
230. Zippelius R. *Juristische Methodenlehre*. Munchen: [b.i.], 1994;
231. Zupančičs V.M. Eiropas Cilvēktiesību tiesas precedentu un spriedumu interpretācija. *Likums un Tiesības*, 2004, nr.4 (56);
232. Винтрук Н.В. *Конституционное правосудие в России (1991-2001)*, Москва: [б.и.];
233. Гриммь Д.Д. Участие суда в правотворчестве. *Законъ и судъ*, 1931, nr.18119
234. Дождев Д. *Римское частное право*. Москва, Инфра-М - Норма, 1997;
235. Лазарев В.В. (ред.) *Теория права и государства*. Москва: Новый Юрист, 1997;
236. Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005;
237. Марченко М.Н. *Судебное правотворчество и судебское права*. Москва: Проспект, 2006;
238. Нерсесянц В.С. (ред.) *Проблемы общей теории права и государства*. Москва: Изд. группа "ИНФРА-М-НОРМА", 2002;
239. Трудецкой Е.Н. *Энциклопедия права*. Киев: СПб., 1998.

Normatīvie tiesību akti

1. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144;
2. Par 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11.protokolu: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13.jūnijs, nr. 143/144 (858/859);
3. Lisabonas Līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, parakstīts Lisabonā 2007.gada 13.decembrī. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 306, 50.Sējums, 2007.gada 17.decembris. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:LV:HTML>
4. Līgums par Eiropas Savienību (*The Treaty on European Union*). *Official Journal*, C 191, 29.07.1992, pp. 0001–0110; latviešu val. pieejams: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/lv/treaties/index.htm>;
5. Par Līgumu starp Beļģijas Karalisti, Dānijas Karalisti, Vācijas Federatīvo Republiku, Grieķijas Republiku, Spānijas Karalisti, Francijas Republiku, Īriju, Itālijas Republiku, Luksemburgas Lielhercogisti, Nīderlandes Karalisti, Austrijas Republiku, Portugāles Republiku, Somijas Republiku, Zviedrijas Karalisti, Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienoto Karalisti (Eiropas Savienības dalībvalstīm) un Čehijas Republiku, Igaunijas Republiku, Kipras Republiku, Latvijas Republiku, Lietuvas Republiku, Ungārijas Republiku, Maltas Republiku, Polijas Republiku, Slovēnijas Republiku, Slovākijas Republiku par Čehijas Republikas, Igaunijas Republikas, Kipras Republikas, Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas, Ungārijas Republikas, Maltas Republikas, Polijas Republikas, Slovēnijas Republikas un Slovākijas Republikas pievienošanās Eiropas Savienībai: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 12.novembris, nr.159 (2924);
6. Eiropas Kopienas dibināšanas līguma konsolidētā versija. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 321E, 29.12.2006;
7. Eiropas Kopienu Tiesas Reglaments, *Oficiālais Vēstnesis*, L 176, 4.7.1991., aktuālā redakcija pieejama: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-04/rp.lv.pdf>;
8. Latvijas Republikas Satversme;
9. Administratīvā procesa likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14.novembris, nr.164 (2551);
10. Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums, *Ziņotājs*, 1984. 20.decembris, 51

11. Civilprocesa likums: LR likumi, *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 3.novembris, nr. 326/330 (1387/1391);
12. Grozījumi Administratīvā procesa likumā: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr. 183 (3551);
13. Grozījumi likumā „Par tiesu varu”: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 19.novembris, nr.168 (2743);
14. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8.jūlijs, nr. 199/200 (1260/1261);
15. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 11.maijs, nr. 74 (3232);
16. Par nodokļiem un nodevām: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 18.februāris, nr. 26 (309);
17. Par tiesu varu: LR likums, *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1993. 14.janvāris, nr. 1;
18. Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 1.aprīlis, nr. 104/105 (1564/1565);
19. Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 25.janvāris, nr. 10 (141);
20. Saeimas vēlēšanu likums: LR likumi, *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 6.jūnijs, nr. 86 (369);
21. Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14.jūnijs;
22. *Vietējo civillikumu kopoījums*. (Vietējo likumu kopoījuma 3.d.) Rīga: Valters un Rapa, 1928;
23. Constitution of the Republic of Lithuania.
<http://www.litlex.lt/litlex/Eng/Frames/Laws/Documents/CONSTITU.HTM>;
24. Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. (English translation by the Constitutional court): http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html;
25. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.
http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/gg_jan2007.pdf;
26. Verwaltungsverfagrensgesetz, 1976,
<http://www.bundesrecht.juris.de/bundesrecht/vwvfg/gesamt.pdf>;
27. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht. <http://www.gesetze.2me.net/bver/index.html>;
28. Bürgerliches Gesetzbuch, <http://bundesrecht.juris.de/bgb/index.html>;
29. Constitution of the Republic of Estonia, <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>;
30. Code of Civil Procedure, Estonia. Angļu val.tulkojums pieejams:
<http://www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm>
31. *The Swedish Code of Judicial Procedure*. Stockholm: Norstedts Tryckeri AB, 1998;
32. Administrative Court Procedure Act,
<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/61/43/7d1cf048.pdf>;

33. La Constitution de la République française du 4 octobre 1958, elektroniski pieejama:
<http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/c1958web.htm>;
34. Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen, 1789. 26 août. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/textes/d1789.htm>;
35. La loi fondamentale des 16-24 août 1790,
<http://www.justice.gouv.fr/index.php?rubrique=10050&ssrubrique=10288&article=11909>;
36. Code Civil des Français (Code Napoléon), 1803.
http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=D280BB803DF14EBF4BED08F75FB03EE6.tpdjo13v_1?idSectionTA=LEGISCTA000006089696&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080422;
37. Krievijas Federācijas konstitūcija. Angļu valodā pieejama:
<http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>;
38. On the Judicial System of the Russian Federation: Federal Constitutional Law, adopted by the Council of Federation December 26, 1996, <http://www.supcourt.ru/EN/jsystem.htm>;
39. Основной Закон (Конституция СССР). Москва, 1924. Citēts pēc: Марченко М.Н. *Источники права*. Москва: Проспект, 2005;
40. Закон СССР „О судоустройстве СССР союзных и автономных республик от 16 августа 1938.г. *Ведомости Верховного Совета СССР*, 1938. No.11.

Juridiskās prakses materiāli

1. ECT lieta: *Comingersol S.A. v. Portugal*, 2000.gada 6.aprīļa spriedums
2. ECT lieta: *James and Others*, 1986.gada 21.februāra spriedums, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=1851533&skin=hudoc-en&action=request>
3. ECT lieta: *Jersild v. Denmark*, application no. 15890/89, 23 september 1994. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Jersild%20%7C%20Denmark&sessionid=14087952&skin=hudoc-en>
4. ECT lieta: *Kruslin v. France*, 24 April 1990, application No 11801/85, 12 *European Human Rights Reports*, 547, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=207&sessionId=7250633&skin=hudoc-en&attachment=true>.
5. ECT lieta: *Selmouni v. France*, 1999.gada 28.jūlija spriedums
6. EST apvienotās lietas: nr.C-6/90 un C-9/90 Andrea Francovich un Danila Bonifaci un citi pret Itālijas Republiku, *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1991., lappuse I-05357, http://eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=Francovich&arg1=1991&arg2=&titre=titre&chlang=lv&RechType=RECH_mot&Submit=Mekl%C4%93t
7. EST lieta: C-177/90 Ralf-Herbert Kühn v. Landwirtschaftskammer Weser-Ems, *European Court Reports* 1992, p. I-00035
8. EST lieta: C-180/96 *United Kingdom v. Commission* [1998] ECR.
9. EST lieta: C-22/94 Irish Farmers Association and others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland and the Attorney General, *European Court Reports* 1997, p. I-01809
10. EST lieta: C-409/95 Hellmut Marschall pret Land Nordrhein Westfalen [1997] ECR I-6363
11. EST lieta: C-450/93 Kalanke pret Freie Hansestadt Bremen [1995] ECR I-3051
12. EST lieta: C-63/93 *Duff and Others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland, and the Attorney General* [1996], ECR I-0569
13. EST lieta: 152/84 *M.H. Marshall v. Southampton and South - West Hampshire Area Health Authority (Teaching)* [1986] ECR 00723
14. EST lieta: 26/62 NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos pret Nederlandse administratie der belastingen, *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1963., <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=2681:cs&lang=lv&list=119382:cs,119225:cs,111893:cs,111>

759:cs,3705:cs,2681:cs,&pos=6&page=1&nbl=6&pgs=10&hwords=Van%20Gend%20L
oos~

15. EST lieta: 283/81 Srl CILFIT un Lanificio di Gavardo SpA pret Ministry of Health [1982] ECR 3415
16. EST lieta: 28-30/62 Da Costa en Schaake NV, Jakob Meijer NV un Hoechst-Holland NV pret Nederlandse Belastingadministratie [1963] ECR 31
17. EST lieta: 6/64 Flaminio Costa pret E.N.E.L., *Eiropas Tiesas ziņojumi*, 1964., <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=5203:cs&lang=lv&list=5203:cs,5198:cs,5205:cs,&pos=1&page=1&nbl=3&pgs=10&hwords=Costa~1964~>
18. EST lieta: 66/80 International Chemical Corporation pret Amministrazione delle Finanze dello Stato [1981] ECR 1191
19. EST lieta: C-127/02 *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels v. Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij* [2004] ECR I-7405
20. EST lieta: C-22/94 *Irish Farmers Association and others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland and the Attorney General* [1997], ECR I-01809
21. EST lieta: C-262/88 Barber pret Guardian Royal Exchange Assurance Group [1990] ECR I-1889
22. EST lieta: C-379/87 *Groener v. Ireland* [1989] ECR 3967
23. EST lieta: C-63/93 Duff and Others v. Minister for Agriculture and Food, Ireland, and the Attorney General, *European Court Reports* 1996, p.I-0569
24. EST lietas: 8/74 Procureur du Roi pret Benoît un Gustave Dassonville [1974] ECR 837; 120/78 Rewe-Zentral AG pret Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (*Cassis de Dijon*) [1979] ECR 649
25. Par 1998. gada 30. aprīlī pieņemtā Saeimas lēmuma par uzticības izteikšanu Ministru kabinetam atbilstību Ministru kabineta iekārtas likumam un Saeimas kārtības rullim: Satversmes tiesas 1998.gada 13.jūlija spriedums lietā nr. 03-04(98), [http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-04\(98\).rtf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/03-04(98).rtf)
26. Par Administratīvā procesa likuma 18. panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam: Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu 2010. gada 8. jūnijā un 11. jūnijā tiesas sēdē, izskatot lietu Nr. 2010-11-01, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_izb_2010_11.htm
27. Par Ādažu novada teritorijas plānojuma daļas, kas paredz Lielā Baltezera applūstošās teritorijas apbūvi, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam: LR Satversmes

- tiesas 2007.gada 21.decembra spriedums lietā nr.2007-12-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207 (3783)
28. Par Administratīvā procesa likuma 124.panta pirmās un otrās daļas par valsts nodevas samaksu administratīvo pārkāpumu lietās atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2005.gada 4.janvāra spriedums lietā nr.2004-16-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 6. janvāris, nr.3
 29. Par Civilprocesa likuma 348.panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2002.gada 17.janvāra spriedums lietā nr. 2001-08-01, www.satv.tiesa.gov.lv
 30. Par Garkalnes pagasta padomes teritorijas plānojuma daļas, kas paredz Lielā Baltezera applūstošās teritorijas apbūvi, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 115. pantam: Satversmes tiesas 08.02.2007. spriedums lietā nr. 2006-09-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 13.februāris, nr. 25 (3601)
 31. Par Izglītības likuma 59. panta otrās daļas otrā teikuma daļā par piedalīšanos privāto izglītības iestāžu finansēšanā, ja tiek īstenotas izglītības programmas valsts valodā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam (saistībā ar Pirmā protokola 2. pantu): LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2005-02-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 16.septembris, nr. 148 (3306)
 32. Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 279.panta otrās daļas un 280.panta pirmās daļas 4.punkta daļā, kas nosaka, ka tiesas spriedums lietā par amatpersonas lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu ir galīgs, un Latvijas Civilprocesa kodeksa 239.panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 91. un 92. pantam, kā arī 1950.gada 4.novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantam: Satversmes tiesas 2002.gada 20.jūnija spriedums lietā nr. 2001-17-0106, www.satv.tiesa.gov.lv
 33. Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 390.-392.² panta un 1997. gada 20. februāra likuma "Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā" pārejas noteikumu 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2002.gada 5.marta spriedums lietā nr. 2001-10-01, www.satv.tiesa.gov.lv
 34. Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija spriedums lietā nr.2003-03-01, www.satv.tiesa.gov.lv

35. Par likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 22. panta ceturtās daļas otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2006-28-01, Latvijas Vēstnesis, 2007 17.aprīlis, nr.62 (3638)
36. Par likuma "Par pilnvarojumu Ministru kabinetam parakstīt 1997.gada 7.augustā parafēto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma projektu par Latvijas un Krievijas valsts robežu" un likuma "Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu" 1.panta vārdu "ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu" atbilstību Latvijas PSR Augstākās padomes 1990.gada 4.maija deklarācijas "par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" preambulai un 9.punktam un 2007.gada 27.martā parakstītā Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma par Latvijas un Krievijas valsts robežu un likuma "Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 3.pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2007-10-0102, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2007_10_0102_Robezligums.htm.
37. Par likuma "Par valsts pensijām" 30. panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 26.oktobris, nr.169 (3117)
38. Par Civillikuma 156. panta otrās daļas vārdu „divu gadu laikā, skaitot no dienas, kad viņi uzzinājuši par apstākļiem, kas izslēdz paternitāti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96. pantam un 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. Pantam: LR Satversmes tiesas 2009.gada 3.jūnija spriedums lietā nr. 2008-43-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 5.jūnijs, nr.88 (4074), http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2008-43-0106_paternitaate_CL_156.htm
39. Par likuma “Par ārvalstnieku un bezvalstnieku iecelošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā” 35. pantā ietverto vārdu “uzturēšanās atļaujas neizsniedz” un Imigrācijas likuma 34. pantā ietverto vārdu “uzturēšanās atļaujas izsniegšanu atsaka” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 110. pantam: Satversmes tiesa lēmums lietā nr. 2006-41-01, 2007. 28.februāris. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2006-41-01Izbeigshanas_leemums.rtf.
40. Par likuma “Par sapulcēm, gājieniem un piketiem” 1. panta ceturtās daļas vārdu “vai citiem atribūtiem” un “kā arī mutvārdos izteikti atsevišķi saukļi, lozungi vai uzrunas”, 9. panta pirmās daļas, 12. panta trešās daļas 1. punkta vārdu “kārtības uzturētājiem”, 13. panta otrās daļas vārdu “un gājēju”, 14. panta sestās daļas otrā teikuma, 15. panta ceturtās daļas vārdu “ne agrāk kā 10 dienas un”, 16. panta un 18. panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas

- Republikas Satversmes 103. pantam, Eiropas Cilvēku tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 11. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 21. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā 2006-03-0106, *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 1.decembris, nr.192 (3560)
41. Par likuma “Par tiesu varu” 49. panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83. pantam: Satversmes tiesas 2003.gada 4.februāra spriedums lietā nr. 2002-06-01, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-06-01.rtf>
 42. Par likuma “Par tiesu varu” 49.panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83.pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2002–06–01. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 5.februāris, nr.19
 43. Par likuma „Par valsts pensijām” 30. panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. pantam: Satversmes tiesas lieta nr.2004-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 26.oktobris, nr.169 (3117)
 44. Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 26.punkta atbilstību Satversmes 91. un 109.pantam: Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta spriedums lietā nr.2001-12-01. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2001-12-01.rtf>.
 45. Par Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumu nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR vai KPFSR sastāvā iekļautās Latvijas PSR teritorijas daļas atzīta par nepamatotu” un Ministru kabineta 1997.gada 4.novembra noteikumu nr.367 “Grozījumi Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumos nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR atzīta par nepamatotu”” atbilstību likumam “Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” un citiem likumiem: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-03(98), *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 11.jūnijs, nr. 172/173
 46. Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma “Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību “WINDAU” Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību” (protokols nr. 67, 38. paragrāfs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma “Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma “Par akciju sabiedrībām” 49. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-07(99), *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 29.marts, nr. 113/114
 47. Par Ministru kabineta 2000. gada 15. augusta noteikumu Nr. 272 “Grozījumi Militārpersonu izdienas pensiju likumā” 3. punkta, 2000. gada 30. novembra likuma

- “Grozījumi Militārpersonu izdienas pensiju likumā” 3. panta un 2006. gada 25. maija likuma “Grozījumi Militārpersonu izdienas pensiju likumā” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2006-13-010, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2006-13-0103.htm
48. Par Ministru kabineta 2004. gada 22. aprīļa noteikumu Nr. 417 ”Grozījumi Ministru kabineta 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 ”Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 107. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam: LR Satversmes tiesas lieta nr. 2005-03-0306, *Latvijas Vēstnesis*, 2005 25.novembris, nr.189 (3347)
49. Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2005-12-0103, <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>
50. Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006. - 2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2007-11-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12 (3796)
51. Par Saeimas 1999. gada 29. aprīļa lēmuma par Telekomunikāciju tarifu padomi 1. punkta un 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 57. pantam un citiem likumiem: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 03-05(99), *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 5.oktobris, nr. 325/327 (1785/1787)
52. Par Saeimas Prezidija 2000. gada 28. februāra “Noteikumu par kārtību, kādā no Saeimas budžeta kompensējami izdevumi, kas deputātam radušies, realizējot savas pilnvaras” 4., 5., 6., 7., 8. punkta un 9. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2001-06-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.februāris, nr. 31
53. Par Saeimas vēlēšanu likuma 38.panta pirmās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 6., 8., 91. un 116.pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2002-08-01, 2002. 23.septembris. <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-08-01.rtf>
54. Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības

- konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr.200-03-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1.septembris, nr.307/309 (2218/2220)
55. Par Valsts civildienesta likuma 41. panta 1. punkta "f" apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 101. un 106. pantam: LR Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2003-12-01, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 19.decembris, nr.180 (2945)
56. Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 24.augusta spriedums lietā Nr. SKA-107, npublicēts.
57. Augstākās tiesa Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 8.marta spriedums lietā nr. SKA-141, npublicēts.
58. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā nr. SKA-91, 2008.gada 23.janvāris. *Jurista Vārds*, 2008. 27.maijs, nr. 20 (254)
59. Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2002. gada 19. aprīļa spriedums lietā nr. C 04154200, npublicēts.
60. Augstākās tiesas Senāta 2002. gada 11. septembra spriedums lietā nr. SKC-451, npublicēts.
61. Augstākās tiesas Senāta 2002. gada 9. janvāra spriedums lietā nr. SKC-565. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2001*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2002
62. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-89/2007, *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2008
63. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 11.maija lēmums lietā nr. SKA – 95, npublicēts.
64. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 5.jūnija spriedums lietā nr.SKA-338/2009, līdz 2010.gada jūlijam bija pieejams www.at.gov.lv
65. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 9.marta lēmums lietā nr. SKA – 39, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2004/ad090304.doc>
66. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 9. marta spriedums lietā nr. SKA-10, C 27262801, npublicēts.
67. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 19. oktobra spriedums lietā nr. SKA-176, C 27153103, npublicēts.
68. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 3.augusta lēmums lietā nr. SKA-192, npublicēts.

69. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 11.maija lēmums lietā nr.SKA-100. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004*, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005
70. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 12.oktobra spriedums lietā nr.SKA-157/2004. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2004*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 344.-349. lpp.
71. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 23.novembra spriedums lietā nr. SKA-211, nepublicēts.
72. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 11.maija spriedums lietā nr.SKA-48, nepublicēts.
73. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 3.augusta lēmums lietā Nr. SKA-168, nepublicēts.
74. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 13.septembra spriedums lietā nr.SKA-191, nepublicēts.
75. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 15.marta lēmums lietā nr. SKA-143, nepublicēts.
76. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 3.novembra spriedums lietā nr. SA-5/2006. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ad031106.doc>; *Jurista Vārds*, 2006. 19.decembris, nr. 50
77. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 3.oktobra spriedums lietā nr.SKA-369, nepublicēts.
78. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 26.septembra spriedums lietā nr.SKA-323, nepublicēts.
79. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 21.novembra spriedums lietā nr.SKA-464, nepublicēts.
80. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 14.decembra lēmums lietā Nr.SKA-679/2007, [http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2007/ska-679-07_tiesibsargs\[2\].doc](http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2007/ska-679-07_tiesibsargs[2].doc)
81. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 3.maija spriedumu lietā nr.SKA-140, http://www.tiesas.lv/files/AL/05_2007/03_05_07/AL_0305_AT_SKA-140_2007.pdf.

82. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 11.aprīļa lēmums lietā nr. SKA-256/2008, http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2008/ska-256-08_senata_lem_atc_jauatkl_apst.doc
83. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 12.maija lēmums lietā nr. SKA-247/2008, nepublicēts.
84. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 12.maija lēmums lietā nr. SKA-397/2008, nepublicēts.
85. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 19.maija spriedums lietā nr. SKA-75/2008, nepublicēts.
86. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 8.februāra spriedums lietā nr. SKA-11, nepublicēts.
87. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.janvāra spriedums lietā nr.SKA-9, nepublicēts.
88. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 14.aprīļa spriedums lietā nr.SKA-29, nepublicēts.
89. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 7.aprīļa spriedums lietā nr.SKA-56, nepublicēts.
90. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 30.janvāra lēmums lietā nr. SKA-129, nepublicēts.
91. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 3.novembra spriedums lietā Nr. 355/2008. http://c4.vds.deac.lv/files/AL/2008/11_2008/03_11_2008/AL_0311_AT_SKA-0355_2008.pdf
92. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā nr. SKA-91, 2008.gada 23.janvāris. *Jurista Vārds*, 2008. 27.maijs, nr. 20 (254)
93. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā nr. SKA-434, 2008.gada 19.maijs, nepublicēts.
94. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta rīcības sēdes lēmums lietā nr.SKA-413, *Jurista Vārds*, 2005. 20. septembris, nr.35 (390)
95. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā nr. SKA – 5/2006, 2006. 3. novembris. <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ad031106.doc>
96. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005.gada 26.janvāra spriedums lietā nr.SKC-41. <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/2005/>

97. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-1. Grām.: *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2001*. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2002
98. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC-51/1997, npublicēts
99. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009.gada 14.oktobra spriedums lietā Nr. SKC – 899, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2009/899-09.doc>
100. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā nr. SKC – 303, 2003.gada 17.septembris, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2003/cd170903.doc>
101. Administratīvās apgabaltiesas 2004. gada 27.jūlija lēmums lietā Nr. AA 557-04/6, npublicēts.
102. Administratīvās apgabaltiesas 2004.gada 14.septembra lēmumu lietā nr.143/AA872-04/5, npublicēts.
103. Administratīvās apgabaltiesas 2004.gada 24.novembra lēmumu lietā nr. AA1025-04/4, npublicēts.
104. Administratīvās apgabaltiesas 2006.gada 15.jūnija spriedums lietā nr. AA 741 - 06/10, npublicēts.
105. Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 14.septembra spriedums lietā nr. AA43-0737-07/14, npublicēts.
106. Administratīvās apgabaltiesas 2008.gada 19.marta lēmums lietā nr. A7002108/21, npublicēts.
107. Rīgas apgabaltiesas 2004.gada 17.novembra lēmums lietā nr. CA-4967/6, npublicēts.
108. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2006.gada 4.oktobra spriedums lietā Nr. C30269404. Npublicēts.
109. Administratīvās rajona tiesas 2004. gada 17.septembra spriedums lietā Nr. A 42 1440 04, A 1440-04/11, npublicēts.
110. Administratīvās rajona tiesas 2007.gada 13.septembra lēmums lietā nr.A2725-07/11, npublicēts.
111. ASV Augstākās tiesas lieta: *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803). Spriedums pieejams: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=5&invol=137>
112. Francijas kasācijas instances tiesas lieta: *Compagnie Generale Transatlantique v. Zbidi Hamida Ben, Mahmoud*, 21 novembre 1911, *Dalloz*, 1913, 1
113. Francijas Kasācijas instances tiesas lieta: *Desmares v. Epoux Charles*, *Recueil Dalloz*, 1982

114. Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Dr Nicolas v. Epoux Mercier, 20 mai 1936, *Dalloz*, 1936, 1
115. Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Le Collinet v. Compagnie d'assurances Rhin et Moselle, *Recueil Dalloz*, 2000
116. Francijas Kasācijas instances tiesas lieta: Mettetal v. Waeterinckx, *Recueil Dalloz*, 1988
117. Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Société France-Editions et Publications v. Société Laboratoires Solac et Chambre Syndicale des Fabricants de produits pharmaceutiques, *La Semaine Juridique (JCP)*, 1971, II, 16932
118. Francijas kasācijas instances tiesas lieta: Veuve Jand'heur v. Les Galeries Belfortaises, *Dalloz*, 1930, 1, 57. Elektroniski pieejama arī: <http://bu.dalloz.fr/>
119. Francijas Konstitucionālās padomes lieta: A.N., Haute-Garonne, Décision n° 87-1026, 23 octobre 1987, *Journal officiel* du 27 octobre 1987
120. Francijas Konstitucionālās padomes lieta: A.N., Lozère (2e circ.), Décision n° 58-90bis, 5 mai 1959, *Journal officiel* du 16 mai 1959
121. Francijas Konstitucionālās padomes lieta: A.N., Meurthe-et-Moselle (2e circ.), Décision n° 88-1127, 20 avril 1989, *Journal officiel* du 23 avril 1989
122. Francijas Konstitucionālās padomes lieta: Loi sur l'évolution de la Nouvelle-Calédonie, Décision n° 85-197 DC, 23 août 1985, *Journal officiel* du 24 août 1985
123. Francijas Konstitucionālās padomes lieta: Nature juridique des dispositions de l'article 31 (alinéa 2) de la loi n° 60-808 du 5 août 1960 d'orientation agricole («Loi d'orientation agricole»), décision No. 62-18 L, 16 Janvier 1962, *Journal officiel* du 25 février 1962, p. 1915. Elektroniski pieejama: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1962/6218l.htm>
124. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: Aussperrung von Betriebsratsmitgliedern, BVerfGE 38, 386. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv038386.html>
125. Vācijas federālās konstitucionālās tiesas lieta: Aussperrung, BVerfGE 84, 212. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/law/dfr/bv084212.html>
126. Vācijas federālās konstitucionālās tiesas lieta: Soraya, BVerfGE 34, 269. Elektroniski pieejama: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv034269.html>
127. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 33, 125
128. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 34, 165
129. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 40, 237
130. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 41, 251
131. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 49, 89
132. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 1, 97 (100)

133. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 4, 31
134. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGE 8, 210. Spriedums pieejams:
<http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv008210.html>;
135. Vācijas Federālās Augstākās tiesas tiesas lieta: BGHZ 85, 66
136. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: BGHZ 85, 64
137. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: BGHZ 85, 6
138. Lietuvas Konstitucionālās tiesas 2006.gada 6.jūnija spriedums lietā nr.12/06.
<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/r060606.htm>
139. Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2006.gada 28.marta spriedums lietā nr. 33/03.
<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/r060328.htm>
140. Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2004.gada 31.marta lieta nr.14/04.
<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2004/c040331.htm>
141. Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu: LR Augstākās tiesas Plēnuma 1997.gada 22.decembra lēmums nr.6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu krājums. Rīga: [b.i.], 2002.

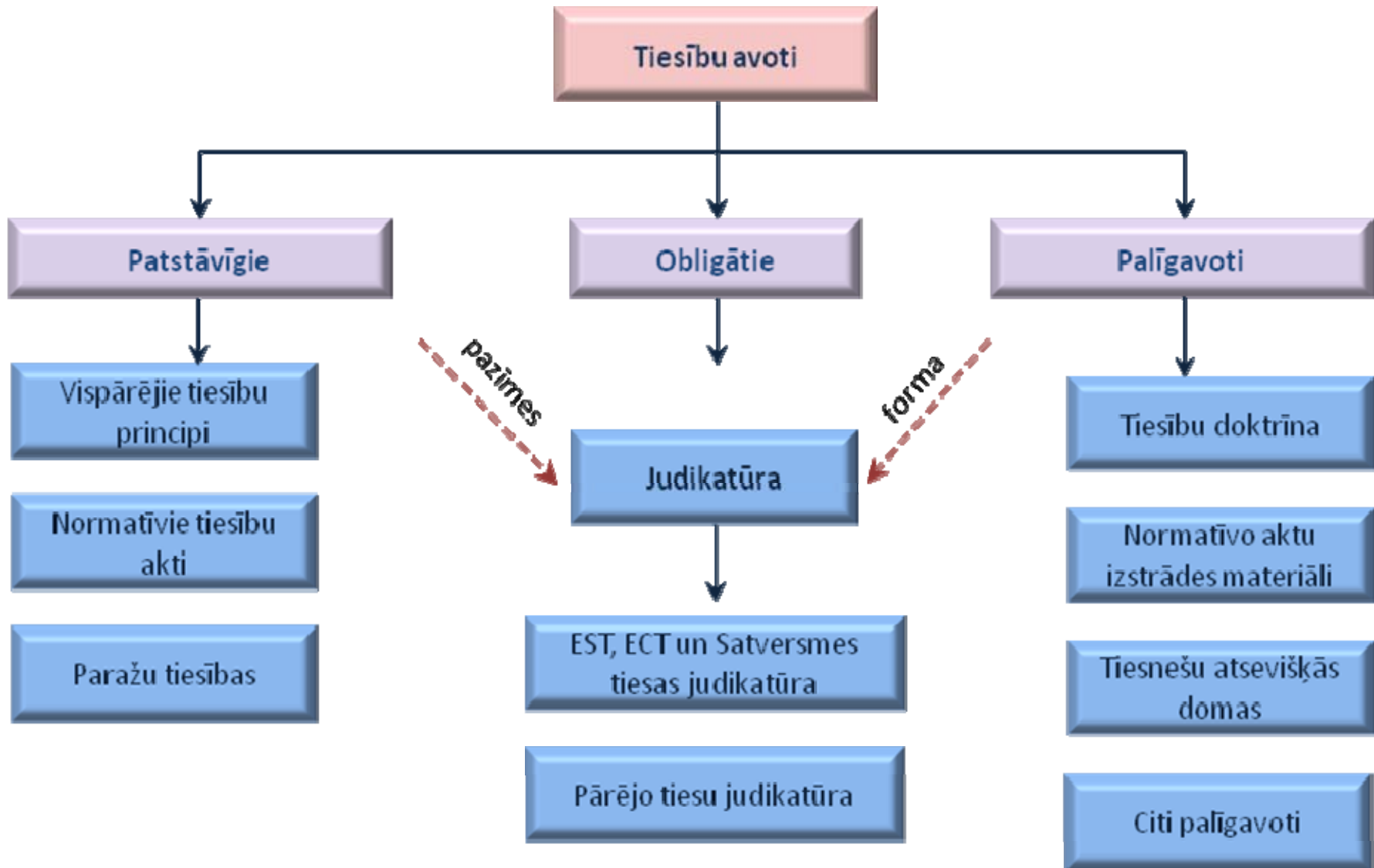
Ginta Sniedzīte

PIELIKUMI

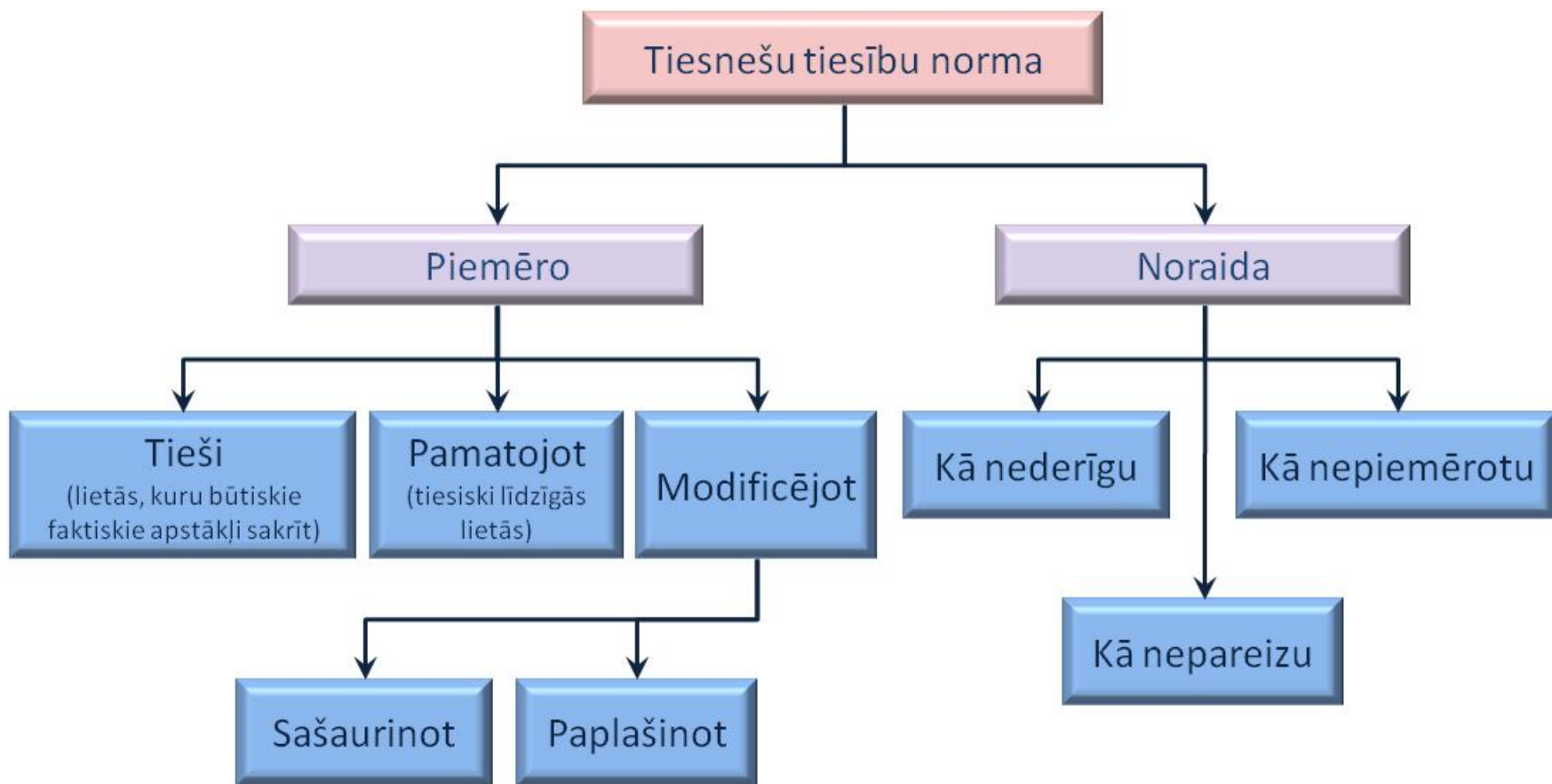
Pielikums nr.1 Shēma - Tiesību avotu sistēma

Pielikums nr.2 Shēma - Tiesnešu tiesību normu piemērošanas iespējas

Pielikums nr.1 Tiesību avotu sistēma

Pielikums nr.2 Tiesnešu tiesību normu piemērošanas iespējas

Disertācija aizstāvēta:
Promocijas padomes sēdē
2010.gada ____ . _____

Promocijas padomes lēmums:

Komisijas priekšsēdētājs _____